HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO RAŠTAI XIX T.
REDAG. PROF. V. KRĖVĖ-MICKEVIČIUS

L. KARSAVINAS

EUROPOS KULTŪROS ISTORIJA

V

VIDURINIŲ IR NAUJŲJŲ AMŽIŲ SĄVARTOJ

V. D. UNIVERSITETO HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO LEIDINYS

KAUNAS „SPINDULIO“ B.-VĖS SPAUSTUVĖ 1936

HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO RAŠTAI XIX T.
REDAG. PROF. V. KRĖVĖ-MICKEVIČIUS

L. KARSAVINAS

EUROPOS KULTŪROS ISTORIJA

V

VIDŪRINIŲ IR NAUJŲJŲ AMŽIŲ SĄVARTOJ

V. D. UNIVERSITETO HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO LEIDINYS

KAUNAS „SPINDULIO“ B-VĖS SPAUSTUVĖ 1936

TURINYS

I

AVIGNONO POPIEŽIAI IR LIUDVIKAS BAVARAS

1. Europos kultūra XIII—XIV amžiuje pasiekė savo apogiejų. Iš esmės ji buvo romaniška (pirmiausia — prancūziška), bet iki XIV a. politiškai jai vadovavo Vokiečių imperatoriai ir Romos popiežiai. Tačiau abiem tarpusavy kovojančiom valdžiom nepasisekė politiškai suvienyti Europos ir įkūnyti žemiškosios Dievo karalystės idealo. Jųdviejų aikštėn keliamoji internacijonalinė Europos vienovė rados nebeįvykdoma; prieštaravo tiek Europos kultūrai, kuri buvo dauginga tautų vienovė, tiek kultūrinei Prancūzijos pirmenybei. Šita politinė Europos krizė pasireiškė ir tuo, kad negalėjo būti išspręstas ir Bažnyčios santykių su valstybe klausimas (3—6). Bet ir pati politinė krizė buvo kultūros krizės, kuri sutampa su jos apogiejumi, reiškinys. Tos krizės esmė yra pagrindinė vakarų krikščionybės antinomija — dualistinio krikščionybės momento kova su panteistiniu ir pirmojo įsigalėjimas. Dualistiniam momentui atstovavo tikri Europos kultūros kūrėjai prancūzai (ir italai), panteistiniam mėgino atstovauti kultūriškai atsilikę vokiečiai. Taigi, minėtųjų momentų kova savaime virto tautų kova ir, antra vertus, religinės pasaulėžiūros kova su vis stiprėjančia pasaulininkų dvasia. Tai aiškina mums ir sintetinės pasaulėžiūros troškimas, ir sintezės neįvykdomumas, ir tautinėmis virstančių literatūrų istorija, ir menas. Neatsitiktinai ir ekonominės istorijos atžvilgiu XIII—XIV amžius buvo Europos kultūros apogiejus (tiesa, ne paskutinis) ir krizė (6—10).

2. Avignone gyvendami, popiežiai apiprancūzėjo ir ėmė priklausyti Prancūzų karaliaus (10—11); bet padidino bažnytinę savo valdžią ir, ypačiai Jonas XXII, finansinę savo galią; neišsižadėjo ir politinių planų tiek Italijoj, tiek Vokietijos ir visos Europos atžvilgiu (13—14). Popiežių valdymas bei politika pasaulino kuriją ir visą Bažnyčią, kurstė prieš popiežius tautinius valdovus, rašytojus ir net pačius popiežininkus; gaivino Evangelijos idealus, kuriuos skelbė pranciškonai, itin spiritualai bei fratičelliai, ir eretikai; kėlė aikštėn Bažnyčios reformos idėją (14—19).

3. Kitaip popiežiauti negalėjo popiežiai ir norėdami. Mat, bažnytinė jų valdžia priklausė politinės, kuri nuo XIII a. vis labiau rėmėsi pinigais; o politinei popiežių valdžiai grėsė tradicinė Vokiečių imperatorių

politika. Tiesa, Vokiečių imperatorių galia buvo visai sunykus. Bet Italijoj ir pačioj popiežių valstybėj viešpatavo anarchija, verčianti popiežius gyventi Avignone; popiežių vasalas Neapolio karalius Robertas II turėjo kovoti su Sicilijos karaliumi, ghibelliniškaisiais miestais bei sinjorais ir su pačiu imperatorium, be to, atrodė ir popiežiui pavojingas. Tokiomis sąlygomis ir silpnas imperatorius rados pavojingas popiežiui, ir savaime suprantama, kad, imperijos ideologijai toli gražu neišgaravus, popiežininkai ir patys popiežiai karštai gynė politinę popiežių pirmenybę (19—22).

4. Jonas XXII uoliai tvarkė Bažnyčią (pirmiausia jos finansus, § 2) ir viskuo rūpinosi (net dogmomis, § 7); susiginčijo su pranciškonais. Daug jo persekiojamų pranciškonų, Kristaus bei apaštalų neturto gynėjų, sugužėjo po Liudviko Bavaro sparnu (23—24), kuris savo rėžtu buvo susiginčijęs su popiežium. Jo, kartu su Friedrichu Habsburgu imperatoriauti išrinkto ir Friedrichą nuveikusio, Jonas nepripažino imperatorium ir pagaliau atskyrė nuo Bažnyčios. Tiek pranciškonais, tiek kitais bažnytiniais Jono priešais remdamasis, Liudvikas ėmė patį popiežių kaltinti eretiškumu ir apeliavo visuotiniam Bažnyčios sinodui. Globojo ir Marsiliją Padovietį (24—28),

5. kuris laisvai galėjo išleisti savo Defensor Pacis. Čia dėstė Marsilijus naują, racijonalistinę - demokratinę valstybės ir Bažnyčios teoriją, gražiai sutinkančią su naujomis filosofijos (ypačiai occamizmo) tendencijomis ir su pasaulininkų (pirmiausia — miestelėnų, § 1) dvasia (28—33).

6. Kadangi susitaikinti su popiežium negalėjo, Liudvikas turėjo Marsilijaus idėjomis remti savo pretenzijas į imperatorių sostą ir savo politiką. 1327 m. nužygiavo jis Italijon, sukilusių prieš popiežių romėnų „išrinktas" buvo imperatorium ir jų parlamente paskelbė „eretiką" Joną nuverstą esant. Romėnų parlamentas išpildė ir kitą Bavaro norą: Jono vieton išrinko popiežium pranciškoną Petrą Rainalucci (Nikalojų V, 33—36). Bet negalėjo Liudvikas reformuoti Bažnyčios, kuo tikėjosi priešpopiežininkai, ir net įsiviešpatauti Italijoj: 1329. IV grįžo Vokietijon (36—37).

7. Kad ir mėgino tarpininkauti Liudvikui ir Jonui XXII Vokiečių kunigaikščiai, Jonas nenusileido, o Jono preišai, pranciškonas Occamas (§ 5) ir kiti, nenustojo kaltinę jo erezijomis. Pats popiežius padėjo jiems savo mokslu apie pomirtinį vėlių likimą (visio beatifica, 37—38). Nelabai tesisekė Jonui ir politika. — čechų karalius Jonas Luxemburgas (39) popiežininkų (guelfų) šaukiamas įsibrovė 1330 m. Italijon ir bemanąs buvo, popiežiui sutinkant, įvykdyti jo legatų planą — įsteigti Lombardijoj vasalinę kurijos karalystę. Bet karalius netrukus persimetė Liudviko pusėn, o popiežiaus legatai rados bejėgiai. Tiesa, ir Jonas Luxemburgas taikino Liudviką su popiežium (39—41). Tačiau taikintis nenorėjo nei pats Jonas XXII, nei jo įpėdinis Benediktas XII, kurį kurstė prieš Liudviką Robertas II ir Prancūzų

karalius P i l y p a s VI. Tai padidino kiek Liudviko autoritetą pačioj Vokietijoj, kur kurfiurstai R e n s ė s deklaracija (1338 m.) užstojo imperijos teises ir garbę. Be to, Prancūziją paveikti norėdamas susidėjo Liudvikas su jos priešu Anglų karalium E d w a r d u III, o tuo privertė Pilypą VI su savim susitaikinti. Tačiau popiežius tebebuvo nesukalbamas, o nustojęs sąjungininkavęs su Edwardu, Liudvikas pats sukurstė prieš save ir be to jo politika nepatenkintus Vokiečių kunigaikščius (41—43).

8. K l e m e n t u i VI atgaivinus griežtą Jono XXII politiką, tie kunigaikščiai ėmė galvoti apie naujo imperatoriaus rinkimus. Paties Klemento kurstomi, 5 kurfiurstai 1346 m. išrinko imperatorium K a r o l i ų IV L u x e m b u r g ą. Staigi Liudviko Bavaro mirtis padėjo įsiviešpatauti tam „kunigų karaliui" (43—46).

II

KAROLIUS IV, VOKIETIJA IR RYTINIS EUROPOS PASIENIS

9. Karoliaus įsiimperatoriavimas (47) atrodė nepaprastas kurijos laimėjimas. Bet Karolius buvo atsargiai ir gudriai savo tikslų siekiąs valdovas, o norėjo pirmiausia Prancūzijos karalių ir Italijos tironų pavyzdžiu sutvarkyti bei padidinti savo Čechijos karalystę, sustiprinti čia savo valdžią ir tik paskui, Čechija remdamasis, atgaivinti, kiek galima bus, imperatoriaus valdžią Vokietijoj; antra vertus, imperatoriaus valdžia naudojosi jis čechiškajai savo politikai (47—49). Atsargiojo valdovo politikai turėjo įtakos ir rytinio Europos pasienio (Vengrijos, Austrijos, pačios Čechijos, Lenkijos, Lietuvos, Teutonų Ordino) ypatybės, pirmiausia primityvusis to pasienio tautų imperijalizmas (49—50). Iš visų minėtųjų valstybių Č e c h i j a tuo metu buvo labiausiai sutvarkyta. Sutartimis apsisaugojo Karolius nuo Austrijos, Vengrijos ir Lenkijos. spaudimo ir prisijungė Sileziją, Žemutinę Luzaciją, Brandenburgą, Pfalzo dalį bei kitas žemes. Visos jos sudarė „Čechų karalystės karūną", o Čechų karalius paskelbtas buvo garbingiausiu Vokietijos kunigaikščiu (50—52). Savo karalystę Karolius ir aptvarkė: padidino ir teisės santvarka parėmė karaliaus valdžią, padarė Čechų Bažnyčią nebepriklausomą, pakėlė ekonominį karalystės gyvenimą, įsteigė Prahos universitetą (52—53). Krašte prasidėjo kultūrinis-tautinis sąjūdis, kuris sijo su religiniu atgijimu (53—55).

10. V o k i e t i j o j, kurią, kaip ir visą Europą, ištiko 1347 m. j u o d o j i m i r t i s, Karoliui IV iš pat pradžios prireikė kovoti su visokiomis suirutėmis (54—55). Mėgino jis betgi, susitaręs su galingiausiais kunigaikščiais, aptvarkyti ir imperiją. A u k s i n e B u l e (1356 m.) nusakė jis kurfiurstų kolegijos sudėtį ir teises; stengėsi paversti ją tarytum imperatoriaus senatu, o tylomis nieku pavertė ir popiežių preten-

zijas tvirtinti imperatorių: grąžino sau suverenitetą, kurio 1346 m. pats buvo popiežiaus labui išsižadėjęs (55—58). Bet tie laimėjimai neatgaivino dar imperatoriaus ir imperijos galios. Karoliui pasisekė susitaikinti su Wittelsbachais (§ 9) ir Habsburgais, bet turėjo jis faktiškai pripažinti Auksinės Bulės draudžiamas kunigaikščių ir net miestų sąjungas. Šveicarų Sąjunga, kuri nuo 1291 m. kovojo su Habsburgais, tapo faktiškai nepriklausoma valstybe (58—60).

11. Taip pat tik formaliai tepriklausė imperijos ir Hansa. Ji visai savarankiškai politikavo, naudojosi Danijos, Norvegijos ir Švedijos suirutėmis ir po ilgos kovos nuveikė įsigalėjusį Skandinavijoj Danijos karalių Waldemarą IV, ėmė pati viešpatauti Pabaltėje (60—63). Tai ėjo sveikaton kolonizaciniam vokiečių sąjūdžiui, bet Hansa, pirklių-miestų sąjunga, tuo sąjūdžiu nesirūpino, ir išviso jis greičiau stichijinio pobūdžio buvo. Pats jis virto vokiečių imperijalizmu, kuris susijo su kryžiaus karo idėja ir aiškiausiai pasireiškė Teutonų Ordino istorija, o Teutonų Ordinas nemažiau už Čechiją ir Vengriją traukė į Europos kultūros sferą Lenkiją (63—64) ir

12. Lietuvą, susikūrusią kovoj su Ordinu ir Rusais. Jau veržlia Mindaugo politika pasireiškė primityvusis Europos pasienio imperijalizmas (§ 9). Gindamasis nuo Ordino ir trukdydamas jam tolydiniu žemių ruožu sujungti Prūsiją su Livonija, Mindaugas plėtė Lietuvą į rusiškuosius rytus. Didinti savo kunigaikštystė rusų žemėmis Mindaugui atrodė lengviau ir svarbiau, kaip kariauti su vokiečiais: vokiečių atžvilgiu griebėsi dimplomatijos priemonių — susitaikino su Livonijos magistru, užleido vokiečiams sūduvių bei žemaičių žemes ir apsikrikštijo. Bet Lietuvos krikštas (tiesa, jo nesiėmė ir savo valdinių stabmeldžių bei stačiatikių suvaržytasis Mindaugas) Ordinui nerūpėjo ir užkariaujamosios jo politikos nesustabdė, Mindaugo valdomosios rusų žemės vakarų krikšionybei priešinosi, o Žemaičiai užpuolė Ordiną, prieš kurį sukilo ir Prūsai (64—66). Mindaugo įpėdiniai, vėl stabmeldžiai, ir rusų žemes tebejungė, ir su Odinu tebekariavo. Vytenis ir Gediminas (1316—41 m.) varė toliau ir diplomatinę Mindaugo akciją — sąjungininkavo su Rygos miestu bei arkivyskupu prieš Ordiną; Gedimino žadėta net apsikrikštyti. Susidėjo jis, be to, prieš Ordiną su Lenkija, kuri, tiesa, netrukus su pačia Lietuva susivaidijo dėl Valuinės ir Haličo. Lietuvą nuo vokiečių gindamas ir plėsdamas, Gediminas rados ir rusų gynėjas nuo Totorių, net rusų žemių vienytojas. Tai kėlė klausimą — katrai krikščionių kultūrai, vakarinei ar rytinei, priklausys Lietuva, nes stabmeldiška būti ji nebegalėjo. Neišsprendė jo nei pats Gediminas (66—19), nei jo sūnūs diarchai Algirdas ir Kęstutis. Juodu tebesigynė nuo Ordino (pirmiausia Kęstutis) ir sąmoningai vertė Lietuvą rusiškosios imperijos branduoliu (pirmiausia Algirdas), bet nė nemanė tėvų tikėjimo išsižadėti. Tačiau kova su Ordinu darėsi vis smarkesnė ir trukdė vykdyti rusiškąją Algirdo programą (69—73).

13. Lietuvos kultūros problemą išsprendė ir Lietuvos likimą nulėmė jos unija su Lenkija. — Vaclovas Čechas, Vladislovas Lokietek ir Kazimieras Didysis atgaivino subyrėjusią Lenkiją, bet, karaliaus valdžią stiprindami, turėjo jie žiūrėti byrėjimo laikais susidariusios ir Europos feodalizmo neigiamai paveiktosios politinės-socijalinės santvarkos. Lenkijoj buvo jau įsigalėję pralotai ir didikai (ponai), apie kuriuos spietėsi riteriai, arba šlėktos, ir kurių priklausė baudžiauninkai ir baudžiauninkais tapę žemdirbiai. Tiesa, karaliai rėmėsi įsikurdinančiais Lenkijoj vokiečių ateiviais, miestelėnais ir žemdirbiais, bet jais ėmė remtis ir pralotai bei didikai (73—76). Kiekvienoj Lenkų kunigaikštystėj, „žeme“ (communitas terrarum) pasidariusioj, susiformavo vadovaujantis jai pralotų bei didikų sluoksnis. Jie būdavo žemės valdininkai ir susirinkdavo į seimelius svarbesnių klausimų spręsti. Su jais lenktyniavo karaliaus skiriamieji valdininkai (storastos, burggrafai) ir centrinės įstaigos. Su seimeliais ir provincijų seimais tardamasis, valdė Kazimieras Lenkiją, dorojo jos teisę, tvarkė kariuomenę ir didino savo valdžią. Bet jo įpėdiniui Liudvikui Anjou (1370—1382 m.) Lenkijos reikalai mažai terūpėjo, ir jo, o dar labiau jo dukters Jadvygos laikais (1384—1386 m.) karaliaus valdžia vėl nusilpo (76—77).

14. Liudvikas Didysis Anjou pirmiausia buvo Vengrijos karalius (1342—82 m.). Ją vertė galinga valstybe ir tvarkė, jos labui politikavo — kovojo dėl Adriatikos pajūrio su Venecija (78), su slavais (78—79), su Osmanais (79—80), brovėsi į Italiją (§ 16) ir padėdinėjo Kazimierui kovoti su Lietuva dėl Valuinės ir Haličo, kurį, Lenkijos sostą gavęs, prijungė prie Vengrijos (80). Liudvikui numirus, Lenkai atskilo nuo Vengrijos ir iš Liudviko dukterų išsirinko karaliauti ne Vengrijos karalienę Mariją, bet Jadvygą. Norėdami įsigyti Raudonąją Rusiją (Haličą) ir Valuinę ir apsiginti nuo Ordino bei Vengrijos, mažlenkiai ir papiršo Jadvygai Jogailą (80—81). Jis paveldėjo savo tėvo Algirdo valdžią ir politinius planus; dėl jų, dėl rusiškosios savo politikos, mėgino net susitaikinti su Ordinu, su kuriuo tebekariavo Kęstutis. Su Kęstučiu susirėmęs, jį pagaliau nuveikė, bet turėjo susitaikinti su pasidavusiu Ordinui Vytautu ir grąžinti Vytautui Kęstučio žemes, išskyrus Trakus (81—83). 1385—86 m. Jogaila sudarė unijos sutartį su Lenkija (Krėvos aktas, 1385. VIII. 14), apsikrikštijo, vedė Jadvygą ir paskelbtas buvo Lenkų karalium. Tuo būdu rytiniame Europos pasieny iškilo galingoji Lenkijos-Lietuvos valstybė, pavojinga ir Rusijai, ir dėl Lietuvos krikšto nebetekusiam religinės-kultūrinės savo reikšmės Ordinui (83—84).

15. Lenkijos - Lietuvos ir Vengrijos siena rados Vokiečių imperijos siena, nors Ordino valstybė, Čechija, iš dalies ir Austrija, su tuo Europos pasieniu buvo susimezgusios nemažiau, kaip su pačia imperija. Kad ir kaip sistemingai tvarkė Karolius IV Vokietiją, nebebuvo ji betgi vieninga, galinti aktyviai politikuoti ir savo reikalais rūpintis valstybė. Europinės savo reikšmės ji nebeteko, ir Karolius nė nemanė kovoti su popiežiais dėl Italijos (§ 20). Tarpininkavo vis dėlto Vokietija romaniš-

kajai Europos kultūrai ir rytiniam Europos pasieniui, bet tą pasienį (Čechiją, Vengriją, Lenkiją) romaniškoji kultūra ėmė ir teisiog veikti (84—85).

III

AVIGNONO POPIEŽIAI IR ITALIJA

16. Robertui II numirus (1341 m.), nustojo politinės savo reikšmės Neapolio karalystė. Su jo įpėdine Ona I (1341—81) kovojo dėl karalystės Liudvikas Didysis (§ 14) ir kiti jos giminaičiai. Onai paskyrus savo įpėdiniu Liudviką II Anjou, Neapoly įsikaraliavo pirma Karolius III, paskui jo sūnus Vladislovas, duktė Ona II ir jos vyras Alfonsas Aragonietis, kuriems visiems reikėjo kovoti su Onos I „įpėdiniais“ Valois - Anjou. Romagna, Benediktui XII popiežiaujant, išsivadavo iš popiežiaus valdžios, ir pačią Bologną pasigrobė Milano Viscončiai (1350 m.). Romoj „tauta“ kovojo su didikais, o didikai — savybėj, ir popiežių valdžia rados grynai nominali. Bet Romą visi patrijotai laikė Italijos sostine (86—88).

17 Tam sentimentalinio - literatūrinio pobūdžio patrijotizmui gražiausiai atstovauja Petrarka (88—90) ir

18. Cola di Rïenzo. Bet Rienzo mėgino patrijotų svajones ir įkūnyti: 1347 užėmė Kapitolïumą, sušaukė Romėnų parlamentą ir buvo paskelbtas Romos tribunu (90—93). Jis stengėsi, kad jo sutvarkytoji ir valdomoji Roma vadovautų visai Italijai ir pasidarytų suvienytosios Italijos, italų imperijos sostinė. Bet italai buvo tam planui, apskritai imant, abejingi, o popiežius, pats Italijos suvienyti negalėdamas, nenorėjo, kad vienytų ją ir Rïenzo. Kovos su popiežium ir Romos baronais nelaimėjęs, Rïenzo pabėgo iš Romos (1347), kur valdžią vėl pasigrobė didikai (93—97).

19. Nei tie didikai galėjo nuveikti prasidėjusios Romoj ir jos valstybėj suirutės, nei popiežiaus legatai. Centrinėj Italijoj ėmė plėšikauti karių samdinių vadai, kondottieriai. Romagnoj (§ 16) ir Emilijoj popiežių galia visai nusmuko; Lombardijoj įsigalėjo Milano sinjorai Viscončiai (ib.); Florencija ir kiti guelfų miestai šaukėsi Karoliaus IV. Laimė, kad Innocentijus VI paskyrė savo legatu Italijai Albornozą (98—99). Albornozo priklausė ir susitaikinęs su popiežium ir jo paties Italijon nusiųstas Rïenzo (99—101). Albornozas paskyrė jį pagaliau (1354 m.) Romos senatorium, bet po dviejų mėnesių buvo Rïenzo sukilusių romėnų nužudytas. Pačiam Albornozui pasisekė nuraminti ir aptvarkyti popiežiaus valstybė, bet naujasis popiežius, Urbanas VI, sustabdė jo karą su Viscončiais ir pasirašė su jais taiką (1364 m., 101—102).

20. Neužgesusi po Rïenzo mirties tautinės vienovės idėja, nuolatinė miestų bei tironų kova ir anarchija daugelį italų vertė pasitikėti imperatorium ir šaukti jį Italijon. Bet 1354—55 m. aplankęs ją ir Romoj

apsikarūnavęs Karolius IV visas tas viltis išblaškė. Italai įsitikino, kad imperatoriui krašto taika ir vienovė dar mažiau rūpi, kaip popiežiui. Negalėjo tapti tautine kariuomene — tik tedidino pusiasalio anarchiją ir kondottieriai, kurių tirštai visur priviso. Juos samdydavosi miestai bei valdovai, ir patys jų vadai troško būti valdovai. Nenuostabu, kad kova su kondottieriais nesisekė. Tūli patrijotai ėmė šauktis popiežiaus, prašė jį grįžti Romon (103—106).

21. Suprato, kad reikia Romon grįžti, ir popiežiai, o Alborzono laimėjimai jų grįžimą galimą padarė. 1367 m. Urbanas V grįžo apaštalų miestan; bet Italų vadu netapo — nepajėgė suvaldyti savo vasalų ir susitaikinti su Viscončiais; tad 1370 m. vėl atsidūrė Avignone. 1371 m. vėl prasidėjo popiežiaus karas su Viscončiais, be to ir su Florencija, kuri prisibijojo popiežiaus įsigalėjimo ir ėmė vadovauti miestų bei valdovų sąjungai. Kadangi tuo pat metu ėmė irti ir popiežių valstybė, Grigalius XI, romėnų šaukiamas, 1377 m. įsikūrė Romoj (106—109).

22. Ir grįžę Romon popiežiai, kaip ir imperatoriai, negalėjo įkūnyti politinės Italų vienovės; taip pat negalėjo to padaryti tarpusavy kovojančios italų valstybės (109—110). Iš jų, be Neapolio karalystės, galingiausios buvo Venecija, kuri nuo XIV a. galo ėmė plisti ir pačiame pusiasaly (110), Milanas, kurio tironai Visconti nuolat didino savo valstybę ir stengėsi pirmininkauti Italijai (110—113), ir čia su Milanu, čia su Venecija kovojanti Florencija. Respublikonišką jos santvarką Cosimo il Vecchio Medici 1434 m. pavertė savo principatu - tironija. Neapolio, popiežių valstybės, Venecijos, Milano ir Florencijos tarpusavio santykiai ir lėmė XIV—XV amžiaus Italijos istoriją (113—116).

23. Italų istorija buvo politinės jų vienovės nykimas ir jų išsiskaidymas į daugelį valstybėlių, vadinasi — tų valstybėlių augimas ir tarpusavio kova. Šiuo atžvilgiu Italija mažu mastu vaizduoja visos Europos istoriją; svarbieji jos miestai — dideles Europos valstybes. Net anksčiau, kaip kitur Europoj, tuose miestuose įsigalėjo racijonalistinė-demokratinė dvasia, individas nusikorė Viduramžių bendruomenių jungu ir išaugo absoliutinė monarchija (tironijos, sinjorijos). Ne tik socijalinį-politinį gyvenimą būdina individualizmas, bet ir visą Italijos kultūrą, kuri tapo italų tautos augimo reiškiniu, o tuo pat metu reikšdino ir visos europiečių kultūros krizę (116—120).

24. Visa tai gražiai rodo italų menas — jų architektūra (120—123), skulptūra (123—126), tapyba (126—128) — ir

25. literatūra, kuri, žinoma, labiau aiškina italų ir išviso europiečių kultūros tendencijas, problemas bei antinomijas, pirmiausia — pasaulininkų pasaulėžiūros kovą su Viduramžių dvasia (129—120; plg. § 1). Vienas iš pirmiausių ir būdingiausių tos literatūros, o kartu ir lotyniškosios „humanistų“ literatūros atstovų buvo Petrarka (130—135; plg. § 17).

26. Nemažiau reikšmės itališkajai literatūrai turėjo jo draugas Boccaccio, irgi klasiškosios senovės tyrinėtojas ir gerbėjas. Juodu baigia pirmąjį itališkosios literatūros perijodą ir pradeda lotyniškąją italų literatūrą, vadinamųjų „humanistų" darbą (135—140).

27. Pirmieji tikri humanistai, tai C. Salutati, N. Niccoli, L. Bruni, Poggio Bracciolini, Fidelfo, vėliau — L. Valla. Humanistai atidžiai tyrinėjo lotynų (nuo XIV a. galo ir graikų) kalbą bei literatūrą, buvo pirmieji filologai - mokslininkai; mėgzdžiojo, dažnai — vergiškai, senovės rašytojus; gaivino senovės dvasią ir dėl senovės pasaulėžiūros, kuri rėmė naujas kultūros tendencijas, karštai kovojo su „Viduramžiais". Tai ugdė kriticizmą ir istorinį jausmą ir lavino skonį. Itališkąją literatūrą daugumas humanistų niekino. Svarbiausias humanizmo židinys buvo Medičių Florencija, kur atsirado net Accademia Platonica (143). Iš Florencijos humanizmas įsiskverbė į popiežių Romą, Neapolio karalystę, Milaną ir į kitas Italijos valstybes (141—146).

IV

ŠIMTO METŲ KARAS IR PRANCŪZIJA IKI 1377 METŲ

28. Politinei Viduramžių Europos vienovei iširus, nusmuko ne tik politinis, bet ir bažnytinis popiežių autoritetas, kurį ėmė griauti (X skyr.) didžioji Bažnyčios schizma ir pulti eretikai bei reformatoriai (§§ 2, 5, 39). Tuo pat metu Prancūzija buvo jau pradėjus versti kultūrinę savo pirmenybę ir politinę; bet čia Prancūziją sustabdė 100 metų karas su Anglija (147). Abiejų kraštų valdžia (čia — karalius, čia — parlamentas) dėjosi su miestelėnais; tik parlamentas rėmėsi savivaldybe ir sydino įvairius visuomenės sluoksnius, o Prancūzijoj savivaldybės įstaigos didelės reikšmės neturėjo, augo karaliaus valdininkija, įvairūs visuomenės sluoksniai tarpusavy kovojo ir pirmieji Valois ėmė atstovauti feodalijai; be to, Prancūzijos feodalija nebeteko politinės ir karinės savo reikšmės, o angliškoji nenustojo buvus kariuomenė, kurią stiprino gera ūkininkų milicija. Iki XIV a. pabaigos, Anglų karaliai ir vadovaująs kraštui sluoksnis atstovavo prancūzų kultūrai, ir Anglų karalius buvo ir kai kurių Prancūzijos žemių (Akvitanijos - Guiennės) valdovas, Prancūzų karaliaus vasalas. Bet pjudė vieną karalių antru kaip tik tie feodaliniai jųdviejų santykiai, ekonominiai Anglų ryšiai su Flandrija, Prancūzų sąjunga su Skotais ir Edwardo III pretenzijos į Prancūzijos sostą. Abu karaliai, Edwardas III ir Pilypas IV, ruošėsi kariauti. Edwardas patraukė savo pusėn Hainaut, Olandiją-Zelandiją, Brabantą ir Liudviką Bavarą, o ekonominėmis represalijomis vertė atskilti nuo Prancūzijos ir Flandriją; Pilypas sąjungininkavo su Jonu Luxemburgu ir su Kastilijos karaliumi, 1337 m. pradėjo kariauti (148—151).

29. Tuo metu Edwardo III politikos paveikta Flandrija ėmė bruzdėti. Jokūbo Arteveldes vadovaujamas Gand'o (Gento)

miestas sukilo, susijungė su kitais miestais, ir Flandrijos parlamentas 1340 m. pripažino savo valdovu Prancūzijos karaliumi pasiskelbusį Edwardą. Flandrijiečių padedamas Edwardas ties Sluysu laimėjo jūros kautynes ir įsibrovė Prancūzijon, bet, Prancūzams laimėjus Guiennėj ir sukursčius prieš Anglus Skotiją, jis pasirašė paliaubas (1340. IX.). Tačiau, pasinaudojęs Bretagnės įpėdinystės karu, 1342 m. vėl užpuolė Prancūziją; 1343 m. vėl pasirašė paliaubas (1343. I; 151—153). Politinė jo buitis pablogėjo. Liudvikas Bavaras susitaikino su Pilypu, Arteveldė buvo nužudytas, o Prancūzai 1337—1344 m. užsikariavo dalį Bretagnės. Bet 1346 m. įsibrovęs Prancūzijon Edwardas ties Créci sumušė Pilypo kariuomenę ir 1347. VIII paėmė Calais uostą (153—157).

30. Naujasis Prancūzų karalius Jonas Gerasis (157—158) pralaimėjo ir 1355—56 m. kompaniją: ties Poitiers buvo sumuštas ir paimtas nelaisvėn (1356. IX). Prancūziją ėmė valdyti jo sūnus dofinas (160) Karolius (157—160).

31. Bet valdyti ji rados nepaprastai sunku. Feodalinė bajorija nebeteko politinės ir karinės savo reikšmės, nelaimingomis Poitiers bei Créci kautynėmis pati save sukompromitavo ir sušiundė prieš save kitus visuomenės sluoksnius. Jos dalis virto plėšikais, o be jų baisiai plėšikavo ir samdinių karių kompanijos (plg. § 19 t., 160—161). Pinigų pristigusi valdžia priversta buvo kreiptis į luomų atstovybę, Etats Généraux, o luomai ypačiai miestelėnai, reikalavo reformų. Paryžiuje miestelėnams ėmė vadovauti ir įsigalėjo pirklių prevotas Etienne Marcel (161—162). Ilgainiui Etats Généraux vis labiau darėsi vienų miestelėnų, pirmiausia — paryžiečių atstovybe, o tėvynės nelaimės kėlė karaliaus bei dofino autoritetą, bet su Etienne'u Marceliu susidėjo politiniai Valois priešai, Navarrės karaliaus Karoliaus šalininkai (162—163). Etats Généraux 1356 m. ėmėsi reformų darbo, o reformų sąjūdis, dofinui jam pasipriešinus, virto revoliucija ir revoliucijonierių sąjunga su Valois priešais navarrininkais ir su Anglija. Vargais negalais pasisekė dofinui paspukti pagaliau iš revoliucijonierių nagų ir pradėti su jais kovą (163—166).

32. Etienne'o Marcelio vadovaujamieji revoliucijonieriai mėgino susidėti su prieš bajorus sukilusiais žemdirbiais, bet ta jacquerie buvo numalšinta, o 1358 m. dofinininkai nužudė E. Marcelį ir įsiviešpatavo pačiame Paryžiuje. Dofinas Karolius pasigriebė valdžią (167—170).

33. Anglai, navarrininkai ir kompanijos tebedraskė Prancūziją; su jais kovojo savanoriai, iš jų garsusis Du Guesclin (170—172). Brétigni kaimely 1361 m. buvo pagaliau sutarta taika su Anglija, ir karalius Jonas grįžo Prancūzijon. Bet Calais mieste pasirašytoji taika sunku buvo įvykdyti ir Prancūzijai, ir Anglijai. Pats dofinas laikė ją paliaubomis, reikalingoms Prancūzijai atgaivinti. Karaliui Jonui grįžus nelaisvėn ir 1364 m. numirus Londone, jis įsikaraliavo (172—174).

34. Karolius V padėjo savo broliui Pilypui Drąsiajam apginti naują jo dukatą, Burgundiją, nuo Karoliaus Blogojo, prisijungė

Normandiją ir Bretagnę. Du Guesclino padedamas pradėjo kovą su kompanijomis ir, įsikišęs į Kastilijos reikalus, sudarė sąjungą su nauju jos karalium Heinrichu de Trastamare, paskui su Portugalija ir su imperatoriumi Karoliumi IV. Rėmė be to Karolių V ir jo brolis Pilypas Drąsusis, tuo tarpu padidinęs savo dukatą Flandrijos grafyste (174—177). Gudriai naują karą su Anglija ruošdamas, Karolius sistemingai tvarkė ir gaivino karalystę, didino karaliaus valdžią, išsirinko gerus patarėjus, mielai naudojosi planais, kuriuos revoliucijos metu vykdė Etats Généraux, bet karaliavo savarankiškai. Jis pagerino finansų sistemą ir pertvarkė kariuomenę; rūpinosi artilerija, statydino laivyną (177—181).

35. Prancūzijos kišimasis į Kastilijos reikalus (§ 34) rados naujo karo su Anglija proga. Tą karą laimėjęs, Karolius susigrąžino beveik visą karalystės teritoriją (181—183).

36. Karolius V griebėsi Pilypo IV politikos tradicijų — vėl ėmė remtis miestelėnais; mėgino sutaikinti juos su feodaline bajorija. Tačiau tas darbas darėsi vis sunkesnis (183—184). — Politinės savo reikšmės feodalai nebeteko; nyko ir socijalinė jų reikšmė, nes griuvo ekonominė jų parama — agrarinė Viduramžių bendruomenė (184—186). Savo socijalinių privilegijų feodalai nebegalėjo teisinti politine ir karine savo funkcija (§ 31). Tai ir pasireiškė 50-ųjų metų revoliucija. Ji nepavyko, bet pasinaudojo ja karaliaus valdžia, o ne feodalija (186—187).

V

KETURIOLIKTOJO AMŽIAUS ANGLIJA

37. Karą su Anglija laimėti padėjo Karoliui V pačioj Anglijoj prasidėjusi krizė. Edwardas III ėmė kariauti tikrai tautiniais sumetimais, su tautine kariuomene ir sustiprėjusiu parlamentu remdamasis. Bet Anglijoj iro agrarinė Viduramžių bendruomenė (§§ 36), o naujai ekonominei santvarkai augti reikėjo patogių sąlygų, ne karo ir maro (§ 10, 188—190),

38. kuris išnaikino beveik pusę Anglijos gyventojų. Čia prisidėjo dar politinė krizė, Johno Lancastero kova su parlamentu, ir priešbažnytinė lankasterininkų politiką, kurią kurstė ir literatūra pasireiškęs religinis Anglijos atgijimas (191—194). Religinis atgijimas virto Bažnyčios reformos idėja (194).

39. Tą idėją aiškiai išreiškė John Wiclif. Savo De dominio Divino jis dėstė naują valdžios teoriją ir griovė hierarchinės Bažnyčios pamatus (194—196). Kovoj su Bažnyčia padarė jis visas išvadas iš savo teorijos; tikėjimo pamatu pripažino Šv. Raštą, atmetė Bažnyčios tradiciją ir atgaivino griežtą predestinacijos mokslą, šv. sakramentą išaiškino simboliškai ir pačią Bažnyčią laikė išrinktųjų visuomene (196—200). Visa tuo Wiclifas tapdino Bažnyčią su valstybe, o valstybę norėjo reformuoti pagal Evangeliją (200—201). Savo idėjas jis skleidė ir angliškais savo veikalais, išvertė Šv. Raštą ir įsteigė ku-

nigų beturčių draugiją. Ypačiai tie kunigai, lollardai, ir sydino Wiclifo skelbiamąją ideologiją su socijaliniu sąjūdžiu (201—204).

40. Marui išpjovus pusę gyventojų (§ 38), Anglijoj prasidėjo žemdirbių darbininkų krizė, su kuria ėmė kovoti tiek žemės savininkai, tiek valdžia. Darbo įstatymais parlamentas prirakindavo darbininkus prie darbo ir nusakydavo jų algą; griežtomis bausmėmis kovojo su nusižengėliais. Jis, kaip ir žemės savininkai, vadovavosi socijaline Viduramžių ideologija ir kovojo su individualistine naujosios ekonominės santvarkos dvasia (204 — 209). Žemės savininkai mėgino atgaivinti senąsias savo teises bei privilegijas. Tačiau nei jie galėjo atgaivinti agrarinės Viduramžių bendruomenės (§ 37, 36), nei valdžia. Agrarinė bendruomenė nebegrįžtamai nyko (209—210).

41. Darbininkų krizė, apskritai imant, pagerino žemdirbių buitį. Jie ne tiek gynėsi nuo ponų, kiek patys juos puolė; kovojo dėl tikrų bei tariamųjų savo teisių ir bruzdėjo. Kurstė juos ir lollardų, J. Ballo bei kitų, skelbiamoji lygybės evangelija (210—212). Ponus globodama ir vis naujų mokesčių reikalaudama valdžia pavertė tą valstiečių bruzdėjimą ne tik socijaliniu, bet ir politiniu sukilimu. Essexo grafystės valstiečiai 1381 m. sukilo prieš valdininkus bei ponus ir susibūrė į tikrą kariuomenę; su jais susidėjo kentiečiai, suffolkiečiai ir norfolkiečiai. W. Tylerio ir kitų vadovaujami sukilėliai, degindami ir plėšdami kraštą, nužygiavo į Londoną. Maištininkavo jie karaliaus ir jo ištikimųjų bendruomenių vardu, norėjo išžudyti neištikimus valdininkus, reformuoti valstybę ir visuomenę (212—214).

42. Londoniečių padedami, sukilėliai įžengė Londonan. Liaudis ėmė teisti ir bausti „išdavikus“, pultim paėmė Towerį, išžudė daug „liaudies priešų“. Karalius Richardas II sutiko pagaliau su jais tartis ir savo pažadais nuramino dalį sukilėlių, kurie nukeliavo sau namo. Bet radikalesnė dalis reikalavo daugiau, ir karaliaus pasikalbėjimai su ja pasibaigė W. Tylerio nužudymu (215—219). Valstiečiams pasitikėjus karaliaus pažadais bei laiškais ir išsisklaidžius, valdžia ir ponai žiauriai numalšino sukilimą (219—221).

43. Tai, kad valstiečių sukilimas susijęs buvo su religiniu sąjūdžiu, sukompromitavo priešbažnytinę lankasterininkų politiką ir Bažnyčios reformos šalininkus. Su tais sąjūdžiais sutapusi politinė krizė (§ 38) pasibaigė pagaliau Richardo II laimėjimu ir įsigalėjimu. Bet jis atsisakė nuo užkariaujamosios lankasterininkų politikos, griežtai lollardų nepersekiojo ir mėgino karaliauti be parlamento. Tuo visus prieš save siundė. Johno Lancastero sūnus Heinrichas ėmė vadovauti Richardo priešams, patį Richardą suėmė, privertė išsižadėti sosto, ir 1399 parlamento išrinktas buvo karaliumi (222—224).

4. Heinrichas IV įsteigė naują Lancasterų dinastiją. Religinė-socijalinė-politinė XIV amžiaus Anglijos krizė yra ne jos silpnumo, bet jos tautėjimo ir augimo reiškinys. Iš tikro, tuo metu įsivyravo pagaliau anglų kalba ir sužydėjo anglų poezija (224—227). Jai atstovavo W. Langland (227—228), Gower (228—229), o pirmiausia

45. genijalusis Chaucer. Buvo jis Prancūzijos poetų, iš dalies ir italų mokinys; prancūzus mėgzdžiodamas, sukūrė poetinę anglų kalbą (229—233), o savo Canterbury Tales apibūdino ir anglų visuomenę, ir tautos dvasią (233—236).

46. Gabių sekėjų jis neturėjo, bet tuo pat metu ėmė klestėti skotų poezija (236—237), baladžių žanras (237), anglų teatras (237 —238) ir menas (238—239).

47. Heinrichas IV priklausė karūną jam davusio parlamento. Kadangi turėjo malšinti priešų sukilimus ir kovoti su Walesu, tai negalėjo atgaivinti karo su Prancūzija, kurio troško baronai. Tik vieną Richardo priešų, o savo šalininkų, pralotų, norą teišpildė — persekiojo lollardus. Kariauti su Prancūzija vėl pradėjo jo sūnus Heinrichas V (239—240).

VI

ŠIMTO METŲ KARO PABAIGA IR PRANCŪZIJOS ATGIJIMAS

48. Aštuonerius metus (1380—1388 m.) vietoj jauno Karoliaus VI Prancūziją valdė jo dėdės, Anjou, Berri ir Burgundijos dukai, kurių kiekvienam pirmiausia rūpėjo savo feodas. Karalystės reikalus jie niekino, be to, rėmė feodaliją. Malšino nuolat bruzdančius, mokesčius sumažinti reikalaujančius ir kylančius miestelėnus, ypačiai Roueno, Paryžiaus ir Flandrijos sukilimus. Liudvikas Anjou stengėsi įsigyti karalystę Italijoj; Pilypas Drąsusis prijungė prie Burgundijos Flandriją (§ 34), kuri, tiesa, greit nebeteko ekonominės savo reikšmės (241—246).

49. Tik 1388 m. tenusikratė Karolius VI dėdžių įtaka ir pavedė valdyti karalystę žemo kilimo, bet prityrusiems valdininkams, marmousets'ams. Bet užsienių politiką lėmė karaliaus brolis Orléans'o dukas Liudvikas, kuris greit susidūrė su Pilypu Drąsiuoju (246—248). Karaliaus dėdės ėmė dėtis su Bretagnės duku ir, karaliui iš proto išėjus (1392 m.), pašalino marmusetus ir vėl pasigrobė visą valdžią (246 — 249). Orléans'o ir Burgundijos dukų tarpusavio kova tebetruko ir dar smarkesnė pasidarė; 1405. VIII Liudvikas Orléans'as buvo Pilypo Drąsiojo sūnaus ir įpėdinio Jono Bebaimio žmonių nužudytas (249—251).

50. Kiti karaliaus dėdės, Akvitanijos grafas B. Armagnac ir didžioji diduomenės dalis susitelkė apie mažą Liudviko sūnelį Karolių. Bet kovoj su tais armanjakais Jonas Bebaimis galėjo pasiremti demokratiškesniais visuomenės sluoksniais, ypačiai Paryžiaus demokratija. Jo šalininkais, burgundininkais, tapo smulkioji Paryžiaus buržuazija, turtingieji mėsiai ir jų cecho priklausą darbininkai, jų vado Caboche'o vardu praminti kabochininkais, be to — kai kurie universiteto profesoriai ir žymūs valdininkai, kurie tarėsi su duko pagelba reformuosią karalystę (251—153). Jie ėmė vadovauti 1413. I. sušauktiesiems Paryžiun États Généraux ir, kabochininkams su-

kilus, privertė valdžią paskelbti vadinamąjį l'Ordonnance Cabochienne, kuris reformavo valdyseną. Bet 1413. VII dukai susitarė. Paryžiuje įsigalėjo armanjakai, ir ordonansas buvo panaikintas (253—256).

51. Jonas Bebaimis slapta susitarė su Heinrichu (1414. V; § 47); žadėjo jam padėti kovoj dėl Prancūzijos sosto; o Heinrichas pareikalavo iš Karoliaus VI Prancūzų karalystės ir 1415. VIII įsibrovė Normandijon. Ties Azincourt'u sumušė jis prancūzų kariuomenę. Jonas Bebaimis ėmė kariauti su armanjakų vadovaujama vyriausybe (1415 m.), pripažino Heinrichą Prancūzijos karalium (1416. X) ir, Heinrichui vėl išlipus Normandijoj (1417. VIII), pasivergė Paryžių (1418. V—VII). Susispietę apie dofiną Karolių, armanjakai įsiviešpatavo vidurinėj Prancūzijoj ir tebekovojo tiek su karaliaus Karoliaus VI vardu Prancūziją valdančiu Jonu Bebaimiu, tiek su slaptu jo sąjungininku Heinrichu V (256—261). Heinrichas užsikariavo Normandiją ir pasiskelbė Prancūzijos karalium, bet Jonas kartu tarėsi ir su juo, ir su dofinu; 1419. VII pasirašė su pastaruoju sutartį ir dėjosi kariaująs su Heinrichu, bet nenustojo su juo ir derėjęsis, kol IX. 10 buvo dofino šalininko nužudytas. Jo sūnus Pilypas Gerasis pasirašė sutartį su Heinrichu, o 1420. I, jam tarpininkaujant, buvo Troyes mieste pasirašyta ir Heinricho taika su Karolium VI, kuris pripažino Heinrichą savo įpėdiniu. Heinrichui ir Karoliui numirus (1422), Prancūzijos karalium paskelbtas buvo Heinricho sūnus vaikas Heinrichas VI (261—263).

52. Visą anglų užimtąją Prancūzijos dalį Heinricho VI vardu valdė ir mėgino užkariauti visą karalystę Bedfordas. Antroji dalis klausė karalium pasiskelbusio Karoliaus VII vyriausybės (263—264). Prancūzai dvejojo, katrą karalių pripažinti, bet ilgainiui tautinio karaliaus autoritetas ėmė didėti; ir Bedfordui vis sunkiau darėsi plėsti savo valstybę ir kovoti su partizanais. Jam apsiautus Orléans'o miestą (264—267),

53. prancūzų patrijotizmą sužiebė Jeanne d'Arc. Karoliaus „karo vadu" paskirta (267—270), išvadavo ji Orléans'ą ir, prancūzams sumušus anglus ties Patay, palydėjo Karolių Reimsan, kur jis apsikarūnavo (1429 m.). Bet Karoliaus patarėjai priešinosi kariniams Jeannės bei kitų karo vadų planams i pradėjo derybas su Pilypu Geruoju. Jaenne nenustojo betgi kariavus, buvo paimta nelaisvėn ir pakliuvo į anglų rankas (270—274).

54. Roueno mieste buvo ji apkaltinta erezija ir sudeginta (275—278).

55. Tuo tarpu Karoliaus kapitonai ir partizanai sėkmingai kariavo su priešais, o nauji karaliaus patarėjai, senuosius nuvertę, ėmė geriau ir patrijotiškiau politikuoti. Karoliaus VII taika su Burgundija (Arraso taika, 1435. IX) atėmė Anglams galingąjį sąjungininką. Beldfordui numirus, Prancūzai susigrąžino didžiąją dalį Anglų užkariautųjų žemių, atėmė jiems Paryžių (1436. IV), įsibrovė net į Normandiją ir privertė juos 1444. V pasirašyti paliaubų sutartį (278—281).

56. Tomis paliaubomis Prancūzijos vyriausybė pasinaudojo pertvarkyti kariuomenei (281—283) ir apdoroti finansų sistemai (283—284). Prancūzija pasidarė biurokratinė absoliutinių polinkių monarchija, kur nebeteko ilgainiui pirmykštės savo reikšmės luomų atstovybė (284—287).

57. Apsitvarkius, Prancūzija atgaivino karą su Anglija, atsikariavo Normandiją (1450 m.) ir Akvitaniją (1451—1453 m.). Iš esmės 100 metų karas tuo pasibaigė (287—288).

VII

ANGLIJA DVIEJŲ ROŽIŲ KARO METU

58. Šimto metų karas, tam tikra prasme, buvo romaniškosios kultūros krizė, nes tai kultūrai atstovavo ne tik Prancūzija, bet iki XV amžiaus pradžios ir Anglija, vadinasi, jos šviesuomenė ir karalystei vadovaujantis sluoksnis. Krizė pasireiškė tuo, kad yranti feodalinė santvarka susidūrė su nauja, beauganti individualistine-kapitalistine, kurią aiškiai rodo miestų evoliucija, be to — valstiečių sukilimai. Ta socijalinė-ekonominė krizė virto ir valstybės krize: biurokratijos, miestelėnų ir feodalų tarpusavio kova dėl valdžios, valdžios kova dėl nuolatinės, nebefeodalinės kariuomenės ir dėl biudžeto. Imperatorių ir popiežių galiai sunykus, Prancūzija siekė politinės pirmenybės, bet kaip tik minėtoji romaniškosios kultūros krizė ir pavertė niekais jos siekimus (289—292; plg. § 1).

59. Vaiko Heinricho VI karaliavimas nusilpnino Lancasterų valdžią pačioj Anglijoj. Įsigalėjo parlamentas, bet jis vis labiau skyrėsi nuo tautos, o jam pačiam vis labiau vadovavo baronai. Karas su Prancūzija padarė juos karingesnius, ir, karui pasibaigus, prasidėjo jų giminių kova savybėj ir dėl karaliaus valdžios (292—296).

60. Karoliaus VII laimėjimai visai diskreditavo vyriausybę. Dėl įtakos nesveiko proto Heinrichui VI ir dėl sosto ėmė kovoti su Lancasterais Yorkai, o ta kova surizgo su pilietiniais kilniųjų giminių karais. Richardas Yorkas buvo paskelbtas Anglijos protektorium (1453 ir 1458 m.) ir troško karūnos, bet žuvo kautynėse ties Wakefieldu (1461 m.). Tačiau neilgam laimėjo kovą lankasterininkai (raudonoji rožė) — parlamentas paskelbė karalium Londonan įžengusį Richardo sūnų Edwardą IV, ir, lankasterininkus sumušęs, Edwardas įsikaraliavo (296 — 299). Bet susirėmė jis su savo brolėnu Warwicko grafu, kuris, susidėjęs su lankasterininkais ir Liudviko XI remiamas, grąžino sostą Heinrichui VI (1470 m.). Tiesa, kitais metais Edwardas atsikariavo sostą (299—301).

61. Su Burgundijos duku Karoliumi Patrakėliu susitaręs, Edwardas 1475 m. įsibrovė Prancūzijon, bet jau po mėnesio pasirašė Picquigni Taiką su Liudviku XI. Išviso karas jam nerūpėjo, juo labiau, kad priverstas buvo kovoti su paskutiniaisiais lankasterininkais (301—302). Pilietiniai karai sugriovė baronų galią ir tuo (§ 59)

nusilpnino parlamentą, bet mažai tepakenkė ekonominei krašto gerovei. Visai natūralu, kad Edwardo IV vyriausybė ėmė remtis miestelėnais ir pasidavė absoliutizmo tendencijai, kuris tuo pat metu stiprėjo ir Prancūzijoj bei Italijoj (302—304). Tačiau atsirado daug Edwardo politika ir nepatenkintų, kurie ėmė dėtis su lankasterininkais. Pasigrobusiam Edwardo vaikų sostą jo broliui Richardui III nepasisekė nuveikti tos opozicijos. Tolimas Lancasterų giminaitis Heinrichas Tudoras sumušė Richardą ties Bosworthu (1485) ir, Richardui mūšyje žuvus, įžengė sostan. Jis vedė Edwardo IV dukterį ir tuo būdu sutaikino Yorkus su Lancasterais. Buvo pirmas Tudorų dinastijos karalius, Heinrichas VII (304—306).

62. Kaip ir Prancūzija, šimtamečio karo metu Anglija tapo tikrai tautine valstybe. Anglai — tai rodo J. Fortescue veikalas — suprato tautinį savo ir politinės santvarkos būdą; ėmė didžiuotis savo tautybe (306—308). Paaiškėjo kiek ir naujųjų amžių Anglijos uždaviniai bei jos politika (308—309), pirmiausia — Anglijos santykių su Skotija ir Airija reikšmė (309—300).

VIII

LIUDVIKAS XI

63. Šimtamečio karo metu, savaime suprantama, nusmuko visi Prancūzijos visuomenės sluoksniai: žemdirbiai, miestelėnai ir bajorai. Tai ėjo sveikaton ne tik karaliaus, bet ir galingiausių feodalų, princų, valdžiai (311—312). Ypačiai įsigalėjo Burgundijos dukas, kurio valstybė pasidarė pavojinga pačiai Prancūzijai (312—314). Kiti princai ir galingieji feodalai buvo greičiau vidujiniai karaliaus priešai; susimokydavo, dėdavosi su Burgundijos duku ir su Prancūzijos priešais, bet aiškios politinės programos neturėjo ir pirmiausia kovojo su naujais karaliaus patarėjais. Dalyvavo jų sąmoksluose ir dofinas Liudvikas (314—315).

64. Nuo 1438 m. Liudvikas dalyvavo kiek karalystės valdyme, 1444 m. vadovavo Šveicarijoj prancūzų kariuomenei, valdė ir tvarkė savo Dauphiné, bet dėl kovos su tėvu 1456 m. pabėgo pas Burgundijos duką ir Burgundijoj susilaukė Karoliaus VII mirties (1461 m., 315 — 317). Pilypo gerojo padedamas Liudvikas įsikaraliavo, tačiau jo įtaka greit nusikorė ir ėmė karaliauti bei politikuoti visai savarankiškai. Buvo naujo tipo karalius, klastingas politikas, miestelėnų dvasios ir absoliutinių polinkių valdovas (317—320).

65. Iš pat pradžios susidūrė jis su nauju Burgundijos duku Karoliumi Patrakėliu, kuris rėmė ir kylančius prieš Liudviką princus. Ilgai truko Liudviko kova su princais ir su Karolium (321—324);

66. Įsipainiojo į ją Ispanija, Navarre ir Italija (325). Užkariaujamąja savo politika Karolius pats įvėlė į ją Vokietiją ir Šveicariją (325 —327). Kare su Šveicarija 1477. I ir žuvo (327—328). Liudvikas prisijungė Burgundiją, Franche-Comté, Artois ir Pikardi-

ją; bet Niederlandai (Flandrija, Brabantas, Olandija, Zelandija ir Luxemburgas) pateko į Habsburgų rankas (328—829).

67. Įsigijo be to Liudvikas Provencę ir Roussilloną, o karalystę nepilnamečio jo sūnaus Karoliaus VIII vardu valdą Beaujeu — dar ir Bretagnės duką (329—330). Savo karalystę Liudvikas ir sutvarkė; nugalėjo pagaliau feodalus; daug padarė ekonominiam miestų augimui ir prekybai. Karaliavo betgi despotiškai, luomų atstovybę ir Paryžiaus parlamentą niekino, didino paties karaliaus valdžią. Kaip ir Italijos tironai bei Heinrichas VII Tudoras, atstovauja jis absoliutizmui (330— 333).

IX

PRANCŪZŲ KULTŪRA XIV—XV AMŽIUJE

68. Karoliaus V, Karoliaus VII ir Liudviko XI laikų Prancūzijoj nauja ekonominė-socijalinė santvarka sėkmingai kovojo su feodaline. Feodalija nebeteko politinės-socijalinės bei kultūrinės savo reikšmės. Feodalinė visuomenė ištvirko (334—339). Tiesa, nelabai doras buvo ir buržuazijos gyvenimas. Vis dėlto feodalai tebevadovavo kultūrai, ir literatai garsino atgyvenusius jų idealus. Gyvenimo būdas rados dirbtinis, įmantrus ir teatrališkas (339—342).

69. Feodalinei-kurtuazinei kultūrai atstovavo žymiausias XIV a. istorininkas J. Froissart (342—344), kaip ir dauguma kitų istorininkų (344—345). Poetai perdirbinėdavo senąsias temas bei senuosius motyvus. Nenuostabu, kad jiems pirmiausia rūpėjo forma (345). Tai rodo vadinamieji „retorininkai , G. Machaut (345—347), P. Deschamps ir kiti (347—348). Atgijo kiek poezija XV a. Christinos Pisietes (348—349), Karoliaus Orléans'o, Alaino Chartier ir kitų veikalais (349—350).

70. Feodalinę Viduramžių kultūrą merdint sako ir XIV—XV a. menas, ypačiai — gotinė architektūra (350—353). Vietoj architektūros įsigalėjo tapyba (minijatiūrininkai, niederlandiečiai, Fouquet ir kiti, (353—358) ir skulptūra (niederlandiečiai ir prancūzai, 358—360). Tapyba ir skulptūra aiškina mums ir

71. naujas kultūros tendencijas, mažiau — teatras (360—363). Bet aiškiausiai tos tendencijos pasireiškė F. Villono kūryba (363—366). Šiuo atžvilgiu įdomi ir prancūzų proza (366—368). Su „retorininkų“ (§ 69) mokykla susijęs buvo humanizmas (368).

VIDURINIŲ IR NAUJŲJŲ AMŽIŲ SĄVARTOJ

I

Avignono Popiežiai ir Liudvikas Bavaras

1

Maždaug IX amžiuje gimusi, krikščioniškoji Europos kultūra XIII—XIV amžiuje pasiekė savo apogiejų. Išaugo ji iš romėnų helenistinės kultūros ir iš pirmykščių Europos kultūrų. Jos dvasia, tai krikščionybė, tiksliau — tam tikra krikščionybės forma; jos kūnas — nauja Europos tauta, kurią sudarė apromėję iberai, keltai bei germanai ir kuri, tik ką gimusi, ėmė skirstytis daugeliu tautų, įvairiomis vienos europiečių tautos individuacijomis. Taigi, Europos tauta ir pati Europos kultūra iš pat pradžios buvo dauginga vienovė, europiškumo atžvilgiu hierarchiškai sutvarkyta. Mat, ją kūrė ir ja reiškėsi romaniškosios tautos, ypačiai prancūzai. Italų tautai iki XIII amžiaus trukdė gimti, o vėliau — augti senovės Romos tradicijos; Ispanija negalėjo dar vaidinti reikšmingos kultūrinės rolės, nes jos valdovai tebekovojo su maurais, o galingiausias iš jų, Aragono karalius XIII amžiaus gale pavertė savo valstybę didžiule, bet įvairiataute Viduržemių jūros imperija. Mažiausiai Romėnų kultūros tradicijos paveikusios buvo vokiečius, kurie turėjo be to ir savosios, germaniškosios kultūros pradų. Instinktyviai stengėsi jie įkūnyti germaniškąjį Europos kultūros aspektą, bet — tik tegermanino kiek romaniškąjį. Mat, nemažiau už italus gerbė Romos tradicijas ir visuomet, čia noroms — čia nenoroms, ėjo romaniškųjų tautų pėdomis.

Vis dėlto — įdomus Europos istorijos paradoksas — iki XIV amžiaus p o l i t i š k a i vadovavo visai Europai ne Prancūzai, bet Vokiečių imperatoriai ir Romos popiežiai. Prancūzams

Europos kultūrą bekuriant, ir tie, ir tie mėgino ją aptvarkyti ir kėlė aikštėn Dievo karalystės, internacijonaliosios europiečių vienovės, idėją. Toji idėja sutiko su jaunosios europiečių kultūros religingumu ir su natūralia jos tendencija susikurti savo vienovės formą, bet suprantama buvo romėniškai. — Iš vienos pusės rėmėsi Dievo karalystė Romos imperijos tradicijomis (dėl kurių ir kovojo popiežiai su imperatoriais); iš kitos — primityviomis, iš lėto „europiečiais" tapusių, vokiečių jėgomis. Tuo būdu tiek popiežiai, tiek imperatoriai vienijo Europos kultūrą forma nevisai su tąja kultūra sutinkančia. Tiesa, savos formos Europos kultūra nebuvo dar susikūrus; net negalėjo susikurti, nes tautinėmis valstybėmis skirstėsi. Politinės vienovės ir Europos kultūros dviejų priešybių būta. Žinoma, tai sako mums, kad ir pačiai Europos kultūrai, net religinei jos pasaulėžiūrai, trūko vienovės, kad buvo toji kultūra iš esmės antinominga.

Nekartą atrodė, kad imperatoriams ar popiežiams pasiseks įkūnyti savo idealas, juo labiau, kad derino jį kiek su feodaline Europos santvarka. Bet abi valdžios atrodė galingos, kol viena su antra kovojo ir kol nė viena negalėjo baigtinai laimėti kovos. Nei genijaliajam Friedrichui II pasisekė suplakti Europos tautų į vieną imperatoriaus vadovaujamą federaciją, nei Innocentijui IV ir jo įpėdiniams — įsteigti popiežių imperijos. Tautiniai valdovai nesutiko klausyti imperatoriaus, kurio pirmenybė nebesirėmė krikščioniškąja idėja ir bažnytinėmis jo pareigomis, o pasigniaužti tų valdovų jis negalėjo, nes ilga bei sunki kova dėl pasaulinės imperijos pakirtus buvo Vokiečių karalystės sveikatą: vienos Sicilijos karalystės pajėgų tam tikslui neužteko. Nelaimėjo kovos, Staufenų imperijai žuvus, ir popiežiai. Su imperatoriais kovodami, atstovavo jie bažnytinei Europos vienovei, rodė, kad Europa pirmiausia turi būti D i e v o karalystė. Dabar mėgino ir pasaulinę valdžią pasigrobti, pačią Bažnyčią pasauline imperija paversti. Tačiau nesutiko tai su religiniais visuomenės idealais, su pačia D i e v o karalystės idėja. Iš tikro, politinė kova vertė popiežius labiau žiūrėti žemės, nei dangaus, baisiai tvirkino kuriją ir pasaulino visą Bažnyčią. Be to, Vokietijai subyrėjus, visiems aišku rados, kad popiežiai ne Bažnyčios laisvę gina, o pasaulinės valdžios trokšta. Tos valdžios visai nenorėjo dalintis su jais įsigalėję tautiniai valdovai.

Staufenai paskutinį kartą iškėlė imperiją, nebe tik Vokie-

čiais, bet ir Italija pasirėmusią, tikrai internacijonalinę. Kovoj su popiežiais didysis Friedrichas mėgino suvienyti Europos valdovus; dėstė nuo popiežių nepriklausomos valstybės ideologiją. Ji nežuvo — žuvo pati imperija, o imperatoriaus valdžia tuščiu titulu pavirto — naująja ideologija pasinaudojo tautiniai karaliai. Pilypas Gražusis sugriovė politinę popiežių valdžią, didžiausiai tame pačiame XIII amžiuje iškilusią; ir Avignono nelaisvė rodo, kiek tos valdžios iliuzinės būta: kaip negalėjo imperatorius pirmininkauti Europai be popiežiaus pagelbos, taip be stipriojo imperatoriaus pagelbos ir popiežius. Žinoma, Avignono popiežiai neišsižadėjo imperijalistinių kurijos troškimų. Bet tie troškimai dabar tik teologų bei kanonistų veikalais tegalėjo reikštis ir tesireiškė.

Taigi, Dievo karalystės idealo apogiejus buvo tuo pat metu ir jo, idealo, krizė. Niekuomet dar nebuvo Europa taip aiškiai pažinusi kultūrinės savo vienovės, kaip XIII amžiuje; niekuomet dar nebuvo taip uoliai bei nuosekliai mėginusi politiškai susivienyti, surasti tai vienovei universalios politinės-bažnytinės formos. Bet XIII amžiuje išėjo aikštėn ir tai, kad popiežių bei imperatorių vykdomoji forma buvo antinominė ir neįvykdoma. Tos formos internacijonalumas nesutiko su Europos tautų įvairumu ir daugumu. Bendra, todėl ir abstrakti, forma negalėjo konkrečiai suderinti tųjų tautų; daugingai kultūros vienovei netiko universalistinė, internacijonali vienovė. Europa taip ir nesusirado politinės formos, kuri tikusi būtų daugingai kultūros vienovei. Nuo XIII amžiaus politinė kultūros vienovė buvo ne kas kita, kaip netvari kovojančių savybėj valstybių pusiausvyra; ir šiuo atžvilgiu nei imperija, nei popiežių valstybė nuo kitų valstybių nebesiskyrė.

Kova dėl Dievo karalystės neišsprendė ir kito klausimo — kaip galima suderinti Bažnyčia su valstybe (išviso su valstybe, ne tik su imperija). Kol imperija nebuvo dar sunykus, Bažnyčia turėjo nusileisdinėti kitoms valstybėms, o jos sustiprėjo ir susitvarkė. Be to, amžių kovoj su imperija pati Bažnyčia tapo savotiška politine organizacija, kuri, Šv. Petro valstybe remdamos, plito Italijoj ir skverbėsi į visas kitas valstybes, visur su jų valdovais susidurdavo. Popiežių kova su imperija buvo ir Bažnyčios kova su valstybe, kaip gražiai įrodinėjo Friedrichas II (IV, § 19). Maža to — Bažnyčia, gali sakyt, ir pati su savimi kovojo, nes pasaulinė valdžia bei jos rūpesčiai nė kiek nesutiko su religiniais

Bažnyčios idealais, kuriuos skelbė naujieji ordinai ir kuriais užsikrėsdavo visuomenė.

Čia ir galima pastebėti pagrindinė Europos kultūros antinomija, kurią iškėlė aikštėn pats tos kultūros augimas. —

Krikščionių tikėjimas sydina empirinę būtį su antempirine ir sako žmones turint transformuoti empirinę būtį taip, kad ji neišnyktų ir nebūtų pakeista kita (antempirine), bet kad taptų integraliniu antempirinės būties momentu, sutobulėtų ir sudievėtų. Tuo būdu empirinė būtis (žemiškasis gyvenimas, kultūra, gamta) iš esmės turi ir absoliučią vertę, nors tik todėl, kad turi sutobulėti (= jos netobulumas tik reliatyvią vertę teturi). Bet vakarų krikščionybės esama dualistinės. Antempirinę būtį (Dievą, dangiškąjį gyvenimą) ji griežtai skiria nuo empirinės būties; žemiškąjį gyvenimą yra linkus laikyti tik priemone dangiškajam įsigyti (tai reiškia t i k reliatyvią pirmojo vertę) ir kildina asketinio gyvenimo idealą. Tačiau negali ji asketiškai nusikratyti empirine būtimi ir paniekinti žemiškojo gyvenimo bei kultūros. Antraip — būtų nebe krikščionybė. Nuoseklus dualizmas ir nuosekliai išrutuluotoji teorija t i k reliatyvios žemiškojo gyvenimo vertės prieštarauja pačiai krikščionybės dvasiai, prieštarauja ir žmonių kuriamajai kultūrai. Negi gali žmonės kurti kultūros ir tam darbui savo gyvybės aukoti, jei tąją kultūrą tik laikiniu dalyku telaiko. Pats kūrybinis jų darbas liudija, kad bent instinktu pripažįsta jie ir absoliučią kultūros vertę. Čia žodžiai ir filosofinės sistemos mažiau sveria, nei faktai. Pati Bažnyčia ne tik asketinį idealą skelbė ir mokė žmones tikrai tikėti bei dorai gyventi — kūrė ji kultūrą, stengėsi transformuoti pasaulį, pasaulėjo ir valstybėjo.

Europos kultūrą iš pat pradžios ardė dvi priešingos tendencijos — idealistinė - asketinė, kuri neigė empiriją dėl dangaus gyvenimo, bent laikė ją tik priemone tam gyvenimui įsigyti, ir empiristinė - kūrybinė, kuri absoliutino empirinius tikslus ir dažnai niekino antempirinę būtį. Tųjų tendencijų kova vaizdavo Europos kultūros dualizmą; ir griežtai skiriant Dievas nuo Jo sutvėrimo negalima buvo tos antinomijos nuveikti. Norint ji nuveikti būtų reikėję suderinti dualistinė romaniškoji kultūra su germaniškąja, kur primityvusis germanų panteizmas (I, 67) susijęs buvo su panteistiniu krikščionybės momentu, ir, pagaliau, su rytų krikščionybės kultūra, kas reiškė Bažnyčių uniją. Pan-

teistinis krikščionybės momentas su dualistiniu suderinus (ib. § 38), būtų buvę galima sukurti tikrai sintetinė pasaulėžiūra — išaiškinti absoliuti empirijos reikšmė, bet ne absoliutinti, ne dievinti jos netobulumo. Tai buvo kultūros uždavinys. Kaip ir bažnytinės - politinės vienovės, reikėjo jai sintetinės pasaulėžiūros; ir didžiosios XIII amžiaus sistemos (deja, ne sintezės!) rodo mums, kiek ji pati tos pasaulėžiūros troško. Tačiau kultūrai vadovavo romaniškosios tautos, ir čia vokiečiai negalėjo su jomis lenktyniauti. Dualistinis kultūros momentas nuveikė panteistinį; ir visos minėtosios sistemos sintezėmis netapo: neišsprendė kultūros antinomijos, tik tepridengė ją gudrių definicijų skraiste, tarytum gotinės katedros skliautais bei ornamentais, kuri, vadinamajam style flamboyant (§ 69) atsiradus, ėmė niekinti pačius gotikos meno principus.

Kad ir kaip trokštama buvo XIII — XIV amžiuje sintetinės pasaulėžiūros, tik romanišką ją kultūrą savin suėmusieji vokiečiai tegalėjo sistemą paversti sinteze. Tai ir mėgino padaryti meisteris Eckehartas (IV, 93 t.). Tačiau nepasisekė jam savo sumanymo įkūnyti, ir visus jis nubaugino tariamuoju savo panteizmu. Tiesa, jo paskelbtosios idėjos tebegyvavo vokiečių mistikoj; bet ir čia ilgam nustojo teorinės savo reikšmės, nes pati ta mistika tapo savotišku asketinės doros (nebe metafizikos) mokslu. Tik XV amžiuje atgaivino jas Nikalojus Kuesietis (Cusanus). Išviso vokiečių šviesuomenė pasidavė romaniškosios teologijos bei metafizikos įtakai; ir pats Liuteris tąja įtaka toli gražu nebuvo nusikratęs. Daugeliu sistemų sužydo XIII—XIV amžiuje religinė romaniškųjų tautų metafizika. Bet nė viena negalėjo nuveikti minėtosios antinomijos; todėl nė viena ilgam ir neįsigalėjo. Ir čia — kultūros apogiejaus būta ir jos krizės. Juo toliau, juo labiau aiškėjo, kad tikros sintezės nebeįvykdomos būta. Sistemos susidurdavo viena su kita, o visos jos — su mokslu ir su pasaulininkų dvasia.

Nuo XII amžiaus pusės iki XIV pradžios aukščiausiai buvo pakilus vadinamųjų Viduramžių literatūra. Tuo metu atsirado beveik visi jos žanrai ir daugumas didžiųjų veikalų. Neilgai tetruko antrasis (pirmasis, tai vadinamasis Karolingų renesansas) lotynų kalbos renesansas (III, 65, 54); XIII — XIV amžiuje ji pavirto visai nauja, internacijonalia kalba, mokslininkų bei filosofų žargonu (IV, 96), o grožinės literatūros srityje įsiviešpata-

vo tautinės kalbos. Iki XIV amžiaus pirmininkavo prancūzų literatūra, bet, ją mėgzdžiodami, vokiečiai nuo XII amžiaus ėmė reikšdinti ir savo tautos ypatybes bei problematiką, o didžiausias Viduramžių poetas, Dantė užmezgė italų literatūrą. Ne tik politinė europiečių vienovė žuvo, bet ėmė Europa ir kultūros atžvilgiu diferencijuotis.

Literatūros veikalai rodo mums tą bazę, ant kurios augo filosofijos sistemos; vaizduoja pažiūras, polinkius, jausmus, kuriuos aiškino bei sistemino filosofai. Be to, XIII amžiaus pusėj pati literatūra tapo mokslinė bei filosofinė. Taigi, nenuostabu, kad jos istorija atspindi metafizikos ir išviso kultūros krizę. — Jau XII amžiuje prancūzų literatūra išsivadavo iš bažnytinių, net išviso iš religinių pažiūrų įtakos, supasaulėjo. Žinoma, ir XIII-me atsirasdavo religinio pobūdžio veikalų; bet, apskritai imant, literatams neberūpėjo Bažnyčios pasaulėžiūra ir jos sintezė su empirinio gyvenimo problematika: rūpėjo jiems pati ta problematika, pats gyvenimas. Trubadūrai ir kurtuazinių romanų autoriai kūrė naują, žemiškosios meilės religiją. Kad ir krikščionimi save laikė, Clopinelis (IV, 99) skelbė gamtos ir natūraliosios visuomenės religiją, su Bažnyčios tikėjimu nebesutinkančią. Bažnyčios asketams kultūrą tebeniekinant, atsirado kultūros religija.

Vokiečių, jaunesnės tautos, literatūra buvo ir religingesnė, ir reliatyviai vientėgė. Vokiečių literatai stengėsi suderinti Bažnyčios tikėjimą su kultūra. Tačiau ne vokiečiai vadovavo kultūrai, o jų sumanytoji sintezė nederėjo su romaniškosios kultūros pradais — su hierarchiniu Bažnyčios principu, su jos sakramentų ir kunigų reikšme. Taip pat religinga buvo ir jaunoji italų literatūra, o Dantė ėmėsi sintezės darbo. Iš tiesų, Divina Commedia vaizduoja visą Viduramžių pasaulėžiūrą, bet — ir visas jos priešybes, kurių suderinti poetui nepasisekė. Ne sintetinė idėja daro veikalą vieną, bet — poeto menas ir asmuo, vadinasi, empiriniai kultūros faktai. Neatsitiktinai Dantę, didįjį Viduramžių žmogų, pripažįsta tūli mokslininkai pirmuoju naujosios Europos žmogumi.

Pirmaisiais XIV amžiaus metais sulėtėjo ekonominė Europos evoliucija, kad ir nauji kraštai — Lenkija, Čechija, Vengrija — ėmė gyvai toj evoliucijoj dalyvauti. Iki XV amžiaus pusės prekybos keliai, kaip ir XIII amžiuje, baigiasi Pabaltėje iš vienos pusės, Viduramžių ir Juodojoj Jūroj iš kitos. Kolonizavimo sąjū-

dis aprimo ant Lietuvos ir Latvijos sienų, Lenkijoj, Čechijoj ir Vengrijoj. Champagnės „mišios" nusmuko. Flandrijoj gelumbių industrija nustojo augus, o XIV amžiui įpusėjus, ėmė greit nykti. Tuo pat metu subankrutavo ir garsieji Italijos bankininkai — Buonaccorsi, Bardi, Peruzzi, Acciaiuoli ir kiti. Europos gyventojų skaičius pasiekė savo maksimumą (apie 75 milijonus?) ir ilgam susistabilizavo. Taigi, ir ekonominės istorijos atžvilgiu XII — XIII amžius galima laikyti apogiejum viso perijodo trukusio nuo IX iki XV amžiaus galo.

Tačiau ekonominis XIII amžiaus vaizdas taippat yra antinominis. — Agrarinė visuomenė (II, 25) tebebuvo ekonominio gyvenimo pamatas. Jai tebevadovavo ir ja tebesirėmė feodalija, didžia dalimi ir valstybė. Iš agrarinės visuomenės augo amatninkų miestai; ir jų cechai, kaip ir visa tokių miestų santvarka, gražiai sutiko su jos gyvenimu ir pasaulėžiūra. Agrarinės visuomenės ir amatninkų gyvenimą bei pažiūras ir piešė tie rašytojai, kuriuos nuo romantizmo laikų mes tebevadiname Viduramžių (ne laiko, bet gyvenimo stiliaus prasme) žmonėmis. Tosios visuomenės pasaulėžiūrą ir aiškino, sistemino bei kūrė Viduramžių (ta pačia prasme) metafizikai — Bonaventūra, Akvinatas bei kiti. Bet, antra vertus, XIII amžiuje sustiprėjo stambiųjų pirklių su užsieniu, kapitalistų (pramonininkų ir bankininkų) sluoksnis, o žemesnis daugelio miestų sluoksnis ėmė proletarėti. Augta industrijalinės visuomenės, ir skirtasi jos nuo agrarinės ir nuo natūraliojo pastarosios bendravimo su gamta. Vieni miestai (ypač Italijoj ir Flandrijoj) tapo naujosios visuomenės branduoliais; kituose prasidėjo įvairių socijalinių klasių, gali sakyt — pačių tųdviejų visuomenių, kova savybėj; tačiau ir amatninkų miestai užsikrėsdavo kiek industrijalinės visuomenės dvasia. O toji visuomenė ilgainiui nauju luomu tapo, nauja valdovų parama. Kaip pasaulininkų kultūra gyveno bažnytinės, ją išugdžiusios kultūros energija, taip ir industrijalinė — agrarinės. Bet pirmoji griežtai skyrėsi nuo antrosios savo tendencijomis, galvosena, pažiūromis ir tikslais (III, 39, 44). Šiuo atžvilgiu buvo ji naujosios Europos užuomazga; aktyviu savo empirizmu, savo racijonalizmu, individualizmu ir demokratizmu ardė Viduramžių kultūrą ir jos pasaulėžiūrą. Visa tai ir buvo Europos kultūros krizė, kuri reiškėsi čia ekonomine-socijaline kova, kaip kitur — naujomis literatūros tendencijomis ir metafizikų ginčais.

Tryliktąjį amžių Europos kultūros apogiejaus bei krizės metu laikydamas gerai žinau, kad istorinio proceso perijodizavimas (o be perijodizavimo kaipgi gali jį suprasti?) yra labai opus dalykas. Pirmiausia priklauso jis požvilgio į tą procesą, to, kaip procesas įvertinamas ir kas jo esme laikoma. O čia sunku istorininkui objektyviam būti, savo amžiaus ir savo paties pažiūromis nusikratyti. Antra — objektyviai ir absoliučiai reikšminga proceso esmė, perijodizavimo principas, išaiškinus, reikia turėti galvoj dar viena istorijos ypatybė ir štai kuri. — Istorijos subjektas, žmonija, yra netobula esybė. Žmonija (tiksliau sakant, tam tikros kultūros žmonės, tam tikra kultūra) aiškinasi absoliučią savo gyvenimo reikšmę ir tikrus savo veikimo tikslus; stengiasi tuos tikslus įvykdyti, atseit, savo pasaulėžiūrą išreikšti ir įkūnyti. Bet negi gali netobula empirinė žmonija tobulai suprasti ir įvykdyti savo idealų, kurie ją su absoliučia būtimi sydina; tik iš dalies juos tesupranta ir tevykdo: čia vienus, čia kitus, visus — nevisai ir vienašališkai. Todėl nėra kultūros, kuri viena sistema suderinus bei išreiškus būtų visus savo idealus, ir kultūros apogiejus yra sykiu ir jos krizė. Kitaip sakant, ir savo apogiejaus metu kultūra tik dalį savo potencijų bei idealų teįvykdo, o tai, ką įvykdo, įvykdo nevisai. Tvirtinu, kad Europos kultūra pasiekė savo apogiejų kaip tik XIII amžiuje, nes ji, mano galva, pirmiausia yra vakarų k r i k š č i o n y b ė s kultūra. Anksčiau buvo ji, gal, ir religiškesnė, bet nebuvo taip išsiaiškinus krikščioniškosios savo esmės ir taip suderinus savo krikščionybės su visu savo darbu. Vėliau jos darbas rados įvairesnis, o jo vaisiai — be galo įspūdingesni; bet — nususo kultūros krikščioniškumas ir nebebuvo nė tų sintezių, nė tos reliatyvios vienovės, kurią galėjai matyti XIII amžiuje. Kultūros apogiejus nevaizduoja visų jos turtų; nė nemanau tad neigti, kad vėlybesnieji amžiai turi savų, net absoliučiai vertingų uždavinių, kurie nežinomi buvo XIII-am. Tik visos kultūros istorija tegali išaiškinti, kas yra ta kultūra, ko ji siekė ir ką pasiekė. Šiaip nė neverta būtų verstis jos istorija.

2

Nenoroms pasiliko popiežiai Avignone. K l e m e n t a s V nekartą bemanąs buvo grįžti Romon, bet baugino jį ir kardinolus įsiviešpatavusi Italijoj anarchija (dėl jos ir pasisekė Pilypui

IV nuveikti Bonifacijus VIII), kuri, Heinrichui VII Luxemburgui apsikarūnavus (1312 m.), pavirto imperatoriaus kova su popiežiaus vasalu Neapolio karalium Robertu II (1309 — 1343 m.) ir su pačiu popiežium. Be to knietėjo ir Klementui V kryžiaus karas, o norint jis suruošti, reikėjo sutaikinti Prancūzija su Anglija, tad — su Pilypu IV draugauti ir jam nusileisdinėti. Pagaliau, neleido popiežiui palikti Avignono svarbūs reikalai — Pilypo IV noras pradėti Bonifacijaus VIII procesą ir templïerų procesas. Taippat norėjo, bet negalėjo grįžti Italijon ir Klemento įpėdiniai. Jonas XXII (1316 — 1334) ir Benediktas XII (1334 — 1342) kovojo su Liudviku Bavaru (1314 — 1349), o Italija tik Urbanui V popiežiaujant (1362 — 1370) teaprimo. Tuo tarpu suprancūzėjo popiežių kurija. Klementas V (Bordeaux arkivyskupas Bertrand de Got), Jonas XXII (Cahors'o miestelėnas, Karoliaus II Anjou kancleris, Porto kardinolas vyskupas Jacques Duèse), Benediktas XII (Pamiers vyskupas Jacques Fournier), Klementas VI (Roueno arkivyskupas Pierre Roger, 1342 — 1352), Innocentijus VI (Etienne Aubert 1352—1362), Urbanas V (Klemento VI brolis Hugues Roger) ir Grigalius XI (Klemento VI sūnėnas Pierre Roger de Beaufort, 1370 — 1378) visi buvo prancūzai. Iš 134 kardinolų, kuriuos išsirinko minėtieji popiežiai, 113 buvo prancūzų, 14 italų, 5 ispanai ir 2 anglai. Dar labiau, savaime suprantama, suprancūzėjo žemesnis kurijos personalas ir popiežių dvaras.

Organizacinių ir finansinių Jono XXII gabumų dėka kurija, Avignone gyvendama, net įsigalėjo. Jonas pertvarkė Bažnyčios finansus, visą pajamų ir išlaidų sistemą, o jo įpėdiniai ją patobulino. Avignono „nelaisvės“ laikais Bažnyčia patapo galingu finansiniu organizmu, po visą Europą paplitusiu, į visas valstybes giliai įsiskverbusiu. Daug pinigų gaudavo kurija iš savo valstybės — iš Venaissino grafystės bei Avignono (jį 1348 m. pardavė popiežiui Neapolio karalienė ir Provencės grafienė Ona I) ir iš Italijos žemių. Tai buvo įvairūs mokesčiai, muito ir baudos pinigai, testamentu Bažnyčiai užrašomieji turtai, vasalų (Este, Visconti, Scaligeri, Bolognos, Piacenzos ir kitų miestų) mokesčiai (census), apie 300.000 florinų. Taip pat „censą“ mokėjo kasmet kurijai Neapolio karalystė (8.000 uncijų auk-

so), Sicilijos (Trinakrijos) karalystė (3.000 uncijų), Aragonas (2.000 markių sidabro — už Korsiką ir Sardiniją, popiežiaus feodus), Anglija (1.000 markių). Tačiau pelningesnės rados kitos pajamos: servitia communia (paties popiežiaus skiriamųjų bei tvirtinamųjų vyskupų ir abatų mokesčiai, paprastai 1/5 metinių vyskupystės ar abatystės pajamų), servitia minuta (naujųjų vyskupų bei abatų „dovanos" popiežiaus ir kardinolų dvariškiams), sacra, pallium (mokestis už vyskupo gaunamąjį pallijumą), visitationes ad limina (apaštalų grabo ir kurijos lankytojų mokesčiai), visokie mokesčiai popiežiaus kanceliarijai, kurijos teismų pajamos ir kt. Kurijos siunčiamieji collectores visur rinkdavo dešimtinę (decimae), subsidium loco decimae, annatas (annatae, annualia, fructus primi anni; jas mokėjo kas gavo iš popiežiaus beneficijumą), prokuratijas (droit de gîte, vėliau piniginis mokestis), jus spolii (numirusiųjų popiežiaus beneficijarijų palikimas), subsidia caritativa (kas nenorėjo tų „meilės dovanų" mokėti, buvo ekskomunikuojamas), činšus, vakuojančiųjų beneficijų pajamas ir kt. Ypačiai svarbu, kad Jonas XXII pradėjo „rezervuoti" sau vis daugiau beneficijumų, vadinasi, neleisdavo rinkti vyskupų, abatų, net kunigų, bet pats juos skirdavo. Grigalius XI „rezervavo" visas patrïarchų, arkivyskupų bei vyskupų Bažnyčias ir visus vyrų vienuolynus, kur, jam gyvam tebėsant, numirdavo vyskupas ar abatas. Bet jau Klementas VI rašė, kad popiežiaus priklauso visos bažnyčios ir visi Bažnyčios beneficijumai. Neveltui XIV amžiaus vyskupai patys ėmė vadinti save Dei et Sedis Apostolicae gratia vyskupais. Be abejonės, vyskupų bei abatų rinkimai dažnai būdavo netvarkingi, o valdovai begėdiškai į juos kišdavos. Tačiau negeresnis rados ir popiežių despotizmas: kova dėl Bažnyčios laisvių jos verginimu pavirto.

Šiaip ar taip, tos finansinės politikos rezultatai buvo labai įspūdingi. — Prieš mirdamas, Klementas V turėjo 1.040.000 auksinių florinų (apie 4.500.000 litų), iš kurių tepaliko Jonui XXII tik 70.000. Per 18 savo pontifikato metų Jonas išeikvojo 4.191.446 fl. ir paliko Benediktui XII 750.000. Klementas VI išeikvojo ir Benedikto XII palikimą (1.117.000 fl.), ir viso savo pontifikato pajamas (2.000.000 fl.). Savo išlaidumu jis pakirto kurijos biudžetą, ir trys paskutinieji Avignono popiežiai priversti

buvo ieškotis ir skolintis pinigų. Išviso kurijos biudžetas buvo deficitinis: perdaug išlaidų būta. — Pusę pajamų gaudavo kardinolai. Brangiai kainojo popiežiaus dvaras (tik savo dvariškių drabužiams Jonas XXII kasmet eikvojo apie 8.000 fl.), popiežių pastatai Avignone, šventės, pramogėlės ir pokyliai. Dar brangiau atsieidavo politika, ypač karai Italijoj. Karo išlaidos sudarydavo 63,7% visų Jono XXII išlaidų; labdarybės reikalams ir visokioms dovanoms eikvodavo jis 7,16% biudžeto. Nekartą popiežiai skolindavo dideles sumas Prancūzijos bei Anglijos karaliams ir kitiems valdovams, bet galų su galais sudurti nemokėjo.

Finansinę savo galią didindami popiežiai rėmėsi bažnytinės ir net politinės savo pirmenybės idėja, antra vertus — tą idėją bent iš dalies kūnu darė, konkretino ir realizavo. Tai, kad Avignono popiežiai, užuot tvirtinę vyskupų bei abatų rinkimus, patys, m o t u p r o p r i o, juos skirdavo, kad jie m o t u p r o p r i o reformuodavo ordinus ir net mokslinius universiteto laipsnius duodavo, kad, pagaliau, tik vieną (Viennės) Bažnyčios sinodą tesušaukė, sako popiežių monarchiją įsigalėjus. Bailusis Klementas V tarė minėtojo sinodo tėvams: „Kad sutiksite atiduoti templīerų turtus hospitalininkams, tai mielai taip ir išspręsiu šitą klausimą su jūsų sutikimu; kad ne, tai aš vistiek taip jį išspręsiu, ar norite to, ar ne“. Vienas anglų metraštininkas rašė, kad Viennės sinodo nė sinodu negalima pavadinti, nes popiežius visa savo noru daręs, e x c a p i t e p r o p r i o.

Tas Bažnyčios monarchinimas, popiežinimas, ne naujiena buvo, bet sena ir esminga romaniškosios vakarų kultūros tendencija. Popiežiai ją tik teaiškino ir tevykdė. Labai čia svarbu, kad, Europos valstybėms tautėjant, Bažnyčia tebebuvo internacijonalinė įstaiga, kuriai internacijonalumas trukdė suimti savin įvairių tautų idealus, pagrįsti juos tikėjimu ir pačiai suskeldėti tautinėmis Bažnyčiomis. Juk ir dabar, teologų nuomone, tik reliatyvią, empirinę reikšmę teturį tautos idealai, ypatybės ir valstybė. Žinoma, kunigija užsikrėsdavo savo tautos idealais, tačiau ne ji, bet valdžia kūrė tautinę valstybę. Kunigija tą valdžią rėmė, kol nepriештaravo tai Bažnyčios mokslui ir labui, arba net spietėsi apie valdžią, kai norėjo apsiginti nuo kurijos reikalavimų. Bet nerečiau, savo privilegijas nuo karalių gindama, dėdavos kunigija su kurija prieš karalius. Antra vertus, ir patys karaliai dažnai didindavo popiežių valdžią savo Bažnyčios nenaudai, nes tuo bū-

du sekdavosi jiems paskirti vyskupais savo šalininkai arba apdėti kunigija naujais mokesčiais (plg. IV, 57).

Vis dėlto Bažnyčios popiežinimas, o ypačiai finansinė kurijos politika nevisai slidžiai ėjo. Net Prancūzijoj — o ją, savaime suprantama, popiežiai rėmė, nes patys ja rėmėsi — Paryžiaus parlamentas ir kiti teismai, net karaliai atkakliai kovojo su Bažnyčios jurisdikcija ir kurijos pretenzijomis. Dar smarkiau priešinosi toms pretenzijoms Anglų parlamentas ir karaliai. Vokietijoj Liudviko Bavaro laikais padidinti savo valdžios kurijai nepasisekė; o Karoliui IV įsikaraliavus, popiežiai ir su jo pagelba nebegalėjo suvaldyti kunigaikščių ir vyskupus teberenkančių kapitulų. Aišku, kad kova visu tuo tik teprasidėjo, nes nuolat augo tautinės valstybės ir jų valdovų galia. Be to, su popiežiais kovodami, valdovai galėjo motyvuoti savo kovą labai gražiais argumentais. Carlislės parlamentas (1307 m.) prikišo popiežiui, kad gavusieji iš jo beneficijumus tik pinigus tegauną, o Anglijoj nė nosies nerodą. Todėl bažnyčios griūvančios, kultas bei vargšai niekinami, žmonių ir pamaldumo smunkama. Pripažinti popiežių pretenzijos reiškią Anglų Bažnyčią naikinti. Pats Jonas XXII savo pontifikato pradžioj rašė Prancūzų karaliui: „Patyrimu esu įsitikinęs, kad Šv. Sosto skiriamieji pralotai nėra dėkingi Bažnyčiai. Jie ne pamaldūs jos sūnūs, bet išgamos“. Deja, Jono XXII žodžiai nesutiko su jo politika.

Taigi, valdingas popiežių kišimasis į tautinių Bažnyčių reikalus nėjo joms sveikaton. Tuo naudojosi valdovų teises ginantieji publicistai. Tuo tarpu, kai Aegidijus Colonna (jo De ecclesiastica potestate mintis ir žodžius kartojo garsioji Una Sancta, IV, 66), Jokūbas Capocci (De regimine Christiano), Heinrichas Cremonietis, Tolomeo di Lucca ir kiti kildino politinį popiežių siuzerenitetą, o Dantė (IV, 108) gaivino imperijos ideologiją, Prancūzijos publicistai įrodinėjo, kad karalius jokiu būdu nepriklauso popiežiaus. Dominykonas Jonas Paryžietis (Jean Quidort) polemizavo su minėtaisiais popiežininkais (De potestate regia et papali). Jo nuomone, karalius atstovaująs natūraliai žmonių visuomenei, kuri galinti gerai gyventi, vivere secundum virtutem moralem acquisitam, ir be Bažnyčios. Bažnyčia visai kitus uždavinius turinti, antgamtinius. Žinoma, ji garbingesnė už valstybę,

bet valstybė priklausanti jos tiktai dvasios dalykuose. Kristus nedavęs Bažnyčiai pasaulinės valdžios, nes ir pats jos neturėjęs. Ne turtus, tik žmonių širdis Jis teturįs. Tiesa, kunigai galį reikalauti, kad valdžia juos maitintų; bet čia valdovai esą Bažnyčios skolininkai, ne jos valdiniai. Autorius pripažįsta popiežiaus teisę valdyti Bažnyčios turtus Bažnyčios labui ir bausti visus, net valdovus, ekskomunika bei kitomis kanoninėmis bausmėmis. Tačiau — kad neteisingai ištraukiąs popiežius dvasinį savo kalaviją, tai valdovai galį su juo kovoti. Kad darąs jis daug žalos pačiai Bažnyčiai, tai galį jie net priversti jį išsižadėti valdžios ir tuo reikalu kreiptis į Bažnyčios sinodą. Jonas Paryžietis siūlė pertvarkyti Bažnyčią — įsteigti visų Banyčios provincijų atstovų tarybą, su kuria pasidalintų savo valdžią popiežius. Jonas buvo dominykonas. Publicistai pasauliečiai — Pierre Dubois, Jean Clopinel (IV, 99) — puolė finansines bei politines kurijos pretenzijas daug smarkiau; žiūrėjo į kunigus kaip į karaliaus valdininkus ir gudriai grasino juos tuo, kad Bažnyčios turtai, popiežiui įsigalėjus, pateksią į jo nepotų rankas (Disputatio inter clericum et militem). Tai buvo argumentum ad hominem. Mokslinius argumentus teikė Aristotelis. Veltui derindavo jo valstybės teoriją su kurijos ideologija Akvinatas ir popiežininkai. Ir čia sintezės neišeita: Aristotelio teorijos lengvai skirtasi nuo bažnytinės. Be to, daug įtakos turėjo averroesininkai. Su Jono Jandunienčio pagelba Marsilijus Padovietis išdėstė visai naują valstybės ir Bažnyčios teoriją (§ 5).

Klementui VI, prašmatniausiam Avignono popiežiui, Bažnyčią valdant, 1351 m. ant vieno kardinolo durų buvo prikabintas „Liucipierio laiškas jo vikarui popiežiui ir jo tarnams, kardinolams bei kitiems pralotams". Pragaro valdovas labai visus juos gyręs. Kad nenustosią jam padėdinėję, tai tikįsis, jog greit nuveiksiąs Kristų. Sveikinąs jis savo talkininkus jų motinos Puikybės ir jų tetulių Gobšybės bei Prašmatnybės vardu. To laiško reikšmės perdėti, žinoma, nereikia: satyrininkų visuomet būna (plg. III, 54), o gal — tą laišką parašė koks nelaimingas prašytojas kunigėlis. — Jono XXII penitentijarijus Alvarez Pelayo (Alvarus Pelagius, † 1352 m.) karštai gynė popiežiaus, „tarytum žemiškojo dievo", valdžią nuo Marsilijaus Padoviečio, vadino popiežių „imperatoriaus dievu"

ir rašė: „Popiežius valdo ir tvarko visa, visa išsprendžia savo noru, quod ei placet legis habet vigorem. Savo veikalą pavadino betgi Alvarezas De planctu Ecclesiae ir čia be pasigailėijmo plakė ir kuriją, ir visą supasaulėjusią Bažnyčią, neglostė nė popiežių. Taip pasinaudojus kurija Konstantino Dovana, kad tikru Babilonu pavirtus ir kuo nepražudžius pačios Bažnyčios. Kiekvieną kartą, būdamas popiežiaus dvariškių rūmuose, temačiau ten tik tai, kad dvariškiai ir bankininkai skaito ir svarsto krūvas pinigų". Be pinigų bei dovanų nieko negalima esą padaryti kurijoj. Ji tik aukso, turtų ir valdžios tetrokštanti; stenėdami moką jai kunigai, o popiežiai svaidą pinigus savo nepotams. Tik angeliškasis popiežius tegalįs išgelbėti Bažnyčią ir atgaivinti Evangelijos idealus.

Alvarezas buvo pranciškonas, bet panašiais žodžiais apibūdino Avignono kūrėją ir šventieji, ir šiaipjau žmonės. Šv. Birgittai (Brigittai, 1303—1373 m.) pats Kristus baisiai peikęs kuriją ir popiežių, kuris daugiau sielų žudąs, nei Liucipieris, ir esąs neteisingesnis už Pilotą, žiauresnis už Judošių. Beveik visus, kas Avignono dvarą lankąs, siunčiąs popiežius tiesiog į pragarą. Petrarka išleido anoniminį veikalą (Liber sine nomine), kur kartojo pranciškonų spiritualų ir Dantės invektyvas. — Bažnyčia žūstanti. Avignonas, tai Apokalipsio Babilonas. Popiežių rūmai — pragaro šuns Kerbero saugojamas Labyrinthas, kur lenktyniuoją, pešąsi ir paleistuvaują tie, kas turėtų Dievą garbinti.

Savaime aišku, negalima visai pasitikėti šventųjų, moralistų ir tokių retorių, kaip Petrarka, žodžiais. Tačiau tie žodžiai sutinka su objektyviais faktais ir, kas daug svarbiau, rodo, kaip žiūrėjo į kuriją visuomenė. Be abejo, net palyginti su Innocentijaus IV laikais, kurija baisiai supasaulėjo. „Mano pirmtakūnai", sakė puikiausias Avignono popiežius Klementas VI, „nemokėjo popiežiauti. (Pats jis mokėjo). O kurijai pasaulėjant, nuolat augo ir plito evangelinės Bažnyčios idealas. Ištikimi Šv. Pranciškaus broliai, spiritualai, tebekovojo su ordinui vadovaujančiais konventualais dėl ordino neturto, dėl apaštališkojo gyvenimo. Kad ir smarkiai persekiojo Bonifacijus VIII spiritualus, jie toli gražu neišnyko. Ties Ancona Angelo Clareno vadovavo kelioms jų brolijoms. Pietų Prancūzijoj spiritualai net įsigalėjo. Ubertino da Casale, vienas iš jų vadų, gynė juos pačioj kuri-

joj, ir Viennės sinode Klementas V savo Exivi de paradiso konstitucija paaiškino ordino įstatus palankia spiritualams prasme. Ordino turtų savininku paskelbė (kaip kad jau Nikalojus III 1279 m. bule buvo padaręs) popiežius pačią Romos Bažnyčią (ordinui tik usufruktą tepaliko) ir įsakė broliams vargingai gyventi ir kalėdoti. Tačiau spiritualai nenorėjo sutikti su tuo, kad ordiną tebevaldė konventualai. Italijoj dalis spiritualų atskilo ir įsisteigė fraticelli (brolelių) draugiją, kuri greit buvo ekskomunikuota; Provencėj jų bendraminčiai ėmė bruzdėti ir pulti pačią supasaulėjusią Bažnyčią. Užsidegė jie abato Jokymo (III, 68) idėjomis, skaitė, interpoliavo ir komentavo jo sekėjo ir žymaus teologo Petro Olivi (Jean Pierre Olieu) „Apokalipsio Komentarą", nors Olivio pažiūros buvo Viennės sinode Klemento V pasmerktos. Ordino valdžia ir Jonas XXII be pasigailėjimo persekiojo naujus eretikus. Daug jų inkvizitoriai supūdė kalėjime, keturis Marseillės mieste sudegino. Popiežiaus bulė (Sancta Romana, 1317. XII. 30) paskelbė jų brolijas panaikintas esant. Bet Italijoj tos brolijos neišnyko; kai kurie valdovai ėmė net globoti ištikimuosius Šv. Penciškaus mokinius. Nemaža fratičellių ir spiritualų ramiai gyveno Neapolio karalystėj, kur gynė juos nuo popiežiaus pats Robertas II ir jo žmona karalienė Sancïa. Jos broliai, Majorkos karaliaus Jaimės (Jokūbo) I sūnūs, buvo vienas — minoritas, antras, Pilypas, — pranciškonų tretininkas ir karštas tikrosios Šv. Pranciškaus regulos šalininkas. Kiti spiritualai pasislėpė Aragono karalystėj, pas pamaldųjį Jaimę II, arba Sicilijos (Trinakrijos) karalystėj, pas jo brolį Friedrichą (Fadrique); kai kurie susidėjo su Liudviku Bavaru.

Ne vieni spiritualai ir fratičelliai atstovavo Evangelijos idealams. Sudegintojo 1300 m. Segarellio (IV, 63) mokiniai, „apaštalėliai" (apostolici), paplito šiaurės Italijoj ir Ispanijoj. Sektą atgaivinęs, Dolcino pranašavo, kad neturtu būsianti atgaivinta ir Bažnyčia, ir visa žemė. Keturi kryžiaus žygiai paskelbti buvo prieš „erezijarchą", bet tik 1307 m. žiauriai tebuvo išnaikinta apaštalėlių sekta. Tačiau panašių „apaštalų" atsirado ir pietų Italijoj, ir Languedoce, ir Vokietijoj. Be to, XIV amžiaus pradžioj nebuvo dar išnykę nei katharai, nei valdensai, o laisvosios dvasios broliai ėmė syti su beginėmis, begardais ir su pranciškonų bei dominykonų tretininkais (IV, 91). In-

kvizicija siautė, bet ją tvardė valdovai, jai priešinosi visuomenė ir ją diskreditavo templïerų procesas. Pietų Prancūzijoj atgaivino inkviziciją sąžiningasis Pamiers vyskupas Jacques Fournier; Carcassonės inkvizitoriui sutinkant, įsteigė savo diecezijoj atskirą tribunolą ir septynerius metus (1318—1325) naikino katharus, valdensus, burtininkus ir kitus eretikus. Šėtonu vadino jį nelaimingieji. „Kad pagyvens dar daugiau", sakė vienas, „tai visai žemei bus galas", bet 1334. XII. 13 Jacques tapo Benediktu XII.

Taigi, Avignono popiežių politika kurstė prieš juos ir beaugančias tautines valstybes, ir visuomenę, ir pačią dvasininkiją. Iš dalies gyveno kurija senąja kovos su imperatoriais ideologija — tebesikišo į Vokietijos reikalus ir stengėsi atgaivinti popiežių valstybę Italijoj; iš dalies (kaip ir kitos Europos valstybės) prisitaikindavo prie naujojo ekonominio gyvenimo — tapo internacijonalia pinigų valstybe. Tai buvo vidujinė popiežių imperijos antinomija, o su ja sijo ir antra antinomija: religinis Bažnyčios idealas nesutiko su politiniais ir ekonominiais jos tikslais. Žinoma, tam idealui prieštaravo ir Grigaliaus VII politika. Vis dėlto čia antinomija nebuvo dar taip ryškiai pasireiškus, nes, ekonominei revoliucijai dar neprasidėjus (III, 27-29; IV, 38 t.), tebegyvavo agrarinė visuomenė (II, 51) ir reliatyviai natūralūs ekonominiai idealai. Ne dėl turtų kovojo Grigalius VII, bet dėl to, kad Bažnyčia vadovautų visai kultūrai. Kad ir kaip daug tarnavo žemės tikslams jis ir jo įpėdiniai, tie tikslai, blogos priemonės, neužtemdydavo religinio idealo. Patys popiežiai kurstė ir globojo religinius reformatorius. Staufenų dinastijai išnykus, visiems rados aišku, kad popiežiai nebesigynė nuo imperijos, bet patys ją puolė ir norėjo imperatoriauti. Be to, ne tik politinės valdžios — ir turtų troško kurija. Tas troškimas griežtai prieštaravo XI amžiaus reformatorių paskelbtam, ilgai Bažnyčios globojamam ir XIII amžiuje įsigalėjusiam religiniam idealui. Tiesa, Innocentijus III ir kiti XIII amžiaus popiežiai sutriuškino evangelizuojančius eretikus ir, mendikantus globodami, suneutralizavo ereziją. Bet opozicijos tuo nepanaikino, priešingai — savo veikla vis labiau ją kurstė, net, kaip kad ir pranciškonų ordino istorija rodo (plg. § 4), pačioj Bažnyčioj. Vėl ėmė augti Bažnyčios reformos idėja; ir savaime aišku, kad dabar ji sijo su tautinių valdovų, tautėjančių jų Bažnyčių ir tautų kova su kurija. Tačiau ir pati ku-

rija suprato, kaip reikalinga reforma: Jonas XXII, Benediktas XII, Innocentijus VI, Urbanas V ir Grigalius XI reformavo ir vienuolių ordinus, ir išviso Bažnyčią. Deja, norint Bažnyčią reformuoti, reikėję būtų popiežiams atsisakyti nuo finansinės savo sistemos, o kadangi be jos nebegalima buvo politikuoti, tad ir nuo politinės savo programos.

3

Mums dabar visai aišku, kad XIV amžiaus pradžioj Vokiečių imperija buvo popiežiams nebepavojinga. Kurijos politikams tas dalykas kitaip atrodė, nebekalbant apie jų norą padaryti imperatorių popiežiaus vasalu. Kurijos persikėlimas Avignonan ir apiprancūzėjimas politinių jos planų nepakeitė, juo labiau, kad nuo XIII amžiaus pusės buvo ji susidėjus su Prancūzija ir prancūziškąja Neapolio dinastija, prieš Vokietiją. Ne tik Pilypo IV verčiamas apsigyveno Klementas V Avignone, bet ir todėl, kad bijojo Italijoj ir pačioj Romoj siaučiančios anarchijos. Ne vieną iš jo pirmtakūnų buvo ji privertus gyventi ne Romoj, bet Viterbo, Anagni ir kitur. Beveik visi Avignono popiežiai norėjo grįžti Italijon, bet suprato, kad pirma reikėjo itališkoji popiežių valstybė atgaivinti.

„Ai man! verge Italija, nelaimių buveine, baisios audros metu laive be vairininko! Tu nebe kilni senųjų laikų ponia esi, bet kekšynas. Toji ponia, tik ką išgirdus savo žemės balsą, buvo jau beruošianti savo tėvyniečiams šventę. O dabar nenustoja savybėj kariavę tie tavo vaikai, kurie tebėr gyvi; ir tie, kam vieni mūrai ir vieni kapai tėra lemti, vienas kitą graužia. Pažvelk, nelaimingoji, į tavo laivų plaukiamąsias jūras, į savo žemes; pajieškok, ar džiaugiamasi kur taika!“ Dantė šaukė imperatorių pažiūrėti, kaip apleistas „imperijos sodas“, c h e i l g i a r d i n d e l i m p e r i o s i a d i s e r t o. Štai be paliovos kovojama Montecchi su Capuletti, Monaldi su Filippeschi; vienų verkiama dėl žūstančios savo giminės, kitų to žuvimo laukiama. Štai verkianti Roma, našlė, vienui viena; dieną naktį šaukianti: „Ciesoriau mano, kodėlgi tu ne su manimi?“

Vieni a veder la tua Roma che piagne,
Vedova e sola, e dì e notte chiama:
Cesare mio, perchè non m'accompagne?

„Italijos žemės pilnos tironų“...

Sunku buvo Avignono popiežiams ne tik atgaivinti, bet ir apsaugoti itališkoji savo valstybė, kurią sudarė 7 provincijos: 1. Benevento dukatas, 2. Roma bei Romos apskritis (Campagna ir Maremma), 3. Šv. Petro patrimonium Toskanoj, 4. Spoleto dukatas, 5. Anconos marka, 6. Romagna, 7. Bolognos apskritis. Sicilijos karalystė, Bažnyčios feodas, tebebuvo suskilus (IV, 34): pačioj Sicilijoj (Trinakrijoj) karaliavo Friedrichas II (III) Aragonietis, kurio nenorėjo pripažinti popiežiai, Neapoly — Karoliui II numirus, antrasis jo sūnus (vyresniojo, Karoliaus Martello, sūnus Karolius Robertas tapo Vengrų karalium) Robertas II Išmintingasis (1309 — 1343). Nuolatinė kova su Friedrichu didžiai silpnino Robertą, turėjo jis tad atsisveikinti su plačiais Staufenų ir savo protėvio Karoliaus I Anjou užsimojimais. Buvo betgi Neapolio karalystė galingiausia Italijos valstybė ir stipriausia kurijos parama. Tas pats pavojus — Vokiečių imperija — vertė Robertą remtis popiežium, o popiežių — Robertu. Neapolio karaliaus kariuomenė nedavė Heinrichui VII pasivergti visos Romos, privertė jį karūnuotis Laterane (ne Šv. Petro Bazilikoj) ir skubotai palikti amžinąjį miestą. Karas su Robertu buvo paskutinis Heinricho sumanymas. Visai natūralu, kad Robertas vadovavo Italijos guelfams ir kad popiežius laikė savo vasalą tikruoju Bažnyčios „advokatu". Heinrichui VII dar tebesiruošiant žygiuoti Italijon, Klementas V paskyrė Robertą Bažnyčios vikaru Romagnai, 1312 m. — Ferrarai, 1313 m. (Heinrichui numirus) — Romos senatorium, 1314 m. — imperijos vikaru visai Italijai, kur daug miestų, Heinricho bijodami, patys buvo jau davę Robertui sinjoriją (signoria).

Heinricho VII mirtis vėjais paleido ir jo paties planus, ir visas ghibellinų viltis. Tačiau ghibellinai tebesilaikė. Pietuose Friedrichas Aragonietis nenustojo kovojęs su Robertu. Imperatoriaus vikaras Genovai Ugo della Faggiola tapo Pisos sinjoru (signoru) ir Italijoj pasilikusių Heinricho VII samdinių bei ghibellinų vadu. Veronoj ir Vicenzoj įsigalėjo garsusis Dantės globėjas Can Grande della Scala, o Milane — Visconti. Šito ghibellino klausė Pavia, Piacenza, Cremona, Bergamo, Alessandria, Lodi, Como ir Tortona; bemanąs buvo jis užsikariauti ir Genovą. Be tų „tironų" reikia dar pa-

minėti Urbino valdovas Federigo da Montefeltre, Luccos valdovas Castruccio Castracani, Ferraros markizai Este ir Savojos grafas Amedėjas V. Ne pats jų ghibelliniškumas svarbus — mažai jiems visiems terūpėjo imperija, o tai, kad ghibelliniškumas buvo jiems proga susidėti ir — tiek su popiežium, tiek su Robertu kovojant — praplėsti savo valstybėms.

Su visais tais valdovais ir valdovėliais kovoti trukdė Robertui kova su Friedrichu Aragoniečiu, o popiežiui — pačios jo valstybės anarchija. Čia žmonės nepasitikėjo popiežiaus legatais ir valdininkais, daugiausia svetimšaliais, be to — visur priviso tironiukų. Romoj ir jos apskrity siautė pilietinis karas. Romėnai 1305 m. išsirinko seniūnų (anziani) tarybą, kapitaną ir senatorių; bet netrukus didikai vėl pasigrobė visą valdžią. Ghibellinai Colonnos susitaikino su guelfais Orsini ir išvijo pagaliau imperatoriaus vikarą. Imperatorių užstojo Romos tauta — sukilo prieš didikus ir vėl išsirinko tarybą, o kapitanu paskelbė Jacopo Arlotti Stefaneschi. Atrodė, kad atgijo Brancaleonės (IV, 29 t.) laikai. Didikai aprimo; Roma sudemokratėjo. „Tauta“ paskelbė Romą imperijos miestą esant ir pasikvietė Heinrichą VII grįžti bei imperatoriauti Romoj. Heinrichas delsė, bet Klementas V naująją Romos valdžią pripažino, „patvirtino“; be reikalo, nes tais pačiais 1313 m. didikai ją nuvertė ir senatoriais tapo Sciarra Colonna (IV, 67) ir Francesco Orsini. Heinrichui VII numirus, popiežius, kaip minėta, paskyrė Romos senatorium karalių Robertą, ir jo vikarai guelfai ėmė valdyti miestą. Bet neturėjo Robertas didelio autoriteto, ir Romoj vėl įsiviešpatavo anarchija. Tiek pačiame mieste, tiek jo apskrity be paliovos kariavo savybėj Orsini, Colonnos, Gaetani, Savelli ir kiti didikai. Jų rūmai-tvirtovės tapo plėšikų lindynėmis. Jų kariai ir tarnai užpuldinėjo žmones gatvėse, plėšė pirklius ir piligrimus.

Kad ir nebūtų popiežiai perdėję Vokietijos golių, tokiomis sąlygomis ir silpnas imperatorius pavojingas atrodė. Visuomet galima buvo laukti, kad imperatorius sumažins popiežių valstybę ir pasistengs vėl sujungti su Vokietija pietų Italiją. Tai norėjo juk padaryti Heinrichas VII, nes — totus mundus imperatoris est. O popiežiams ne tik sava valstybė ir jos feodai rūpėjo — tebevykdė jie ir politinę didžiųjų savo pirmta-

kūnų programą, Bažnyčios imperiją steigė; tebepriklausė Prancūzijos karalių, turėjo nusileisdinėti galingajam savo vasalui Robertui, bet nė nemanė nusileisti Vokietijai, nesuprato, kad Prancūzija buvo jiems daug pavojingesnė.

Prieš renkant kurfiurstams Heinrichą, popiežininkas T o l o m e o d i L u c c a grasino jiems norintiems apsieiti be popiežiaus. Popiežius turįs patvirtinti išrinktąjį; šiaip — galįs atimti Vokiečių imperatoriui valdžią ir titulą. Nieko neprašomas, Klementas V Heinrichą VII ir patvirtino. Heinricho priesaiką ginti Bažnyčią aiškino jis vasalo priesaikos prasme ir laikė Heinrichą savo vasalu. Žinoma Heinrichas ir jo teisininkai tų aiškinimų ir pretenzijų nepripažino. Bet, Heinrichui numirus, ir popiežininkai, ir pats Klementas ėmė kildinti popiežiaus valdžią. Savo R o m a n i p r i n c i p e s dekretalija paskelbė Klementas Heinricho preisaikas vasalines esant, o P a s t o r a l i s c u r a dekretalija — kad Šv. Sostas pirmininkaująs imperijai. Imperatoriaus siuzerėno valdžia ir valdžia, kurią davęs Petrui Kristus, panaikino Klementas Heinricho VII aktą Robertą smerkiantį: „Naikiname jį, nes Šv. Sostas neabejotinai pirmininkauja imperijai, nes Bažnyčios vadas turi teisę valdyti imperiją, kai nėra imperatoriaus, ir nes Petro įpėdinis visišką galią yra gavęs iš Jėzaus Kristaus, karalių karaliaus ir valdovų valdovo“. Savo valia paskyrė Klementas Robertą i m p e r i j o s vikaru Italijai. O pats Robertas, Italijos guelfų kurstomas, atsiuntė popiežiui ilgą laišką, kur reikalavo, kad Šv. Sostas nebeleistų rinkti imperatoriaus, nes imperatorius esąs amžinas Bažnyčios, Italijos ir Prancūzijos priešas. Kad ir išrinksią kurfiurstai vis dėlto imperatorių, tai Šv. Sostas neturįs nei pripažinti jo, nei karūnuoti. Reikią uždrausti tokiam „imperatoriui“ įžengti Italijon. Klemento įpėdiniui, Jonui XXII Robertas atsiuntė net naujosios bulės projektą: siūlė atskirti Italiją nuo imperijos ir paskelbti popiežiaus teisę nusakyti Italijos ir Vokietijos sieną (atseit, Arelato karalystę prijungti prie Prancūzijos; pats Robertas valdė Provencės grafystę, Arelato karalystės feodą). Tačiau Jonui negardžiai kvepėjo toks Prancūzų karaliaus ir Roberto įsigalėjimas. Nė manyt nemanė mažinti Šv. Sosto pretenzijų, bet norėjo, kad Vokietija galėtų Bažnyčios labui pažaboti kiek ir galingąjį kurijos vasalą, ir dar galingesnį jos globėją.

4

Buvusis Karoliaus II Anjou kancleris J a c q u e s D u è s e, J o n a s XXII, buvo žemo stogo, išdžiūvęs ir išbalęs, plikas 72 metų senelis, darbštus, uolus ir nepaprastai gyvas. Viskuo jis domėjosi — ir dogmatikos bei teisės klausimais, ir politika, ir, pirmiausia, pinigų reikalais. Klementui V numirus (1314. IV. 24), tik po 28 mėn. išrinko jį kardinolai (1316. VIII. 7): ilgai negalėjo susitarti Klemento giminės bei šalininkai („gaskonai"), prancūzai ir italai. Joną papiršo Neapolio karalius Robertas, kuris nepašykštėjo pinigų rinkėjams, o Prancūzų karalius P i l y p a s V privertė tuos rinkėjus pasiskubinti. Gal turėjo įtakos ir tai, kad nemanė kardinolai, jog dienagalis popiežius gyvens dar 18 metų. Bent netrukus trys kardinolai įtarti buvo norėję nužudyti naująjį popiežių, o 1317 m. Jono policija suėmė Cahors'o vyskupą, kuris mėgino nužudyti popiežių nuodais ir burtais. Vyskupas buvo sudegintas.

Plačią programą vykdė Jonas XXII. Reorganizavo Bažnyčios valdyseną ir finansinę kurijos sistemą, padėjo ekonominės jos galios pamatus (§ 2). Reformavo Bažnyčią, ypačiai vienuolių (pranciškonų ir hospitalininkų) ordinus; išleido 7-ąją D e k r e t a l i j ų knygą (IV, 73); kovojo su erezija (pasmerkė Eckeharto ir Olivio mokslą, sustiprino inkviziciją), globojo misijonierius net tolimoj Persijoj. Bet reformacine savo veikla padarė savo priešais pirma spiritualus, paskui didžiąją dalį ir paties pranciškonų ordino.

Mat, blaivaus proto žmogus būdamas, Jonas aiškiai matė, kad minoritų gyvenimo ir jų idealo dviejų priešybių esama. Dėl skelbimo skelbė jie neturtą, o turtų nemaža buvo prisikrovę ir ramiai jais naudojosi. Tiesa, Nikalojus III ir Klementas V gudria teisės fikcija (§ 2) nuramino visus: galėjo broliai ir savo turtais naudotis, ir savo neturtu didžiuotis. Ne tik spiritualai, bet ir konventualai laikė save tikrais Kristaus sekėjais ir garsino vargingą Jo bei apaštalų gyvenimą, sakė juos (kaip kad ir jie, minoritai) jokios nuosavybės neturėjus. Ar tikrai taip buvo? — Dominykonai ginčijo minoritų nuomonę, tvirtino, kad Kristus ir apaštalai, tiesa, nuosavybės neturėję, bet šio pasaulio daiktais naudojęsi. Kai prireikė kardinolams tas ginčas spręsti, jų nuomonės toja išsiskyrė. Jonas, geras teisininkas, buvo palankus mino-

ritų priešams. Tačiau Mykolas Česenietis, generalinis minoritų ministeris, nelaukė popiežiaus sprendimo: sušaukė Perugijoj generalinę brolių kapitulą, kuri ir paskelbė visišką Kristaus bei apaštalų neturtą (1322. V. 30). Popiežius tuoj atšaukė Nikalojaus III bulę (§ 2), vadinasi, pripažino minoritus jų turtų savininkais, ir nauja bule (Cum inter nonnulos, 1323. XI. 12) pasmerkė minoritų kapitulos nutarimą. — Tai, kad Kristus ir apaštalai nieko neturėję (in speciali non aliqua, nec in communi etiam), prieštaraują ir katalikų mokslui, ir Šv. Raštui. Negalima esą sakyti, kad jie negalėję naudotis tuo, ką yra turėję, arba kad negalėję to parduoti ar padovanoti. Taigi, turėję jie ius utendi, vendendi, donandi et alia acquirendi, kas ir esą nuosavybės teisė.

Na, tiek to. — Minoritai priversti buvo tapti ir formaliais savo turtų savininkais, o jų idealas pavirto erezija. Savaime suprantama, visas ordinas subruzdo ir, kaip įmanydamas, ėmė priešintis popiežiui. Argi nėra rašęs Olivi, kad klystąs bei atkakliai savo klaidas ginąs popiežius esąs eretikas ir kad jo nebereikią klausyti? Tai buvo ne vieno Olivio nuomonė: taip pat aiškino kanonų teisę (Grat. Decr. I d. 40 c. b: popiežius a nemine est iudicandus nisi deprehendatur a fide devius) popiežininkai Augustinas Triumphus ir Alvarez Pelayo (§ 2). Juodu tvirtino, kad šiuo atveju Bažnyčios sinodas galįs pats susirinkti ir nuversti popiežių. Vienas iš protestantų vadų, Vilhelmas Occam greit įsitikino, kad Jono XXII tikro eretiko esama. Tačiau popiežius nusileisti minoritams visai nenorėjo. Ordino apeliaciją įteikusį Bonagratiją (minoritų prokuratorių kurijoj) liepė suimti; taippat pasikvietė Avignonan ir suėmė Mykolą Česenietį. Kad ir kaip karštai gynė savo idealus, daugumas ordino brolių, žinoma, nedrįso atskilti nuo popiežiaus. Bet nemaža brolių atkakliai jam priešinosi, vadino jį antikristu, kaltino erezija, dėjosi su visais Jono XXII priešais. O didžiausias jo priešas buvo politinis — naujas imperatorius Liudvikas Bavaras.

Sedisvakancijos metu kurfiurstai išsiskyrę išsirinko du karalius (IV, 35) — Friedrichą Gražųjį (1314. X. 19) ir Liudviką Bavarą (X. 20). Tiek pirmojo, tiek antrojo rinkėjai pranešė apie rinkimus kardinolams laišku „būsimajam popiežiui“; prašė karūnuoti imperatorium savo išrinktąjį, friedri-

chininkai be to — ir patvirtinti pačius rinkimus. Abiem karaliam pranešė apie savo rinkimus ir Jonas; ir vieną, ir antrą vadino „išrinktuoju Romos karalium“, bet nė vieno netvirtino ir nė vienam nieko nežadėjo. Nepaminėjo popiežius ir savo „teisės“ tvirtinti, nors nei jis pats, nei popiežininkai neabejojo, kad Christus in terra ir Deus deorum in ecclesia militanti (kaip vadino popiežių Arnaldas de Villanova) tą „teisę“ tikrai turi. Vėlėliau (1320 m.) Augustinas Triumphus rašė (Summa de potestate papae), kad imperatorius esąs popiežiaus tarnas (minister). Dievas paskyręs imperatorių popiežiaus tarnu: imperatorius turįs statydinti ir atstatydinti bažnyčias, gerbti kunigus ir ginti juos nuo eretikų bei maištininkų (rebelles). Savaime aišku, kad popiežius galįs ir pats rinkti imperatorių. Iš tiesų — ius eligendi imperatorem duota kurfiurstams ne jų pačių, bet Bažnyčios ir krikščionių tautos labui, o tos tautos galva — popiežius. Taigi, prireikus, galįs popiežius atimti iš jų savo paties ir duotąją jiems teisę. Net savo įstatymus leidžiąs imperatorius tik popiežiaus autoritetu, nes lex imperialis... dependet a lege divina: nulla lex est populo christiano danda, nisi ipsius papae auctoritate. Galįs popiežius imperatoriaus paskelbtuosius įstatymus ir pataisyti.

Savo „teisę“ tvirtinti rinkimus nutylėdamas norėjo, gal būt, Jonas ir liudvikininkus savo nepartyvumu įtikinti, kad ramiau lauktų jo nutarimo. Mat, pilietinį abiejų karalių karą laikė gudruolis labai naudingu Bažnyčiai, nes silpnino tas karas Vokietiją, šitą naują „varinį žaltį“, kuris reikią sutrypti, o tuo lengvino itališkąją kurijos politiką. Paskelbė Jonas imperiją vakuojant, uždraudė Heinricho VII vikarams eiti savo pareigas Italijoj ir pats paskyrė imperijos vikaru Italijai karalių Robertą (1317. VII, § 3). Du popiežiaus nuncijai buvo nusiųsti „taikinti“ Lombardijos, vadinasi, kovoti su ghibellinais. Matteo Visconti buvo įsakytas išvaduoti bei atiduoti popiežiaus įgaliotiniams senuosius Milano sinjorus della Torre, o kadangi nepaklausė — ekskomunikuotas (1317. XII). Tiesa, tironas nebojo ekskomunikos ir apsiautė Genovos miestą. Nuncijai rašė popiežiui, kad, norint Lombardija sutvarkyti, reikią įsteigti čia tautinė karalystė.

Jonas bemanąs buvo pats šiaurinėj Italijoj įsiviešpatauti.

Nusiuntė jis čionai savo legatą kardinolą Bertrand'ą Pouget, kad priverstų Viscontį išsižadėti valdžios. Lombardijoj turėjęs legatas kūnu padaryti „imperijos" vikaro Roberto valdžią. Davė Jonas Bertrand'ui ir kariuomenę; bet jos permažos būta, todėl prašė popiežius Prancūzų karaliaus Pilypo V padėti. Tačiau pagelbos kreipėsi į Pilypą ir Italijos ghibellinai. Pilypas mielai būtų su jais susidėjęs ir susikūręs šiaurės Italijos karalystę, bet nenorėjo vaidytis su popiežium; antra vertus, nelinkęs buvo nutraukti ryšių su ghibellinais ir didinti karaliaus Roberto galios. Taigi, nieko iš Pilypo kariuomenės žygio Italijon ir neišėjo. Kariauti nebegalėdamas Bertrand'as ėmė kaltinti Viscontį erezija, 1322. I ekskomunikavo ir paskelbė prieš jį kryžiaus karą. Milaniečiai išsigando, subruzdo. Matteo Visconti atidavė valdžią savo broliui Galeazzui ir numirė ekskomunikuotas (1322. VI). Legatas su „kryžiuočių" pagelba paėmė kelis miestus ir apsiautė patį Milaną.

Deja, įsikišo čia į kovą Liudvikas Bavaras. Tik ką buvo jis ties Mühldorfu am Inn sumušęs ir paėmęs nelaisvėn savo priešą Friedrichą (1322. IX. 28; IV, 35). Prašė jis dabar popiežiaus, kad karūnuotų jį imperatorium, o Galeazzui Visconti nusiuntė 400 riterių. Galeazzo atrėmė popiežininkus, bet karas tebetruko. Liudviko vikaru Italijai paskirtasis Bertholdas von Neiffen ėmė vadovauti ghibellinams, kurie atgaivino savo sąjungą (1323. VI). Žinia, kad visa tai reiškė kovą su popiežium. Po Liudviko sparnu sugužėjo Jono priešai — spiritualai ir išviso minoritai, be jų du Paryžiaus profesoriai Jonas Jandunietis ir jo draugas Marsilijus Padovietis. Juodu atsidūrė karaliaus dvare 1324 — 1326 m. ir atsivežė su savim Marsilijaus Paryžiuje parašytąjį Defensor Pacis, kur autorius (gal, padėjo jam čia ir averroesininkas Jonas) dėstė naują valdžios teoriją. Netrukus, 1328 m., paspruko iš Avignono trys minoritai — Mykolas Česenietis, Bonagratija ir garsus Occamas; Pisos mieste pasidavė Liudviko globai. Pasaulinės valstybės ideologai, kuriems atstovavo Marsilijus, susidėjo su religiniais Jono priešais ir ėmė remti bei kurstyti prieš jį Liudviką.

Pradėti kovai su Liudviku Jonas visa to nelaukė. Jo nepaveikė Mühldorfo kautynės arba — savotiškai paveikė. Jis, girdi, nebuvęs dar išsprendęs ginčo, ir Liudvikas kaltas esąs savava-

liavimu. Sutinkąs betgi ir dabar popiežius sutaikinti priešus ir jųdviejų ginčą išspręsti. Kadangi Liudvikas į tokį juokingą pasiūlymą dėmesio nekreipė, ir, kaip minėta, ėmė gaivinti imperatoriaus valdžią Italijoj, tai Jonas viešame savo konsistorijos posėdy apkaltino Liudviką tuo, kad savavališkai bei neteisėtai pasigrobęs karaliaus titulą ir imperatoriaus valdžią. Tuo paniekinęs Liudvikas popiežiaus teises. Be to globojąs ir eretiką Viscontį, ir kitus Bažnyčios priešus. Ekskomunika grasindamas, įsakė Jonas Liudvikui pasitaisyti ir atsisakyti nuo valdžios, kol popiežius jį patvirtinsiąs. Davė jam tris mėnesius laiko ir kvietė Avignonan pasiteisinti. Visiems uždraudė popiežius klausyti karaliaus; liepė pakabinti savo nutarimą ant Avignono katedros durų ir supažindino su juo Europos valdovus. Vyskupai turėjo skaityti jį bažnyčiose (1323. X).

Pradžioje Liudvikas nežinojo, kas daryti; prašė popiežiaus pailginti terminą pasiteisinti. Jonas mielai sutiko, nes tikėjosi, kad įbaugintas Liudvikas nusileis. Tačiau karalius greit susigriebė — sakėsi turįs išpildyti karališkąją savo priesaiką ir apginti valdžios nepriklausomumą. Nürnbergo mieste (1323. XII. 18) viešai protestavo. — Gerbiąs jis Romos Bažnyčią, gerbiąs ir klausąs popiežiaus; mielai atitaisysiąs visa, ką negerai padaręs. Bet esąs jis išrinktas ir karūnuotas Romos karalius, turįs būti visų pripažįstamas karaliumi ir galįs valdyti imperiją. Jam išrinktam esant, imperija nebevakuojanti. O popiežius neturįs teisės, kad ir kaip to norįs, tirti ir tvirtinti Romos karaliaus rinkimų. Jis tik tepripažįstąs išrinktąjį, bet jokių naujų teisių jam neduodąs, kaip neduodąs jų ir karūnuodamas jį imperatorium. Liudvikas apeliuojąs visuotiniam Bažnyčios susirinkimui. Iš tiesų, ne jis, Liudvikas, bet pats Jonas erezija kaltas, nes imperatoriaus valdžią panaikinti norėdamas priešinąsis Dievo valiai. Be to, globojąs popiežius ir remiąs prieš kunigus tuos minoritus, kurie išpažinties sakramentą laužą.

Jonas atskyrė Liudviką nuo Bažnyčios (1324. III. 23), taip pat ir jo įgaliotinius Italijoj. Liudvikas atsakė nauja apeliacija visuotiniam sinodui ir „būsimajam, teisėtajam popiežiui“, nes Jonas popiežium tik tesivadinąs, s e d i c i t p a p a, ir esąs „taikos priešas ir imperijos griovėjas“ (1324. V. 22). Čia karalius ne tiek gynėsi, kiek puolė. Stačiai kaltino Joną erezija ir žadėjo tai Bažnyčios susirinkimui įrodyti. Jonas naikinąs pačios

Bažnyčios teisę ir santvarką; neberūpį jam kryžiaus žygis. „Tasai blogasis popiežius puola net patį Kristų, Panelę Šv., apaštalus ir visus, kurių gyvenimas yra įvykdęs Evangelijos mokslą, tobulą neturtą. Septyni popiežiai patvirtino regulą, kurią davė Šv. Pranciškui pats Dievas ir kurią Kristus stigmatais, kaip savo antspaudu, patvirtino. Bet šitas vargšų skriaudėjas, šitas Kristaus ir apaštalų priešas trokšta klasta ir melu panaikinti tobulą neturtą".

Perplačiai dėstė Liudviko apeliacija tas Jono nuskriaustųjų minoritų pažiūras; čia tikru teologijos traktatu virto. Vėliau pats Liudvikas sakė, kad visa tai be jo žinios įterpęs į apeliaciją jo protonotaras. Mat, popiežiaus priešų spiestasi jau apie Liudviką. Atrodo, kad 1324 m. atvyko ir Jonas Jandunietis su Marsilijum. Juodu, kaip ir Occamas, nuo 1322 m. karštai dalyvavo minoritų kovoj su popiežium, bijojo tad persekiojimų ir šaukėsi Liudviko globos. Ideologas būdamas, norėjo Marsilijus savo teorija jam ir patarnauti. Liudvikas pirma net išsigando nepaprastai drąsių Marsilijaus idėjų, bet negi galėjo — 1324. VII. 1 popiežius ekskomunikavo visus jo šalininkus, o jo žemėms paskelbė interdiktą — atstumti naujų padėjėjų.

5

Marsilijus gimė (po 1270 m.) Padovoj, mokėsi teisės, filosofijos ir medicinos Padovos universitete, kur tada profesoriavo garsusis averroesininkas P e t r a s d'A b a n o; 1312 m. pats Marsilijus buvo jau Paryžiaus artistų fakulteto profesorius ir rektorius, dėstė filosofiją ir gydytojavo, gal ir kunigavo, bent naudojosi keliais popiežiaus jam duotais beneficijumais. Italijoj matė jis politinį miestų gyvenimą, įvairių partijų kovas dėl valdžios ir konstitucijos, užsikrėtė, manau, racijonalistine - demokratine miestelėnų pasaulėžiūra. Valstybė buvo jam pirmiausia miestas (IV, 44). Jam Paryžiuje begyvenant, Pilypas IV kovojo su Bonifacijum VIII ir karaliaus legistai skleidė naujas pažiūras į valstybę. Vienas iš tų legistų, P i e r r e D u b o i s (IV, 69), buvo averroesininko Sigero Brabantiečio mokinys. To paties Sigero, o gal — ir kito averroesininko Boethijaus, idėjas populiarino savo Rožės Romanu J e a n C l o p i n e l. Ir Sigeras, ir Boethijus dėstė politines Aristotelio teorijas. Politinėmis

Aristotelio idėjomis domėjosi ir averroesininkas Jonas Jandunietis, su kuriuo susibičiuliavo Marsilijus ir kuris daugelio tebėr laikomas antruoju Defensor Pacis autorium. Susipažino Marsilijus Paryžiuje ir su Occamu; gal, mokėsi pas jį, gal, suėmė savin kai kurias jo pažiūras į Bažnyčią; bet tas pažiūras pats Occamas apsistemino ir išdėstė vėliau, nei Marsilijus.

Aristoteliu sekdami kūrė politines savo teorijas ir Tomas Akvinietis, ir kraštutiniai popiežininkai, „tiesioginės" popiežiaus valdžios (potestas directa) gynėjai. Bet visi jie arba senąją ideologiją aristoteliškai aiškino, arba aristotelizmą su ja sydino. Averroesininkai mėgino atgaivinti „tikrąjį" Aristotelio mokslą ir griežtai skyrė filosofiją nuo tikėjimo, kaip ir pralenkęs čia patį Dunsą Skotą Occamas. Todėl averroesininkams ir neberūpėjo tradicinė valstybės teorija. Su tuo sutiko tūlos teisininkų, Romėnų teisės auklėtinių, tendencijos, kurios pasireiškė garsiuoju Melfi kodeksu (IV, 21) ir Pilypo IV legistų raštais. Bet ir tos tendencijos, ir Dunso bei Occamo „moksliškumas", ir averroesininkų racijonalizmas vaizdavo Viduramžių pasaulėžiūros krizę, religinės dvasios kovą su pasaulininkų dvasia, kuri augo ir stiprėjo miestuose. Racijonalistinės averroesininkų, Dunso Skoto ir Occamo sistemos buvo pasaulininkų dvasios laimėjimai filosofijos srityje. Marsilijus Padovietis, vėliau ir pats Occamas palenkė pasaulininkų dvasiai ir valstybės ideologiją. O jų įsivaizduojamoji valstybė rados labai panaši į demokratinę miesto valstybę; pasaulininkų dvasios būta pirmiausia miestelėnų dvasios.

Visai natūralu, kad senųjų valstybės teorijų priešai ir naujųjų kūrėjai buvo tautinių karalių arba imperatorių (Friedricho II, Heinricho VII, Liudviko Bavaro) šalininkai. Politinė imperatorių ir karalių kova su popiežiais savaime sijo su dviejų politinių pasaulėžiūrų kova; net daugiau — abi buvo tos pačios antinomijos reiškiniai. Nereikia perdėti Marsilijaus originalumo: turi jis pirmtakūnus — Clopinelį, Dantę, Joną Paryžietį ir kitus (§ 2). Bet niekas dar nebuvo dėstęs naujųjų idėjų taip nuosekliai, aiškiai ir drąsiai.

Savo teorijos pamatan Marsilijus padėjo Aristotelio idėją. — Valstybė esanti žmonių visuomenė, civium universitas, kurią Marsilijus įsivaizduoja individualistiškai, atomistiškai —

kaip individų sumą, bet kuri, jo nuomone, turinti bendrą tikslą: vivere ipsum et bene vivere conveniens hominibus. Tačiau valstybei-visuomenei rūpi ne tik žemės gėriai, bet ir dangaus, quoddam temporale sive mundanum, aliud vere aeternum sive caeleste. Iš čia autorius išvedžioja, kad valstybėje turį būti amatai, švietimo įstaigos, valdžia ir — pro statu futuri saeculi — religija bei kultas. Visa tai galinti įsisteigti ir sutvarkyti tik pati visuomenė, visų piliečių susirinkimas, civium universitas. Tas susirinkimas susitarimu kūriąsis valdžią; o kadangi visi galį ir nesusitarti, tai, Marsilijaus galva, užtenką, kad susitartų daugumas piliečių, valentior universitatis pars, valentior multitudo. Taip ir daroma buvo miestelėnų susirinkimų ir tarybų, o racijonalistiškai-individualistiškai samprotaujant kitaip išaiškinti teisėtos valstybės kilimo ir negalima. Taigi, piliečių susirinkimas, tauta renkanti sau valdovus ir duodanti jiems valdžią, esanti vienintelis legislator humanus; galinti tauta valdovus ir nuversti, nes aukščiausia valdžia (suverenitetas) tautai tebepriklausanti.

Aišku, kad popiežius neturįs teisės rinkti, tvirtinti arba versti valdovų, nes tuo būdu panaikinta būtų valstybė ir žmonija nebegalėtų bene vivere. Marsilijus griauna visus popiežininkų argumentus. Visų pirma tepripažįsta jis tik Naująjį Įstatymą, o aiškina jį laisvai ir kritiškai: jokio dėmesio nekreipia į Bažnyčios tradiciją. Evangelija ir Bažnyčios istorija neremiančios nei politinės, nei bažnytinės popiežiaus pirmenybės. Negalima esą įrodyti, kad Šv. Petras tikrai aplankęs Romą. O kad ir buvęs jis Romoj, tai vėliau, nei Šv. Povilas. Taippat nebuvęs Petras ir apaštalų kunigaikštis. Bažnyčios galva ne jis, kuriam visi apaštalai buvę lygūs, bet pats Kristus. Taigi, nėsą jokio pagrindo tikėti Romos vyskupo pirmenybe. Tiesa, Romos Bažnyčia išsena kitų gerbiama, kreiptasi į ją ir tebesikreipiama visokiais klausimais. Bet panašiai ir Orléans'o universitetas kreipiąsis į Paryžiaus. Autoritetas nereiškiąs dar pirmenybės, ypačiai vyskupo pirmenybės. Mat, Bažnyčia, kaip kad ir Evangelija mokanti, ne kas kita esanti, kaip tikinčiųjų visuomenė, universitas fidelium credentium et invocantium nomen Christi. Ją tvarkydamas Kristus paskyręs jai apaštalus; paskui atsiradę presbiterų (kunigų), arba vyskupų, nes

pradžioje, kaip kad ir Šv. Jeronimas rašąs, tai tebuvę tik du tų pačių pareigų pavadinimai. Vėliau, „netvarkos ir schizmos išvengti norėdami išsirinko kunigai vieną iš savo tarpo, kad kitus valdytų ir skirtų (qui alios dirigeret et ordinaret)... Tasai išrinktasis... įprasta vadinti vyskupu, tarytum prižiūrėtoju (superintendens)... Bet tas žmonių padarytasis rinkimas arba paskyrimas nedavė išrinktajam daugiau esminės reikšmės (meriti essentialis) arba sakramentinio autoriteto".

Marsilijaus (ir Occamo, kuris vėliau tas pačias mintis pakartojo, ir, gal, kaip minėta, paveikė Marsilijų) dėstomoji Bažnyčios istorija gražiai sutiko su Evangelija ir su faktais, bet ne su pačios Bažnyčios tradicija (plg. I, 43). Tos tradicijos principijaliai Marsilijus neneigė: sakė, kad, norint išganytam būti, reikią tikėti Šv. Raštu ir Bažnyčios sinodų aiškinimais. Laisvai žiūrėjo dėlto į tuos aiškinimus. Nebekalbant apie tai, kad nepripažino jis ypatingo popiežių autoriteto, pats aikštėn jo keliamas tiesos kriterijus — visų tikinčiųjų nuomonė, visuotinis Bažnyčios susirinkimas arba jo daugumas — buvo neaiškus. (Occamas rašė, kad visuotiniai sinodai irgi galį klysti ir nekartą suklydę). Iš tikrųjų, kas tai yra visa Bažnyčia, visų tikinčiųjų nuomonė? Kokie objektyvūs tikrojo visuotinio sinodo požymiai? Be abejo, Kristaus Bažnyčia neklysta. Kurgi žmogus galì tikrus tos Bažnyčios žodžius išgirsti? Kaip galì tikrai žinoti, kas yra lex divina ir tos sententiae, kuriomis nebegalima abejoti? Žodžiu, Marsilijaus ir Occamo skelbiamoji Bažnyčios sąvoka buvo labai panaši į rytiečių, bet prieštaravo visai romaniškosios krikščionybės dvasiai. Juodu revoliucino religinę vakarų pasaulėžiūrą.

Kaip ten yra — tiektos. Bažnytinę popiežiaus pirmenybę ginčijant, Marsilijui dar lengviau rados atmesti politinės popiežių pretenzijos. — Pats Kristus neturėjęs jokios pasaulinės valdžios; priešingai — pasaulinės valdžios klausęs ir jos teismo teisiamas bei nuteistas buvęs. Taigi, negalėjęs Kristus tos valdžios ir duoti nei apaštalams, nei popiežiui; negalėjęs ir nedavęs. Nei popiežius, nei kitas kuris vyskupas, nei visuotinis susirinkimas neturįs principatum seu iurisdictionem coactivam supra quemquam clericum aut laicum; niekas iš jų negalįs versti ir bausti žmonių poena vel supp-

licio temporali. Tai tegalįs leisti kunigams tik valdovas. Taip antai, Konstantinas Didysis davęs popiežiui Silvestrui savo Konstituciją. Bet davęs ją imperatorius imperijos, valstybės, vardu, kuriai atstovavęs; tad, valstybės - visuomenės valią vykdant, galima toji Konstitucija iš popiežių ir atimti. Veltui bemėginą jie įrodyti tariamąją savo teisę tuo, kad karūnuoją imperatorius. Reimso arkivyskupas taip pat karūnuojąs Prancūzų karalius, o jokių politinių teisių jiems neduodąs. Marsilijaus manymu, politinės teisės, valdžia, turtai esą Bažnyčiai net kenksmingi. Kristumi sekdami turį kunigai būti beturčiai ir išsižadėti pasaulio. Jie nesą žmonių teisėjai; net nuodėmes žmonėms atleisdami, ne patys savo valia tai darą, bet tik Dievo nutarimą teskelbią — saką, kad Jisai žmogų surišąs ir išrišąs. Negalima versti net eretiko, nes Dievas nenorįs, kad žmonės Jį tikėtų ir Jo klausytų verčiami. Žinoma, kartais reikią nubausti eretikas arba sudrausti žmonės visuomenės labo dėliai. Bet tada turinti juos drausti ir bausti valdžia, ne Bažnyčia.

Marsilijus nusakė Bažnyčios sąvoką beveik tais pačiais žodžiais, kaip ir valstybę. Popiežininkams Bažnyčia buvo pirmiausia kunigų visuomenė, universitas clericorum; žinoma, ir pasaulininkai esą Bažnyčios nariai, bet ne tokie kilnūs, non ita nobiles, kaip kunigai, kaip potior pars ecclesiae. Marsilijaus (ir Occamo) nuomone, Bažnyčią lygia dalia sudarą ir kunigai, ir pasaulininkai. Be abejo, vieni kunigai turį teisę teikti sakramentus ir esą Dievo įsakyti žmonėms Evangelijos mokslą skelbti, o už tai galį reikalauti atlyginimo (ius petendi temporalia). Ne tik Bažnyčios susirinkimus pripažino Marsilijus — ir visą jos santvarką, jos hierarchiją, net popiežiaus autoritetą, nes laikė visa tai reliatyvios reikšmės dalyku (ne ius divinum) ir naujoviškai prasmino. Tačiau Bažnyčios valdžios (be to — tiktai dvasinės valdžios) šaltinis esąs visuotinis susirinkimas, kur ir pasaulininkai dalyvaują, ir kurį pasaulininkas, valdovas, sušaukiąs. Taigi, iš esmės tikinčiųjų visuomenės nesiskiriama nuo piliečių visuomenės, o, kadangi valstybė turinti ir amžinais gėriais rūpintis, tai su valstybe net sutampanti.

Bažnyčią su valstybe tapdindamas griovė Marsilijus pačius popiežininkų teorijos pamatus. Tikėjimo dalykai tapo valstybės reikalu. Tautos vardu valdovas turįs (teisiog ar netiesiog) skirti

kunigus ir vyskupus, juos prižiūrėti, teisti, valdyti Bažnyčios turtus, leisti Bažnyčiai įstatymus ir šaukti sinodus. Žemės dalykuose popiežius visiškai priklausąs imperatoriaus, juo labiau, kad ne popiežius, bet pats Kristus esąs Bažnyčios galva. Žinoma, popiežius, kaip ir kiekvienas vyskupas, galįs aiškinti Evangelijos mokslą ir bausti nusidėjėlius kanoninėmis bausmėmis, skirti tas bausmes vieton skaistyklos ugnies. Vis dėlto geriau esą, kad svarbiausius Bažnyčios mokslo klausimus aiškintų visuotinis sinodas ir kad tik jam arba valdovui leidžiant tebūtų skelbiamos ekskomunikos. Be abejonės, neteisėtoji ekskomunika mažai ką tereiškianti: „nevisuomet Dievas žiūri Bažnyčios, vadinasi, kunigų, teismo; bet ekskomunika galinti pakenkti žmogui ir žemės dalykuose.

Marsilijaus pasaulėžiūra buvo iš esmės racijonalistinė - individualistinė. Kaip vėliau R o u s s e a u ir kitiems XVII — XX amžiaus „švietėjams“, visuomenė (valstybė) tebuvo Marsilijui tik individų suma, o žmogus — tik individas (net ne „politinė esybė“, ne Aristotelio ζωον πολιτικον). Čia toji pasaulėžiūra labai simptominga — vaizduoja XIII—XIV amžiaus individualizmą ir griauna krikščioniškąjį universalizmą, tikrąjį Bažnyčios pamatą. Tačiau Bažnyčios atstovai nebeturėjo gerų argumentų Marsilijaus idėjoms ginčyti, nes patys buvo jau pasidavę įsigalėjusio individualizmo įtakai. Suprato betgi Marsilijaus mokslo pavojingumą Avignono kurija; 1337. X. 23 popiežius ir Marsilijų, ir Joną Jandunietį pasmerkė. Bet Liudvikas Bavaras nebuvo nei Friedrichas II, nei Pilypas Gražusis. Nepripažino jis Jono popiežium, kaltino jį erezija, ir tiek: nei ideologija jam rūpėjo, nei kovoti su Bažnyčia drįso, nors daug miestų ir kunigaikščių priešinosi popiežiaus paskelbtam interdiktui, o Marsilijaus ideologija lengva buvo paversti Bažnyčios reformos programa.

6

Nepasinaudojo, kaip būtų reikėję, politine situacija ir Jonas XXII. Jo ekskomunikos ir interdiktai paveikė kiek žmones, įdrąsino Liudviko priešus, kurie spietėsi apie Austrijos hercogą L e o p o l d ą I H a b s b u r g ą, Friedricho Gražiojo brolį. Tačiau Jonas turėjo žiūrėti Prancūzų noro ir, užuot rėmęs Friedricho Gražiojo teises, ėmė piršti kurfiurstams K a r o l i ų IV,

Prancūzų karalių. Kadangi popiežiui ir Karoliui IV pasisekė prisivilioti Leopoldas, Liudvikas Bavaras greituoju susitaikino su Friedrichu. Išlaisvino jį, nuo karaliaus titulo atsisakiusį (Trausnichto sutartis, 1325. III 13), o paskui (Müncheno sutatis, IX, 5) sutiko net drauge su juo valdyti imperiją; pagaliau (Ulmo sutartis, 1326. I. 7) pasiūlė jam Vokiečių karalystę, kad tik jam, Liudvikui, palikta būtų Italija ir Romos karaliaus titulas. Bet popiežius atkakliai teberėmė Karoliaus IV kandidatūrą, kad ir nebepavojingas jau buvo Liudvikui didžiausias jo priešas Leopoldas († 1328. II 28). Bavaras atgaivino Müncheno sutartį (Friedrichas iki gyvos galvos, 1330. I. 30, tebevadino save Vokiečių karalium, bet nekaraliaudamas gyveno Austrijoj) ir 1326 m. susitaikino su kitais Habsburgais. Jonas diplomatinę kovą pralaimėjo, ir Liudvikas galėjo pagaliau griebtis aktyvesnės politikos — žygiuoti Italijon.

Pačioj 1327 m. pradžioj Trïento mieste aplankė Liudviką Italijos ghibellinų vadai. Nutarta buvo, kad Liudvikas žygiuotų Romon imperatorium karūnuotis; pripažinta, kad „kunigas Jonas" eretikas ir popiežiaus sosto nevertas: Ubertino da Casale, kiti minoritai, Marsilijus ir Jonas Jandunietis padėjo suformuluoti Jono „erezijas". Liudvikas pasiskelbė norįs atgaivinti „imperijos teises ir viso pasaulio vadlžią, kurią kilniu savo krauju yra įsigiję Vokiečiai". Tiesiog iš Trïento nužygiavo jis Italijon; 1327. V. 31 du Jono ekskomunikuotieji vyskupai apkarūnavo jį Milane geležine Lombardijos karalių karūna; X. 8 paėmė jis Pisos miestą; pasmerkė imperijos banu Robertą II ir 1328. I. 7 įžengė Romon. Romėnų jau laukta jo. Veltui nuo 1326 m. kvietėsi jie popiežių grįžti Šv. Petro miestan. Popiežiui atsisakant, sukilo pagaliau, išvijo robertininkus ir vėl paskelbė respubliką: išsirinko 52 žmonių tarybą, o kapitanu paskyrė Sciarrą Colonną (1327. V). Jis atrėmė guelfų puolimus, iškilmingai sutiko Liudviką ir palydėjo į Vatikaną. Tauta džiaugėsi — popiežiaus nebetekusi, gavo Roma imperatorių. Bet kardinolas legatas paskelbė miestui interdiktą ir dvasininkija, išskyrus nedaugelį Liudviko šalininkų, iškilmėse nedalyvavo.

Noroms nenoroms turėjo Liudvikas Marsilijaus idėjomis vadovautis. Kapitolïume sušaukė jis tautos susirinkimą, parlamentą (1328. I. 11). Čia pati tauta davė jam senatoriaus titulą ir — vieneriems metams — Romos sinjoriją, paskui išsirinko

jį imperatorium. „Buvo abejojančių, ar teisėta, kad visa tai prieš poipežiaus valią daroma. Bet Romėnų tauta ginčydamos sakė, kad jos dalykas yra imperiją duoti, o popiežiaus — imperatorių šventinti. Ir Karolius Didysis, girdi, tik tada buvęs karūnuotas, kai įsakiusi jam imperatoriauti Romėnų tauta. Po šešių dienų Venecijos arkivyskupas Šv. Petro Bazilikoj patepė Liudviką ir jo žmoną, o senasis Sciarra Colonna, kadai kitkart ekskomunikuotasis Bonifacijaus VIII priešas, apvainikavo juodu imperatoriaus dïadema. „Tuo būdu", rašo Villani, „Romėnų tauta karūnavo imperatorium Liudviką Bavarą, kas buvo didelė gėda ir pasipriešinimas popiežiui ir Šv. Bažnyčiai. Kokio akiplėšos to Bavaro būta! Visoj istorijoj nebuvo dar tokio atsitikimo, kad imperatorių, nors anksčiau ar vėliau ir būtų jis buvęs didžiausias popiežiaus priešas, karūnavęs būtų ne popiežius ar ne popiežiaus legatas. Tasai Bavaras viena išimtis tėra. Baisiai visų tuo stebėtasi";

o Marsilijaus ir kitų ideologų džiaugtasi. Liudvikas laikė save iš Dievo malonės imperatorium ir tikrosios Bažnyčios gynėju. Paskelbė jis dekretus, Bažnyčią, kunigus ir vargšus globojančius, ir paskyrė savo vikaru Romai tikėjimo dalykuos — Marsiliją. Tas, savaime suprantama, tuoj ėmė vykdyti savo programą: išrinko sindikus kunigams prižiūrėti ir naujojo popiežiaus rinkimams suruošti, nepaklusniuosius griežtai persekiojo. Minoritai iš kailio nėrėsi — įrodinėjo visiems, kad Jono popiežiaus sostas simonija įsigyta, minoritai, tikri Kristaus mokiniai, jo persekiojama ir Romon grįžti nenorima. Savo erezijomis griaunąs jis Bažnyčią, o karu — Italiją; norįs atiduoti imperiją Prancūzų karaliui. Negalima buvo sušaukti visuotinio sinodo popiežiaus teisti bei nuversti, tad Liudvikas pavedė dalyką Romos tautai ir senatui. Šv. Petro aikštėje sušauktas buvo parlamentas, kur paskelbtas imperatoriaus dekretas, kiekvieną erezija apkaltintąjį teisman traukiąs, o Jonas XXII erezija apkaltintas. Po keturių dienų imperatorius vėl sušaukė parlamentą (1328. IV. 18). Pats, su karūna ant galvos, su skiptru ir žemės skrituliu rankose ant sosto sėdėdamas, parlamentui ir pirmininkavo. Vienas minoritas įlipo į klotą ir triskart sušuko: „Ar yra čia žmogus, norįs ginti kunigą Jokūbą iš Cahors'o, kuris pats save popiežium Jonu XXII vadina?" Visiems tylint, vienas vokiečių abatas perskaitė kaltinamąjį aktą ir imperatoriaus nutarimą, Marsilijaus ir Ubertino

da Casale suredaguotą. Tuo nutarimu imperatorius skelbė „eretiką ir antikristą Jokūbą iš Cahors'o“ nuverstą esant, nes Romos tauta ir kunigija prašančios imperatoriaus sudrausti eretiką Jokūbą ir, Ottono I bei kitų imperatorių pavyzdžiu, duoti Romai naują popiežių. Po dešimties dienų, jonininkų pasipriešinimu įgeltas, Liudvikas įsakė net mirtimi Joną nubausti, nors galėjo žinoti, kad niekuomet nepasiseks jam suimti Avignone tebegyvenančio popiežiaus; bet tik V. 12 naujas Romėnų parlamentas more antiquitus observato išrinko popiežium kunigų ir pasaulininkų komisijos pasiūlytąjį minoritą Petrą Rainalucci. Pats imperatorius aprengė jį, Nikalojų V, popiežiaus insignijomis, Venecijos arkivyskupas patepė.

Taip buvo įsteigta demokratinė Liudviko Bavaro imperija ir sudemokratinta Bažnyčia. Tačiau mažai kas tetikėjo drąsiomis Marsilijaus idėjomis; net pats imperatorius tik kaip politine priemone jomis tesinaudojo ir tiktai politiniais sumetimais tesusidėjo su demokratiniu Romėnų sąjūdžiu. Ne tik kunigija, bet ir visi religingi žmonės negalėjo pripažinti tikru imperatorium valdovo, kuris abejotinos ortodoksijos žmonėmis rėmėsi, sukilusių prieš popiežių Romėnų (be to — nelaisvai balsuojančių) nutarimus savo dekretais vertė, nė neišklausęs popiežiaus, liaudies susirinkime, o ne Bažnyčios sinode, pats jį pasmerkė ir visą senąją Bažnyčios santvarką griovė. Jono pasmerkimas ir naujojo popiežiaus rinkimai greičiau mažino, nei didino imperatoriaus autoritetą. Marsilijus ir Jonas Jandunietis laikė tuos įvykius Bažnyčios reforma, ir reformų laukė iš Liudviko ir jo popiežiaus minoritai imperatorininkai. Greit (1328. VI) atvyko pas imperatorių generalinis minoritų ministeris Mykolas Česenietis, Bonagratija ir Occamas. „Tu ginsi mane kardu, aš tave — plunksna“, sakęs Liudvikui Occamas, vienas iš principingiausių XIV amžiaus žmonių. Bet ką reiškė Marsilijaus ir Occamo plunksnos? — Ir norėdamas nebūtų galėjęs reformuoti Bažnyčios Liudvikas, nes Bažnyčia apie popiežių spietėsi. Norint ji reformuoti, reikėjo nuveikti popiežius ir jo globėjai, Prancūzijos ir Neapolio karaliai; o Liudvikas ne tik Italijoj — ir pačioj Romoj įsiviešpatauti negalėjo.

Didžiausias Liudviko sąjungininkas Castruccio Castracani priverstas buvo palikti Romą ir ginti savo paties valstybę nuo Florencijiečių (1328. I); nuveikė juos, bet netrukus numirė (1328. IX). Sicilijos karalius Friedrichas tebežadėjo pa-

dėti imperatoriui kovoj su Robertu, bet delsė ir Nikalojaus V popiežium nepripažino. Romėnams imperatorius nusibodo, juo labiau, kad reikalavo iš jų pinigų, kurių vistiek neužteko žygiui prieš Robertą. Kariuomenė tirpo. Ir norint sunku rados kas padaryti. Pakariavo kiek Liudvikas Kampanijoj ir 1328. VIII atsisveikino su Roma. Akmenimis ir keiksmais palydėjo „nedėkingoji tauta" „eretiką" ir jo karius. Valdžią vėl pasigriebė popiežininkai. Robertas atsiuntė savo kariuomenę ir, vėl Romos senatorium pripažintas, ėmė skirti savo vikarus, prosenatorius.

Ne iškarto išsižadėjo Liudvikas itališkųjų savo planų. Bemanąs buvo kariauti su Robertu ir mėgino pasiglemžti Toskaną bei Lombardiją. Tačiau neskyrė čia guelfų nuo savo sąjungininkų ghibellinų ir susivaidijo su galingiausiais iš pastarųjų, su Visconti, kurie buvo susigrąžinę Liudviko 1328. V atimtąjį iš jų Milaną, su Castruccio Castracani sūnumis, iš kurių atėmė Pisą ir Luccą, su Este. Tuo būdu guelfų imperatorius nenugalėjo, o ghibellinų partiją baigtinai išardė; 1329. XII ir Italiją paliko. Net antipopiežius Nikalojus V Pisoj išsiskyrė su imperatorium (1329. III-IV) ir, visų apleistas, pasislėpė vieno savo globėjo tvirtovėj. Jonas XXII pažadėjo jam duoti pensiją, jeigu viešai atgailos. Nikalojus sutiko, pasidavė Jonui (1330 m.) ir po trejų metų numirė Avignone.

7

Demokratinės imperijos idealas ir Bažnyčios evangelinimas pačiam Liudvikui nerūpėjo. Pasidavė Marsilijaus ir minoritų, nuo 1329 m. ypačiai Occamo, įtakai todėl, kad šiaip negalėjo įsiimperatoriauti ir kad išviso nesavagalvis žmogus buvo. Vokietijon grįžusį ėmė jį veikti kitoniškų pažiūrų ir taikingesnės nuotaikos žmonės. Įtakingieji jo patarėjai ir Vokiečių kunigaikščiai priešinosi kurijai ir gynė nuo jos valstybės teises, bet nė nemanė niekinti bažnytinės popiežių valdžios, iš pagrindų pertvarkyti Bažnyčios ir tikėti Marsilijaus ar Occamo žodžiais. Nekreipė jie ypatingo dėmesio į Jono XXII ekskomunikas ir interdiktus, nes laikė juos politinės kovos priemonėmis ir neteisingu, tad neturinčiu reikšmės dalyku; bet aiškiai matė, kiek kenksminga buvo valstybei ir visuomenei imperatoriaus kova su popiežium, ir norėjo juos sutaikinti. Niekas nebebuvo linkęs pasinaudoti popie-

žiaus ekskomunikomis kovai su Liudviku, nė patys Habsburgai (§ 6). Triero arkivyskupas, Austrijos hercogas O t t o n a s, Čechų karalius J o n a s L u x e m b u r g a s, Olandijos grafas ir net Danijos karalius C h r i s t o f o r a s tarpininkavo Liudvikui ir Jonui XXII. Imperatorius sutiko atsisakyti nuo apeliacijos sinodui, nuo savo popiežiaus, išsiskirti su eretikais savo patarėjais, pripažinti Joną ir jo ekskomunikas, kad tik pats Jonas pripažintų jį karalium bei imperatorium. Tačiau Jonas nesukalbamas rados: sakė Liudviką nebegalint karaliauti ir reikalavo naujo karaliaus rinkimų; skelbė prieš Liudviką kryžiaus karą.

Taigi, priverstas buvo imperatorius ir toliau kovoti su popiežium, niekinti popiežiaus interdiktus ir kitus versti juos niekinti; turėjo globoti visus Jono XXII priešus. Įsakė savo valstybės minoritams tebelaikyti generaliniu ordino ministeriu popiežiaus 1328 m. nuverstąjį Mykolą Česenietį; leido Occamui laisvai skelbti jo mokslą, nors pats su tuo mokslu ir nesutiko. Occamas prisispyręs įrodinėjo, kad Jonas esąs eretikas. Garsusis teologas nebojo, kad daugumas minoritų Joną pripažįsta. Gerenalinei savo ordino kapitulai sakėsi neišsižadėsiąs tiesos daugumo žmonių dėliai, nes Šv. Raštas sveriąs daugiau, nei popiežius, o šv. tėvų mokslas — nei bet kurio žmogaus nuomonė. Niekuomet dar nebuvo skaitęs Occamas rašto, kuris tiek pilnas būtų buvęs klaidų, kaip Jono bulės dėl neturto. Tiesa sakant, popiežius pats padėjo savo priešui teologui. — Viešai paskelbė jis (1331 m.) negirdėtąjį mokslą, kad prieš kūnų atsikėlimą šventųjų vėlės tiesiog Dievo nematančios ir nematysiančios, tik — žmogaus Kristaus kūną. Iki Paskutiniojo Teismo dienos jos esančios „po altorium“, s u b a l t a r e. Numirusių vėlės iki minėtojo laiko nėsančios amžinos ir laimingos; taip pat pasmerktųjų vėlės ir velniai dar negyveną pragare. Net Jono šalininkai išsigando, ėmė sakyti, kad visi tie klausimai nėsą dar išaiškinti ir kad todėl popiežius galįs skelbti privačią savo nuomonę; priverstas buvo pagaliau sutikti su jais ir pats popiežius, prieš mirdamas savo nuomonės išsižadėjo. Padarė betgi toji nuomonė didelį triukšmą ir pakenkė popiežiaus autoritetui. — Paryžiaus universitetas griežtai protestavo; Prancūzų karaliaus sušauktasis pralotų ir teologų susirinkimas pasmerkė Jono išgalvotąją dogmą; Occamas ir kiti minoritai triukšmingai ėmė reikalauti, kad sušauktas būtų Bažnyčios sinodas popiežiaus eretiko teisti.

Nelabai sekėsi Jonui XXII ir politika. — Pačioj jo pontifikato pradžioj jo nusiųstieji Lombardijon legatai patardinėjo jam įsteigti čia vasalinę kurijos karalystę, panašią į Neapolio karalystę pietuose (§ 4). Tai buvo neblogas patarimas. Tačiau Jonas dvejojo; pasiūlė pagaliau Lombardijos karūną Prancūzų karaliui Pilypui VI Valois, bet greit atsimetė, nenorėjo, gal, kad Prancūzija perdaug įsigalėtų. Pats tąja legatų idėja užsidegė Čechų karalius Jonas Luxemburgas.

Jonas, imperatoriaus Heinricho VII sūnus, buvo tikras kurtuazinės prancūzų riterijos atstovas; troško žygdarbių ir turnyrų, mėgzdžiojo karaliaus Artūro riterius, bet neniekino ir diplomatijos gudrybių; visur savo nosį kišo: „be Čechų karaliaus", sakydavo žmonės, „niekas negali savo darbo atlikti". Iš tikro, politinės avantiūros labiau jam rūpėjo, nei politinė - socijalinė savo karalystės tvarka. Tiesa, ir norėdamas maža tegalėjęs būtų čia padaryti. — Po Vaclovo III mirties Čechijoj įsigalėjo luomai (ypačiai pralotai, didikai ir riteriai, mažiau miestelėnai). Kad ir nepripažino imperatorius Albrechtas seimo karalium išrinktojo Heinricho Karintiškio, paskyrė Čechijai savo sūnų Rudolfą, priverstas buvo betgi tasai Rudolfas pasižadėti, kad gerbs ir saugos luomų privilegijas, ir iki gyvos galvos (1307 m.) su didikais kovojo. Jam numirus, luomai nuvertė įsikaraliavusį pagaliau Heinrichą ir atidavė karūną (1310 m.) Jonui Luxemburgui (IV, 35), kuris turėjo ypatingu aktu laiduoti luomų privilegijas. Tas aktas dar labiau sumažino karaliaus valdžią, privertė jį pasidalinti ją su seimu. Tik iš seimo, iš luomų, tegalėjo jis gauti pinigų, kurių reikėjo užsienių politikai. Tiesa, toji politika iš dalies ir pati save maitino, nes, apskritai imant, Jonui sekėsi. Nenuostabu tad, kad ji labiausiai jam ir knietėjo. Pradžioje Jonas uoliai rėmė Ludviką Bavarą prieš Habsburgus, bet, kai Bavaras investino Brandenburgu ne jį, o savo sūnų Liudviką (1323 m.), ėmė sąjungininkauti su Habsburgais. Tarėsi įsigysiąs pagaliau Tirolį ir Karintiją, o tuo tarpu didino savo valstybę Vokietijos rytuose: susidėjęs su Teutonų Ordinu, kariavo su Vladislovu Lokieteku ir su Lietuva (1328 m. „kryžiaus karas") ir darė savo vasalais Silezijos hercogus (1327—1329 m.).

Perdaug užkariaujamųjų planų turėta Jono; todėl nuoseklumo ir aiškių tikslų jo politikai trūko. Kai Liudvikas Bavaras

1330 m. Trïento mieste įkalbinėjo kunigaikščiams vėl žygiuoti Italijon, Brescijos guelfai kreipėsi į Joną, prašė apginti miestą nuo Veronos tirono Mastino della Scala ir siūlė Jonui savo miesto sinjoriją. Ilgai negalvodamas Jonas įsibrovė Lombardijon. Ne tik Brescija — pasidavė jam ir daugelis kitų miestų, kurie bijojo tironų ir troško nuolatine partijų kova nusikratyti. Greičiau ir sėkmingiau, nei Heinrichas VII, taikino Jonas Italiją, tik niekam, nei jam pačiam, nebuvo aišku, kieno vardu tai daroma — imperatoriaus ar popiežiaus. Pradžioje abudu Jono nepripažino. Bet Jonas XXII greit suprato, kad Luxemburgas gali jam padėti suvienyti šiaurės Italiją, kur Bertrand'as Pouget tebekovojo su Viscončiais ir ghibellinais (§ 4). Kodėlgi iš tikrųjų nebuvę galima įsteigti Lombardijoj vasalinės Šv. Sosto karalystės? Tokia karalystė ir Italiją nuo imperatoriaus gintų, ir Neapolio karaliaus galią mažintų. Pagaliau galima esą po kiek laiko karalium Jonu ir nusikratyti. Šiaip ar taip, bet 1331. IV Bertrand'as pasimatė ir susitarė su Jonu Luxemburgu ir pripažino jo feodais kai kuriuos miestus. Ghibellinai ir guelfai lygia dalia išsigando, užmiršo savo kovą savybėj ir susimokė: sudarė Ferraros Sąjungą, kur įstojo Este, Scaligeri, Visconti, Gonzaga (Mantova), Perugija, Siena, Florencija, Orvieto, Volterra, Prato ir pats Robertas II (1332. IX), ir ėmė kariauti su Jonu. Pamatė tada Jonas, kad persilpnas yra didingam savo sumanymui įkūnyti — Lombardijos bei Toskanos karalium, vėliau, gal, ir imperatorium tapti. Pavedė karą su Ferraros Sąjunga savo sūnui Karoliui ir Bertrand'ui, o pats išvažiavo Vokietijon su Liudviku derėtis (1331 m.) ir Prancūzijon (1332 m.) bei Avignonan pagelbos prašyti. Popiežius padėti jam žadėjo ir bemanąs buvo net persikelti su kurija Bolognon; Prancūzijos karalius davė Jonui pagelbinių pulkų. Bet 1334. IV Ferraros Sąjunga sumušė ir tuos pulkus, ir Bertrand'o kariuomenę. Visa Romagna sukilo. Bertrand'as priverstas buvo bėgti iš pačios Bolognos. Karalius Jonas grįžo Vokietijon naujų žygių žygiuoti.

Buvo jis žadėjęs popiežiui Jonui nebepripažinti Liudviko nei imperatorium, nei karalium. Nedykai gavo paspirties ir iš Pilypo VI Valois — sutiko padėti Prancūzijai prisijungti Arelato karalystę. Dar pavojingesnė atrodė Liudvikui vokiškoji Luxemburgo politika. — Karintiją ir Tirolį, kaip jis norėjo, įsigijęs, Jonas iš dviejų pusių aprėptų savosiomis Wittelsbachų žemes ir

taptų galingesniu už pačius Habsburgus. Todėl Liudvikas sustiprino savo sąjungą su Habsburgais (1331 m., pažadėjo atiduoti jiems Karintiją ir pasidalinti su jais Tirolį) ir įtraukė į ją Vengrijos bei Lenkijos karalius, kuris tuoj užpuolė Jono žemes. Tai ir privertė Joną taip greit palikti Italiją. Kadangi bijojo Liudvikas ir Habsburgų įsigalint, greit susikalbėjo su juo Jonas. Gavo iš jo per imperijos feodą Luccą, o kitus sau priklausančius Italijos miestus ėmė valdyti nebe popiežiaus, bet imperatoriaus vardu. Tiesa, pareikalavo Jonas, kad Liudvikas susitaikintų su popiežium. Deja, kovą dėl Italijos pralaimėjęs, Jonas XXII visai nelinkęs buvo taikintis ir imperatoriui gražiai pasisekė tai įrodyti. —

Apsimetė jis sutikęs su Jono Luxemburgo planu: sakėsi išsižadėsiąs imperijos, jeigu nuimsiąs jam popiežius ekskomuniką ir pripažinsiąs jį Vokietijos karalium bei Bavarijos hercogu (Frankfurto sutartis, 1333 m.). Imperatoriaus karūną sutiko Liudvikas atiduoti savo brolėnui Heinrichui, Jono Luxemburgo žentui. Ar atspėjo dienagalis popiežius, kad Liudvikas nori jį apgauti, ar nusileido Jono Luxemburgo planų bijančiam Robertui II, ar paprastai niršo, bet iš derybų nieko neišėjo, ir imperatorius viešai paskelbė, kad nė nemanęs išsižadėti sosto (1334. VI. 24). Pradėjo dėlto, Jonui XXII numirus (1334. XII. 2), vėl derėtis su jo įpėdiniu Benediktu XII, sąžininguoju ir taikinguoju Bažnyčios ganytoju. Pats Benediktas ir būtų, gal, susitaikinęs su Liudviku; bet priešinosi taikai Robertas II ir Prancūzų karalius, o su juo kovoti popiežius negalėjo. „Kad dvi sielas turėčiau", taręs kartą jam, „abi tau atiduočiau". Politiniams imperatoriaus priešams nusileisdamas, Benediktas atmetė jo pasiūlymą (1337 m.): nenuoširdžiai jo gailimasi, kad ne tai — būtų jau imperijos ir karalystės išsižadėjęs.

Tai ir buvo Liudviko politikos laimėjimas. — Niekas Vokiečiuose nenorėjo kovoti su Bažnyčios galva, bet visi pagaliau suprato, kad vienas popiežius tėra tąja kova kaltas. Jis po kojų pamynęs imperatoriaus, kurfiurstų ir pačios Vokietijos teises. Vis stipriau augo neapykanta ir meilė tėvynei, Avignono popiežių žeminamai. Ne tik beveik visi miestai, bet ir daugumas kunigaikščių, ir didžioji Vokiečių Bažnyčios dalis ėmė remti Liudviką. Mainzo arkivyskupas Heinrichas von Virneburg vadovavo patrijotams. Pralotai, kunigaikščiai ir daugelio miestų

atstovai 1338. III. 27 susirinko Speyerio mieste. Imperatorius papasakojo jiems visa, ką buvo padaręs; kaltino Prancūziją, sakėsi ir dabar esąs linkęs popiežiui nusileisti. Susirinkimas nusiuntė pas popiežių savo įgaliotinius, prašė susitaikinti su imperatorium. Bet nemaloniai priėmė popiežius pasiuntinybę. Po 4 mėnesių Lahnsteine susivažiavo visi kurfiurstai, išskyrus Čechų karalių; pasižadėjo išvien eiti ir ginti savo pačių bei imperijos teises. Kitą dieną (1338. VII. 16) ties Rense jie ir kiti kunigaikščiai parašė ir prisiekė deklaraciją. — Teisė ir senas paprotys esą, kad kurfiurstų Romos karalium išrinktasis neturįs būti apaštalų Sosto skiriamas ar tvirtinamas. Jis turįs karaliaus titulą ir valdžią valdyti imperiją nulla approbatione vel licentia dicte sedis apostolicae super hoc habita et obtenta. Taigi, tik viena teisė popiežiui beliko — Romėnų karalius imperatorium karūnuoti. Frankfurto seime (1338. VIII. 6) buvo toji deklaracija naujais įstatymais patvirtinta. Čia pabrėžta, kad kurfiurstų išrinktasis pačiu tuo rinkimu, ex sola electione, esąs tikras karalius ir kad Romėnų imperatoriaus valdžia bei garbė, dignitas et potestas, paties Dievo teikiama, est immediate a solo Deo.

Bet užsienių imperijos politika, o pirmiausia tai, kad Liudvikas pats buvo vienas iš kunigaikščių ir kad savo kunigaikštyste rūpinosi, trukdė jam pasinaudoti patrijotų sąjūdžiu. Esam jau pastebėję, kad kurijos kova su Liudviku ilgainiui virto Prancūzų imperijalizmo kova su Vokietija. Prancūzijos politikai stengėsi įkūnyti Dubois (IV, 69) svajones, troško Arelato, Italijos, imperijos. Suprato pagaliau ir Liudvikas, kad taika su Avignonu Paryžiaus priklausė. Todėl 1337 m. susidėjo su Pilypo VI priešu Anglų karalium Edwardu III, su kuriuo, tiesa, nuo sena sąjungininkavo ir kurį rėmė Pareinio kunigaikščiai. Iš Vokietijos valstybių tik Čechiją ir Žemutinę Bavariją tepatraukė savo pusėn Prancūzija. Edwardas III 1338. IX aplankė savo sąjungininką Liudviką ir Koblentzo mieste paskelbtas buvo imperijos vikaru šiaurinei Vokietijai. Tačiau Liudvikui sąjunga su Edwardu tebuvo tik priemonė su popiežium susitaikinti, ir ne Prancūzijos, bet Italijos žemėmis norėjo jis didinti savo imperiją (kas kaip tik ir darė taiką su popiežium neįvykdomą); be visa to bijojo jis kariauti su Prancūzija. Taigi, kai, anglams sumušus prancūzų laivyną ties Sluysu, Pilypas VI paprašė Liudvi-

ko tarpininkauti, Liudvikas atsimetė nuo sąjungos su Edwardu ir susidėjo su Pilypu. Deja, dabar ir Pilypui nepasisekė sutaikinti imperatoriaus su popiežium — dėl padarytos be jo žinios sąjungos baisiai supyko Benediktas; o visa, ką buvo sąjunga su Edwardu laimėjęs, Liudvikas nieku pavertė. —

Anglams palankūs kurfiurstai ir kiti kunigaikščiai nustojo gynę imperatorių nuo popiežiaus. Mainzo ir Triero arkivyskupai bemaną buvo taikintis su kurija. Patrijotizmas išgaravo, ir niekas nebenorėjo niekinti savo paties reikalų dėl imperijos, juo labiau, kad ir Liudvikas nuolat didino savo giminės, Wittelsbachų, žemes, o tuo visus piktino. Jam sutinkant, ne Luxemburgai, bet Habsburgai gavo pagaliau Karintiją ir Krainą (1335 m.) Tiesa, karaliaus Jono sūnus vedė Tirolio grafaitę Margaritą. Tačiau nei Margarita buvo stačioku savo vyru patenkinta, nei Tirolio didžiūnai, kurie greit susiuostė su Liudviku. Išvijo jie 1341 m. Margaritos vyrą ir papiršo ją Liudviko sūnui Brandenburgo markgrafui Liudvikui. Pats imperatorius savo ediktu paskelbė pirmąją Margaritos santuoką neįvykus ir suvesdino su ja savo sūnų (1342 m.), kad ir artimi giminaičiai juodu buvo. Tuo būdu įgijo Liudvikas Wittelsbachams Tirolį ir kelią į Italiją, bet baigtinai susivaidijo su Luxemburgais, o visus nepaprastu savo elgesiu (jį, tiesa, apgynė traktatu De iurisdictione imperatoris in causis matrimonialibus Occamas) prieš save sušiundė.

8

Luxemburgai, Jonas ir jo sūnus Karolius, vėl tapo didžiausiais imperatoriaus priešais. Sumanė juodu su popiežiaus ir Pilypo VI pagelba nuversti Liudviką, įkalbėti kurfiurstams išrinkti jo vieton kitą. Kaip tik tuo metu, 1342. IV. 25, numirė Benediktas XII. „Dievo įkvėpti“, V. 7 kardinolai paskelbė jo įpėdiniu Roueno arkivyskupą Pierre Roger. „Dievo įkvėpimu“ galima čia labai abejoti, nes Klementas VI (1342—1352 m.) buvo Prancūzų karaliaus draugas ir net buvusis patarėjas. Kilniojo didiko sūnus, pasižymėjo jis ne šventu, bet linksmu ir prašmatniu gyvenimu. Per 10 savo pontifikato metų praūžė visa, kas jo pirmtakūnų per 26 metus sutaupyta buvo. Jo laikais Avignono dvaras gaudė garsėjo visoj Europoj. Tapytojai, skulptoriai, archi-

tektai, literatai, astrologai ir gražios ponios zirzė apie mandagų, svietišką popiežių ir jo kardinolus. Nebuvo galo šventėms ir visokioms pramogėlėms. „Popiežius", sakydavo Klementas, „turi būti savo valdinių geradaris", ir „niekas negali atsisveikinti su popiežium juo nepatenkintas". Gal būt, tas žavingas ypatybes ir supainiojo rinkėjai su „Dievo įkvėpimu". Be to, Klementas buvo mokytas teologas, garsus oratorius ir labai lankstus politikas, kad ir nė manyt nemanė išsižadėti kurijos pretenzijų. Pilypo VI ir Karoliaus Luxemburgo (su juo susibičiuliavo Paryžiaus dvare) draugas būdamas, nekentė Klementas Liudviko ir jo patarėjų, ypačiai — jo nuomone baisiausio visų laikų eretiko — Marsilijaus.

Iš pat pradžios atgaivino jis griežtą Jono XXII politiką; įsakė kas sekmadienį anatematizuoti Liudviką bažnyčiose, vadino jį Dievo ir Bažnyčios priešu, nei imperatorium, nei karalium nepripažino ir sakė visą valdžią popiežiui priklausant. Piktino, žinoma, Klementą ir tai, kad, Tirolį įsigijęs, grėsė Liudvikas Italijai. Smarkiai parašyta bule, kur išdėstė visas Liudviko kaltes, pasikvietė jį popiežius Avignonan. Tai ne visai sutiko su anatemomis, nes kvietė Klementas Liudviką teisman, betgi įspūdį padarė. — Liudvikas ėmė siuntinėti pas popiežių pasiuntinius ir derėtis dėl susitaikinimo sąlygų; savo nuolaidumu (žinia, kad gudravo) patį popiežių nustebino. Ne tiek nusileido betgi Liudvikas, kiek Klementas reikalavo. Nesutiko imperatorius, kad popiežius jį tvirtintų kitaip, nei Heinrichą VI arba kitus imperatorius. Reikalavo, kad pirmiausia pripažintų jį popiežius teisėtu karalium ir pasižadėtų jį imperatorium karūnuoti. Žodžiu, gynė Liudvikas imperijos teises.

Kaip ir 1338 m., kreipėsi Liudvikas į luomų atstovus; klausė jų, ar tebenori imperijos garbę bei teises ginti. K ö l n e susivažiavę (1342 m.) kunigaikščiai, tikrai, užstojo imperiją. Jų pasiuntiniai pareikalavo, kad popiežius tas teises viešai, savo bule pripažintų. Tačiau laikė kunigaikščiai dabar jau galimu dalyku, kad Liudvikas personaliai atliktų popiežiaus užduotąją atgailą, nors tada būsiąs jis o m n i i u r e p r i v a t u s ir, gal, reikėsią išrinkti kitas imperatorius. F r a n k f u r t o seimas (1344. IX. 8) priėmė kunigaikščių pasiūlymą. Miestų atstovai karštai parėmė Liudviką; bet po kelių dienų ties Rense susirinkę kunigaikščiai iškėlė klausimą, ar ne geriau būtų išrinkti naujas kara-

lius, Karolius Luxemburgas. Liudvikas — jis sutiko išsižadėti sosto ir atgailoti — siūlė savo sūnų Brandenburgo markgrafą Liudviką. — „Tu, Bavare, kuo tik nepanaikinai imperijos. Gana mums karalių Wittelsbachų!".

Taip pakito nuo 1338 m. kunigaikščių pažiūros! Popiežius tuo negaišdamas ir pasinaudojo. — Parašė Kölno arkivyskupui kurfiurstui, kad pats norįs gerbti bei saugoti i u r a v e l c o n s u e t u d i n e s i m p e r i i (1344. XI. 19), paskyrė Mainzui naują arkivyskupą popiežininką, o Liudviką vėl prakeikė (1346. IV. 13). — „Melste meldžiame, kad Dievas paskelbtų savo nutarimą, kad padarytų Jis gėdą bepročiui Liudvikui ir sugniužintų išdidųjį..., kad atiduotų jį priešų rankosna... Tebūnie Liudvikas prakeiktas ir išeidamas, ir įeidamas. Tesmogie jį Viešpats beprotybe, aklumu ir dvasios siutuliu. Tegul nutrenkia jį dangus perkūnu. Tegul ir žemėje, ir danguje degina jį Dievo ir šv. Petro ir Povilo pyktis, kurių Bažnyčią griauti išdrįso ir tebedrįsta. Tegul visa žemė su juo kovoja, prasiskiria ir gyvą jį praryja... Tegul visi gaivalai esti jam priešingi... Tegul jo vaikai ištremti esti iš savo namų ir, jam matant, į savo žudikų rankas tepakliūva". Pagaliau įsakė popiežius kurfiurstams, k u r i e m s t ą t e i s ę y r a d a v ę s a p a š t a l ų S o s t a s, išrinkti naują karalių (IV. 28). Skubino juos. Šiaip — pats karalių Vokiečiams paskirsiąs. Taip ištesėjo popiežius savo pažadus gerbti bei saugoti imperijos i u r a v e l c o n s u e t u d i n e s.

Prieš šešias dienas (IV. 22) Avignone Karolius Luxemburgas prisiekė popiežiui panaikinti, jeigu būsiąs išrinktas, Liudviko prieš Bažnyčią išleistuosius įstatymus, nepulti Bažnyčios žemių Italijoj, nežengti į tas žemes be Šv. Sosto leidimo, karūnavimo metu tik vieną dieną telikti Romoj, Romos Bažnyčios paskirtaisiais pralotais pakeisti visus priešingus jai vyskupus ir kita. Nė vienas imperatorius nebuvo dar tiek daug kurijai nusileidęs. Čechų karalius Jonas, Saksonijos hercogas, Mainzo, Kölno ir Triero arkivyskupai 1346. VII. 11 ties Rense vienu balsu išrinko Karolių Vokiečių karalium. Iš esmės tai buvo ne rinkimai, bet popiežiaus įsakymo pildymas, popiežiaus p r o v i s i o. Occamas kaltino penkis kurfiurstus išdavimu ir pajuokdavo „kunigų karalių". Miestai nepripažino išrinktojo; Aacheno miestelėnai apsiginklavo

ir neįsileido Karoliaus karūnuotis. Nepripažino jo ir daugelis kunigaikščių, iš jų — amžini Luxemburgų priešai Habsburgai. Patys rinkėjai nė kiek nepadėjo Karoliui. O jis su tėvu ir 500 riterių tuoj nužygiavo Prancūzijon, kur šaukėsi juodu talkon Pilypas VI. Čia, ties C r é c i (1346. VIII. 26), žuvo kautynėse Jonas, o Karolius vos ne vos paspruko. Vargais negalais XI. 26 buvo jis Bonno mieste karūnuotas ir tuoj, ginklanešiu apsivilkęs, pabėgo Čechijon tėvo sosto paveldėti. Ruošėsi kariauti su Liudviku, bet 1347. X. 11 staiga stabo ištiktas numirė imperatorius.

II

Karolius IV, Vokietija ir rytinis Europos pasienis

9

Staigi Liudviko Bavaro mirtis buvo visai netikėtas kurijos ir jos imperatoriaus, Karoliaus IV Luxemburgo (1347—1378), laimėjimas. Tiesa, wittelsbachinininkai išsirinko imperatorium pirma Anglų karalių Edwardą III, paskui (1349 m.) Schwarzburgo grafą Günterį. Bet Karolius įkalbėjo Edwardui atsisakyti ir pasirašė su juo net sąjungos sutartį, o Günterio nepavojingo priešo būta, po trijų mėnesių irgi išsižadėta karūnos. Susitarė pagaliau Karolius ir su Habsburgais, ir net su Bavaro sūnumi Brandenburgo markgrafu Liudviku. Taigi, visi pripažino „kurijos samdinį ir pasiuntinį", ir 1349. VII. 25 jis antrusyk apsikarūnavo, dabar jau pačiame Aachene. Klementas VI laikė savo draugą paklusniu sau vasalu. Iš tikro, kantriai laukė Karolius, kol patvirtino rinkimus popiežius, ir tik tada apsikarūnavo; pakartojo savo pažadus Klementui, atidavė jam formaliai imperijai priklausantį Avignoną ir, rodos, prisiekė Klementui kaipo savo siuzerėnui. Tačiau Karolius buvo daug savarankiškesnis, nei kad atrodė.

Švietėsi jis Paryžiuje, pas savo tetą ir jos vyrą Karolių IV; išmoko prancūzų ir lotynų kalbos (mokėjo dar vokiškai, čechiškai ir itališkai), tapo prancūzų kultūros žmogumi, didžiu mokslo, literatūros ir meno mėgėju, mokslininkų ir poetų draugu. Vėliau ir pats ėmėsi literatūros darbo: parašė autobijografiją, Šv. Vaclovo gyvenimą ir keletą religinių-moralinių veikalėlių. Religingas žmogus buvo ir Bažnyčios reformatorių globėjas, bet savo valdžią atkakliai, kad ir atsargiai gynė nuo teokratinių kurijos

pretenzijų. Mat, ir Klementas VI nesuprato, kad valdovo ideologija ne tiek jo asmens, kiek pačios valstybės priklauso ir kad pats paklusniausias Bažnyčios sūnus turėjo, imperatorium tapęs, jai priešintis. Anksti susidomėjo Karolius politikos teorijomis ir praktika. Paryžiuje bebūdamas, mėgo kalbėti politikos klausimais su daug už save senesniu Klementu VI, tada dar Fécamp'o abatu; gerai susipažino su legistų kuriamąja politine Prancūzijos santvarka, sumanė ir savo valstybę Prancūzijos pavyzdžiu pertvarkyti. Atseit, ėmė jis branginti absoliučią valdovo, Dievo vietininko, valdžią, bet žiūrėjo ir to valdovo pareigų. Teisybę, teisę ir taiką laikė valstybės pagrindu. „Kad ką gera nori padaryti valstybei", rašė vėliau savo sūnui, „tai nekariauk". Daug galvojo jis apie tai, koks turi būti valdovas ir ką turi jis daryti. Be to, vidutiniško, bet praktiško ir blaivaus proto žmogus buvo, suprato tad valdovo ir valstybės uždavinius konkrečiai. Matė, kad negalima apsaugoti tvarkos be įstatymų, be teisės kodekso, kad valstybė pirmiausia reikalinga gerų finansų. Nebuvo bailus — prireikus drąsiai kovėsi ir pavojų nevengė; bet visai nepanašėjo į riteriškąjį savo tėvą: ne žygdarbių troško, nerizikavo — ramiai ir giliai kiekvieną savo žingsnį apsvarstydavo. Ne garbę ir garsą vertino — realią valdžią ir pinigą. Amžininkų nuomone nemokėjo karališkai elgtis; Vokiečių karalium tapusį ūdijo jį Klementas VI, kad mėgsta rotušėj su miestelėnėmis šokius drožti.

Sunkūs buvo pirmieji Karoliaus įspūdžiai — tėvo kova su Čechijos baronais ir su žmona, intrygos, vienišas gyvenimas be tėvo ir motinos; paskui, nuo 7 iki 15 metų, — Paryžius, svetimi žmonės. Todėl, gal, ir pasidarė slapus bei nepatiklus — valdovui labai naudingos ypatybės. O kaip reikia politikuoti, išmoko jis iš gudriausių to meto diplomatų, italų, nes 15 metų jaunikaičiui pavedė karalius Jonas ne tik Luxemburgą valdyti, bet ir Italijoj politikuoti bei kariauti; po to, 1333 m., paskyrė jį savo vietininku Čechijoj ir Moravijoj. Čia ėmė Karolius vykdyti politinę savo programą: gaivinti karaliaus valdžią, kovoti su didikais ir tvarkyti Čechų bažnyčią, kurią 1344 m. išvadavo iš priklausomybės Mainzo arkivyskupui. Kaip ir tėvas, stengėsi jis padidinti Luxemburgų valstybę; todėl pirmiausia ir norėjo tapti imperatorium, juo labiau, kad Wittelsbachai perdaug jau buvo įsigalėję ir nedavė Luxemburgams nei Brandenburgo, nei Karintijos (dėl jos 1335 m. kariavo pats Karolius), nei Tirolio. Karoliui, rašė

Enea Silvïo Piccolomini, labiau rūpėjus Čechija, nei imperija. Čechijai buvęs jis tėvas, Vokietijai — patėvis, griežčiau išreiškė tą mintį imperatorius Maksimilijonas. Teisybė, bet ir imperatorius buvo Karolius IV vienas iš geriausių. Esam jau matę, kad tiktai galingas kunigaikštis tegalėjo gerai imperatoriauti (IV, 33—35); taigi, norint gerai imperatoriauti reikėjo didinti savo kunigaikštystė, o norint ji didinti gera buvo imperatoriauti. Ne tiek jau svarbu kas pirmiau rūpėjo Karoliui — Čechija ar Vokietija, nes Karolius buvo realių, įvykdomųjų planų politikas ir nė nemanė gaivinti itališkosios savo pirmtakūnų politikos, lygia dalia kenksmingos ir Vokietijai, ir kiekvienai Vokiečių kunigaikštystei.

Tuo, kad pirmiausia stengėsi Karolius sutvarkyti bei praplėsti savo paties valstybę, nesiskyrė jis nei nuo Liudviko Bavaro, nei nuo Habsburgų (Rudolfo I, Albrechto I, Maksimilijono I). Bet šitą Karoliaus politikos ekspansyvumą motyvavo ir politinė Čechų karalystės buitis, ir jos valdovų tradicijos. — Čechija užėmusi buvo centrinę dalį plataus ruožo, kur Europos kultūra asimiliavo, pirmiausia vokietino, slavus ir susidurdavo su rytų krikščionybės kultūra. To ruožo pietuose augo įvairiatautė Austrijos valstybė, o toliau į rytus driekėsi Vengrija; nuo Lietuvių skyrė Čechiją Lenkija ir Teutonų ordinas (IV, 17). Bet ir Čechija, pasisavinus XIV amžiuje Sileziją, Luzaciją ir, pagaliau, Brandenburgą (1373 m.), savo rėžtu atskyrė Lenkiją nuo Vokietijos, su kuria pati seniai jau buvo glaudžiai susijus. Anksčiau, nei Lenkijoj ir Vengrijoj, išmirė Čechijoj tautinė dinastija (1306 m.) ir ėmė karaliauti vokiečiai valdovai (Rudolfas Habsburgas, 1306-07, Heinrichas Karintiškis, 1307-10, ir Jonas Luxemburgas, 1310-47), bet karalystės branduolį sudarė slavų žemės — Čechija ir Moravija, ir Luxemburgai paveldėjo Premyslų imperijalizmą arba — susydino jį su natūralia visų to meto valdovų tendencija.

Rytų Europos tautų imperijalizmas reikia, mano galva, skirti nuo ekspansyvinės Vokiečių kunigaikščių politikos. Viena, politinė-socijalinė tųjų tautų santvarka, jų kultūra buvo, palyginti su centrinės Europos, labai primityvi: primityvaus, stichijinio imperijalizmo dar neišnykta, ir valstybės istorijos tebebūta jos valdovų istorijos. Antra, vokiečiai, išskyrus Teutonų ordino valstybę, XIII amžiuje atsisakė nuo energingos užkariaujamosios po-

litikos, o kolonizaciniu jų sąjūdžiu ėmė savo valstybių labui naudotis Čechų, Lenkų ir Vengrų karaliai: privilegijuodavo vokiečių kolonistus, žemdirbius, kalnakasius, amatninkus bei pirklius, steigdavo vokiečių teisės miestus bei kaimus; taigi, vokietėjo tos karalystės, ir nebereikėjo joms nuo Vokietijos (be to, baisiai susilpnėjusios) gintis. O trečia — sydino visas minėtojo ruožo valstybes tai, kad daugumas gyventojų buvo slavai (ir Vengrų karalius XIII amžiuje vadino save rex Slavoniae: be Vengrijos priklausė jam Regnum Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae), ir bendri, ne į vakarus — į rytus nukreiptos, politikos uždaviniai. Minėtasis ruožas buvo vakarų sandora su rytais.

Neilgametė Premyslo-Otakaro II valstybė (IV, 33, 35) plito nuo Bohemijos kalnyno iki Adrïatikos. Mėgino Otakaras pasididinti ją prūsų bei lietuvių žemėmis ir prisijungti Lenkiją, kaip kitkart Boleslovas Chrobry (II, 96) kad buvo prijungęs prie Lenkijos Čechiją ir Moraviją. Bet Rudolfas Habsburgas sugriovė Otakaro, „imperijos vikaro žemėms į rytus nuo Reino“, valstybę. Vaclovas II 1300 m. karūnavosi Lenkų karalium, o Vengrų karalium apkarūnavo savo sūnų Vaclovą III (IV, 35). Jonas Luxemburgas turėjo išsižadėti tų įspūdingų planų: 1935 m. sutartimi su Kazimieru Didžiuoju atsisakė nuo Lenkijos sosto, bet už tai gavo Sileziją.

Negalėjo dėlto lenktyniuoti su Čechija nei Vengrija, nei Lenkija. Vengrijoj 1308 m. įsikaraliavo Karolius Robertas (Karobertas) Anjou, bet turėjo jis kovoti su didikais, kariauti su Vengrija ir Serbija; be to, įsikišo į Neapolio karalystės reikalus. Tiesa, vedė jis Kazimiero Didžiojo seserį, ir 1339 m. Kazimieras pripažino jo sūnų Liudviką savo įpėdiniu. Tačiau tik 1370 m. tapo Ludvikas Didysis (1342—1382) ir Lenkų karalium. Lenkija greit po Boleslovo III Kreivaburnio mirties (1138 m.) visai subyrėjo. Draskė ją kunigaikščiai ir įsigalėję žemvaldžiai, pralotai bei didikai, plėšė totoriai (ypačiai Mažąją Lenkiją), karpė kaimynai. Pradėjo gaivinti jos vienybę Čechų karalius Vaclovas II (1296—1305); tikrai suvienijo ir sutvarkė Vladislovas Lokietek (1306—1333) ir jo sūnus Kazimieras Didysis (1333—1370). Tačiau ir jiems nepasisekė susigrąžinti Pomerelijos (Pamarėlių, Pamario), kurią pasigrobė pagaliau Teutonų

ordinas, ir Silezijos. Tiesa, užėmė Kazimieras Raudonąją Rusiją ir Valuinės dalį.

Karolius IV pradėjo politikuoti atsargiai, neskubėjo; didino savo karalystę gudrios diplomatijos priemonėmis, vedybomis, pirkimais. Antrajai savo žmonai, Pfalzo princesei, numirus, įsigijo Aukštutinio Pfalzo dalį (1353 m.) ir tuo praplėtė Čechiją iki paties Nürnbergo. Schweidnitzo hercogo įpėdinę vedęs, gavo kraičio paskutiniąsias, savo tėvo dar nepasisavintas Silezijos žemes. Sukiršino Bavarijos Wittelsbachus su Liudviko Branderburgiečio sūnumi, ir pastarasis pripažino jį savo įpėdiniu (1363 m.). Tąja sutartimi remdamasis Karolius 1367 m. įsigijo Žemutinę Luzaciją, o 1373 m. ir patį Brandenburgą. Be to, prisiplėšė daug žemių bei miestų Saksonijoj ir Thüringijoj. Su Habsburgais, kaip minėta, susitaikino — atidavė Rudolfui IV Tirolį (1363 m.) ir pasirašė su juo sutartį (1364 m.), kuria, vienai dinastijai išmirus, antroji turėjo paveldėti jos žemes. Panašią sutartį pasirašė jis ir su Vengrijos karalium Liudviku. Tuo metu Liudvikas laikomas jau buvo Kazimiero įpėdiniu. Prisiviliojo Karolius ir patį Kazimierą — vedė jo anūkę, Pomerėlijos (Pamario) princesę Elzbietą.

Visos tos žemės Karoliaus manymu turėjo būti viena nebedaloma corona regni Bohemiae. Jau 1348 m. Prahos seime Karolius imperatoriškąja savo valdžia patvirtino visas Čechijos privilegijas ir paskelbė dvi naujas. — Čechų karalius pripažintas buvo didžiausiu visos valstybės valdovu ir teisėju, jo sostas — paveldėtiniu (tik visai jo šeimai išmirus tegalėjo rinktis naują karalių seimas), Moravija, Silezija, Luzacija (1374 m. ir Brandenburgas) — paveldėtiniais Čechų karūnos feodais. Čechijos vienybę ir teises mėgino apginti Karolius ir kai kuriais Auksinės Bulės (1356 m., § 10) punktais. Toji bulė sakė Čechų karalių, rex coronatus et unctus, esant pirmąjį kurfiurstą, o pačią Čechiją — sancti imperii membrum nobilius. Naują dinastiją Čechijai skirią nebe imperatorius (kaip kad kitoms kurfiurstystėms), bet Čechijos seimas. Čechijos karaliaus valdiniai negalį kreiptis į imperatoriaus teismą (privilegium de non evocando) ir apeliuoti imperatoriui (privilegium de non apellando). Imperatoriui numirus, Reino pfalzgrafas ir Saksonijos hercogas tampą imperijos regentais (provisores imperii), bet Če-

chija jų nepriklausanti. Norint suprasti visą tų punktų reikšmę, reikia turėti galvoj, kad Karoliui pasisekė neduoti kurfiursto titulo nei Bavarijos Wittelsbachams, nei Habsburgams ir kad 1371 m. kurfiurstai išrinko bei karūnavo Vokiečių karalium Karoliaus sūnų Wenzelį (Venceslovą, Vaclovą, nuo 1363 m. — Čechų karalių). Imperatoriaus titulas vėl tapo paveldimu, o imperija — Čechijos priedėliu.

Savo karalystę plėsdamas, Karolius ją ir tvarkė. Žinoma, nebegalėjo jis pasigniaužti Čechijos didikų, kurie, kaip pats rašo savo autobijografijoj, jo pirmtakūnų laikais „patapo tironais ir nė kiek negerbė karaliaus, nes valstybę buvo pasidalinę". Patvirtino Karolius Čechijos ir Moravijos luomų teises, perijodiškai šaukdavo seimus arba bent didikų bei bajorų atstovus ir su seimo sutikimu teskelbė naujus įstatymus. Bet daug reiškė, kad Karolius tiksliai, juridiškai nusakė didikų teises; dar daugiau — kad nepaprastai padidino karūnos turtus ir karališkąją savo valdžią. Išpirko jis svarbiąsias karaliaus tvirtovėles, kurios buvo ir valdymo bei karo apskričių centrai, paskyrė joms valdyti savo burgrafus ir įsteigė jose savo teismus. Išvadavo, kaip minėta, Čechų Bažnyčią iš Mainzo arkivyskupo valdžios ir tapo vyriausiu vienuolynų žemių savininku. Bažnyčioj susirado ir geriausius padėjėjus — Prahos arkivyskupą Arnoštą ir Olomouco (Olmütz) vyskupą Joną, savo kanclerį, Petrarkos draugą. Su jų pagelba sutvarkė Karolius centrines, ne tik Čechijos, bet ir imperijos įstaigas, padėjo pamatus biurokratinei valstybei.

Ypačiai knietėjo Karoliui teisės santvarka; tik ja tarėsi nuveiksiąs anarchiją. Jau 1348 m. bemanąs buvo apkodifikuoti Čechijos teisę. Karalium tapęs, išleido Ordo iudicii terrae (kriminalinio proceso reglamentą) ir pavedė italų teisininkui Bartolommeo di Sassoferrato suredaguoti įstatymų kodeksą. Tą kodeksą, vadinamąją Maiestas Carolina, 1355 m. pasiūlė Karolius priimti visos karalystės seimui. Bet pralotams bei didikams patogiau buvo gyventi ir spausti žmones be jokio kodekso. Karaliaus pasiūlymui visom keturiom jie priešinosi, juo labiau, kad Maiestas Carolina didino jo valdžią, saugojo karūnos žemes, gynė nuo ponų žemdirbius ir t. t. Ponų verčiamas, Karolius turėjo savo sumanymo išsižadėti; sakė pagaliau, kad kodekso originalas neva sudegęs. Kituose kraš-

tuose (Breslau mieste, Silezijoj, Brandenburge) pasisekė jam išleisti įstatymų rinkiniai.

Daug padirbo Karolius ekonominei karalystės gerovei. Tiesė kelius, statydino tiltus, nusakė muito mokesčius, globojo pirklius, amatninkus ir pramonininkus. Jo laikais Čechuose atsirado daug stiklo, dažų, cinkinių dirbinių dirbtuvių, popieriaus malūnų, kasyklų; padaugėjo prekybos laivų, ir Vltava tapo plaukiojama upe. Liepė karalius gerinti žemdirbystę, sodinti vynmedžius ir vaismedžius, kasti kūdras žuvims auginti. Savo veikla ragino jis tobulinti ūkį ir pralotus, ponus bei miestelėnus. Savo valdymo pradžioj nežinojo jis, kur pinigų gauti; 1373 m. sumokėjo Wittelsbachams už Brandenburgą 200.000 aukso guldenų. „Prahos grošai" paplito po visą Vokietiją. Padidino ir pagražino Karolius savo sostinę P r a h ą; pastatė Naująjį Miestą ir sujungė jį ir priemiesčius su senąja Praha; perstatydino pilį (h r a d p r a ž s k y); regalijoms ir archyvams saugoti pastatė gražų K a r l ů v t y n, sugotino katedrą. Praha tapo tikra ir visos imperijos sostinė; ėmė garsėti gražiais savo pastatais, savo madomis ir kultūra, nuo 1348 m. ir savo universitetu, pirmu Vokiečių imperijoj.

Jį su Klemento VI sutikimu įsteigė Karolius a d m o d u m e t c o n s u e t u d i n e m s t u d i i P a r i s i e n s i s, kad „nereikėtų jo karalystės žmonėms kitur duoneliauti". Bet netrukus ėmė čia mokytis ir kitų kraštų žmonės, vokiečiai, vengrai, lenkai, lietuviai. E t f a c t a e s t c i v i t a s P r a g e n s i s e x s t u d i o h u i u s m o d i f a m o s a e t c e l e b r i s i n t e r r i s a l i e n i s. Savo universitetu Karolius sustiprino prancūzų bei italų kultūros įtaką Čechijai, o netiesiog ir Vokietijai. Toji kultūrą ėmė tuo pat metu plisti ir Vengrijoj, kurią valdė Neapolio Anjou dinastija, ir Lenkijoj, kur Kazimieras papildinėjo Prancūzijos bei Italijos universitetų mokiniais savo kunigiją, o 1364 m. įsteigė savą universitetą Krokuvoj. Kad ir kaip prancūzų kultūrą vertino, ugdė Karolius dėlto ir jauną pačių čechų kultūrą. Mat, XIII amžiuje pasireiškė čechų patrijotizmas. Vyskupai, abatai, didikai ir bajorai, kaip ir karaliai, įkurdindavo savo žemėse vokiečių kolonistus ir steigdavo jiems naujus miestus. Paskutiniųjų Premyslų dvaras buvo vienas iš kultūringiausių Vokietijoj. Vaclovas I (1230 — 1253) lenktyniavo su žymiausiais vokiečių minnesängeriais. Daug didikų ir bajorų ėmė vadinti save

vokiškais vardais, Vitkovičiai tapo von Rosenberg, Zaicai — von Hasenburg ir t. t. Bet tie patys didikai ir bajorai nekentė vokiečių miestelėnų, kuriais mėgino remtis karaliai, ir išviso vokiečių. „Visi vokiečiai", rašo metraštininkas Dalimila, „nori čechams bloga"; „pirma dedasi jie geros širdies esą, o įsišakniję, nebeboja mūsų žemės ir tik iš savo žemės telaukia sau viešpaties"; „greičiau artojas bus geras kunigas, nei vokietis sąžiningas žmogus". Mėgzdžiojo vokiečių papročius ponai, bet gynė čechų kalbą ir teisę. Neveltui buvo dirbę Čechijoj šv. Kirilas ir Metodijus. Bažnytinė slavų kalba padėjo augti čechų literatūrai; XII — XIV amžiuje čechiškai buvo išverstas visas Šv. Raštas. Karoliaus IV laikais ponas Andrius Mrackij iš Dubos ir „senasis ponas iš Rosenbergo" išleido čechiškai įstatymų rinkinius. Patrijotinis čechų sąjūdis savaime sijo su pasipriešinimu supasaulėjusiai bei svetima kalba krikščionybę skleidžiančiai Bažnyčiai ir su nevisai dar išnykusio slaviškojo kulto tradicijomis. Kai kur XII — XIV amžiuje Kristaus kūnas ir pasaulininkams tebeteikiamas buvo abiem pavidalais. Visuomenė nenustojo reikalavus, kad mišios būtų laikomos, o pamokslai sakomi slavų kalba. Karalius Vratislavas prašė to Grigaliaus VII. Vaclovas II dažnai tam reikalui kviesdavos kunigų iš rusų ir iš pietų slavų. Karolius IV 1346 m. išsirūpino Avignone Klemento VI leidimą įsteigti slaviškąjį Emauso vienuolyną, kur pakvietė vienuolių iš Chorvatijos. Vėliau, 1391 m., įsteigta buvo Prahoj Betliejaus koplyčia čechiškai pamokslams sakyti. Prahos arkivyskupo Arnošto sušauktasis sinodas įsakė, kad kunigai mokytų savo parapijiečius čechiškai išverstųjų Tėve mūsų, 10 Dievų įsakymų ir trumpojo apaštalų tikėjimo simbolio. Tiek arkivyskupas, tiek pats imperatorius globojo karštus pamokslininkus Konradą Waldhauserį ir Joną Miličą. Arkidiakonas ir kanclerio vietininkas, Miličas sakydavo pamokslus čechiškai. Kaip ir Konradas, baisiai puolė jis vienuolius, neglostė nei imperatoriaus, kurį vieną kartą viešai pavadino dideliu antikristu, nei popiežiaus. Pagaliau priverstas buvo Miličas teisintis pačiame Avignone, kur 1374 m. ir numirė. Jo mokinys Motiejus iš Janovo (†1394 m.) didžiame savo veikale (De regulis veteris et novi testamenti) griežtai skyrė tikrąją krikščionybę nuo netikrosios; skundėsi, kad žmonės savo išmislus didžiau vertina, nei dorą ir

meilę broliams; peikė perkarštus relikvijų bei šv. paveikslų garbintojus. Jis buvo Prahos katedros klebonas ir Paryžiaus magistras, labai mokytas žmogus. Bet visam sąjūdžiui daugiau reikšmės turėjo Prahos universitetas, kur skverbėsi naujos, Paryžiuje ir Oxforde skelbiamos idėjos. Vienas iš pirmųjų Prahos universiteto studentų, Tomas Štitny ze Štitneho išleido cechiškai daug moralinių ir religinių - filosofinių veikalėlių, kur skleidė Jono Miličo ir, kas daug svarbiau, Wiclifo idėjas.

Pats Karolius IV buvo labai palankus Bažnyčios reformatoriams, bet nepastebėjo, kad reformatorių sąjūdis virto erezija ir, su Karoliaus irgi globojamu nacijonaliu sąjūdžiu susisiedamas. nacijonaline - socijaline revoliucija. Taip pat nepastebėjo jis, kad pats griovė savo paties sustiprintąją karalystės vienybę ją, karalystę, dalindamas. — Luxemburgo grafystę padarė jis hercogyste ir atidavė savo broliui Wenzeliui (Vaclovui), Moravijos markgrafystę — kitam broliui Jonui, sūnums, Sigismundui — Brandenburgą, Jonui — Luzacijos dalį, Vaclovui — kitą jos dalį, Čechiją ir Sileziją. Vaclovas buvo paskelbtas Čechijos karalium, išrinktas Vokiečių karalium ir pripažintas savo dėdžių bei brolių siuzerėnu. Bet šita formali pirmenybė, žinoma, mažai ką tereiškė. — Prancūzijos karalių ir Italijos miestų mokinys, Karolius kūrė naujo tipo valstybę (kaip tuo pat metu ir Kazimieras Didysis), bet turėjo kovoti su senosios politinės santvarkos tradicijomis ir dažnai — čia noroms, čia nenoroms, čia nesąmoningai joms nusileisdinėjo. Ir Čechijoj, ir Lenkijoj daug kas priklausė valdovo gabumo ir energijos: menki įpėdiniai galėjo greit nieku paversti visa, ką buvo padarę Karolius ir Kazimieras.

10

Čechija remdamasis gaivino Karolius IV imperatoriaus valdžią Vokietijoj. Tai buvo sunkus ir ilgas darbas, juoba, kad nė kiek nepadėjo čia Karoliui niekinanti jį kurija. Be to, 1347—1353 m. visoj Europoj šėlo baisusis maras, „juodoji mirtis“. Iš Azijos ir Aigipto prasismerkė tas maras į Genovą ir Pisą, o iš čia paplito po Prancūziją, Flandriją, Angliją ir Vokietiją, pasiekė net Skandinaviją, Islandiją ir Groenlandiją. Užsikrėtęs per

tris dienas mirdavo. „Mirė žmogus net tarnų paliktas, vienui vienas; be kunigo buvo laidojamas. Tėvas nelankė savo sūnaus, nei sūnus — tėvo. Meilė buvo numirus, o viltis išnykus". Avignone išmirta pusė gyventojų ir 7.000 namų apleista; kardinolų pabėgta; vieno popiežiaus tesimelsta ir su maru tekovota. Narbonnėj 5 mėn. būvyje žūta 30.000. Prancūzija nebeteko, gal, pusės savo gyventojų, o išviso nusinešė maras apie 40 milijonų. Šviesuoliai aiškino nelaimę tuo, kad 1345 m. pasirodė danguje kometa, arba tuo, kad Jupiteris susitiko su Saturnu Naščių žvaigždyne; bet daugumas sakė žydus apnuodijant šaltinius ir upes. Ėmė nelaiminguosius deginti, kitoniškai žudyti ir plėšti, pirma Prancūzijoj, paskui Strasburge, Speyery, Wormse ir kitur Vokietijoj. Daugelis valdovų ir miestų nesipriešino tiems žydų persekiojimams, net mielai jais naudojosi — savo kreditoriais ir skolomis nusikratė. Popiežius ekskomunikavo persekiotojus ir davė pabėgėliams žydams prieglaudą savo žemėse; Vokietijoj su persekiotojais kovojo Karolius IV. Tačiau sustabdė persekiojimus ne popiežius ar imperatorius, bet greit prasidėjusi kredito krizė, kuri ir privertė valdovus bei miestus pasikviesti atgal ištremtuosius žydus. Tuo pat metu, kaip ir 1260 m. (IV, 30), visur atsirado flagelantų brolijų. Eidavo jie procesijomis, plakdavo save ir, prireikus, žydus Avignone, Prancūzijoj, Anglijoj, Vokietijoj, Lenkijoj, Švedijoj; Vokietijoj smarkiai puolė kunigus, pajuokdavo Bažnyčią ir jos sakramentus, sakydavo Šv. Dvasią davus jiems, saviplakoms, kunigų valdžią. Popiežius juos ekskomunikavo (1349 m.), Paryžiaus universitetas pasmerkė, o valdovai greit ir žiauriai numalšino.

Visų pirma reikėjo Karoliui susitarti su galingiausiais Vokiečių kunigaikščiais, ne tik su Habsburgais bei Wittelsbachais (§ 9), bet ir su trimis Pareinio kurfiurstais-arkivyskupais. T r i e r o arkivyskupas B a l d u ï n a s († 1354 m.) buvo jam giminė, o M a i n z o ir K ö l n o arkivyskupai kaip tik didžiai susilpnėjo. Visa tuo ir pasinaudojo imperatorius iš dalies savo paties valdžiai padidinti, iš dalies imperijai aptvarkyti. — Sušauktam 1355. XI N ü r n b e r g e seimui pasiūlė jis išspręsti štai kokius klausimus: 1. kas turi būti kurfiurstai , 2. kaip galima pagerinti pinigai, 3. sumažinti muito mokesčiai ir 4. atgaivinti imperijoj teisės santvarka (L a n d f r i e d e n), 4 ar nereikia nusakyti, kad imperatorius turi būti renkamas kurfiurstų

balsų daugumu? Svarbiausias klausimas buvo pastarasis, nes, jį išsprendus, galima buvo ateityje išvengti, kad kurfiurstų kolegija skirtųsi ir būtų renkami kartu du karaliai. Nesunku rados čia ir susikalbėti, nes kurfiurstai griežtai priešinosi tik 3 punktui (nenorėjo finansinių savo privilegijų mažinti), o 2 ir 4 punktas buvo bendrai suformuluotas. Daug rekėjo dėlto Karoliui gudrauti ir tartis dėl pirmojo punkto. Visi pripažino, kad kurfiurstai turi būti 7 ir kad iš arkivyskupų kurfiursto titulas tik Mainzo, Kölno ir Triero ganytojams tepriklauso. Tačiau, kam priklauso kitos keturios vietos, buvo nevisai aišku. Niekas neginčijo Brandenburgo markgrafo, Saksonijos hercogo ir Reino pfalzgrafo teisių, bet dėl septintosios vietos nuo sena kovojo Čechija su Bavarija. Be to, Saksonija 1260 m. išsiskyrė dviem dalim — S a c h s e n - L a u e n b u r g ir S a c h s e n - W i t t e n b e r g; pirmąją dalį valdančioji A s k a n i j ų (Albrechto Meškos palikuonių) šaka buvo vyresnė, bet kovojo su Karolium, ir nuo Rudolfo Habsburgo laikų kurfiursto titulas Wittenbergo Askanijams priklausė. Karoliaus norai sutiko čia su įsigalėjusiu papročiu. O Čechijos teisę apginti padėjo jam tai, kad Bavariją, Pfalzą ir Brandenburgą valdė Wittelsbachai: dviejų vietų tai galingajai giminei užteko. Taip ir išsprendė klausimą Nürnbergo seimas, kuris papildė Karoliaus pasiūlymą ir naujais punktais; 1355 m. suredaguotas buvo įstatymas, 1356. I. 10 paskelbė jį A u k s i n e B u l e (ji turi 23 skyrius; 1356. X M e t z o seimas pridėjo dar 8) Karolius.

Jokių principijaliai naujų normų Auksinė Bulė nekūrė, tik aiškino, dorojo ir teisės normomis vertė senuosius papročius. Bet ir tai buvo svarbu. Iš tikro, „kiekviena karalystė, kuri pati su savim nesutinka, neišliks“ (Mato, XII, 25), o imperijoj ėmę kovoti savybėj net kurfiurstai, kurie turį jai šviesti, kaip viena septyniažvakė žvakidė. Bulė ir nusako jų kolegijos sudėtį, jų teises, privilegijas ir pareigas (plg. § 9). Jie esą septyni didieji imperijos kunigaikščiai, paveldėtiniai nedalytinų savo kunigaištysčių valdovai. Turį jie aukščiausiąją jurisdikciją, pinigų kaldinimo, muito, kasyklų ir salyklų regalijas. Kasmet turį jie rinktis ir drauge su imperatorium svarstyti bendrus imperijos reikalus. Imperatoriui numirus, Reino pfalzgrafas laikinai valdąs valstybės pietus, Saksonijos hercogas — žiemius. Kurfiurstų arkivyskupų pirmininkas esąs (nebe Mainzo, bet Luxemburgų faktiškai

priklausančio) Triero arkivyskupas, arkikancleris kairiajam Reino paupiui; po jo einą Kölno arkivyskupas, arkikancleris Italijai ir Mainzo arkivyskupas, arkikancleris Vokietijai. Kurfiurstams kunigaikščiams, kurie galį būti renkami imperatorium, pirmininkaująs Čechų karalius (§ 9). Imperatoriui numirus, Mainzo arkivyskupas turįs sušaukti visus kurfiurstus į Frankfurtą a/M naujojo imperatoriaus rinkti, ir ne vėliau, kaip po 3 mėn., kurfiurstai turį jį balsų daugumu išrinkti. Karūnuotinas jis Aacheno mieste. Popiežiaus „teisės" tvirtinti išrinktąjį Bulė nė žodžiu nepaminėjo. Tokio jau Karoliaus būta — kur nebūtinai reikia ginčytis, tylėti. O kadangi tuo metu popiežius Innocentijus VI Karoliaus pagelbos šaukėsi, tai ir jis nutylėjo, tik vėl patvirtino Klemento V bules Romani principes ir Pastoralis cura (§ 3). „Kurijos samdinys ir pasiuntinys" tylomis panaikino kurijos pretenzijas.

Taigi, Karoliui IV knietėjo ne tik Čechijos galia, bet ir imperijos nepriklausomybė bei santvarka. Kurfiurstus pakylėdamas mėgino jis paversti juos tiesioginiais imperatoriaus padėjėjais, tikrais arkikancleriais, ir visų kitų kunigaikščių vadais. Deja, kurfiurstai ties savimi žiūrėjo, o kiti kunigaikščiai nelabai patenkinti buvo jų įsigalėjimu, ypač išdidusis ir galingasis Habsburgas Rudolfas IV (1358-65 m.). Jo giminė davus buvo imperijai tris valdovus (Rudolfą I, Albrechtą ir Friedrichą Gražųjį). Pats save laikė jis nemažesniu už kurfiurstus ir vadino Pfalz-Erzhercogu; norėjo kiek galima padidinti Austriją (net Vengriją įsigyti), ir taip, kad imperija jam padėdinėtų, o jis pats jos nepriklausytų. Baisiai įgėlė jį Auksinė Bulė: ėmė įrodinėti, kad Romos imperatoriai, Caesaris ir Neronas, privilegijavę buvo Austrijos valdovus net daugiau, kaip Auksinė Bulė kurfiurstus, o rėmė savo pretenzijas suklastotais aktais; reikalavo, kad Karolius juos patvirtintų. Bet Karoliaus prašomas Petrarka įrodė juos netikrus esant. Tik 1364 m. susitaikino su Karolium Rudolfas (§ 9).

Išviso 1335—1356 m. aptvarkyti imperijos Karoliui dar nepasisekė. Mažai tereiškė, kad Auksinė Bulė draudė vasalams ir miestams steigti sąjungas ir kariauti su savo siuzerėnais. Pats Karolius turėjo tokiomis sąjungomis remtis, nes jos tebuvo vienintelė priemonė taikai saugoti. Kai kurias ėmė jis savo globon, kai kurias ir steigė. Taip antai, dalyvavo Frankonijos, Bavarijos,

Švabijos ir Pareinio valdovų sąjungose. Panašių sąjungų buvo dar Saksonijoj, Thüringijoj, Westfalijoj ir Brandenburge. Kiekviena turėjo savo 5—15 prisiekusiųjų, teisėjų, kolegiją, kuri imdavo bendriems reikalams mokesčius ir prireikus sušaukdavo sąjungos kariuomenę. Nepasisekė Karoliui bei kunigaikščiams įvykdyti ir to Auksinės Bulės nutarimo, kuriuo specijaliai draudžiamos buvo miestų sąjungos. Nepatenkinti tuo, kad Karolius apdėjo juos persunkiais mokesčiais, 14 Švabijos miestų 1376 m. susijungė. Norėjo nuo tųjų nepaprastų mokesčių apsiginti ir tvirtai priešinosi tiek imperatoriaus banui, tiek jo, o paskui Bavarijos hercogo ir Würtembergo grafo kariuomenei. Pagaliau, Švabijos Sąjunga buvo pripažinta; patys Austrijos hercogai pasirašė su ja sutartį (1378 m.).

Dar svarbesnė buvo Šveicarų Sąjunga. Šveicarija XIII amžiuje buvo vienas iš gausiausiai gyvenamųjų Europos kraštų, bet jos miestai ir kaimai priklausė keliems valdovams — Habsburgams, Savojos grafams ir tiesiog imperatoriui (Uri, Schwytz ir kt.). Miestus valdė turtingas patricijatas, bet ne visi kaimai miestų priklausė; laisvųjų žmonių (medžiotojų, žvejų, piemenų ir žemdirbių) buvo daugiau, nei vilanų, ir daugelis kaimų turėjo savivaldybę. Minėtųjų valdovų, bažnyčių, vienuolynų ir kitų senjorų vogtai negalėjo pasiglemžti ne tik miestelėnų, bet ir kaimiečių, kalnuose pakrikusių. Schwytzo (Šveico) ir Uri žemės (Orte, vietos; prancūziškasis žodis kantonas tik XVI amžiuje teįsigalėjo) 1291 m. pasirašė amžinosios sąjungos sutartį, kuria žadėjo viena antrai visur padėdinėti ir tiesioginiu savo valdovu pripažinti tik imperatorių. Adolfas Nassaujietis 1297 m. patvirtino Uri ir Schwytzo laisvę, o Heinrichas VII išvadavo iš Habsburgų valdžios ir Unterwaldeno žemę (Orte, kantoną). Visi trys kantonai 1315 m. ties Morgartenu baisiai sumušė Austrijos hercogo Leopoldo III kariuomenę ir tuo apgynė „Šveicarijos“ (nuo Schwytz-Šveic vardo) nepriklausomybę; nauja, vokiškai parašyta, sutartimi patvirtino savo sąjungą. Imperijos valdžiai ėmė atstovauti imperatoriaus vogtas, visiems trims kantonams vienas. Netrukus, 1322 m. pasirašė su Šveicarija amžinosios sąjungos sutartį Habsburgų Luzernas, o 1351 m. ir Zürichas. Veltui Karolius IV užstojo Habsburgų teises ir 1354 m. net apsiautė Zürichą. Šveicarų Sąjunga nuolat augo ir

stiprėjo; 1370 m. Schwytz, Uri, Unterwalden, Züricho miestas ir Zugo (Cugo) kantonas pasirašė vadinamąjį Pfaffenbrief, kuriuo saugojo savo žemių taiką ir didino valstybės teismų jurisdikciją. Naująjį karą su Šveicarija Austrija pralaimėjo: sąjungininkai sumušė austrus ties Sempachu (1386 m.) ir Näfelsu (1388 m.). Austrija turėjo pripažinti „Aštuonių senųjų žemių Sąjungą“ (Eidgenossenschaft von acht alten Orten — Schwytz, Unterwalden, Uri, Zug, Glarus, Zürich, Luzern, Bern). Miestelėnų ir kaimiečių respublika laimėjo ilgąją kovą; tebepripažino imperijos valdžią, bet tas imperijos suverenitetas greit pavirto grynu formalumu.

11

Su imperija nekovodama, bet jos ir nepadedama, baigtinai susitvarkė Hansa (IV, 37), XII amžiaus gale miestų sąjunga pavirtusi. Jos prekybos ašys galima schematiškai atvaizduoti keturiomis linijomis: viena eina nuo Loirės iki Suomių įlankos, kitos trys eina iš Anglijos į Kölną, iš Bergeno per Schoneną (Švedijoj), Daniją ir Lübecką - Hamburgą į Vokietiją ir iš Švedijos per Wisby ir Novgorodą į Rusiją. Tikru tos prekybos centru XIII amžiuje tapo Lübeckas; o XIV amžiui įpusėjus, nustojo pirminės savo reikšmės ir Hansos santykiai su pradėjusiomis 100 metų karą Prancūzija bei Anglija: Hansa suvokietėjo. Hansa netroško naujų teritorijų, bet rūpėjo jai bendroji prekybos teisė, sutvarkytoji pinigų apyvarta, savo pirklių privilegijos ir pirmiausia politinė bei socijalinė Pabaltės taika. Todėl noroms nenoroms kišosi į Pabaltės valstybių politiką, juoba, kad jos toli gražu nebuvo dar susitvarkiusios.

Maždaug iki 1340 m. Hansa sėkmingai naudojosi Danijos, Norvegijos ir Švedijos (jiedvi sujungė Magnus Smex, 1319-63 m.) suirutėmis savo pirklių privilegijoms padidinti. Bet karalius Magnus apkarpė Danijos karalystę ir norėjo visą ją prisijungti, o su juo sąjungininkavo Danijos karaliaus priešai, Holsteino grafai ir didikai. „Daug nuostolių daro jie pirkliams ir jūroj, ir žemėse“, skundėsi Lübecko metraštininkas. Kadangi ir pats Magnus hansininkams nepalankus buvo, tai nenuostabu, kad Lübeckas ir kiti „vendų miestai“ padėjo

energingam Danijos karaliui Waldemarui IV Atterdagui (1340-75) kariauti ir su maištininkais, ir su pačiu Magnumi. Tačiau Waldemaras greit rados Hansai baisesnis, nei visi kiti jos priešai. Mokėjo jis ilgai laukti patogios sau valandos. Pradžioje už gerą krūvą pinigų atsisakė nuo Magnaus pasigrobtųjų žemių (Schoneno ir kt.) ir sutvarkė apirusią savo karalystę; pardavė Estiją (ji faktiškai jam ir nebepriklausė) Teutonų Ordinui. Savo dukterį Margaritą sužiedavo su Magnaus sūnumi, Švedijos ir Norvegijos sosto įpėdiniu. Sustiprėjęs, ėmė jis drąsiai ir greit veikti. Atėmė atgal Schoneną, o kai Švedų didikai privertė Magnų sužieduoti sūnų su Holsteino grafaite, užpuolė (1361 m.) Gotlando salą ir paėmė Wisby miestą. Patvirtino jis visas Wisby privilegijas, ir miestas nenustojo buvęs Hansos narys — tik Švedų karaliaus vietoj atsirado Danų karalius. Bijojo betgi visi Pabaltės miestai užkariaujamųjų Waldemaro planų, spėjo, kad nori jis sumažinti Hansos galią Danijos labui ir visas tris Skandinavijos valstybes paversti viena galinga imperija.

Taigi, nutraukė Hansa visus ryšius su Danija ir susidėjo prieš ją su Teutonų Ordinu ir su Magnumi; paskelbė Waldemarui karą. Bet Waldemaras sumušė Lübecko burmistro Jono Wittenborgo vadovaujamąjį laivyną (1362 m.), privertė Magnaus sūnų Hakoną susituokti su Margarita, o Wittenborgą pasirašyti su Danija paliaubas. Lübeckiečiai nukirto savo burmistrui galvą (1363 m.), tačiau sąjunga vistiek iširo ir Hansa turėjo pasiduoti Waldemaro valiai: sunkiomis sąlygomis (Wordingborgo Taika, 1365 m.) susitaikino su Danija. Hansininkų privilegijos sumažinta. Dabar Danų karaliaus valdininkai ėmė spausti ir plėšti juos sutarčių nė nepaisydami. „Be galo pyksta ir kremtasi pirkliai", rašė Lübeckiečiams iš Schoneno jų vogtas, „sakosi tokiais mokesčiais esą apdėti, kokių niekuomet dar nebuvę; sako, kad niekam jie, pirkliai, neberūpį, kai deramasi dėl taikos, ir prašo jūsų dėl Dievo, kad kitaip darytute ir kad rašytute mums, kaip mums reikia su didžiomis tomis nelaimėmis kovoti". Subruzdo kuone visi Hansos miestai, pasiryžo gintis; o čia kaip tik staiga susmuko ir Waldemaro galia.

Hakono vedybomis nepatenkintieji Švedų didikai pasikvietė karaliauti Mecklenburgo hercogo sūnų Albrechtą,

kuris su Holsteino grafo pagelba ir įsismerkė į Švediją (1363 m.). Magnus buvo nuverstas, ir jo kariuomenė sumušta (1365 m.). Hakonui tik Norvegija beliko, kur jis nuo 1350 m. karaliavo. Mėgino pasinaudoti Švedijos suirute Waldemaras, bet negi galėjo Albrechtas pradėti karaliauti savo karalystės išdavimu. Čia ir įsikišo į kovą Hansa. — Kölno miestan (mat, norėta ir vakarinių Hansos miestų pagelbos) susivažiavo 1367. XI. 19 Lübecko, Rostocko, Wismaro, Stralsundo, Kulmo, Thorno, Elbingo, Kampeno, Harderwijko ir Elborgo, be to — dar Hansai nepriklausančių Amsterdamo ir Bielio atstovai. Nutarė suruošti 41 laivo laivyną, kuriam turėjo vadovauti Lübecko burmistras B r u n a s W a r e n d o r p, ir kariauti su Waldemaru bei Hakonu; susidėjo su Švedija, Mecklenburgu, Holsteinu ir su Jutlandijos didikais maištininkais. Prieš pradėdama žygį, Hansa apskundė „labiau į tironą bei piratą, nei į karalių panašų" Waldemarą popiežiui, imperatoriui (lai žinąs Karolius, kad Waldemaras norįs atimti imperijai Lübecką; kadangi imperatorius toli gyvenąs ir negalįs apginti silpnos ir visų apleistos savo kaimenės, lai nepykstąs, kad miestai su Dievo pagelba patys save giną), Prancūzijos, Anglijos bei Lenkijos karaliams ir daugeliui kitų kunigaikščių. Waldemaras gintis negalėjo: paliko karalystę, „nieko nepersekiojamas, bet už savo nusikaltimus Dievo keršytojo ujamas".

Šįkart Hansa ir jos sąjungininkai puikiai laimėjo karą: 1368. V. 2. pultim paėmė K o p e n h a g ą, paskui užkariavo S c h o n e n ą, F a l s t e r b o, S k a n ö r, M a l m ö, L u n d ą, M o e n o, L a a l a n d o ir F a l s t e r o salas; privertė Hakoną pasirašyti taiką. Kai 1368. IX po ilgos apsiausties pasidavė Hansai ir H e l s i n g b o r g a s, Danų karalystės Taryba nusileido (1369. XI. 30): sutiko grąžinti hansininkams visas jų privilegijas ir 15 metų mokėti jiems duoklę; 1371. XII. 29 pasirašė tą S t r a l s u n d o T a i k ą ir Waldemaras. Hansa ne tik susigrąžino bei padidino savo privilegijas visoj Skandinavijoj. — Dabar tapo ji Sundo valdovu ir gavo tos naujosios savo galios garantijas — svarbiąsias Sundo tvirtoves (15-ai metų) ir Danų Tarybos pasižadėjimą neberinkti, Waldemarui numirus, naujo karaliaus be jos, Hansos, sutikimo. Lübecko metraštininkas pasakoja, kad 1375 m. miestą aplankęs Karolius IV pavadinęs jo burmistrus viešpačiais (H e r r e n), nes tas vardas nemažiau tinkąs Lübeckui, kaip Romai, Venecijai, Pisai ir Florencijai.

Lübeckas vadovavo didelei miestų sąjungai, kurios teritorija XIV amžiuje driekėsi maždaug nuo Sluyso (Bruges'o) iki Narvos ir nuo Dinant'o (per Kölną, Soestą, Magdeburgą, Frankfurtą a/O) iki Dobrzyno-Danzigo. Bet ta sąjunga nebuvo valstybė, tik — ekonomiškai vienijo minėtąjį žemės plotą ir padėdinėjo vokiečių pirkliams, amatninkams ir žemdirbiams skverbtis į rytus ir į Skandinaviją. Savo prekybos reikalais tesirūpindama, viso to sąjūdžio nė kiek ji neorganizavo; negalėjo nei jo pamatu tapti, nei pati savęs ilgainiui apginti nuo sutvarkytųjų valstybių.

Rytų kolonizavimas ir vokietinimas buvo stichijinis, tikrai tautinis vokiečių sąjūdis, bet visai atsiknojo jis nuo imperijos vadų politikos, ir niekas nebesuprato tautinės jo reikšmės, sąmoningai jo nebetvarkė. Nevadovavo jam, tikra to žodžio prasme, nei imperatoriai, nei Brandenburgo markgrafai, nei Mecklenburgo ir Pomeranijos hercogai; visi juo tik naudojosi ir — daug daug — nesąmoningai jo įtakai pasiduodavo, juo labiau, kad lengvai sijo jis su imperijalistinėmis valdovų tendencijomis ir pats vokiečių imperijalizmu virto (arba — primityvų ir šiurkštų, barbarišką jų imperijalizmą reikšdino). Teisino tą žiaurų imperijalizmą ir religinis motyvas, kryžiaus karo su pagonimis idėja. Taigi, nenuostabu, kad vokiečių avangardu tapo Teutonų Ordinas, kryžiuočio ir lapės nuokarta.

T e u t o n ų O r d i n a s (IV, 17) niekuomet nebūtų taip praplėtęs ir sustiprinęs savo valstybės, kad nebūtų jis rėmęsis nuolat plaukiančiais į rytus vokiečių kolonizatoriais ir kad nebūtų jo karuose su lietuviais ir lenkais dalyvavę kryžiuočiai, vokiečių riteriai ir valdovai. Visą XIV amžių atplūstantieji iš Vokietijos riteriai, o dažnai ir valdovų kariuomenės dėdavosi su Ordinu kariauti su Lenkais arba žygiuoti (R e i s e) į stabmeldžių Lietuvą. Tuo pat metu visur dygo vokiečių naujakurių dvarai, kaimai ir miestai, kuriems Ordinas davė savivaldybę ir Lübecko arba Magdeburgo teisę. Nuo 1233—1416 m. Prūsijoj atsirado apie 90 naujų miestų. Svarbiausieji iš jų (Karaliaučius-Königsberg, Braunsberg, Elbing, Kulm, Thorn, Klaipėda-Memel, o Livonijoj — Ryga, Wenden, Dorpat) dalyvavo Hansos sąjungoj. Ateiviai papildinėjo Ordino kariuomenę ir jo valstybės valdininkiją. Pats Ordinas buvo pastovus kariuomenės ir valdininkijos branduolys; auklėjosi puikių karvedžių ir diplomatų. Jis tapo stipriai sutvarkyta valstybe, kur ėmė klestėti ne tik materijalioji,

bet ir dvasinė kultūra. Didžiųjų magistrų Lutherio Braunschweigiečio, o ypačiai Winricho von Kniep rode (1351—1382) laikais Marïenburgas tapo antruoju Wartburgu. Tiesa, nubluko pirmykščiai idealai. Riteriai niekino savo pažadus: „pietaudami tik apie gražuoles ir žirgus tešnekėjo", taikos metu pokyliavo ir su meilužėmis bovijosi. Vyskupai, bajorai ir miestelėnai piktinosi Ordino ir riterių savavaliavimu. „Uždaryk duris nuo Ordino riterių", sakydavo šiaipjau žmonės. Prūsai nieko nebesakydavo: daugumas jų „dangun nuėję buvo, kad kankintų ten vokiečius taip, kaip jie kankino juos žemėje".

Pačioj XIV amžiaus pradžioj Ordinas įsigijo Pomereliją (Pamarį) su Danzigu (§ 9). Nei Vladislovas Lokietek, nei popiežius negalėjo grąžinti jos Lenkijai, o Kazimieras Didysis tik Kališo Taika, kuria atsisakė nuo Pomerelijos, tepabaigė ilgą ir nepaprastai žiaurų Ordino karą su Lenkija (1327-43 m.). Nuo to laiko Ordinas valdė visą pajūrį nuo Lebos upės iki Peipuso ežero, o nuo 1346 m. įsigijęs buvo dar Estiją iki Narvos. Tiesa, Livonijoj silpnino jo valstybę Rygos ir kitų vyskupų valdžia, o Novgorodo kunigaikščiui Aleksandrui pasisekė baigtinai sustabdyti riterių žygiai į Rusiją.

12

Tasai Rusų laimėjimas nėjo sveikaton kitam Ordino priešui, Lietuviams. Nuo sena jau puldinėjo Lietuviai Livoniją, Estiją ir net Oeselio salą, žinoma, ir Rusiją. Tie Lietuvių (IV, 17) puolimai tapo Ordinui pavojingesni, kai suvienijo savo tautą Mindaugas (1226—1263 m.). Kova su juo ir privertė ties Šiauliais (1236 m.) lietuvių baisiai sutriuškintuosius kalavijuočius susijungti su Teutonais (1237 m.), kaip kova su rusais, lenkais ir vokiečiais savo rėžtu buvo privertus susivienyti pačius Lietuvius. Natūraliai, kaip stichija, plito Lietuviai į rytus ir į pietus; čia bendravo ir prekiavo su savo kaimynais, čia juos puldinėjo, plėšė ir vergė, čia, nuo jų gindamies, susiburdavo ir valstybėjo. Jų ekspansija buvo tas pats primityvusis imperijalizmas, kuris kadaise kūrė įspūdingas, bet neilgametes germanų valstybes ir kuris XIII—XIV amžiuje tebesireiškė Čechijos ir Vengrijos plėtra. Tiktai pavėlavo Lietuviai — susidūrė su pilna jėgų krikščioniškąja Europos kultūra ir su totorių valdžioj beaugančia rusiškąja.

Reikėjo jiems su abiem kovoti ir arba visai nauja religija, naujos kultūros pradas, paskelbti, arba sukrikščionėti ir ilgainiui su viena iš minėtųjų kultūrų susyti, kaip besyją buvo su Europos kultūra Lenkai, Čechai ir Vengrai.

Lietuvą suvienijęs, Mindaugas ėmė plėsti jaunąją savo valstybę — plėšė Novgorodo žemes, užėmė Polocką ir kuriam laikui Smolenską, mėgino išvyti vokiečius iš Kuršo. Tuo pats privertė susidėti savo priešus — Ordiną, Valuinės-Haličo ir net lietuvių Žemaičių kunigaikščius. Laimė, kad sąjunga rados nestipri ir kad Valuinę bei Haličą tebesilpnino pilietiniai karai, o nuo 1239 m. ir totoriai. Pačioj Livonijoj Rygos arkivyskupas ir miestas nuolat kovojo su Ordinu ir nenorėjo, kad jis perdaug įsigalėtų. Visa tuo pasinaudojo Mindaugas — nebesitikėdamas ginklais apsiginti, ėmė tartis su Livonijos magistru. „Atidavė“ Ordinui kai kurias sūduvių ir žemaičių žemes (jos faktiškai jam nepriklausė) ir apsikrikštijo (1251 m.), o užtai su magistro pagelba gavo iš paties popiežiaus karaliaus karūną (1253 m. apkarūnavo jį Kulmo vyskupas; tuo pat metu, 1253 ar 1254 m., davė popiežius karūną ir Valuinės bei Haličo kunigaikščiui Danïeliui) ir padarė Lietuvai paskirtąjį vyskupą Kiprijoną tiesiog popiežiaus priklausomą. Tai ištrenke vokiečiams iš rankų geriausią ginklą, kryžiaus karo idėją, ir padėjo Mindaugui susitaikinti su Valuinės ir Haličo kunigaikščiais (1255 m.).

Mindaugas pasidarė krikščioniškosios Europos valdovu, bet valdė iš dalies lietuvių — iš dalies rusų, iš dalies krikščionių — didžiąja dalimi stabmeldžių žemes. Ir jeigu lietuviams krikščionybė pirmiausia buvo amžinųjų jų priešų tikėjimas, o stabmeldybė — lietuvybės simbolis, tai ir Ordinui nebe krikščionybė, bet valdžia ir žemės rūpėjo. Su Mindaugu susitaikinęs, Ordinas, savaime suprantama, mėgino įvykdyti taikos sąlygas ir pasivergti Sūduvius bei Žemaičius, kad tolydžiu žemių plotu sujungtų Prūsiją su Livonija. Pajūry pasistatė Ordinas 1252 m. Klaipėdos-Memelio tvirtovę, ties Nemunu — Karšovės. Bet Žemaičiai ties Durbės ežeru sumušė (1260 m.) vokiečių kariuomenę; su jais susidėjo Kuršiai bei Žiemgaliai, o Teutonų žemėse sukilo Prūsai. Įsikišo į tą karą ir Mindaugas, susidėjo su Žemaičiais ir jų kunigaikščiu Treniota; pats įsismerkė į Livoniją, o kitą kariuomenę nusiuntė į Prūsus. Gal būt, su karštu stabmeldžiu Treniota susidėdamas

ir visai lietuvių stabmeldžių tautai vadovaudamas ir tikrai atsimetė Mindaugas nuo krikščionybės. Atrodo, kad įmanė jis labiau didinti savo karalystę rusų žemėmis, nei varyti toliau beviltį karą su Ordinu. Šiaip ar taip, Treniota ir kai kurie kiti kunigaikščiai susimokė ir nužudė Mindaugą (1263 m.).

Jam žuvus, Lietuva nesubyrėjo. Po 15 metų suiručių atgijo ir Mindaugo valstybė, ir jo politika. Kaip ir Mindaugas, Traidenis (1270—1282) lygia dalia ir su Ordinu kovojo, ir rusų žemėmis Lietuvą didino. Taip pat Mindaugo pėdomis ėjo nauja didžiųjų Lietuvos kunigaikščių dinastija — Liutaveras, jo sūnus Vytenis (1293—1316) ir Gediminas (1316—1341). Nuo Ordino besigindama ir jo stumiama, Lietuva plito į rytus, kur Gediminas prisijungė Vitebsko žemę, Berezinos bei Pripeties upyną ir Bugo aukštupį. Tuo būdu didysis Lietuvos kunigaikštis nevaldė visų lietuvių, o rusų valdinių turėjo ne mažiau, kaip jų. Pats Gediminas vadino save Rex Lithvanorum et multorum Ruthenorum. Valstybė nebegalėjo būti tautinė, juo labiau, kad Ordino puolimai tarytum vertė ją plisti į rytus ir niekas čia jos ekspansijos netrukdė: tik paties Gedimino laikais susidūrė Lietuva su Kazimiero Didžiojo Lenkija. Lietuvių valstybė buvo tautinių kunigaikščių padaras, bet tie kunigaikščiai noroms nenoroms vadovavosi ne tautybės, bet didžiulės valstybės idėja, imperijalizmu. Kultūros atžvilgiu jie neišvengiamai rusėjo; negalėjo dėlto visai surusėti, nes patys tebebuvo lietuviai ir lietuviais rėmėsi. Kad būtų jie priėmę stačiatikių tikėjimą, tai, be abejo, būtų palengvinę sau rusų žemių užkariavimą ir, gal, būtų pagaliau suvieniję visą Rusiją, kurios valdovai patys negalėjo dar nusimesti totorių jungo. Bet tam reikėjo ne tiktai su lietuvių stabmeldybe kovoti ir lietuviškumo išsižadėti. Žinojo Lietuvos kunigaikščiai, kad stačiatikių tikėjimas nelabiau apgins juos nuo Ordino ir Lenkijos, kaip lietuvių stabmeldybė. Katalikybė buvo taikos su minėtomis valstybėmis sąlyga, kaip buvo tai supratęs jau Mindaugas. Bet čia turėjo Lietuvos valdovai paisyti ir savo valdinių stačiatikių, rusų. Tai trukdė jiems ir katalikų tikėjimą valstybės religija padaryti.

Valdovų ir valstybės buitis rados nepaprastai sunki. Reikėjo suvienyti ne tik įvairaus kilimo ir įvairios kalbos, bet ir įvairaus tikėjimo (vadinasi, kultūros) tautos. Nebegalima buvo

nei atimti vokiečiams jų užkariautųjų žemių, t. y. sugriauti Ordino ir suvienyti etninės Lietuvos, nei, nuo Ordino besiginant ir į rytus plintant, remtis gyventojų mažumu, lietuviais, ir ilgai laikytis stabmeldybės, kuria tik ir tebuvo pasireiškus dar potencijali jų kultūra: tarp dviejų kultūrų-tikybų įsiterpus, turėjo Lietuva su viena iš jų susyti ir vieną iš jų individualinti. Bet kuri Bažnyčia pripažinti? Rusų? — Ji padėtų Lietuvos valdovams jungtis rusų žemes, bet pati priklausė didžiųjų Rusijos kunigaikščių ir nepripažino jos popiežių prieš ją kurstomi kaimynai; pripažįstant ji nebegalima būtų susitaikinti nei su vokiečiais, nei su lenkais. Katalikų? — Jos nepripažino rusai stačiatikiai; Lietuvai katalikų, žiauriųjų jos priešų, valstybe pasidarius, sunku būtų glemžtis rusų žemės ir Lietuvių-Rusų imperijos idėja virstų paprasta užkariaujamąja politika, kurios viena Lietuva varyti negalėtų, nes dėl jos greit susidurtų su Lenkija ir Vengrija. Tai ir buvo tragiškojo istorinio Lietuvos likimo užuomazga. Žinoma, didieji Lietuvos kunigaikščiai taip abstrakčiai jos problematikos nesiaiškino: jiems politinė klausimo pusė, stichijinis Lietuvių tautos imperijalizmas, terūpėjo. Valdinių tikėjimo ir kultūros įvairumas vertė juos būti tolerantingus; bet ilgainiui vistiek reikėjo pasirinkti valstybei tikėjimas.

Lietuvių stabmeldybe teisino Ordinas užkariaujamąją savo politiką, savo „kryžiaus karus", vadinasi, nuolatinius, nepaprastai žiaurius žygius į Lietuvą. Jam net pravartu buvo, kad lietuviai ir toliau stabmeldžiautų. Kad iš esmės Ordinas kovojo su Lietuva nebe dėl Kristaus tikėjimo, aiškiai rodo Vytenio ir Gedimino santykiai su Rygos arkivyskupu ir miestu. Vytenis nuolat arba gynėsi nuo Ordino, arba į jo žemes pats brovėsi. Tačiau arkivyskupas ir Rygiečiai 1298 m. susidėjo su juo prieš Ordiną; net apskundė Ordiną popiežiui, kad savo grobštumu ir visokiomis skriaudomis Ordinas pats gresiąs lietuvius nuo krikšto. Todėl, girdi, ir Mindaugas pagaliau atsimetęs nuo krikščionių tikėjimo. Popiežius paskelbė Ordino žemėms interdiktą. Tą diplomatinę kovą su Ordinu pradėdamas Rygos arkivyskupas tikėjosi apkrikštysiąs pagaliau savo sąjungininkus Lietuvius. Palankus buvo arkivyskupo planams ir naujas Lietuvos valdovas Gediminas. Jo įsakymu ir jo kanceliarijoj Vilniuje parašyti buvo laiškai (1322-23 m.) popiežiui ir „visiems krikščionims", pranciškonams bei dominykonams, Lübeckui ir kitiems Vokietijos,

Livonijos ir Estijos miestams. Didysis Lietuvos kunigaikštis kaltino Ordiną, iš dalies kartojo arkivyskupo kaltinimus, iš dalies smulkiau dėstė visas skriaudas, kurių buvo pridarę Lietuvai riteriai. Jis, Gediminas, su krikščionimis nekovojąs; priešingai, globojąs Dievo žodį lietuviams skelbiančius vienuolius ir jų bažnyčias Vilniuje bei Naugarduke. Kviečiąsis Lietuvon vokiečių amatninkus, pirklius bei žemdirbius ir žadąs juos bei jų tikėjimą globoti. Savo karus su Ordinu aiškino Gediminas tuo, kad priverstas gintis, kaip ir krikščionių karaliai kad ginąsi nuo savo priešų. Sutinkąs jis krikštytis ir klausyti popiežiaus, kad tik nepriklausytų Ordino ir kad popiežius jį su krikščionimis sutaikintų.

Kaip tik tuo metu su Gediminu taikos bei prekybos sutartį pasirašę Rygiečiai, savaime suprantama, mielai skleidė tuos laiškus ir kaip įmanydami išpūsdavo Gedimino norą krikštytis. Visa tai buvo juk bendra Gedimino ir Rygos arkivyskupo bei miesto diplomatijos akcija. J o n a s XXII negalėjo niekinti tokios progos savo valdžiai padidinti ir Ordinui, Liudviką Bavarą remiančiam, apsilpninti. Nusiuntė 1324 m. Rygon savo legatus su Gediminu tartis ir laišku žadėjo jam savo globą, kad apsikrikštys. Bet tuo tarpu Gedimino noras pakito. Mat, jo valdiniai rusai ėmė jam grasinti atpulsią nuo Lietuvos, jei tik pripažinsiąs popiežių, o Teutonai sukurstė prieš jį stabmeldžius Žemaičius, kurie grasino išžudyti jį ir visą jo giminę. Vilniun atvykusiems legatų pasiuntiniams Gediminas pareiškė, kad jo laišką popiežiui iškraipę vertėjai ir kad jis krikštytis nė nemanęs. Ordinas ėmė skleisti paskalas, kad patys Gedimino laiškai buvę Rygiečių suklastoti, susidėjo prieš Gediminą ir Rygą su Novgorodu ir visiems užkirto kelią į Lietuvą. Nė nepaisė, kad legatai įsakė visiems kunigaikščiams 4 metus nekariauti su Gediminu. Rygos arkivyskupas atskyrė Ordiną nuo Bažnyčios (1325 m.). Ordinas pats kariauti su Gediminu negalėjo ir greit pasirašė su juo 10 metų prekybos sutartį.

Bet, su Livonijos žemės magistru taikindamasis, Gediminas nebuvo dar susitaikinęs su visu Ordinu. Nenorėjo jis atsisakyti ir nuo 1325 m. pasirašytos sąjungos su Ordino priešu V l a d i s l o v u L o k i e t e k u, už kurio sūnaus Kazimiero išleido savo dukterį Aldoną. Tuo metu Vladislovas mėgino atsikariauti Pomereliją, ir tiek Gediminas, tiek V e n g r ų karalius K a-

rolius Robertas, Brandenburgas ir Čechija padėdinėjo jam kariauti su Ordinu. Tik Vladislovas pats Gediminui padėti negalėjo, o jo sūnus Kazimieras Didysis (1337—1370) labiau pasitikėjo diplomatija, nei karu, ir, Kališo Taika (1343 m.) nuo Pomerelijos atsisakęs, nukreipė akis į Valuinę ir Haličą, dėl kurių ir susipešė su Lietuva.

Ordinas neišsižadėjo savo planų. Neatsitiktinai ir neveltui 1337 m. Liudvikas Bavaras padovanojo jam visą Lietuvą. Ordinas prisistatė naujų pilių ir iš visur kvietėsi riterių kariauti su lietuviais ir rusais. Norėjo jis, žinoma, pasinaudoti ir po Gedimino galvos prasidėjusia Lietuvoj suirute. Mat, Gediminas išdalinęs buvo savo valstybę broliui ir šešiems sūnums, o jie visai neklausė besėdinčio sostinėje, Vilniuje, Jaunučio. Jaunutis „nebuvo narsus"; negalėjo nei apginti Valuinės ir Haličo, kuriuos valdė Gedimino sūnus Liubartas, nuo Kazimiero Didžiojo, nei apsiginti nuo vokiečių, kurie pirmiausia grėsė Kęstučio žemėms (Žemaitijai, Kauno, Gardino ir Trakų apskritims) ir Algirdo Polocko kunigaikštystei (ją valdė Algirdo sūnus, pats Algirdas — Vitebsko ir Krėvos kunigaikštystes). Kęstutis ir Algirdas atėmė Jaunučiui Vilnių ir, galì sakyt, pasidalino Lietuvą, nes kiti broliai jiedviem prisiekė ir rados jųdviejų priklausą kunigaikščiai. Rytinę Lietuvos pusę (daugiausia rusų žemes) ir sostinę Vilnių pasiėmęs Algirdas patapo didžiuoju kunigaikščiu (1345—1377 m.), bet tiktai titulu tesiskyrė nuo Kęstučio, kuris be jo sutikimo galėjo perduoti valdžią savo sūnui, dalinti savo žemes ir t. t. Broliai visą savo amžių gyveno taikoj ir meilėj, perpus dalinosi užkariaujamas žemes ir vedė bendrą politiką. Iš esmės buvo tai ne tiek Algirdo monarchija, kiek jo ir Kęstučio dïarchija. Kęstutis pirmiausia gynė Lietuvą nuo vokiečių, Algirdas — plėtė ją į rytus, savinos vis naujas rusų žemes.

Čia įsigijo kuone visą Dniepro upyną (nuo aukštupio netoli Smolensko iki Vorkslos su Brijansku, Trubčevsku, Naugardu Sieversku, Černigovu ir Kijevu, o šiapus Dniepro iki Juodosios Jūros), pajūrį nuo Dniepro iki Dniestro ir dešinįjį Dniestro paupį. Tik Valuinės ir Haličo dalis tepasisekė atsikariauti Kazimierui Didžiajam ir jo įpėdiniui Vengrų bei Lenkų karaliui Liudvikui (1340-77 m.). Rusų žemės užsikariauti lengvai sekėsi. Algirdas negriovė esančios politinės-socijalinės santvarkos, tik skyrė kunigaikščiais savo sūnus ar gimines arba net se-

nuosius kunigaikščius darė savo vasalais. Nuveikė jis politinę rusų žemių anarchiją, išvadavo bei apgynė jas nuo totorių. Kaip ir Maskvos kunigaikščiai, tapo jis vėl susivienijančios Rusijos vadu, be to — totorių nepriklausomu. Lenktyniavo su Maskva ir dėl naujai užkariaujamų savo žemių, ir dėl Novgorodo bei Pskovo. Rėmė prieš Maskvą Tvėrio kunigaikščius; 1368 m. su Tvėrio ir Smolensko pagelba sumušė Maskvos kunigaikščio Dimitro kariuomenę ir, Dimitrui Kremliuje užsidarius, sudegino pačią Maskvą. Po dviejų metų vėl apsiautė Maskvą ir privertė Dimitrą taikintis. Iš Auksinės Ordos chano išsirūpino net didžiojo Vladimiro kunigaikščio titulą, tik paties Vladimiro įsigyti negalėjo ir po naujo karo su Dimitru (1372 m.) atsisakė remti Tvėrio kunigaikštį. Ligi laiko Maskva apsigynė; tačiau visai dar buvo neaišku, kas suvienys Rusiją — Maskva, totorių vasalas, ar Vilnius. Tai priklausė, viena, demografijos fakto (Rusijos gyventojai tirštėjo kaip tik apie Maskvą) ir, antra, tikėjimo, paties kultūros pamato. Tikėjimo reikšmę Algirdas suprato, kaip buvo supratęs ir Gediminas. Gediminas stengėsi išvaduoti savo žemių stačiatikius iš Rusų metropolito valdžios, kuris 1299 m. nusikraustė į Vladimirą, o po 25 metų — į Maskvą; 1316-17 m. Lietuvos Naugarduke buvo atskiras Lietuvos metropolitas, 1337—1347 m. Rusų nepriklausąs Haličo metropolitas valdė ir Lietuvos stačiatikių Bažnyčią. Konstantinopolio patrïarchui Haličo metropoliją panaikinus, Algirdas ėmė derėtis su juo dėl atskiro metropolito savo žemėms. Bet Lietuvos metropolitui R o m a n u i taip ir nepasisekė, kad patrïarchas pripažintų jį „Kijevo ir visos Rusijos metropolitu". Formaliai kovą laimėjo Maskvos metropolitas A l e k s i e j u s. Tačiau, kai mėgino Aleksiejus 1358 m. Kijeve pasirodyti, buvo Algirdo suimtas, ir vos vos iš jo nagų bepaspruko. Romanui numirus (1361 m.), po dešimties metų iškovojo Algirdas, kad Konstantinopolis paskyrė Lietuvai naują metropolitą K i p r i j o n ą; bet 1390 m. tapo Kiprijonas ir Maskvos metropolitu.

Vargu ar „ugnies garbintojai" galėjo laimėti tą kovą su didžiaisiais Maskvos kunigaikščiais, valdovais stačiatikiais, — patraukti savo pusėn Rusų Bažnyčią, be kurios negalima buvo ir Rusų kultūrai vadovauti. Algirdas ir Kęstutis globojo savo krašto krikščionis. Algirdas smarkiai nubaudė fanatikus, kurie užpuolę buvo pranciškonų vienuolyną Vilniuje ir išžudę brolius.

Abi jo žmonos buvo stačiatikės ir stačiatikiškai auklėjo vaikus. Rusų žemes valdantieji Gediminaičiai rusėjo ir tapo stačiatikiais. Tačiau, didžiuoju kunigaikščiu tapęs, Algirdas vaikų nebekrikštijo. Neišsižadėjo tėvų tikėjimo ir pats, nors buvęs, kaip rašo vienas graikų istorininkas, „mūsų dieviškosios tikybos dogmatams palankus, noromis klausinėjo apie juos, gyrė juos, mokėsi pranašų ir apaštalų raštų". Rodos, kad patys stačiatikiai nemėgino krikštyti Gediminaičių. Labiau tas darbas rūpėjo katalikams — Kazimierui Didžiajam, popiežiams, imperatoriui Karoliui IV. Popiežius siūlė Lietuvos valdovui net karaliaus karūną. Kęstutis ir Algirdas derėjosi, bet branginosi: reikalavo, kad už tai Ordinas grąžintų Lietuvai žemes tarp Priegalės ir Dauguvos ir kad pats persikeltų į Rusijos stepes su totoriais kovoti. Be to — omnis Russia ad Letwinos deberet simpliciter pertinere (1358 m.).

Tie reikalavimai lygūs buvo atsakymui, bet aiškina mums politinę brolių programą. — Manyta jųdviejų susikurti galinga imperija, kuriai priklausytų visos lietuvių ir rusų žemės. Iš čia išėjo ir tikėjimo klausimo neišsprendžiamumas, ir savotiška politinė Lietuvos santvarka, dïarchija. Motyvavo juk tą dïarchiją pirmiausia užsienių politika: Algirdas ėmėsi kovos dėl rusų žemių, Kęstutis — kovos su vokiečiais.

Taigi, „karingas ir teisingas", „ištikimai savo pažadus pildąs" Kęstutis iki gyvos galvos (1382 m.) vadovavo tikrai tautinei Lietuvos politikai. Kaip minėta, Gediminui numirus, Ordinas mėgino pasinaudoti laikiniu Lietuvos nusilpimu. Kališo Taika (1343 m.) išvadavo jį nuo kovos su Lenkais; 1342—1346 m., pasiglemžė jis Estiją; nuo 40-ųjų metų statėsi vis naujų pilių Lietuvos pasieny ir tiesė naujus kelius į ją, ruošėsi įsibrauti, šaukėsi talkon Europos riterius bei valdovus. Daug talkininkų atsirado — 1345 m. atvyko Prūsijon, nebekalbant apie šiaipjau riterius, apie 200 valdovų, iš jų Jonas Luxemburgas, jo sūnus, tada dar Moravijos markgrafas, Karolius, Vengrų karalius Liudvikas ir Olandijos grafas. Bet Lietuviai netikėtai įsibrovė Livonijon ir baisiai apiplėšė visą kraštą, net pačios Rygos apylinkes. Tuo taip paveikė Teutonus ir kryžiuočius, kad jų kariuomenė atsisakė nuo pradėtojo jau žygio Lietuvon ir grįžo atgal. Ordinas net apkaltino išdavimu ir nuvertė savo magistrą. Svarbiau buvo, kad pakito pats karo būdas. — Užuot mėginęs pasivergti Lietuvą keliais smar-

kiais smūgiais, Ordinas labiau įmanė pirma ją susilpininti nuolatiniu pasienio karu ir dažnais įpuoliais. Iš savo pilių vokiečiai nedideliais būriais be perstogės puldinėjo Lietuvą, degindavo kaimus, plėšdavo ir žudydavo gyventojus, o lietuvių kariuomenei artinantis, skubiai grįždavo. Sistemiškai ėmė ruošti Ordinas ir didesnius žygius (R e i s e, § 11). Išsiuntinėdavo žvalgus Lietuvos kelių, pilių ir gyvenamųjų vietų ištirti; iš anksto sudarydavo žygių planus (W e g e b e r i c h t e). Pagal tuos planus, kasmet ir net dažniau Ordino raitelių kariuomenė ir su juo susidėję savanoriai kryžiuočiai iš Europos skverbėsi į Lietuvos vidurį iš anksto numatytosios apskrities išterioti. Kartais ir pėstininkai priplaukdavo Nemunu kurią vietą ir, išniokoję ją, su grobiu grįždavo. Nuo 1345—1382 m. Prūsijos riteriai atliko 66 tokius R e i s e, Livonijos — 30. Lietuviai, kuriems čia vadovavo Kęstutis, kartais ir Algirdo padedamas, slėpdavosi savo miškuose, medžiais užversdavo kelią ir puldavo su grobiu ir belaisviais grįžtančius vokiečius. Kaip ir vokiečiai, statėsi jie pilių, iš kurių svarbiausia buvo Kaunas, ir, surinkę didelę kariuomenę, patys teriodavo Ordino žemes. Kęstučio laikais 31 kartą apiplėšė jie tuo būdu Prūsiją ir 11 kartų Livoniją.

Visi tie „karai“ buvo labai panašūs į kryžiuočių karus su muslimais rytuose, dar labiau — į ispanų karus su saracėnais. Tik Ispanijoj Europos ekspansija pavirtus buvo tautinių valstybių augimu bei plėtra, o Pabaltėje, kaip ir rytuose, pati Europa nustojo plitus. Čia ekspansijos dvasia buvo išgaravus, be to, XIV amžiuje visa Europa gyveno sunkią kultūros krizę. Savo valstybę ginąs ir plečiąs Ordinas nebesirėmė nei Europa, nei Vokietija, tik — atsilikusia jau, anarchine riterija, pakariauti ir pariteriauti iš visur atplūstančia. Galėjo dėlto kilti abejonių, ar įvykdoma Kęstučio - Algirdo programa, ar vienai stabmeldiškajai Lietuvai pasiseks atremti galingojo, puikiai išlavintą ir apginkluotą kariuomenę turinčio Ordino puolimai. Iš tikro, 1348 m. Ordinas sumušė Algirdą ir Kęstutį ties Stravės upeliu, 1362 m. sugriovė Kauną, 1365 ir 1377 m. pasiekė Trakus ir Vilnių; Kęstučiui 1379 m. užpuolus Klaipėdą, Ordinas atkeršijo jam nauju žygiu ir nudriokojo visą kraštą tarp Lietuvos Brastos ir Gardino. Tiesa, abiejų valstybių sienų kuriam laikui nusistota. Tai, bent iš dalies, pripažinta ir T r a k ų sutartimi (1379 m.), kur Ordinas žadėjo 10 metų nebepulti Gardino ir L. Brastos žemių,

o Kęstutis ir, didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu tapęs (1377 m.), Algirdo sūnus J o g a i l a — pietinės Ordino sienos. Bet jeigu neįvykdoma rados Algirdo - Kęstučio programa, tai turėjo nustoti reikšmės ir dïarchijos sistema. Tas klausimas susijęs buvo su kitu, daug svarbesniu — reikėjo pagaliau išspręsti, ar pasidarys Lietuva rusų imperijos branduoliu, ar nauja katalikų Europos valstybe, kitų politinių Ordino priešų sąjungininku.

13

K a z i m i e r a s D i d y s i s pabaigė Vaclovo ir Vladislovo Lokieteko darbą: atsisakęs nuo Pomerelijos ir Silezijos, grąžino Lenkijai M a z o v i j ą (Mozūriją), K u j a v i j ą, D o b r z y n ą ir ėmė tempti prie jos V a l u i n ė s ir H a l i č o žemes. Ne užkariautojas, bet diplomatas ir karalystės tvarkytojas buvo. Čia ėmėsi jis pavyzdžiu Karolių IV ir savo svainį Vengrų karalių Karolių Robertą. Kaip ir jie, norėjo ne tik atgaivinti savo karalystės teritoriją, bet ir įsteigti stiprią centro valdžią.

Lenkijai po Boleslavo Kreivaburnio subyrėjus, karaliaus valdžia visai nusmuko. Karaliai išsižadėjo savo i u s d u c a l e; išvadavo nuo tos teisės pirma atskirus žmones, paskui visuomenės sluoksnius, kurie todėl ir ėmė virsti luomais. Valdovai apdovanodavo tuos luomus privilegijomis ir suvereniškąsias savo teises pakeitė sutartimis su jais. Ypačiai svarbu, kad kunigaikščių buvo daug ir kad jie tik nominaliai tepriklausė karaliaus. Aibė smulkiųjų ir savybėj kovojančių kunigaikščių, savaime aišku, turėjo nusileisdinėti besitvarkantiems luomams — pralotams ir didikams. Su jais priversti buvo kunigaikščiai tartis; jų seimeliuose (c o l l o q u i a) teisė, skelbė įstatymus, išspręsdavo taikos ir karo klausimą.

P r a l o t a i (vyskupai, abatai, katedrų kanauninkai) buvo privilegijuoti žemvaldžiai, kurie beveik nepriklausė valdovo ir jo teismo. Nuo XIII amžiaus pačios kapitulos rinkosi vyskupus. Nemažiau įsigalėjo ir d i d i k a i, „baronai“, irgi žemvaldžiai. Jų žemes dirbo iš dalies baudžiauninkai (h o m i n e s i l l i b e r i, a d s c r i p t i c i i, s e r v i), iš dalies pačių baronų įkurdinamieji laisvieji žmonės, kurie ėjo lažą ir mokėjo duoklę. Baronams, kaip ir pralotams, pasisekė XII — XIII amžiuje išvaduoti savo valstiečiai nuo mokesčių kunigaikščiui ir jo teismo.

Savo žmonių atžvilgiu didieji baronai prilygo kunigaikščiams. Turėjo ir savo karius; riteriai spietėsi apie galinguosius baronus. Riteriai, arba bajorai, nevaidino dar politinės rolės, bet turėjo žemių, valstiečių, tam tikrą jurisdikciją ir privilegijų (ius militare). Be pilnateisių riterių (nobilis, miles famosus, suprema nobilitas), arba šlėktos, buvo dar vadinamųjų vlodikų (sciercalca, scartabellus, medius nobilis), riteriais tapusių laisvųjų valstiečių. Kaip tik šlėktos ir spietėsi apie baronus. Daug šlėktų buvo nuskurdę baronų giminaičiai ir didžiavosi tuo pačiu herbu ir ta pačia pavarde. Tokie šlėktos ėjo išvien su savo seniores ir globėjais. Dažnai neturtingieji šlėktos ir jų giminaičiai gyveno baronų dvaruose ir jiems, savo herbo vadams, tarnavo, tapo jų familiares.

Pralotų, baronų ir riterių priklausė daugumas žemdirbių. Vadinamieji adscripticijai negalėjo palikti pono dvaro, ėjo lažą, javais ir kitais produktais mokėjo ponui čyžę. Ponas juos valdė ir teisė. Bet XIII amžiaus gale ėmė ponai teisti ir laisvuosius savo žemdirbius (liberi); pagaliau buvo kuone panaikinta net jų teisė palikti pono žemę. Tačiau gynė kiek valstiečius žemės paprotys, ius terrestre, arba ius polonicum, lenkiškoji teisė, lenkiškoji todėl, kad Vokietijos ateivių sodžiai gyveno vokiškąja teise.

Taigi, tuo tarpu, kai visoj Europoj kadaise ją išgelbėjęs ir aptvarkęs, tautines jos valstybes išugdęs feodalizmas nyko ir tapo tik vienu naujosios politinės - socijalinės santvarkos momentu, Lenkuose sijo tas feodalizmas su daug primityvesnės jų valstybės anarchija. Lenkuose nebeturėjo feodalizmas kūrybinių jėgų, tebuvo tik iš svetur paimta vietinės anarchijos forma, kuri tą anarchiją didino ir stiprino. Tiesa, veikė Europos kultūra Lenkus ir kitomis nebefeodalinėmis savo tendencijomis. Čia ir turėjo reikšmę ateiviai iš Vokietijos.

Vokiečių žemdirbius, amatninkus ir pirklius ėmė kviestis pirma bažnyčios ir vienuolynai, paskui kunigaikščiai, pagaliau ir kiti žemvaldžiai. Ypačiai priviso tokių ateivių po totorių puolimų. Paprastai kunigaikščiai susitardavo su kokiu vokiečių „kurdintoju“, „lokatoriu“ (locator), sava privilegija duodavo jam tam tikrą žemių plotą būsimojo miesto ar sodžiaus gyventojams išdalinti, gyventojams — lengvatų (kurį laiką buvo jie lais-

vi nuo mokesčių bei prievolių) ir savivaldybę. Kurdintojas tapdavo miesto vaitu (V o g t, w ó j t) arba sodžiaus skultetu (Schultheiss, s o ł t y s, IV, 44) ir vokiečių teise valdė bei teisė gyventojus (miestuose su patarėjų, r a d c ų, ir skabinų ł a w n i k ų, pagelba; sodžiuose be skulteto tik ł a w n i k ų kolegija tebuvo). Svarbesnes kriminalines bylas vaitai ir skultetai išsprędsdavo drauge su ypatingais kunigaikščio teisėjais; pačius skultetus ir vaitus teisė kunigaikštis arba „dvaro teisėjas vokiečių teisei“ drauge su 7 skultetais arba vaitais. Skultetai ir vaitai turėjo eiti karan; daug jų tapo žemesnės rūšies riteriais. Kunigaikščių pavyzdžiu steigė vokiečių ateivių sodžius bei miestus ir pralotai bei didikai. Kunigaikščiai mielai patvirtindavo privilegijas ir jų miestelėnams bei kaimiečiams, nes tai turtino kraštą ir didino pačios valdžios pajamas.

Tiek vokiečių ateivių miestai, tiek jų sodžiai ilgainiui paveikė ir lenkų miestelėnų bei kaimiečių buitį: žemvaldžiai ėmė duoti savo kaimiečiams savivaldybę ir vokiečių kaimiečių privilegijas. Išviso labai didelė buvo vokiečių ateivių įtaka ekonominiam ir kultūriniam Lenkų gyvenimui. Augo prekyba (svarbiausi jos keliai ėjo iš Vroclavo bei Krokuvos ir iš Danzigo bei Plocko į Lvovą, o iš čia į genoviečių kolonijas Juodojoj Jūroj; tai aiškina Kazimiero Didžiojo ekspansijos politiką į rytus, o vėliau Lenkijos susivienijimą su Lietuva) ir amatai; miestuose atsirado šviesuomenės, kuri tarpininkavo Lenkų ir Vokiečių kultūrai. Pats turtėdamas, kraštas turtino aukštesnius visuomenės sluoksnius ir kunigaikščius. Miestelėnais galėjo pasiremti ir Lenkų karalystės gaivintojai. — Vaclovas Čechas ir Vladislovas Lokietek tvirtindavo privilegijas v i s i e m s miestams ir tuo patraukė savo pusėn visus miestelėnus, darė juos valdžią remiančiu luomu ir savo sąjungininkais. Tą pačią reikšmę turėjo ir karalių globojami žydai, kurių daug atplūdo Lenkijon iš Vokiečių kryžiaus karų ir religinių persekiojimų laikais. Tačiau daugumas miestelėnų buvo vokiečiai, ir, kaip ir Čechuose, mažai jiems terūpėjo tautinė kultūra ir valdžia. Kai kurias Lenkijos sritis visai jie suvokietino (Sileziją). Miestelėnai vokiečiai pasikvietė kraštan svetimtautį Vaclovą. Be to, vokiečių gyvenamosios vietos ne tik kad naudojosi vokiečių teise — kai reikėjo išaiškinti keblus koks teisės klausimas, kreipėsi į savo M u t t e r s t ä d t e (IV, 44), į Magdeburgą, Kulmą ir kt., kurie parduodavo joms savo spren-

dimus (Urtheile). Tuo būdu ir daug pinigų Vokietijon ėjo, ir miestai atsiknodavo kiek nuo Lenkijos.

Lenkijos byrėjimo laikais kiekvienoj kunigaikštystėj susiformavo ir vadovaujantis pralotų bei didikų sluoksnis, ir šlėktos, ir valdininkija. Visa to negalėjo naikinti karalystės gaivintojai Vaclovas, Vladislovas ir Kazimieras. Kunigaikštystės liko, kaip ir buvusios, politiniais-socijaliniais vienetais, beveik valstybėlėmis, communitates terrarum, kurias tebevaldė senoji „žemei" atstovaujanti valdininkija: vaivados, kaštelionai, teisėjai. Žemės valdininkų, pralotų, didikų ir šlėktų susirinkimai, arba seimeliai (colloquia, wiece), spręsdavo visus svarbesnius klausimus. Vienijant visos tos „žemės", karaliams pirmiausia reikėjo sutvarkyti bendrosios valdžios aparatas. Jau Vaclovas paskyrė atskiroms žemėms savo storastas. Jie neišnyko ir Vladislovo laikais, o Kazimieras atidavė jiems valdyti karaliaus žemes, rinkti mokesčius ir karius, teisti svarbiąsias bylas ir išviso valdyti savo provinciją. Didesnėse provincijose jų priklausė svarbiausiuose miestuose gyveną burggrafai. Tuo būdu karalius ėmė žaboti kiek provincijų savivaldybę. Tai buvo juo lengviau, kad teoriškai karaliaus valdžia nesumažėjo. Storastas prižiūrėdavo karaliaus dvaro valdininkai — kancleris, maršalka, pakamarinis (iždininkas) ir kiti.

Kazimieras Didysis pats lankydavo provincijų seimelius ir — apeliacijos būdu — dažnai pakeisdavo jų nutarimus. Sušaukdavo jis ir bendrus provincijų (vaivadysčių) atstovų susirinkimus, kur skelbė naujus įstatymus. Mat, turėjo karalius valdyti kraštą una cum baronis nostris, su jų (žinoma, ir pralotų) sutikimu (consilium) bei valia (de voluntate, ut visum fuit baronis). Tokiuose seimuose (Vislicoj ir Petrakave, 1347 m.) apdorojo jis Lenkijos teisę, vadinasi, tie seimai pripažino iš anksto suredaguotus Vislicos Statutą ir Didžiųjų Lenkų Statutą (1368 m. abu tie statutai sudarė vieną kodeksą). Tai buvo teisės papročių bei įstatymų kodifikavimas. Taip pat Krokuvoj, Sandomiere, Sončoj ir Poznanėj įsteigė Kazimieras vokiečių teisės teismus; Krokuvos teismą padarė aukščiausiąja tos teisės bylų instancija, aukščiausiu bendru vokiečių teisės teismu Lenkuose, ir įsakė, norint teisės normas išsiaiškinti, į jį, nebe į užsienio miestus kreiptis.

Kantriai ir nuosekliai stiprino Kazimieras karaliaus valdžią; rėmėsi miestelėnais, globojo pirklius ir prekybą — tapo turtingu valdovu, mėgino, król chłopków, prisitraukti laisvuosius kaimiečius: Vislicos - Petrakavo Statutas patvirtino kaimiečių (kmiet) teisę palikti savo žemvaldį ir kai kurias kitas jų teises; sutvarkė miliciją - kariuomenę (joje, pospolite ruszenie, turėjo dalyvauti visi žemės savininkai, skultetai, vaitai ir miestelėnai). Kazimieras stengėsi neišnykusią Lenkuose karaliaus valdžios idėją padaryti kūnu ir teisės faktu. Teisininkams ir valdininkams auklėti įsteigė 1364 m. Bolognos universiteto pavyzdžiu Krokuvos universitetą. Didžiai rūpinosi švietimo reikalais.

Lenkijos nelaimė buvo, kad Kazimieras neturėjo sūnų ir kad politinė Lenkijos buitis privertė jį ieškotis įpėdinio svetur. Mat, tebegrėsė Lenkijai pavojus iš Ordino; antra vertus, kad ir gavo Haličo ir Valuinės dalį, Kazimieras pasirašė betgi 1350 m. su savo sąjungininku Vengrijos karaliumi Liudviku sutartį, kuria tos žemės, jam, Kazimierui, numirus, turėjo būti atiduotos Vengrijai. Tąjį Liudviką, savo svainį, dar anksčiau (1339 m.) pripažino Kazimieras savo įpėdiniu. Lenkų pralotai ir didikai sutiko, bet už tai turėjo Liudvikas pasižadėti grąžinti Lenkijai Pomereliją, išorėj Lenkijos kariauti tik savo lėšomis, o pačioj Lenkijoj tik lenkus skirti valdininkais, nedėti lenkams naujų mokesčių ir saugoti visas jų teises. Šita Vyšgorodo sutartis buvo 1355 m. patvirtinta.

Liudvikui (1370—1382) nerūpėjo Lenkijos reikalai, tik — savo dinastijos labas. Kadangi ir jam negimė sūnų, o 1355 m. lenkų magnatai pripažino sostą tik jo sūnums paveldimą, tai dukteriai sostą atiduoti norėdamas, turėjo jis vėl jiems nusileisti. Košicų privilegija 1374 m. patvirtino jis visus savo pažadus, atleido šlėktas nuo mokesčių bei pareigų ir pažadėjo atlyginti kaskart, kai reikės jiems kariauti užsieny. Tąja privilegija Liudvikas ne tik sumažino karaliaus pajamas bei valdžią, bet ir šlėktas padarė vienu luomu. Liudviko įpėdiniai priversti buvo prašyti pralotų, magnatų ir šlėktų, kad duotų jiems subsidijas, ir tam reikalui ėmė šaukti vaivadysčių seimelius ir bendrus karalystės seimus. Dar daugiau įsigalėjo luomai Liudvikui numirus, bekaralmečio metais (1382—1384 m.) ir Liudviko dukteriai Jadvygai karaliaujant (1384—1386 m.).

14

Popiežiai padėjo Karoliui Robertui (Karobertui) Anjou įsikaraliauti Vengrijoj (1307-42 m.), bet nepasisekė popiežiams paversti Vengrijos tokia pat vasaline Šv. Sosto valstybe, kaip Anjoujiečių Neapolis: luomai tepripažino popiežiui teisę tik tvirtinti pačių luomų išrinktąjį karalių. Karolius Robertas aptvardė kiek Vengrijos luomus (magnatus ir bajorus, nobiles taxati, arba ordo equestris). Jo sūnus Liudvikas Didysis (1342-82 m.) teisių atžvilgiu sulygino magnatus su bajorais. Karolius Robertas, miestelėnais ir vokiečiais ateiviais remdamasis, turėjo kovoti su diduomene; Liudvikas apsiėjo be seimų — karaliavo su savo pralotų ir didžiųjų valdininkų tarybos pagelba ir tapo absoliutinio pobūdžio valdovu: tiek buvo jau išaugus karaliaus valdžia, jo žemės ir pajamos. Budos (Ofeno) miestan perkraustė Liudvikas puikų savo dvarą, kur ėmė spiestis apie karalių vengrų magnatai bei bajorai ir klestėti itališkojo pobūdžio kultūra. Čia gyveno ir švietėsi kitų valdovų (Habsburgų, Luxemburgų, Bosnijos) sūnūs. Fünfkircheno mieste įsteigė Liudvikas universitetą (1367 m.). Nuostabiai greit Vengrija pavirto galinga karalyste, ir 1359 m. atsirado politikų, norinčių įkelti Liudviką Karoliaus IV vieton. Italijoj — savo laimėjimų kovose su Venecija ir savo gimininingumo su Neapolio valdovais dėka — buvo jis galingesnis už Karolių. Atrodė, kad vienas Liudvikas tegalėjo atremti turkų Osmanų puolimus.

Daug padirbėjo Karolius Robertas ir Liudvikas savo karalystei sutvarkyti, pagerinti jos amatninkų bei pirklių buičiai, padidinti valdžios pajamoms. Tačiau labiau rūpėjo jiems imperijalistinė užsienių politika, kuri buvo valstybiniam jų darbui kenksminga. Karolius Robertas pradėjo ilgąją kovą su Venecija ir su slavų valdovais.

Antroji, Asienių sukurtoji (III, 103), Bulgarų karalystė XIII amžiaus gale suiro ir kurį laiką buvo net pavergta totorių. Rytų Bulgarijos valdovas tebesėdėjo savo sostinėj Trnovo ir tebesivadino caru; bet Vidino mieste įsiviešpatavo kunigaikštis Šišmanas, Moldavija ir Valachija tapo nepriklausomomis ir užkirto Bulgarams kelią į žiemius, o iš pietų bei rytų puolė Bulgariją pirma Bizantija,

paskui Serbai ir Osmanai. Kad ir atskilo nuo Serbų Bosnija, jų karaliai XII — XIV amžiuje praplėtė savo karalystę, susigiminiavo su Bulgarijos caru, Šišmaną pavertė savo vasalu ir ėmė pulti Bizantiją. Steponas Urošas IV Dušanas (1336-55 m.) valdė be pačios Serbijos Bosniją, Dalmatiją, Makedoniją, Thessaliją, Epirą, Etoliją — kraštą nuo Beogrado iki Korinto įlankos ir nuo Adrïatikos iki Maricos upės. Serbų metropolitą padarė jis patrïarchu, pats save paskelbė „Serbijos, Albanijos, Graikijos, Bulgarijos, pajūrio ir vakarų žemių caru ir autokratu"; norėjo užkariauti patį Konstantinopolį. Vakaruose kovojo jis su Venecija ir sąjungininkavo su jos priešu Raguzos respublika; Dunojų gynė nuo Vengrų. Dušanas buvo klastingas diplomatas ir užkariautojas; bet mėgino ir sutvarkyti milžinišką savo valstybę — tiesė kelius, rūpinosi ekonominiu gyvenimu bei švietimu, kūrėsi valdininkiją, savo Zakonniku (kodeksu) apdorojo teisę. Tačiau tuoj po jo mirties išėjo aikštėn greit, bet neorganiškai išaugusios valstybės silpnumas. Jo sūnaus Stepono Urošo V (1356-67 m.) laikais atskilo nuo Serbų Akarnanija, Thessalija, Bosnija ir Bulgarija, o Bizantija susigrąžino Makedoniją. Karaliaus valdžia nusmuko. Karalius Vukašinas tik mažą Serbijos dalį tevaldė ir žuvo kautynėse su turkais ties Adrïanopoliu (1371 m.). Jo sūnaus Morkaus Karalaičio didikai karaliumi nepripažino, o išsirinko menką kunigaikštį Lozorių (1374 m.). Lozorius nebegalėjo atremti Turkų.

Tai buvo Turkai Osmanai, kuriuos XIII amžiaus pradžioj mongolai išvijo iš Chorassano. Tryliktojo amžiaus gale Osmanai įsikūrė Frigijoj, Bizantijos pasieny, ir ėmė kas pavasaris brautis į imperiją bei plėšti jos žemes. Jų vadas Osmanas (Othmanas, 1299—1326 m.) užkariavo Brussą, kurią padarė savo sostinę, ir Nikomedijos bei Nikėjos aplinką; Urkhanas (1326-60) — Nikomediją, Nikėją, Misiją, Pergamą, Gallipolį ir Thrakiją iki Rodosto. Muradas (1359-89) pasivergė Philippopolį ir Adrïanopolį (1360-61), kur perkėlė sostinę; tuo būdu kuone apsiautė Konstantinopolį. Bizantijos imperatoriai veltui šaukėsi Europos pagelbos — Urbano V sukurstytieji kryžiaus žygiai (Vengrų, Bosnijiečių, Serbų, Valachų ir Savojos grafo) nė kiek jiems nepadėjo, ir imperatorius Jonas V pripažino save Murado vasalu (1374 m.). Lengvai ir greit užkariavo Mu-

radas Bulgariją (1370-71 m.), sumušė Serbų kariuomenę ties Maricos upe (1371) ir pasiekė Vardaro slėnį; 1375 m. sutriuškino Lozoriaus pulkus ir jį patį padarė savo vasalu. Paskutinį kartą nubudo slavų patrijotizmas ir privertė Lozorių vadovauti susibūrusiems apie jį serbams ir Bosnijos bei Albanijos kunigaikščiams. Kossovo slėny Muradas sumušė sąjungininkus; pats žuvo kautynėse, kaip ir Lozorius (1389. VI. 15). Lozoriaus sūnus Steponas tapo paklusniu Osmanų vasalu.

Osmanai grėsė dabar tiek visai nusmukusiai Bizantijai, tiek vakarų Europai. Kryžiaus karą jiems skelbdami, Urbanas V ir Grigalius XI tikrai gynė Europos kultūrą. Jautė pavojų ir Liudvikas Didysis. Bizantijos imperatoriaus prašomas, 1364 m. žadėjo pulti Osmanus. Bet perdaug planų turėjo — stengėsi pasiglemžti Valachiją, Moldaviją, Bosniją, Serbijos dalį, kovojo su Venecija, kuriai atėmė Dalmatiją (1358 m.), įsikišo į dinastines Neapolio karalystės kovas, padėdinėjo Kazimierui Didžiąjam kovoj su Lietuva dėl Valuinės bei Haličo, o po jo mirties priverstas buvo rūpintis ir pačios Lenkijos reikalais. Jis irgi atstovavo primityviam Europos pasienio imperijalizmui, kuris vargiai galima buvo suderinti su valstybės bei kultūros uždaviniais. Liudvikui mirštant, jo valstybė plito nuo Dalmatijos pajūrio iki Ordino žemių ir Lietuvos, nuo Čechijos ir Austrijos iki Moldavijos ir Osmanų užkariautųjų žemių. Tokia įvairiatautė valstybė, kaip kad ir Dušano Serbija, ilgai gyvuoti negalėjo. Liudvikui besūniam numirus, Vengriją paveldėjo jo duktė Marija, Karoliaus IV sūnaus Sigismundo sužadėtinė, o Lenkai atsiskyrė nuo Vengrijos ir pasiskelbė karaliene kitą Liudviko dukterį Jadvygą, kuri 1384. X. 14 ir buvo karūnuota Krokuvoj.

Trylikos metų mergaitės vardu ėmė valdyti karalystę ponai, ypačiai Mažosios Lenkijos. Tie mažlenkiai atstovavo Kazimiero Didžiojo politikos tradicijoms, vadinasi, nuo Pomerelijos atsisakę, norėjo padidinti Lenkiją pietų Rusijos žemėmis ir, Baltijos jūros uostų nebetekę, įsiviešpatauti Juodosios pajūry. To reikėjo ir Lenkijos prekybai (§ 13), ir kolonizaciniam lenkų skverbimuisi į Raudonąją Rusiją bei Podoliją sutvarkyti, bet rados visai nelengva įvykdyti. Mat, Liudvikas Didysis ne prie Lenkijos, o prie Vengrijos prijungė Raudonąją Rusiją ir pavedė ją valdyti savo giminaičiui bei vietininkui Vladislovui iš Opolijos. Antra vertus, Valuinė, Podolija ir pačios Raudonosios Rusijos dalis

priklausė jau Lietuvai, ir Liubartas uoliai didino savo kunigaikštystę; Lietuva atrodė Lenkijai pavojingesnis priešas, nei Vladislovas iš Opolijos ir Liudviko Didžiojo dukters Marijos paveldėtoji Vengrija. Turėjo politikai vadovaują mažlenkiai žiūrėti kiek ir Didžiosios Lenkijos norų, o Didžiajai Lenkijai tebegrėsė pavojus iš Ordino. Didlenkiai buvo siūlę pirma lenkų sostą, paskui Jadvygos ranką Mazovijos (Mozūrų) kunigaikščiui Ziemovitui, senosios Piastų dinastijos atžalai. Tačiau, kad ir mėgino įsiviešpatauti Lenkijoj, kad ir įsibrovė pagaliau su kariuomene į Lenkiją, Ziemovitas buvo betgi persilpnas kunigaikštis: negalėjęs būtų ne tik grąžinti Lenkijai Pomerelijos, bet ir apginti Lenkijos nuo Ordino, kaip Vladislovas iš Opolijos (jis irgi Jadvygai piršosi) — kovoti su Lietuva. Kaip ten yr — tiektos, bet mažlenkiai ponai nesitikėjo mergaitės vardu patys suvaldysią prasidėjusią suirutę, nuveiksią Lietuvą bei Vengriją ir apsiginsią nuo Ordino. Todėl įkalbėjo Jadvygai ir jos motinai Elžbietai išsižadėti seniai sumanytųjų pirmosios vedybų su Austrijos princu Vilhelmu Habsburgu ir papiršo Jadvygai didįjį Lietuvos kunigaikštį Jogailą; 1383 m. (?) pradėjo tuo klausimu su juo derėtis.

Algirdas ir Kęstutis nayviai kiek tikėjo savo dïarchijos sistema; susitarė, kad kiekvienas pats paskirs sau įpėdinį ir kad Algirdo sūnus gaus ir didžiojo kunigaikščio titulą: vienos valstybės idėja nebuvo dar nusmelkusi vienos, hierarchiškai sutvarkytos valstybę valdančiosios šeimos idilijos. Taigi, Algirdas, prieš mirdamas, paskyrė, o Kęstutis tuoj (1377 m.) pripažino didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu penktąjį Algirdo sūnų Jogailą; Kęstučio žemės bei valdžia turėjo atitekti Jogailos brolėnui ir draugui Vytautui. Tačiau vyresnieji Jogailos broliai, surusėję stačiatikiai, ypač Polocko kunigaikštis Andrius, nepatenkinti buvo tėvo nutarimu ir norėdami Jogailą nuversti, susidėjo su Livonijos magistru ir su didžiuoju Maskvos kunigaikščiu Dimitru. Nuo Maskvos gindamasis, Jogaila susijungė su Totorių chanu Mamajumi (1379-80 m.); tik, lietuvių kariuomenės nesulaukęs, Mamajus Kulikovo laukuose užpuolė rusus ir buvo sumuštas. Maskvos karas su totoriais neįgalino jos tinkamai padėti Jogailos priešams, ir netrukus visi Algirdaičiai jį pripažino. Tas Algirdaičių susitaikinimas nemaža reikšmės turėjo. Mat, didžiuoju kunigaikščiu tapęs, Jogaila ėmė

ir savo broliams, Algirdo šeimai, vadovauti, o toji šeima nenorėjo dalintis valdžios su senuoju Kęstučiu ir visur sekti jo patarimais, dar mažiau — nusilenkti brolėnui, jaunikaičiui Vytautui. Valdingoji Algirdo našlė stačiatikė Julijona turėjo didelę įtaką savo sūnaus politikai. O toji Vilniaus dvaro politika skyrėsi nuo Algirdo-Kęstučio programos.

Iš tikro, sukilusiųjų Algirdaičių sąjunga su Maskva ir Maskvos reikšmę staiga pakėlęs Kulikovo laimėjimas verste vertė abejoti, ar viena Lietuva, be to — su Ordinu kovojanti, begali ir toliau sėkmingai su Maskva lenktyniauti. Norint Algirdo užkariautosios rusų žemės apginti, reikėjo, Vilniaus politikų nuomone, susitaikinti su Ordinu, su kuriuo iš paskutiniosios tebekariavo Kęstutis, ir, gal, priimti krikštą. Kęstučiui puolant Klaipėdą (1379 m.), Jogaila nusiuntė savo brolį tartis su Teutonų Ordinu, su imperatorium Vaclovu ir su jo broliu Vengrų karaliumi Sigismundu; 1379. IX. 29 drauge su Kęstučiu pasirašė jis su Ordinu paliaubų sutartį, kuri 10-ai metų davė taiką Ordino ir rusų gyvenamųjų Lietuvos sričių (tik mažą jų dalį valdė Kęstutis) pasieniui (§ 12), 1380. II. 27, jau vienas, be dėdės, papildė ją panašia sutartimi su Livonijos magistru, o 1380. V. 31 Dovydiškiuose pasirašė su Ordinu slaptąją sutartį. Jąja žadėjo nebepadėdinėti Kęstučiui karuose su Ordinu, vadinasi, dėl rytinės Algirdo programos atsisakė nuo tautinės jo ir Kęstučio politikos.

Rodos, kad Vytautas čia Jogailai pritarė. Bet Kęstutis sužinojo Jogailos išdavimą (gal, norinčio jį su Jogaila suvaidyti ir pilietiniu karu pasinaudoti Ordino buvo įspėtas), atėmė Jogailai Vilnių ir pats patapo didžiuoju kunigaikščiu (1381 m.). Tik nepasisekė senajam lietuvybės didvyriui įsiviešpatauti: Algirdaičių ir kitų savo šalininkų remiamas, Jogaila vėl užėmė Vilnių ir vyliumi paėmė nelaisvėn Kęstutį ir Vytautą (1382 m.). Kęstutis žuvo Krėvos pilies kalėjime; Vytautas paspruko ir greit atsidūrė pas Teutonus, kurių prašė grąžinti jam, Vytautui, tėviškę. Ordinas padėjo Jogailai nuveikti Kęstutį, bet dabar mielai priėmė pabėgėlį kunigaikštį. Nenuostabu — apsikrikštijęs Vytautas „atidavė“ Ordinui Žemaičius iki Nevėžio ir Užnemunę iki Rumšiškės, o savo dar neatgautą tėviškę gavo iš Ordino per feodą, pasidarė Ordino vasalu; antrą vertus, Vytautu Jogailą gąsdindamas, galėjo Ordinas daugiau išsiderėti ir iš paties Jogailos. Iš tikro,

1382. X. 31 Jogaila savo paties, motinos ir brolių vardu „atidavė" Ordinui Žemaičius iki Dubysos, pasižadėjo geruoju gyventi su Ordinu, be Ordino sutikimo nebepradėti jokių karų ir po kelerių metų apsikrikštyti. Atrodė, kad Ordinas ilgąją kovą su Lietuva laimėjo ir greit padarys ją vasaline savo valstybe. Bet pačią paskutinę valandą išgelbėjo Lietuvą Jogaila savo vedybomis su Jadvyga.

Kaip minėta, 1383 m. prasidėjo Lenkijos ponų derybos su Jogaila. Tačiau ėdė jos daug laiko, o 1382 m. sutarties Jogailai nepatvirtinus, Vytautas su Ordino pagelba įsibrovė į Lietuvą ir ėmė grąžintis tėviškę (1383 m. rudenį). Noroms nenoroms reikėjo Jogailai taikintis su Vytautu, kuris pagaliau pasidavė įkalbamas. Ordino magistras 1384. VI. 14 viešai paskelbė Vytautą savo vasalu, o rudens metu abu brolėnai susijungė ir pradėjo kovą su Teutonais. Jogaila grąžino Vytautui visas, išskyrus Trakus, Kęstučio žemes, kad ir ne visą Kęstučio valdžią: Vytautas priklausė Jogailos, kaip ir kiti Lietuvos kunigaikščiai. Dabar Jogaila galėjo ramiai sau važiuoti Krokuvon krikštytis (1386. II. 15 — gavo Vladislovo vardą), tuoktis su Jadvyga (II. 18) ir karūnuotis Lenkų karalium (III. 4).

Lietuvos unija su Lenkija abiem valstybėms lygiai reikalinga atrodė. Bet daug už lietuvius kultūringesni ir gudresni lenkai mokėjo geriau ją savo labui panaudoti. Jie laikė save katalikybę priimančių stabmeldžių lietuvių, jų nuomone — barbarų, bei jų valdovo Lenkijos karaliaus užkūrio geradariais ir stengėsi paprastai inkorporuoti bei sulenkinti Lietuvą. Jie išsirinko Jogailą savo viespačiu bei karalium (pro domino ac rege... Poloniae praeelegimus et assumpsimus, in regem et dominum suscepimus), bet, savo teisę rinkti karalių saugodami, Lenkijos ponai nė žodžiu nepaminėjo (neteigė, bet ir neneigė) Jogailos ir Jadvygos vaikų teisės paveldėti sostą. Tai buvo labai pavojingas Lietuvai gudriųjų diplomatų surašytosios sutarties neaiškumas. Mat, Krėvos sutartimi (1385. VIII. 14) Jogaila pasižadėjo ne tik atgauti visas žemes, kurių nebetekus buvo Lenkija, bet ir „savo Lietuvos ir Rusijos žemes amžinai pridėti prie Lenkų karalystės karūnos žemių", terras suas Latvaniae et Russiae coronae Regni Poloniae perpetuo applicare. Lietuvos kunigaikščiai prisiekė Lenkijos karaliui bei didžiajam Lietuvos ir Rusijos kunigaikščiui, o be to dar Jadvygai ir Lenkijai.

Žinoma, tai nereiškė, kaip tebetvirtina lenkų istorininkai, kad Lietuva nustojo buvus valstybė ir pavirto Lenkijos provincija, buvo Lenkijos įsikorporuota. (Patys Krėvos akto autoriai kalbėjo čia ne apie Lenkiją, bet pavartojo, gal — Karoliaus Luxemburgo pavyzdžiu, § 9, bendresnį terminą — corona Regni Poloniae. Tai „karūnai" galėjo priklausyti ir pati Lenkija, ir kitos jos nepriklausančios žemės, kaip kad Šv. Vaclovo (Čechijos) karūnai priklausė Moravija, Brandenburgas, Luxemburgas ir kt.). Tiesa, lenkai ėmė kištis į Lietuvos reikalus, bet formaliai Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė tapo tiktai vasaline Lenkų karaliaus valstybe, vasalu, o Jogaila tebevaldė ją ne tik kaipo Lenkų karalius, bet ir kaipo didysis jos kunigaikštis.

Tiektos, Lietuva išsprendė savo likimą ir tapo katalikiškosios vakarų kultūros valstybe. Algirdo kova su Maskva dėl Rusijos pavirto Lenkijos-Lietuvos (ir išviso vakarų Europos) kova su Rusija. Užtai nustojo principijalios, idėjinės savo reikšmės Ordino kova su Lietuva, dviejų krikščioniškųjų Europos valstybių kova pavirtusi, ir tą kovą turėjo laimėti Lenkija-Lietuva. Lenkija-Lietuva įsigalėjo rytiniame Europos pasieny: nebegrėsė jai pavojus iš Čechijos ir Vengrijos; Vengrija skyrė ir tuo gynė ją nuo Osmanų.

15

Karolius IV aptvarkė kiek Vokiečių imperiją. Visai betgi nustojo toji imperija idėjinės ir politinės savo reikšmės: nė kiek nebevienijo Europos ir faktiškai nebeteko Italijos. Kovose su popiežiais ir dėl Italijos atsisakė ji nuo tautinių savo uždavinių ir suiro, pavirto nuolat tarpusavy kovojančių valstybių sąjunga; o tos valstybės periferijoje iš dalies nevisai vokiškos buvo ir mažai kuo tesiskyrė nuo tokių karalysčių, kaip Vengrija ar Lenkija, juoba, kad ir jų valdovai teoriškai pripažino imperatoriaus pirmenybę, nors ne jo valdžią. Atsilikusiems Europos Rytams internacijonali imperijos, krikščionių vienovės, idėja daugiau reikšmės turėjo, nei kad Prancūzijai ar Anglijai. Vokiečių imperija jungė kultūrinį Europos branduolį su Europos pasieniu ir jiems tarpininkavo.

Europos pasienis buvo sritis, kur jos kultūra susidurdavo su kitų kultūrų tautomis, gynėsi nuo jų arba jas puolė ir asimiliavo,

europino. Pirmučiausia to asimiliavimo, europinimo, priemonė ir forma, tai tautų valstybinimas, čia tiesioginis (kur Europos valdovas tąsias tautas pasivergdavo), čia netiesioginis (kur jos, nuo Europos besigindamos, pačios valstybėjo ir ilgainiui europėjo). Todėl ir natūralu, kad Europos pasieny taip greit mezgėsi bei augo, o paskui greit ir žuvo galingos, bent didžiulės valstybės. Bet ir Vokiečių imperijos — nekartą esam jau pastebėję — negalima laikyti tikrajai, romaniškai Europai atstovaujant. Vokietija turėjo savos, germaniškosios kultūros pradus, tik aiškiai to nematė: tik ką kultūriškai-vokiškai augti pradėjus, tuoj imdavo tą augimą romaninti. Spengleriškai sakant, jos kultūros augimas buvo „pseudomorfozas". Neaiškų potencijaliosios savo kultūros jautimą vokiečiai pirmiausia politine savo ideologija, imperijalizmu ir ekspansija į rytus reiškė. O toji ekspansija buvo ir natūralus, stichijinis vokiečių tautos sąjūdis, kurio reikšmė seniai jau tapo nebesuprantama imperijos vadams.

Vokiečiai, kur tik galėjo, barbariškai, žiauriai naikino užkariaujamų žemių kultūrą ir gyventojus; kur negalėjo — iš lėto ir nuosekliai juos vokietino, tuo netiesiog europino. Tačiau XIV amžiuje romaniškoji Europos kultūra buvo jau ir tiesiog Europos pasienį beveikianti. Užteks paminėjus Karolius IV Čechijoj, Karolius Robertas ir Liudvikas Didysis Vengrijoj ir Lenkijoj, Kazimieras Didysis Lenkijoj. Tąja tiesiogine romaniškosios kultūros įtaka bent iš dalies reikia aiškinti, kad vokiečių Reformacija nenuveikė katalikybės nei Čechijoj, nei Vengrijoj, nei Lenkijoj. Paminėtina ir tai, kad Europos krikščionių vienovei atstovavo Europos pasieny ne tik V o k i e č i ų imperatoriai, bet ir A v i g n o n o bei R o m o s popiežiai.

III

Avignono Popiežiai ir Italija

16

Užuot gynęs Vengriją ir Europą nuo Osmanų, Liudvikas Didysis (§ 14) įsikišo į painią Italijos politiką ir ne tik kovojo su Venecija dėl Dalmatijos (dėl Adrïatikos pajūrio), bet mėgino užsidėti ir Neapolio karūną. Iki gyvos galvos Robertas Išmintingasis ir jo karalystė buvo popiežių ramstis Italijoj. Robertas vadovavo guelfams ir kovai su imperatoriais; Romai skyrė savo prosenatorius. Tačiau vienas po kito išmirė jo sūnus, Kalabrijos dukas Karolius, ir abu jo broliai, Tarento ir Durazzo dukai; tik dvi anūkės, Ona (Giovanna) ir Marija, teliko. Robertas sutuokė Oną su savo giminaičio Liudviko Didžiojo broliu Andriumi ir paskyrė ją savo įpėdine. Bet Onai (1341-81 m.), seneliui numirus, tebuvo sukakę tik 17 metu, o savo vyru tiek ji pasibjaurėjo, kad nesutiko nė valdžios su juo dalintis. Paveikė jaunąją karalienę ir jos tetų intrygos. Popiežius Klementas VI turėjo pagaliau paskirti „Sicilijos karalystės vikaru, globėju ir valdytoju kardinolą Aimeriką, kuris ištisus metus valdė nepilnametės Onos karalystę. Kadangi Vengrų karalius buvo labai nepatenkintas Onos elgimusi su vyru ir reikalavo, kad būtų jis pagaliau karūnuotas, popiežius privertė Oną su tuo sutikti. Karalienė paskyrė karūnuojamą dieną, bet — prieš dvi dienas Andrius nežinia ko buvo nužudytas (1345 m.). Visi kaltino tuo pačią Oną. Neapolio liaudis reikalavo „išdavikų ir ištvirkusios karalienės mirties“. Liaudis nuraminti buvo nesunku, bet nesidavė įkalbamas Liudvikas, kuris norėjo pats pasigriebti Neapolio karūną. Keistokai čia elgėsi Ona: pirma panoro ištekėti už vieno savo brolėno, paskui ištekėjo už kito — už Tarento duko Liudviko (1347

m.). Vengrų karalius 1348. I įsibrovė į karalystę ir pareikalavo, kad popiežius teistų Avignonan pasprukusią Oną, o jį, Liudviką, investintų Neapolio karalyste. Bet greit prieš Liudviką sukilo karalystės baronai, o karalienė Avignone pasiteisino, pardavė popiežiui patį Avignoną ir 1348. VIII išlipo Neapoly. Vengrų kariuomenė priversta buvo pasitraukti, ir po naujo nesėkmingo žygio prieš Oną Liudvikas su ja susitaikino (1352 m.). Popiežiaus legatas karūnavo Oną karaliene, jos vyrą Liudviką — karalium (1353 m.). Tačiau karalystė nenurimo. Onos giminės pradėjo su ja kariauti; Liudvikas Tarentietis numirė 1362 m., kaip netrukus ir trečiasis Onos vyras Jaimė III Majorkietis; Liudvikas Didysis spirinėdamas laukė sosto, o ketvirtasis Onos vyras Ottonas Braunschweigietis nė kiek jai nepadėjo. Popiežiaus legatai buvo bejėgiai ir pranašavo nelaimių. Iš tikro — Onai paskyrus savo įpėdiniu Prancūzų karaliaus Jono Gerojo sūnų Anjou duką Liudviką II (1380 m.), Durazzo dukas Karolius III Jaunis paėmė Neapolį (1381 m.), sumušė Ottoną ir liepė pasmaugti nelaimingąją karalienę. Jam numirus (1386 m.), po ilgųjų kovų įsikaraliavo jo sūnus Vladislovas (Ladislavas, 1390—1400), kurio sesuo ir įpėdinė Ona II (1414—1432) ištekėjo už Alfonso V Aragoniečio (1423 m.). Bet Prancūzijos Anjou (Valois giminės) nuo savo pretenzijų atsisakyti nenorėjo.

Lengvabūdės karalienės Onos I dvaras buvo vienas iš linksmiausių ir kultūringiausių visoj Italijoj. Jo gyvenimą atvaizdavo savo romanais Boccaccio. Bet politinės reikšmės Neapolio karalystė, savaime suprantama, nustojo. Įspūdingi Jono XXII planai nuėjo niekais. Romagna, Benediktui XII popiežiaujant, nebepripažino popiežiaus valdžios, o Viscončiai (§ 3) užėmė pagaliau (1350 m.) pačią Bologną. Klementas VI atsisakė nuo ekskomunikos ginklų ir pats paskyrė Giovanni Visconti, Milano sinjorą, Bolognos vikaru.

Taigi, politinės popiežių valdžios Italijoj nežavingos būta. Nei popiežiai patys galėjo Italiją suvienyti, nei karalienė Ona. O Italijoj karams tebesiaučiant, negalima buvo nė manyti, kad popiežiai grįš Romon, plėšikų lindyne pavirtusion. Senuosius pastatus griaudami, prisistatė baronai pačiame mieste devynias galybes pilių ir bokštų; be perstogės plėšikavo ir kariavo tarpusavy; vieniems vadovavo Orsini, kitiems Colonnos,

Gaetani, Savelli... Iš Romos tos feodalinės faidos plito po visą Romos valstybę, iš čia vėl skverbėsi į pačią Romą. Didikai kaip įmanydami spaudė „plebėjus", o plebėjai čia didikus puolė, čia savybėj kovojo. Pirma karaliaus Roberto, paskui pačių popiežių vardu Romą valdą senatoriai buvo partijų žmonės ir realios valdžios neturėjo. Kartais mėgindavo Romėnai pakeisti tuos senatorius demokratinėmis įstaigomis, bet nesisekė jiems padaryti to ilgam laikui.

Kad ir kaip baisi buvo Romos anarchija, ne tik patys romėnai, bet ir išviso italai laikė Romą Italijos ir viso pasaulio sostinę. Žinome jau (IV, 105 t.), kad XIII amžiuje gimė italų tauta ir kad tapdino ji save su Romėnais, didžiavosi garsiąja savo praeitimi — Romos imperija. Italų šviesuoliai skaitinėjo lotynų autorių veikalus, kaipo savo tėvyniečių; mokėsi lotynų kalbos, kaipo savo protėvių kalbos. Griovė romėnai senuosius savo pastatus, bet daug kam gyvai bylojo tie griuvėsiai apie „tėvynės" praeitį.

17

Florencijos tremtinio Petracco sūnus Francesco Petrarka (Petrarca, taip pats jis pagražino savo pavardę), vaikas tebebūdamas, paliko Arezzo miestą, kur gimė (1304. VII. 20; num. 1374), ir atsidūrė su savo tėvais Avignone. Čia pradėjo jis mokytis; paskui studijavo teisę Montpellier ir Bolognoj. Iš Bolognos, tėvams numirus, grįžo Avignonan (1325), tapo kunigu (vadinasi, gavo beneficijumus) ir visas atsidavė literatūrai: teisininko karjera ne jam pačiam, tik tėvui magėjo. Avignone ir netoli nuo jo, nuošalioj Vauclusėj, gyveno Petrarka iki 1353 m.; tiesa, nekartą išvažiuodavo: aplankė pietų Prancūziją (1330 m.), Paryžių, Gand'ą, Liègę, Aacheną, Kölną (1333 m.), Romą (1337), o po 1334 m. ir visą Italiją; tik po 1353 m. įsikūrė jis šiaurės Italijoj. Avignone Petrarka ir išsiprusino, įsimylėjo Laurą, lankė popiežių dvarą, įsigijo daug įtakingų globėjų, susidraugavo su Colonnomis ir išgarsėjo savo žiniomis bei lotyniškais veikalėliais. Tačiau mylimąją savo Laurą garsino itališkais sonetais ir jautėsi italas, romėnų palikuonis esąs. Tiek įsigilino jis į praeitį, kad Romos rašytojai bei didvyriai, gali sakyt, tapo jo amžininkais, kuriems net laiškus rašė, ir kad toji

praeitis su dabartimi sijo. Italų tauta buvo jam romėnai, italų istorija — Romos istorijos tęsinys.

„Sunku ir įsivaizduoti", rašė jis 1334 m. savo draugui, „kaip trokštu aš Romos miestą pamatyti, nors ir apleistas jis ir senosios Romos tik šešėlis tėra. Jaučiu, kaip džiūgauja Seneka, iš Scipijono Afrikano vilos Lucilijui rašydamas, — kaip didžiai vertina jis, kad yra matęs vietą, kur tas garsusis tremtinis gyveno ir kur paliko savo pelenus, nes atsisakė atiduoti juos tėviškei. Ispanui taip džiūgavus, ką gi aš, italas, jaučiu? Nebe Linternumo vilos klausimas, bet Romos miesto, kur Scipijonas gimė ir išaugo, miesto, kuriam nėra lygių ir niekuomet nebus!" Veltui atkalbinėjo Petrarką nuo kelionės Romon kardinolas Jonas Colonna: liūdna būsią poetui vieton įspūdingų savo vaizduotės vaisių matyti griuvėsiai. Petrarka 1337 m. aplankė amžinąjį miestą. — „Iš tiesų, didingesnė yra Roma ir didingesnės yra jos liekanos, kaip kad maniau! Nesistebiu, kad Roma (u r b i s) pasivergė žemę (o r b i s), bet — kaip taip vėlai". Savo mylimųjų, taip gerai pažįstamų senosios Romos didvyrių pėdomis apėjo Petrarka brangius jam griuvėsius. Stebėjosi ir gėdinosi, kad patys romėnai savo miesto liekanų nebevertiną ir nieko apie jas nebežiną. Visa, ką buvo jau parašęs, atrodė jam dabar nieko neverta: n i h i l e s t. Sumanė prilygti Vergilijui — ėmė lotyniška poema garsinti Scipijoną Afrikaną.

Ne tik žiningas mokslininkas ir gražus poetas buvo Petrarka, bet ir kitus mokėjo įtikinti savo genijalumu. Tiek išgarsėjo lotyniškais savo veikalais ir laiškais įtakingiems žmonėms, kad 1340 m. Paryžiaus universiteto kancleris ir Romos Senatas pasikvietė jį atvažiuoti ir vainikuotis poeto vainiku. Neilgai dvejojo Petrarka — nutarė vainikuotis Romoj, bet pirma nuvyko Neapolin, kad čia paegzaminuotų jį ir pripažintų „dieviškąjį" jo talentą Robertas Išmintingasis, „filosofų ir poetų karalius". Kelias dienas kvotė Petrarką tasai garsusis mecenatas, pagaliau davė jam nemirtingumo diplomą, apdovanojo jį savo paties drabužiais ir liepė dviem savo riteriam palydėti poetą Romon, o Romoj karaliaus vardu karūnavimo apeigose dalyvauti. Ant paties Kapitoliumo 1341. IV. 8 susirinko senatoriai, magistratai, cechai, riteriai ir liaudis. Karaliaus drabužiais vilkįs Petrarka lotyniškai pasakė kalbą Romos tautai. Išaiškino, koks sunkus ir vertingas poeto darbas. Sakėsi vainiko trokštąs, bet dar labiau norįs savo pa-

vyzdžiu kitus pažadinti, kad mokslus studijuotų. Kad ir pakviestas buvęs jis Paryžiun, labiau įmanęs betgi vainikuotis Romoj, nes gerbiąs ją ir savo tėvyne laikąs. Senatorius grafas Ursus Anguillara, Petrarkos draugas ir didis mokslų bei poezijos mėgėjas, uždėjo jam ant galvos vainiką. Tauta sušuko: „Tegyvuoja Kapitolïumas ir poetas!“ Senatas įteikė Petrarkai diplomą, kur skelbė jį didžiu poetu, istorininku bei magistru ir davė jam Romos pilietybę.

„Gal būt“, rašė Petrarka karaliui Robertui, „sakys kas, kad visa tat niekai, p a r v a r e s; be abejo, tat yra betgi didelė naujovė, Romos tautos plojimais ir malonumu išgarsinta“. Iš tikro, Petrarkos vainikavimas buvo romėnams tautos šventė ir sukurstė jų meilę tėvynei. Padegė tas vainikavimas ir paties Petrarkos patrijotizmą. Dabar visus šaukė jis — ir popiežių, ir imperatorių — atgaivinti Italijos, o visų pirma Romos galią; sielojosi matydamas pilietinius italų karus. Tačiau ne politikas jis buvo, bet poetas; gyveno Romos ir Italijos praeityje — nė kiek nesuprato, ko reikia norint Italija suvienyti. Karšta, bet romantiška meilė tėvynei reiškėsi tik neaiškiomis svajonėmis ir literato atsiminimais, gražiomis reminiscencijomis. Natūraliai beaugančios italų tautos patrijotizmas virto tad klasiškosios senovės atgijimu, nepraktiška, politikai greičiau kenksminga mokslininko, literato ir poeto veikla. Vis dėlto ta veikla, tas senovės atgijimas, savo rėžtu, žadino ir ugdė italų patrijotizmą.

18

Nemažesnis už Petrarką patrijotas ir Romėnų Romos gerbėjas buvo vieno Romos smuklininko sūnus C o l a (Kola) d i R ï e n z o (N i c o l a u s L a u r e n t i i). Išaugo jis pas giminės A n a g n i miestely (gimė 1313 m.); tėvui numirus, persikėlė Romon, tapo notaru ir vedė. Nežinia kur ir kada, bet gerai susipažino jis su senovės rašytojais, dar geriau — su Romos paminklais. „Nuo tada ėmiau niekinti plebėjų gyvenimą ir maitinti savo dvasią didesniais dalykais, kuriais tikėjaus įsigysiąs daugiau šlovės, garbės ir pagyrų, nei kiti piliečiai“. Svajonėmis padangėse jis skrajojo; tikėjo paskala, kad tikras jo tėvas buvęs pats imperatorius Heinrichas VII. Matė Petrarkos karūnavimo apeigas. Buvo Cola geriausias senųjų paminklų žinovas, „visus se-

nuosius įrašus mokėjo versti, taisyklingai aiškino marmurines statulas"; kaip ir Petrarkai, Scipijonas, Caesaris, Metellas, Marcellas, Fabijus buvo jam gyvi žmonės, amžininkai, bet notaro veikla išmokė jį konkrečios politikos ir išugdė konkrečius planus, politinę programą. Troško jis duoti „blogai valdomai Romai" geresnę valdyseną, atgaivinti Romos tautą. Neabejojo, kad Roma turi visam pasauliui vadovauti ir duoti karūną bei valdžią imperatoriams; atidžiai skaitė ir Dantės De Monarchia (IV, 108), ir Marsilijaus Defensor Pacis (§ 5). Bet su popiežiais kovoti Cola nemanė; priešingai — norėjo su jų pagelba sudemokratinti Romos valstybę.

Tą planą galvoj turėdamas, ir nuvyko jis 1342 m. Romos tautos vardu Avignonan naujojo popiežiaus Klemento VI pasveikinti ir su juo dėl demokratų sumanytosios reformos susikalbėti. Mat, iškilmingai Senato pasiuntinybei Avignonan išvažiavus, Romoj vėl įsigalėjo demokratai. Jie ir norėjo, kad popiežius patvirtintų naują apdemokratintą Romos valdyseną ir kad pažabotų savavaliaujančius ir tik savo labui miestą tevaldančius didžiūnus. Didžiūnų pasiuntiniai, žinoma, rados įtakingesni Avignono kurijai, ir Rïenzo nieko nelaimėjo. Tačiau, pats labai apšviestas žmogus ir garsus kalbėtojas būdamas, Klementas VI pamilo gražiakalbį, karštą ir žiningą Romėnų pasiuntinį; „kasdien norėjo jį matyti". Avignone susibičiuliavo Rïenzo ir su Petrarka, o Petrarka supažindino jį su kardinolu Colonna ir su kitais savo globėjais. Klementas paskyrė pagaliau Rïenzą Romos miesto Tarybos notaru. Bet svarbiau, kad Avignone Rïenzo gerai susipažino su politine Europos buitimi ir su visomis diplomatijos gudrybės; be to įsitikino, kad Klementas Romon negrįš ir niekuo nepadės Romos demokratams, nors jiems perdaug ir nesipriešins.

Atrodo, kad Romon grįžo Rïenzo su paaiškėjusia politine programa. Bemanąs buvo išbudinti Romėnų patrijotizmą, suvaldyti didžiūnus ir įsteigti demokratinę valdžią. Kurstė jis tėvyniečius karštomis savo kalbomis ir alegoriniais paveikslais, kuriuos liepė piešti ant Kapitolïumo Rūmų ir vienos bažnyčios sienų; įrodinėjo, kad reikią sutvarkyti Romos valdysena iki 1350 m., nes šiaip nebūsią miestui nei garbės, nei pelno iš naujojo jubiliejaus (plg. IV, 64), kurį buvo sutikęs paskirti tiems metams Klementas VI. Laterano bazilikoj atrado Rïenzo vadinamąją Lex Re-

gia, bronzinę lentą, kur įrašytas buvo Romos Senato dekretas Vespasïanui imperatoriaus valdžią duodąs. Bonifacijus VII buvęs tą lentą paslėpęs, nes nekentęs imperijos. Rïenzo įsakė įmūryti ją į bazilikos sieną, sušaukė bazilikon romėnus ir iškilmingai išaiškino jiems dekreto reikšmę. — Apverkė Romą baisiai nusmukus. Nebetekus ji abiejų savo akių — popiežiaus ir imperatoriaus. Liepė kalbėtojas perskaityti dekretą, kuris aiškiai sakąs vyriausiąją valdžią Romėnams priklausant. Romos Senatas, Vespasïanui ją duodamas, davęs ją laikinai (o ne išsižadėjęs jos, kaip aiškino Lex Regia Irnerijus ir kiti imperatorininkai); taigi, Roma nenustojo buvus tos valdžios šaltinis.

Tuo būdu kėlė Cola di Rïenzo aikštėn senąją Romos pirmenybės idėją, kurią skelbė kadaise Arnaldas Brescijietis ir kuria neseniai mėgino pasiremti Marsilijus bei kiti Liudviko Bavaro šalininkai. Rïenzo galva, Roma esanti ne tik imperijos sostinė, bet ir šaltinis. Nebe popiežius ir nebe imperatorius, bet Roma turinti valdyti pasaulį. Tai buvo drąsi mintis; dar drąsiau, kad Rïenzo norėjo ją ir kūnu padaryti. Tačiau mokėsi jis politikos pačiame Avignone ir suprato, kad bejėgis buvo Karolius IV ir kad Vokietijos kurfiurstų pretenzijos skirti imperatorių be popiežiaus sutikimo tuo tarpu mažai tesvėrė. Su popiežium Rïenzo tikėjosi susikalbėsiąs, o Neapolio karalienės Onos nebijojo: ji pati turėjo tuo metu gintis nuo Liudviko Didžiojo (§ 16). Taippat nepavojinga Romai rados ir Edwardo III ties Créci sutriuškintoji Prancūzija.

Romos didžiūnai laikė Rïenzą nepavojingu svajotoju, elgėsi su juo kaip su kokiu juokdariu, kaip kadaise Tarkvinijus — su Brutu; taigi, nė nepastebėjo, kad susimokė jis su demokratų vadais, su tūlais turtingais pirkliais ir smulkiąja bajorija, cavalerotti, net su popiežiaus legatu vyskupu Raimundu. Staiga, 1347. V. 20, Rïenzo su savo šalininkais užėmė Kapitolïumą, paleido Senato valdininkus ir sušaukė (V. 21) visos tautos parlamentą. Tas parlamentas priėmė Rïenzo pasiūlytąją konstituciją ir pavedė valdyti Romą bei reformuoti jos valdyseną pačiam Rïenzui ir popiežiaus legatui, „miesto rektoriams". Faktiškai diktatoriaus valdžią (libera potestas et auctoritas reformandi et conservandi statum pacificum Urbis et totius Romanae provinciae) tepasigavo vienas Cola di Rïenzo, ėmęs vadinti save tribunu — „Nikalojus

Griežtasis ir Maloningasis, laisvės, taikos ir teisybės tribunas, šventosios Romėnų Respublikos laisvintojas". Jautėsi jis Šv. Dvasios įkvėptas (paveikė jį Gioacchino di Fiore, IV, 63, III, 68, 75, sekėjų, „ïachytų", idėjos), Šv. Jurgio ir Romos patronų Petro ir Povilo globoje esąs. Troško teisybės valstybę sukurti.

Pirmiausias jo uždavinys buvo apginti savo valdžia nuo didžiūnų ir jie patys suvaldyti. Daugumą jų ištrėmė iš miesto; atėmė jiems Romos apskrities tvirtovėles, uždraudė imti muito ir kitus mokesčius ir versti žmones savo vasalais; pagaliau prisiekdino juos naujajai valdžiai. Savo valdžią tuo būdu sustiprinęs, galėjo jis apsisteminti ir patobulinti miesto įstatymus; reformavo teismus, paskelbė įstatymus žmonių gyvenimui apdorinti, pertvarkė finansus, ėmė kaldinti gerus pinigus ir globoti amatninkus bei pirklius. Visa tai galima buvo todėl, kad pertvarkė jis ir Romos miliciją. O su tąja milicija greit atgaivino Romos valdžią ir visoj „Romos provincijoj". Nė pusantro mėnesio nepraėjo, kai Romos tribunas buvo jau berašąs popiežiui: „Beturčiai džiaugiasi ir vargšai, kurie anksčiau bijojo nuolat siaučiančių tironų, džiūgauja. Nesuteptos širdies žmonės linksmi, taikieji laimingi ir romieji drauge su jais linksmauja, nes nebėr plėšikų ir visi gali gyventi savo darbu ir turtu". Teisės santvarka ir taika pakeitė anarchiją ir pilietinius karus tiek pačioj Romoj, tiek Romos apskrity. Kaip ir Brancaleonės laikais (IV, 29), Roma vėl tapo sutvarkyta valstybe, galimu suvienytosios Italijos branduoliu.

Suvienytoji Italija ir buvo Rïenzo tikslas. Pirmiausia ėmė jis plėsti pačią „Romos provinciją" į šiaurę, kur pripažino jo siuzerenitetą Arezzo miestas, ir į pietus, kur susidūrė jis su apirusia Neapolio karalyste. Tik ką tribunu tapęs, išsiuntė jis laiškus „ištikimoms mūsų tautoms, kurios mūsų nariai yra", vadinasi, šiaip ar taip Romos priklausantiems miestams, ir laisviesiems Italijos miestams bei sinjorams — Florencijai, Milano Visconti, Venecijos dogei, Mantovos Gonzagoms, Veronos Scaligeriams ir kitiems, net Neapolio ir Sicilijos valdovams. Visus prašė atsiųsti įgaliotinius į „šventąjį Romos sinodą" (1347. VII. 1) „visos šventosios Italijos" (universa sacra Italia) reikalų svarstyti. Priminė jiems „senąją draugystę" ir — kaip daug ir dažnai senovėje padėdinėjus jiems Roma. Sakėsi norįs tribunauti „senosios teisybės tvarka ir su stiprios bei teisingos milicijos pagelba", bet prašėsi ir pagelbinių pulkų. Manė Rïenzo

įsteigti Romos ir visų kitų Italijos valstybių sąjungą, įsteigti ant teisės ir senosios Romos tradicijų pamato. Laiške Sicilijon paminėjo ir imperium Romanum, imperiją, kuri dėl kurfiurstų nesusitarimo ir dviejų imperatorių tarpusavio kovos turinti būti grąžinta Romėnams.

Visur nuvyko Rïenzo pasiuntiniai, be ginklų, tik pasidabrintomis lazdelėmis nešini. „Nešiojau aš tą lazdelę", rašo vienas iš jų, „keliais ir po miškus. Tūkstančiai, ją pamatę, atsiklaupdavo ir su džiaugsmo ašaromis ją bučiuodavo, nes keliai rados nebepavojingi ir plėšikų nė garo nebebuvo". Maloniai pasiuntiniai miestuose priimdinėta. Paabejoję kiek, sutiko daugumas miestų ir su pačiais Rïenzo pasiūlymais dalyvauti tribuno sušaukiame susirinkime, visos Italijos parlamente. Tik pats tribunas buvo jau pakeitęs savo sumanymą. — Kvietėsi valstybių įgaliotinius ne tik susirinkime, bet ir negirdėtose iškilmėse dalyvauti. Mat, norėjo tapti riteriu ir karūnuotis. Keliais Toskanos ir Lombardijos teisininkais papildė jis savo sušauktąjį Romos teisininkų susirinkimą ir jo sprendimus VII. 22 paskelbė vienų Romėnų parlamentui. Paklausė Romėnų, ar nori, kad būtų jiems grąžinta visa senoji jų valdžia ir visa, kas buvo išdalinta, padovanota ar atimta. Romėnams sutikus, pavertė jų valią dekretu, kurį VII. 1 iškilmingai ir paskelbė. — Roma esanti visos žemės galva ir krikščionių tikėjimo pamatas. Romai, Romėnų tautai ir „visai šventai Italijai" pagal teisę priklausąs Imperium Romanum, o pirmiausia pats pusiasalis bei Sicilija, Sardinija, Korsika ir Provence. Dabar Romėnų tauta grąžinantis visas savo teises ir pripažįstanti visus Italijos miestus laisvais, o visiems italams duodanti Romos pilietybę (tuo būdu tribunus tapdino populus Romanus su italų tauta). Tegul visi, kas su skelbiamosiomis Romos teisėmis nesutinką, viešai protestuoją iki 1348 m. Sekminių šventės, patys arba per savo įgaliotinius, Laterano bazilikoj. „Kad niekas neatvyks, tai daroma bus, kaip teisė nurodys ir Šv. Dvasia pamokys". Atskirai siūlė tribunas pareikšti savo nuomonę Liudvikui Bavarui bei Karoliui IV, „kurie vadina save Romos imperatoriais ar imperatoriauti išrinktaisiais", ir kurfiurstams.

Aišku. — Italijos parlamento nutarimų nė nelaukdamas, Cola di Rïenzo pats, savo inicijatyva skelbė naują, nors su Romos praeitimi, su Marsilijaus idėjomis, su Dantės bei Petrarkos troškimais

ir surizgusią, teoriją. Mėgino jis atskirti Italiją nuo Vokietijos (kaip ir popiežiai) ir paversti Italiją naujosios, atgaivintosios senųjų Romėnų imperijos branduoliu. Jis norėjo (tai vėliau ir pasiūlė Italijos miestų atstovams), kad imperatoriui, karaliams ir visiems kitiems valdovams uždrausta būtų įeiti Italijon su kariuomene be Romėnų sutikimo. Reikią panaikinti bjaurūs ghibellino ir guelfo vardai, atimti Vokiečiams imperatoriaus titulas ir, Romoj „sinodas“ sušaukus, išsirinkti imperatorium italas. „Iš tikro, baisiai yra sužeidę mūsų ir jūsų širdis tai, kad Romos imperiją, dėl kurios Romėnai bei Italai tiek kraujo praliejo ir tiek pavargo, dabar valdo neverti žmonės ir svetimšaliai ir kad senąją jūsų garbę, pasisavinę, nusinešė jie į savo kraštą“. Visi italai, „senieji Romėnų tautos sūnūs ir broliai“, turį susiburti. „Mes norime atgaivinti senovėje buvusią mūsų vienovę su visais Italijos sinjorais ir miestais, o šventąją Italiją, kuri nuo sena pargriauta žemėn, karų draskoma, pačių taikingai bei teisingai valdyti ją turinčiųjų, imperatoriaus bei augusto vardą pasigrobusiųjų atstumta, norime nuo baisios tos gėdos išvaduoti; norime atgaivinti pirmykštę jos garbę, kurią senovėje turėjo, ir net padidinti, kad pajustų ji, kaip laiminga taika, ir kad Šv. Dvasios malone klestėtų kitų kraštų tarpe daug labiau, nei kad buvo kadai klestėjus“.

Federatyvinės italų imperijos idėja reiškė Rïenzui ir religinį-moralinį Italijos atgijimą. Teisės teorijas ir romiškąjį bei itališkąjį savo patrijotizmą pamatavo jis ïachytų ir spiritualų (§ 2) svajonėmis ir religiniu entuzijazmu. Bendravo su minoritais, kasdien išpažindavo savo nuodėmes ir priimdavo Šv. Komuniją; karštai meldėsi savo koplyčioj; tikėjo, kad pati Šv. Dvasia (tiek spiritualų garbinamoji) jį kvėpdavo ir su juo kalbėdavo, aiškinosi savo sapnų reikšmę. Tvirtai tikėjo ypatinga savo misija ir, savaime suprantama, pats sau skyrė Italų imperatoriaus vainiką. Iš pat savo tribunavimo pradžios ėmė kurtis nepaprastą etiketą. Jodavo gatvėmis ant balto žirgo, baltais auksuotais drabužiais (v e s t i s t r i u m p h a l i s) apsivilkęs, vėliavininko su Romos tribuno vėliava lydimas; savo vardą ant pinigų kaldino, išviso mėgzdžiojo imperatorių elgimąsi. Sinjorų ir miestų atstovams Romon susivažiavus (1347. VIII. 1), Cola di Rïenzo įsakė įšventinti save riteriu. Pirma, kaip šventimų būdas reikalavo, pasimaudė, tik ne prastoj vonioj, bet toj Laterane saugomoj, kur pagal padavimą popiežius Silvestras apkrikštijęs ir tuo išgydęs

nuo raupsų imperatorių Konstantiną, ir visą naktį ilsėjosi ant koplyčioje pastatytos lovos. Antrą dieną, mišioms pasibaigus, buvo įšventintas „Šv. Dvasios riteriu“ (candidatus Spiritus S. miles). Po to ir liepė paskelbti mūsų jau išdėstytąjį dekretą, Romos teises bei valdžią nusakantį; tik kitą dieną tesušaukė Italijos atstovus. „Meilės ženklan ir vienovei sustiprinti“ davė jis kiekvienos valstybės atstovui žiedą ir vėliavą. Perugija gavo „Konstantino vėliavą“, Siena — „Laisvės vėliavą, „Romos dukrelė“ Florencija — „Italijos“, Todi — „Tribuno vėliavą“, jo ir Romos herbus vaizduojančią. Dviem savaitėm praslinkus (VIII. 15), S. Maria Maggiore bažnyčioj buvo Cola di Rïenzo ir vainikuotas: uždėta jam ant galvos vienas po kito penki (ąžuolo lapų, gebenės, mirtų, laurų ir alyvmedžio) vainikai, o pagaliau Šv. Dvasios hospitalio prijoras įteikė jam sidabrinę karūną ir skiptrą. — „Aukštasis tribune, karūną ir skiptrą gaudamas pasiimk Šv. Dvasios dovanas ir dvasios karūną“. Romos sindikas davė jam dar sidabrinį žemės kamuolį: „Aukštasis tribune, pasiimk žemės kamuolį, vykdyk teisybę, duok mums laisvę ir taiką.“

Visa tai iš anksto vaizdavo tribuno numatytąjį karūnavimą imperatorium. Tribūnas, liberator Urbis, zelator Italiae, amator orbis et Tribunas Augustus (taip ėmė jis dabar pats save tituluoti), galėjo pasitikėti palankia sau politine konjunktūra: romėnų, iš dalies net italų patrijotizmu, dviejų imperatorių, Liudviko Bavaro ir Karoliaus IV, tarpusavio kova, Neapolio suirute, dėl kurios mėgino jį prisivilioti ir pati karalienė, ir Liudvikas Didysis, ir Neapolio princai. Tačiau nesuprato Rïenzo, kad toji konjunktūra buvo laikinė ir prekarinė; neįvertino kaip reikiant nei Romos didžiūnų galios, nei Avignono kurijos politikos.

Kurija mielai sutiko, kad tribunas sutvarkytų Romos valstybę (nors ir čia negalima mažinti Romos didžiūnų įtakos pačiai kurijai). Bet visai nenorėjo kurija, kad tribūnas plėstų savo valdžią Neapolio karalystėj, įsigalėtų Toskanoj bei Lombardijoj ir atgaivintų visos Italijos karalystę, nebekalbant apie naują Italų-Romėnų imperiją. Patys visos Italijos pasiglemžti negalėdami, nenorėjo popiežiai ir to, kad kas kitas ją suvienytų ir tuo panaikintų politinės jų valdžios pamatą. Rïenzo sakėsi norįs būti visiškai paklusnus popiežiui ir visus karalius bei valdovus pavergti popiežiaus valdžiai. Bet jo elgimasis, savavališkas karūnavimasis

ir politika griežtai prieštaravo tiems žodžiams; be to ir kitoniški jo žodžiai pranešami buvo kurijai. Petrarka rašė jam iš Avignono, gyrė, kad atsargiai kalba, o patardinėjo dar atsargiau kalbėti. Kardinolas Colonna ir Rïenzo priešai be perstogės kurstė prieš jį popiežių; kaltino tribuną ir valdžios troškimu, ir slaptomis derybomis su Liudviku Bavaru bei su Liudviku Didžiuoju, ir negirdėtomis, blasfemiškomis jo suriterėjimo bei karūnavimo apeigomis. Formaliai valdžią su Rïenzo pasidalinęs popiežiaus vikaras Raimundas vargais negalais pasiekė, kad Rïenzo papildė savo dekretą keliais žodžiais, Bažnyčios, popiežiaus ir kardinolų teises minінčiais. Bet nieko nereiškė tie žodžiai, nes kovoti su Rïenzu vikaras negalėjo.

Jau VIII. 21 popiežius paskyrė generaliniu savo vikaru visai Bažnyčios valstybei kardinolą legatą B e r t r a n d'ą d e D e u x ir įsakė jam suvaldyti tribuną. Turėjo Bertrand'as susidėti su Spoleto duku ir su patrimonïumo bei Kampanijos rektoriais ir pareikalauti, kad Rïenzo prisiektų nebeskriausti Bažnyčios teisių, panaikintų savo „bedieviškus įstatymus" ir pats prisiektų popiežiui. Jeigu nesutiksiąs, reikią iškelti jam byla, kaip Bažnyčios žemių grobikui, ir, gal, erezija apkaltinti. Gal būt, gerai būtų nuimti (žinoma, laikinai) ekskomunika kai kuriems baronams, „Bažnyčios priešams", nes tuo būdu greičiau sušauksiąs Bertrand'as reikalingą sau kariuomenę. Kaip tik tuo metu ėmė bruzdėti Romos baronai, o netrukus dalis jų (vadovavo jai Colonnos) ir sukilo. Pirma mėgino Rienzo kovoti su baronais ir popiežiaus vikaru; 1347. XI. 20 sėkmingai atrėmė sukilėlių puolimą, ir kautynėse (ties P o r t a S a n L o r e n z o) žuvo jų vadai. Bet staiga tribūnas neteko vilties; pamatė, kad, Liudvikui Bavarui numirus, o italams nebesiunčiant Romai pagelbinių pulkų, niekais nuėjo visi jo didingi planai. Ėmė jis derėtis su vikaru; tik vikaras jau nebenorėjo palikti valdžios „antikristo pirmtakūnui" ir h o m o p e s t i f e r (kaip vadino dabar Rïenzą popiežius). Kadangi ir romėnais nebepasitikėjo, Rïenzo verkdamas išsižadėjo valdžios (1347. XII. 15) ir užsidarė C a s t e l S a n t A n g e l o; greit pabėgo iš Romos, pasislėpė nuo popiežiaus smerkimų ir ekskomunikų. Romą ėmė valdyti Rïenzo priešai — senatoriai B e r t o l d a s O r s i n i ir L u k a s S a v e l l i.

19

B e r t r a n d'o d e D e u x atgaivintoji popiežiaus, o faktiškai tų pačių Colonnų ir Orsini, valdžia negalėjo nuraminti Romėnų, tautos, ne tik nuverstojo tribuno, bet ir didžiūnų įsigalėjimu nepatenkintos. Tiek pačiame mieste, tiek visoj valstybėj vėl prasidėjo baisi anarchija. Net 1350 m. jubiliejui specijaliai popiežiaus Romai paskirtasis kardinolas nedrįso pasirodyti gatvėse be šalmo ir šarvų, tiesa — iš viršaus kardinolo rūbais vilkėjo. Vienos procesijos metu kuo tik nebuvo nušautas. Kitas kardinolas, jo kolega, manė, kad, norint nuraminti Roma, reikią pirma ji sugriauti. Naujieji senatoriai valdžios neturėjo, tik savavaliavo. Romėnų tauta nekartą mėgindavo vėl sudomekratinti valdyseną, pagaliau, 1353. IX, atidavė valdžią buvusiam rïenzininkui F r a n c e s c u i B a r o n c e l l i. Pavadino jis save „antruoju tribunu", stengėsi eiti Rïenzo pėdomis, bet — visi matė — permenko politiko jo būta. Tiesa, sunkiau buvo ir politikuoti, nei kad Rïenzo laikais: visa Romos valstybė griuvo.

Kai, Neapolį užkariavęs (1348. I, § 16), Liudvikas Didysis išsigando maro, paleido kariuomenę ir skubiai grįžo Vengrijon, vienas iš jo generolų W e r n e r v o n U e r s l i n g e n su savo samdiniais (buvo susirinkęs 3.000 vokiečių ir kitų avantiūristų) įsismerkė į Romos valstybę, pultim paėmė bei sudegino Anagni miestą ir ėmė žiauriai plėšikauti. Ant jo drabužių buvo parašyta: „Aš esu dukas Werner, didžiosios kompanijos vadas, Dievo, užuojautos ir pasigailėjimo priešas". Greit atsirado ir kitų tokių pat c o n d o t t i e r i, samdinių „kompanijų" (c o n d o t t a) vadų. Ypačiai išgarsėjo drąsus karvedys ir geras organizatorius F r a M o n r e a l e, 6.000 raitelių vadas. Išėjo pagaliau aikštėn, kiek svėrė Rïenzo paskelbtoji Italų vienovė. — Toskanos miestai patys ėmė burtis, susidėjo sąjungon ir galvojo — kuo pasiremti, popiežium ar imperatorium. Romėnams visai riesta pasidarė, nes vėl įsigalėjo Rïenzo kadai kitkart nuveiktasis „Romos prefektas" G i o v a n n i V i c o. Nei Romos milicijai, nei pagelbinei Florencijos kariuomenei nesisekė karas su šituo V i t e r b o miestą pasigrobusiu tironu. Atrodė, kad, Colą dï Rïenzo nuvertusi, Bažnyčia tuo pat panaikino ir savo pačios galią vidaus Italijoj.

Tuo pat metu nusmuko jos galia ir R o m a g n o j, E m i-

lijoj bei Lombardijoj, kur įsigalėjo Milano sinjoru, o 1350 m. ir Bolognos vikaru tapęs arkivyskupas Giovanni Visconti (§ 16) ir jo sūnėnai. Išsigandusi Florencija ir kiti guelfiški Toskanos miestai ėmė šauktis Karoliaus IV pagelbos. Tik Innocentijui VI vargais negalais pasisekė sutaikinti jie su Visconti (Sarzanos taika, 1353. III). Tuo būdu naujasis popiežius galėjo imtis gaivinti popiežių valstybę Italijoj; surado tam reikalui visai tinkamą žmogų.

Gil (Aegidijus) Alvarez Carillo Albornoz buvo Kastilijos grandas. Išgarsėjo jis karuose su maurais. Bet Alfonsui XI numirus, Petras (Pedro) Žiaurusis susivaidijo su Albornozu, kaip ir su kitais Alfonso dvariškiais. Tuo tarpu Toledo arkivyskupu tapęs, Albornozas pabėgo Avignonan, kur Klementas VI įvertino karinius bei diplomatinius jo gabumus ir padarė jį kardinolu. Innocentijus VI paskyrė jį savo legatu Italijai, o ypačiai Romos valstybei.

Pabėgęs iš Romos, Cola di Rïenzo tarėsi grįšiąs jon su Liudviko Didžiojo pagelba, bet baisiai čia apsiriko: Liudvikas, kaip minėta, pats iš Italijos pabėgo. Už „ereziją" pasmerktas, Bažnyčios persekiojamas tribunas pasislėpė tada (1348-49 m.) Abruzzuose pas spiritualus. Su jais negyvenamose vietose gyveno, gailėjosi už savo puikybę, už tuščią savo karūnavimąsi, skaitinėjo spiritualų knygas — abato Jokymo, Merlino, Polikarpo pranašavimus. Bendravo jis, rodos, su Angelo Clareno fratičelliais; gal būt, patapo tretininku. Tie fratičelliai laukė Bažnyčios dar baisiau nusmuksiant, Šv. Pranciškaus iš numirusių prisikelsiant ir drauge su „angeliškuoju popiežium" įsteigsiant naują Dvasios Bažnyčią. Laukė jie Šv. Dvasios amžiaus; tikėjosi, kad angeliškasis popiežius ir imperatorius įkūnysią žemėje Dievo karalystę, kurios nariais net žydai ir saracėnai tapsią. Iš pat pradžios Jokymo ir spiritualų idėjos paveikė, esam jau matę, Rïenzą; dabar tų idėjų įtaka jam, savaime aišku, sustiprėjo. Mielai klausė jis spiritualų puolančių Avignono Bažnyčią, jį iš Romos išvijusią ir patrijotišką jo darbą panaikinusią. Ėmė manyti, kad galima susidėti su imperatorium ir įvykdyti tai, ko nedavė jam įvykdyti Bažnyčia. Pakurstė čia buvusį tribuną ir vienas spiritualas, brolis Angelas, kuris išaiškino jam „Kirilo Pranašavimus" ta prasme, kad jam, Rïenzui, pavedęs Dievas drauge su imperatorium reformuoti Bažnyčią. Rïenzo ir esąs Kirilo minimoji „sau-

lė“, kuri, patekėjus, buvus „skorpijonitų“ (= popiežininkų) užtemdyta. Kovoj su popiežium imperatoriui, pasak Kirilo, turįs padėti gudrus giminus jam žaltys (tortuosus coluber mentosusque tibi ex latere coniungetur); tas žaltys, girdi, ne kas kitas, kaip pats Rïenzo, mergautinis Heinricho VII sūnus.

Su keliais spiritualais ir su jų knygomis atvyko (1350 m.) Rïenzo Prahon su Karolium IV tartis. Išdėstė Karoliui ir spiritualų svajones, ir, kas buvo daug įdomiau blaivaus proto imperatoriui, politinius savo paties planus. Aprašė politinę Italijos buitį, žadėjo padėti imperatoriui taikingai įsiviešpatauti Romoj ir visoj Italijoj. Religingas ir teologijos pramokęs žmogus, Karolius tuoj pajuto, kad erezijomis atsiduoda Rïenzo kalbos, bet susidomėjo politinėmis tribuno informacijomis. Išviso patiko jam, kaip ir arkivyskupui Arnoštui (§ 9), mokytas bei gražiakalbis romėnas. Suėmė dėlto jį ir pranešė apie visa popiežiui; tiesa, padarė Rïenzui kalėjimą, kiek tik galima, patogų, stengėsi jį nuo popiežiaus apginti ir nenustojo su juo bendravęs. Skaitė jo laiškus bei memuarus ir pats jam pamokslinio pobūdžio laišku atsakė; patarė išsižadėti fantastiškų svajonių. Kalėdamas, rašė Rïenzo ir arkivyskupui, ir savo draugams Italijon, ir keliems kardinolams Avignonan. Pagaliau išdavė Karolius Rïenzą popiežiui. Tačiau Klementas VI buvo jau aprimęs; kad ir lygino Rïenzą su Arnaldu Brescijiečiu, nenorėjo jo žudyti. Be to, ir Avignono dvariškiai užjautė garsųjį senovės žinovą ir, kaip ėjo garsas, poetą. Žinoma, Rïenzo idėjomis jie nesidomėjo: ne senieji romėnai ir filosofai — rašė jis pats — jų skaitinėta, bet Tristano ir Lanceloto romanai. Patupdė popiežius Rïenzą kalėjiman ir atidavė inkvizicijai, bet kalėjimas buvo honestus et curialis, o inkvizicija neskubėjo savo darbo atlikti. Naujasis popiežius, Innocentijus VI, išleido tribuną iš kalėjimo ir — gal, Rïenzo draugų kardinolų patariamas — nusiuntė jį Italijon popiežiaus vardu Romos gelbėti ir taikinti. Bet, kad ir paties popiežiaus Romon nusiųstas, Rïenzo priklausė kardinolo Albornozo. O tas gudrus ir blaivus diplomatas nei perdaug svajotoju pasitikėjo, nei buvo linkęs dėl jo planų savo paties politikai trukdyti. Pradžioje daug kariuomenės neturėdamas, stengėsi Albornozas prisivilioti Viscontį ir miestus, nė manyt nemanė reikalauti, kad Romėnai vieton „antrojo tribuno“ priimtų popiežiaus paskirtąjį Rïenzą.

Maža to — Romėnams Baroncellį nuvertus, patvirtino Albornozas Romos senatorium jų išrinktąjį Guido de Patrici, irgi buvusį rïenzininką (1354 m.).

Kantriai ir atsargiai siekė savo tikslų Rïenzo; tarnavo Albornozo kariuomenėj — vadovavo mažam raitelių būreliui, o tuo tarpu visur ieškojosi šalininkų ir pinigų. Teberėmė jį Perugija. Čia prisiviliojo jis du Fra Monrealės brolius, davusius jam pinigų, pasisamdė 250 raitelių ir įkalbėjo pagaliau Albornozą paskirti jį Romos senatorium. Kaip naują Scipijoną priėmė Romėnai (1354. VIII. 1) nebe tribūną, bet paties popiežiaus paskirtąjį senatorių, aprimusį ir nutukusį Rïenzą. Kaip ir savo tribunavimo laikais, reikėjo jam pirmiausia kovoti su didžiūnais dėl Romos apskrities miestų bei žemių. Turėjo jis dabar samdinių kariuomenę. Bet, viena, negalima buvo ja pasitikėti, juo labiau, kad Fra Monreale buvo bemanąs su Colonnų pagelba nuversti senatorių ir pats įsiviešpatauti Romoj; antra, samdiniams mokėti ir savo skoloms Monrealės broliams grąžinti priverstas buvo Rïenzo padidinti mokesčius, kuo sukurstė prieš save Romėnus. Monrealę ir jo brolius vyliumi jis suėmė ir mirtimi nubaudė; bet kolonnininkai susimokė, prisiviliojo didelę dalį liaudies, ir X. 8 iš ryto sukilėlių minios apsiautė Kapitolïumą. Rïenzo sutriko, norėjo pabėgti, bet buvo sugautas ir nužudytas. Valdžią vėl pasigriebė didžiūnai. Albornozas patraukė nužudytojus teisman, bet popiežius juos paleido. Kardinolas tam nesipriešino, nes ir be to perdaug rūpesčių turėjo.

Patraukęs savo pusėn Viscontį, visomis golėmis užsikrito jis ant prefekto Giovanni Vico ir ant Anconą, Riminį ir kitus Bažnyčios miestus pasigrobusių Malatestų, kuriuos rėmė Florencija. Albornozo nuveiktas prefektas pasidavė jo valiai, ir Montefiasconės mieste Albornozo sušauktasis pralotų, baronų ir miestų atstovų susirinkimas prisiekė saugoti Bažnyčios teises (1354 m.). Po to suvaldė kardinolas ir kitus Bažnyčios žemių sinjorus, net Spoleto duką, ir pradėjo kovą su Malatestomis; įsibrovė į Anconos marką, apgulė Riminį ir privertė Galeotto Malatestą pasirašyti Gubbïo taiką (1355. VI). Galeotto grąžino Bažnyčiai jos žemes, sutiko mokėti jai duoklę bei siųsti pagelbinius pulkus, o už tai gavo dešimčiai metų Riminį, Pesaro, Fano bei Fossombronės vikarijatą ir ekskomunikos nuėmimą. Tiesa, ilgai dar (iki

1359 m.) reikėjo kardinolui kariauti su Cesenos bei Forlì tironais Ordelaffi ir su Giovannio Visconti (†1354. X) sūnėnais Bernabò, Galeazzo ir Matteo. Su popiežiaus sušauktųjų kryžiuočių pagelba Albornozas kuo tik jų nenuveikė (1363 m.), bet Urbanas V atšaukė jį ir 1364. III pasirašė taiką su Bernabò.

Albornozui pasisekė paversti žiemių Italijos tironai Bažnyčios vikarais ir atgaivinti valstybė (Romos apskritis, Spoleto dukatas, Romagna ir Emilija). Iš lėto traukė jis Bažnyčios pusėn miestus. Savo tvarkomųjų ir globojamųjų miestų pavyzdžiu veikė. Miestą popiežiui „grąžindamas" palikdavo jam savivaldybę ir jo privilegijas. Dar svarbiau, kad jis Bažnyčios valstybę — ypačiai Tuscijos (Toskanos) patrimonïumą, terra Arnulphorum (žemes tarp Spoleto ir Nėsos esančias) ir Sabinos grafystę — ir aptvarkė. Kiekvieną provinciją ėmė valdyti rektorius, kuriam padėdinėjo teisėjų bei patarėjų kurija ir kurio priklausė samdinių bei miestų milicijų vadas, karo kapitanas. Pačiai Romai kardinolo patarimu popiežius ėmė skirti senatorių svetimšalį ir pripažino Romėnų renkamą 7 reformatorių tarybą. Mat, Romos diduomenė nusmuko, ir Romos tauta sudemokratino valdyseną Florencijos pavyzdžiu. Roma turėjo ir savą iš dalies samdinių, iš dalies milicininkų kariuomenę, kurioj, kaip ir visur, didžiausią rolę ėmė vaidinti šauliai (balestrarii ir pavesatori). Kaip tik XIV amžiaus pusėj, paraką išradus, atsirado šautuvų ir patrankų. „Maža buvo žmonėms", rašo Petrarka, „nemirtingojo Dievo griausmų: žmogpalaikiai — taip puikybės sutupta su žiaurumu! — ėmė patys žemėje dūzgėti griausti. Maronas sako, kad negalima pamėgzdžioti žaibo, bet tie pasiutėliai ėmė mėgzdžioti. Neseniai dar buvo tai maras bei retas dalykas; dabar — žmonių blogiausiems dalykams palankių esama — paplito ne mažiau, kaip ir visi kiti ginklai". Albornozas patvirtino naują demokratinę Romos konstituciją ir 1363 m. apkodifikavo kiek Romos teisę. Kiek galima buvo, vienodino jis visos popiežių valstybės teisę; 1357 m. Fano mieste sušaukė seimą ir paskelbė savo Constitutiones Aegidianae, įstatymų kodeksą, kuris galiojo Bažnyčios valstybėj iki 1816 m.

20

Albornozas buvo atsargus politikas: pasitenkino formalia šiaurinės Italijos tironų priklausomybe ir nesistengė vienyti Italijos. Tačiau, kad ir kaip romantiška, Rienzo paskelbtoji vienos Italijos idėja sutiko su daugelio italų troškimais ir atrodė vienintelis vaistas esąs nuo miestų bei tironų tarpusavio kovos, nuo anarchijos. Kaip pagaliau ir pačiam Rienzui, visiems aišku rados, kad, norint suvienyti Italija, reikia susidėti ar su popiežium, ar su imperatorium. Be to, miestai ir tironai, nuolat tarpusavy kovodami, ieškojo galingų sąjungininkų. F l o r e n c i j a ilgai mėgino įsteigti popiežiaus vadovaujamą sąjungą, pagaliau — guelfų tvirtovė — ėmė šauktis imperatoriaus Karoliaus IV. Kvietė jį Italijon ir Lombardų-Venecijos sąjunga (1354 m.). K l e m e n t a s VI priešinosi Karoliaus žygiui, bet I n n o c e n t i j u s VI nusileido — tikėjosi, kad Karolius padės Albornozui.

Giovanniui Visconti numirus, Karolius IV 1354. X. nužygiavo Italijon ir XI. 3 atvyko Padovon; žiemojo Mantovoj. Jis vieną tikslą galvoj teturėjo — karūnuotis Romoj imperatorium. Tik dėl to dalyko ir dėl subsidijų tesiderėjo su sinjorais ir miestais; visus nuvylė tik su 300 riterių atvykęs: ir patrijotus, ir guelfus, ir ghibellinus. Tiesa, mėgino sutaikinti priešus; bet visi tuoj suprato, kad rūpi jam ne taika, ne Italija, o karūna ir pinigai. Viena Pisa tedavė jam sinjoriją; kiti miestai — tik pinigų, kad greičiau juo nusikratytų. Paniekinamai žiūrėta į valdovą, kuris važiuojąs Romon karūnuotis, kaip koks pirklys mugėn prekiauti. Visconti tuoj pamatė, ko jis vertas; nepabijojo įsileisti jo Milanan, kur arkivykupas Robertas Visconti pats karūnavo jį geležine Lombardijos karalių karūna (1355. I. 6). Tačiau kukliai elgdamasis ir imperatoriškąjį savo autoritetą žemindamas, Karolius pagaliau laimėjo. — Toskanos miestai jam prisiekė; pati F l o r e n c i j a pinigais išdildė Heinricho VII, Karoliaus senelio, paskelbtąjį jai imperijos baną. Ramiai pasiekė Karolius Romą ir buvo karūnuotas (1355. IV. 5). Greit ir be garbės grįžo Vokietijon „su karūna, kurią buvo įsigijęs nė karto nemostelėjęs kardu, su kietai prikimšta pinigine, kurią tuščią buvo Italijon atsinešęs, su menkute šlove ir didele gėda“. „Ką būtų tau pasakę tavo tėvas ir protėvis“, kreipėsi į jį Petrarka, „kad susitikę būtų su tavimi Alpėse?“.

Aišku — nieko nebegalima buvo laukti iš Vokiečių imperijos. Kaip ir Vokietija, Italija sueižėjo daugeliu kovojančiu savybėj valstybių ir valstybėlių, kurios nuolat įveldavo į savo karus Prancūzijos, Vokietijos, Vengrijos ir Ispanijos valdovus. Nenuostabu, kad Italijon skverbėsi visokie avantiūristai, ypačiai karių samdinių vadai, condottieri, kurių, tiesa sakant, ir pačioj Italijoj netrūko (§ 19). Tie samdiniai ir jų vadai buvo natūralus socijalinių procesų padarinys. — Prekybai ir pramonei augant, o pinigams pingant, smulkioji, savo žemdirbių mokesčiais gyvenanti riterija ekonomiškai smuko. Miestelėnai išstumdavo riterius iš miesto, atimdavo jiems politines teises bei privilegijas ir skriaudė miesto apskrities riterius: laisvindavo jų žemdirbius, griaudavo jų pilis, visur ir visiškai juos žabodavo. Ne tik Italijoj, bet ir visoj Europoj riterių vieton tapo valdininkais miestelėnai; net karo dalykuose su riteriais ėmė lenktyniuoti miestelėnų milicijos ir šauliai (§ 19). Tačiau karinės savo reikšmės riteriai dar nebuvo nustoję. Kautynių eigą nulemdavo sunkiai apginkluotieji raiteliai (riteriai, milites), o norint riteriauti reikėjo iš pat mažens miklintis bei mokytis karo dalykų, ko negalėjo daryti pirklys ar amatninkas ir, savaime suprantama, nenorėjo. Taigi, miestelėnams asimiliavus arba išvijus riterius, miestų milicijos nuprato kariauti ir nustojo buvusios gera kariuomenė. Miestams vadovaują pirkliai, pramonininkai ir amatninkai ėmė samdyti riterius ir kreiptis į garsius jų ir karių profesijonalų būrių, kompanijų, vadus. Taip pat darė ir valdovai. Be samdinių Albornozas niekuomet nebūtų pasiekęs savo tikslų ir niekuomet nebūtų taip įsigalėję Italijos tironai. Antra vertus, nusmuko pačios riterijos kultūra; nubudo karingi riterių instinktai, kurtuazinį gyvenimą pakeitė primityvusis didvyriškumas, plėšikavimas ir stovyklos papročiai. Natūraliai būrėsi tie riteriai plėšikai; jų būrelius papildinėjo visokio plauko drąsuoliai, energingesnieji tapo vadais. Visa tai buvo savotiškas nufeodalėjusios visuomenės diferencijavimasis: iš visuomenės išsiskirdavo profesijonalų kariuomenė. Bet Italija nebebuvo viena valstybė, kaip kad Prancūzija, nebeturėjo karaliaus, kuris galėjęs būtų suvienyti bei sutvarkyti pakrikusius po kraštą kondottierių būrius ir padaryti juos Italų tautos kariuomene. Italų kariuomenės, kaip ir pačios Italijos, anarchinės būta; iš esmės ir ne tautinės, nes iš visur skverbėsi Italijon kondottieriai svetimšaliai.

Esam jau minėję samdinių vadus — Fra Monrealę, Wernerį von Uerslingen (§ 19). Daug naujų vadų atplūdo su savo kompanijomis iš Prancūzijos, ypačiai Anglams pasirašius su Prancūzais Bordeaux paliaubas (1357 m.). Monteferrato markizas pats pasisamdė (1361 m.) garsiąją „baltąją kompaniją" kariauti su Galeazzo Visconti. Romos valstybę ėmė plėšti žiaurusis kondottieris grafas Landau. „Visiems žinomas", atsakė jis Albornozo pasiuntiniams, „mūsų gyvenimo būdas Italijoj. Esam pripratę plėšikauti ir žudyti visus, kas mums priešinasi. Kam brangi yra gyvybė, tas gera duokle nusiperka iš mūsų ramybę ir taiką. Todėl, jeigu viešpats legatas nori su mumis geruoju gyventi ir savo miestams taikos, tai tegul daro, ką daro visi, vadinasi, moka ir moka". Legatas, valdovai bei miestai, dažnai ir mokėdavo arba patys kompanijas samdydavo, t. y., jas stiprino. Anglas John Hawkwood (Giovanni Acuto) pradėjo kariauti - plėšikauti minėtojoj „baltojoj kompanijoj", 1364 m. patapo savo paties kompanijos vadu; tarnavo Pisai, paskui Florencijai, kuri net atvaizdavo jį ant savo katedros sienos.

Samdinių kompanijos, kartais labai didelės (apie 10.000 žmonių), pavirto keliaujančiomis valstybėmis. Valdė kompaniją vadas ir taryba, kurią sudarė 4 raitelių (cavalieri) ir 4 pėstininkų (masnadieri) kapitanai. Svarbių reikalų svarstyti sušaukiamas buvo visų kaporalų susirinkimas. Kompanija turėjo savo teisėjus, notarus, iždininkus. Jos stovykla tapo turgumi; jos kontragentais — bankininkai. Jos vadas tik tuo tesiskyrė nuo valdovų, kad neturėjo teritorijos. Fra Monrealė buvo bemanąs įsikurti tikrąją valstybę, kai suėmė jį Cola di Rïenzo (§ 19). Muzio Attèndolo Sforza, Romagnos kaimiečio sūnus, tapo pagaliau Neapolio karalienės Onos II konetabliu, jo sūnus Francesco — Milano duku.

Tiek valdovai, tiek miestai čia samdydavos kondottierius, čia su jais kovojo. Urbanas V prakeikė visus kondottierius ir šaukėsi talkon imperatorių, kunigaikščius, vyskupus, miestus, visas tautas, net arkangelą Mykolą ir žvaigždes, kurios kovojusios su Sisara. Miestų įgaliotinių susivažiavimas Florencijoj pasirašė sąjungos sutartį (1366. IX). Toj sąjungoj žadėjo dalyvauti Toskanos miestai, Bažnyčios valstybė ir Neapolis; bet Florencija nesutiko, kad įstotų į ją imperatorius, ir sąjunga 1367 m. suiro. — Negalėjo susitarti Italijos valstybės. Todėl ne tik

Romėnai, bet ir visi patrijotai, imperatorium nebepasitikėdami, prašė meldė popiežiaus grįžti Romon.

21

Avignono popiežiai ir patys suprato Romos reikšmę. Tebegyveno Avignone todėl, kad bijojo savo valstybės baronų bei miestelėnų ir nuolatinių karų su kitais Italijos valdovais. Dabar Albornozas buvo sutvarkęs Bažnyčios valstybę. Urbanas V 1364 m. pasirašė taiką su Bernabò Visconti (§ 19), o 1366 m. ėmė vadovauti minėtajai (§ 20) Bažnyčios, Toskanos miestų ir Neapolio sąjungai; maža to — buvo beruošiąs ir šiaurinės Italijos tironų sąjungą prieš tą patį Visconti. Dėl visos tos politikos ir norint Albornozo laimėjimai apsaugoti, reikėjo popiežiui Romoj gyventi. Tiesa, kardinolai prancūzai (jų buvo daugumas), beveik visa Avignono kurija ir Prancūzų karaliaus šalininkai išsijuosę priešinosi popiežiaus sumanymui: „kur popiežius, ten ir Roma", sakydavo. Bet popiežius jautė, kad jo autoritetas amžinai yra susimezgęs su amžinąja Roma. „Ką atsakysi tu Petrui", rašė Urbanui Petrarka, „kad sakys jis tau: — Aš pabėgau iš Romos pašėlusio Nerono bijodamas, bet mano Mokytojas papeikė mane pabėgus — ir grįžau numirti; sakyk, koks Neronas ar Domitïanas yra išvijęs tave iš Romos? Su kuo — su Avignono nedorėliais ar su Petru ir Povilu — nori tu Paskutiniojo Teismo dieną būti?" Be to, Prancūzijai kariaujant su Anglija ir kompanijoms Prancūzijoj siaučiant, Avignone neramiau rados gyventi, kaip pačioj Italijoj. Pagaliau, Italijoj, gal, ir lengviau būtų buvę įkūnyti brangioji Urbanui idėja — suruošti kryžiaus žygis ir išvaduoti Jeruzalė.

Imperatorius žadėjo pats palydėti popiežių Italijon ir padėti jam nuraminti kraštą. Venecija, Genova, Pisa ir Neapolis davė 60 galėrų. Su kardinolais (5 liko Avignone) ir su savo dvaru Urbanas 1367. V. 20 išplaukė iš Marseillės, V. 23 buvo Genovoj, VI. 1 — Pisoj, VI. 4 — Corneto uoste, kur sutiko jį vyskupai, abatai, valdovų bei miestų pasiuntiniai ir gyvas skruzdėlynas žmonių. Ant kranto laikė popiežius iškilmingas mišias, savo pirmąsias Italijoj. Per Toscanellą pasiekė jis Viterbo ir X. 16 įžengė Romon. Džiaugdamies priėmė jį romėnai; nesipriešino ir tam, kad savo valdžiai padidinti pakeitė jis konstituciją. Čia aplankė

popiežių Neapolio karalienė, Karolius IV (1368. X) ir Bizantijos imperatorius Jonas Palaiologas (1369. X), kuris išsižadėjo graikų tikėjimo: prašė popiežiaus padėti jam kovoti su Osmanais.

„Kad būtute Romoj", rašė Florencijos kancleris Coluccio Salutati Petrarkai, „tai matytute, kaip atstatomos sugriautosios bažnyčios, ir, žinau, pasidžiaugtute. Pamaldus žmogus būdami laimintute tąjį, kas atstatė Lateraną, restauravo Šv. Petro katedrą ir atgaivino visą miestą". Bet politiniu Italų vadu Urbanas netapo. Karolius IV neištesėjo savo pažadų, tik vėl piniginę teprisikimšo. Iš sumanytosios sąjungos prieš B. Visconti nieko neišėjo, o 1366 m. sąjunga suiro (§ 20). Albornozui numirus (1367. VIII), popiežius nebegalėjo suvaldyti savosios valstybės. Jam dar nepasiekus Romos, sukilo Viterbiečiai. Netrukus Romos apskrity ėmė maištininkauti Francesco Vico (Giovannio sūnus) ir sukilo Perugija, kuri pasisamdė Johno Hawkwoodo kompaniją. Bernabò Visconti pasisamdytosios kompanijos plėšė Toskaną ir grėsė popiežių valstybei. Nenuostabu, kad nutarė pagaliau Urbanas grįžti Avignonan; sakėsi turįs sutaikinti Angliją su Prancūzija. Nesidavė įkalbamas šv. Birgittos (§ 2), nuo 1350 m. Romoj gyvenančios švedų mistikės, nors pranašavo ji, kad, jeigu tik grįšiąs Avignonan, tuoj numirsiąs. „Šv. Dvasia", sakė Urbanas romėnams, „atvedė mane Romon, o dabar Bažnyčios labui iš jos veda"; 1370. VI. 26 atsisveikino su Roma ir XII. 19 numirė Avignone.

Jo įpėdiniu kardinolai išrinko Klemento VI sūnėną — Grigalių XI (1370. XII. 30 — 1378 m.). Ir jį iš pat pirmųjų jo pontifikato dienų kvietėsi grįžti romėnai, italų patrijotai ir religingi žmonės. Šv. Birgitta tvirtino pačią Panelę Šv. jai sakius, kad numirsiąs popiežius, jeigu negrįšiąs Romon; bet šįkart pati numirė (1337 m.). Kita mistikė, Šv. Kotryna Sienietė įkalbinėjo jam persikelti Romon ir reformuoti Bažnyčią, puolė supasaulėjusią Avignono kuriją. Įsenėjęs Petrarka gynė Romos garbę nuo žeminančių amžinąjį miestą prancūzų. Bet gerą politiką Grigalių didžiau paveikė kiti, konkretesni argumentai. — Užsivertęs jis buvo centrinės Europos reikalais, taikino Prancūziją su Anglija, bet matė, kad reikėjo arba Italijon grįžti, arba nuo itališkosios popiežių valstybės atsisakyti.

Iš tikro, 1371 m. vėl prasidėjo Bažnyčios karas su B. Vis-

c o n t i, o popiežiaus generolų pergalės sukurstė prieš jį ir F l o r e n c i j ą, kuri bijojo, kad popiežius nori ir Toskaną pasiglemžti. Paties popiežiaus vasalai bei valdovai vis smarkiau priešinosi jo valdininkams. — Legatais, provincijų rektoriais ir miestų podestomis popiežiai daugiausia skyrė prancūzus, patrijotų nekenčiamus svetimšalius. Tie, kaip vadino juos Kotryna Sienietė, „įsikūniję velniai" (d e m o n i i n c a r n a t i) begėdiškai siurbė žmones ir laužė miestų konstitucijas. „Geriau būtų", rašo vienas metraštininkas, „ir Dievui, ir žemei, kad tie Bažnyčios ganytojai visai išsižadėtų žemiškosios valdžios... Negalima kartu tarnauti ir Dievui, ir mamonai, viena koja stovėti danguje, o antra ant žemės". Blogu tųjų „ganytojų" valdymu ir pasinaudojo F l o r e n c i j a. Dėjosi italų laisvę ginanti, o tikrovėje — Toskaną nuo popiežių gynė. Iš tiesų, despotiškai valdė, Bažnyčios 1370 m. vėl užimtąją, P e r u g i j ą legatas G e r a r d a s d e P u i; besiruošiąs buvo A r e z z o ir S i e n ą užkariauti; B o l o g n o s legatas G u i l l a u m e N o e l l e t norėjo atimti Florencijai P r a t o miestelį ir nusiuntė Toskanon Hawkwoodo vadovaujamą „šventąją kompaniją".

Florencija pati pasisamdė Hawkwoodo kompaniją (davė jam daugiau pinigų) ir ėmė kurstyti miestus bei valdovus numesti kunigų jungą, išsivaduoti iš svetimšalių valdžios ir sudaryti sąjungą. P i s a, G e n o v a, išviso 80 miestų susidėjo; įstojo į jų sąjungą karalienė Ona, o B. Visconti 1375 m. pasirašė sutartį su Florencija. Buvo pasiūta raudona sąjungos vėliava su sidabrinėmis raidėmis išsiuvinėtu žodžiu L i b e r t a s. Netrukus sukilo ir tūli paties popiežiaus valstybės miestai. „Prefektas" Giovanni Vico užėmė V i t e r b o miestą. Sąjūdis paplito po R o m a g n ą, E m i l i j ą, A n c o n o s marką ir S p o l e t o. „Šviesiausieji viešpačiai ir brangieji broliai", rašė Romėnams Florencijos kancleris C o l u c c i o S a l u t a t i, „teisingasis Dievas pasigailėjo nužemintosios Italijos, kuri stenėdama prakeiktosios vergijos jungą tempia. Pakėlė Jis tautos dvasią ir pavergtuosius prieš gėdišką barbarų tironiją sukurstė... Sukilkite ir jūs, Romėnai!... užstokite tautas, išvykite iš Italijos prakeiktus tironus, apginkite mylimąją laisvę!... Tai Romėnų vertas darbas... Nesiduokite meilininkams kunigams. Jie nori jums įkalbėti, kad remtute Bažnyčios valdžią; žada jums, kad grįš Italijon popiežius ir kurija, kad tada ateis jūsų miestui laimingi laikai. Bet iš visa to

viena teišeis: su jūsų pagelba Italija pavirs verge, o prancūzai — jos ponais... Padarykite įstatymu senojo Katono žodžius — su laisvaisiais gyvendami norime laisvi būti".

Deja, kadaise Florencija nenorėjo padėti Rïenzui suvienyti Italijos, o dabar Romėnai nepanoro susidėti su Florencija. Bijojo Romėnai galingojo miesto ir jo sąjungininko prefekto Vico; Romoj gyvenantis popiežius labiau jiems rūpėjo, nei Italijos vienovė. Grigalius XI gerai tat suprato ir padarė tinkamą išvadą: reikėję kuogreičiausiai grįžti Romon. Prakeikė jis (1376 m.) sukilimo vadus Florencijiečius, leido visiems ir visur plėšti Florencijos piliečius, nusiuntė Italijon kariuomenę ir nesidavė įkalbamas išsigandusios dėl savo prekybos Florencijos pasiuntiniams, nė pačiai Šv. Kotrynai. Tačiau grįžti Romon ne veltui jį popiežių įkalbinėjo. — Prancūzijos karaliaus ir prancūzų kardinolų nė neklausdamas, Grigalius 1376. IX. 13 paliko Avignoną, XII. 5 išlipo Corneto uoste ir 1377. I. 17 įžengė Romon. Popiežiai sugrįžo, tik ne Italijos vienyti, o savos valstybės ginti ir Italų vienovės laidoti.

22

Didiesiems Vokiečių imperatoriams Italija knietėjo kaipo integralinė imperijos dalis ir imperatoriškosios valdžios parama. Karoliui IV tik imperatoriaus karūna, tuščias išnykusios valdžios simbolis, teknietėjo. Italijos užkariauti bei suvienyti negalėdamas jis tuo nė kiek ir nesirūpino. Taip pat tiktai priemone, pusiau dvasinės — pusiau pasaulinės Bažnyčios-imperijos ramsčiu, tebuvo Italija ir popiežiams. Mielai būtų jie visą pusiasalį savo karalyste padarę, bet dėl kovos su imperija nepajėgė savo svajonių kūnu paversti. Patys atskėlė nuo Italijos Neapolio karalystę ir priversti buvo pasitenkinti grynai formalia tos karalystės priklausomybe. Dabar, Romon grįždami, popiežiai pirmiausia stengėsi apginti savo pačių valstybę; rados persilpni Italijai apžioti, pakankamai stiprūs — neduoti kitiems to padaryti.

Kas gi, be imperatoriaus ir popiežiaus, galėjo įkūnyti politinę nelaimingosios tos Italijos vienovę, patrijotų, deja — daugiausia lepšių-literatų, svajonę? Tam reikėjo valstybių federacija įsteigti arba kuria nors iš tų valstybių pasiremti. Bet Italijos valstybės tebekovojo savybėj dėl žemių bei valdžios, viena

kitai valdžios pavydėjo ir negalėjo išvien eiti, ilgam sąjungon susidėti. Nepasisekė Italijos suvienyti nei Colai di Rïenzo, nei Florencijai. Galima buvo spėlioti, kad kuris nors galingasis valdovas pasiglemš kitus ir tuo būdu Italiją suvienys; bet ir tai tik teorinis galimumas tebuvo. Galingiausioji Italijos valstybė, Neapolio karalystė, iro ir nebevaliojo varyti toliau Roberto II politikos, kuri, tiesa sakant, ir jam pačiam nelabai buvo sekus. Iš kitų didesniųjų valstybių tebestiprėjo, bet nuolatiniais tarpusavio karais viena kitą silpnino Venecija, Milanas ir Florencija.

Venecija (IV, 40) XIII—XIV baigtinai sutvarkė oligarchinę savo valdyseną ir, nuveikus Pisą (XIII amžiaus gale) bei Genovą (Chioggios kautynės, 1380 m.), sutvirtino savo jūros imperiją. Netiesiog padėjo jai čia patys Osmanų laimėjimai: Archipelago salų ir Bizantijos pajūrio gyventojai pasiduodavo Venecijai, kad apgintų juos nuo Osmanų, ir respublika tapo krikščionybės gynėja rytuose. Ties Gallipoli 1416 m. sunaikino Venecija baisųjį Osmanų laivyną. Žinoma, žiūrėjo ne tiek karo su turkais, kiek savo galios ir prekybos. O prekybos reikalai vertė Veneciją kreipti dėmesį į Italiją. Rytų prekybai su Europa tarpininkaudama turėjo ji saugoti savo pirklių kelius Italijoj ir didinti savo teritoriją, itališkąją savo terra ferma. Žinome, kad dėl Dalmatijos sėkmingai kovojo su ja Liudvikas Didysis (§ 14). Bet pavojingesni už Liudviką rados Venecijai itališkieji jos kaimynai, XIV amžiuje įsigalėję tironai — Padovos Carraros, Ferraros markizai Estės, Veronos sinjorai Scaligeri ir ypačiai Visconti. Taigi, nuo XIV amžiaus galo ėmė Venecija plėsti savo terra ferma: išnaikino Carrarų giminę ir nusiuntė savo rektorių bei kapitaną Padovon (1406 m.), paskui užsikariavo dalį Friulo bei Istrijos, Vicenzą, Treviso, pačią Veroną ir 1435 m. Ravenną. Tiesa, tik XV amžiuje tetapo Venecija tikrai galinga Italijos valstybe. Jos dogė Tommaso Mocenigo, prieš mirdamas (1423 m.), melste meldė savo draugus bei patarėjus, kad atsisakytų nuo naujų užkariavimų ir kad jokiu būdu nerinktų jam įpėdiniu išdidžiojo bei karingojo Francesco Foscari. Kaip tik Foscari ir buvo išrinktas.

Arkivyskupas Giovanni Visconti ir jo sūnėnai Bernabò, Galeazzo ir Matteo (§§ 3, 16, 19, 20) padėjo pamatus galingajai Milano valstybei. Matteo (†1322) sutrukdė

popiežiui atsigaivinti valdžią žiemių Italijoj (§ 4); Galeazzo stengėsi visai Lombardijai pirmininkauti. Jam numirus, jo sūnus Gian (Giovan(ni) Galeazzo, Conte di Virtù, susirėmė dėl valdžios su savo dėde Bernabò, 1385 m. klasta ją pasigrobė, o dėdę su sūnėnais kalėjime numarino. Smurtu ir vyliumi padidino ir sutvarkė valstybę tas žiaurusis tironas, bet kartu ir sumaningas valdovas. Neturėjo jis draugų ir niekuo nepasitikėjo; gyveno užsidaręs Pavijos pily. Čia mezgė savo intrygų tinklą; iš čia vadovavo savo gudriems, visur siunčiamiems diplomatams ir geriausiems Italijos kondottieriams, kuriems atsilyginti pinigų nešykštėjo. Gerai pažino žmones ir sugebėjo tiek jų gabumais, tiek jų silpnybėmis naudotis. Su vienais Lombardijos tironais sąjungininkaudamas, nuveikė kitus, o paskui ir savo sąjungininkus išveisė. Tuo būdu pasivergė Lombardiją ir 1395 m. išsiprašė iš imperatoriaus Vaclovo duko titulą. Jo galia plito iki Genovos ir Bolognos. Liepė jis statyti milžiniškas užtvankas, kad galėtų Mincio upę nuvesti į šalį nuo Mantovos ir Brentos upę — nuo Padovos; rodos, norėjo pačios Venecijos lagūnas nusausinti; brovėsi į Toskaną, nuolatiniais karais vargino Florenciją ir tikėjosi, ją nuveikęs, užsidėti ant galvos Italų karaliaus vainiką. Visai tai puikiojo duko politikai turėjo tarnauti jo kuriamoji valstybė. Svarbiausias jo tikslas buvo, žinoma, fiskalinis: daug reikėjo pinigų ir diplomatijai, ir karams, ir prašmatniam paties duko gyvenimui. Tačiau gražiai suprato Gian Galeazzo, kad valstybės finansai priklauso ekonominės valdinių gerovės ir geros valdysenos. Todėl jomis nuolat ir rūpinosi. Visiems dukato miestams pats skyrė podestàs, o tarybas pakeitė paklusnių sau valdininkų kolegijomis; dukato sostinės, Milano, taryba panašėjo į dabartinių valstybių ministerių kabinetą. Dukatas virto absoliutine - biurokratine monarchija, kurios gyvenimas aiškiausiai reiškėsi paties duko ir jo dvaro gyvenimu. Žinia, kad kiekviena valstybė reikalinga gyvojo savo simbolio, valdovo; bet Gian Galeazzo, kaip ir kiti XIV—XV amžiaus tironai, tapdino valstybę su savimi, nesąmoningai josios norus vykdydamas, tik ties savimi žiūrėjo. Nepaveldėjo jis valdžios, nieko nebuvo išrinktas ar investintas — pats pasigrobė valdžią ir manėsi viską pats vienas tepadaręs. Priverstas buvo iki mirties tiek dukato pasieny, tiek jo vidury gintis nuo savo priešų ir religinių ar moralinių pareigų idėja nė kiek nesivadovavo. Tuo ir skyrėsi nuo paveldėtinių ir ren-

kamųjų valdovų; todėl ir buvo ne valstybės atstovas, bet tironas. Todėl ir knietėjo jam valdžios reiškiniai, etiketas, dvaras, išorės dalykai, ypač kada sutiko tai su jo paties norais. Ėmė statyti „didumu ir iškilnumu visas bažnyčias pralenkiančią“ gotinę Milano katedrą ir Pavijos Certosa, „iš visų vienuolynų stebuklingiausią“. Puikiuose Pavijos rūmuose surankiojo garsiąją biblijoteką ir relikvijų (nes jomis prietaringai tikėjo) kolekciją; kvietėsi savo dvaran architektus, skulptorius, tapytojus, literatus.

Nereikia dėl visa to perdėti Gian Galeazzo galvotumo. — Jis, kaip ir kiti tironai, galėjo pasigrobti valdžią tik todėl, kad objektyviai nebebuvo kitos išeities iš socijalinės - politinės miesto partijų kovos, kaip savo prigimtimi dekmokratinė, liaudimi remiantisi tironija (IV, 40 t.). Racijonalią ekonominę politiką ir biurokratizmą tironai irgi iš komunų paveldėjo, nemažiau — savo užkariaujamąją politiką; net Gian Galeazzo troškimu įsigyti Italijos karūną pasireiškė su Milano imperijalizmu susijęs italų patrijotizmas ir nevisai dar išnykusi Italijos karalystės idėja (§ 4). Niekuo nežabotasis individualizmas, kuris transformavo valstybę į monarchą, taip pat buvo prinokęs miestų kultūros vaisius. — Miestų visuomenei turtėjant ir diferencijuojantis, sunyko ilgainiui Viduramžių bendruomenės ir ėmė virsti individų agregatais (neorganinėmis klasėmis), o individai išsivadavo iš jų valdžios, socijalinius tikslus egojistiniais pakeitė. Be to, tam tikromis sąlygomis, despotinė vieno tirono valdžia atrodė racijonališkesnė, nei oligarchinės respublikos anarchija, o racijonalizmas vėl buvo miestelėnų pasaulėžiūros reiškinys (IV, 39). Taigi, tironija, tironų politika ir būdas reikia laikyti natūraliu miestų evoliucijos vaisiumi; natūraliu, bet nevisai sveiku, nes nevisai sveika buvo ir pati ta evoliucija. Miestų visuomenę pavojingai sirgus sako mums tai, kad nustojo lemiančios reikšmės patrijotiniai, socijaliniai ir religiniai - moraliniai idealai, kad nebe jais vadovavosi ištvirkęs individas, bet egojistinių savo tikslų siekė, kad galėjo tironas nebematyti visuomenės - valstybės. Miestų evoliucijos ir jų krizės būta.

Giano Galeazzo sūnus Giovanni Marïa (1402-12) išgarsėjo savo kurtais, kuriais ne žvėris, bet žmones pjudė. Savo samdiniams liepė iškapoti žmonių minią, kuri, jį gatvėmis jojantį sveikindama, taikos prašė; uždraudė visiems žodžius „ka-

rą“ ir „taiką“ vartoti: net kunigai turėjo prašyti Dievo ne „taikos“, bet „ramybės“ (dona nobis tranquillitatem). Jį nužudžius, bailus ir žiaurus jo brolis Filippo Marïa ėmė vienas valdyti dukatą (1412-47). Nepaprastas bailumas netrukdė Filippo Marijai nuolat kariauti su Florencija, Venecija ir su Neapoly įsikaraliavusiu Alfonsu Aragoniečiu (§ 16). Alfonsą paėmė jis nelaisvėn, bet pats ir paleido, kad neįsiviešpatautų Neapoly Anjou dinastija: sutiko su savo belaisviu, kad tai būtų ir Milano dukatui pavojinga. Kariavo Filippo Marijos samdomieji kondottieriai; pats vadovavo jiems ir savo diplomatams Milano pilyje ir kitose tvirtovėlėse gyvendamas, savo ištikimųjų dvariškių, karių ir šnipų saugomas. Mokėjo visus apgauti ir, net pralaimėjęs karą, apsukrumu laimėti; apgynė ir gerai valdė savo dukatą. Padėjo jam čia, liūtu apsimetančiai lapei, lape apsimetęs liūtas — garsusis kondottieris Francesco Sforza, kuriam pasisekė ne tik su Filippo dukteria susituokti, bet pagaliau ir Milano duku tapti (1450-66).

Su Venecija sąjungininkaudama, Florencija (IV, 42) priešinosi užkariaujamai Viscončių politikai, gynė nuo jų pati save ir Toskaną, kuriai, Genovai nuveikus Pisą (jūros kautynės ties Melorïa, 1281 m.), ir pirmininkavo, nors tiktai XV amžiuje tepasivergė Pisą, Livorno, Porto Venere ir, įsitvirtinusi pajūry, ėmė tiesiog jūros prekyboj dalyvauti. Tačiau Florencijos vadai, savo prekybos bei pramonės reikalų žiūrėdami, nenorėjo be galo plėsti jos teritorijos, vienyti Italijos ir jai pirmininkauti. Imperijalistinė politika nesutiko su pačia praktiškų bei skeptiškų florencijiečių dvasia ir su neramia jų miesto evoliucija. Kaip tik Florencijoj nuosekliausiai išsirutulavo racijonalistinė - demokratinė miestelėnų dvasia ir politinė demokratijos santvarka pasidarė proto sprendžiamąja problema. Neatsitiktinai Machiavelli buvo florencijietis. — Nuo Giano della Bella reformų popolo minuto (arti minori) kovojo dėl valdžios su popolo grasso (arti maggiori). Pastarasis (stambioji kapitalistų, pirklių bei pramonininkų buržuazija) įsigalėdavo, kai reikėjo didinti valstybė, kovoti su Pisa dėl pajūrio ar su Siena dėl ekonominių santykių su Roma, gintis nuo Viscončių; pirmasis puldavo antrąjį, reikalavo politinių ir socijalinių reformų, lygybės, kai tik taika pakeisdavo karą. Taika buvo sąlyga smulkiosios buržuazi-

jos (vietinės reikšmės amatninkų bei pirklių, arti minori) gyvenimo, augimo ir įsigalėjimo. Tačiau smulkioji buržuazija neturėjo stambiosios prityrimo ir galios; noroms nenoroms dėdavosi su žemesniais visuomenės sluoksniais, su proletarijatu. Tuo būdu ir Florencijos demokratija rutulavosi tironijos link.

Niekuomet nebūtų vis dėlto kultūringi, savo laisve didžiuojąsi florencijiečiai ne tik kad tokiems žiauriems ūpšams, kaip Milano Visconti, nusilenkę, bet ir daug švelnesnio tirono pripažinti nenorėjo. Buvusis Atėnų dukas Gauthier de Brienne, tiesa, pasigriebė tirono valdžią, bet — tik keliems mėnesiams (1342-43 m.). Nepasibaigė tironija ir neilgametė proletarijato diktatūra (Tumulto dei Ciompi, 1378-82 m.); ji pagaliau net sustiprino stambiąją buržuaziją, kuriai ėmė vadovauti Albizzi šeima. Tačiau turtingasis Salvestro Medici, pats popolano grasso, iš pasalų kurstė sukilusį proletarijatą, o jį numalšinus, rėmė tebekovojančią su Albizziais smulkiąją buržuaziją. Vieri de' Medici atsisakė nuo aktyvios politikos ir užsiėmė savo banko reikalais; nenutraukė betgi ryšiu su popolo minuto ir „kad būtų buvęs didesnis garbėtroška, o ne toks geras žmogus, tai būtų galėjęs tapti valstybės vadu", principe della citta. Vėl pradėjo politikuoti ir vadovauti demokratams Giovanni di Bicci de' Medici. Tačiau suprato jis, kad tironijos įsteigti Florencijoj negalima; tik pinigais bei patarimais padėdinėjo savo šalininkams skverbtis į visas respublikos įstaigas, o tarybose ir pats kovojo dėl demokratinių įstatymų; įsigijo tuo didelį populiarumą. Jo pėdomis ėjo jo sūnus Cosimo (Cosimo il Vecchio). Gudriomis banko operacijomis padidino Cosimo ir be to nemažą savo šeimos turtą. Garbės nesijieškojo, kukliai elgėsi, bet mielai skolindavo ir duodavo pinigų visiems savo šalininkams ir įtakingiems miesto magistratams. Tiek išaugo pagaliau jo galia, kad Albizziai 1433 m. ištrėmė jį iš Florencijos. Kaip kokį valdovą priėmė tremtinį Venecija, o kitais metais jo šalininkai nuvertė Albizzi. Cosimo grįžo. Daug kraujo nepraliejo, bet vienus priešus ištrėmė, kitus įvarė į pragaištį; tarybas sau paklusniais, niekam nežinomais žmonėmis, uomini bassi e di vile condicione, papildė. Vienais „Dieve mūsų" valstybė nevaldoma, sakydavo Cosimo, bet konstitucijos laužyti nenorėjo.

Tuo metu Florencijoj tebesiskyrė dar pilnateisių piliečių

(cechininkų) bendruomenė, arba „komuna", ir vadinamoji „tauta" (p o p o l o), kuriai (nes buvo ji ir milicija) vadovavo „tautos kapitanas". Nors daugumas „tautos" ir buvo necechininkai (nepiliečiai), dalyvavo betgi milicijoj bei dviejose kapitano tarybose ir cechininkai - piliečiai; o su tomis tarybomis turėjo tartis cechų atstovų renkamieji p r i j o r a i (s i g n o r i a), vykdomoji komunos ir viso miesto valdžia. Komuna turėjo ir savą š i m t o t a r y b ą, o „teisybės vėliavininkas" (g o n f a l o n i e r e d e l l a G i u s t i z i a) posėdžiavo prijorų kolegijoj ir vykdė jos bei teismų nutarimus, buvo, gali sakyt, policijos viršininkas. Renkami buvo prijorai (dviem mėnesiam), tarybų nariai ir didieji valdininkai burtais. Visos tos sistemos naujasis Florencijos „pirmininkas" (p r i n c i p e, v a d a s F ü h r e r), arba patronas, nepanaikino. Savo įtakai paversti realia ir pastovia valdžia pasinaudojo jis tuo, kad prireikus galima buvo ne tik sušaukti p a r l a m e n t a s (piliečių susirinkimas), bet ir išrinkti specijaliems tikslams arba net valstybei reformuoti ypatingoji komisija, vadinamoji b a l ì a. Tokia penkeriems metams renkamoji b a l ì a ir ėmė daryti visų respublikos magistratų bei tarybų narių sąrašą; kita komisija (a c c o p i a t o r i) pagal tą sąrašą burtais rinkdavo magistratus bei patarėjus. Tuo būdu Cosimo per savo šalininkus, klijentus bei skolininkus 31 metus (†1464 m.) valdė respubliką ir ramiai perleido visą valdžią savo sūnui P i e r o.

Cosimo Medici dėjosi paprastas Florencijos pilietis esąs, kuodo nerietė — realia valdžia tenkinosi. Jis tikrai atstovavo tautai ir, p a d r e d e l l a p a t r i a, ne savo paties, bet jos gerovės paisė. Tuo skyrėsi nuo Milano tironų. Su Viscončiu susitaikinti negalėdamas, susiuostė su F r a n c e s c u S f o r z a, o Sforzai pasigrobus dukatą, sutaikino Milaną su Florencija, davė savo tautai geidžiamąją taiką. Susibičiuliavo ir su garsiuoju humanistu kardinolu T o m m a s u P a r e n t u c e l l i, sušelpė jį, ir Parentucelli, popiežium Nikalojum V tapęs, pavedė piniginius kurijos reikalus Medičių bankui, kas ėjo sveikaton ne tik patiems Medičiams, bet ir visai Florencijai. Taupus ir net šykštokas žmogus, Cosimo nesišykštėjo, kai rados jo pinigų reikalinga Florencija. Eikvojo pinigus statyti naujoms bažnyčioms, prieglaudos namams, ligoninėms, biblijotekoms. Dosniai apmokėdavo menininkus; perlinksmą vienuolį - tapytoją F r a F i l i p p o L i p p i

mielai apgindavo nuo jo viršininkų, pusiaumirka žiūrėjo į jo meilės pokštus ir linksmai jais juokėsi. Pats Cosimo nemokytas buvo; juo didžiau gerbė mokslą ir literatūrą; savo gydytojo sūnų M a r s i g l i o F i c i n o paragino mokytis graikų kalbos ir filosofijos, sušelpė jį ir „dvasios gydytoju" padarė. Tasai Marsiglio guodė susenusį savo globėją — vertė jam Platono dijalogus. Mėgo dienagalis Cosimo klausyti jo verčiant skaitant, tik kartais akis užmerkdavo. „Kam gi merki akis?" klausia jo žmona. — „Kad priprastų".

Cosimo laikais Florencija ėmė tapti italų meno, literatūros ir mokslo centru. Socijalinėms kovoms aprimus, ji praturtėjo ir sustiprėjo. Bet Cosimo nė nemanė pirmininkauti Italijai. Kaip Venecijai rūpėjo savo jūros imperija ir prekybos keliai, taip Florencijai — prekyba ir Toskana; todėl abiem tom valstybėm — taika ir s t a t u s q u o Italijoj, politinė pusiasalio pusiausvyra. Venecijiečiai ir florencijiečiai buvo praktiški žmonės ir blaivūs politikai; nepasiduodavo tad miglotoms svajonėms. Susidėdamos galėjo Florencija ir Venecija atremti Milano dukų puolimus ir neduoti nei Milanui, nei popiežiams, nei Neapoliui pasiglemžti Italijos. Taip pat Florencijos sąjunga su Milanu žabojo Veneciją, kurios įsigalėjimo, XV amžiui įpusėjus, bijojo Italijos politikai.

23

Popiežių kova su imperatoriais X—XIII amžiais sugriovė politinę Italijos vienovę ir padėjo išaugti kultūriniam - ekonominiam miestų partikuliarizmui, kurį dar labiau sustiprino popiežių valstybės atgijimas. Tas partikuliarizmas pavirto politiniu ir nedavė Italijai vėl susivienyti net tada, kai jos kultūros vienovė padarė reikalingą politinę vienovę. Nė viena Italijos respublika, nė pati Florencija, negalėjo suvienyti Italijos, nes atkakliai tam priešinosi kitos respublikos bei valstybės; kiekviena respublika nubaidydavo kitas nuo savęs tuo, kad naikino savo nugalimųjų nepriklausomybę. Mat, Italijos demokratijų negalima pripažinti tikrai demokratinėmis. Florencija, demokratiškiausias Italijos miestas, XV amžiaus gale turėjo apie 100.000 gyventojų, bet iš jų tik 3.200 pilnateisių piliečių. Lengva suprasti, kad Florencija tironiškai valdė prisijungiamuosius miestus ir nesutiko duoti jų piliečiams teisių, kurių nedavė nė savo pačios gyventojams. Itali-

jos miestą ir jo teritoriją valdė nedaugelis jo piliečių; nė sumaningiausiems politikams ir demokratijos ideologams neatėjo galvon visų gyventojų atstovybės idėja. Todėl ir miestų tarpusavio santykiai yra tiktai tironiškoji nugalėtojo valdžia arba neilgametė, tam tikram tikslui sudaromoji sąjunga. Colai di Rïenzo šmėkštelėjo federacijos, net Italų parlamento idėja ir — tuoj išnyko (§ 18). Taigi, tik monarchas tegalėjo, Italiją vienydamas, bent kiek žiūrėti miestų savivaldybės bei laisvių, kaip kad darė kardinolas Albornozas (§ 19). Tačiau Albornozas čia politikavo (kitaip nebūtų pasiekęs savo tikslo), ir vargiai buvo tat politinė jo ideologija; jo papėdininkai grįžo prie savavaliavimo ir tironijos (§ 21). Italijos tironai (§ 22) rados baisesni laisvės ir savivaldybės priešai, nei patys miestai, net savo tėviškėj jas naikino; taigi, turėjo, ne tik kad Italiją vienydami, bet ir savo pačių valstybę didindami, susiremti su savo laisvę ginančiomis respublikomis. Respublikos pavyzdžiu tie tironai racijonalino ir biurokratino savo valstybę, kūrė naują, XVI — XVIII amžiaus Europai charakteringą, absoliutinės monarchijos tipą. Kad ir kaip valstybę su savimi tapdino, tironai suprato betgi jos organiškumą, rūpinosi jos ūkiu ir gyventojų gerove, didino savo pajamas tuo, kad valdinius turtino. Tironija buvo nauja miesto-valstybės forma, natūraliai augo iš respublikos. Respublika turėjo arba socijalinėj anarchijoj žūti, arba virsti tironija. Bet Italijoj feodalizmas visuomet buvo reliatyviai silpnas, o XIII amžiuje ir visai sunyko. Tironais tapo tad patys miestelėnai arba kondottieriai, tik retai — išlikusieji feodaliniai valdovai (Estės), kurie, be to, suimdavo savin miestelėnų dvasią. Kitaip sakant, tironija buvo politinė forma, kurią kūrė sau pati miestų visuomenė. Nenuostabu, kad ta nauja forma negalėjo greit nusistoti. Tironai gerai tat matė ir priversti buvo nuolat ginti savo valdžią nuo kitų pretendentų, net nuo savo šeimos narių. Ne paveldėjimo teise, ne valdymo tradicijomis, ne tolimojo ir bejėgio imperatoriaus autoritetu — tik savo gabumais, gudrumu ir drąsumu, tuo, ką italai vadino v i r t ù (ne „dorybe", v i r t u s, bet greičiau „vyriškumu"), tegalėjo jie pasiremti. Tironija buvo revoliucinė, vadinasi, stipriausiojo, gudriausiojo ir nesąžiningiausiojo, valdžia. Jos būdą, socijalinį faktą, ir vaizdavo XIV — XV amžiaus tironai, žiaurūs ir klastingi v i r t u o s i.

Tironijų istorija rodo mums, kaip miestas-valstybė jieškojosi

naujosios politinės formos; antra vertus — kaip iro senoji politinė-socijalinė miesto santvarka. Ne tik įvairios miestelėnų bendruomenės kovojo tarpusavy ir draskė miesto vienovę — tos bendruomenės ir pačios iro; nebe savotiškas (iš esmės organinis, kad ir visai neidilinis) jų bendravimas būdino XIV—XV amžiaus miesto gyvenimą, bet socijalinė nebeorganinių „klasių" kova. Senosios bendruomenės rados individui nebereikalingos. Ne Medičiai savo cecho, bet cechas jų priklausė; ir ne tiek cechu jie rėmėsi, kiek savo skolininkais ir klijentais. Individas išsivadavo iš bendruomenės valdžios (§ 12), vistiek — kaip ta bendruomenė būtų vadinusis: miestu, cechu, consorteria, societa della torre ar gimine ir šeima. O kartu su bendruomenėmis griuvo ir socijaliniai moralės pamatai, nes naujoji visuomenė nebuvo dar susitvarkius. Bendruomenės ir šeimos tradicija nebevaržė individo; jis tos tradicijos, senųjų gyvenimo normų, nebepripažino ir savo giminaičio nebeskyrė nuo kitų savo priešų; džiaugėsi individualia savo laisve ir, gal, kaip vaikas, stengėsi pats sau ją įrodyti tuo, kad niekino kadaise sau šventas normas. Nereikia užmiršti, kad moralė yra socijalinis faktas ir kad Viduramžiais ji visuomet buvo tam tikros bendruomenės moralė. Senosioms bendruomenėms irstant, o naujai visuomenei dar nesusitvarkius, moralė būtinai turėjo sunykti. Iš esmės individas nepasidarė blogesnis: tik nustojo atstovavęs bendruomenei. Žiauri bendruomenių kova savybėj (ji praktiškai sugyveno su krikščioniškais bendruomenės narių tarpusavio santykiais, IV, 39) pavirto individų ir nebeorganinių jų susibūrimų kova ir atrodė žiauresnė. Be abejonės, tai buvo baisi visuomenės ir jos moralės krizė, bet — ir augimas. Tik savimi tepasitikėdamas, tik ties savimi težiūrėdamas, individas suprato savo ir kitų individų reikšmę, ėmė branginti individualius gabumus, politiko, mokslininko, menininko talentą, žmogaus virtù, pats troško didžių ir garsių darbų.

Viskas platino individo akiratį ir veikimo sferą, mokė ir vertė jį individualiais savo gabumais naudotis, juos ugdyti ir lavinti. Nebe socijalinės grupės, bet individai vadovavo visuomenei (partijų, sukilėlių vadai), kariuomenei (kondottieriai, § 20), valstybei (tironai, § 22). Niekas nebeįsivaizdavo gyvenimo, kur negalėtų skirtis nuo kitų ir didžiuotis ypatingais savo drabužiais, ypatingu elgimusi, savo žiniomis ir gabumais. Ne tik tironai — ir respublikos rinkosi valdininkais ir diplomatais žiningus žmones bei

garsius oratorius. Giano Galeazzo Visconti nuomone, Florencijos kanclerio Coluccio Salutati laiškas buvęs Milanui pavojingesnis, nei tūkstantis raitelių. Vietoj anoniminių menininkų mokyklų-draugijų atsirado žymieji, visiems žinomieji ir visų gerbiamieji menininkai. Valdovai, tironai, kondottieriai ir turtingieji miestelėnai tapo tų menininkų mecenatais bei draugais; menas, literatūra, mokslas — vertingiausio žmonių darbo sritimi, darbu, kuris visus domino bei džiugino, gražino gyvenimą ir realybę, menininkų vaizduojamą. Realybė nustojo buvus abstrakčiu simboliu, negyva alegorija — viliojosi kaip tik savo konkretumu, individualiais savo bruožais. Staiga ir nepaprastai įsigalėjo pasaulininkų dvasia — užmiršta ir niekinama buvo absoliutūs, religiniai idealai, absoliutus (todėl tik — ir reliatyvus, § 1) žemiškojo gyvenimo tikslas: žemiškojo gyvenimo tapta sau pačiam tikslu, absoliutinamu. Tai gražiai sutiko kaip tik su italų tautos būdu, konkrečiu, gyvybingu ir aistringu, į žemės gyvenimą nukreiptu.

Visuomenės individualėjimas nebuvo visa to priežastis, ir ne dėl individualėjimo visa tai aikštėn išėjo. Individualėjimas tebuvo tik kultūros augimo reiškinys ir savotiška to augimo forma. — Socijalinio-ekonominio (iš dalies ir politinio) gyvenimo atžvilgiu Italija seniai jau buvo pralenkus kitus Europos kraštus, bet dėl feodalinės santvarkos ir dėl popiežių kovos su imperatoriais XIV amžiuje politiškai visai subyrėjo — užuot politiškai susivienijus, priėjo politinę daugelio valstybių, didžiųjų socijalinių-politinių individų, pusiausvyrą, panašią į XVIII—XIX amžiaus Europos santvarką. Tikrai nelemto to abstrakčios-universalistinės monarchijos idealo būta! Senosios Romėnų kultūros atlaikas būdamas, nesutiko jis su beauganča Europos kultūra ir nebegyva Romos tradicija slėgė Italiją: trukdė jai europiškai augti. Romos tradicija stelbė tautinės italų kultūros diegus (§§ 17, 18). Todėl dvasinės kultūros srityje Italija ir pavėlavo. Žinoma, prancūzų kultūrą Italija savin suimdavo ir iš lėto „europėjo“. Iki XIII amžiaus, iki italų tautai gimstant, buvo betgi italams toji kultūra svetimas turtas, kaip kad ir romėniškoji. Bet štai italų tauta gimė, pasijuto esanti viena tauta, nuo visų kitų skiriantisi, ir ėmė kurti savą kultūrą — saviškai reikšti europiškąją. Dabar italai nebesisavino pasyviai Romos ir Prancūzijos kultūrų, bet perdirbinėjo jas, sintetino ir ant pamatų to, ką savinosi, patys toliau varė kultūrinį Europos darbą. Žinoma, Europos kultūros au-

gimas didino ir jos antinomiškumą (§ 1), o romaniškosios tautos — tiek prancūzai, tiek italai — negalėjo kultūros antinomijų nuveikti. Tik todėl teugdė ir tereikšdino abi tautos kultūrą, kad ji iš esmės buvo vieninga ir rymojo ant absoliučių, religinių savo pamatų: iš jų sėmėsi savo goles. Tačiau kultūros reiškėjai jos vienovės ir religinių jos pradų nebesuprato ir, XII amžiui baigiantis, pasidavė įsivyravusiai pasaulininkų dvasiai. Tai sutiko su minėtuoju italų tautos būdu ir su visa socijaline, ekonomine ir politine jos santvarka (arba netvarka). Iš tiesų, individualėjimas-subyrėjimas ir reiškia, kad kultūrai trūksta vienovės ir ją vienijančių (iš esmės visuomet religinių) idėjų. Be abejo, kultūros augimas tik individų veikla ir augimu tegali pasireikšti, nes socijalusis asmuo (visuomenė, kultūra, plg. II, 25) yra konkretus ir gyvena tiktai individuose ir tiktai per juos. Bet tasai g e r a s i s i n d i v i d u a l i z m a s reikia skirti nuo b l o g o j o i n d i v i d u a l i z m o, vadinasi, nuo tokio, kuris stengiasi visai atskirti žmogų nuo visuomenės, visuomenę pakeičia individų agregatu ir, pats geruoju individualizmu misdamas, naikina jį, visuomenę ir pagaliau individą. Žymieji vadinamosios a t g i m i m o g a d y n ė s (r i n a s c i m e n t o, r e n a i s s a n c e, XIV—XVI amž.) aiškintojai, M i c h e l e t, J. B u r c k h a r d t ir kiti, visa to nesuprato. Patys jie atstovavo individualistinei XIX amžiaus pasaulėžiūrai ir teisingai laikė renesanso individualizmą naujosios Europos individualizmo pradžia; bet nė nepastebėjo, kad blogasis renesanso ir naujosios Europos individualizmas yra ne kas kita, kaip išsigimstantis gerasis, ir kad ne jis, blogasis individualizmas, sukūrė XIII—XIV amžiaus kultūrą. Sukūrė ją Viduramžiai (XIV—XV amžius, tai tiek pat jų pabaiga, kaip ir naujosios Europos pradžia), o blogasis individualizmas ją tik teiškraipė. Pajuto mūsų aikštėn keliamąjį individualizmų skirtumą žymus popiežių istorininkas L. v o n P a s t o r, bet buvo jis originalių minčių neturįs, menkas, nors ir nepaprastai žiningas bei kruopštus, mokslininkas, be to, apologetas.

24

Socijalinius-politinius procesus tyrinėdami, galėjome pajusti, kad augo ir stiprėjo italų kultūra. Bet daug aiškiau reiškia tąją kultūrą XIV—XV amžiaus menas ir literatūra.

Kaip ir Anglijos, Ispanijos bei Vokietijos meną, itališkąjį paveikė prancūzų gotika. Pirma benediktinai, ypačiai cistercijiečiai, paskui pranciškonai ir dominykonai XII—XIII amžiuje pristatė Italijoj daug gotinio stiliaus vienuolynų ir bažnyčių (*Fossanova*, *San Galgano*, *San Francesco* bažnyčios Assisi mieste ir Bolognoj, *Santa Maria Novella* ir *Santa Croce* Florencijoj ir kt.), pastatų, kurių pavyzdžiu ėmė statyti sau bažnyčias miestai (Sienos, Orvieto, Como, Florencijos, Bolognos, Padovos katedros, S. *Maria sopra Minerva* Romoj, *Frari* Venecijoj, Milano katedra, 1386 m. — XVI amž., ir kt.). *Anjou* dinastija plėtė gotinę architektūrą Neapolio karalystėj, Venecija — savo imperijoj. Gotikos stiliumi statomi buvo ir miestų bei feodalinių senjorų rūmai. Tačiau gotinis stilius nenuveikė Italijoj romaniškojo, ir su gotikos įtaka lenktyniavo ne tik pastarojo, bet ir Lombardijos, Vokietijos, Bizantijos ir net rytų meno įtaka. Gotika nesutiko su italų dvasia, su, XIII amžiuje dar neaiškiais, jų meno idealais. Italų architektai neužsidegė gotinio stiliaus logika, racijonalistiniu jo nuoseklumu; naudojosi gotikos formomis didingai pastato ramybei reikšti, roméniškojo meno tradicijoms gaivinti ir pastatui gražinti, puošti. Romaniškų esama Sienos katedrų kupolo bei arkų, o jos fasado — pristatytosios prie pastato dekoracijos. Orvieto katedros statytojų bazilikos planu vadovautasi. Tos katedros ir *Santa Croce* bažnyčios lubų ne skliautinių, bet plokštainių esama. Padovos katedros (*Sant Antonio, il Santo*) statytojų gotiniai nefai derinta su lombardiškuoju fasadu ir su rytinio pobūdžio kupolais.

Florencija XIV amžiuje ėmė gaivinti romaniškojo meno tradicijas. Net gotinėj, *Giotto* pradėtoj, varpinėj (*Campanile*) galima pastebėti, kaip gotinės arkos virsta romaniškosiomis (1387 m.). Gotinės arkelės ir kolonėlės tik tegražina romaniškus *Or San Michele* (1337—1404 m.) langus. Romaniškosios arkos niekais verčia gotinių *Loggia dei Lanzi* motyvų įspūdį. Naujosios, tautinės architektūros idealą stengėsi įkūnyti garsusis Florencijos katedros (S. *Maria del Fiore*) kupolo statytojas *Filippo Bruneleschi* (1377—1446). Romoj buvo jis susipažinęs su senuoju jos menu ir, jį galvoj turėdamas, pastatė minėtąjį kupolą, nuo Romėnų laikų didžiausią. Tiesa, čia, kaip ir *Palazzo Pitti*

statydamas, nebuvo jis dar visai nusikratęs gotikos dvasia. Bet San Spirito ir S. Lorenzo bažnyčios, o ypačiai Pazzi koplyčia aiškiai sako Brunelleschį kuriant naują, ramų, įspūdingą ir nepaprastai darnų renesanso stilių. Brunelleschio mokiniai (Michelozzo, 1391—1472 m., Giuliano da Maiano, 1432-90, jo brolis Benedetto, 1442-97) tobulino ir plėtė tą stilių, kuriuo ėmė statyti ir palocius (palazzo Riccardi, p. Strozzi). Bet tikras naujojo stiliaus kūrėjas buvo genijalusis florencijietis Leone Battista Alberti (1404-72), rašytojas, poetas, teisininkas, matematikas, fizikas, filosofas, architektas, sportininkas, žodžiu — universalusis žmogus; pats sakydavo: „Žmogus gali viską padaryti, kad tik norėtų". Alberti ilgai ir atidžiai studijavo Romos meną, naudojosi jo formomis, principais ir motyvais, bet jo pastatų (S. Francesco Rimini mieste, palazzo Ruccelai ir S. Maria Novella fasadas Florencijoj) dvasia buvo nebe romėniška, o itališka. Jis švelnino romėnų meną vyrišku Florencijos grakštumu ir darnumu. Gal būt, niekas taip giliai nejautė sielą raminančiojo grožio, kaip kad Alberti. Jis verkė matydamas išsišakojusius žaliuojančius medžius arba banguojančius, kiek tik akys aprėpia, laukus; gražus reginys nekartą jį nuo ligos pagydydavo.

Brunelleschi su savo mokiniais ir Alberti (gabiausias jo sekėjas buvo dalmatas Luciano Laurana, † 1479 m.) nusakė renesanso architektūros (iš Florencijos ji paplito po visą vidurinę Italiją; popiežiaus Pijaus II įsakytas, Rossellino, 1409-64, pastatė ištisą renesanso miestą — Pijaus tėviškę Pïenzą) principus, kurie skiria ją ir nuo gotikos, ir nuo romaniškosios bei romėniškosios architektūros. Gotika stengėsi įkūnyti abstrakčią geometrinę-dinaminę idėją ir tik tiek tepaliko materijos, kiek būtinai reikėjo tai idėjai išreikšti; spiritualistiškai siekė abstrakčios, grynai dvasinės formos, o materiją niekino (III, 47). Romaniškasis menas kūrėsi fantastinį pasaulį, transformavo empirinį, bet negalėjo nuveikti materijos ir išreikšti savo svajojamųjų idealų. Iš Romėnų išmoko renesanso architektai valdyti materiją ir jos formomis reikšti savo idėją. Bet, materijai nevergaudami, materijos jie ir neniekino, nespiritualino; neskyrė formos-idėjos nuo materijos. Pastatas buvo jiems konkreti materijos ir formos vienovė, tokia pat, kaip ir graži kūninga moteris, kaip

graži žmogų žavinti gamta. Nerūpėjo jiems, kaip kad romaniškojo meno kūrėjams, pakeisti empirinio pasaulio kitu arba, kaip gotikos menininkams, dėl abstrakčios idėjos nuo jo atsisakyti: šiuo empiriniu pasauliu be galo grožėjosi. Visuomet žiūrėjo jie formos ir materijos pusiausvyros, pastatams pagražinti vartojo įvairiaspalvius marmuro gabalus ir — architektūrinės minties kartais nemotyvuotą — ornamentiką. Žinoma, menas visuomet ir visur siekia grožio, bet nevisuomet ir nevisur grožio idėja jam vadovauja: dažnai veikalo gražumas tik menininko nesąmoningai (tarytum — atsitiktinai) pasiektas tikslas tėra. Taip antai, Romos menui vadovavo įspūdingumo bei galios idėja ir praktikos sumetimai. Romėniškajam menui ir gotikai grožis irgi buvo ne tiek tikslas, kiek kitų menininko siekiamųjų tikslų rezultatas ir forma. Renesanso architektai grožį laikė gamtos bei meno esme ir esminiu savo tikslu. Tas grožis, be abejo, buvo absoliutus, dieviškas — Dievo leistoji gamta ir Dievo palaimintasis menas — ir juo, kaip Adomas rojuje, džiaugėsi menininkai ir žiūrėtojai. Džiaugsmas, mudri savijauta būdina pirmąjį renesanso meną. Mat, menas visuomet vaizduoja praeitį; renesanso menas — pačią italų kultūros pradžią, kai nebuvo dar išėjusios aikštėn tos kultūros priešybės, kai jos reiškėjai nebuvo dar jų pastebėję. Taip ir Adomas pradžioj nepastebėjo, kad gražiu žalčiu velnias buvo apsimetęs.

Iš gotinės prancūzų skulptūros išsirutulavo P i s o s skulptorių (N i c c o l o P i s a n o ir jo sūnus G i o v a n n i, † 1320 m., IV, 110) menas, kad ir didžiai paveikė tėvą bei sūnų romėnų skulptūros liekanos. A n d r e a P i s a n o (1270—1348) įsteigė F l o r e n c i j o s skulptorių mokyklą. Ir Andriaus bareljefuose (Florencijos B a t t i s t e r o durys, C a m p a n i l ė s reljefai) lengva pastebėti gotikos įtaka, juo labiau, kad tuo metu Florencijos menininkams pirmininkavo genijalusis G i o t t o. Tačiau įkūrė Andrius naują, originalų stilių — suprastino sudėtingą Nikalojaus reljefų kompoziciją, apšvelnino jo meno griežtumą bei didingumą ir, nuo Jono Pisiečio dramatizmo atsisakydamas, susydino realizmą su grakštumu ir aiškios kompozicijos saikingumu. Jo mokiniai drauge su Jono mokiniais skaptavo O r v i e t o katedros fasado reljefus; antrieji vaizdavo sudėtingas, pilnas žmonių ir dramatinių judesių scenas (Paskutinysis Teismas), pirmieji — ramų žemės rojaus gyvenimą, Viešpatį,

kuris rūpestingai kuria Jievą, Kristų ir apaštalus. Nino Pisano, Andriaus sūnus, ir kiti Andriaus mokiniai ėmė skaptuoti ir Panelės Šv. statulas; jie dirbo ne tik Florencijoj, bet ir kituose Italijos kraštuose.

Tuo būdu išaugo Italijos, pirmiausia Florencijos, skulptūra, realistinis, bet saikingas ir grakštus menas, kuris tebebuvo religinis, bet kuriam, kaip ir XV amžiaus architektams švietė grožio idealas. Sienietis Jacopo della Quercia (1374—1438) suėmė savin Florencijos meno natūralizmą ir elegantiškumą; jo reljefų kompozicija aiški bei ritminga (Sienos Fonte Gaia, Bolognos S. Petronio fasadas). Bet gaivino jis ir kilnųjį Nikalojaus Pisiečio meno didingumą. Quercia, tai XIV amžiaus Michel Angelo. Ištikimesnis Andriaus Pisiečio tradicijoms buvo Lorenzo Ghiberti (1378—1455), bronzinių reljefų meisteris. Jam trūko Quercijos galybės, ir jo meno grakštumas kartais virsta perdideliu švelnumu. Mėgsta jis detales ir sudėtingas kompozicijas — tiesa, tam padėjo ir pati bronzinių reljefų technika: Ghiberti, tai skulptoriumi tapęs auksakalys. Tačiau kiekvieną figūrėlę, kiekvieną galvelę, paukščiuką, medžio lapelį ar vaiselį vaizduoja jis su žavinčiojo meno apšvelnintu realizmu ir moka visa tai stebuklingai suderinti. Mat, padarė jis reljefą daugiaplanį (pirmame plane stovi beveik atsiskyrusios nuo plokštumos statulėlės, o paskutiniojo plano daiktai tik braižinys tėra). Ghiberti nuliejo dvejas Florencijos Battistero duris. Pirmųjų (šiaurinių) durų projektu jis laimėjo konkursą, kuriame be jo dalyvavo Jacopo della Quercia, Bruneleschi ir kiti 4 skulptoriai, ir po 21 metų darbo (1403-24) tokias gražias jas nuliejo, kad komuna tuoj užsakė jam kitas. Pastarosios (Ghiberti dirbo jas 1427-52 m.) tikrai yra, kaip pavadino jas Michel Angelo, „rojaus durys", porta del paradiso. Čia, 10 reljefų ir durų rėmuose (ilgoje grakščiai apdorotų ąžuolo, lazdyno bei grenado lapų, žvėrelių, paukštelių, statulėlių, portretinio pobūdžio galvelių ir antikinių ornamentų pynėje), pasiekė savo tobulumą daugiaplanio reljefo žanras; čia aiškiausiai pasireiškė menininko stiliaus ypatybės — puikiausioji, meisteriui visuomet paklusni technika, meilingas konkrečios realybės tyrinėjimas, kompozicijos turiningumas, įvairumas bei darna — ir pati renesanso dvasia.

Neniekino reljefo genijalusis Donatello (1388—1466

m.; Prato sakykla, Florencijos katedros ir S. Lorenzo „cantoria“, S. Croce bažnyčios „Panelės Šv. Apreiškimas“, bronziniai Padovos katedros reljefai), bet žymiausieji jo kūriniai — statulos (Jonas Evangelistas, Šv. Jurgis, Campanilės pranašai, Dovydas, Judita, Magdalena, raito kondottierio Gattamelatos statula). Tūlais savo kūriniais Donatello rutulavo Florencijos, dalimi ir gotikos, meno tradicijas, tik vyriškiau, nei Ghiberti; kitais atrodo kad tąsias tradicijas griovė. Buvo jis gyvo, aistringo būdo menininkas; savo genijumi pasitikėdamas, nenorėjo varžyti savęs mokyklos taisyklėmis — ješkojosi naujų kelių. Kaip kadai kitkart Joną Pisietį, viliojosi jį smarkūs jausmai bei tragiškos situacijos; ir pati konkreti, net bjauri realybė dažnai daugiau jam svėrė, nei jos grožis. Jo Šv. Jurgis, tai gražus, idealus jaunikaitis; bet galì pajusti to riterio budėjimą ir baisią jo galią. Atrodo, kad jis jau pastebėjo priešus (šiaip — ko gi susiraukęs yra?) — tuoj pakels stipriąją savo ranką ir apgins nuo jų savo globojamuosius, pamaldžius Or San Michele statytojus. Gattamelata — prityręs, įmetėjęs savo karių vadas; šaltai žiūri, kaip jie su priešais kaujasi, — baisiosios kautynės jam nenaujovė; gerai žino, kad reikia kariai padrąsinti ir, gal, pačiam priešai pulti, rodos — greit, nes turi jau rankoj savo karingojo, nekantriojo žirgo kamanas. Campanilės pranašai (ypačiai liūdnas, negražus, plikas ir pavargęs senis (il Zuccone), yra realistiniai gyvųjų žmonių portretai; Magdalena — bjauri asketė: į ją įsižiūrėjus, bjauru net už mirštamąsias savo nuodėmes gailėtis.

Didžio, bet nedarnaus menininko būta Donatello. Nesigrožėjo jis ramiai ir nayviai realybės grožiu, bet lenktyniavo, kovojo su ja dėl jos paslapčių, kurias atsidėjęs tyrinėjo; stengėsi ją paimti savo akmens ir bronzos nelaisvėn. Jis visuomet buvo įsitempęs, ne todėl, kad trūko jam genijaus, bet todėl, kad troško įvykdyti tai, kam ir titano jėgų permaža. Žinoma, Donatello titaniškumas gražus ir būdina Italijos kultūrą, tik — ne jaunojo renesanso kultūrą (kartais gaivina gotinę). Tajam darningam renesansui būdingas ne Donatello (jis greičiau aiškina imanentines italų ir Europos kultūros priešybes), bet jo amžininkai ir sekėjai. Donatello mokinys Desiderio da Settignano (1428-64), Agostino di Duccio (1418-81), broliai Rossellini, Mino da Fiesole (1431-84), Benedetto da Maiano (1442-97) savo stiliumi ir dvasia primena

Ghibertį. Luca della Robbia (1400-82), kuris dirbo spalvotojo molio reljefus, irgi artimesnis Ghiberčiui. Sausesnis puikiojo technikininko Verocchio (1435-88 m.; Florencijos Bargello Dovydas ir kondottierio Colleoni statula Venecijoj) menas.

Tapyba, palyginti su skulptūra, atsiliko. — Didžiajai freskų tapybai XIV amžiuje atstovavo Giotto (IV, 110) mokiniai — Taddeo Gaddi (†1366), Orcagna (†1368), Spinello Aretino (†1410), Trionfo della Morte tapytojas ir kiti. Atsirado giottininkų ir žiemių Italijoj, ir Neapoly, ir Sienoj, kur Duccio (IV, 110) mokinys Simone di Martino (apie 1284—1344) susiejo savo mokytojo meną su Giotto stiliumi. Sienietis Pietro Lorenzetti († apie 1350) pagražino savo freskomis Assisį ir Sieną; jo brolis Ambrogio († apie 1348) Sienos rotušėj nupiešė freskas, „Gerąjį" ir „Blogąjį Valdymą" vaizduojančias. Sienos menui yra betgi būdingesnė paties Duccio tradicija — gražios, liūdnos ir švelnios (net perdaug švelnios) madonnos ir atskiri nedideli religinio pobūdžio paveikslai — Simonės di Martino ir jo svainio Lippo Memmi († 1357?) „Panelės Šv. Apreiškimas" (Florencijos Uffizi), Sassettos (1392-1450) ir Sano di Pietro kūrinėliai. Apskritai imant, Sienos tapytojai greit tarytum sustingo, tebesilaikė savo meno stiliaus, kur gotikos ir minijatiūrų motyvai sijo su Bizantijos ir net Mažosios Azijos meno gaivalais. Tiesa, nieko principijaliai nauja nedavė ir giottininkai; jų stilius irgi menkėjo. „Šnekesni" buvo jie betgi, nei pats Giotto; domėjosi gyvenimo smulkmenomis, žmonių papročiais, sieniečiai — ir peizažu. Tačiau gyviau grožėjosi gyvenimu, puikiais drabužiais, puošniomis iškilmėmis bei gamta ilgai Venecijoj dirbę tapytojai, veronietis Pisanello (1397-1455) ir umbrijietis Gentile da Fabriano (1370—1450). Jųdviejų meno puošnumu ir realizmu, ypačiai kilniuoju (gentile) Gentilės realizmu užsikrėtė florencijiečiai.

Florencijiečiai iš prigimties buvo realistai, akyli stebėtojai ir racijonalistai. Jie tikėjo visą gamtą valdančiais dėsniais ir tikėjosi juos atrasią, o vadovaudamies jais, meno srityje atvaizduosią gamtos grožį. Beveik kaip į mokslą žiūrėjo jie į meną, svarbiausiu jo elementu laikė techniką ir tąją techniką atsidėję tobulino. Net pamaldųjį dominykoną Fra Beato Angelico

(Giovanni di Fiesole, 1387—1455) paveikė pagaliau šita tėvyniečių dvasia. Fra Beato buvo Umbrijos minijatiūrininkų, iš dalies ir Giotto sekėjas. Jo freskas ir paveikslus (tarytum padidintas minijatiūras) matydamas tiki žmogus padavimu, kad malda ir pradėdavęs, ir pabaigdavęs jis kiekvieną savo veikalą; sakai sau ne menininko kūrinį matąs, bet su pamaldžiu, vaikiškai nayvios širdies vienuoliu bendraująs. Kaip vaikas, įsivaizduoja „angeliškasis brolis" rojų, dainuojančių, grojančių ir šokančių angelų bei šventųjų ratanas; skaidriomis spalvomis ir auksu puošia jų, savo mylimųjų, drabužius. Štai, angelams grojant ir trimituojant, susirinko visi laimingieji ir, tyliai džiaugdamies, rimtai bei meiliai žiūri, kaip Kristus vainikuoja savo Motiną, romiąją dangaus karalienę, visų užtarėją. Nayviai įsivaizduoja ir vaizduoja tapytojas tyliame sode, gražiame namelio prieangyje besėdinčią Panelę Šv., kurią sveikina atsiklaupęs arkangelas, Kristaus gyvenimą ir baisiąsias Jo kančias. Visa širdimi gyvena jis tai, ką piešia, džiaugiasi ir graudenasi, užjaučia Nukryžiuotąjį; bet niekas, nė Kristaus mirtis, nedrumstė jo širdies ramybės, nes į visa žiūri jis rojaus gyventojo akimis ir mato, kad visa buvo reikalinga Dievo garbei bei meilei apsireikšti. Vienuolyno cėlėj užaugęs, nesuprato jis, kas yra blogis ir tragingas pasaulio nuodėmingumas. Tarytum ir empirinį gyvenimą rojaus gyvenimu pavertė, apdievino. Bet renesanso žmonės jautė pasaulio dieviškumą ir dievino jį nė negalvodami, kad yra antžeminis gyvenimas, o Beato Angelico, krikščioniškųjų Viduramžių vaikas, į žemėje giedruojantį rojų žiūrėjo. Žemėje jis tik tai tematė, kas yra šventa ir iš esmės dangiška. Todėl ramiai grožėjosi žeme ir tobulino savo meną; kaip ir kiti menininkai, tyrinėjo perspektyvos ir anatomijos dėsnius, net stabmeldiškosios Romos paminklus. Nenuostabu, kad jo mokinys Benozzo Gozzoli (1420-97) užmiršo dangaus džiaugsmus, nes jam ir žemės gyvenimo (taip Gentilę da Fabirano sužavėjusio) visai užteko. Technikos problemomis galvos nesikvaršindamas, linksmai pasakojo-piešė jis, Medičių dvaro tapytojas, kaip gražiai puošiasi, elgiasi, linksminasi, medžioja ir gimusio Kristaus pagarbinti joja (čia jie karaliais magais vadinasi) kilnieji ponai su savo tarnais bei palydovais.

Bet naujosios tapybos kūrėjams pirmiausia rūpėjo technikos problemos. Jie tyrinėjo perspektyvą ir anatomiją; dėl jų niekino

savo veikalų turinį, pačių spalvų gražumą ir gyvenimo malonumus. Paolo Uccello (1397—1475) dieną naktį skendėjo perspektyvos problemose, nė miego nemigo. Veltui šaukė jį žmona gulti. „Che bella cosa è perspettiva!" atsiliepdavo. Ir visuotinis tvanas, ir kautynės tebuvo jam tik proga perspektyvos dėsniams išsiaiškinti ir erdviniams piešiamųjų dalykų santykiams atvaizduoti. Skatino čia tapytojus ir skulptorių laimėjimai: tapytojų norėta, kad jų piešiamieji žmonės darytų tokį pat iškilumo ir tūrio įspūdį, kaip kad ir statulos. Uccello nupiešė ant Florencijos katedros mūro raito kondottierio Giovanni Acuto (=Johno Hawkwood) statulą, Gattamelatos paminklą primenančią; Andrea del Castagno (1423-57) — Farinatos degli Uberti, kondottierių Niccolò Marucci da Tolentino ir Pippo Spano (Pilypo Scolari Ispano), Petrarkos, Boccaccio statulas. Kaimiečio sūnus, A. del Castagno buvo ne tik technikininkas, bet ir gabus, temperamentingas tapytojas, kurį paveikė Donatello ir Masaccio.

Masolino da Panicale (1383—1447) ir jo mokinys Masaccio (Tommaso Guidi, 1402—1429) pasinaudojo technikininkų laimėjimais realistinio ir vėl gražiai pasakojančio savo meno tikslams. Masaccio freskos vaizduoja tikrai erdvėje esančius, perspektyviškai suderintus žmones. Masaccio atgaivino be to ir didįjį Giotto ir Cavallini (IV, 110) stilių, rimtą, įspūdingą ir kilnų. Masaccio kūryba vėl nukreipta į pačią konkrečią realybę, kurią tikrai ir tiksliai rekonstruoja technikininkų ir paties Masaccio patobulintasis menas. Netrukus toji realybė dar labiau sukonkretėjo — patapo Florencijos ir jos visuomenės vaizdais, nors formaliai freskų bei paveikslų temos ir tebebuvo imamos iš Šventosios ir šventųjų istorijos. Taip „moderniškai" traktavo tąją istoriją gabusis Masaccio mokinys Fra Filippo Lippi (1406-69), vienuolę suvedžiojęs vienuolis, linksmas ir palaidas, bet religingas. Kaip tik tuo metu Florencijos ir visos Italijos tapybą apvaisino Niederlandų tapyba (Van Eyck, Rogier van der Weyden, Hugo van der Goes), o išorėj Florencijos iškilo ir ėmė veikti jos meną tokie didieji tapytojai, kaip Piero della Francesca, Mantegna, Melozzo da Forli, Luca Signorelli, Perugino.

25

Byloja nebylio meno istorija, daug ką mums pasakoja. — Italai pasijuto gyveną gražioje žemėje ir gražų gyvenimą, pamėgo gyvenimą ir gamtą, sąmoningai nusikreipė į juos ir susižavėjo neapsakoma jų galia, jų turtingumu ir grožiu. Iki tol jie, „Viduramžių“ ir Viduramžių krizės žmonės, svyravo tarp empirinių tikslų bei džiaugsmų, kurie yra konkretaus žemės gyvenimo turinys, ir abstrakčios religinės - asketinės pasaulėžiūros, kurį tą gyvenimą niekino, laikė iš esmės nevertinga priemone neįmanomam dangiškajam įsigyti, smerkė. Dabar, religinių-asketinių idealų dar neneigdami, italai paprastai juos užmiršo ir pasidavė empirijos viliojami, gyveno ir džiaugėsi gyvenimu, kaip nesamprotaują vaikai (mat, italų tautos naujagimio būta) arba kaip senovės Romos stabmeldžiai. Žinoma, tebetikėjo jie Bažnyčios mokslu, ir jos sakramentais, ir rojaus džiaugsmais; tik visos tikėjimo tiesos pasidarė tušti, konkrečiam gyvenimui nebereikšmingi ir nebepavojingi žodžiai, o Dievo leistoji gamta, jos ir žmonių gyvenimas viliojosi savo grožiu, absoliučiu savo reikšmingumu. Teoriškai sakant, tųjų priešybių iš esmės suderinamų esama (negi gali Dievo leistoji, tegul net nuodėmingoji, gamta nesutikti su Dievo mokslu). Toks nekaltas vaikas, kaip Fra Beato Angelico (§ 24), jas ir derino kiek. Taippat praktiškai derino jas visi, kas nemėgino visokiomis teorijomis aiškintis ar teisinti savo gyvenimo, kas gyveno instinktyviai, o tokių pradžioje buvo daug. Tačiau, esam jau matę, asketinės pasaulėžiūros kova su pasaulininkų dvasia buvo esminė Europos kultūros ir Bažnyčios antinomija ir romaniškosios tautos tos antinomijos nuveikti negalėjo; negalėjo ir italai, kurie tikėjo Romos mokslu ir ugdė kultūrą ant prancūziškosios pamatų. Kiek nekreipė dėmesio į Bažnyčios mokslą, galėjo jie, savo gyvenimo ir veiklos ideologiją aiškindamies, pamatuoti savo pasaulėžiūrą empirija ir įtraukti į ją Dievą bei visą antempirinį pasaulį; tai reiškė „platoniškosios“, rytinio pobūdžio krikščionybės, paties platonizmo ir net panteizmo atgijimą. Kiek žiūrėjo jie į Bažnyčios mokslą sąmoningiau, tiek neišvengiama rados smarki „Viduramžių“ ir naujosios pasaulėžiūros kova: vieni turėjo kentėdami dvejoti, kiti Bažnyčios vardu smerkti naujosios, stabmeldiškosios pasaulėžiūros principus, treti kurti ją ir pulti „Viduramžių“ pasaulėžiūrą, asketizmą

ir stabmeldiškąjį Bažnyčios mokytoją Aristotelį. Visa to nebylys menas mums parodyti negali, nes yra — nebylys, ne filosofuoja, tik jausmus ir nuotaiką tereiškia. Bet čia pasišauna mums talkon literatūra. Tiesa, ji vėliau ėmė klestėti, nei menas. Aišku — kodėl. — Viena, pirmasis kultūros perijodas visuomet yra greičiau instinktyvus, ne ideologijos, bet jausmų ir nuotaikos perijodas; antra, konkretiniam į empirinį gyvenimą žiūrinčių italų būdui menas buvo artimesnis ir charakteringesnis, nei literatūra, ir patys italai literatai pirmiausia domėjosi (kas vėl sutiko su tautos būdu) savo kūrinių forma.

Esam jau apsipažinę kiek su didžiausiu po Dantės Italijos poetu — su Petrarka (§ 17). Petrarka buvo diletantas-mokslininkas ir tikras literatas. Visas jo paties ir kitų žmonių gyvenimas, visos ateinančios jam galvon idėjos, visos širdį jaudinančios mintys tapo literatūros darbo proga ir tema. Petrarka negalėjo tiktai vien gyventi — nuolat stebėjo, poetiškai transformavo, užrašydavo ir skelbė kitiems, ką matė, jautė ir galvojo. Tvirtino, kad sau teparašęs dijalogą De contemptu mundi, ir net pavadino jį Secretum, turėjo betgi galvoj, tąją autobijografiją rašydamas, skaitytoją ir pagaliau veikalą išleido. Buvo jis — negalima tuo abejoti — karštas italas patrijotas; užsidegė Colos di Rienzo programa ir, Colonnų draugas, greičiau — „brolis ir sūnus“, būdamas, patardinėjo tribunui išveisti Romos magnatus, tad ir Colonnas: „persekiok juos apsiginklavęs, kad ir pragaran turėtum už tat su jais pakliūti!“ Tačiau tuo pat metu dar gražesniais žodžiais guodė senąjį kardinolą Colonną: kas čia, girdi, tokio, kad giminės rūmai kelių kolonų nebetekę? — tebėsą rūmų pamatai, pats kardinolas; Julius Caesaris irgi tik vienas tebuvęs! Greit vėl ėmė Petrarka lyginti Collonnas su Metellais ir Maksimais, nors tuo pat metu prikaišiojo Colai, kad nepasinaudojęs savo galia nusikratyti priešais (Colonnomis). Veidmainiavimas? — Ne, paprastai literato abejingumas pačiai realybei. Be to, gražios sentencijos čia Petrarką ir teisino: mylįs jis Colonnas, sed carior Respublica, carior Roma, carior Italia! Netrukdė dėlto respublikoniškos idėjos Petrarkai rašyti karaliui Robertui, kad tik monarchas tegalįs išgelbėti Italiją, šauktis Italijon Roberto priešo Karoliaus IV ir ramiai sau viešėti Milane pas Viscontį. Įdomu, kad šitas bevalis svajotojas laikė save įtakingu politiku ir mėgino sutaikinti Veneciją

su Genova: pasitikėjo vargšas literatūros ir gražių savo kalbų galia. Ai man! ir kiti pasitikėjo.

Avignone gyvendamas, Petrarka, gražus ir jaunas dabita, snobas, „dandy", įsimylėjo Laurą, kurios grožį pats imperatorius Karolius IV viešai bučkiu (žinoma, tėviškuoju) pagerbė. Poeto meilė, kaip kad ir kurtuazinės meilės kodeksas reikalavo, turinti būti amžina ir ideali. Meilės idealumas Petrarkai, tiesa sakant, nelabai rūpėjo, bet aplink kilniąją ponią amžinai jis tūpčiojo. Idealią Petrarkos meilę padarė pati Laurą, nes buvo dora, vyrui ištikima moteriškė, kad ir patiko jai (tokių jau, ai man, visų ponių esama) pagarsėjusio jau poeto dainavimas; čia jam meilias akutes žibino, čia, įsidrąsinusį, šalčiu nutrenkdavo. Noroms nenoroms turėjo jautrusis kanauninkas mylėti Laurą idealiai, o kitiems meilės dalykams susirado konkubiną, su kuria ir vaikų susimeistravojo. Didelės jo meilės Laurai būta, tik — literatūra virsta. Savo sonetais ir kanconėmis visam pasauliui tuoj pranešdavo Petrarka, kaip meiliai Laura į jį pažvelgus ar dėpterėjus ir ką jis ta proga pajutęs, kaip gražiai, giliai, filosofiškai jis Laurą mylįs, kaip dūsaująs ir kenčiąs. „Mažoji ugnis tedegina tąjį, kas gali pasakyti, kaip jis dega", C h i p u ò d i r c o m' e g l i a r d e è'n p i c c i o l f o c o. Teisybę pasakė, bet kam gi tada be paliovos apie savo meilę kalba? Galì sakyt, ne tiek myli, kiek savo meile ir ją reiškiančia literatūrine forma grožisi. Jo sonetai skaitant, sunku įsivaizduoti, kokios tos Lauros būta, bet visai aišku, koks buvo arba, tiksliau sakant, koks norėjo žmonėms ir pats sau rodytis Petrarka. Akylai ir smulkmeniškai analizuoja Petrarka savo jausmus, nerimsta su jais (kartais, tiesa sakant, kiaušinio kevalo nevertais), o mylimąją aprašinėja tik kiek ji būtinai reikalinga tiems jausmams paaiškinti, bendrais, net banališkais bruožais. Galì iš jo sonetų sužinoti, kad, jo nuomone, Lauros akys išsklaidydavusios tamsą ir visa nušviesdavusios, o angeliškoji jos burna buvus pilna žemčiūgų, rožių ir saldžiųjų žodžių. Bet nekitoniškai ir mes (bent iki didžiojo karo) aprašinėjome savo mylimąsias. Gal būt, todėl (todėl, kad jo meilė taip panaši į mūsų, ne didvyrių ar genijų, bet šiaipjau žmonių, meilę) taip ir jaudina mus iki šiol Petrarkos R i m e. Petrarka parašė poetinę autobijografiją, kur jis vienintelis veikėjas tėra, o transformuotoji ir deformuotoji Laura pavirto nebegyvu poeto eilėraščius ir žmogaus subyrėjusiąją sielą vienijančiu vaizdu. Lau-

rai pagaliau (1348 m.) numirus, Petrarka sumanė surinkti ir išleisti savo eilėraščius; iki gyvos galvos juos dorojo ir sistemino, vienus išbraukdavo, kitais, naujai parašytais, rinkinį papildinėdavo. Tuo būdu sukūrė Petrarka poetinę savo autobijografiją ir savo meilės Laurai romaną. — Įsimylėjęs jis, girdi, patį įsikūnijusį grožį. Bet jo meilė buvus perdaug aistringa, perdaug žemiška; ir nesuprantąs jis pradžioj, ką reiškiąs keistas Lauros elgimasis. Be abejo, jos priešinimasis poeto meilei, jos šaltumas reikią aiškinti neabejotina jos dora. Bet kodėlgi kartais ji taip džiaugsmingai ir maloniai sutinkanti poetą? kodėl kartais, poetui su ja atsisveikinant, staiga išblykštąs jos veidas? Nejaugi pati jį mylinti? Jei taip — kodėl visai abejinga jo sonetams? Veltui raminąs Petrarka save mintimi, kad Laurą garsinančiais eilėraščiais išgarsinsiąs, įamžinsiąs savo paties vardą, kad savo galvą Lauros simboliu — laurais vainikuosiąs. Visur ir visuomet persekiojęs jį mylimosios vaizdas, toks žavingas bei artimas ir toks nepasiekiamas. Ir liūdna jam daręsi, jautęsis vienui vienas esąs, bet slėpęsis nuo žmonių į savo Vauclusę, s o l i t u d o m e a j u c u n d i s s i m a; o čia sugniauždavus jam širdį baimė — bijojęs vienas pasilikti; bemanąs buvo net (tik netikiu jo žodžiais) nusižudyti, ir sąžinė graužus kiek nusidėjėlį. Bet štai, Laurai numirus, po baisiojo, kad ir neilgo nusiminimo Petrarka aprimęs. Dabar jokios vilties jis nebeturėjęs, užtai — nebenusidėdamas galėjęs mylėti savo Laurą. Įsivaizduoja jis dabar, kad Laura irgi jį mylinti, žinoma, ne žemiškąja meile. Ji esanti danguje, gyvenanti su angelais. Poetas matęs ją įžengiant į dangų ir žiūrint į žemę, tarytum laukiant jo. „Aš laukiu, mylimoji, dieną naktį laukiu ir meldžiuos Viešpačiui. Kadagi tai pagaliau bus?“

Taigi, Laura pavirto Petrarkos Beatrice. Vis dėlto negalima čia lyginti Dantės su Petrarka ir Beatricės su Laura. Iš esmės ideali, Dantės meilė Beatricei pasidarė meile teologijai ir Dievui; Petrarkos meilė liko, kaip ir buvus, žemiška, ne filosofinė - religinė, bet jausminė, o Laura konkrečiu Dievo (?) meilės ir g r o ž i o vaizdu patapo. Be abejo, Petrarka tik dėjosi neskaitąs poetinių Dantės veikalų; ir be reikalo nayvus Petrarkos draugas Boccaccio atsiuntęs jam Dieviškosios Komedijos egzempliorių (1359 m.): jau 1352 m. Petrarka ėmė rašyti savo T r i o n f i, kur lenktyniavo su Dante. Tai buvo alegorinė poema reliatyviai banališko turinio. — Amūras pasivergęs žmones, bet Lauros dora

jį nuveikus, kad ir, deja, Mirtis nuveikus pagaliau pačią Laurą. Klystą žmonės manydami nuveiksią Mirtį savo garsu: viską nieku paverčiąs Laikas. Vienas amžinasis Dievas neapgaunąs tųjų, kas Jį tikįs ir Juo pasitikįs. Ne tik idėjinio turinio, bet ir kompozicijos atžvilgiu T r i o n f i yra menkas veikalas. Petrarka neturi nei filosofo, nei epinio poeto (tai rodo ir griozdiškas lotyniškais hexametrais parašytasis, Scipioną Afrikaną garsinantis jo epas A f r i c a) gabumų. Tik lyrinės „Trijumfų“ vietos jam tepasisekė. Autobijografinė, gili ir švelni, tiktai dažnai įmantri lyrika yra jo talento sfera.

Esam jau pabrėžę, kad jis buvo ypatinga to žodžio prasme literatas. Jo „literatiškumas“ yra glaudžiai susijęs su refleksija, su tuo, kad, mylėdamas, jausdamas, galvodamas, jis nuolat pats save stebi, analizuoja ir pats savimi grožisi, myli save labiau, nei visa kita. Kaip ir kiti žymūs XIV, o ypačiai XV amžiaus italai, jis — egocentrinis individas ir individualistas, tik individualistas, kuris neveikia, bet pats save tyrinėja. Petrarkos kūryba, tai XIV — XV amžiaus individualisto savižina. Bet pats į save protu nusikreipdamas, save stebėdamas ir tyrinėdamas, žmogus tarytum išsiskaido, o tuo naikina savo vienovę bei galią. Todėl Petrarka buvo bevalis žmogus ir pats sau atrodė aibės bekovojančių savybėj troškimų bei aistrų draskomas, niekuomet nežinąs, ko iš tikrųjų nori. „Negaliu rasti sau taikos, bet ir nekariauju; bijau ir tikiuos, degu ir esu ledas; smerkiuos į dangų ir tebesu žemėje; visą pasaulį trokštu apglėbti ir nieko neapglebiu“.

Pace non trovo e non ho da far guerra;
E temo e spero; ed ardo e son un ghiaccio;
E volo sopra 'l cielo e giaccio in terra;
E nulla stringo e tutto 'l mondo abbraccio.

Net šlovės verte abejojo Petrarka, bet šlovės troško ir jos trokšdamas studijavo Romos literatūrą. Romos rašytojus — krikščionis, kaip antai Augustiną (mėgo jo „Išpažintį“) ir Jeronimą, stabmeldžius, Vergilijų, Ciceroną (atrado jo E p i s t o l a s f a m i l i a r e s) ir kitus, skaitinėdamas, susidūrė Petrarka su panašiais į save žmonėmis, su jų šlovės troškimu, egojizmu ir dvejojimais, su visa individualistine vėlybesnės Romos imperijos kultūra. Augustinas aiškino jam paslaptingą ir sudėtingą individualios sielos gyvenimą; Ciceronas ir kiti rašytojai stabmeldžiai

teisino žemės gyvenimą, kuris taip viliojosi Pertrarką ir kuris taip griežtai skyrėsi nuo asketiškųjų Viduramžių pasaulėžiūros. Jų gyvenimo idealas ir esąs vienintelis tikras, visai tinkąs tokiam krikščioniui filosofui, koks norėjo būti Petrarka (plg. I. 49). Petrarka taip įsigilino į Romos senovę, taip toj senovėj įsigyveno, kad, galì sakyt, patapo jų amžininku, bedraminčiu ir draugu (§ 17). Visas laikas tarp Romos imperijos ir XIV amžiaus, kai jis, Petrarka, ėmęs gaivinti Romos kultūrą, atrodė jam baisiojo barbariškumo amžiai; smarkiai puolė Viduramžių mokslus, teisę, mediciną, žmogaus laisvę griaunančią astrologiją, alchimiją ir filosofiją, kartu ir visų scholastikų vadą Aristotelį. Nė galvon Petrarkai neatėjo, kad Europa turi savą, krikščioniškąją kultūrą ir kad be klasiškosios senovės — graikų (tiesa, graikiškai nemokėjo: Homero veikalą tik su baiminga pagarba tepasklaidydavo) ir romėnų — kultūros gali būti dar ir kita kuri. Jo gálva, kultūrą kurti (o kurti ji reikią, nes Viduramžių Europa jos neturėjus) reiškią Romos ir Graikijos kultūrą gaivinti. Todėl Petrarka didžiavosi ir tikėjosi išgarsėsiąs ne itališkais, bet lotyniškais savo veikalais — laiškais ir tik mokslininkų specijalistų tebeskaitomais poema „Afrika“ ir traktatais (De viris illustribus, Rerum memorandarum, De contemptu mundi, De vita solitaria, De otio religiosorum, De remediis utriusque fortunae). Iš tikro, lotyniškoji jo kalba nebepanaši į Viduramžių, reliatyviai taisyklinga, graži, gyva ir net individuali: jis turi savą stilių, ne bezdžioniškai mėgzdžioja senuosius rašytojus; senovės visuomenė ne tik gerai jam žinoma, bet supranta jis ir tos visuomenės savotiškumą, turi istorijos jausmą. Keista, kad nepastebėjo, jog Europos kultūra iš esmės skyrėsi nuo jo gaivinamosios senovės, kaip ir jis pats — nuo Scipïonų, Metellų, Vergilijų ir Ciceronų.

Tiesa, menkas galvotojas jis buvo. Drąsiai, net akiplėšiškai puolė Viduramžių mokslą bei filosofiją, tačiau motyvavo savo kovą tik tuo, kad jų išvedžiojimai nesutinką su senovės rašytojų žodžiais, kuriais, naujuoju autoritetu, pats aklai tikėjo, ir tuo, kad Viduramžių filosofai bei mokslininkai lotyniškai rašyti nemokėjo. Gražus — nėr ko sakyti — argumentas, tačiau — visai suprantamas. — Petrarka skaitė, vertino ir mėgzdžiojo Romos rašytojus kaipo literatas. Ne tiek turinys jam svėrė, kiek kalbos ir išviso formos grožis (čia reikia lyginti Petrarka su pirmaisiais

renesanso menininkais). Tuo būdu pati senovės kultūra rados visai kitoniškos kultūros forma, nes Petrarka savinosi pirmosios idėjas, idealus ir nuotaiką tik tiek, kiek jis aiškino ir teisino jo pasaulėžiūrą, nors pats to ir nepastebėjo. Petrarkos ir kitų į jį panašių senovės gerbėjų (taip antai, Albertino Mussato) dėka Romos literatūra ėmė mokyti italus (o per juos ir kitus europiečius) savo formų ir tuo netiesiog laisvino Europos kultūrą nuo svetimų jai, nebegyvų Romos tradicijų. Senovės atgijimas tam tikra prasme buvo kova su senove ir išsivadavimas iš jos įtakos. Žinoma, tik iš lėto šita renesanso reikšmė tepaaiškėjo. Petrarka ir jo sekėjai jos nė kiek nesuprato; savo pačių idėjas senųjų rašytojų autoritetu pamatuodami sakėsi jų raštuose tas idėjas randą, tikėjo, kad, norint žmogus (homo) išauklėti, reikia studijuoti senieji rašytojai, kurie geriausiai ir gražiausiai visa, kas žmogiška (humana), išreiškę, reikalinga studia humaniora, humanizmas.

Čia tikrai svarbus Petrarkos darbas ir autoritetas. Ne tik kad jis visą savo gyvenimą pats mokėsi iš senųjų: nemaža užmirštų veikalų atrado, susirankiojo didelę biblijoteką, savo pavyzdžiu ir žodžiu ragino studijuoti senovę ir kitus. Kiek svarbus atrodė amžininkams Petrarkos darbas, rodo ir poeto vainikavimas Romoj (§ 17), ir negirdėtas jo populiarumas. Popiežiai, kardinolai, valdovai draugavo su juo, didžiavosi jo laiškais ir tuo, kad sutikdavo pas juos paviešėti. Su didžia pagarba, ossequenti e riverenti, rašė jam Florencijos prijorai, nes lygaus jam žmogaus dar nebuvę ir niekuomet nebūsią. Vienas aklas senis, savo sūnaus ir mokinio lydimas, perėjo visą Italiją, kad galėtų apglėbti nemirtingojo žmogaus kelius ir pabučiuoti kaktą, kuri tokias kilnias mintis mąsčius. Pats Petrarka pasididžiuodamas tai aprašo. Atlaidžiai leido jis save gerbti ir mylėti pagarsėjusiam jau rašytojui Boccaccio, net pamilo jį kiek.

26

Giovanni Boccaccio (1313 — 1375) buvo pavainikis Florencijos pirklio Boccaccio di Chellino ir vienos paryžietės sūnus, gimė Paryžiuje, bet išaugo Florencijoj tėvo ir pamotės šeimoj. Kai sukako jam 15 metų, tėvas, gal — nusikratyti norėdamas, atidavė jį mokytis prekybos vienam pirk-

liui, kuris ir nusivežė jį su savim Neapolin. Dvylika metų gyveno čia Boccaccio, tik ne tiek prekyba vertėsi, kiek linksmai ir palaidžiai gyveno. Mielai priėmė į savo tarpą sąmojingą, gražų ir neblogai jau išprususį florencijietį Roberto Išmintingojo dvaro ponai ir ponios. Patiko Boccaccio pačiai karaliaus Roberto dukteriai Aquino grafienei Marijai; jis nebuvo Dantė, ji, jo Fiammetta (liepsnelė), nė kiek nepanašėjo į Laurą. Be to, ir visas mokytojo karaliaus dvaras žiūrėjo ne doros, o žemiškojo gyvenimo džiaugsmų. Savo romanuose Boccaccio gražiai ir vaizdingai aprašė ir tą gyvenimą, ir Neapolio šviesuomenę, ir aistringąją savo paties bei Fiammettos meilę. Nieko nebodama smaginosi Neapolio šviesuomenė, išsigalvodavo vis naujų pramogėlių; ponios ir ponai susirinkdavo padainuoti, pašokti, pasišnekėti; dažnai išsirinkdavo „karalienę“ ar „karalių“, kad daugiau tvarkos būtų; pasakodavo juokingas ar graudingas apysakas, kurių temos apie meilę sukosi. Kurtuazinių idealų neneigta, bet labiau domėtasi žmogiška meile. Nešvarių žodžių vengta, bet išauklėto kultūringo žmogaus mokama juk švariais žodžiais nešvari istorija išdėstyti. Kartais apysaka virsdavo visus dominčia mįsle. — Jaunikaitis pamilęs gražią ir doringą ponią, ilgai jai dainavęs, tik nieko nepešęs ir kreipęsis pagaliau į nigromantą. Už didelius pinigus padėjęs nigromantas — sutikus ponia ateiti pas jaunikaitį, savo žodį jam davus. Bet susekęs visa tai ponios vyras; baisiai nusiminęs, leidęs dėlto žmonai aplankyti jaunikaitį, nes reikią tesėti duotasis žodis. Atėjus ponia ir papasakojus tai jaunikaičiui. Bet tada, vyro dvasios kilnumo sujaudintas, jaunikaitis nepriėmęs ponios meilės, o nigromantas — pinigų. Klausiama: kas kilnesnis — vyras, jaunikaitis ar nigromantas? Du broliai sugavę vieną jaunikaitį savo sesutės miegamajame; pasiūlę jam arba mirti, arba vienerius metus gyventi su mylimąja (su jų sesute) ir vienerius su bjauria sene; pats jaunikaitis turįs išspręsti, su kuria iš jųdviejų gyvensiąs pirmuosius metus. Kurią gi — jaunąją gražuolę ar senę — išsirinkęs pirmiesiems metams jaunikaitis? Apie mirtį nė kalbos negalėjo būti.

Toji šviesuomenė, savaime suprantama, didžiai vertino (o daug didžiau pats Robertas Išmintingasis) literatus ir mokslininkus. Nenuostabu, kad gabusis florencijietis ėmė atidžiai studijuoti į madą įeinančią lotynų literatūrą, o šviesuomenei, ypačiai Fiammettai ir kitoms ponioms, pramoginti rašė eilėraščius ir roma-

nus. Apdorojo ir klasiškosios mitologijos motyvais, savo nuomone, pagražino garsųjį romaną Floire et Blancheflor (III, 55); pavadino savo veikalą Filocolo, manė, kad tas žodis graikiškai reiškiąs meilės tarną ir kentėtoją, povero pellegrino d'amore. Paskui išleido dar Filostrato (= meilės nuveiktąjį) ir Fiammettą. Tais veikalais Boccaccio įkūrė naują literatūros žanrą — psichologinį meilės romaną, kur vietoj idealizuotųjų herojų veikia gyvi, aiškiai apibūdintieji žmonės, o pati meilė suprantama ir aprašoma realistiškai. Šiuo atžvilgiu ypačiai pasisekė autoriui Fiammetta. Tiesa, net šitą aistringai ir kerštingai (pametė poetą lengvabūdė Fiammetta-Marija) parašytąjį veikalą pagadino kiek Boccaccio perilgais skoliniais iš Ovidijaus ir Senekos: pedantiškai puikavo savo žiniomis ir „moksliškumu". Gaila, nes, kaip rodo jo Ninfale Fiesolano, mokėjo tikrai atgaivinti pačią Metamorfozų autoriaus dvasią. Išviso, jauno Boccaccio negalima dar laikyti visai sąmoningu menininku. Kenkė jo kūrinių meniškumui ne tik tai, kad Romos rašytojus studijavo ir mėgzdžiojo, bet ir tai, kad mėgino sekti savo garbinamuoju poetu filosofu Dante. Alegorine savo poema l'Amorosa Visione norėjo pamokyti žmones, kokiu keliu pro „siaurąsias gyvybės duris" galima įeiti į amžinosios laimės pilį. Esam dėkingi autoriui, kad leidosi įtraukiamas žemiškųjų tuštybių karalystės ir kad, sutikęs čia savo Fiammettą, visai užmiršo minėtąją pilį ir poemos nepabaigė. Taip pat ir kitų itališkųjų Boccaccio veikalų meniškumą gelbia temperamentinga ir laisva jo meilė empiriniam gyvenimui ir nepretenzingas autoriaus uždavinys — gyvenimu pasidžiaugti ir kitus padžiuginti; ne rimtų bei vertingų filosofo ir mokytojo tikslų siekiąs čia rašytojas: rimtas bei vertingas darbas tik Romos senovės tyrinėjimas, mokslas, tęsąs, ir jam lotynų kalba tetinkanti. Bet tuo būdu menas ir nusikrato visomis svetimomis jam tendencijomis, ima siekti grožio ir tampa pats sau tikslu.

Meniškiausias Boccaccio veikalas, tai, be abejo Dekameronas. Jį parašė Boccaccio Florencijoj (1350—1353 m.), kur 1340 m. pasikvietė jį tuo metu našliu tapęs tėvas ir kur Fiammettos paniekintasis poetas guodėsi karštai dirbdamas, Neapoly pradėtuosius veikalus baigdamas ir naujus rašydamas. Tėvui antrusyk vedus, Boccaccio vėl paliko Florenciją, gyveno šiaurinėj Italijoj bei Neapoly ir, tik tėvui numirus, galutinai tegrįžo tėviš-

kėn. Čia 1373 m. sinjorijos pasiūlymu ėmė viešai komentuoti Dieviškąją Komediją, parašė ir Dantės gyvenimą.

Dekameronas (= Dešimts dienų) yra 100 apysakų rinkinys, iš kurių pats Boccaccio, gal, nė vienos nėra pats išgalvojęs: iš visur — iš kurtuazinių romanų, fabliaux, chronikų, iš folkloro, iš liaudies ir šviesuomenės pasakojamųjų anekdotų — jas surankiojo ir apdorojo. Taigi, ne apysakų turinys sudaro menišką rinkinio vertę, bet tai, k a i p jos atpasakotos, autoriaus stilius ir viso veikalo kompozicija. O atpasakotos novelės nepaprastai gražiai ir meniškai, temai ir beveik kiekvienam iš dešimties pasakotojų būdingu stiliumi. Dekameronas išgarsėjo nešvankiosiomis savo novelėmis ir kaip tik dėl jų į daugelį kalbų išverstas. Tačiau nereikia perdėti net tokių novelių nešvankumo, o dėl jo niekinti grakštaus ir realistinio meno. To meto žmonės nebuvo šventeivos, kaip kad mes, ir vadino dalykus tikraisiais jų vardais; neturėjo dar mūsų p r u d e r i e, dirbtinių ir sąlyginių vadinamojo doro elgimosi taisyklių, kurios toli gražu nevisada sutinka su intymiu mūsų gyvenimu. Į gyvenimą žiūrėjo jie prasčiau ir, gal, sveikiau, nei mes; gyveno, žinoma, palaidžiai — nepakeisdavo bent neįvykdomojo palaidžiojo gyvenimo nesveikais palaidžios vaizduotės vaisiais. Be to, Boccaccio niekuomet neblevyzgoja be reikalo, kaip kad daro f a b l i a u x autoriai ir jo sekėjai G i o v a n n i S e r c a m b i (1347—1424) ir florencijietis S e r G i o v a n n i (P e c o r o n e autorius, apie 1378 m.). Boccacciui rūpi ne blevyzgos, ne pati nešvari istorija, bet sąmojinga dėstysena, charakteringas stilius ir savo vaizduojamųjų gyvų žmonių būdas. Pagaliau, didžiąją dalį Dekamerono sudaro visai kitoniškos apysakos. Vienos, švelnios, graudingos ar tragiškos, vaizduoja besimylinčiųjų pasiaukojimą ir ištikimybę, kitos — dvasios kilnumą, trečios yra romantiškos avantiūrinio pobūdžio novelės arba gražiai atpasakoti anekdotai.

Stilingai ir gyvai piešia Boccaccio savo meto žmones ir šviesuomenę; nemoralizuoja ir jokių tendencijų neturi. Mielai pajuokia kunigus ir vienuolius, bet ne todėl, kad būtų jį piktinęs nedoras gyvenimas, ar kad norėjęs būtų reformuoti Bažnyčią. — Dvasininkų ydos bei nuodėmės iššena buvo ir iki šiol tebėra puikiausia proga pasijuokti ir atkeršyti jiems už smagų, dykiniuojamą jų gyvenimą, už jų turtus bei galią, na — ir už jų skelbiamąjį, žmones varžantį mokslą. Kunigas kritikuojant, lengva ra-

dos parodyti, kaip idealas nesutinka su realybe ir tuo daro žmogų juokingą. Petrarkai mėginant suderinti krikščionybę su stabmeldžių filosofų mokinio idealu, Boccaccio tokiomis problemomis sau galvos nekvaršino — gyveno, džiaugėsi, juokėsi, linksmai meno veikalą kūrė ir tiek. Ne tik jis apdorojo visas surinktąsias apysakas ir, jų temą, kalbą bei veikėjus individualindamas, pavertė jas gyvais konkretaus gyvenimo vaizdais — bendru siužetu sužiejo jas į vientėgį veikalą. — Baisiojo 1348 m. maro (jį ciceroniškai aprašė Boccaccio) metu septynios florencijietės ir trys jų draugai susitikę S. Maria Novella bažnyčioj ir nutarę bėgti iš maru apkrėstojo miesto; apsigyvenę kuriam laikui gražioj viloj netoli nuo Fiesolės ir čia, puikiame jos medyne, mėginę užmiršti liūdnąjį miesto gyventojų likimą. Kasdien išsirinkdavę karalienę ar karalių, kurie tvarkę smagų visos draugijos gyvenimą ir duodavę pašnekesiams temą, kiekvieno draugo ypatinga apysaka aiškinamą. Tuo būdu rinkinio apysakos rados reliatyviai aptvarkytos ir tapo priemone bent kai kuriems draugijos nariams apibūdinti.

Pats Boccaccio rimtu veikalu Dekamerono nelaikė: atsidėjęs studijavo Romos rašytojus ir, naujojo savo draugo Petrarkos (su juo 50-ųjų metų pradžioj susibičiuliavo) pavyzdžiu bei žodžiu kurstomas, rašė lotyniškus eilėraščius (Bucolicum Carmen) ir menkas kompiliacijas (De casibus virorum illustrium, De claris mulieribus, De montibus, silvis, fluminibus, De genealogia deorum); net graikiškai trupučiuką pramoko. Tas „mokslo" darbas blogą įtaką turėjo itališkajam jo stiliui ir pagaliau visai atitraukė jį nuo grožinės literatūros, juo labiau, kad prisidėjo čia pedantiški Petrarkos patarimai ir visokios abejonės. Petrarkai lengva buvo plepėti apie dorą krikščioniškojo filosofo gyvenimą (pats tik pasenęs teapdorėjo), o Boccaccio rimčiau ir nayviau į gyvenimą žiūrėjo, stengėsi savo idealus įvykdyti, kamavosi dėl nuodėmių, tikėjo paprastai, nefilosofuodamas ir filosofija nesitenkindamas. Tik ką Dekameroną išleidęs, ėmė pulti moteris, kurias taip aistringai mylėjo; storžieviškai jas savo traktatu Corbaccio iškoneveikė. Po kiek metų atėjo pas jį kartą vienas fanatikas kartusietis ir ėmė jį artima mirtimi bauginti. — Visai sugniužo Dekamerono autorius, pasmerkė nuodėminguosius savo veikalus, kuo jų nesudegino ir tikras davatka pasidarė. Vargais

negalais Petrarka jį padrąsino: bent mokslo darbo nepametė Boccaccio, iki gyvos galvos Dantę komentavo ir lotyniškuosius veikalus rašė.

Gal, naujosios, itališkosios literatūros srityje nieko ypatinga padaryti ir nebegalėjo. Iš tikro, didžią literatūrą kuria ne tik talentingi rašytojai, bet pirmiausia jų aiškinamoji pasaulėžiūra ir absoliučiai reikšmingos, iš esmės — religinės, idėjos. Tokių idėjų, kaip ir pasaulėžiūros, neturėjo Petrarka ir jo draugas Boccaccio. Negalėjo juodu nei visai nusikratyti įspūdingai Dantės išreikšta religine Viduramžių pasaulėžiūra, kad ja ir nebetikėjo, nei juodu viliojančios empirijos grožio padėti naujosios pasaulėžiūros, žemės religijos, pamatan. Beidėjiniai žmonės būdami, nesuprato juodu idėjų sistemos, turinio, grožio: tik formos grožį tejautė; ir reikšminga grožinė literatūra tebuvo jiemdiem tik formaliai graži literatūra. O formos grožio reikėję mokytis iš senovės rašytojų. Taigi, klasiškosios senovės atgijimas, humanizmas, buvo neišvengiama priemonė atgaivinti literatūrai, kaip tąją literatūrą įsivaizdavo Petrarka, Boccaccio ir jų amžininkai bei sekėjai. Senovės rašytojų nestudijuojant, jų nemėgzdžiojant, rados nebegalima literatūros tobulinti.

Žinoma, italai nenustojo rašę ir itališkai. — Matteo ir Filippo Villani teberašė savo brolio ir dėdės Giovanni (IV, 96) pradėtąją Chroniką. Giovanni Colombini († 1367), Kotryna Sienietė (1347—1380), Giovanni Dominici (1356—1419) garsėjo savo religinio-asketinio ir net politinio turinio laiškais. Atsirado vienas iš gražiausių religinių veikalėlių — Fioretti di messer San Francesco. Fazio degli Uberti geografine-istorine savo enciklopedija il Dittamondo ir Federigo Frezzi nuobodžiausia Quadriregio alegorija (1403 m.) mėgino eiti didžiojo Dantės pėdomis. Giovanni Sercambi ir Franco Sacchetti (apie 1355 — 1400 m.) išleido apysakų rinkinius. Sacchetti ir Antonio Pucci rašė ir satyrinius bei didaktinius eilėraščius. Bet visų tų rašytojų negalima nė lyginti su Dante, Petrarka ir Boccaccio, su trimis italų literatūros karūnomis, tre corone, ir tikrais italų kalbos kūrėjais. Italų literatūra neišnyko, bet baisiai nusmuko; gabieji žmonės tapo humanistais, nors pirmoji jų karta ir tebegerbė dar minėtąsias tre corone.

27

Florencijoj, XIV ir XV amžiaus sąvartoj, mes susitinkame ne tik su atskirais žymiais humanistais bei šviesuoliais, bet matome ir jų susirinkimus. Coluccio Salutati, Niccolò Nìccoli ir kiti mokslo trokštantieji žmonės perijodiškai susieidavo Santo Spirito vienuolyne, apybukio, bet mokyto augustinininko, teologijos daktaro Luigi Marsili cėlėj. Marsilis stebino draugus savo žiniomis ir tikrai stebuklinga savo atmintimi; buvo didelis Romos rašytojų gerbėjas ir Petrarkos draugas, kurio Canzone all'Italia sukomentavo. Nìccoli, Leonardo Bruni, Carlo Marsuppini ir kiti humanistai bei šviesuoliai dažnai susirinkdavo ir kitame Florencijos vienuolyne, Convento degli Angioli, pas kamaldoliečių (Camaldoli eremitų) ordino generolą (nuo 1431 m.) mokytąjį Medičių draugą Ambrogio Traversarį, kuris mokėjo graikiškai ir išgarsėjo savo vertimais bei laiškais. Dalyvavo tuose susirinkimuose ir patys Medičiai. Minėtasis Niccolò Nìccoli taip pat buvo labai žiningas žmogus, gyvoji enciklopedija. Nieko pats nerašė, bet savo namus pavertė senovės liekanų muziejumi — „malonu buvo matyti jis čia besėdįs, tarytum gyvasis pačios senovės atstovas!“ — ir surinko didelę biblijoteką (800 kodeksų). Visiems leido ja naudotis ir mielai visiems padėdinėjo savo patarimais. Testamentu († 1437 m.) paliko tą biblijoteką Florencijai; Cosimo Medičiui garsųjį humanistą sušelpus ir visas jo skolas sumokėjus, ji patapo pirmos viešosios biblijotekos branduoliu Europoj. Savaime suprantama, ir Niccolio namuose rinktasi humanistų. Rinktasi jų ir kitur. Ne tik Medičiai — beveik visi Florencijos magnatai — graikų kalbos žinovas Roberto dei Rossi, Luca degli Albizzi, mokyčiausias Palla Strozzi — savo pavyzdžiu bei patarimais ragino jaunuomenę mokytis, globojo bei šelpė mokslininkus. Humanistai visur buvo geidžiami svečiai, kiekvienos kultūringų žmonių kuopelės nariai; net ponios domėjosi mokslo klausimais ir dažnai pačios dalyvaudavo mokytųjų žmonių pašnekesiuose, rodė, kad ir florencijietės „gerą logiką turinčios“. Kadai kitkart Boccaccio aprašė šviesuolių susirinkimus, pramogėles ir pasikalbėjimus; dabar tie pasikalbėjimai tapo rimtesni: imta svarstyti doros, metafizikos ir net gramatikos klausimai. Vienas Boccaccio sekėjas, Giovanni Gherardi da

Prato, XV amžiaus pradžioj išleido įdomų romaną, il Paradiso degli Alberti, kur gražiai aprašė, kaip Florencijos šviesuolių, mokslininkų ir ponių kuopelė linksminosi, šnekėjosi, o be to ir rimtus klausimus svarstė Antonïo degli Alberti viloje il Paradiso.

Nenuostabu, kad Florencijos respublika 1375 m. išsirinko savo sekretorium garsųjį mokslininką Coluccio Salutatį (1331—1406). Kad ir be galo savo draugą Petrarką gerbė, Salutati italų poezija mažai tesidomėjo (tiesa, ir pats Petrarka savo kancones niekų pasaka laikė, bent dėjosi laiką s) — visas atsidavė rimtam mokslo darbui: rankiojo manuskriptus, atidžiai tyrinėjo lotynų kalbą, rašė lotyniškus traktatus, laiškus, kalbas ir vaikiškai mėgzdžiojo Ciceroną. Filïppo Villani pavadino jį „Cicerono bezdžione" (scimmia di Cicerone) — metraštininkas norėjo pagirti Salutatį, ir pats Salutati tuo pavadinimu buvo labai patenkintas. Didelę reišmę turėjo, kad humanistas Salutati pasidarė Florencijos sekretorius, arba kancleris (po jo mirties Florencija pavedė sekretoriaus pareigas irgi humanistams: Leonardo Bruni (1410 ir 1427-44 m.), Carlo Marsuppini d'Arezzo (1444-53 m.), Poggio Bracciolini (1453-59 m.), B. Accolti, Cristoforo Landino, Macchiavelli ir kiti), nes jis įpūtė politikams deklamatorinę kiek, bet realistinę Romos rašytojų dvasią, padėjo pamatus politinėms Macchiavellio ir Guicciardinio teorijoms. Dar daugiau padėjo jis pačiam humanizmui augti. Tiesa, čia pralenkė jį Niccolò Nìccoli, kuris pats kvietė ir Cosimo Medičį ragino kviesti Florencijon žymiausius mokslininkus — Leonardo Brunį, Carlo Marsuppinį, Poggio, Traversarį, Guarino, Filelfo, Aurispą, graiką Emanuelį Chrisolorą, kuris 1396 m. pradėjo dėstyti Florencijos universitete (Studio) graikų kalbą. Nìccoli ir Palla Strozzi 1414 m. reformavo šitą 1321 m. įsteigtą universitetą. Jųdviejų dėka pakviesti buvo profesoriauti ne tik florencijiečiai, bet ir svetimšaliai, ne tik italai, bet ir graikai: Graikijos kultūra ėmė vaisinti italų humanizmą.

Petrarka graikiškai mokėsi, bet nemokėjo; Boccaccio — vos tegrabaliojo. Mat, pradžioje trūko gerų mokytojų, graikų kalbos žinovų, o pabėgėliai iš Graikijos, kurių priviso XIV amžiaus pabaigoj, nemokėjo itališkai bei lotyniškai ir daugiausia buvo visai

tamsūs žmonės. Tik paskutiniaisiais XIV amžiaus metais teėmė rimtai dėstyti graikų kalbą Florencijoj Emanuelis Chrisoloras, buvusis Konstantinopolio universiteto profesorius. Pas jį mokėsi žymieji Florencijos literatai ir mokslininkai Roberto dei Rossi, Palla Strozzi, Poggio, Giannozo Manetti, Carlo Marsuppini, Leonardo Bruni. Greit atvyksta naujų, mokytesnių pabėgėlių iš Graikijos. Nemaža žymiųjų Graikijos mokslininkų, filosofų ir teologų dalyvavo Florencijos sinode (1439 m.). Garsusis platonininkas Jurgis Gemistas Pletonas padarė didelį įspūdį florencijiečiams savo žiniomis ir metafizine sistema; užkrėtė platonizmu patį senąjį Cosimo Medicį, kurio auklėtinis Marsiglio Ficino (§ 22) greit po to įsteigė laisvąją platonininkų draugiją, vadinamąją Accademia Platonica. Pletono mokinys Bessarïonas priėmė katalikybę ir buvo popiežiaus paskirtas kardinolu. Graikai padėjo filosofijai, ypačiai Platono filosofijai atgyti, bet pirma — graikų kalbai humanistų tarpe plisti. Nuo to laiko graikiškai nemokantis mokslininkas imta laikyti pusmoksliu.

Pirmieji humanistai nebuvo nei filosofai, nei originalūs mokslininkai. Jie stropiai mokėsi, rankiojo senųjų rašytojų manuskriptus, konfrontavo juos, taisė; tyrinėjo lotynų gramatiką ir stilių, vergiškai mėgzdžiojo Ciceroną ir kitus garsiuosius senovės rašytojus. Romos filosofų (ypačiai Cicerono) mintis, o dažniausiai tiktai žodžius kartodami sakėsi jie filosofuoją; stilistinius savo bandymus vadino jie istorija. Į Dantę, Petrarką, Boccaccio, kuriuos taip didžiai vertino Salutati ir Luigi Marsili, ėmė paniekinamai žiūrėti, nes italų kalba esanti neapdorota bei nemoksliška, o didieji jos kūrėjai nemokėję gerai rašyti lotyniškai. Humanistai jautėsi tikri mokslininkai esą; didžiavosi savo žiniomis, gryna savo lotynų kalba, savo stiliumi. Tik toji kalba jiems ir terūpėjo, entuzijastiškiems senovės gaivintojams. Ir reikia pripažinti, kad savo srityje jie buvo mokslininkai. Rankiodavo kuodaugiausia kiekvieno senovės veikalo rankraščių, atsidėję juos konfrontuodavo ir tuo būdu kritiškai rekonstruodavo tikrąjį tekstą. Kai XV amžiuje imta knygos spausdinti, humanistai tapo kritiškai apdorotųjų senovės veikalų leidėjais. Jie buvo filologijos mokslo steigėjai ir tikrai atrado klasiškąją senovę — ne tik aibę niekam nebežinomų (Cicerono, Kvintiliano, Tacito ir kitų) veikalų, bet ir

pačią lotynų kalbą. Lorenzo Valla (1407-57) savo traktatu Elegantiae linguae latinae sistemiškai išdėstė tos kalbos dėsnius, kuriuos mėgino išaiškinti dialektikos, retorikos, stilistikos ir gramatikos pagrindu. Iki šiol nenustojo visos savo reikšmės Vallos veikalas. Lotynų kalba pasidarė humanistams gyva. Į ją išvertė jie klasiškuosius Graikijos veikalus.

Antroji (jaunesnė, nei Salutati, Nìccoli ir kiti) humanistų karta, bent daugumas, buvo specijalistai mokslininkai (filologai), grynai formalinės kultūros žmonės, kurie ir savo gyvenamąją realybę ne tik lotynų kalba aprašinėjo, bet ir lotynino. Tūliems humanistams klausimas, kaip reikią rašyti jungtuką cum (cum ar quum) svėrė daug daugiau, nei filosofijos bei etikos problematika. Antonïo Beccadelli (gimė 1394 m. Palermo mieste ir todėl vadino save Panormita) išgarsėjo pornografiškiausiu epigramų rinkiniu (Hermaphroditus); pats ir apgynė savo veikalą nuo visai natūralių priekaištų: sekęs Romos bei Graikijos rašytojais ir įrodęs, kad viskas galima lotyniškai pasakyti; garsusis ir dorasis humanistas pedagogas Guarino (1370—1460) pridūrė, kad gyvenimas turįs vieną tikslą, o menas — kitą. Tačiau filologinės studijos išugdė kritikos dvasią. Humanistai ėmė pasiutiškai pulti ir griauti Viduramžių autoritetus ir pasaulėžiūrą, kuri visai nebesutiko su klasiškąja, daug jai iš esmės artimesnę senovę gaivinančia, renesanso dvasia.

Romėnas Lorenzo Valla, Pavijoj profesoriaudamas, drąsiai užpuolė garsųjį teisininką Bartolo, kuris nemokąs lotynų kalbos, nežinąs istorijos ir todėl negalįs suprasti bei dėstyti Romos teisės. Savo traktatu De voluptate et vero bono Valla stengėsi įrodyti, kad visai su gamtos dėsniais sutinkąs gyvenimo tikslas esanti laimė. Pati dora ne kas kita, kaip priemonė tam tikslui pasiekti. Smarkiai kritikavo jis scholastiką, Aristotelį, Boethijų, įrodinėjo, kad filosofija tik protu ir gamta, kuri esanti pats Dievas, teturinti remtis, ir skelbė epikūrininkų mokslą. Krikščionybės gynėjų kritika tik dar labiau sukurstė humanistą peštuką. Neapoly, Alfonso Aragoniečio dvare, atsidūręs, Valla 1440 m. išleido De falso credita et ementita Constantini donatione. Čia aiškiai įrodė, kad toji imperatoriaus Konstantino Konstitucija yra kokio nors mažaraščio suklastota. Kartu kritikavo ir teorinius popiežiaus valdžios pamatus. Neturįs popiežius teisės valdyti nei pasaulio, nei Romos;

jo valdžia sugriovus Bažnyčią ir Romos laisvę. Kad ir tikras dokumentas būtų Konstitucija, tai vistiek nieku ją pavertusios popiežių nuodėmės. Valla — tuo metu jo globėjas Alfonsas kovojo su popiežium — šaukė visus sukilti prieš popiežių tironiją. Kituose savo raštuose įrodinėjo jis, kad karaliaus Abgaro laiškas Kristui irgi falsifikacija ir kad vadinamasis Apaštalų Simbolis ne apaštalų, bet Nikėjos sinodo tėvų darbas. Visa tai nekliudė Vallai, Neapoliui susitaikinus su popiežium, prašyti popiežiaus, kad jam dovanotų. Popiežius Nikalojus V, tikrai, pasikvietė Vallą Romon ir pavedė jam versti graikų veikalus (1448 m.), o Kalikstas III padarė jį kurijos sekretorium ir kanauninku.

Valla buvo tipingas humanistas, savo žiniomis didžiuojąsis garbėtroška ir karštas polemistas. Turėjo aštrų protą ir gražiai nušvietė kai kuriuos istorijos klausimus. Bet nei jo, nei Leonardo Bruni ir Poggio Bracciolini negalima pavadinti tikrais istorininkais. Juo įdomiau, kad kritiškoji humanistų dvasia ir nauji metodai paveikė kuklųjį kurijos sekretorių Flavio Biondo (1388—1463), kuris nemokėjo graikiškai, menkai rašė lotyniškai ir nebuvo tikras humanistas. Jo veikalai Roma instaurata, Italia illustrata ir Roma triumfans, tai rimtai, sąžiningai ir kritiškai parašyta archeologinė Romos bei senosios Italijos istorija. Parašė Biondo ir vėlybesnės Romėnų imperijos istoriją, bet mes tik mažą dalį to veikalo teturime. Biondo — vienas iš pirmųjų istorininkų-mokslininkų ir bene pirmas archeologas.

Taigi, humanizmas ilgainiui ugdė istorinį jausmą ir kritikos dvasią. Pastaroji nė kiek neprieštaravo XIII—XIV amžiaus filosofijai bei mokslui, priešingai — su jais sutiko, bet prieš juos, prieš „Viduramžius“, buvo nukreipta. Čia humanistai instinktyviai ir netiesiog pabrėždinėjo italų kultūros savotiškumą ir naująsias, joje įsivyravusias Europos kultūros tendencijas. Nubudęs istorinis jausmas reiškė ir tai, kad jaučiama ir skiriama nuo praeities konkreti dabartis, konkretus dabarties gyvenimas. Neatsitiktinai norėjo visa pasakyti lotyniškai Beccadelli ir lotyniškai plūdosi, baisiausiais žodžiais (švankiausias — canis filius) vienas kitą koliojo ir blevyzgojo Poggio, Francesco Filelfo bei kitos garsenybės. Konkretus gyvenimas brovėsi į lotyniškąją humanistų literatūrą, nejučiomis, bet greit ją italino. Viena teliko — kad italai vėl pradėtų rašyti itališkai. Dabar, atgaivintosios

romėnų literatūros dėka, rašytojai gerai suprato, kas yra graži forma ir meninis stilius; jie galėjo dabar atgaivinti ir nutrūkusią Petrarkos ir Boccaccio tradiciją. Pačioj XV amžiaus pabaigoj vėl ėmė klestėti Florencijoj italų literatūra.

Florencija vadovavo humanistų sąjūdžiui. Bet XIV—XV amžiuje atsirado ir kitų humanizmo centrų. — Humanistai ėmė spiestis apie popiežių kuriją; du humanistai — Tommaso Parentucelli ir Enea Silvïo Piccolomini — buvo išrinkti popiežiais — Nikalojumi V ir Pijumi II, kiti popiežiai globojo menininkus, literatus, vertėjus, mokslininkus. Humanistai tapo kurijos sekretoriais. Nikalojaus V įsteigtąją Vatikano biblijoteką užvertė savo vertimais bei veikalais Poggio, Filelfo, Valla, Guarino, Bessarïonas ir kiti graikai. Milane dirbo Filelfo; įsiviešpatavus F. Sforzai, ėmė jį garsinti epine poema Sforziada. Neapoly Alfonsas Aragonietis gynė Vallą nuo popiežiaus ir inkvizicijos, Beccadelli įsteigė Akademiją ir vienas iš gražiausių poetų Giovano Pontano ėmė vadovauti Alfonso sūnaus Ferrantės politikai. Ferraroj Guarino Veronietis vertė graikų veikalus, rašė bijografijas, gramatikas, kalbas, profesoriavo ir auklėjo jaunuomenę, net duko sūnus. Guarino mokinys Vittorino Rambaldoni da Feltre (1378—1446) įsteigė Mantovoj naujo humanistinio tipo mokyklą, Casa gioiosa. Čia mokėsi markizo Gonzagos sūnūs ir garsusis Urbino dukas Guido da Montefeltro, kondotieris, mokytasis mecenatas ir puikiosios Urbino biblijotekos steigėjas.

IV

Šimto metų karas ir Prancūzija iki 1377 m.

28

Italų tautai, kaip ir Vokiečių, nepasisekė susivienyti. Abu internacijonaliosios imperijos šulai, Vokietija ir Italija, subyrėjo. Abiejuose kraštuose prasidėjo daugelio valdovų kova savybėj, o galingiausieji Vokietijos valdovai, Habsburgai ir Luxemburgai, savo valstybę kitataučių žemėmis didindami, tad internacijonalėdami, ėmė kovoti tarpusavy dėl imperatoriaus titulo, kuriam Italija tik nebereikšmingas priedėlis tebuvo. Visą Europą apimančios imperijos, Europiečių vienovės, idėja nebegrįžtamai žuvo. Bet žuvo ir, pirma Avignono belaisviais, paskui Italijos valstybėlės valdovais tapusių, popiežių pretenzijos. Ir popiežiai nebegalėjo vadovauti kitiems Europos valdovams. Maža to — Avignono laikais baisiai nusmuko pats moralinis-religinis jų autoritetas. Didžiosios XIII amžiaus erezijos buvo nuveiktos, bet evangeliškosios krikščionybės ir evangeliškosios Bažnyčios idealai toli gražu neišrauti. Aišku, kokią reikšmę tam turėjo Bažnyčios supasaulėjimas. O čia dar nauja nelaimė — popiežių grįžimas Romon rados Bažnyčios schizmos proga ir popiežių kova su antipopiežiais ėmė klibinti pačius hierarchinės-monarchinės Bažnyčios pamatus. Išėjo aikštėn XIII amžiuje prasidėjusi Europos kultūros krizė.

Keturioliktojo amžiaus pradžioje atrodė, kad imperatorių ir popiežių vietoj galės politiškai suvienyti Europą, bent didžiąją jos dalį, Prancūzų karaliai. Pilypo IV Gražiojo laikais kultūrinė Prancūzijos pirmenybė ėmė virsti ir politine. Tačiau, naujai V a l o i s dinastijai įsikaraliavus, prasidėjo vadinamasis 100 metų karas.

Ir Prancūzija, ir Anglija XIII amžiuje įsigalėjo pirmiausia todėl, kad čia feodalų luomu besiremianti valdžia ėmė remtis ir miestelėnais, Anglijoj be to ir kitais visuomenės sluoksniais. Abiejuose kraštuose feodalinė valstybė virto luomine. Anglijoj visuomenė buvo geriau sutvarkyta, drauge su karaliaus valdininkija valdė kraštą, o įvairūs visuomenės sluoksniai dažnai ėjo išvien ir žabojo karalių bei valdininkiją. Prancūzijoj paskutinieji tiesioginiai Kapetingai papildinėjo savo valdininkiją trečiojo luomo žmonėmis ir dėjosi su miestelėnais prieš feodalus. Bet Prancūzijoj feodalai buvo daug galingesni, o miestelėnai turtingesni, kaip Anglijoj, ir vis dėlto nei vieni, nei kiti neturėjo nuolatinių organizuojančių juos ir žiejančių į vieną visuomenę įstaigų. Anglus vienijo parlamentas, Prancūzus — karaliaus valdžia ir valdininkija. Antra vertus, Prancūzijoj feodalai griežčiau skyrėsi nuo miestelėnų ir kitų sluoksnių, nei Anglijoj. Miestelėnų milicijos nevaidino didelės rolės prancūzų kariuomenėj; feodalai paniekinamai žiūrėjo į tas milicijas ir į svetimšalius šaulius, kuriuos samdydavosi karaliai. O Anglų karaliai laisvuosius žmones karan šaukdavo, vertė juos ir taikos metu mokytis karo dalykų. Ne tik kiekvienas smulkus dvarininkas (g e n t r y) — kiekvienas s u b s t a n t i a l y e o m a n mokėjo vartoti lanką arba bent ypatingos rūšies jietį (ilgą lazdą su peiliu). Karai su Walesu ir Skotija išmiklino tą Anglų miliciją. Prancūzijoj karinga feodalų visuomenė XIII—XIV amžiuje gyveno karo „menu“, dirbtiniais karais — riterių dvikoviais, turnyrais, o prireikus virsdavo karaliaus kariuomene, bet ir tada karo m e n o principais vadovavosi. Kitaip sakant, kariuomenė, kaip ir pati feodalija, kaip ir visa jos kultūra, išsigimdavo. Anglų karaliai iš pat pradžios žiūrėjo į savo feodaliją, kaip į kariuomenę karalystei ginti ir didinti reikalingą. Pačioj saloj kariavo jie ne su feodalų kariuomenėmis, bet su klanais gyvenančiomis tautelėmis ir kariuomenės reikšmę sveikiau suprato. Karui su Prancūzija prasidėjus, E d w a r d a s III uždraudė turnyrus, bet įsakė visiems senjorams, baronams, riteriams ir miestelėnams mokyti savo vaikus vartoti ginklus, šaudyti iš lanko ir — „prancūzų kalbos, kad karo metu būtų tie vaikai geresni kariai“.

Kariuomenių skirtumas vaizdavo visos politinės-socijalinės abiejų kraštų santvarkos skirtumą. Abejur feodalinė visuomenė nustojo pirmykštės savo reikšmės ir ėmė irti. Bet Anglijoj ji sijo

su kitais sluoksniais ir tapo naujosios visuomenės elementu, Prancūzijoj (kur, išskyrus karaliaus valdžią, nebuvo dar visą tautą vienijančių įstaigų) — tebesistengė karalystei vadovauti. Dar blogiau, kad V a l o i s dinastija atkero nuo Pilypo IV politikos tradicijų. P i l y p a s VI (V a l o i s, A n j o u, M a i n ė s, C h a r t r e s'o ir A l e n ç o n o grafas; tomis žemėmis padidino jis pačios karūnos domėną) atstovavo riterijos idealams ir kultūrai; mėgo riterių pramogėles — turnyrus, iškilmes, pokylius, visą kurtuazinį dvaro gyvenimą, buvo prašmatnus ir pamaldus. Petrarka vadino jį nemokša, bet Petrarka išviso žemina prancūzų kultūrą — Pilypas nusipirkdavo knygų, skaitė Ovidijaus metamorfozes, domėjosi ginču dėl v i s i o b e a t i f i c a (§ 7). Tik valdovo gabumų jam trūko — tvirtos valios, pastovumo; mažai tenusimanė apie valdymo reikalus. Nesuprato Kapetingų išauklėtosios valdininkijos, jų legistų, ir trečiojo luomo reikšmės; nežinojo, kad reikia sutvarkyti finansai, mokesčių bei pajamų sistema, ir pertvarkyti kariuomenė. Jam įsikaraliavus, ėmė valdyti Prancūziją feodalija. Negi galėjo ji, pati irdama ir nuo kitų luomų vis daugiau toldama, sutvarkyti turtingo, 20 milijonų gyventojų krašto, kuris dar nebuvo susiradęs tinkamų savo vienovei įstaigų.

Pilypo VI užsimojimai pradžioje buvo labai platūs. Popiežiams persikėlus Avignonan, mėgino jis įsitvirtinti ž i e m i ų I t a l i j o j ir, Jono Luxemburgo kurstomas, bemanąs buvo padėti jam įsiimperatoriauti Vokietijoj, o už tai prijungti prie Prancūzijos A r e l a t o karalystę. Nuo 1330 m. ruošė jis kryžiaus karą. Bet ir nuo kryžiaus žygio, ir nuo kitų savo planų turėjo jis atsisakyti dėl karo su Anglija. Pats popiežius B e n e d i k t a s XII rašė jam 1336 m.: „Kad ir kaip buvo mėginama panaikinti ginčai bei karai, nepasiekta betgi taikos. Argi neaišku, kad Anglija ir Skotija viena antros nekenčia, kad Vokietija pilna pavojingų kovų? Taip pat yra pavojų Toskanoj ir Apulijoj, o dar daugiau — Sicilijoj. Karas nenurimsta. Galima spėti, kad, Jums išvykus kryžiaus karan, tebeslypį dar priešai sukils prieš Jus ir Jūsų karalystę“.

Kova su Anglija ne tik kad buvo neišvengiama, bet, tiesą sakant, nenustojo trukus nuo Pilypo Augusto laikų. Abi tautos tik iš lėto teišaugo ir teišsiskyrė; ilgai reikėjo laukti, kol tautinės valstybės principas nuveikė pagaliau internacijonalinį Planta-

genėtų, o iš dalies ir Kapetingų imperijalizmą. Kad ir virsdavo juo dažnai pats pribrendusios tautos instinktas, buvo betgi jis iš pat pradžios susimezgęs su feodaliniais Plantagenėtų ir Kapetingų santykiais, kurie nuolat pjudė vieną karalių antru. Nei Liudvikas IX galėjo visai išvyti Plantagenėtų iš Prancūzijos, nei jo įpėdiniams tai pasisekė; o dėl siuzerėniškųjų savo teisių visi jie nuolat su Plantagenėtais kovojo (IV, 59). Tik karas ir Prancūzijos laimėjimas tegalėjo pabaigti amžinąją kovą dėl Akvitanijos. Nemažiau kurstė vieną karalių prieš antrą ir Flandrijos reikalai. Čia Plantagenėtai, tiesa, jokių teisių neturėjo. Bet $^9/_{10}$ savo vilnų anglai gabeno Flandrijon ir kasmet įsiveždavo didžiąją dalį Flandrijos gelumbių. Savaime suprantama, kad stengdamasis Flandriją pasiglemžti pats Prancūzų karalius vertė dėtis su Anglija čia savo vasalą Flandrijos grafą, čia Flandrijos miestelėnus.

Pilypui VI žengiant sostan, Flandriją valdė grafas Liudvikas de Nevers. Rėmėsi jis feodalija, miestų patricijatu ir pirmiausia pačiu Prancūzų karalium. Nenuostabu, kad 1323 m. Bruges'o, o paskui ir kitų miestų pirkliai bei amatninkai, be to, daugelis laisvųjų žemdirbių sukilo prieš grafą ir diduomenę; išsirinko vadus, kapitanus; Bruges'o burmistras šaukėsi Edwardo III pagelbos. Grafas kreipėsi į Pilypą VI. Prancūzų kariuomenė 1328 m. įsismerkė į grafystę ir, susidėjus su Flandrijos diduomene, ties Casseliu sumušė miestelėnų miliciją (VIII. 23), išžudė apie 12.000 žmonių, sudegino Casselio miestą ir numalšino sukilėlius. Tai buvo smarkus smūgis Edwardui. Kariauti su Pilypu jis dar nedrįso, bet pradėjo ekonominį karą su Flandrija. Be perstogės prikaišiojo grafui, kad skriaudžiąs pirklius; kvietėsi Anglijon darbininkų gelumbininkų, ėmė steigti gelumbių dirbtuves Anglijoj — Flandrijos miestelėnus nuo santykių su Prancūzija grasino anglų gelumbininkų konkurencija. Tikėjosi Edwardas, kad karui su Prancūzija prasidėjus, privers tuo Flandriją susidėti su Anglija.

Pilypo Gražiojo sesers vaikaitis, Edwardas III, Karoliui IV numirus, lenktyniavo su Pilypu VI dėl Prancūzijos sosto; bet 1329 m. prisiekė jam, pripažino jį Akvitanijos siuzerėnu. Mat, kaip tik 1329 m. numirė Robertas Bruce ir paliko Skotiją 7 metų sūneliui Dovydui. Edwardas pasinaudojo ta proga Skotijai užkariauti, juo labiau, kad prieš vaiką Dovydą su-

kilo Edwardas Balliol. Savo tėvo Johno Balliolo sostą įsigyti norėdamas Edwardas Balliol pripažino savo siuzerėnu Edwardą III ir net atidavė jam Skotijos dalį. Keturis kartus žygiavo su kariuomene Skotijon Anglų karalius (negalėjo tad tuo pat metu kariauti ir su Prancūzija), ir 1333 m. Dovydas priverstas buvo pabėgti Prancūzijon, kur susirado asile moult débonnaire. Tačiau skotai atkakliai tebesipriešino Edwardui ir paklusniam jo vasalui Balliolui. Edwardas norėjo išvengti karo su Prancūzija. Bet nekariaujant su ja negalima buvo nuveikti ir Skotijos: nuo 1295 m. Prancūzija su ja sąjungininkavo; 1336 m. Pilypas VI besiruošiąs buvo atsiųsti Skotijai pagelbinių pulkų.

Visa tai Edwardas gerai žinojo ir pats ruošėsi kariauti. Kadangi Prancūzijoj buvo ketveria tiek gyventojų, kiek Anglijoj, tai ėmė jis ieškoti sąjungininkų, kaip ir patarė jam Anglų parlamentas. Susigiminiavo Edwardas su Hainaut (Hennegau), Olandijos bei Zelandijos grafu ir su Liudviku Bavaru; susidėjo su Brabanto duku. Tuo būdu sustiprino politinę savo buitį Flandrijos atžvilgiu, kurią ir pačią ėmė versti sukilti prieš Pilypą ekonominėmis represalijomis. Parlamentui išaiškino jis Prancūzų karaliaus intrygas Guiennėj bei Skotijoj ir vėl pasiskelbė turįs teisę paveldėti Prancūzijos sostą.

Rūpėjo sąjungininkai ir Pilypui. Galėjo jis pasitikėti Čechų karalium Jonu Luxemburgu ir Flandrijos grafu, kad ir ne pačia Flandrija; patraukė savo pusėn Kastilijos karalių Alfonsą XI ir tūlus smulkiuosius valdovus bei miestus šiaurinės Prancūzijos pasieny. Popiežius jį palaikė, kad ir stengėsi sutaikinti priešus. Pasiruošė Pilypas dvi armijas ir laivyną; 1337. V. 24 paskelbė Guiennę atimtą esant iš Edwardo ir liepė savo kariuomenei jon įsibrauti. Karas prasidėjo.

29

Tuo metu ėmė jau veikti Flandriją ekonominė Edwardo politika. — Buvo jis uždraudęs gabenti Flandrijon anglų vilnas, kurias flandrijiečiai didžiau vertino, nei patį Anglijos karalių, ir įvežti Anglijon užsienio gelumbes; kvietėsi ir globojo gelumbininkus darbininkus; norėdamas dar smarkiau įgelti flandrijiečius, leido išvežti į Brabantą 30.000 maišų vilnų ta sąlyga, kad brabantiečiai jų svetimšaliams nepardavinėtų. Flandrijiečiai pri-

versti buvo sumažinti savo pramonę; dalis darbininkų išsidangino iš krašto, likusieji ėmė bruzdėti ir kaltinti grafą bei Prancūzijos karalių. Niekas netikėjo grafo žodžiais, kad visa tai negalį ilgai trukti. Gand'o darbininkai susirinkdavo gatvėse, reikalavo „darbo ir laisvės", „blazgatydavo, kaip prastų žmonių įprasta, grafą Liudviką", plūsdavo ir turtuolius, kuriems tik privilegijos terūpinčios. Atsirasdavo vis daugiau Edvardo šalininkų, o jo įgaliotiniai išsijuosę gyrė savo karalių ir žadėjo viską, kad susidėsianti Flandrija su Anglija.

Pagaliau, 1337 m. Kūčių vakarą Gand'o amatninkai susirinko ir atėjo pas „labai sumaningą" miestelėną J o k ū b ą v a n A r t e v e l d e; išdėstė jam visas savo skriaudas, žadėjo jam paklusnūs būti. Arteveldė liepė visiems jiems vėl susirinkti „vietoj Biloke vadinamoj". Buvo jis turtingas patricijus, prekiavo gelumbėmis; daug kur važinėjo, aplankė Romą, Graikiją net Rodoso salą; daug buvo matęs; vedė kilnios kilmės mergaitę. Gražiai jis kalbėjo, mėgo žmonėms vadovauti. Susirinko XII. 28 sušauktieji darbininkai. Ant rankų atnešė Arteveldę. Vidury pastatė aukštą klotą ir pakėlė ant jo Arteveldę. Čia ėmė jis kalbėti taip gražiai ir gudriai, kad visus įtikino". Patarė susidėti su Anglų karalium. Prancūzų karalius, girdi, taip visokiais reikalais užsivertęs, kad nei galįs, nei norįs padaryti flandrijiečiams nieko bloga, o Anglų karalius labai džiaugsiąsis jų meile. Žadėjo Arteveldė, kad eisią su jais išvien Hainaut, Brabantas, Olandija ir Zelandija. Visi pritarė Arteveldės pasiūlymui ir paskelbė jį miesto kapitanu. „Taip jis įsigalėjo, kad kasdien miegojo, gėrė ir valgė jo namuose tūkstantis — pusantro tūkstančio žmonių", galì sakyt — jo gvardija. Pradžioje nenorėjo Arteveldė kovoti su Prancūzija, tik — atgaivinti prekybinius Flandrijos ryšius su Anglija. Iš dalies geruoju įkalbėjo kitiems miestams susidėti su Gand'u, iš dalies privertė juos tai padaryti. Jo valdomas, Gand'as ėmė vadovauti visai Flandrijai. Tačiau — veltui nusileisdinėjo Arteveldei Pilypas VI — prekybinė sąjunga su Anglija pavirto ir politine, o Flandrijos grafas priverstas buvo pabėgti Prancūzijon (1339 m.).

Mat, Edwardas visai nenorėjo pasitenkinti prekybos sutartimi su Flandrija ir jos neutralumu kovoj su Prancūzais, juo labiau, kad mažai jam tepadėjo ir Liudviko Bavaro duotasis jam imperijos vikaro titulas, ir kiti jo sąjungininkai. Reikalavo Anglų

karalius, kad Arteveldė padėtų jam ir kariauti. Arteveldė Flandrijos vardu atsakė, kad negalinti ji sulaužyti savo priesaikos Prancūzų karaliui, bet patarė Edwardui pačiam viešai Prancūzų karalium pasiskelbti. Tada Flandrija jį savo valdovu pripažinsianti ir kariausianti. Edwardas paklausė Arteveldės ir 1340 m. Gand'o meiste sušaukė visos Flandrijos parlamentą. Čia, kaipo Prancūzijos karalius, apdovanojo jis Flandriją privilegijomis ir pažadėjo grąžinti jai Pilypo Gražiojo atimtąsias žemes. Arteveldė pasirašė be to sąjungą su Brabantu ir Hainaut. Tiesa, Pilypas įkalbėjo popiežiui pasmerkti Flandriją „tokia didele ir baisia ekskomunika, kad nenebuvo Flandrijoj kunigo, kuris būtų drįsęs kunigauti". Bet ir čia pažadėjo Edwardas „atvežti iš savo krašto kunigų, kurie laikys mišias, vistiek, ar nori to popiežius, ar ne".

Po penkių mėnesių (1340. VI. 22) Edwardas atplaukė su dideliu laivynu ir ties S l u y s u (É c l u s e) sutiko tą uostą ginantį prancūzų laivyną. Aštuonias valandas kovojo priešai; pagaliau, flandrijiečių laivams atplaukus, anglai baisiai sumušė prancūzus (VI. 24): iš 202 prancūzų laivų (anglai turėjo 250) tik 30 teišsigelbėjo. Edwardas išlaipdino į krantą 4.000 riterių ir 11.000 šaulių, su kuriais netrukus susidėjo 60.000 flandrijiečių, ir apsiautė T o u r n a i miestą. Bet miesto paimti jam nepasisekė, o pinigų greit pritrūko; be to, prancūzai buvo laimėję kiek G u i e n n ė j ir sukurstė prieš Edwardą S k o t i j ą. Taigi, 1340. IX abu karaliai pasirašė paliaubas. Tačiau iš tų paliaubų ne tik kad neišėjo taikos, bet 1342 m. Edwardas vėl užpuolė Prancūziją. Pasinaudojo jis B r e t a g n ė s įpėdinystės karu. — Bretagnėj, dukui Jonui numirus (1341 m.), susikivirčijo dėl dukato jo dukterėčios vyras (o Pilypo VI sūnėnas) C h a r l e s d e B l o i s ir paties Jono sūnėnas M o n t f o r t - l'A m a u r i grafas J o n a s. Pirmąjį pripažino duku ir rėmė Pilypas, antrąjį — Edwardas. Jonui patekus nelaisvėn, Edwardas nusiuntė pagelbinius pulkus jo žmonai, o 1342. X. su 13.000 karių ir pats išlipo Bretagnėj. Popiežiaus legatai vėl privertė karalius pasirašyti trejiems metams paliaubas (1343. I. 19), bet Karolius Bloisietis tik dalį dukato tegavo: antroj įsiviešpatavo Monfort'ai, ir karas nenurimo.

Edwardas nieko nepešė. Politinė jo buitis net pablogėjo. — Liudvikas Bavaras ir kiti Edwardo sąjungininkai susitaikino

su Pilypu. Flandrijoj atsirado Arteveldės priešų, kurie ėmė jį kaltinti prašmatniu gyvenimu ir tironija, o Flandrijon grįžęs grafas Liudvikas visokiais pažadais viliojosi flandrijiečius. Sukilo pagaliau prieš Gand'ą ir Arteveldę kai kurie miestai. Net pačiame Gand'e subruzdėjo Arteveldės priešų kurstomi gelumbininkai darbininkai: kentėjo jie nuo ilgojo Anglijos karo su Prancūzija. Flandrijoj prasidėjo pilietinis karas. Arteveldė bemanąs buvo nuversti Flandrijos grafą ir jo vieton pasodinti Edwardo sūnų. Bet patiems Liudviko priešams atrodė tai didelis nelojalumas esąs, nes Flandrijos sostas teisės atžvilgiu priklausė Liudviko sūnui. Audėjų minia apsiautė Arteveldės namus ir norėjo į juos įsilaužti. — „Norime, kad atsilygintum mums už didelius Flandrijos turtus, kuriuos esi savo noru per septynerius metus surinkęs, ir kad pasisakytum, ką su jais esi padaręs ir kur esi juos įdėjęs!" Arteveldė mėgino pasprukti, bet minia jį sugavo ir nužudė.

Tačiau visa tuo Pilypas, kaip reikia, nepasinaudojo: vangiai kariavo ir Bretagnėj, ir Guiennėj. Nesijautė sėdįs Prancūzijos soste, bijojo savo dinastijos priešų, persekiojo išdavikus ir ką išdavikais laikė, o tuo, žinoma, daugelį baronų pats prieš save šiundė. Užkariavo dėlto prancūzai 1337—1344 m. nemaža Guiennės tvirtovių bei miestų, prie paties B o r d e a u x prisiartino. Bet štai 1345. VII išlipo B a y o n n ė s mieste anglų kariuomenė, atsikariavo prancūzų užimtuosius miestus ir pasiekė Angoulêmės apylinkes; 1346. VIII įsibrovė į P o i t o u. Tuo tarpu pats Edwardas su kita kariuomene išlipęs buvo Normandijoj ties S a i n t - V a a s t - l a - H o u g e (1346. VII. 12) ir maža čia priešų tesutiko, nes kuone visą savo kariuomenę Pilypas nusiuntęs buvo į pietus. Baisiai plėšdamas kraštą, Edwardas jau po savaitės pultim paėmė C a e n o miestą ir skubiai nužygiavo į Flandriją, kur tikėjosi susijungsiąs su flandrijiečių kariuomene: be jų tik apie 20.000 žmonių teturėjo. Taigi, reikėjo jam kuogreičiausiai pereiti Sommės ir Seinės upės, juoba, kad miestai ėmė priešintis anglams, o Pilypui pasisekė sušaukti nauja kariuomenė, ir ji kasdien didėjo. Laimė, kad Pilypas bastėsi ten ir atgal su savo kariuomene — nežinojo, ar Paryžių nori pulti Edwardas, ar Roueną; bijojo baronų išdavimo, nepasitikėjo ir miestais. Pagaliau pasiūlė Edwardui paskirti dieną ir vietą kautynėms ir kvailai sustojo laukti jo toli nuo P o i s s i miesto, ties kuriuo, pažadais priešą apgavęs, Edwardas ramiai perėjo Seinę. Pervėlai paste-

bėjo Pilypas apgavą, veltui skundėsi išduotas. „Murmėjo ir liaudis, sakė, kad prisidėta išdavikų prie to bastymosi ten ir atgal. Todėl daug kas verkė ir, be abejonės, turėjo pagrindų“.

Pyktis padarė Pilypą energingesnį. Su visa kariuomene, kuri buvo tuo metu padidėjus iki 60.000 žmonių, pasišovė jis persekioti Edwardą; norėjo įvytį jį į trikampį tarp Sommės ir jūros ir ten sumušti. Bet „išdavikai, kurie buvo karaliaus dvare, pranešė tai“ anglams, ir tie suspėjo pasprukti: VIII. 24 Edvardas perėjo Sommę ir sustojo ties Créci mišku. Čia apkasais, tuinais ir vežimais sutvirtino jis savo stovyklą ir laukė priešo ateinant. „Lankininkai susėdo ant žemės, pasidėjo ties savimi lankus bei strėles ir ilsėjosi, kad būtų, priešams ateinant, stipresni“. Priešai tik 26 popiet teatidardeno, ilgos kelionės ir tvankios dienos nuvarginti, ištroškę ir alkani. Pilypas buvo bemanąs atidėti kautynes, bet daug baronų nekantriai verpėsi kautis. Pačiam „Pilypui, anglus pamačius, kraujas ėmė virti, nes baisiai anglų nekentė“. Įsakė jis genoviečiams arbaletininkams pradėti mušį. Tuo pat metu kilo tokia audra, kad atrodė, jog galas. Nuo lietaus atsileido arbaletų timpos, o praūžus audrai, saulė ėmė reibinti prancūzus. Anglų lankininkai be perstogės šaudė susigrūdusius genoviečius — „galėjai sakyt: strėlėmis snigta“; dūmus leido ir dundeno Edwardo patrankos*). Genoviečiai „šokinėjo, bules strėlėms vartė, stengėsi pasprukti ir savo arbaletus laužė“. Pasipiktino drąsūs prancūzų riteriai; pro genoviečių eiles, bailius savo žirgais mindydami ir kaudami, užpuolė anglus. Riterių rikiuotės tuo būdu, savaime aišku, iširta: žirgų imta piestu šokti, o priešą pasiekusiųjų į apkasus pakliūta. Anglų lankininkai nenustojo šaudę, o peilininkai buvo jau besiskverbią į prancūzų rikiuotę ir bebadą žirgus ir pačius riterius. Penkiolika kartų iki pat nakties siauru frontu pasiutiškai puolė riteriai tvirtą anglų poziciją ir kaskart sumušti atplūsdavo. Senasis Čechų karalius, aklas Jonas Luxemburgas liepė savo riteriams nuvežti jį, kur smarkiausiai kaujamasi. Čia mosavo savo kalaviju, kirto visus, savųjų nuo priešų neskirdamas, kol pats žuvo. Be jo žuvo dar

---

*) Žinoma, XIV amžiaus pradžioj atsiradusios ir, rodos, ties Créci pirmą kartą kautynėse pavartotos patrankos labiau gąsdino žirgus bei žmones, nei žudė. Be to, pradžioje šaudoma buvo visokiais degančiais daiktais, tik vėliau akmeniniais, šviniais ir geležiniais šoviniais. Plg. § 19.

karaliaus brolis, Flandrijos grafas ir daug garsiųjų senjorų. „Karalius Pilypas kovėsi stebuklingai, bet Fortūna prieš jį buvo". Pabėgo pagaliau prancūzai, kur kas tik galėjo. Kautynių lauke liko kuone 4.000 prancūzų; kariuomenė išsisklaidė.

Nedrįso betgi Edwardas brautis giliau į Prancūziją: degindamas miestus ir kaimus, vedė kariuomenę Flandrijos link ir IX. 4 apsiautė geriausiąjį Prancūzijos uostą, be to, ir Anglijai artimiausią, Calais miestą. Negalima buvo nė manyti pultim paimti to gražiai sutvirtinto ir drąsiai ginamo miesto. Kalėčiai ilgai galėjo laukti pagelbos, o, Créci kautynes pralaimėjęs, Pilypas toli gražu nebuvo dar pralaimėjęs karo. Edwardui Calais siaučiant, įsibrovė į pačią Angliją, į Northumberlandą, prancūzų sąjungininko, tėvynėn grįžusio Skotų karaliaus Dovydo kariuomenė; Bretagnėj kovojo su anglais jos grafas Karolius. Tačiau X. 17 ties Nevill's Cross anglai sumušė ir paėmė nelaisvėn Dovydą, 1347. VI. 20 pakliuvo nelaisvėn Karolius, o Edwardo kariuomenė bei laivynas badu marino Calais gynėjus. „Nebėr čia nieko", rašė Pilypui įgulos vadas, „ko nebūtume suvalgę: nei šunų, nei kačių, nei arklių. Negalime susirasti maisto, jei tik nevalgysime žmonių mėsos... Taigi, nutarėm: kad greit negausime pagelbos, tai išeisime iš miesto kautis su priešu, mirti ar gyventi; nes labiau įmanom garbingai mirti, nei vienas kitą valgyti".

Laiškas į anglų rankas pakliuvo, o Pilypas delsė. Tik 1347 m. liepos mėn. pabaigoj teatvyko su kariuomene miesto išvaduoti, bet nedrįso pulti Edwardo bei susidėjusių su juo flandrijiečių kariuomenės ir pasitraukė. Kalėtiems viena beliko — Edwardui pasiduoti. Ėmė jie derėtis. Pirma karalius nė kalbėti su jais nenorėjo — grūmojo visus išžudyti; pagaliau nusileido — pareikalavo, kad atneštų jam miesto raktus šeši patys garbingieji miestelėnai, vienmarškiniai, basi, be kepurių, su virve ant kaklo. Su jais darysiąs, kas jam parūpsią; kitų pasigailėsiąs. Susirinko aikštėje miestelėnai išklausyti, ko nori karalius. Išgirdę, visi „ėmė raudoti ir verkti taip graudžiai, kad nėra pasauly tokio žmogaus, kuris, tai girdėdamas, nebūtų jų pasigalėjęs. Nebegalėjo nė žodžio pratarti... Atsistojo tada turtingiausias ir garbingiausias Calais miestelėnas, ponas Eustachijus de Saint - Pierre ir taip, į visus bei visas kreipdamasis, prabilo: — Geri žmonės, baisi nelaimė būtų, kad badu ar kitaip kaip išmirtų tiek žmonių, jeigu yra

kuo jie išgelbėti. Ir geras būtų darbas ir mūsų Viešpačiui malonus, kad galėtų kas išvaduoti juos iš tos nelaimės. Aš tvirtai tikiuos gausiąs iš mūsų Viešpaties nuodėmių atleidimą ir Jo malonės, kad numirsiu šitą tautą gelbėdamas; tiek tvirtai, jog noriu būti pirmas. Mielai vienmarškinis, basas, su virve ant kaklo pasiduosiu kilniojo Anglų karaliaus valiai." Po jo atsistojo kitas garbingasis miestelėnas, „kuris turėjo dvi jaunas, gražias ir grakščias dukreles", paskui trečias, ketvirtas... visi šeši. Atėję jie pas karalių. Tylėdamas jis stovėjęs, „nes jo širdis buvo tiek suakmenėjus ir tokio baisaus pykčio kupina, kad negalėjo nė kalbėti". Pagaliau įsakęs nukapoti miestelėnams galvas. Nei jų, nei savo baronų maldų neklausęs. Bet štai atėjus karalienė, kuri tuo metu dieninga buvus; puolus jam po kojų, pravirkus. — „Brangusis viešpatie, su dideliu pavojumi, kaip ir patys žinote, esu perplaukus jūrą ir nieko iš Jūsų nesireikalavau, nesiprašiau nieko. Dabar romiai prašau sau dovanos. Dėl Panelės Šv. Sūnaus ir dėl meilės man pasigailėkite tųjų žmonių". Nusileidęs niaurusis karalius. Karalienė nusivedus miestelėnus, pavalgydinus ir išlaisvinus.

Edwardas VIII. 4 įžengė miestan. Išskyrus 22 miestelėnus, visus gyventojus iš jo ištrėmė; jų vieton įkurdino anglus; gražiausius namus savo baronams išdalino. Tik dabar pasidavė įkalbamas dviem kardinolams, kuriuos buvo atsiuntęs popiežius taikinti abiejų karalių. Sutiko pasirašyti paliaubas vieneriems metams; jos iki 1351 m. truko.

30

Pilypo VI mirtis nedavė Prancūzijai geresnio karaliaus. Jo sūnus, Jono Luxemburgo žentas J o n a s G e r a s i s (1350-64) buvo tipingas riteris, drąsus kovotojas, prašmatnus, dosnus (ta prasme ir pramintas „geruoju", J e a n l e B o n) ir ištikimai savo pažadus (žinoma, tik lygiems sau žmonėms) pildąs senjoras, bet valdovas net menkesnis, nei tėvas. Kaip ir Pilypas, atstovavo jis feodalijos kultūrai, feodalija rėmėsi, o tuo pat metu ir bijojo savo dinastijos priešų; galinguosius karalystės baronus įtarinėjo išdavimu. Ne be reikalo — N a v a r r ė s karalius, Prancūzijos pėras ir daugelio jos feodų senjoras K a r o l i u s B l o g a s i s (C h a r l e s l e M a u v a i s) manė, kad jo tėvas, É v r e u x

grafas Pilypas (Pilypo IV vaikaitis), ir motina, Jeanne (Liudviko X duktė), neturėję teisės pripažinti karalium Pilypo VI, vadinasi, jo, Karoliaus, vardu išsižadėti karūnos. „Buvo jis žemo ūgio, gyvo proto ir labai akylas žmogus; lengvai ir gražiai kalbėjo; savo mandagumu pralenkė visus kitus princus". Vedė Karolius paties karaliaus Jono dukrelę. Tik nedavė jam Jonas kraičio savo paties pažadėtųjų žemių, o Karoliaus motinos žeme, Angoulêmės grafyste, savo konetablį ir draugą Karolių Ispaną investino. Negaišdamas atkeršijo Karolius Blogasis ir bendravardžiui, ir „uzurpatoriui" uošviui: su savo brolio pagelba nužudė konetablį ir ėmė derėtis su Anglais. Siūlė jis Edwardui padėti įsikaraliauti Prancūzijoj, o pačią Prancūziją su juo pasidalinti (1355 m.). Karalius Jonas visa tai susekė; 1356 m. nubaudė mirtimi kelis Karoliaus šalininkus, o jį uždarė tvirtovėj. Tuo būdu sukurstė karalius prieš save ir pavertė Edwardo III sąjungininkais Navarrės karaliaus šalininkus, kurie valdė didžiąją dalį žemutinės Normandijos.

Taigi, Jonas negalėjo visai pasitikėti ta pačia feodalija, kuria rėmėsi, o ja remdamasis, savaime suprantama, tolo nuo žemesniųjų visuomenės sluoksnių, kad ir karui reikalingų pinigų tik iš jų, ypačiai iš miestelėnų, tegalėjo gauti. Karaliaus valdžios feodalėjimas bent iš dalies aiškina ir tai, kad išsigimė valdininkija. Žinoma, valdininkų net padaugėjo, o centrinės įstaigos geriau susitvarkė. Tačiau visa ta valdininkija spaudė bei čiulpė liaudį ir be reikalo biudžetą didino, o tokių žmonių, kaip Pilypo IV legistai, nebebuvo. Jono Gerojo patarėjai — Simon de Buci, Nicolas Braque, Robert de Lorris — begėdiškai vogė, o nuo teismo gynėsi atleidžiamaisiais karaliaus laiškais (lettres de rémission; jais karalius pripažindavo savo valdininką nekaltu arba, dalyko nė neištyręs, visa jam dovanodavo). Bet blogiausia, kad neturėjo jie nei inicijatyvos, nei ideologijos, kaip kad Flote arba Nogaretas (IV, 60). Dar mažiau tiko krizės metu vadovauti valstybei feodalai; net tiesioginio savo darbo nebemokėjo atlikti — kariauti. Tai parodė Créci kautynės ir visa 1346-47 m. kompanija; puikiai patvirtino 1356 m. karas.

Edwardas III 1355 m. gale išlipo su kariuomene Calais uoste, tačiau nei prancūzai drįso jo pulti, nei jis prancūzų. Labiau sekėsi anglams karas pietuose, kur Gascognės feodalams vadovavo Edwardo sūnus, Waleso princo Edwardas, dėl savo

ginkluotės spalvos pramintas juoduoju princu. Su 14.000 feodalų ir samdinių du mėnesius plėšė jis pietų Prancūziją, degino pilis ir miestus, pasiekė Carcassonnę, net Narbonnę ir gruodžio mėn. pradžioj su dideliu grobiu grįžo į Bordeaux. Kitais, 1356 m. anglai įsibrovė į Bretagnę ir priėjo Normandijos sieną, kur su didele kariuomene laukė jų karalius Jonas. Su savo 7.000 žmonių juodasis princas negalėjo kautis su 50.000 kariuomene ir skubiai pasitraukė Loirės link. Bet Jonas buvo jau perėjęs Loirę ir užkirtęs princui kelią atgal: ties Poitiers išrikiavo 15—20.000 karių. Nebesitikėdamas pasprukti, princas užėmė gerą poziciją — vynmedžiais ir krūmais pasišiaušusią aukštumą, kuri sunku buvo pulti raiteliams, ir pasiūlė karaliui susitaikinti — žadėjo grąžinti anglų užkariautąsias jau žemes (Calais ir Guînės grafystę) ir belaisvius, pasirašyti paliaubas 7 metams. Tuščiąja! Jonas troško kautynių. Nė klausyt neklausė prityrusiųjų patarėjų, kurie sakė negalint riterius pulti princo sutvirtintosios pozicijos ir kad geriau jau esą apsiausti anglai ir badu priversti jie pasiduoti. Karaliaus įsakyti riterių būriai vienas po kito siauru frontu ėmė pulti aukštumą. Kaip ir ties Créci, anglai pradžioje tik tesigynė, strėlėmis apiberdavo priešus. Be to, karalius čia pats jiems padėjo — liepė savo riteriams nusėsti nuo žirgų. Ruopštėsi sunkiai apginkluotieji, mosavo kardais ir kirviais, o šaulių taip ir negalėjo pasiekti: žuvo nuo jų strėlių. Ėmė betgi pagaliau anglams strėlių trūkti. Tada su paskutiniaisiais savo riteriais užpuolė juos pats Jonas; pirmoj riterių eilėj kovėsi, didžiuliu kirviu kūlė priešus. Bet tuo tarpu vienai anglų rinktinei pasisekė užpulti iš užpakalio patys prancūzai. „Dabar", sakė princui jo kapitanas Jean Chandos, „pulkime Jūsų priešą Prancūzų karalių. Žinomas man jo drąsumas — nepabėgs". Taip ir padaryta. Anglai sugrūdo karalių bei rinktinius jo riterius tarp vynuogyno ir skardžiaus. „Tuo būdu paimtas buvo nelaisvėn Prancūzų karalius Jonas, jo sūnus monseigneuras Pilypas.... Nuostabiai daug dukų, grafų, baronų, riterių, ginklanešių ir gerų tarnų žuvo tose kautynėse. Buvo tai nebeatgaunami nuostoliai" (1356. IX. 19).

Riteriškai priėmė juodasis princas belaisvį karalių. Grįžo su juo Bordeaux miestan, kur pasirašyta buvo paliaubos 2 metams (1357. IV), o V. 25 įžengė su juo ir Londonan. Čia 38 mėn. linksmai gyveno Prancūzų karalius, medžiojo, puotavo, dalyvavo

visokiose iškilmėse. Prancūzai atsiųsdavo jam pinigų, žvėrienos, aliejaus, vyno; vyną — mat, pinigų karaliui neužtekdavo — Jonas slapta pardavinėjo. Tuo tarpu derėjosi jis su Edwardu dėl taikos, tik Edwardas perdaug reikalavo. Jonas mielai būtų jam nusileidęs ir atidavęs pusę karalystės, nes ji mažiau jam rūpėjo, nei laisvė. Bet taika nebe jo vieno priklausė: užteko jam proto Poitiers kautynių metu įsakyti savo įpėdiniui, dofinui*) Karoliui grįžti Paryžiun, o Karolius ir pačių prancūzų noro paisyti turėjo, ir rimtesnis už tėvą žmogus buvo.

31

Ties Créci ir Poitiers riterija, feodalinė diduomenė, pati save ir savo tėvynę iškoneveikė. Nebuvo žmonės dėkingi tiems, kurie drąsiai kovodami žuvo; vainojo keikė tuos, kas pabėgo arba bailiai priešams pasidavė. Kaltino bajorus tuo, kad slapta su priešais susitarę ir jų papirkti buvę. Gavę jie, ką nusipelnę, rašo vienas metraštininkas, teisingai nubausti esą už prašmatnų savo gyvenimą, už tai, kad dieną naktį jų ūliota bei linksmintasi, už tai, kad jų pašiepiama ir spaudžiama savo žmonės, praščiokėliai žemdirbiai, Jacques Bonhome, jacques'ai. Patys anglams pasidavę ir linksmai sau tebegyveną, o vargšams žmonėms reikią jiems visa ko siųsti ir dar išperkamieji pinigai mokėti. Kautynes su anglais pralaimėję, o iš žemdirbių vis daugiau mokesčių bei prievolių reikalaują; saką, kad kovai su anglais. Bet visiems žinoma, kam bajoras savo pilį tvirtinąs ir savo tarnus ginkluojąs! — Plėšiąs kaimynų žemes, vergiąs ir žudąs jų žmones. Daug tųjų bajorų tikrais plėšikais patapę ir niekuo nebesiskirią nuo visokių svetimšalių (anglų, gaskonų, navarriečių, ispanų) būriams vadovaujančių plėšikų.

Daug tokių būrių, tokių kompanijų (§ 19t.) priviso. Mažai temokėjo jiems anglai karo metu, o karui pasibaigus — nė kiek. Taigi, visos tos kompanijos plėšikavimu vertėsi. Rober-

---

*) Pilypas VI 1343 m. nusipirko ir prijungė prie Prancūzijos Dauphiné, kraštą esantį tarp Alpių, Durancės, Lyono ir Viennės. Sutartimi (1344 m.) su paskutiniuoju Dauphinės valdovu, arba dofinu (delphinus, dauphin), Humbertu II toliau valdyti kraštą ir vadintis dofinu turėjo vyresnysis Prancūzų karaliaus sūnus, sosto įpėdinis, arba pats karalius.

tas Knolles plėšė Normandiją; Gallois Rufin užėmė kraštą tarp Loirės ir Seinės esantį ir nieko be mokesčio nepraleisdavo; anglas Audley įsiskverbė tarp Troyes ir Chalon-sur-Marne. Kasdien plėšikai puldavę kokį miestą ar pilį ir tiek turto įsigydavę, kad buvę tai tikras stebuklas. Ypačiai prasikūrė būrių vadai. O tie būriai dažnai tikromis armijomis virsdavo. Arnaud de Cervolles, vadinamasis l'Archiprêtre, arba Rodrigo de Villandrando derėjosi su valdovais, tarytum patys valdovai būtų buvę. Pilypas VI pasiūlė Croquard'ui algą ir riterio garbę, kad tik jam tarnautų. Ką čia bereiškė taikos ir paliaubų sutartys? — Karas vistiek nuolatiniu pavirto arba — XI-ojo amžiaus anarchija. Feodalai greit prisitaikė prie naujų kariavimo būdų — ėmė stiprinti savo pilis, samdyti karių, plėšikauti; tapo panašūs į kompanijų vadus arba — naujų kompanijų vadai. Iš esmės tai buvo feodalų kariuomenės transformavimasis, naujos strategijos ir naujos taktikos užuomazga. Tik jos pertvarkius tebuvo galima su anglais kovoti ir jie pagaliau išvyti. Bet to proceso esmės niekas nesuprato, o žmonės lygia dalia kentėjo ir nuo tikrųjų plėšikų, ir nuo plėšikaujančiųjų tėvynės gynėjų. Miestelėnus gynė kiek tvirti mūrai; kaimiečiai čia stiprino savo kaimus, čia, priešams arba plėšikams artinantis, slėpėsi miškuose, kalnuose, pelkėse. Visi — kaimiečiai ir miestelėnai — keikė bei kaltino nelaimėmis tiek anglus, tiek bajorus; tik miestelėnai, žinoma, daugiau galvojo.

Jaunam, tik 20 metus teužkliudžiusiam, dofinui Karoliui reikėjo tvarkyti yranti ir priešų tebepuolama karalystė, vienyti jos luomai, šaukti nauja kariuomenė, o tam pirmiausia rinkti pinigai. Jų visai nebebuvo; mokesčių sumažėjo, ir dėl blogos finansų politikos (per 13 metų, 1330-50, Pilypas VI 24 kartus pakeitė pinigų kursą, plg. IV, 70) valdžia, gali sakyt, nieko nebegaudavo. Negalima buvo apsieiti be luomų atstovybės, nors tiek provincijų luomų susirinkimai, tiek Etats Généraux nuolat puolė karaliaus valdininkiją, derėjosi dėl kiekvieno skatiko ir reikalavo, kad jų įgaliotiniams pavesta būtų skiriamosios subsidijos rinkti. Jono Paryžiuje 1355 m. sušauktieji Languedoïlio Etats Généraux sutiko duoti jam subsidiją, bet sunkiomis sąlygomis. — Turėjo mokėti visi, neišskyrus nė paties karaliaus. Kiekvienai provincijai paskirti buvo ypatingi luomų įgaliotiniai, kad skirtų bei rinktų mokesčius. Įgaliotinius turėjo prižiūrėti luomų

atstovybės išrinktieji devyni „geri bei sąžiningi žmonės". Nei karalius, nei jo valdininkai nieko negalėjo gauti iš surinktųjų pinigų: visi paskirti buvo kariuomenei. Maža to — luomų atstovai nutarė tais pačiais metais dar dukart susirinkti ir kad be jų sutikimo nebebūtų skiriama naujų mokesčių; pripažino visų teisę priešintis neteisėtiems valdininkų reikalavimams, net burtis tuo reikalu su kitais. Panašiomis sąlygomis davė karaliui 1356 m. subsidiją ir Languedoco luomų atstovybė. Bet abiejų karalystės dalių atstovai nė nemanė susidėti ir drauge reformų plano apsvarstyti.

Paryžiuje trečiojo luomo atstovams jau 1356 m. ėmė vadovauti Etienne Marcel. Priklausė jis senai ir turtingai sostinės patricijų šeimai; prekiavo gelumbėmis, tad santykiavo su stambiaisiais Flandrijos pirkliais-pramonininkais; gal būt, paveikė jį ir Arteveldės veikla. Šiaip ar taip, atstovavo jis ne stambiesiems pirkliams, kurie mėgino geruoju gyventi su karalium, skolindavo jam pinigų ir patys mielai tapdavo finansų valdininkais, bet demokratiškesniam miestelėnų sluoksniui, opozicijai. Pirklių prevotu išrinktas (1355), pasidarė Marcelis labai įtakingas žmogus. Turėjo savo tribunolą ir valdininkus, imdavo visokius mokesčius, kontroliavo Seinės upės prekybą. Sužinojęs apie Poitiers kautynes, paėmė jis į savo rankas aukščiausiąją miesto valdžią ir negaišdamas ėmė jį tvirtinti. Dofinas turėjo žiūrėti galingojo prevoto norų, juo labiau, kad miestelėnai nuo sena kovojo su karaliaus valdininkija ir viskuo ją kaltino, o čia dar kurstė juos Karoliaus Blogojo šalininkai, dinastijos priešai.

Miestelėnų verčiamas, dofinas sutiko, kad luomų atstovai susirinktų net greičiau, nei buvo numatyta, — 1356. X. 17. Daug atstovų susirinko, daugiau, kaip 800 žmonių. Iš jų pusė buvo miestelėnai. Tuo ir prasidėjo greitas luomų atstovybės demokratėjimas. Tolesniuose Etats Généraux (1357, II, IV, VII, XI; 1358, I, II) dalyvavo vis mažiau bajorijos ir dvasininkijos atstovų. Visų luomų atstovybė virto vienų miestų susirinkimais, be to ne visų ir miestelėnų. — Iš pat pradžios Languedoco atstovybė derėjosi su dofinu atskirai, nė nemanė išvien eiti su Languedoïlio atstovybe, o Normandijos (paties dofino dukato) ir kai kurių kitų provincijų atstovybės nesidavė vadovaujamos Paryžiaus vadams. Nedaug miestų ilgam susidėjo su Paryžium ir

rėmė Marcelio politiką. Mat, toji politika nevisai sutiko su daugumo prancūzų norais.

Karo nelaimės, anglų, samdinių bei feodalų plėšikavimas pažadino prancūzų patrijotizmą ir subūrė juos apie nelaisvėn patekusį karalių ir jo sūnų, kuriuodu vienudu visiems aiškiai tebekūnijo tėvynės vienovės idėją. „Poitiers kautynių Raudos" (Complainte de la bataille de Poitiers) autorius karštai puola tėvynę išdavusius bajorus, bet prašo Dievą apginti karalių ir jo sūnų. —

Dieu veille conforter et garder nostre roy
Et son petit enfant qu'est demoré o soy!

„Kad gerai bus tasai vaikas patariamas, tai neužmirš pašaukti savo kariuomenėn kaimiečių; ir jie, be abejo, nepabėgs iš kautynių norėdami sveiką galvą išnešti."

S'il est bien conseillé, il n'obliera mie
Mener Jacque Bonhome en sa grant compagnie,
Guères ne s'enfuira pour ne perdre la vie.

Autorius reikšdino žemesniųjų visuomenės sluoksnių pažiūras bei nuotaiką, bet nereikia perdaug tikėti jo žodžiais ir kaltinti išdavimu visos bajorijos: nei bajorijai, nei dvasininkijai meilės tėvynei netrūko. Esam jau pabrėžę, kad pats baronų plėšikavimas iš dalies buvo naujas kovos dėl tėvynės būdas. Ir dofinas, ir daugumas prancūzų suprato, kad reikia ir toliau kariauti su anglais, šaukti karius ir rinkti pinigus. Daugelis miestelėnų kaltino Prancūzijos nelaimėmis blogą karaliaus valdininkiją ir bajoriją; todėl, sąmoningai ar nesąmoningai socijalinę savo kovą su bajorija sydindami su politika, pirmiausia norėjo reformuoti valstybę. Tųjų miestelėnų, miestų, o ypačiai Paryžiaus demokratijos, vadu ir tapo Etienne Marcel. Su juo susidėjo karštas Navarrės karaliaus Karoliaus Blogojo šalininkas, Laono vyskupas Robertas Le Coq, teologas Robertas iš Corbie, riteris Jean de Picquigni ir kiti. Jie ir vadovavo 1356. X-XI Etats Généraux.

Tas susirinkimas sutiko apdėti visus luomus nauju mokesčiu, reikalingu 30.000 karių apmokėti, bet už tai reikalavo, kad dofinas atsisveikintų su keliais vyriausiais savo patarėjais, valdytų toliau kraštą su naujosios luomų išrinktosios tarybos pagelba ir

išvaduotų iš nelaisvės Karolių Blogąjį (§ 29). Specijaliai karo reikalams luomai siūlė išrinkti ypatingą savo atstovų tarybą. Visa valdysena turinti būti reformuota ir kontroliuojama. Dofinas, savaime suprantama kaip įmanydamas priešinosi luomų reikalavimams, juo labiau, kad jam pačiam nė kiek pinigų jie nedavė. Bet mažai ką tegalėjo jis padaryti. Delsė, aiškių pažadų neduodavo, derėjosi su Languedoco luomų atstovais, kurie bent reformų nereikalavo, ir visur ieškojosi pinigų bei pagelbos; aplankė savo uošvį imperatorių Karolių IV ir prašė padėti, vėl ėmė gadinti pinigus. Tačiau Marcelis uždraudė Paryžiaus cechininkams vartoti naujus pinigus, o dofiną privertė pagaliau nuo jų atsisakyti ir išnauja sušaukti luomų atstovus. Šitam susirinkimui dofinas turėjo nusileisti ir 1357. III paskelbė jo sudarytąjį ordonansą. Tuo ordonansu dofinas pripažino, kad Etats Généraux turi teisę rinktis net kelis kartus per metus ir be karaliaus įsakymo. Tik su jų sutikimu galįs karalius pasirašyti paliaubas ir kaldinti naujus pinigus. Jų išrinktiesiems įgaliotiniams karalius pavesiąs reformuoti visą valstybę ir jų patarimu papildysiąs savo tarybą. (Nuo 1356 m. reikalavimų luomų atstovybė atsisakė, bet į karaliaus tarybą pati paskyrė Reimso arkivyskupą, Langres'o vyskupą, Jeaną de Picquigni ir kelis miestelėnus). Ordonansas mažino karaliaus dvaro išlaidas, drausmino karaliaus tarybos narius, tvarkė jos komisijų (parlamento, chambre des comptes), bailyvų, senešalų, prevotų ir kitų valdininkų veiklą, stengėsi tiksliai nusakyti jų pareigas ir pažaboti juos. Nuo karaliaus valdininkų savavaliavimo žmonės galį gintis ir gynimosi reikalu burtis. Paaiškinta ir visų tų priemonių motyvai — noras pagerinti liaudies buitį, apsaugoti žemdirbius, amatninkus bei pirklius nuo nepakeliamų mokesčių ir gaišaties teismuose. Tokiomis sąlygomis atstovybė žadėjo dofinui 30.000 kariuomenės, o jai apmokėti vieton visų senųjų mokesčių paskyrė naują: dvasininkai ir bajorai turį sumokėti 10,5% metinių savo pajamų, kiti žmonės — kas šimtas šeimų išlaikyti per metus vieną kareivį. Bet pinigus turį rinkti ir eikvoti luomų įgaliotiniai, ne karaliaus valdininkai; valdžia, nė pats dofinas, nieko negaunanti.

Demokratai pasiekė savo, bet reformuoti valstybė rados nelengva. Reformatoriams priešinosi ir senieji prityrę valdininkai, ir valdžios nebetekęs dofinas, ir miestelėnų įsigalėjimu nepatenkintieji bajorai. Šiaipjau žmonės, net daugumas miestelėnų matė,

kad paryžiečiai ir jų vadovaujamieji Etats Généraux kovojo su dofinu ir dėjosi su Karoliaus Blogojo šalininkais, kurio brolis Pilypas Normandijoj sąjungininkavo su anglais ir drauge su jais plėšė kraštą. Sumanytųjų reformų reikšmę mažai kas tesuprato, o mokėti naujojo mokesčio niekas nenorėjo. Čia atėjo Paryžiun karaliaus Jono laiškas. Pasirašęs su Anglija paliaubų sutartį, draudė karalius luomų atstovams rinkti pinigus naujam karui ir patiems rinktis. Sąjūdžio vadai į tuos draudimus dėmesio nekreipė. Bet naujame luomų atstovų susirinkime bajorai nebedalyvavo; dvasininkai atsisakė mokėti subsidiją; karaliaus laišku remdamies atsisakinėjo ją mokėti ir patys miestelėnai.

Tuo pasinaudojo dofinas. Patraukė jis savo pusėn kai kuriuos luomų jam duotus patarėjus; atvirai sakydavosi norįs pats valdyti karalystę ir nebenorįs jokių globėjų. Nuvažiavo pagaliau savo dukatan, Normandijon. Deja, negavo čia iš dvasininkijos ir bajorijos gyvų pinigų, tik subsidijos pasižadėjimą, ir priverstas buvo grįžti Paryžiun. Kvietėsi jį atgal paryžiečiai, žadėjo net duoti jam pinigų, nebereikalauti Navarrės karaliaus laisvės, o luomų atstovybės vieton sušaukti tik 20—30 miestų atstovus. Mat, tuo tarpu nei paryžiečiai galėjo apsieiti be dofino, kuris tarytum legalizavo jų sąjūdį, nei dofinas be jų. Tačiau, dofinui grįžus, susirinko Paryžiuje ne 30, bet 70 miestų atstovai ir tuoj pareikalavo, kad sušaukti būtų Etats Généraux, o pastarieji 1357. XI. 7 išvadavo Karolių Blogąjį. — Marcelis ir Le Coq nebepasitikėjo dofinu ir nutarė (Marcelis, gal, ir nenoromis) susidėti su Navarrės karalium, kad ir turėjo žinoti, jog jis pats nori Prancūzų karalium būti, o navarrininkai ėjo išvien su anglais. Iš tikro, Pilypą Navarrietį Edwardas III buvo jau paskyręs savo vietininku Normandijai, ir visoj Normandijoj anglai bei navarrininkai kariavo su prancūzais. Karoliui išsivadavus ir atvykus Paryžiun, priešai beveik apsiautė patį Paryžių — įsiviešpatavo E t a m p e s'e, E p e r n a i, M o n t l h é r i, M o n t a r g i s, M a n t e s'e, M e u l a n e. Visiems aišku rados, kad vyskupas Le Coq yra Navarrės karaliaus agentas.

Reformų sąjūdis pavirto išdavimu ir revoliucija. Etienne Marcel davė savo šalininkams naują kepuraitę, pusiau raudoną, pusiau mėlyną su ženkliuku, kur buvo parašyta A b o n n e f i n. Su Karolium susitaikinti priverstas, dofinas nenustojo betgi su juo kovojęs. Kaip ir Karolius, viešai aiškino paryžiečiams savo

programą. Sakėsi norįs ginti ir šelpti prancūzų tautą, kuri baisiai kenčianti. Norįs jis atremti priešus. Seniai jau būtų tai padaręs, kad būtų turėjęs pinigų ir valdžią. Bet iš surinktųjų pinigų nieko nėra gavęs, o tie, kurie pasigrobę valdžią, nieko nedarą. Paryžiaus apylinkėse rinko dofinas savo šalininkus.

Nesnaudė ir revoliucijonieriai. Neleido jie dofino kariams įeiti Paryžiun, o naujame luomų atstovų susirinkime (1358. II) atgaivino 1357 m. ordonansą ir uždraudė provincijų luomų susirinkimus, kad negalėtų dofinas gauti iš jų pinigų, — patys žadėjo pašelpti jį kiek, gal, tikėjosi su juo susikalbėsią. Bet greit pasklido Paryžiuje gandas, kad karalius Jonas pasirašė Londone taiką su Anglija ir kad dofinas yra gavęs tą žinią, tik nieko nesakęs. Taika su Anglija reiškė, kad karalius grįš Prancūzijon ir kad revoliucijonieriai ne tik turės išsižadėti savo planų, bet, gal, ir patys žus. Etienne Marcel sušaukė 3.000 cechininkų, apsiautė karaliaus rūmus, su didele minia įsilaužė į paties dofino kambarį ir liepė čia pat nužudyti du jo patarėjus. „Prevote", sušuko dofinas, „argi tai ne mano priešai įsibrovė?" — „Viešpatie, Jums jie tik gera tenori, nes Jums padėti čia atėjo". Ir prevotas pasiėmė karalaičio kepurę, o jam davė savą, dvispalvę. Dofiną įbauginęs, Marcelis su Karoliaus Blogojo pagelba privertė jį paskelbti save „karalystės regentu" (1358. III. 14). Tuo būdu „visai išnyko karaliaus vardas", ir Etienne Marcel ėmė tikėti, kad pats regento vardu valdysiąs karalystę.

Tam reikėjo, kad dofinas tebebūtų jo rankose. Tačiau, kad ir jaunas, dofinas skiltas perėtas buvo. Po dviejų savaičių paliko jis Paryžių; III. 27 pirmininkavo Senliso mieste Pikardijos ir Artois bajorų susirinkimui, kuris pažadėjo jam duoti subsidiją; paskui atsidūrė Champagnėj. Champagnės luomų atstovybė nutarė padėti dofinui kovoj su maištininkais ir taip pat paskyrė jam subsidiją. Tuo būdu dofinas galėjo sušaukti Etats Généraux nebe Paryžiuje, kaip buvo pažadėjęs paryžiečiams, bet Compiègnės mieste (1358. V. 4). Maža susirinko čia atstovų, o susirinkusieji reikalavo reformų ir luomų atstovybės kontrolės. Buvo tai dėlto dofino šalininkų susirinkimas. Dofinas išsivadavo pagaliau iš paryžiečių ir navarrininkų valdžios; prancūzai ėmė apie jį spiestis.

32

Etienne Marcel buvo pasiryžęs savo darbą iki galo varyti. Pasiėmė jis visą valdžią Paryžiuje, konfiskavo dofino šalininkų pinigus, pats skolinosi ir ėmė sau, kur tik galėjo, kaldino naujus; stiprino miestą ir teroru baugino priešus; nusiuntė ištikimą sau žmogų į patį Avignoną plėšikų vadų samdyti. Netrukus susirado naujus sąjungininkus. —

Beauvais apskrity sukilo kaimiečiai, ėmė pulti bei plėšti bajorus, deginti jų dvarus, griauti pilis. Kai kur pasisekė jiems apiplėšti miesteliai. Tas Jacques'ų sąjūdis, jacquerie, žinoma, buvo chaotinis. Bet greit kaimiečiai išsirinko kapitanu karį Guillaume'ą Karlę, „mokytą žmogų, gražų, gerą kalbėtoją". Jis aptvarkė kiek nedrausmingas kaimiečių minias, padarė jas kariuomene, kurioj atsirado ir „turtuolių, miestelėnų ir kitų", prevotų, karaliaus seržantų, net kunigų. Karle turėjo savo antspaudą ir kanceliariją, davė kaimiečių būriams vėliavas su nupieštomis ant jų lelijomis (karaliaus herbu), nes jacques'ai ne prieš karalių sukilę, bet su išdavikais ir gerų žmonių spaudėjais, su bajorais kovoją. Iš Beauvais apskrities sąjūdis paplito po Pikardiją, Champagnę ir Paryžiaus apskritį. Karle kreipėsi į Marcelį pagelbos; o Marcelis ir pats buvo jau pradėjęs vadovauti Paryžiaus apylinkių kaimiečiams, kurie jo nusiųstųjų vadų įsakymu sistemiškai plėšė ir griovė bajorų dvarus bei pilis. Susidėję su jacques'ais, paryžiečiai paėmė ir sugriovė Ermenonvillės tvirtovę. Paskui paryžiečiai nužygiavo pulti sustiprintos Meaux turgavietės, kur dofinas palikęs buvo savo žmoną, dukterį ir seserį, o jacques'ai grįžo į Beauvais apskritį.

Kad ir susijungė su Meaux miestelėnais, paryžiečiai ir jų vadovaujamieji kaimiečių būriai nepaėmė Meaux turgavietės. Atsitiktinai atsidūrė toj turgavietėj du iš karo su Prūsais grįžtą senjorai. Su 40 savo raitelių užpuolė jie ir išsklaidė besibraunančius į turgavietę miestelėnus bei kaimiečius; daugumą išžudė, baisiai apiplėšė — „nubaudė" — ir Meaux, ir jo apylinkes. Dar nelaimingesni buvo jacques'ai. Gal būt, Clermont'o link žygiuodami, tikėjosi, kad padės jiems Karolius Blogasis, „gerų žmonių" ir Etats Généraux „gynėjas". Bet Pikardijos baronų prašomas, Karolius surinko 400 navarrininkų bei anglų, vyliumi paėmė nelaisvėn Karlę ir sutriuškino kaimiečių kariuomenę (1358. VI. 10).

Karlę pakorė. Be jo žiauriai buvo išžudyta daugiau, kaip 4000 žmonių. Karoliaus pavyzdžiu ėmė malšinti, vadinasi, karti ir žudyti, kaimiečius ir įsidrąsinę bajorai. Neskirta, skundėsi Marcelis, kaltųjų nuo nekaltųjų. Be pasigailėjimo deginta miestai, žudyta geri žmonės, jų žmonos ir vaikai, kunigai ugnin mesta, moterys, vyrams čia pat esant, žaginta. „Žodžiu, daugiau bloga padaryta ir žiauriau bei nežmoniškiau, nei kad vandalai ir saracėnai yra darę".

Priverstas buvo betgi Etienne Marcel susidėti su žiauriuoju kaimiečių malšintoju: marcelininkai išsirinko Karolių Blogąjį generaliniu kapitanu. Tačiau iš jo ir paryžiečių žygio prieš dofiną nieko neišėjo, nes dofinas buvo jau susirinkęs ties Compiègne apie 30.000 raitelių, šiaurinės Prancūzijos senjorus ir daug Vokietijos baronų. Netrukus pats dofinas užėmė Vincennes'ą, Charentoną ir Conflans'ą. Tada Karolius pastiprino savo kariuomenę naujais anglų bei navarrininkų būriais, kurie ir susigrūdo Paryžiaus priemiesčiuose bei pačiame Paryžiuje. Visi pamatė, kad Marcelis ir Navarrės karalius nori pasiduoti anglams. Tiesa, Karolius slapta derėjosi su anglais. Bet, kadangi tos derybos nelabai slidžiai ėjo (Karolius reikalavo Prancūzijos sosto, o Edwardas jam tik Champagnę ir La Brie tesiūlė), tai ėmė jis derėtis ir su dofinu. Tikrovėje gi bemanąs buvo Navarrės karalius pasivergti Paryžių ir pasiskelbti čia Prancūzų karalium. Etienne Marcel visiškai jo priklausė ir turėjo jam padėdinėti, bet, dofininkų kurstomi, paryžiečiai bruzdėjo ir kilo. Pagaliau, 1358. VII. 31, dofininkai užpuolė Marcelį Paryžiaus tvirtynes apvažinėjant ir nužudė. Nužudyta buvo ir žymiausieji jo šalininkai, ir VIII. 2 dofinas įžengė Paryžiun. Po dviejų dienų sušaukė jis paryžiečius. Pažadėjo jiems visa sutvarkyti, prašė, kad nuoširdžiai vienas kitam skriaudas dovanotų, kad susitaikintų ir susijungtų. Žinoma, savo šalininkus apdovanojo, bet nuolaidžiai ir su priešais elgėsi, sukilėliams atleidžiamuosius laiškus davė; po kelių mėnesių net Etienne'o Marcelio našlei grąžino, kas buvo likę iš jo turto, ir paskyrė pensiją. Dofino prašomas sutiko visa užmiršti ir karalius Jonas.

Augustin Thierry ir jo įpėdžiui daugumas istorininkų iškraipė 1356-58 m. revoliucijos prasmę. Jų galva, Etats Généraux, paryžiečiai, o ypačiai Etienne Marcel, kaip kokie XIX amžiaus liberalai, kovojo su dofinu dėl demokratiškesnės politi-

nės santvarkos. Istorininkai liberalai ir XIII amžiaus žmones norėjo padaryti demokratijos ideologais. — Kaip tik ideologija tiems žmonėms mažiausiai svėrė. Be abejo, luomų atstovai, pirmiausia miestelėnai, mėgino kontroliuoti valdžią, nuosekliai mažino jos teises ir dėl tų teisių kovojo. Tačiau visa tai buvo priemonė tėvynei išgelbėti ir savo buičiai pagerinti, ne pirmykštis miestelėnų tikslas, ne ideologija. Be niekur nieko — matė jie, kad apfeodalėjusi Valois dinastija pralaimėjo karą, akiplotu ėjo, be reikalo eikvojo pinigus ir leido krašto ginti nebemokantiems bajorams čiulpti bei spausti liaudį. Nebepasitikėjo jie valdžia ir, savaime suprantama, norėjo prieš pradėdami naujas karo operacijas pertvarkyti valdyseną, ypačiai finansų. Visai natūralu, kad vadovavosi čia miestelėnai miestų savivaldybės pavyzdžiu. Etienne Marcel pralaimėjo kovą todėl, kad jo vadovaujamieji Etats Généraux savo reformomis karalystės nesustiprino ir naujos kariuomenės nesukūrė — tik žmones naujais mokesčiais teapdėdavo ir su valdžia tekovojo. Visuomenė greit tat pastebėjo ir atšalo. Negalėjo ji nesuprasti ir to, kad kova dėl reformų pavirto miestelėnų kova su bajorija ir valdininkija, be kurios negalima buvo karo metu apsieiti, ir susipynė su Anglų sąjungininko Karoliaus Blogojo intrygomis. Užuot Prancūziją tvarkius ir nuo Anglijos gynus, Marcelio partija tik tedidino anarchiją, griovė valstybės pamatus ir pagaliau ėmė remtis Prancūzijos priešais. Tiek dvasininkija ir bajorija, tiek patys miestelėnai pamatė, kad Prancūzijai visų pirma reikėjo susivienyti. O susivienyti ji tegalėjo tik apie karaliaus valdžią ir apie savo karalių dinastiją spiesdamos.

Karo ir anarchijos nelaimės išauklėjo pagaliau prancūzams tikrą karalių. — Liguistas ir ramus dofinas Karolius visai nepanašus buvo į riteriškuosius savo tėvą ir protėvį. Nemėgo nei kautynių, nei turnyrų. Daug skaitė, ir ne tik romanus, bet ir rimtus veikalus: enciklopedijas, Aristotelio raštus (ypačiai „Politique“ ir „Economique“, kurios „buvo jam labai reikalingos, ir ne be priežasties“), Senekos raštus, Justiniano „Institutijas“, „Digestas“ bei „Kodeksą“, nebekalbant apie Augustino De Civitate Dei ir religinę literatūrą. Domėjosi teise, filosofija, astrologija, medicina. Buvo jis „tikras filosofas“, „tikras išminties mokinys“. Mėgo pasikalbėti su mokslininkais, dažnai kviesdavosi pas save profesorius; globojo universitetą. Visuomet

prisimindavo Karolius šventąjį savo sentėvį Liudviką IX, „ne tik karališkosios mūsų giminės, bet ir visų prancūzų žiedą, garbę, vėliavą ir veidrodį"; sekė juo kaip įmanydamas, karštai jam meldėsi, kad išprašytų ir jam, Karoliui, dieviškosios šviesos, tautai valdyti reikalingos". Tikrai, panašėjo kiek į Liudviką Šv. ir savo pamaldumu, ir tuo, kad visur teisės ir teisybės žiūrėjo; tik buvo daug gudresnis, ir pamaldumas netrukdė jam globoti žydų ir ginti žmonių nuo inkvizicijos. Visus jis prisiviliodavo gera savo širdimi ir nepaprastu mandagumu. Karalystę valdė sąžiningai; mėgo patariamas būti ir įdėmiai klausė savo patarėjų, bet ir pats gražiai kalbėjo. Labiau įmanė Karolius politikuoti, nei kariauti. Magėjo jam diplomatijos gudrybės ir sudėtingos intrygos. Esam jau matę, kaip laimėjo jis kovą su Etienne'u Marceliu ir Karolium Bloguoju ir kaip ramiai, teisingai bei saikingai pasinaudojo savo pergale. Tie baisieji metai daug ko jį pamokė: suprato, ko reikėjo Prancūzijai.

33

Dofinui atgaivinus karaliaus valdžią, anglai, navarrininkai, kompanijos ir plėšikai tebedraskė dar Prancūziją. Priešai plėšikavo aplink patį Paryžių, kuone visus kelius į jį užkirto. Kiti priešų būriai šeimininkavo Champagnėj. Robertas Knolles su savo anglais iš Bretagnės per Orléans'o apskritį įsibrovė Burgundijon, o ją apiplėšęs, nužygiavo į Auvergnę. Skersai ir išilgai bastėsi priešų būriai po Pikardiją, Bretagnę, Normandiją, Angoumois, Saintongę, Limousiną, Tourainę. Gal, koks ¼ Prancūzijos sveikas beliko. Aišku — tokiomis sąlygomis nebegalima rados daug pinigų iš žmonių gauti, kad ir skirdavo naujus mokesčius provincijų ir visos karalystės luomų atstovai. Noroms nenoroms reikėjo vėl gadinti pinigai: 1358. X — 1360. V perkaldinta jie 22 kartus; bet ir tai valdžios nebešelpė, nes reali pinigų kaina pasiutiškai krito (livre tournois, kuris 1330 m. buvo lygus 33-34 litams, prilygo 1359 m. 75-76 centams). Dofinas nebegalėjo nei sušaukti kariuomenės, nei jos maitinti.

Tiesa, ir didelė gerai sutvarkyta kariuomenė nieko čia nebūtų padarius, nes, kaip minėta, pakitęs buvo pats karo būdas. Tikrų kautynių nebebuvo, bet visur žygiuota, kariauta ir plėšikauta mažų būrių, čia anglų bei jų samdinių, čia šiaipjau grobikų,

čia tėvynės gynėjų, kurių nebegalėjai sveikas atskirti nuo grobikų svetimšalių. Gynėsi nuo visų jų žmonės, kaip kas mokėjo. Miestelėnai už savo mūrų lindėdavo; valstiečiai stiprino savo kaimus, paversdavo tvirtovėlėmis bažnyčias arba slėpdavosi miškuose bei pelkėsi ir, prireikus, mažesnius priešų būrelius naikindavo. Tikrajam karui nustojus, visas gyvenimas pavirto karu, anarchija, revoliucija, kurios 1356 — 1358 m. sąjūdis tik vienas reiškinys tebuvo. O revoliucija klibina krato visuomenę, permaišo jos sluoksnius, naikina visa, kol lieka pagaliau tik nepaprastai gaivūs žmonės ir nebesugriaunami visuomenės santvarkos pamatai. Revoliucija gaivina visuomenę; anarchijos verpetui rimstant, aptinka tos visuomenės pradus ir išnauja juos prasmina bei daro gyvus. Su svetimšaliais kovodami, jų plėšiami bei spaudžiami, pasijuto žmonės prancūzai esą; nuo priešų savo miestą ar kaimą gindami sakėsi tėvynę giną; suprato, kad visokie grobikai nuo tautos atsimetą ir su priešais išvien einą, kad pirmiausia reikią visiems susivienyti ir valdžia atgaivinti. Ir kaip feodalinės anarchijos metu žmonės instinktyviai būrėsi ir spietėsi apie karingus galiūnus, taip dabar ėmė spiestis apie karalių, gyvąjį tėvynės simbolį. Net plėšikais ir plėšikų vadais tapusieji riteriai kovojo dėl karaliaus ir tėvynės, o tebeplėšikavo, kad galėtų kovoti.

Apie 1320 m. vienoj Bretagnės bajorų šeimoj gimė B e r t r a n d D u G u e s c l i n. Buvo tai bjaurus, juodas bukasnukis berniukas — nuo Rennes'o iki Dinano negalėjęs būtum rasti bjauresnio —

Je crois qu'il n'est si laid de Rennes à Dinant.
Camus estoit et noir, malotru et manant.

— drūtas ir nepaprastai pajėgus. Tėvai jo nemėgo ir jo auklėjimu nesirūpino. Su kaimo bernais jis išaugo; mėgo su jais paūlioti ir pasipešti. Pagaliau ėmė turnyruose dalyvauti, išgarsėjo ir, Bretagnės duko Karoliaus Bloisiečio šalininku tapęs, dalyvavo kare su anglais. Net 1347 m. taiką pasirašius, nenustojo Du Guesclin su jais kariavęs. Tikrų nutrūkgalvių būreliui vadovaudamas, puldavo jis anglus, o vertėsi plėšikavimu. Jonui įsikaraliavus, ėmė jam tarnauti. Nekentė anglų, dar labiau — anglams pasidavusių prancūzų, f r a n ç a i s r e n i é s. Kai 1356 m. Edwardo III sūnus, garsusis anglų karvedys J o h n o f G a u n t apsiautė Rennes'o miestą, Du Guesclin su keliais savo kariais

prasikovė į miestą; žinoma, ne jis, 18 metų berniokas, apgynė Rennes'ą, bet savo drąsumu ir žygdarbiais pasižymėjo. Mont-Saint-Michel vienuolyno abatas paprašė paskirti jaunąjį riterį nuo 1347 m. atkakliai anglams tebesipriešinančios vienuolyno - tvirtovėlės kapitanu... — Atsirado naujajam karui tinkamiausias vadas, paties to karo išauklėtas. Dofinui Karoliui žengiant tėvo sostan, Du Guesclin buvo banneret, karaliaus patarėjas, dviejų bailivysčių kapitanas ir dviejų pilių senjoras.

Bordeaux paliaubos pasibaigė 1359 m. pavasarį, o karaliaus Jono Londone pasirašytąją taiką (1358. I) atmetę buvo Paryžius ir dofinas. Taigi, 1359. X Edwardas III vėl įsibrovė žiemių Prancūzijon; priėjo Reimsą, kur norėjo užsidėti Prancūzijos karūną, bet ir miesto paimti nepajėgė. Dabar prancūzai vengė kautynių, miestuose ir tvirtovėlėse išsėdėdavo. Edwardas žiemojo Burgundijoj, paėmė iš jos duko kontribuciją ir, pavasariui ateinant, atidardeno į Paryžiaus apylinkes (1360. IV). Pastovėjo čia 12 dienų ir, nieko nepešęs, nuvyko Chartres'o link. Jo kariuomenė ilgainiui tirpo, o dofinui pasisekė tuo tarpu pasirašyti sąjungos sutartis su Skotais ir Pikardijos bei Normandijos jūrininkai išlipo Sussexo pajūry; apiplėšę kraštą, su grobiu jie sugrįžo. Edwardas sutiko taikintis.

Netoli nuo Chartres'o, Brétigni kaimelin susivažiavo Edwardo III ir dofino įgaliotiniai. Po savaitės, 1361. V. 7 pasirašyta paliaubos, o kitą dieną ir preliminarinės taikos sutartis. Edwardas pripažintas buvo Akvitanijos, Agenais, Perigord'o, Saintongės, Limousino, Poitou, Guînės, Ponthieu ir Calais miesto siuzerėnu, bet atsisakė nuo visų kitų savo pretenzijų ir nuo sąjungos su Flandrija. Prancūzija atsisakė nuo sąjungos su Skotija ir turėjo sumokėti už karaliaus Jono išvadavimą 3 milijonus écus d'or (= apie 75.000.000 litų). Calais mieste 1360. X. 24 abu karaliai pasirašė ir prisiekė baigtinį taikos aktą, bet nutarta buvo, kad tik po metų, kai įvykdyti bus visi sutarties punktai, iškilmingai atsisakys Edwardas nuo Prancūzijos sosto, o Jonas nuo siuzerėniškųjų savo teisių prancūziškose Edwardo žemėse. Taigi, Brétigni taika greičiau paliaubos tebuvo, kaip ir žiūrėjo į ją dofinas. Gavęs 400.000 écus, Edwardas išvadavo Joną, bet, iki Prancūzijai visus pinigus sumokėsiant, liko Anglijoj per įkaitus — 3

karaliaus sūnūs, jo brolis ir daugiau, nei 30 princų, baronų bei miestelėnų.

Nelengva rados įvykdyti pasirašytoji taika. Prancūzų valdžia neskubėjo atlikti formalumų ir atiduoti Edwardo III įgaliotiniams pažadėtųjų feodų bei miestų; patys tie miestai ir vasalai atkakliai priešinosi — nenorėjo pasiduoti naujam siuzerėnui, o pasidavę, dažnai apeliuodavo formaliai nuo savo teisių dar neatsisakiusio Jono teismui arba sukildavo. „Išskrodus tiems prancūzams pilvą", sakydavo anglai „surasta būtų jų širdyje lelijos gėlė (Prancūzų karaliaus herbas)". Antra vertus, ir anglai negalėjo, kaip buvo pasižadėję, atiduoti prancūzams visų užimtųjų žemių, nes jas tebelaikė ir tebeplėšė kompanijos. Mat, tų kompanijų vadai nebuvo susitaikinę su prancūzais ir Edwardo III prisiektosios taikos nepripažino. Tebekariavo; čia mažais būreliais išsisklaidydavo, čia didžiulėn kariuomenėn susiburdavo. Visur jų būta — Bretagnėj, Normandijoj, Paryžiaus apskrity, Burgundijoj, Languedoce. Didesnės gerai sutvarkytos buvo, į keliaujančią valstybę panašios; turėjo savo kalvius, mėsius, siuvėjus, daktarus, net kunigus, su kariais važinėjo jų žmonos bei meilužės ir aibė kromininkų. Vadai apdėdavo pirklius bei keliauninkus muito mokesčiais, bet nepraleisdavo nei ginklų, nei stručio plunksnų, nes jomis dabino sau kepures — išviso karališkai dėvėjo ir gyveno. Žinoma, Edwardas nebepripažino kompanijų savo kariuomene; galėjo betgi prancūzai kaltinti jį tuo, kad nenustojąs kariavęs ir negrąžinąs Prancūzijai žemių. Tiesa, ir patys prancūzai netesėjo savo pažadų. — Karalius Jonas 1361. II buvo sumokėjęs Edwardui išviso 600.000 é c u s, bet liko mokėti dar 2.400.000, kurių nebuvo. Jonas skolinosi pinigų iš visų, net iš popiežiaus, prašė iš luomų vis naujų mokesčių, „savo paties kūną pardavė" — suvesdino savo dukterį Izabėlę su Gianu Galeazzo Visconti ir gavo iš jo 600.000 é c u s. Bet didžiąją dalį gaunamųjų pinigų kovai su kompanijomis, valstybės ir savo paties reikalams eikvojo.

Tuo tarpu keturiems princams nusibodo įkaitais gyventi Anglijoj. Susitarė jie su Edwardu III, kad išvaduotų juos, o už tai gautų iš Prancūzijos dar daugiau žemių ir pinigų. Jonas su tuo sutiko, ir princai buvo pergabenti į Calais, iš kur L i u d v i k a s A n j o u, nė nelaukdamas, kad būtų išpildytos sutarties sąlygos, paspruko. Karalius Jonas manė, kad jo sūnus suteršė, m o u l t

blėmi, visos karališkosios šeimos garbę; sušaukė Amiens'o mieste Etats Généraux, paskyrė karalystės regentu dofiną Karolių, o pats 1364. I grįžo nelaisvėn. Čia IV. 8 ir numirė. Nuliūdo patys anglai — de sa mort furent courroucié les Anglais. Iš tikro, buvo ko: karalium tapęs Karolius V visai kitas žmogus buvo.

34

Prieš išvažiuodamas Anglijon, 1363. IX Jonas paskyrė savo sūnų Pilypą Drąsųjį Burgundijos duku ir, imperatoriui Karoliui IV sutinkant, prijungė prie dukato imperijos žemę — laisvąją Burgundijos grafystę (Franche-Comté, Freigrafschaft). Pasinaudojo karalius tuo, kad 1361. XI numirė bevaikis Burgundų dukas ir grafas, bet nedrįso sujungti dukato su savo domėnu, nes priešinosi tam Burgundijos diduomenė: nenorėjo būti įtraukta į karą su Anglija (1360 m. su ja net susitaikino) ir klausyti karaliaus valdininkų. Tačiau reikalavo sau Burgundijos Karolius Blogasis ir net ruošėsi dėl jos kariauti. Taigi, Jonui išvažiavus Anglijon, regentas Karolius priverstas buvo pradėti su juo karą; paskelbė prancūziškuosius jo feodus sekvestruotus esant ir liepė Du Guesclinui įsibrauti Normandijon. Ties Cocherel 1364. V. 16 Du Guesclin sutriuškino Navarrės karaliaus kariuomenę, bet karas užtruko iki 1365 m., ir taikos sutartimi Karolius V tik dalį Karoliaus Blogojo žemių tegavo, o už Mantes'ą ir Meulans'ą net atidavė jam Montpellier'o miestą (jį buvo 1349 m. pardavęs Pilypui VI Majorkos karalius Jaimė III). Karolius Blogasis iki pat mirties (1387 m.) nenustojo intrygavęs: Prancūzų karui su Anglais vėl prasidėjus, ėmė derėtis su Edwardu III, mėgino net nunuodyti Karolių V. Tik 1378 m. Karolius V prijungė prie savo domėno visą Normandiją (išskyrus Cherbourgą, kurį Navarrės karalius buvo išdavęs Anglams).

Pasisekė Karoliui V išspręsti ir Bretagnės klausimas. — Dukas Karolius Bloisietis žuvo (1364. IX) kovoj su Anglų sąjungininku duku Jeanu de Monfort (§ 29). Bet Jeanas 1366 m. pripažino save Prancūzų karaliaus vasalu, o jam sukilus, Bretagne buvo prijungta prie karaliaus domėno (1378. XII). Tiesa, ilgai dar reikėjo kovoti dėl to dukato su „iki mirties ginančiais savo laisvę“ ir savo duką Bretagnės senjorais.

Svarbiausias jaunojo karaliaus reikalas buvo kova su kompanijomis. — Du Guesclin 1361-62 m. nuvalė nuo jų Normandiją. Bet po Brétigni taikos daugumas jų atsidūrė Champagnėj, iš kur brovėsi į Burgundiją, o iš čia į pietus; grąsino pačiam Avignonui. Ties Brignais tvirtove (netoli nuo Lyono) 1362 m. baisiai jos sutriuškino karaliaus kariuomenę, tik pačios greit išsisklaidė ir pakrikusios tebeplėšikavo. Popiežius Urbanas V ir karalius Jonas manė suruošti kryžiaus žygį ir tuo būdu nuvaryti kompanijas į rytus. Tik nieko iš to sumanymo neišėjo. Kompanijos liko, kaip ir buvusios, Prancūzijoj, susiriesdamos juokėsi iš popiežiaus ekskomunikų. Nesutiko jų vadai ir Vengrijon žygiuoti jos nuo turkų ginti, kaip siūlė jiems popiežius ir Karolius. Tiesa, susirinko pagaliau daug tų savotiškų kryžiuočių Lotharingijoj, bet vokiečiai privertė imperatorių užkirsti jiems kelią ties Strasburgu, ir, imperijos žemes paplėšusios, kompanijos grįžo Prancūzijon (1365 m.). Pagaliau, Karolius pasisamdė daug kompanijų kariauti su Kastilija.

Kastilijos karalius, Alfonso XI sūnus, Petras (Pedro) Žiaurusis sukurstė prieš save diduomenę, be to išsiskyrė su savo žmona, Karoliaus V giminaite (ji po kelerių metų numirė, ir žmonės kaltino ta mirtimi karalių), ir vedė savo meilužę. Popiežius ekskomunikavo Petrą, o jo karalystei paskelbė interdiktą. Tai rados labai patogu mergautiniam Alfonso XI sūnui Heinrichui (don Enrique de Trastamare), kuris reikalavo sau Kastilijos sosto ir tarpininkavo Petro priešams — Aragono karaliui ir norinčiam atkeršyti Petrui už savo giminaitės mirtį Karoliui V. Karolius nusiuntė Kastilijon Du Guescliną su kompanijomis (30.000 samdinių) ir Du Guesclinas, beveik visą Kastiliją užkariavęs, karūnavo (1366 m.) jos karalium Heinrichą. Tiesa, netrukus daug kompanijų grįžo Prancūzijon. Dar blogiau, kad į karą įsikišo Petro sąjungininkai Navarrės karalius ir juodasis princas; pastarasis 1367 m. per Navarrę įsismerkė Ispanijon, sumušė ir paėmė nelaisvėn patį Du Guescliną. Princas sugrąžino sostą Petrui, bet Petro pažadėtųjų jam pinigų nesulaukė; vertė jį palikti Ispaniją prasidėjusi kariuomenėj kruvinosios epidemija ir tai, kad Heinrichas su prancūzų pagelba užpuolė Akvitaniją. O princui (jis pats užsikrėtė kruvinąja) grįžus Prancūzijon, Heinrichas vėl įsikaraliavo Kastilijoj ir, Karoliaus V iš nelaisvės išpirktas, Du Guesclinas baigti-

nai nuveikė Petrą ir paėmė jį nelaisvėn. Heinrichas susipešė su belaisviu broliu ir pats jį nužudė. Karolius V įsigijo sąjungininką naujam karui su Anglijja; nusikratė pagaliau ir kompanijomis: daug jų sutirpo Ispanijoj, kitos perėjo Italijon, trečias išžudė išmokę pagaliau kovoti su jais prancūzai.

Taigi, Heinrichas de Trastamare tapo Karoliaus sąjungininku; 1368 m. sutartimi pasižadėjo padėti Prancūzijai savo laivynu, o 1371 ir 1373 m. sutartimis su Portugalijos karalium Ferdinandu išrūpino Karoliui ir Portugalijos laivų pagelbą. Patys anglai nenoromis sustiprino Kastilijos sąjungą su Prancūzija. — Seniai trokštąs karūnos Edwardo III sūnus, Lancastero dukas John of Gaunt 1371 m. vedė Petro Žiauriojo dukterį ir pasiskelbė Kastilijos karalium.

Be Kastilijos ir Portugalijos patraukė Karolius savo pusėn ir imperatorių Karolių IV. Karui su Anglija atgijus, pasirašė su juo sutartį, kuria žadėjo imperatorius jam, savo draugui bei giminaičiui, pagelbinių pulkų. Žinoma, tų pulkų Karolius taip ir nesulaukė — imperatoriaus nemėgta eikvoti pinigų bei kariauti; galėjo betgi Karolius V pasitikėti jo neutralitetu. Bet tikra Karoliaus V parama tapo Burgundija, kurią valdė jo brolis Pilypas Drąsusis ir prie kurios Karolius netrukus prijungė Flandrijos grafystę. — Flandrijos grafas Liudvikas de Maële linkęs buvo sąjungininkauti su Anglija, ir Edwardas III papiršo savo sūnų vienintelei jo dukteriai Margaritai, Burgundijos duko našlei. Tačiau, Karoliaus V prašomas, popiežius Urbanas V uždraudė tas vedybas, nes sužadėtiniai buvo giminaičiai, o pats Karolius prisispyręs ėmė reikalauti, kad jo vasalas Liudvikas suvesdintų Margaritą su Pilypu Drąsiuoju. Liudvikas priešinosi, bet Karoliui ir Pilypui padėjo čia sena Liudviko motina. „Vieną dieną nusivilko ji apsiaustą, atsisegė drabužį, paėmė ranka dešinę savo krūtį ir tarė Liudvikui: — Aš, Artois grafienė, prašau Jūsų ir įsakau Jums, kad išpildytute karaliaus norą. Štai mano krūtis, kuria Jus išpenėjau. Dievui pasižadu — kad neišpildysite karaliaus ir mano noro, tai padarysiu Jums gėdą: nupjausiu šitą krūtį ir išmesiu ją šunims, ir niekuomet neturėsite Artois grafystės.—" Grafas atsiklaupęs ir atsakęs: „Ponia, Jūs esate man motina. Darykite, kaip norite". Tiesa, ir pinigų bei kelis miestus gavo grafas iš Karoliaus V už savo sutikimą. Burgundijos dukas tapo (1369 m.) Flandrijos,

A r t o i s, N e v e r s'o ir R e t h e l i o paveldėtoju. Flandrija atsiknojo nuo sąjungos su Anglija. Karolius negalėjo iš anksto žinoti, kad jo įpėdiniams reikės kovoti su Pilypo Drąsiojo įpėdiniais.

Taigi, iš pat savo karaliavimo pradžios Karolius kantriai ir gudriai vedė diplomatinį karą su Anglija. Brétigni taiką jis, kaip minėta, tik paliaubomis telaikė ir nė valandėlės nenustojo ruošęs naujojo karo su Edwardu III. Gražiai suprato, kad tam reikėjo ne tik sąjungininkų, bet ir kariuomenė pertvarkyti bei atgaivinti valstybė. Čia Karolius, gali sakyt, tik teprasmino ir tetvarkė natūralųjį Prancūzijos atgijimo procesą. Karas ir revoliucija, esam jau matę, privertė prancūzus susispiesti apie karalių ir didžiai pakėlė jo autoritetą, kuris vienas sveikas teišnėrė iš revoliucijos verpeto. Dar svarbiau, kad karas ir revoliucija išauklėjo tiek patį karalių, tiek artimųjų jo patarėjų kuopelę. Karolius aiškiai matė karaliaus valdžios reikšmę Prancūzijai ir visuomet jautėsi atsakingas esąs, einąs šventas karaliaus pareigas. Sąžiningai ir rimtai pirmininkavo jis savo Tarybai; kasdien po mišių pats atidžiai ir maloniai išklausydavo prašytojų, visų — „turtuolių ir vargšų, ponių ir panelių, našlių ir kitų". Po pietų priimdavo jis pasiuntinius, princus, senjorus, įvairių provincijų riterius. Sužinodavo čia visa, kas darosi jo karalystėj ir svetur; pasirašydavo laiškus, skirdavo valdininkus. „Dažnai jo kambariuose ir didelėse puikiose salėse tiek tirštai žmonių prisigrūsdavo, kad sunku būdavo pasisukti", o karalius visus savo mandagumu žavėjo. Dirbo jis tvarkingai, metodiškai; taip pat ir gyveno, „ne todėl, kad tai jam patogu buvo, bet todėl, kad visiems savo įpėdiniams norėjo duoti pavyzdį, kaip iškilminga tvarka reikia saugoti didžioji Prancūzijos karūna". Karaliaus garbei pakelti nešykštėjo pinigų naujiems pastatams — pasistatydino naujus rūmus (H ô t e l S a i n t - P a u l) ir puikią vilą (l a M a i s o n d e B e a u t é), pabaigė V i n c e n n ė s donjoną ir koplyčią, padidino ir pagražino L o u v r ę — ir savo bei karalienės dvaro išlaidoms.

Pasirinko Karolius ir gerus padėjėjus. Tai buvo jo šambelanas ir draugas kilnusis B u r e a u d e l a R i v i è r e, „švelnus, mandagus ir prastiems žmonėms labai nuolaidus" senjoras, geras diplomatas, dar karaliaus kancleriai: J e a n ir G u i l l a u m e d e D o r m a n s, parlamento prokuratoriaus sūnūs, ir bu-

vusis parlamento advokatas Pierre d'Orgemont, karaliaus prevotas buvusis Dijono bailyvas Hugues Aubriot, miklus finansininkas Nicolas Braque ir kiti. Beveik visi ištikimai jam tarnavo, ir karalius nesirūpino, kad tūlų nekentė luomų atstovai, kaip nepaisė ir žemo kai kurių kilimo.

Ypačiai vertino Karolius mokslo žmones; ne tik mielai su jais bendravo, bet ragino juos rašyti bei versti svarbesniuosius mokslo veikalus ir darė juos savo patarėjais. Raoul de Presle išvertė Karoliui ir sukomentavo Augustino De Civitate Dei, parašė Compendium morale reipublicae ir De utraque potestate, kur aiškino valstybės santykius su Bažnyčia. Nemaža veikalų parašė ir riteris Philippe de Mézières, kurį Karolius paskyrė savo Tarybos nariu ir dofino auklėtoju. Bet žymiausias iš jų visų buvo mokytasis vyskupas, karaliaus kapelionas ir patarėjas Nikalojus Oresme. Jis rašė teologijos, gamtos mokslo, politikos ir ekonomijos klausimais, vertė Aristotelio veikalus. Visi tie šviesuoliai, tiek su karalium kalbėdami, tiek savo raštais kūrė naują valdžios ideologiją ir įkvėpdavo ją, Aristotelio autoritetu paremtą, sąžiningam monarchui. — Svarbiausiąs valdžios uždavinys esąs nuosekliai vykdomoji valdymo sistema, bonne police, kaip kad ir Aristotelis mokąs. „Karalių pareiga", rašė Karolius viename savo ordonanse, „yra protingai valdyti visuomenės reikalų visata, o ne — vieni dalykai tvarkyti, kitais nesirūpinti". Iš tikro, savo ordonansais Karolius sutvarkė, o iš dalies pertvarkė visą valdyseną, galì sakyt — sukodifikavo administratyvinę teisę. Norėjo jis būti teisės valdovas, ne tironas, kurį taip griežtai smerkiąs. Aristotelis. Todėl valdė Karolius valstybę su savo tarybų pagelba, o kvietė į jas bajorus, pralotus, teisininkus, valdininkus, miestelėnus, net universiteto profesorius. „Turime mes, kad patardinėtų karališkajai Mūsų Didybei, daug garsių ir garsiausių žmonių, mokytų, išmintingų ir mokslininkų. Jų mintys ir darbai yra žemės garbė". Daugelio išmintingų žmonių patarimai tvirtiną ir stipriną valdžios darbą. Taip ir Aristotelis yra mokęs: „Daugumas, kurio nariai, nė vienas, nėra žymūs žmonės, viršija betgi žymiuosius žmones, kaip daugelio dalyvių surengtas pokylis yra puikesnis, nei kad vieno žmogaus". Net didesnius savo valdininkus Karolius skirdavo tarybų patariamas.

Teisės valdžia labai rūpėjo Karoliaus patarėjams šviesuoliams. Vieno dijalogo (Le Songe du Verger) autorius (gal būt, pats Philippe de Mézières) rašė: „Kad valdovas siekia ne bendrojo tautos gėrio, bet savo paties naudos, tai turi jis būti pavadintas tironu ir neteisingai viešpatauja". Todėl Oresme reikalavo, kad, naujus mokesčius paskirti arba pinigus pakeisti norėdamas, karalius šauktų visuomenės atstovus. Tik susirinkimui visai nesušaukiamam esant, tegalįs karalius ir be jo apsieiti, bet tada jis pinigus tiktai tesiskolinąs ir turįs juos grąžinti. Minėtojo dijalogo autorius eina toliau. — „Tie karaliai, kurie, kaip Prancūzų karaliai, žemėje jokio suverėno neturi", ir be tautos susirinkimo „gali apdėti savo valdinius ekstraordinariniais mokesčiais — talijomis, gabelle" (druskos akcizu), „pastogės (fouage) ir kitais mokesčiais", kad tik būtų tam „tikra priežastis, taip antai, valstybės gynimo reikalas"; be to, reikią, kad visos tos pajamos tik tam reikalui ir tebūtų išeikvotos. „Šiaip — valdinių kraujas ir prakaitas bus karaliaus kaltintojai Paskutiniojo Teismo dieną". Taigi, liko, kaip ir buvęs, tautos gerovės principas, bet formalinė karaliaus pareiga tos tautos atžvilgiu pavirto grynai moraline. Tik gera paties karaliaus valia besaugojo tautą nuo tironijos. Pačiam Karoliui V geros valios netrūko, kaip be kitko rodo ir piniginė jo politika: anarchijai aprimus, nebegadino jis pinigų. Vadovavosi čia Oresme'o patarimais, kuris specijaliame veikale išaiškino pinigų vartojimo sąlygas.

Karaliaus galios parama tebebuvo jo domėnas. Tą domėną pirmiausia ir mėgino atgaivinti, padidinti ir sutvarkyti Karolius. Kaip begalėdamas kovojo jis ir su domėno dalinimu princams: stengėsi sumažinti jų apanages ir jokios apanagės nedavė nei savo dukterims, nei jaunesniajam savo sūnui. Tačiau turėjo čia nusileisti savo broliams Pilypui Drąsiajam, Liudvikui Anjou (kuris gavo savo tėvo pažadėtąją jam Tourainę) ir Berri dukui (kuris valdė Macono, Poitiers, Limoges'o ir Angoulêmes'o grafystes). Priverstas buvo čia Karolius žiūrėti ir tėvo valios, ir įsigalėjusios Pilypo VI bei Jono laikais tradicijos, ir to, ko reikalavo politikos aplinkybės.

Mėgino betgi Karolius padidinti savo valdžią tiek princų, tiek kitų feodalų žemėse. Mokėjo jiems pinigus karių būriams ka-

raliaus vardu laikyti, tvirtovėms atstatydinėti bei ginti ir t. t. Karaliaus įgaliotiniai visoj Prancūzijoj apžiūrėdavo tvirtoves, griaudavo nebereikalingas, stiprindavo svarbesnes, daugelį aprūpindavo įgula ir su priklausančiomis joms žemėmis paimdavo karaliaus valdžion. Tuo būdu karalius ir pačią feodaliją darė pastovia, savo apmokama kariuomene; bajorai tapo jo vietininkais (l i e u t e n a n t s) ir kapitanais pilyse ir sutvirtintuose miestuose. Čia karalius rėmėsi senomis feodalinėmis savo teisėmis, bet, jas vykdydamas ir gaivindamas, nejučiomis, iš lėto pertvarkydavo politinę-socijalinę santvarką. Taip pat ir finansų ūkio srityje jis tiktai perdirbo Etats Généraux išgalvotąją mokesčių paskirstymo bei rinkimo sistemą: luomų atstovybės skiriamuosius rinkėjus bei kontrolierius pakeitė savo valdininkais. Kaip jau minėta, finansines atstovybės teises jis pripažino; tačiau dažnai rinko mokesčius su ja nė nepasitaręs. Tuo būdu tam tikri mokesčiai (a i d e, vadinasi, pastogės mokestis, arba f o u a g e, ir kai kurie netiesioginiai mokesčiai, ypačiai druskos akcizas, arba g a b e l l e) rados pastovūs. Tiesa, pats Karolius pastoviųjų mokesčių reikšmės nesuprato ir patardinėjo savo sūnui, kiek tik galima, juos panaikinti, nes „labai kenčia nuo jų neturtingieji".

Tiek rūpėjo pinigai Karoliui todėl, kad pirma ruošė karą su Anglija, paskui su ja kariavo. Kadangi, norint laimėti karas, net greičiau, nei finansai, reikėjo pertvarkyti kariuomenė, tai Karolius iš pamatų ją ir pertvarkė. Žinoma, neatsisakė nuo feodalinės sunkiai apginkluotųjų raitelių kariuomenės, nei, prireikus, nuo milicijos, kurios svarbioji dalis buvo miestelėnų laikomos arbaletininkų bei šaulių kuopos; kaip Edwardas III, vertė žmones mokytis šaudyti, liepė rengti šaulių rungtynes, uždraudė lošti kaulais, šaškėmis, kėgeliais. Vis dėlto tikroji kariuomenė buvo paties karaliaus ir apmokamos kompanijos. — Karui su Anglija atgyjant, Karolius pasisamdė riterius, senjorus, net princus — Burgundijos duką, Berri duką, Bourbono duką — kad jie už tam tikrą sumą pinigų surinktų ir laikytų 800, 300, 200, 20 žmonių kompaniją ir jai vadovautų. Tos kompanijos kiekviena pati sau kariavo ir gyveno. Bet karalius mėgino sužieti jas į vieną kariuomenę ir sutvarkyti. Tam reikalui be specijaliai atskiroms apskritims skiriamųjų leitenantų ir kapitanų išrinko jis visai kariuomenei tvarkyti bei vadovauti konetablį, Du Guescliną, 4 maršalus ir 4 leitenantus. Jų priklausė kapitanai. Kiekvienas toks kapitanas

gaudavo per mėnesį apie 500 litų ir sau pačiam, ir savo kariams; leitenantai ir maršalai — kiek skirdavo jiems karalius; taip pat savo nuožiūra apmokėdavo karalius atskiroms apskritims bei tvirtovėlėms arba miestams skiriamuosius kapitanus generolus. Pėstininkų, arbaletininkų ir artilerijos vadas buvo arbaletininkų viršininkas (le maître des arbaletriers), visos kariuomenės — didžiausias karaliaus patarėjas karo dalykuos konetablis Du Guesclin, jam numirus, Olivier de Clisson. Du Guesclin ir Karolius didžiai rūpinosi artilerija. Tiesa, lauko kautynėms ji dar maža reikšmės teturėjo: patrankomis aprūpinama buvo pirmiausia tvirtovėlės ir miestai. Cambrai miestas jau 1339 m. turėjo 10 patrankų, Cahors 1346 m. — 24. Po 25 metų Caeno mieste buvo pastatyta didelė patrankų liejykla, kuri 1375 m. išliedino kariuomenei 32 patrankas. Jomis Jean de Vienne bombardavo Saint-Sauveur tvirtovę.

Tasai Jean de Vienne padėjo Karoliui V pastatydinti laivyną. Admirolu paskirtas, įsteigė jis ties Roueno miestu arsenalą, ir 1377 m. karaliaus eskadra turėjo 120 laivų, iš jų 35 karo laivus. Tą eskadrą padidino dar Kastilijos karaliaus laivai. Nuo 1377 iki 1380 m. prancūzų jūrininkai be paliovos puolė ir plėšė Anglijos pajūrį.

35

Prancūzijos kišimasis į Kastilijos reikalus pavirto, esam jau matę, netiesioginiu karu su Anglija. Bet ir tiesioginiam karui progų netrūko. — Kadangi negalėjo ištesėti savo pažadų nei Prancūzai, nei Anglai, Brétigni taika 1361 m. nebuvo patvirtinta, ratifikuota, ir neišsižadėjo baigtinai karaliai, Karolius savo siuzereniškųjų teisių visoj Prancūzijoj, Edwardas — Prancūzų karaliaus titulo. Gudrūs Prancūzijos teisininkai taip suredagavo Brétigni taikos tekstą, kad ir tose žemėse, kurios buvo jau atiduotos Edwardui, formaliai Karoliaus autoritetas tebeliko sveikas iki taikos ratifikacijos (§ 32), taip ir neįvykusios. Karolius seniai jau manė pasinaudoti tuo sutarties trūkumu, tik laukė patogių sau aplinkybių. Karas Ispanijoj jas sudarė.

Iš tikro, brangiai atsiėjo jis Anglijai. Juodasis princas priverstas buvo apdėti prancūziškąsias savo žemes naujais mokes-

čiais, o tuo sukiršino ir miestus, ir galinguosius senjorus, iš jų Jeaną d'Armagnac. Armagnacas su daugeliu kitų Gascognės senjorų kreipėsi į Paryžių, apeliavo Karoliui V, ir gavęs iš jo gerą pašalpą, pasirašė su juo slaptą sutartį (1368. V). Neskubėjo dėlto Karolius viešai paskelbti savo planų ir pradėti karo. Iš pasalų kurstė jis prieš princą jo žemių senjorus bei miestus ir laukė, kad susiburtų princo priešai. Tik 1369. I pasišaukė jis princą teisman; tik 1369. V sušaukė Etats Généraux, apsvarstė su jais visą dalyką ir paskelbė karą Edwardui.

Karoliaus laišką gavęs, princas baisiai nustebo. „Eisiu Paryžiun", atšovė pagaliau karaliaus pasiuntiniams, „nes to reikalauja Prancūzų karalius; tik eisiu šalmuotas ir su 60.000 karių". Tačiau princas tebesirgo, „pilnas hydropisijos ir nebepagydomos ligos, kuria užsikrėtęs buvo Ispanijoj"; pavedė tad karą savo generolams. O Karolius 1370. X paskyrė konetabliu garsųjį Du Guescliną; be to ir kiti prancūzų vadai pramoko kariauti su anglais, pamatė naujosios jų taktikos trūkumus. — Ties Créci ir Poitiers anglai sumušė sunkiai ginkluotų raitelių kariuomenę todėl, kad patys tik tesigynė sustiprintoj, raiteliams neprieinamoj pozicijoj stovėdami, o prancūzų riteriai kvailai puolė ją ir stengėsi pėsti su judriais priešais ir su šauliais kautis. Du Guesclinas suprato, kad taip besiginančių anglų negali nuveikti raiteliai ir vargu bau gali pačios naujosios kompanijos. Bet matė jis ir tai, kad anglai be gynimosi viena tegalėjo padaryti — plėšti kraštą. O kraštą plėšdama, jų, ir be to reliatyviai nedidelė, kariuomenė būtinai dezorganizavosi ir tirpo, juoba, kad patys gyventojai ėmė partizaniškai su ja kovoti. Taigi, nutarė Du Guesclinas vengti didelių kautynių, bet ginti nuo anglų tvirtoves, netikėtai pulti atskiras jų kompanijas ir pultim imti jų pilis bei miestus. Žodžiu, prasidėjusį jau partizanų karą su anglais pavertė jis savo kariuomenės taktika. Į anglų žygius atsakydavo jis tokiais pat žygiais; o kai pasiryždavo pradėti didžias kautynes, pirma įsakydavo savo arbaletininkams bei šauliams apšaudyti priešus, paruošti puolimą —

> Quand le traire faillit, bataille ont commencie
> Et vindrent main à main, en faisant envoïe.

Kiek galima buvo, vartojo ir artileriją, ypačiai tvirtoves puldamas. Du Guesclinui ir Karoliui svarbūs buvo ne atskiri laimė-

jimai, bet viso karo rezultatai. Ir su jų strategija gražiai sutiko, kad kariuomenės operacijas derino jie su laivyno.

Du Guesclino vadovaujamieji prancūzai laimėjo karą. Juodasis princas nebeteko beveik visų savo užkariautųjų žemių ir 1371 m. grįžo Anglijon, kur 1376 m. numirė. Jo broliai Lancastero ir Cambridgės dukai taippat nepajėgė atremti prancūzų. Su didele kariuomene 1369 m. įsibrovė per Calais į Prancūziją Lancasteras, 1370 m. Knolles ir 1373 m. vėl Lancasteras; baisiai plėšdavo jie kraštą, prieidavo patį Paryžių, bet nieko nekandę grįždavo. Tik keli uostai — Calais, Cherbourg, Brest, Bordeaux ir Bayonne belike buvo 1374 m. anglų valdžioj. „Tuo būdu tiek galingas buvo Prancūzų karalius, kad jo priešai visur buvo silpnesni už jį. Negali žmonės prisiminti, kad būtų buvę kur panašių dalykų ir kad kitas koks karalius būtų tiek padaręs".

Popiežiai Urbanas V ir Grigalius XI per visus šešerius karo metus nenustojo taikinę priešų. Karolius sutiko taikintis, bet Edwardas perdaug reikalavo. Derybos baigdavosi paliaubomis (1357 ir 1377 m.). Pagaliau numirė pats Edwardas (1377. V. 21).

36

Pilypo IV ir jo pirmtakūnų išugdytoji valdininkija ne tik apsitvarkė, bet, karalių globojama bei kurstoma, ėmė vadovauti ir pačiai valstybei. Nauji, žemo kilimo ir miestelėnų dvasios žmonės, apspietė karalių, įkvėpė valdžiai naują valstybės ideologiją, patrijotinę ir Romos imperijalizmo bei tradicijų kupiną. Tačiau karalius nenustojo atstovavęs ir feodalinei bajorijai, kuri tebebuvo stipri jo parama valdymo, o ypačiai karo dalykuose. Kiek galima buvo, karaliaus žiejo legistus su bajorais į vieną vadovaujantį sluoksnį, derino ir taikino juos. Bet ilgainiui tas darbas vis sunkėjo. — Tik karaliumi tesirėmė naujoji valdininkija ir visiškai jo priklausė, o giminystės, gyvenimo ir kultūros ryšiai sydino karalių su bajorija. Miestelėnai, kurių tendencijas vykdė valdininkija, patys su ja kovojo, nes stengėsi išvengti valdžiai reikalingų mokesčių ir kentėjo nuo valdininkų savavaliavimo. Valdžios ūkio reikšmės miestelėnai dar nesuprato ir nebuvo dar tapę vienu valstybės luomu. Karaliaus sušaukiamieji Etats Généraux, žinoma, juos vienijo, bet tuose susirinkimuose reikėjo jiems gintis nuo valdžios reikalavimų ir eiti išvien su bajorija ir dvasinin-

kija prieš valdininkus. O dvasininkija ir bajorija nuolat kovojo su valdininkais, nes, karaliaus valdžią ir pajamas didindami, jie nuosekliai mažino jų teises, kišosi į jų feodų reikalus.

Jau paskutiniesiems Kapetingams karaliaujant, centrinėse įstaigose, Karaliaus Dvare, vėl įsigalėjo feodalinė bajorija, o naujoji Valois dinastija ir pati jai atstovavo. Tačiau feodalai vadovauti valstybei nebegalėjo. — Karaliaus valdininkai siaurino politines jų teises ir tuo netiesiog mažino jų pajamas, o tos pajamos ir pačios mažėjo, nes piniginis ūkis griovė ekonominį feodalijos pamatą ir visą feodalinę santvarką.

Nuo sena feodalo turtas buvo jo paties eksploatuojamos (ne vasalams išdalintosios) žemės, paprastai daug pakrikusių, kartais net keliose valstybėse, dvarų (curtis — court, Hof, Anglijoj — manor). Kai kuriuose savo dvaruose statėsi senjoras namus, pilį ir bažnyčią. Iki XIII — XIV amžiaus kiekvienas dvaras buvo tikras ekonominis - socijalinis organizmas. Dalis žemės priklausė senjorui (terra dominica, t. indominicata), kita dalis — jo žmonėms (servams, vilanams, nuomininkams), kurių kiekvienas turėjo namą ir tam tikrą žemės kiekį, mansą (mansus, manse, mas, Hufe, Anglijoj — virgate, yarland) ir dažnai gyveno kaimais (villa). Vadinamąja almenda, arba communia, warescapia, t. y. laukais, pelkėmis, mišku, naudojosi tiek pats senjoras, tiek, už tam tikrą mokestį, jo žmonės. Be įvairių mokesčių senjorui, vyriausiajam žemės savininkui ir jos valdovui, žemdirbiai (tiek laisvieji, tiek vilanai ir servai) ėjo lažą — apdirbdavo ir jo žemę drauge su samdomaisiais jo darbininkais. Bet nė vienas dvaro gyventojas, nė pats senjoras, neturėjo didelio tolydinio žemės ploto, tik daug (kartais iki 30) rėžių įvairiuose laukuose, į kuriuos buvo padalintas dvaras. Tai, žinoma, trukdė ūkiui tobulėti, bet kaip tik ir darė dvarą ekonominiu-socijaliniu organizmu, agrarine bendruomene. Visus dvaro žemdirbius, net jo apskrity gyvenančius smulkiuosius žemės savininkus, vienijo valstybinės pono teisės (pirmiausia jurisdikcija), banalitetai (II, 69) ir bendras pono arba jo viliko (villicus, maior, mayer, maire, Anglijoj — seneshal, stewart, bailiff) prižiūrimojo ūkio planas. Pats ponas ne tik negalėjo apsieiti be žemdirbių mokesčių bei prievolių, bet formaliai negalėjo žemdirbių ir išvyti iš savo dvaro, atimti jiems (praktiškai — net ser-

vams) jų mansų. Juk dvaro žemė ne tiek priklausė jam, kiek priklausė jo, be to priklausė todėl, kad žmonės turėjo savo darbo vaisiais maitinti krašto gynėją ir valdžios atstovą, valstybės valdininką, kuriuo teoriškai laikomas buvo feodalas. Kaip iš viršaus žiūrint senjoras dalinosi savo žemės savastį su siuzerėnu, taip iš apačios — su savo žmonėmis. Tai buvo savotiška Viduramžių pažiūra, papročių (c o u t u m e s, c u s t o m s) nusakoma. Su ja kovojo Romos Teisės išauklėtieji juristai, kurie visa sugrūsdavo į tos teisės sąvokų sistemą, laikė visą žemę pono nuosavybe, nepripažino feodalinių papročių, nenorėjo nė suprasti feodalinės-agrarinės santvarkos. Panašiai veikė senjorus ir miestelėnų visuomenės dvasia. Tačiau iki XIII—XIV amžiaus tebevyravo, apskritai imant, senosios pažiūros. Nereikia užmiršti, kad, išskyrus Flandriją, Lombardiją ir Toskaną, miestelėnų iki XV amžiaus buvo ne daugiau, kaip $^{1}/_{10}$ visų Europos gyventojų.

Iki XII amžiaus pusės dvaras buvo teismo, ūkio ir net religinio gyvenimo vienetas, agrarinė bendruomenė, kuriai senjoras tik tevadovavo. Dvaro gyventojų darbu gyveno tiek jie patys, tiek jis; ir nei jam, nei žemdirbiams nerūpėjo tobulinti ūkio, daryti jo pelningesnio. Ūkininkaujant norėta pramisti, produktų sandėtais blogiems metams apsirūpinti, bet ne praturtėti, ne pinigų prisikrauti. Ūkiui tobulėti nedavė tai, kad jis buvo bendras. Todėl visi lygiai turėjo taikytis prie dvaro sėjokaitos: kartu pūdymą arti, kartu sėti bei pjauti javus ir t. t. Javams paūgterėjus, visi lauko rėžiai aptveriami buvo viena tvora; nuvalius, tvora buvo griaunama, ir laukas tapdavo viso dvaro ganykla. Savo didumu mansai vienas nuo kito mažai tesiskyrė. Viso to stambiųjų dvarų ūkio konservatyvaus būta; per visą XII amžių nė kiek nežengta. Ne stambieji dvarininkai kirto miškus, sausino pelkes ir išviso didino ariamųjų žemių plotą, bet vienuoliai, cistercijiečiai, kurie didžiuliuose savo domėnuose steigė ir stambųjį ūkį, ir vadinamieji „svečiai" (h o s p i t e s), laisvieji žmonės arba pabėgėliai vilanai bei servai, pagaliau — vadinamųjų v i l l e s n e u v e s (miesto pavyzdžiu sutvarkytųjų kaimų) gyventojai (III, 28).

Tas pažanginis laisvųjų žemdirbių (žinoma, stambieji žemės savininkai juos šelpė ir globojo) darbas, kaip ir iš miestų plintąs piniginis ūkis, veikė ilgainiui ir dvarų ūkį bei santvarką, transformavo ir griovė agrarinę bendruomenę. — Dvaras ėmė gyviau san-

tykiauti su miestu, kaimiečiai — dirbti, kad galėtų savo darbo vaisius rinkoj parduoti ir miestelėnų gaminių nusipirkti. Daugelis dvarų ėmė specijalizuotis. Taip antai, Auxerrės apskrities kaimiečiai „nebesėjo ir nebepjovė“, nes pardavinėjo Paryžiuje savo vyną; Bordeaux apskritis gabeno vyną Anglijon ir net Pabaltėn; Toskanoj, pietų Prancūzijoj, žemutinėj Normandijoj, Pikardijoj įsigalėjo pastėlės dažų kultūra. Stambiajam žemės savininkui nebepelninga rados dirbti savo arimas baudžiauninkų rankomis: ėmė jis dalinti savo žemę nuomininkams. Antra vertus, vis dažniau pinigais imdavo mokesčius iš savo vilanų bei servų senjorai, mokesčiais pakeisdavo prievoles ir pardavinėdavo savo servams laisvę. Daugumas žemdirbių tapo čyžininkais. Kiekvienas dvaras ėmė diferencijuotis: atsirado žemdirbių turtuolių; kai kurie iš jų išsinuomodavo didžiąją dvaro dalį, kartais ir visą dvarą. Be to, į dvarą skverbėsi turtingieji miestelėnai — nusipirkdavo čia c e n s i v ų (= čyžės žemių), vėliau — ir ištisas senjorijas.

Žodžiu, XII amžiuje — pirma Lombardijoj, Toskanoj ir Flandrijoj, paskui Prancūzijoj, dar vėliau Anglijoj ir Vokietijoj — feodalai senjorai nustojo vadovavę visuomenės ūkiui. Inicijatyvesnieji prisitaikydavo kiek prie piniginio miestų ūkio; visiems rūpėjo nebe dvaro gyventojų prievolės, pilni aruodai, žaliavos sandėliai, bet pinigai. Daug bajorų smuko ir skendo skolose, juoba, kad, pinigams pingant, vis mažiau besvėrė papročių seniai nusakyti žemdirbių mokesčiai. Savaime suprantama, kad nyko patrijarchalinis dvaro gyvenimo būdas: senjoras ir jo priklausą žmonės tapo priešais. Be visa kita rodo tai mums Prancūzijos j a c q u e r i e ir W. Tylerio sukilimas Anglijoj.

Tačiau feodalai turėjo ne tik socijalinę-ekonominę reikšmę: tiek valdžia, tiek žmonės gražiai suprato, jog feodalai imdavo visokius mokesčius ir naudojosi įvairiomis privilegijomis kaip tik už tai, kad buvo krašto valdytojai ir gynėjai. Tuo, kad feodalija negalėjo apginti tėvynės nuo Anglų ir jos tvarkyti, pirmiausia ir reikia aiškinti su karu susijusi Prancūzijos revoliucija.

Karui su Anglija prasidėjus, Prancūzijoj aiškiai pasireiškė du momentai, be kurių neapsieina nė viena revoliucija. — Viena, valstybei vadovaujantis sluoksnis — feodalija ir karaliaus valdininkija — atrodė išsigimęs, nebegalįs valdyti bei ginti krašto, tuo pat metu, kai, antra, pačiai valstybei grėsė baisusis pavojus. Val-

džia nebevaldė Prancūzijos, vadinasi, prasidėjo anarchija. O revoliucinė anarchija nereiškia, kad išnyko valstybės bei valdžios idėja, bet — kad valstybės vardu ima veikti ir laikyti save jos valdžia atskiros visuomenės grupės; todėl revoliucinė anarchija tiksliau būtų pavadinus panarchija. Visai natūralu, kad valstybės bei valdžios gaivintojai pirmiausia susimetė į luomų atstovybę; jai, nesusitvarkiusiai dar įstaigai, mėgino paglemžti karaliaus valdininkiją ir patį karalių. Tačiau nei patys luomai galėjo išvien eiti, nei jų atstovai, ir Etats Généraux greit pavirto miestelėnų, net ne visų, atstovybe. Revoliucijai ėmė vadovauti maža paryžiečių kuopelė, kuria, kaip ir jos sušaukiamais Etats Généraux, nebepasitikėjo provincijų luomai. Noroms nenoroms toji kuopelė visur ieškojosi sąjungininkų ir susidėjo pirma su Navarrės karalium, paskui net su Anglais; vadinasi, dėl reformų programos paniekino reformų tikslą — tėvynės gerovę, o iš tiesų nebe dėl reformų, bet dėl valdžios kovojo. Tuo būdu tėvynės gelbėtojai pavirto jos priešais ir patys susikompromitavo.

Revoliucija nepavyko — procesas nutrūko. Iš revoliucinės anarchijos (panarchijos) neišaugo naujo vadovaujančio sluoksnio, kuris galėjęs būtų sutvarkyti visą Prancūziją. Daug čia svėrė, kad provincijų partikuliarizmas tebebuvo Prancūzijoj stipresnis, nei dar neįsikerėjusi visos karalystės luomų atstovybė, ir kad v i s ą karalystę tik karaliaus valdžia bei vadininkija tevienijo; dar daugiau — karo su Anglais būdas. — Vietoj reguliarinių kariuomenių su anglais bei plėšikais visur kovojo provincijų, miestų bei miestelių milicijos, samdinių kompanijos, partizanų būriai ir pati liaudis. Tam karui vadovauti rados nebegalima. Savo žemę ginančiai tautai reikėjo ne kariuomenių ir karo vadovybės, bet kad neišnyktų tėvynės idėja, kad tebegyvuotų visiems aiškus tos tėvynės simbolis ir kad morališkai vienytų jis tėvynės gynėjus. Toks simbolis, nelaimių dabartį su garsiąja praeitimi sydinąs, ir buvo karalius. Jaunas Karolius V visa tai instinktu suprato, naujais žmonėmis papildė ir atgaivino savo valdininkiją, subūrė pakrikusius karalystės gynėjus į naujo tipo kariuomenę ir jos strategijos pamatan padėjo tautinio karo principus; žodžiu — tautą, kuri pati save apginti ir sutvarkyti stengėsi, vėl valstybe pavertė.

V

Keturioliktojo amžiaus Anglija

37

Ne tiek, gal būt, Karolius V laimėjo karą, kiek pati Anglija jį pralaimėjo. Mat, ir Anglijoj karas pavirto pagaliau baisiąja valstybės krize.

Anglijos karas su Prancūzais išaugo iš karo su jų sąjungininku Skotija ir iš kovos dėl Anglijos ūkiui reikalingos Flandrijos; taigi buvo tikrai tautinis Anglijos reikalas, sakė tautą išaugus ir savo tikslus pažįstant. Edwardas III įsibrovė Prancūzijon su t a u t i n e, karo su skotais išmiklinta kariuomene ir, savavališkus baronus į karą su prancūzais veldamas, nuramino tuo savo karalystę. Išviso karas padėjo jam aptvarkyti Angliją, ne tik jos kariuomenę (§ 28), bet ir jos ūkį. Savaime aišku, rūpėjo Edwardui anglų prekyba su užsieniu, pirmiausia vilnų išvežimas: per vienerius metus gavo 30.000 svarų sterlingų vilnų muito mokesčių. Globojo jis ir pačių anglų gelumbių pramonę: kvietėsi Anglijon Flandrijos gelumbininkus ir privilegijavo įsikuriančiuosius (ypačiai daug jų buvo rytų grafystėse). Miestams bei jų cechams, pramonei bei prekybai sveikaton ėjo ir agrarinė-socijalinė evoliucija, į kurią pradžioje nesikišo nei karalius, nei parlamentas.

Kaip kad ir kontinente, Anglijoj iro agrarinė bendruomenė (stambusis dvaras, m a n o r, § 37). Stambieji žemės savininkai, lordai, vis daugiau tolo nuo savo žmonių. Patys šeimininkauti nustodami, išnuomodavo savo žemes nuomininkams, fermeriams (f e o r m = f a r m = lot. f i r m a = čyžė), kurie nuo XIII amžiaus ėmė tarpininkauti jiems ir žemdirbiams. Nuomininkais dažnai tapdavo patys praturtėję žemdirbiai, nes agrarinė bendruomenė turto atžvilgiu buvo jau didžiai susidiferencijavus. Daugelis nebegalėjo pramisti iš savo manso (v i r g a t e) ir ėjo

bernauti pas kitus žemdirbius ar pas poną arba išsikraustydavo į kitą kraštą ar į miestą. Savo rėžtu lordas (arba dvaro fermeris) savo paties žemėms dirbti vis daugiau naudojosi samdiniais darbininkais. Pinigų nuolat stingą ponai mielai pakeisdavo lažą bei visokias prievoles piniginiais mokesčiais ir pardavinėdavo savo žmonėms laisvę. Tuo tikslu Edwardas III, vienas iš stambiausių karalystės žemvaldžių, išsiuntinėdavo į savo dvarus specijalius komisarus. Tuo būdu vietoj manoro santvarkos augo visai nauja agrarinė - socijalinė santvarka, panaši į dabartinę. Manoras liovėsi buvęs autarkinis ekonominis vienetas. Žemdirbiai tapo faktiškai laisvi ir atsiknodavo nuo pono; daugelis — ir nuo žemės: tapo bežemiais samdiniais. Visa tai vienijo karalystę, darė ją vienu ekonominiu organizmu, žadino individo inicijatyvą bei savižiną, tuo netiesiog ugdė tėvynės idėją ir patrijotizmą. Tačiau naujoji ekonominė-socijalinė santvarka, palyginti su manorine, buvo nepakankamai organinė ir greičiau sutiko su ekonomine-socijaline miestų santvarka: miestas asimiliavo ir transformavo agrarinę visuomenę. Antra vertus, toji naujoji santvarka toli gražu nebuvo dar nusistojus ir nuveikus senosios. Ne žmonės sąmoningai ją kūrė, bet — ji pati augo, o žmonės, tiek lordai, tiek žemdirbiai, senomis, agrarinės-feodalinės bendruomenės pažiūromis tebegyveno. Jie nesuprato socijalinės-politinės savo teisių reikšmės, bet, savo pareigas valstybei užmiršdami, neužmiršdavo savo teisių. Lordas laikė save nebe valstybės valdininku, bet visos savo valdomosios žemės savininku ir sakėsi vėl galįs, prireikus, pakeisti piniginius mokesčius senosiomis prievolėmis. Išsivadavęs iš nelaisvės ir išsipirkęs prievoles, žemdirbys norėjo būti savo virgatės savininku, laikė ją sava, nebe senjoro ar valstybės nuosavybe. O Romos teisės išauklėtieji teisininkai negalėjo įbrukti į teisės sistemą feodalinių pažiūrų bei papročių ir visa aiškino individualistinės Romos teisės principais, savaime suprantama — galingųjų lordų labui. Kad naujoji ekonominė-socijalinė santvarka ramiai įsigalėtų, reikėjo, kad visuomenė ramiai bei normaliai gyventų ir kad niekas netrukdytų ekonominės evoliucijos. O ją kaip tik ir sutrukdė karas su Prancūzija ir 1348 m. prasidėjęs Anglijoj baisusis maras.

Didžią ir teigiamą reikšmę turėjo karas augti parlamentui, iš kurio priverstas buvo nuolat prašyti pinigų Edwardas III. Edwardo laikais grafysčių atstovai, riteriai (k n i g h t s), susijungė

su miestų atstovais į vieną atskirą tarybą (communitates, the Commons). Tai buvo svarbu, nes riteriai (tokie pat, tik smulkesni, dvarininkai, kaip ir baronai) tarpininkavo baronijai ir buržuazijai ir tuo būdu vienijo abi tarybas, darė jiedvi viena įstaiga, kuri galėjo švelninti socijalines priešybes ir atstovauti visai tautai. Parlamentas rėmė karalių kovoj su Prancūzija, mielai duodavo jam subsidijų, bet ir atkakliai gynė tąją savo teisę, o karaliaus ministerius dažnai šaukdavo net tieson. Ilgainiui plėtė jis savo valdžią — rūpinosi prekybos reikalais, gynė valdinius nuo karaliaus valdininkų, patį karalių ir karalystę — nuo popiežių. Taip antai, uždraudė, kad karaliaus teismu nepatenkintieji kreiptųsi į svetimšalių (= popiežiaus) teismą (statutas Praemunire), kad popiežius dalintų Anglų Bažnyčios beneficijumus svetimšaliams ir savavališkai skirtų jai naujus mokesčius. Tiesa, su karaliumi susitardamas popiežius pasiekdavo savo. Gerasis Parlamentas (1376 m.) vėl smarkiai užpuolė kuriją. — Popiežius gaunąs iš Anglų penkeria tiek, kiek karalius, daugiau, nei bet kuris krikščionių valdovas. Nuodėmingos Romos įgaliotiniai duodą nemokšoms ir gribštukams 1.000 markių beneficijumus, o beturčiai, bet mokyti kunigai vos ne vos 20 markių beneficijumą tegauną. Be to beneficijumais apdovanojami svetimšaliai, kurie dažnai Anglijoj nė negyveną ir esą blogesni, nei saracėnai ir žydai.

Savo atsakomybę dėl karo su parlamentu pasidalinti norėdamas Edwardas pats prašė jo patarimų ir tarėsi su juo dėl taikos sąlygų. Bet antroji taryba pradžioje nenorėjo į aukštosios politikos klausimus kištis. „Didysis valdove“, sakė karaliui komonerų „kalbėtojas (speaker), „tiek mažai tenusimanome apie Jūsų karą ir apie tai, kaip reikia jis ruošti, kad negalime čia Jums patarti. Todėl prašome Jus mums dovanoti. Malonėkite pagal savo rinktinių ir prityrusių patarėjų nuomonę išspręsti, kas yra geriausia Jūsų garbei ir Jūsų bei karalystės labui. O mes pritariam tam, kas bus Jūsų ir Jūsų lordų nutarta, ir su visa tuo sutiksime“ (1354 m.). Toks kuklumas nesukliudė komonerų tarybai pasiekti, kad jos peticijos, karaliui sutinkant, nebebūtų kraipomos ir taptų karalystės statutais.

38

Didysis maras išnaikino kuone pusę Anglijos gyventojų, o karas išsėmė jos iždą. Be to, karaliui Jonui numirus (1356 m.), karas Anglams ir nebesisekė. Be reikalo žygiavo juodasis princas Ispanijon — neilgam nuveikė karalių Heinrichą ir prancūzus ir tik mirštamąją ligą tesusigriebė. Nebetekęs visa, ką pats buvo užkariavęs, grįžo 1371 m. Anglijon, kur po kelerių metų ir numirė. Nieko nedavė ir paties Edwardo III bei jo sūnaus Lancastero duko Johno of Gaunt, garsiojo anglų karvedžio, žygiai: kaip audra, anglai patys nuėjo. O Prancūzų ir jų sąjungininko Kastilijos karaliaus laivai drąsiai ėmė pulti Angliją, beveik atkirto nuo jos Akvitaniją. Prancūzai plėšė Anglijos pajūrį; ruošėsi jon įsibrauti.

Edwardas III paseno ir suvaikėjo; savo meilužės užgaidų tepaisė. Vyriausybei vadovavo J o h n a s o f G a u n t, kuriam magėjo Anglijos karūna, o jam kaip įmanydamas priešinosi savo sūnaus R i c h a r d o teises ginąs juodasis princas. Lancastero dukas rėmėsi baronais, kurie, kaip ir riteriai, kaip visi dvarininkai, baisiai kentėjo dėl prasidėjusios po didžiojo maro ekonominės krizės. Baronai buvo bemaną patys atsitaisyti ir naujiems žygiams Prancūzijon pinigų pririnkti Bažnyčios turtų konfiskavimu, be to kovojo ir su politine pralotų galia — šalino juos iš vyriausybės. Apskaičiavo sąjūdžio vadai, kad kunigų Anglijoj buvo daugiau, kaip 20% gyventojų, kad Bažnyčiai priklausė ⅓ visų žemių ir kad čiulpdavo ji iš žmonių dveja tiek, kiek karalius. Kova su Bažnyčia atrodė lengva, nes nepopuliari buvo Anglijoj Prancūzų karaliaus sąjungininkui popiežiui paklusni kunigija, o popiežių politika (§ 37) tą kunigiją dezorganizavo ir demoralizavo. Turtingieji pralotai politikavo ir svietiškai gyveno; šiaipjau kunigai dėl skurdo vargo negalėjo savo pareigų atlikinėti ir buvo nemokšos; mendikantai visur pešėsi su kunigais; kovojo su kunigais ir universitetai. Kas duodąs išmaldą mendikantui, tas, profesoriaus Wiclifo nuomone, i p s o f a c t o esąs atskirtas nuo Bažnyčios.

Kaip ten yra — tiektos, bet Lancasteras ėmė vadovauti baronijai ir šiurkščiai vykdyti bažnytinę jos programą. Tačiau jo ir baronų vyriausybė ne tik kad nelaimėjo karo su Prancūzija, bet negalėjo suvaldyti ir pačios karalystės, o tironiškais savo papro-

čiais, nesąžiningumu ir paperkamumu visus prieš save sukurstė. Riterių ir miestelėnų prisivilioti lankasterininkams nepasisekė, ir komonerų taryba įsikišo pagaliau į politinę kovą. Ją šaukėsi talkon ir pralotai, ir juodasis princas. Gerasis Parlamentas (1376 m.) užpuolė Lancasterą ir jo ministerius; du iš jų patraukė savo teisman ir nuteisė, reikalavo rinkimų laisvės ir kad valdžia kasmet šauktų parlamentą. Savo 140 peticijų taryba išdėstė plačią reformų programą. Juodajam princui numirus, parlamentas paskelbė sosto įpėdiniu ne Johną of Gaunt, bet į posėdį atneštąjį mažą juodojo princo sūnelį R i c h a r d ą (1377 m.). Tiesa, Lancasteras tik laikinai nusileido „šitiems miestelėnams, norintiems tapti krašto karaliais bei valdovais“. Parlamento sesijai pasibaigus, išvijo iš Karaliaus Tarybos parlamento paskirtuosius jon pralotus bei lordus, nepripažino jo peticijų statutais, vėl pasigriebė visą valdžią ir atgaivino senąją savo politiką. Edwardui III numirus (1381 m.), jis tapo visagaliu karalystės regentu. Bet karas su Prancūzais ir dabar jam nesisekė: reikėjo pati Anglija ginti nuo ties Forthu išlipusios prancūzų kariuomenės. Nustojo pagaliau Lancasteras vilties įsikaraliauti ir su kariuomene, kuri surinkta buvo pačiai Anglijai ginti, užpuolė Kastiliją: norėjo įgyti jos sostą antrosios savo žmonos, Petro Žiauriojo dukters, sūnui.

Kaip ir visa lankasterininkų veikla, priešbažnytinė jų politika tik didino suirutę. Tačiau tą politiką motyvavo ne tik pinigų stoka ir egojistiniai žemvaldžių troškimai, bet ir senoji, politine pavirtusi Anglų kova su popiežiais, ir Anglų Bažnyčios supasaulėjimas, ir, pirmiausia, nauji religiniai idealai. Juos, apaštališkosios Bažnyčios ir evangeliškojo gyvenimo idealus, buvo kadai paskleidę ir Anglijoj mendikantai, bet ilgainiui jie patys supasaulėjo, o su religine tautos sąmone suaugę idealai tapo kovos tiek su mendikantais, tiek išviso su Bažnyčia akstinais.

Kaip tik XIII—XIV amžiuje prasidėjo religinis anglų atgijimas, kas visai sutiko su tautos ir jos savižinos augimu ir kas pasireiškė literatūra. Iš tikrųjų, didžioji tos literatūros dalis, tai pamokslai, šventųjų gyvenimai, psalmių ir Šv. Rašto pasakojimų vertimai. Mėgta moralinio-asketinio pobūdžio pamokymai (M o r a l P o e m, Roberto Manningo H a n d l y n g S i n n e, IV, 50). J o h n G o w e r XIV amžiaus gale karštai puolė žmonių nedorumą (S p e c u l u m M e d i t a n t i s) ir juo aiškino baisųjį žemdirbių sukilimą (V o x C l a m a n t i s). Kiti

aprašinėjo stebuklingus šventųjų darbus bei nuotykius (Šv. Brandano legenda; čia veikė rašytojus keltų tautosaka, I, 58, 60) ir pomirtinį gyvenimą, amžinas nusidėjėlių kančias. Kaip ir kontinente, augo bei plito švelnios legendos apie Panelę Šv. ir stiprėjo viktoriečių, Šv. Bernardo, minoritų mistika.

Švelniosios mistikos motyvai skverbėsi ir į kurtuazinę literatūrą. Nežinomas mums alegorinės poemos „Ž e m č i ū g a s" (P e a r l) autorius, be abejo, mėgzdžiojo Rožės Romaną, bet jam terūpėjo tik moralinė-religinė problema. — Sode nebetekęs jis savo žemčiūgėlio, savo margaritos, — žolėn ji nukritus ir išnykus, pasislėpus žemėje. Vadinasi, numirus autoriui mylimoji dukrelė, jo „margarita". Dažnai lankydavęs jis sodą, kur ji išnykus, jos kapą, gailiai verkdavęs; tik ašaros ir teguodusios jį kiek. Kartą verkdamas užmigęs ir pasimatęs nežinomoj saulės apšviestoj vietoj besąs. Stebėjęsis krikštolinėmis uolomis, gražiomis giraitėmis, kur medžių lapai spinduliuoją, kaip sidabriniai, rytinių žemčiūgėlių smėliu, linksmu neregėtų paukštelių čiulbėjimu. Priėjęs pagaliau berylinį upelį, kurio dugnas spindįs savo akmenėliais, kaip šviesa pro stiklą arba kaip žvaigždės žiemos naktį. Anapus upelio esąs — taip jam atrodą — rojus; tik veltui ieškąs jis tilto ar brastos. Bet štai pastebįs jis ant kito kranto gražią mergaitę. Dėvinti ji baltais, blizgančiais rūbais ir baltųjų žemčiūgų vainiku; ir atrodą jam, kad jau matęs ją kadai, ir širdis jam apsąlanti, neapsakomai džiaugiantis. Bijąs prabilti, kad neištirptų visas taip džiuginąs jį reginys. Pati mergaitė atėjus į kitą upės krantą, kad tėvas galėtų pažinti ją, savo žemčiūgėlį. Kam gi tėvas skundęsis jos nebetekęs? Ji esanti rojuje, laiminga. Jis turįs džiaugtis; tiktai tegul nemėginąs jos pasiekti. Tik numirus tegalima pereiti upė. Avinėlis Nekaltasis, jos sužadėtinis, leidęs jai parodyti tėveliui rojų. Ir tikrai — matąs poetas dangaus Jeruzalę, kaip ji Apokalipsy aprašyta, o paties Avinėlio palydovų tarpe ir mažąją savo karalienę, savo dukrelę. Nebegalėdamas susivaldyti, stengiąsis pribėgti prie jos, bet — nubundąs. Tebegulįs prie jos kapo, tik dabar nebesipriešinąs Dievo valiai. Geriau esą, kad negalįs su ja pasimatyti: jai geriau esą, kur esanti.

Tokios religinės idilijos nebuvo dėlto tiek būdingos anglų literatūrai ir tikėjimui, kiek rūstūs Senojo Įstatymo vaizdai ir moralinis rigorizmas. Apskritai imant, anglo veiklaus ir praktinių sumetimų žmogaus būta, realisto ir utilitaristo. „Žemčiū-

go" autorius daug eilučių paskyrė moraliniams pamokymams, ir viliojo jį konkretūs ir griežti Apokalipsio, bibliškiausios Naujojo Įstatymo knygos, vaizdai. Gal būt, jis buvo ir kitų dviejų didaktinių poemų „Apie Skaistybę" ir „Apie Kantrybę" autorius. Pirmoji, tai angelų sukilimu prasidedąs ir Nabuchodonosoro žlugimu baigiąsis epas; antroji — pranašo Jono istorija; abi moko dorai gyventi ir klausyti Dievo. Švelniųjų jausmų mistika Anglijoj mito ne tik kurtuazine prancūzų literatūra bei kontinento mistikų veikalais, bet ir keltų kultūros tradicijomis. Įspūdingieji Senojo Įstatymo vaizdai patys sijo su anglosaksų epo vaizdais (I, 72). Tą iš esmės germanišką jį epą primena ir herojinis anglų etikos stilius. Čia galima lyginti religinis-moralinis anglų idealas su vokiečių; tik pastarasis daug individualistiškesnis: anglai turėjo galvoj visuomenę, ir prigimtasis jų moralinis didaktizmas pats virto visuomenės ir Bažnyčios reformos planais. J. Gower, moral Gower, kaip vadino jį Chauceris, šaukė karalių sudorinti dvarą, o visuomenę sudorėti. Langlandas mėgino alegorine savo poema sudorinti ir pertvarkyti visuomenę, religinio-moralinio atgijimo idėją sydino su politine-socijaline problema.

Tikėjimui stiprėjant, religinis idealas savaime virto gyvenimo kriterijumi ir gimdė Bažnyčios reformos idėją. Žinoma, kaip tik religingam žmogui sunku buvo kovoti su Dievo įsteigtąja Bažnyčia ir pulti jos autoritetas. Bet čia praskynę buvo kelią eretikai ir... teologai. Anglų mokslininkus didžiai paveikė Dunso Skoto ir — dar daugiau — Vilhelmo Occamo kriticizmas. Be to, kova su popiežių Bažnyčia Anglijoj, kaip ir Vokietijoj, buvo ir politinė, kova dėl karalystės nepriklausomybės, antra vertus — susimezgė su ekonominėmis-socijalinėmis priešybėmis. Pagaliau, tiek anglų, tiek vokiečių krikščionybė (krikščionybės forma) iš esmės skyrėsi nuo romaniškosios katalikybės. Tautos savižina beaugdama turėjo pasireikšti ir sava krikščionybės forma.

39

Occamo (§§ 5, 102 k.) idėjos ir veikalai, ypačiai tie, kur gynė jis valstybės nepriklausomybę ir puolė tiek politinę popiežių ideologiją, tiek pačius Bažnyčios hierarchijos pamatus, paveikė Oxfordo profesorių ir karaliaus Edwardo III kapelioną, Bradwar-

dinos mokinį Johną Wiclifą (g. apie 1320-30 m., m., 1384 m.). Universitete nuo sena antipopiežininkai kovojo su popiežininkais, bet vargu bau galėjo kas tikėti, kad tas negražus, mokslo, teisės ir filosofijos gudrybėms pasišventęs asketas bus drąsus reformatorius. Bet Wiclifas neabejojo nei proto išvadomis, ypačiai kai sutiko jos su proto aiškinamuoju Šv. Raštu, nei tuo, kad protas turi vadovauti žmonėms, sutobulinti jų tikėjimą ir gyvenimą. Tai darė jį ir drąsų, ir energingą. Kai pats universitetas pasmerkė tūlas jo teorijas, o galingasis jo globėjas ir kurstytojas Johnas of Gaunt liepė jam nutilti, Wiclifas pareikalavo, kad pirma sugriautų jo mokslą proto argumentais ir Šv. Rašto žodžiais. „Tikiu", sakė, „kad Tiesa pagaliau laimės kovą". Be to, šitas asbtrakčios dïalektikos meisteris, matematikas ir teisininkas buvo ir praktikos žmogus, aiškiai matąs, kas ir kaip reikia daryti norint pasiekti savo tikslas.

Lancastero kurstomas, Wiclifas pradėjo kovą su popiežium ir padarė savą priešbažnytinę parlamento programą. Tik ėjo jis nepalyginti toliau, nei lankasterininkai: knietėjo jam pati Bažnyčios reforma. Occamo mintis rutuluodamas, išdėstė jis 1376 m. (De dominio Divino) naują valdžios teoriją. — Valdžios (dominium) pagrindas esanti Dievo malonė, ir visa valdžia Dievui priklausanti. Dievas galima pavadinti pasaulio siuzerėnu, kuris duodąs žmonėms valdžią per feodą, o už tai reikalaująs iš jų vasalinių pareigų — paklusnumo. Net žmonių nuodėmės neiškraipiusios Dievo nustatytosios tvarkos; tik vietoj teisėtosios, tikrosios valdžios (dominium) atsirado neteisėtoji, netikroji (potestas); bet ir jos reikią klausyti, kaip kad klausęs jos pats Kristus. Žemėje Dievas turįs velnio klausyti. Su tąja, feodalinės teisės sąvokomis aiškinama, valdžios teorija Wiclifas sąmojingai sieja demokratijos idėją. Jo nuomone, visos valdžios subjektas esanti pati visuomenė, taip, kad kiekvienas jos narys (ne tik valdovas) tiesiog iš Dievo gaunąs tam tikrą valdžios dalį ir kad viena (iš esmės ta pati) valdžia jungianti jį su kitais tarytum feodaline santvarka. Tuo būdu karaliaus valdžia ne mažiau tiesioginė bei šventa, kaip kad popiežiaus. Bažnyčiai, popiežiui, valdant dvasios dalykus, karalius valdąs visa, kas žemiška, neišskyrus nė Bažnyčios turtų, ir šiuo atžvilgiu taip pat atstovaująs Dievui, kaip ir popiežius. Žinoma, kiekvienas krikščionis

turįs klausyti ir valdovų, ir kunigų. Tačiau, jis pats irgi turįs bent mažą valdžios dalelę ir tuo tiesiog su Dievu santykiaująs.

Kitaip sakant, hierarchine feodalizmo pasaulėžiūra remdamasis, Wiclifas griovė patį hierarchijos principą, kuriuo rėmėsi ne tik politinė-socijalinė santvarka, bet ir Bažnyčia. Iš tikro, Bažnyčia buvo hierarchiškai sutvarkyta visuomenė, kuri, įsiskverbus tarp Dievo ir žmonių, jiems tarpininkavo, bet taip skyrė žmones nuo Dievo, kad be jos sakramentų bei kunigų jie nebegalėjo tiesiog ir išganingai su Dievu santykiauti. Bažnyčia neneigė tiesioginio žmonių santykiavimo su Dievu, bet tas santykiavimas (malda, mistinis aktas) be sakramentų ir hierarchijos (be tarpininkų) nebuvo laikomas išganingu; tik Bažnyčia tedarė jį tikrą ir išganantį sielą. Extra ecclesiam nulla salus. Wiclifas kėlė aikštėn kaip tik tiesioginį išganingąjį žmogaus santykiavimą su Dievu. Čia jis ėjo (nesvarbu, kad nesąmoningai) mistikų pėdomis (IV, 91, 94 t.), tik laikė tą santykiavimą ne išimtiniu malonės aktu, bet normaliu ir pagrindiniu. Germaniškosios mistikos principą vertė jis naujosios krikščionių tikėjimo formos pamatu ir tiesė kelią Liuteriui. Bažnyčios kultas, sakramentai ir hierarchija rados iš esmės nebereikalingi.

Tačiau pradžioje nei pats Wiclifas padarė visų neišvengiamų išvadų iš savo mokslo, nei kunigija suprato, ką tas mokslas reiškė. Kunigija kovojo su konkretesnėmis Wiclifo „erezijomis", su tuo, kad siūlė jis Bažnyčiai atsisakyti nuo savo turtų ir vėl būti evangeliška, o valdžią kurstė tuos turtus konfiskuoti; žodžiu, kunigija kovojo su lankasterininkų programa. Londono vyskupas Courtenai patraukė Wiclifą savo teisman. Bet valdingasis Lancasteras užstojo savo teologą. Atėjo su palydovų būriu į Šv. Povilo katedrą, kur posėdžiavo vyskupo teismas, ir sutrukdė posėdį; grasino patį vyskupą už plaukų iš katedros išvilksiąs. Tik į katedrą įsibrovusių Lancastero nekenčiančių londoniečių minia teišgelbėjo vyskupą. Veltui vyskupai išsirūpino Wiclifą smerkiančią popiežiaus bulę. Reformatorius dabar ir popiežiaus nebepripažino. Ginamuoju savo laišku, kuris buvo įteiktas parlamentui ir paplito po visą Angliją, vėl įrodinėjo savo idėjas ir kartojo savo pasiūlymus; sakė popiežių negalint atskirti žmogaus nuo Bažnyčios. Tauta ir valdžia gynė drąsųjį reformatorių. Karalius uždraudė kunigams jį persekioti; londoniečiai įsibrovė į vyskupo teismo posėdį ir išsklaidė teisėjus (1375 m.).

Wiclifas ramiai tebesakė pamokslus ir leido naujus veikalus, kur skelbė, aiškino ir rutulavo savo idėjas. Jau minėtajame De dominio Divino ir traktate „Apie 10 įsakymų“ neigė jis visą pasaulinę Bažnyčios valdžią, indulgencijas ir annatus simonija vadino; tvirtino, kad žemės dalykuose karalius esąs didesnis už popiežių. Kituose savo veikaluose (svarbiausieji yra — De civili dominio, Tractatus de ecclesia, De veritate scripturae sacrae, Trialogus, De potestate papae, Opus evangelicum, Of the Church and her Members, Of Antichrist and his Meynee) Wiclifas sistemiškai išdėstė ir apgynė nuo priešų visą savo mokslą.

Kad ir daug kur sekė Occamu, Wiclifas nepripažino betgi jo nominalizmo ir paniekinamai kalbėjo apie XIV amžiaus scholastikų teorijas, kurios jam atrodė esančios tuščios gudrybės. Atstovavo jis senajai augustinininkų mokyklai (IV, 75—81); kaip ir jie visi, buvo realistas. Tas realizmas ir padėjo Wiclifui naujoviškai nušviesti Occamo ir Marsilijaus Padoviečio išdėstytąjį jau visuomenės-valstybės mokslą, suprasti visuomenės organiškumą, daugingą jos vienovę. Tikrosios filosofijos, Wiclifo nuomone, moką Šv. Augustinas, Šv. Anselmas, Hugonas Viktorietis, Grossetestė, nes geriausiai jie suprantą ir aiškiną Šv. Raštą. Mat, paties Dievo įkvėptas, Šv. Raštas esąs aukščiausias tiesos kriterijus, infallibilis et necessaria regula veritatis; teikiąs mums visą tikėjimo turinį: idem est fides, quae creditur, et scriptura sacra. Tik Šv. Raštas neklystąs, o iš žmonių — vienas Dievas-žmogus Kristus: visi kiti galį įpulti erezijon — nulla persona citra Christum est tam authentica, ut scriptura, cum labi potest in haeresim. Galįs klysti ir popiežius: papa potest errare. Toks biblicizmas buvo ne naujovė, bet, tuo tarpu, kai Skotas (IV, 87) ir Occamas (§ 102 k.) kreipėsi į Šv. Raštą, kad juo protu neįrodoma dogma pamatuotų, ir aiškino jį tųjų dogmų prasme, Wiclifas, visa dogmatine tradicija nusikratydamas, sveiku savo protu betarpiškai aiškino Šv. Raštą ir juo vertino bei taisė dogmatinę tradiciją. Tuo būdu jis grįžo prie Bažnyčios mokslo šaltinių, bet nusigręžė nuo tekančios iš jų upės — neigė tą mokslą augant ir aiškėjant: visa, kas nesutiko su Šv. Raštu, atrodė jam pačių žmonių išgalvota. Wiclifo bibliciz-

mas būtinai virto tad Bažnyčios mokslo kritika ir pačios Bažnyčios neigimu.

Negalima betgi sakyti, kad Wiclifas suprato Šv. Raštą visai betarpiškai ir kad nusikratė visa Bažnyčios tradicija bei visomis premisomis. — Viena, Šv. Rašte ieškojo jis atsakymų į savo gadynės ir savo paties klausimus, taigi suimdavo savin ne visa, kas ten parašyta, o ką aiškino, tai aiškino vienašališkai, savo problematikos sąsajoj; antra, priėjo jis ne tiek prie krikščionybės šaltinių, kiek prie Augustino mokslo, kuris nuo pirmykštės krikščionybės didžiai skyrėsi. Kaip tik Augustino ir savo mokytojo Bradwardinos įpėdžiui Wiclifas dėstė griežtą predestinacijos mokslą (I, 47, 50), kuris, Šv. Povilo žodžiais ir Dievo absoliutumo idėja pamatuotas, nevisai sutiko ne tik kad su pirmykštės krikščionybės, bet ir su vakarų Bažnyčios tikėjimu.

Iš predestinacijos mokslo ir išsirutulavo Wiclifo nusakytoji Bažnyčios sąvoka. — Bažnyčia nėsanti hierarchiškai sutvarkytoji ir monarcho-popiežiaus vadovaujamoji kunigija. Ji — paties Dievo amžinajam gyvenimui paskirtųjų visuomenė, congregatio omnium praedestinatorum. Ją sudarą visi išrinktieji, kurie tik gyveną, gyvenę ir gyvensią kada, o be jų dar angelai. Tie, kurių Dievas nėra išrinkęs amžinai gyventi, kuriuos Jis tiktai iš anksto tepažinęs nusidedant, nes nedavęs jiems savo malonės, visi tiktai praesciti, bet ne „ir praedestinati“, priklausą Bažnyčiai tik empiriškai: jie esą in ecclesia (Bažnyčioj), bet nėsą de ecclesia (Bažnyčios nariai). Bažnyčios galva esąs Kristus, jos pradas, patriarchas ir dvasios karalius. „Joks popiežius negali stengtis būti Bažnyčios galva. Nežino juk jis nė to, ar yra amžinajam gyvenimui paskirtas, vadinasi, ar yra jis Bažnyčios narys... Niekam, norint laimingam būti, nereikia popiežiaus klausyti. Net tada, kai apie popiežius niekas nieko dar nežinojo, būta jau šventų žmonių. Popiežius galima laikyti ne visuotinės, bet daugiausia tik kovojančiosios Bažnyčios galva; tačiau ir tai tik tada, kai jo darbai leidžia tikėti, kad jis tikrai toji galva. Sielai išganyti užtenka krikščioniui tobulo tikėjimo. Popiežiui įsakant ką, reikia visuomet ištirti, ar jo įsakymai sutinka su Šv. Rašto žodžiais; ir kaip tik todėl kiekvienas krikščionis turi tyrinėti Šv. Raštą. Žmonių išganymas priklauso skiriančiosios juos gyventi malonės, bet ne to,

kad surištas jis su kunigų Bažnyčia, ir ne hierarchijos tarpininkavimo".

Wiclifas tikėjo visuotinę Bažnyčią, bet vaizdavosi Bažnyčią visai konkrečiai: visuomet turėjo galvoj tautinę Anglų Bažnyčią, o jos neskyrė nuo Anglų valstybės (nes ir pastaroji ne kas kita, kaip tam tikra krikščionių visuomenė, jos branduolys — c o n g r e g a t i o p r a e d e s t i n a t o r u m). Todėl popiežių noras, kad Anglų Bažnyčios įstatymai tebūtų tik tai, ką pripažįsta popiežiai, ir atrodė Wiclifui e r r o r b e s t i a l i s, sakąs antikristą ateinant. Pagal Evangeliją, l e x e v a n g e l i c a, Bažnyčią, a r b a tautą, turinčios valdyti, viena antrą remdama, abi valdžios, t. y., pasaulinė ir dvasinė. Bet pastaroji galinti valdyti Bažnyčią-tautą tiktai savo patarimais, h o r t a t i v e, ir evangeliškojo gyvenimo pavyzdžiu, o vienintelė, tikra to žodžio prasme, valdžia tėsanti pasaulinė, r e g i m e n c o a c t i v u m. Pasaulinė valdžia duodanti kunigams turtų, kad jie atlikinėtų savo pareigas. Ji turinti prižiūrėti ir, prireikus, bausti kunigus, tiesa — c o n s i l i o e t a u c t o r i t a t e e c c l e s i a e; galinti ir atimti kunigams turtą, juoba, kad neturtas, v i t a e x p r o p r i a r i a, pačios Evangelijos patariamas Kristaus mokiniams. Savaime suprantama, kad kunigija ir popiežius neturį turėti jokios pasaulinės valdžios. Neatsitiktinai savo ekskomunikomis ir valdžios troškimu popiežiai kuo nesugriovę Bažnyčios. Jeigu popiežius klystąs tikėjimo klausimuos ir nuodėmingai gyvenąs, tai kardinolai bei vyskupai ir valdovai turį jį nuversti, o jo vieton išrinkti naują.

„Dievo žodis skelbti daug svarbiau, nei tiekti sakramentas (c o n f e c t i o s a c r a m e n t i). Iš tikro, tas pats dalykas yra — ar žmogus priima Kristaus žodį ar Jo kūną; taigi, kad tauta priima Dievo žodį, yra didesnis dalykas, nei kad vienas žmogus priima Kristaus kūną". Wiclifas galėjo tuos žodžius parašyti, nes nebepripažino transsubstancijacijos dogmos. Kaip kokie stabmeldžiai, net p a g a n i s d e t e r i u s, katalikai tikį, kad pašventintoji hostija esanti jų Dievas! Bet tas tikėjimas aiškiai prieštaraująs ir protui, ir Šv. Raštui, ir pats sau. Nejaugi Dievas kiekvienam teikiamajam sakramentui naikinąs savo sukurtosios substancijos dalį arba didinąs Kristaus kūną? Prieš tokią nesąmonę Wiclifas gaivino Šv. Augustino teoriją, simbolinį eucharistijos aiškinimą. — Kunigo sakomieji Kristaus žodžiai reikią suprasti

metaforiškai (*figurative, tropice*). Jie nepaverčią duonos ir vyno Kristaus kūnu ir krauju, nenaikiną duonos ir vyno substancijos, bet pridedą prie jų tam tikrą substancinę būtį (*superadditum esse sacramentale*, *ne* pačią Kristaus kūno substanciją!), duodą jai naują kokybę, darą ją *simboliu*, ženklu. Kunigui Kristaus žodžius sakant, tarytum nykstanti vyraujančioji duonos bei vyno reikšmė ir tikintysis visą savo dėmesį nukreipiąs į Kristaus kūną. Tačiau tas kūnas nėsąs čia taip, kaip danguje, bet tiktai simbolio pavidalu ir potencijaliai, *virtualiter et in signo*, tiktai dvasine savo jėga. Mes nekramtą Kristaus kūno, bet priimą jį savo dvasia, *spiritualiter ipsum accipimus*, arba mintą Kristaus kūno atsiminimu, *mens nostra pascitur ex memoria corporis Christi*. Tokia teorija, žinoma, nė kiek neprieštarauja sveikam protui. Bet kurgi čia pagrindinė krikščionybės idėja, kūno ir viso, tiek dvasinio — tiek materijaliojo, pasaulio, transformavimas? Kur čia intymiausia tikinčiojo samplaika su Kristumi, o per Kristų ir su visa žmonija, su visu Dievo leistuoju pasauliu? Kur tikras Kristaus kūnas (Kristaus, kuris ne tik danguje, bet, įsikūnijęs, ir žemėje yra!), vadinasi, Jo Bažnyčia? Tiesa, realistui Wiclifui žmogaus mintis buvo ir pats žmogaus mąstomasis daiktas, Kristaus kūno idėja — ir pats Kristaus kūnas, atsiminimas — susijimas su tuo, kas atsimenama. Bet, viena, XIV amžiaus žmonės nebebuvo realistai ir nebegalėjo realistiškai suprasti Augustino-Wiclifo teorijos, būtinai aiškino ją subjektyvistiškai, t. y., skyrė save nuo Kristaus ir nuo Jo kūno; antra, iš Wiclifo teorijos išeina, kad sakramentinis Kristaus kūno įsivaizdavimas niekuo nesiskiria nuo šiaipjau tojo kūno įsivaizdavimo ir nuo Kristaus žodžio „priėmimo", kada iš esmės nėra jokio sakramento. O jeigu nėra sakramentų (Wiclifas visai nepripažino konfirmacijos ir paskutiniojo patepimo sakramento, išpažinties sakramentą laikė žmonių išgalvojimu, naujoviškai prasmino šventimų sakramentą, griežtai atmetė šventųjų, šv. paveikslų ir relikvijų kultą, už mirusius laikomas mišias bei kalbamas maldas, indulgencijas ir skaistyklos dogmą), tai nebereikalinga ir visa Bažnyčios hierarchija. Jei taip, tai ir pasaulininkai gali tiekti bei teikti Švenčiausiąjį, krikštyti ir turį skelbti Dievo žodį. Tas išvadas iš Wiclifo mokslo ir padarė Husas bei jo sekėjai.

Bažnyčios idėją griaudamas Wiclifas laisvino valstybę nuo

Bažnyčios, bet pačią valstybę darė nauja Bažnyčia. Jo idealas buvo pagal Šv. Raštą valdomoji teokratija, kur viešpatautų Kristaus įkūnytieji meilės, romybės ir neturto idealai. Tuo būdu Wiclifo skelbiamoji Bažnyčios reforma savaime virto ir valstybės bei visuomenės reforma. — Visą valdžią ir visus žemės gėrius Dievas davęs savo išrinktiesiems, amžinajam gyvenimui paskirtiesiems, p r a e d e s t i n a t i. Jie esą Dievo įsūniai (f i l i i a d o p t i v i), karaliai, kaip pats Kristus, ir Jo žodžių skelbėjai, vyskupai; jie turį i u s a d r e g n u m i n t e g r u m, ir kiekvienas jų valdąs visą pasaulį, d o m i n a t u r t o t i m u n d o s e n s i b i l i. Bet tokią didelę valdžią turįs, n a t u r a l i t e r d o m i n a t, ištikimas Kristaus mokinys tik todėl, kad pildąs Jo įstatymą, meilės įstatymą, bendraująs su kitais žmonėmis ir mylįs juos. Taigi, visur talkinąs jis artimiesiems; visus daiktus turėdamas bei valdydamas, norįs, kad ir visi kiti juos turėtų bei valdytų. Visas pasaulis esąs bendra teisiųjų savastis. Tačiau ne visi žmonės esą išrinktieji, p r a e d e s t i n a t i, ne visi teisūs. Neteisusis, nusidėjėlis, žinoma, jokių teisių iš Dievo nėra gavęs ir neturįs. Faktiškai jis (negi gali sveikas žemėje atskirti jo nuo išrinktojo) visais žemės gėriais naudojąsis taip pat, kaip ir išrinktieji, bet dieviškosios teisės, l e x e v a n g e l i c a, atžvilgiu vagiąs ar grobiąs visus daiktus, c a p i t b o n a a l i e n a, f u r t u m c o m m i t t i t v e l l a t r o c i n i u m, nes prisisavinęs juos prieš Dievo valią arba tarytum Dievui nežinant, i n v i t o v e l i g n o r a n t e d o m i n o. Tokiems nusidėjėliams galima ir reikėtų atimti visa jų savastis. Tais sumetimais Wiclifas ir pataria eksproprijuoti Bažnyčios turtus; nepataria betgi atimdinėti turtų šiaipjau nusidėjėliams — mat, visai nenori griauti valstybės bei visuomenės.

Wiclifo nuomone, Kristaus duotojo Evangelijos įstatymo, l e x e v a n g e l i c a, iš esmės užtenką visuotinei Bažnyčiai valdyti, ir tas įstatymas sutinkąs su Dievo leistosios gamtos įstatymu-dėsniu, su natūraliąja teise. Tačiau žmonių nuodėmės privertusios juos tą įstatymą pakeisti kiek, ir tuo būdu atsiradus žmonių teisė, i u s c i v i l e, o žmonės ėmė valdyti bei turėti daiktus ne pagal natūraliąją, bet pagal civilinę teisę (d o m i n a r e ne n a t u r a l i t e r, bet c i v i l i t e r). Be civilinės teisės, be prievartos nebegalėjus gyvuoti valstybė. Vis dėlto civilinės teisės pradas esanti Dievo teisė ir Dievo teise reikią taisyti bei

tobulinti pirmoji. Wiclifas aiškiai sako, kad teologija turinti vadovauti pasauliui ir kad, norint valdyti valstybė, reikią teologo, theologus necessarius est ad rempublicam gubernandam. Turėjo tad galvoj Wiclifas Kristaus ir Evangelijos vardu reformuoti valstybę. Bet tokia reformacija reiškė socijalinę revoliuciją.

Savo idėjas stengėsi Wiclifas ir kūnu padaryti; įsteigė kunigų beturčių (poor priests, simple priests) ordiną. Tie pamokslininkai dėvėjo prastais kaimiečių drabužiais ir prasta, liaudžiai suprantama kalba visur skleidė savo mokytojo mokslą. Pradžioje pajuokdavo juos išdidūs pralotai, raugių sėjikais, lollardais (nuo lollium = raugės, piktžolės), praminė; bet po kelerių metų visur atsirado lollardų — miestuose, kaimuose, net vienuolynuose. Mokytojo profesoriaus idėjos tapo tautos sąjūdžio šūkiais. Pats Wiclifas sąmoningai to siekė. Kai 1381 m. prasidėjo kaimiečių sukilimas ir, lollardus tuo sukilimu kaltinant, lankasterininkai atsisakė nuo bažnytinių savo planų, Wiclifas kreipėsi į pačią tautą. Vieną po kito leido jis angliškai rašytus traktatus; drauge su Nikalojumi Herfordu ir kitais savo mokiniais išvertė į anglų kalbą Šv. Raštą. Vartojo jis prastų žmonių kalbą, turtino ją Šv. Rašto posakiais ir, savo idėjas plėsdamas, kūrė anglų prozą.

Sukilėlius kaimiečius numalšinus ir lankasterininkams susilpnėjus, kunigija įsidrąsino. Canterbury arkivyskupu tapęs, Courtenai sušaukė Bažnyčios sinodą, kur pasmerkė 24 iš Wiclifo veikalų ištrauktąsias tezes. Užpuolė arkivyskupas ir Oxfordo universitetą, „naujųjų erezijų židinį". Netuoj pasidavė universitetas. Jo kancleris ir profesoriai gynė dėstymo laisvę ir Wiclifo mokslą skelbiančius savo kolegas, Herfordą, Repyngdoną ir kitus. Daugumas studentų rėmė wiclifininkus ir lollardus, „šventuosius kunigus", ginklavosi ir mirtimi grasino mendikantams, „kurie nori sugriauti universitetą"; o studentams dažnai ėjo talkon ir miestelėnai. Tik po ilgos kovos ir su valdžios pagelba pasisekė arkivyskupui sudrausti universitetas ir priversti Herfordas bei Repyngdonas viešai išsižadėti Wiclifo erezijų. Bet paties Wiclifo persekioti ir jis nedrįso. Tiesa, universitetą Wiclifas paliko ir iki mirties (1384 m.) kunigavo savo Luttesworthо parapijoj. Bet nenustojo jis dirbęs, skleidęs savo mokslo ir kovojęs. Bažnyčios smerkimų nė nepaisė. — Kas gi iš to, kad kunigai pagaliau susi-

dėję prieš jį su mendikantais, Pontijus Pilotas su Herodu? Kristų eretiku pavertus, lengva jiems dabar laikyti eretikais paprasti krikščionys! Wiclifas rašė ir karaliui, ir parlamentui, reikalavo, kad leistų jam įrodyti tiesą ir kad būtų reformuota Bažnyčia. Su baisiuoju dïalektiku patys kovoti nebegalėdami pralotai kreipėsi į popiežių, ir popiežius patraukė Wiclifą savo teisman. Griežtai atsakė į popiežiaus laišką mirštąs reformatorius. — Visuomet jis džiaugiąsis, kai reikią jam savo tikėjimas skelbti. O didžiausias džiaugsmas jam esąs savo tikėjimas pačiam popiežiui išdėstyti, nes, jeigu tas tikėjimas tikras, tai popiežius jį patvirtinsiąs, o jeigu ne, tai pataisysiąs. Popiežius turįs juk labiau klausyti Evangelijos, nei visi kiti žmonės, nes, girdi, pačiam Kristui atstovaująs. Bet, kadangi Kristus, žemėje gyvendamas, buvęs neturtingiausias žmogus ir pasaulinės valdžios netroškęs, tai turįs popiežius visą savo pasaulinę valdžią valdovams atiduoti ir patarti tai padaryti visiems kunigams. Deja, jis, Wiclifas, sunkiai sergąs ir Romon atvykti negalįs.

Wiclifas nubraižė naują krikščionių tikėjimo sistemą ir nusakė naują Bažnyčios sąvoką. Toji sistema ir toji sąvoka reiškė religines jaunosios anglų tautos tendencijas ir iš esmės germaniškos buvo. Jiedviem vyravo germaniškieji motyvai — absoliuti moralinė individo pareiga ir absoliuti jo transformuojamojo empirinio pasaulio reikšmė. Tik vokiečiams labiau knietėjo mistinis-metafizinis tų motyvų pagrindas, o Wiclifui — pats konkretusis gyvenimas, kas sutiko su praktine anglų dvasia ir su reliatyviai sveika politine-socijaline jų evoliucija. Wiclifas drąsiai pasiėmė tautinį darbą. — Pirma savo idėjomis aiškino, gilino bei platino politikų-lankasterininkų paskelbtąją Bažnyčios reformos programą; paskui stengėsi reformuoti Bažnyčią (tiksliau sakant, pakeisti ją kita, visai nauja) su tautos pagelba. Bet čia reformatorius susidūrė su tradicine pasaulėžiūra, su tradicinėmis įstaigomis, su visa politine-socijaline santvarka. Nebe vieni kunigai kovojo dabar su Wiclifu ir lollardais. Diduomenė suprato, kad revoliucijos sąjūdžiu virstanti reforma ir jai pavojinga. Parlamentas ir išviso tautai vadovaujantis sluoksnis mielai būtų nusikratęs Romos valdžia ir apkarpęs Bažnyčios turtus bei galią, bet visai nelinkęs buvo išsižadėti senosios Bažnyčios ir religinių savo tradicijų. Kaip ir visuomet, anglai ieškojo kompromiso ir, jo surasti dar negalėdami, atsisakė nuo reformų. Wiclifo programa

vėl tapo gryna teorija, kuri, tiesa, tebeglūdėjo tautos sąmonėj ir plito ne tik pačioj Anglijoj, bet ir Europoj, ypačiai karaliaus Richardo žmonos Onos tėviškėj — Čechijoj.

40

Keturiolika mėnesių (1348-49 m.) siautė Anglijoj baisusis maras, „juodoji mirtis", apie pusę gyventojų išnaikino. Daug kaimų liko visai tušti. Be piemenų braidė ir žuvo bandos. Vienas metraštininkas apskaičiavo, kad apleista buvo ⅓ karalystės žemės. „Išnyko pajamos; dėl žemdirbių stokos žemės nebebuvo dirbamos", liūdnai rašė vienuolynų metraščiai; jiems pritardavo ponų ūkvaizdžiai ir manorų kurijų protokolai. Žemdirbių skaičiui sumažėjus, baisiai nukrito ir senjorų gaunamosios iš jų pajamos, kartais iki kelių šilingų. Nebegalėjo senjorai ir savų žemių dirbti, nes pritrūko nuominių darbininkų. Pritrūko jų ir miestams, kurie nemažiau buvo nukentėję nuo maro, gal, net daugiau. Greit gyvenimas pasiutiškai pabrango.

Žinoma, darbininkų liko, bet likusieji reikalavo didesnės algos, „tapo gobšais akiplėšomis", ir — visur sau darbo susirasdavo, nes patys žemės savininkai (ir amatninkai) dėl jų tarpusavy kovojo. Daug vilanų labiau įmanė pamesti savo mansą ir tapti nuominiais darbininkais, nei ir toliau vargą vargti. Kitiems ponai turėjo nusileisti — 1-2-3 metams atsisakyti nuo ⅓, ½ savo pajamų, nuo prievolių ir lažo. Bet kad ir kaip daug nusileisdinėjo savo manoro žemdirbiams ir nuominiams darbininkams, ponai nebegalėjo tuo padidinti krašto gyventojų skaičiaus. Visai natūralu, kad gaila jiems rados senosios manoro santvarkos, kur žemdirbys negalėjo palikti manoro ir paties pono ūkis rėmėsi visų manoro gyventojų baudžiava. Tosios santvarkos atgaivinti ponai nė nemanė, bet, kur tik bebuvo galima, ėmė gaivinti baudžiavą, prievoles ir kitas savo teises, kurių buvo išsižadėję. Teisės pramokę žmonės, kuriuos dažniausiai skirdavo žemvaldžiai savo ūkvaizdžiais (advokatais), naudojosi tam reikalui teisės gudrybėmis: dėl formos trūkumų pripažindavo nebegaliojančiais pačios senjoro kurijos aktus, kuriais buvo jis atsisakęs nuo baudžiavos bei prievolių ir davęs savo žmonėms laisvę. Bet manoro vilanų bei nuomininkų vistiek nebeužtekdavo, kad galėtų savo prievolėmis išgelbėti pono ūkį. Pirmiausia reikėjo surasti darbininkų,

neišleisti iš manoro savųjų ir prisivilioti laisvieji arba kitų ponų darbininkai. Čia nieko nebegalėjo padaryti patys, dėl tų pačių darbininkų tarpusavy kovoją, ponai. Tai buvo nebe jų, bet karaliaus ir parlamento reikalas, juoba, kad parlamentas kaip tik turtingesniems visuomenės sluoksniams, žemės savininkams bei miesto diduomenei, ir atstovavo.

Valdžia — karaliaus ministeriai ir parlamentas — nesuprato socijalinės-ekonominės krizės esmės. — Edwardo III ordonansas (1349. VI. 18) pripažino, kad maro metu išmirė didžioji tautos dalis, o ypačiai daug darbininkų ir tarnautojų (maxime operariorum et servientium); bet tų darbininkų bei tarnautojų stiglių ordonansas aiškino tuo, kad jie naudojąsi sunkiu ponų padėjimu ir arba perdaug už savo darbą reikalaują, arba visai nenorį dirbti ir kalėdoją. Todėl, su savo pralotais, didikais ir kitais prityrusiais žmonėmis pasitaręs, karalius įsakąs, kad kiekvienas sveikas ir jaunesnis, nei 60 metų, žmogus (tiek vyras, tiek moteris), kuris nesiverčiąs prekyba ar amatu, neturįs savo dirbamosios žemės ir niekam netarnaująs, tarnautų tam, kas jį pasisamdysiąs, ir neimtų daugiau pinigų, nei mokama buvę 1347 m. Ponams karalius davė teisę neišleisti iš savo tarnybos tųjų savo vilanų, kurie buvo jau pasisamdę jiems tarnauti, bet draudė viliotis kitų ponų darbininkus ir mokėti jiems daugiau, nei ordonanso nusakoma. Visas sutartis, kurios prieštaraujančios ordonansui, karalius skelbė panaikintas, o tiems, kurie ordonanso nepildys, grasino baudomis ir kalėjimu. Be to, įsakė karalius, kad darbininkai amatninkai taip pat neimtų už savo darbą daugiau, kaip 1347 m., ir kad nebūtų didinamos prekių kainos. Uždrausta buvo dalinti išmaldos dirbti galintiems bedarbiams. Vyskupus karalius prašė priversti algą gaunančiuosius kunigus — tie capellani stipendiarii irgi pasinaudojo krize — tenkintis senąja savo alga.

Tokiomis priemonėmis, žinoma, negalima buvo nuveikti krizės: nei reglamentavimas, nei baudos, nei kalėjimas darbininkų skaičiaus nedidino. Kaip ir anksčiau, ponai kovojo savybėj dėl darbininkų, o darbininkai samdėsi tam, kas daugiau mokėjo, „akiplėšiškai priešinosi" ir ordonansui, ir naujiems karaliaus įsakymams. Bet valdžia kitų priemonių išgalvoti nepajėgė. Neišgalvojo jų ir 1351 m. sušauktasis Westminsterio parlamentas. — Komonerų Taryba įteikė karaliui peticiją, kur skundėsi,

kad darbininkai nesutinką dirbti už ordonanso nusakytąjį atlyginimą, ir prašė bausti nepaklusėlius ir kūno bausmėmis, que corporel Penaunce ovesque Redemptions soit fait sur eux. Pagaliau karalius patvirtino parlamento sudarytąjį „Darbininkų Statutą“ (Statutum de Servientibus, Lestatut dartificiens et servantz), kuris sugriežtino ir sudetalino 1349 m. ordonansą. Bet Statutas irgi rados neįvykdomas. Kiekvienas naujas parlamentas jį tobulino ir papildinėjo: skelbė vis griežtesnius ir detališkesnius įstatymus.

Tais įstatymais nuominiai darbininkai nebeteko senosios savo laisvės: buvo atiduoti (tiesa, ne atskirų žemvaldžių, bet viso) žemės savininkų sluoksnio valdžion. Darbininkas nebegalėjo nedirbti arba įsikurdinti mieste ir čia verstis kokiu amatu; nebegalėjo palikti savo parapijos ir žemės savininko, pas kurį ėjo už berną; nebegalėjo prašyti ir gauti didesnės algos, nei kad įstatymo nusakytoji. Jis negalėjo burtis su kitais darbininkais sąjungon ir drauge su jais kovoti dėl geresnių gyvenimo bei darbo sąlygų. Nusižengėlis metamas buvo kalėjiman, pripažįstamas beteisiu (il soit utlaie, outlaw), ir ant jo kaktos budelis išdegindavo raidę F, nesąžiningumo ženklą (en signe de Fauxine). Tie patys įstatymai pavergė pramonininkams bei cechų meisteriams miesto darbininkus.

Tuo būdu miesto ir kaimo proletarijatas tapo naujų vergų sluoksniu, kurio buitis buvo daug blogesnė, nei servų. Be abejo, parlamentas pirmiausia norėjo padėti savo sluoksnio žmonėms, žemės savininkams. Tačiau nereikia perdėti „klasinių“ jo veiklos motyvų. Rūpėjo jam ir ekonominė karalystės gerovė. Tik, kaip jau minėta, nesuprato jis ekonominio-socijalinio proceso esmės: nemokėjo tikrai įvertinti to pagrindinio fakto, kad manoras, agrarinė bendruomenė, nustojo gyvavęs ir kad baigtinai buvo išsiskyrę žemė, kapitalas ir darbas. Laisvąja tųjų momentų kova savybėj ir reiškėsi individualistinė naujosios ekonominės-socijalinės santvarkos esmė; ir tik iš tos kovos ir tegalėjo išeiti jų darna, tiesa — reliatyvi ir nepastovi. Miestuose įsivyraujanti individualistinė-kapitalistinė dvasia darė tą kovą nepaprastai smarkią, o kapitalistine dvasia bei nauja ekonominė pasaulėžiūra ilgainiui vis daugiau užsikrėsdavo tiek stambieji žemės savininkai, tiek kaimo proletarijatas. Tiesa, patys žemės savininkai to nepaste-

bėjo: sąmoningai jie ir jiems atstovaująs parlamentas tebegyveno senąja agrarinės-feodalinės visuomenės pasaulėžiūra ir ekonominiais jos idealais. Manyta, kad žmogus turįs sąžiningai dirbti, o uždirbti tik tiek, kiek reikėjo jam išmisti ir savo pareigoms atlikti. Turtas esąs, žinoma, Dievo dovana, bet ir — iš esmės abejotinas gėris. Krikščionis neturįs dirbti tik tam, kad praturtėtų. Tik palūkininkas tenorįs nedirbdamas užsidirbti; ir noras pasinaudoti bloga darbo davėjo buitimi savo uždarbiui padidinti esąs akiplėšiškas gobšumas, nesąžiningumas, nuodėmė. Iš čia aišku, kodėl, ekonominės krizės priežasčių nesuprasdamas ir žemdirbystę, krašto gerovę, atgaivinti norėdamas, parlamentas karštai puolė norinčius ta krize pasinaudoti darbininkus.

Taip pat žiūrėjo į procesą ir šviesuomenė. J. G o w e r, pats dvarininkas, savo poemoj V o x C l a m a n t i s skundžiasi darbininkų akiplėšiškumu ir gobšumu. Vieną kitą mėnesį patarnavęs, darbininkas laužąs savo sutartį su ponu ir pasprunkąs. Nebeskanus jam paprastas valgis — ūpus rodąs, reikalaująs sau stipresnio alaus, keptinės. Pilvas rūpįs jam, kaip kad kokiam ponui. Įstatymų jis nebijąs, žmonių nemylįs, Dievo nepripažįstąs. Ne žmonės tai, bet bepročiai žvėrys. Piktina Gowerį ir vilanai, „kolonai". Dabar jų visai nedaug belikę, bet likusieji pasidarę gobšūs ir tinginiaują. Vienas kolonas dabar reikalaująs už savo darbą daugiau, nei kadai kitkart du, o naudos iš jo nepalyginti mažiau. Poniškai jis gyvenąs, įstatymų nepaisąs — šit ir pasprukęs į kitą kokią grafystę, kaip lapė, kuri trėsianti po mišką naujo urvo jieškodamos. „Dievas ir gamta įsakė jam tarnauti, bet nebegali jo suvaldyti". „Pats Dievas įsakė, kad žemdirbiai, sunkiai dirbdami ir prakaituodami, mus, ponus, maitintų. Jiems duotas įsakymas, kurį pirmasis mūsų tėvas Adomas išgirdo iš paties Aukščiausiojo lūpų".

Hi sunt, qui nobis magni sudore laboris
Perquirant victus, jussit ut ipse Deus:
Est et eis jure nostri primi patris Adae
Regula, quam summi coepit ab ore Dei.

Kol pildę žemdirbiai tąjį įsakymą, viskas buvę tvarkoj — linksmai dagoję žmonės javus ant derlios žemės. Taigi, visų kraštą ištikusių nelaimių priežastis esanti žemdirbių nedorumas, jų — tiesa, ir visų kitų žmonių — nuodėmės. Reikią priversti žemdir-

biai ir darbininkai sudorėti ir sudorinti kiti žmonės. Tada atgysianti sveika visuomenės santvarka.

Taip samprotavo „dorasis Gower", valstiečių sukilimo įbaugintas dvarininkas. Beveik tais pačiais bruožais apibūdino žemdirbius ir tą patį krikščioniškąjį Viduramžių idealą skelbė poetas-demokratas William Langland (Langley). Ponų neglostydamas, kaltino jis valstiečius bei darbininkus gobšumu ir tuo, kad nuolat mėčiakojasi. Šaukė visus sąžiningai ir kantriai dirbti, tiesos ieškoti ir mylėti artimą. Dangaus karalystę žadėjo visiems geriems darbininkams, kurie savo rankų darbu gyveną, sąžiningai dirbą ir lobstą, kurie kitus mylėdami ir teisingai gyveną, kaip jiems tai romi jų širdis rodanti. Kaip ir jų tėvams, būsiančios jiems atleistos nuodėmės. —

> Alle lybbing laboureres that lyven with her hondes,
> That frewlich taken and trewlich wynnen,
> And lyven in love and in lawe for her lowe hertis
> Haweth the same absoliucioun that sent was to peres.

Langlando idealas yra Petras Artojas (Piers the Ploughman), kuris 50 metų dirbdamas tarnavęs Tiesai. Sąžinė ir sveikas protas nurodę jam kelią pas Tiesą, ir dabar jis pats rodąs tą kelią žmonėms. Ne supasaulėję kunigai ir vienuoliai, bet Petras Artojas sekąs Kristumi, kuris žemėje beturtis buvęs ir savo rankomis dirbęs. Kartais atrodo, kad poetas nori paversti savo Petrą paties Kristaus simboliu. Bet visai panašus tasai Petras ir į suidealintąjį Viduramžių valstietį.

Taigi, valdžia, kaip ir visuomenė, vadovavosi senosiomis, feodalinėmis pažiūromis į ekonominį socijalinį gyvenimą. Nebuvo betgi feodalinė jos politika. Valdžia nė nemanė gaivinti manorinės sistemos, nemėgino nuominių darbininkų versti baudžiauninkais. Tie bežemiai darbininkai, tas kaimo proletarijatas, buvo naujas, nebe feodalinis faktas, ir valdžia jį pripažino; tik feodališkai į proletarijatą žiūrėjo — kėlė aikštėn socijalinę funkciją, ekonominius-socijalinius jo ryšius su dvarininkais bei su valstybe ir smulkiai tuos ryšius reglamentavo. Feodališkai kovojo ji su individualistine naujosios santvarkos dvasia ir griežtu reglamentavimu naikino konkurenciją bei darbininkų laisvę. Tačiau darė juos priklausančius ne žemės, ne atskirų žemės savininkų, bet viso žemės savininkų sluoksnio ir — per jį — valstybės. Darbininkai

tapo nebe senjorinės (manorinės) teisės, bet valstybės teisės, common law, žmonėmis. Tuo būdu valdžia platino valstybės teisės sferą ir netiesiog griovė feodalinę teisę ir manoro santvarką, padėdinėjo savo įstatymais ekonominei-socijalinei evoliucijai (§ 37), o ne priešinosi jai.

Bet ir tiesiog griovė valdžia manorinę santvarką. — Gyventojams daugėjant, valstiečiams nuolat dalinant arba didinant dirbamąsias savo žemes, išnykęs buvo reliatyvus valstiečių dubų ir turto lygumas. Daug jų, net vilanų, galėjo šeimininkauti tiktai su darbininkų samdinių pagelba. Šiuo atžvilgiu naujieji įstatymai nė kiek neskyrė vilanų nuo kilniųjų senjorų. Kiti valstiečiai nebegalėjo išmisti mažą savo sklypą dirbdami ir priversti buvo samdytis pas poną ar pas stambesnį valstietį. Jie arba patys tapdavo nuominiais darbininkais, arba tapdino juos su pastaraisiais naujieji įstatymai ir tuos įstatymus vykdančiųjų teismų praktika.

Tiesa, darbininkų pritrūkus ir manoro pajamoms sumažėjus, ponai ir jų advokatai ėmė gaivinti senąsias feodalinio senjoro teises bei privilegijas; reikalavo iš vilanų visokių prievolių (demanded of them their ancient customes and services), mėgino vėl paversti juos baudžiauninkais (to brynge hem in thraldom (vergystę) more than thei schulden bi reson and charite, kaip rašė Wiclifas). Tai buvo feodalinė reakcija. Tačiau ponams rūpėjo ne senoji manoro santvarka, ne ekonominė-socijalinė jo vienovė, bet tiktai savo pačių pajamos. Užmirštąsias savo teises gaivindami norėjo jie išgelbėti tuo tiktai savo pačių ūkį; tik dėl jo (ne dėl manoro santvarkos) su valstiečiais tekovojo. Kad ir feodalizmo tradicijomis rėmėsi, vykdė betgi naujosios ekonominės santvarkos tendencijas.

Socijalinė-ekonominė manoro vienovė katastrofiškai greit nyko; tik nepadalintasis dar žemių plotas (miškai, pievos ir t. t.) tebesydino kiek visus jo gyventojus. Didžiąją žemių dalį faktiškai pasidalino ponas ir jo savarankiškais šeimininkais tapę žmonės. Bet teisės klausimas tuo nebuvo dar išspręstas. Prievolėmis ir daugeliu mokesčių nusikratę, valstiečiai manė, kad senjoras negali jiems atimti jų dirbamosios žemės ir apdėti naujais mokesčiais bei prievolėmis. Anksčiau buvo jie priplakti prie žemės, dabar, baudžiavai išnykus, laikė jie žemę prie savęs priplakta — ne savo nuosavybe, bet netoli to. Manoro papročai ir sutar-

tys, valstiečių nuomone, nusakė visas senjoro teises ir nebepanaikinamas jų, valstiečių, teises. Senjoras kadaise buvo sąlyginis žemės savininkas, vadinasi, eksploatavo ją ir valstiečius tik todėl, kad pildė savo pareigas siuzerėno bei valstybės atžvilgiu. Bet ilgainiui tos pareigos atsiknojo nuo senjoro žemių, ir jis ėmė laikyti save tų žemių savininku. Taip ir aiškino jo teisę juristai. Bet, jeigu ir valstiečių dirbamos žemės buvo senjoro savastis, tai jis, pagal Romėnų teisę, galėjo apdėti tas žemes naujais mokesčiais bei prievolėmis, galėjo net išvyti iš jų valstiečius. Manoro papročiai ir net privataus pobūdžio sutartys su valstiečiais palyginti su teisės normomis reikšmės neturėjo. Be to, ir daugumas pačių valstiečių formaliai priklausė senjoro; griežtai sakant, galima buvo jie lyginti su Romėnų teisės vergais. Tuo būdu tiek valstiečiai, tiek ponai žiūrėjo į savo teisę nebe feodališkai, bet individualistiškai ir individualistinės teisės pagrindais kovojo dėl to paties jos objekto — dėl manoro žemių ir dėl valstiečių darbo.

41

Apskritai imant, nei ponams kova su valstiečiais sekėsi, nei parlamento įstatymai pasiekė savo tikslo. Kad ir kaip žiauriai tie įstatymai vykdomi buvo, neklausė jų nei valstiečiai, nei patys žemės savininkai. Nenuostabu: valstiečiai ir darbininkai samdiniai ekonomiškai buvo labai stiprūs — tai rodo Gowerio bei Langlando lamentacijos ir kad parlamentas skelbė vis naujus įstatymus. Antra vertus, ponai negalėjo apsieiti be darbininkų ir vilanų, noroms nenoroms jiems nusileisdinėjo. Valdžios draudimų nė nežiūrėdami, ne tik miesto, bet ir kaimo darbininkai būrėsi, steigėsi slaptas sąjungas ir draugijas. Dažnai iš pasalų kurstė juos vilanai arba net dėjosi su jais kovoti su ponais. Nereikia užmiršti ir to, kad įstatymus vykdė ir bylas sprendė teismai, o ne tik grafystės — paties manoro teismas turėjo žiūrėti kiek tradicinės teisės normų. Teismo posėdžiuose dalyvavo ir vilanai; taigi, teismai stiprino ir be to nuolat augančią žmonių savižiną. Anglų žemdirbiai jautėsi ne tik tautos nariai esą, bet ir tos tautos teisės, common law, ginami (parlamentas aiškino ją ponų naudai, bet tuo pat ją pripažino). Jie galėjo remtis manoro teismu, kuris turėjo ir valstybės teismo pobūdį, ir išviso savivaldybės įstaigomis. Be to, buvo jie daug socijalesni ir ekonomiškai stipresni,

nei kad, sakysim, Prancūzijos žemdirbiai. Ne tiek jau lengva rados jie vergti. Atkakliai gynė jie tai, ką laikė visos Anglijos ir savo pačių teise; mėgino pagrįsti tą teisę ir religiniais argumentais. Socijalinis sąjūdis sijo su religiniu.

Jau 1366 m. Canterbury arkivyskupas ėmė kovoti su Johnu Ballu, kuris „vadina save kunigu ir skelbia devynias galybes paklaidų", erorres et scandala. Nežinia, ar buvo tada Ball suimtas. Po dešimties metų Edwardas III paskyrė ypatingą komisiją, kad suimtų atskirtąjį nuo Bažnyčios Ballą ir įmestų jį kalėjiman. Bet ir 1381 m. Ball nebuvo dar nustojęs skelbti eretiškojo savo mokslo. Kaip vilkas medžiotojų, išvengdavęs persekiotojų. Pagaliau pakliuvo vis dėlto Ball kalėjiman, iš kur išvadavo jį sukilėliai kaimiečiai. Iš pat pradžios puolė Ball supasaulėjusią Bažnyčią. Patardinėjo žmonėms nemokėti kunigui dešimtinės, kad nepildo jis savo pareigų ir kad patys parapijonys krikščioniškiau už jį gyvena. Vėliau ėmė šaukti žmones konfiskuoti Bažnyčios turtus, sumažinti vienuolių skaičių, o visų vyskupų vietoj palikti Anglijai tik vieną arkivyskupą. Kaip ir pats prieš mirdamas prisipažino, Ball dvejus metus mokėsi pas Wiclifą; tapo lollardu, bent išvien su jais ėjo. Ball nesitenkino Bažnyčios reforma ir visuomenės dorinimu, norėjo sukrikščioninti ir visą socijalinę santvarką. Smerkė baudžiavą, Dievo įstatymui prieštaraujančią. Kartojo ir aiškino savo klausytojams plačiai vartojamą posakį: „Adomui ariant, Jievos siūta, bet bajorėlių dar nebūta". Iš tikro, ponai esą to paties Adomo ir tos pačios Jievos vaikaičiai. Negalį jie įrodyti, kad esą geresni už mus. Kodėlgi gyvena mūsų darbu? dėvį aksominiais rūbais ir šiltais kailiniais? sočiai valgą, siurbą vyną, kuodą riečią? Kodėl mes tik duoną tevalgą ir vandenį tegerią, dirbą prakaituoją ir lūšnelėse gyveną? Nebūsią Anglijai gera, kol visi turtai nebūsią bendri ir kol visi nebūsią lygūs, t. y., nebebūsią nei bajorų, nei vilanų. Taip kalbėjo „beprotis Kento kunigas", ir „žmonės jį pranašu laikė". O Ball buvo ne vienas. Panašias idėjas skelbė daug kaimo kunigų, ypačiai lollardų. Šitie Evangelijos skelbėjai priversti buvo evangeliškai atsakyti į visai konkrečius liaudies klausimus, evangeliškai prasminti bei teisinti jos norus bei neapykantą valdžiai bei ponams. Kur trūko Evangelijos tekstų, įrodinėjo jie savo mintis Senojo Įstatymo žodžiais. Lollardų skelbiamasis Evangelijos idealas virto socijalinių ir politinių reformų programa, ir politi-

nių — nes valdžia globojo ponus ir slėgė liaudį vis naujais anč-dėliais.

Visų paniekinamas numirė Edwardas III (1377 m.), visų paliktas: brangioji jo meilužė pavogė mirštančiojo žiedus. Vaikui Richardui įsikaraliavus, parlamentas ėmėsi reformų. Išrinko du londoniečius prižiūrėti, kaip bus eikvojamos jo paskirtosios subsidijos; 1378 m. pareikalavo smulkios apyskaitos; karalystės ūkį gaivindamas sugriežtino darbo įstatymus. Knietėjo parlamentui ir karas su Prancūzija: Northamptono parlamentas 1380 m. leido karaliui rinkti naują pagalvio anč̌dėlį, kurį turėjo mokėti, išskyrus elgetas, visi gyventojai, kiekvienas po 1 šilingą. Pasiturintieji galėjo šelpti vargdienius, bet niekam neleista buvo mokėti mažiau, nei 4 pensai, ir daugiau, nei 20 šilingų. Tuo būdu nuo mokesčio nukentėjo pirmiausia varguomenė, juo labiau, kad daugely kaimų pasiturinčiųjų ir visai neatsirado. Nepaprastai žiauriai (be to dukart, nes papirktieji rinkėjai pirmą kartą permaža surinko) buvo mokestis ir renkamas. Nežmoniškai elgėsi valdininkai su žmonėmis, populum inhumaniter pro huius modi pecunia levanda tractantes, eisque plures iniurias et molestias inferentes, nė mergaičių garbės nepaisę. Kai ančdėlį surinkę, atvyko valdininkai antrusyk jo rinkti, ėmė žmonės kaltinti juos sukčiavimu.

Ir štai 1381 m. gegužės mėnesį trijų Essexo grafystės sodžių valstiečiai atsisakė mokėti neteisėtąjį ančdėlį ir išvijo rinkėjus. Su maištininkais susidėjo ir kitų Essexo kaimų gyventojai. Sukilėliai išsiuntė žmones visos grafystės valstiečių kurstyti; įsakė visiems ginkluotis ir rinktis, o vyriausybės įgaliotinius vienus išvarė, kitus nužudė. Greit susirinko 50.000 sukilėlių. „Vieni buvo tik lazdomis apsiginklavę, kiti — aprūdijusiais kardais ir dalgiakirviais, treti tik seną, kaip dramblio kaulas, sugedusį lanką ir vieną strėlę, be to dažniausiai vienplunksnę, teturėjo". Sukilėliai ėmė savavaliauti, žudyti valdininkus, plėšti bei deginti ponų, Bažnyčios, net karaliaus motinos dvarus, naikinti dokumentus, kuriais rėmė senjorai savo teises, libros, rotulos, cartas, scripta et alia munimenta. Vienos šimtinės bailyvas tapo įtakingu sukilėlių vadu, ir netrukus jų „kariuomenė", plėšdama kraštą, nupleškėjo Londono link.

Tuo tarpu essexiečių pasiuntiniai buvo jau sukurstę Kento, Suffolko ir Norfolko kaimiečius, kurie „susibūrę

sukilo prieš karalių ir jo tautą". Daugumas Kento sukilėlių susispietė apie Watą Tylerį (Walter Tegheler), kurį ir „padarė savo vadu". Jo vadovaujami, paėmė jie Canterbury ir Madstoną; Madstone sugriovė Canterbury arkivyskupo kalėjimą ir išvadavo kalinius, jų tarpe J. Ballą. Ball, Tyler ir kiti vadai nuvedė sukilėlius į Londoną. Valstiečiai kilo visoj Anglijoj į rytus nuo Hertfordo, Bedfordo, Northamptono ir Leicestero grafysčių; daug kur dėjosi su jais ir miestelėnai. Vadai išsiuntinėjo agitatorius, manifestus, laiškus. — „John Ball sveikina jus visus ir sako jums, kad yra suskambinęs sukilimo varpu. Gina jus teisė ir galia, valia ir drąsa ir pats Dievas". „Kovokite dėl tiesos ir tiesa kovos dėl jūsų. Dabar vyrauja puikybė ir gobšumas laikomas išmintimi; paleistuvavimas dabar nebe gėda; pavydas ir išdavimas viešpatauja; begėdiškumas visus viliojasi. Melskitės Dievui, nes atėjo laikas". „Jokūbas Malūnininkas prašo padėti jam malti. Jis pats savo grūdus yra jau sumalęs, ir dangaus Karaliaus Sūnus jam už tai atlygins".

Visas sąjūdis buvo staiga sukilimu pavirtusi valstiečių bei darbininkų kova su ponais ir su juos globojančia valdžia. Atsitiko tai ne todėl, kad parlamentui ir ponams būtų pasisekę pasiekti savo tikslo ir kad valstiečiai būtų nebetekę, ką buvo laimėję, bet kaip tik todėl, kad parlamentas bei ponai trukdė augti vis stiprėjančiam ir turtėjančiam valstiečių sluoksniui. Parlamentas ir ponai, galì sakyt, užtvenkė pasruvusią upę; nenuostabu, kad upė užtvanką pralaužė. Su tokia sukilimo prigimtimi gražiai sutinka, kad prasidėjo jis atsitiktinai, pradžioje jokios aiškios programos neturėjo, paplito betgi, ir nuostabiai greit, po visą rytų Angliją.

Essexo valstiečiai sukilo ne prieš ponus, bet prieš ančdėlio rinkėjus, prieš valdžią; susibūrė ir ėmė maištininkauti todėl, kad bijojo bausmių už savo savavališkumą. Kaltino jie ne pačią valdžią, bet karaliaus valdininkus: sakė juos išdavus patį karalių. Greit ir visur imta skirti valdininkai nuo „jų apgaunamo" karaliaus ir vadinti išdavikais. Sukilėliai dėjosi karalininkai ir patrijotai esą. Tik su neištikimaisiais karaliaus tarnais jie tekovoją ir, juos žiauriai persekiodami, norį išgelbėti karalystę, „kad galėtų žemė prigimtąja savo laisve džiaugtis", ingenua libertate gaudere. Bet žemę ir žmones vergė žemvaldžiai. Todėl, žemę laisvindami, sukilėliai užpuolė ir ponus, keršijo jiems

už visa, ką buvo iš jų iškentėję, naikino visus dokumentus, kad, „praeičiai iš atminties išėjus, nebegalėtų ponai, teise remdamies, nieko iš jų, valstiečių, reikalauti". Tuo būdu politinis sąjūdis virto ir socijaliniu.

Dartfordo mieste susirinkę (1381. VI), kentiečiai pirmą kartą pasistengė išsiaiškinti sukilimo tikslus. — Vieno karaliaus vietoj atsiradę daug karalių: karaliaus valdžią pasidalinusių valdininkų ir ponų. Nebegalima to kentėti. Reikią mirtimi nubausti išdavikai ir grąžinti valdžia karaliui, o karalius turįs toliau valdyti kraštą su ištikimųjų sau bendruomenių pagelba, ne lankasterininkų, ne bajorų, bet visa tauta remdamasis. Kentiečiai sustabdydavo visus piligrimus einančius Šv. Tomo kapo aplankyti ir siekdino juos, kad būtų ištikimi karaliui Richardui ir bendruomenėms, nepripažintų karaliumi Lancastero duko, nebemokėtų jokių naujų mokesčių, patys susidėtų su sukilėliais ir savo kaimynus priverstų susidėti. Kentiečiai mėgino suorganizuoti sąjūdį; ne visus šaukė savo kariuomenėn — pajūrio gyventojams liepė namie pasilikti, kad gintų karalystę nuo galinčių įsibrauti jon prancūzų. „Kariuomenė" gavo vėliavas su nupieštu ant jų karaliaus herbu, ir sukilėlių šūkis buvo: „Karalius Richardas ir ištikimosios jo bendruomenės". „Tuo metu sukilėliai be galo didžiavosi bendruomenių vardu ir laikė tą vardą pačiu garbingiausiu. Dėl savo kvailumo manė, kad toliau nebebus jokio kito valdovo, tik — karalius ir bendruomenės; siekdino visus karaliui Richardui ir bendruomenėms". Į Londoną nuvyko jie su karaliumi susitarti ir išvaduoti jo iš neištikimųjų patarėjų valdžios; tačiau, to susitarimo nelaukdami, ėmė veikti. — Canterbury arkivyskupo rūmus plėšdami, šaukė jie, kad pareikalaus dar iš jo, karalystės kanclerio, visų jo surinktųjų pinigų apyskaitos. Į Canterbury katedrą mišių metu įsibrovusi minia užpuolė vienuolius. — Arkivyskupas esąs išdavikas; reikią jam nukirsti galva. Tegul vienuoliai negaišdami renką naują arkivyskupą. Wat Tyleris ir kiti vadai liepė „ištikimiesiems karaliaus valdiniams" naikinti dokumentus, draudė žemdirbiams eiti prievoles ir mokėti mokesčius savo senjorams; sakydavosi darą tai ex parte domini regis Richardi et fidelis communitatis.

42

„Taigi, eita Londono link vargšų žmonių ir vilanų iš visų kraštų, už 400, 250, 160, 80 kilom., o ypačiai iš Kento ir Essexo, ir reikalauta karaliaus". Norėta jį prašyti, kad būtų išduoti jį išdavusieji, pirmiausia visą liaudį apiplėšęs karalystės kancleris, Canterbury arkivyskupas, karalystės iždininkas, hospitalininkų ordino magistras; pakelėje dvarai plėšta, valdininkai bei teisininkai žudyta. Ties Blackheathu sutiko kentiečių minias paties karaliaus pasiuntiniai, klausė, ko maištininkai nori. — Jie sukilę išdavikus, les traytors a luy (vadinasi, à roi) et a la Roialme, išžudyti norėdami. Norį jie pasakyti karaliui, kad liaudžiai ančdėliai persunkūs ir kad baisiai spaudžią ją baronai. Jie patys, žemdirbiai, tik karalystės ir karaliaus labo tepaisą. O karalystė nuo sena visai blogai valdoma. Kalti tuo esą karaliaus dėdės ir kunigai, ypačiai Canterbury arkivyskupas. Karalius per pasiuntinius pažadėjo kitą dieną pats atvykti ir pasikalbėti su valstiečiais; tiesa, iš Windsoro išsidangino su savo dvaru į Londoną, į Towerio pilį.

Londono mėras taip pat nusiuntė pas sukilėlius tris aldermanus, kad uždraustų jiems artintis prie Londono bei maištininkauti ir įsakytų jiems klausyti karaliaus. Tačiau aldermanai, užuot mėro įsakymą pildę, ėmė kviestis valstiečius į miestą, sakė, kad londoniečiai mielai juos priimsią ir net padėsią. Mat, londoniečiai, net patricijato dalis, linkę buvo vieni susidėti su valstiečiais, kiti jų maištu pasinaudoti savo tikslams: kovai su lankasterininkais, su kai kuriais įtakingais valdinininkais, su Flandrijos ir Italijos pirkliais, savo konkurentais.

„Gražios" londoniečių „kalbos", pulcrae sermones, nemažiau ir karštas J. Ballo pamokslas, įdrąsino valstiečius, juoba, kad jų „kariuomenė" augo: anapus upės ėjo Londono link essexiečių būriai ir kitą dieną (VI. 13) sustojo Londono priemiesty Mile End. Vargu ar galėjus būtų valdžia geruoju susikalbėti su maištininkais. Šiaip ar taip, nieko neišėjo iš karaliaus pažadėtojo susitikimo. Su savo patarėjais ir dvariškiais nuplaukė jis (VI. 13) į Blackheathą, bet, iš tolo pamatęs jį sveikinančią apdriskėlių minią, discaligatios ribaldos, išsigando ir skubiai grįžo Towerin. Ne išgąsčiu — išdavimu aiškino tai valstiečiai, sujudėjo susiūbavo. Kentiečiai pultim paėmė Londono

priemiestį Southwarką, sugriovė kalėjimą — kaliniais papildė savo kariuomenę — ir teisėjų namus. Tuo tarpu essexiečiai plėšė ir griovė Canterbury arkivyskupo vasarnamius Lambethe.

Canterbury arkivyskupas S i m o n a s S u d b u r y q u i b u s d a m c e r t i s d e c a u s i s grąžino karaliui didįjį karalystės antspaudą. Bet — pervėlai: su pačių londoniečių pagelba VI. 13 sukilėliai įžengė Londonan. Susidėję su londoniečiais, sugriovė jie puikius Lancastero rūmus, hospitalininkams priklausančią Templę, kalėjimus, daug teisininkų, prisiekusiųjų ir turtuolių namų. Išžudė aibę „liaudies priešų“ ir apsiautė patį Towerį. Grasino jį sugriauti ir visus išžudyti, net patį karalių, kad neišduosiąs jiems išdavikų ir nesutiksiąs su jais, sukilėliais, tartis. Pagaliau (VI. 14) karalius su mažu palydovų būriu ir Londono magistratais išvažiavo į Mile End tartis su maištininkais. Karaliui išvažiavus, maištininkų minia įsibrovė į Towerį, visa aukštyn kojom pastatė. Čia storžieviškai pajuokiama dvariškiai ir pati karalienė motina, bučkių jos prašoma, jos ir karaliaus lovose tvarstomasi; čia išdavikų ieškoma. Surado pagaliau pasiutėliai Canterbury arkivyskupą, hospitalininkų magistrą ir kitus, išvilko juos iš Towerio ir nužudė. Arkivyskupas grasino savo teisėjams ir budeliams popiežiaus interdiktu, bet minia rėkė, kad nebijo nei popiežiaus, nei interdiktų. Užmeigė nukankintųjų galvas ant iečių ir, kaip vėliavas, panešė jas Londono gatvėmis: „Štai išdavikų galvos!“ Ant arkivyskupo galvos uždėjo ir vinimi prikalė raudoną kepurę. Tuo visame Londone prasidėjo liaudies teismas. Žuvo daug žinomųjų tautos skriaudėjų, bet nemaža ir niekuo nedėtųjų — flandrijiečių, lombardų ir pačių londoniečių, kuriems keršijo jų priešai. Visiems, kas paklaustas neatsakydavo, kad ištikimas karaliui Richardui ir bendruomenėms, tuoj kapojo galvas. Didelės minios lydimas, vienas aldermanas jojo gatvėmis su vėliava ir siūlė žmonėms gerai ir greit teisti jų skriaudėjus; bematant skelbė ir vykdė savo nutarimus: vieniems atimdavo namus, kitiems atiduodavo.

Tuo tarpu karalius atvyko į Mile End, kur susirinkę buvo essexiečiai; „jautėsi, kaip avinas vilkų tarpe“; išsigandęs, mandagiai visus sveikino, meilikavo gerinosi. Valstiečiai įteikė jam savo peticiją. — Visoj karalystėj turį būti žmonės laisvi nuo vergijos ir visokios priklausomybės, taip, kad nebebūtų vilanų. Tik piniginėn nuomon tegalį nuomoti savo žemes savininkai, o imti už

1 akrą ne daugiau, kaip 4 pensus. Karalius turįs leisti visiems savo žmonėms laisvai pardavinėti ir pirkti visur, kur tik prekiaujama. Turįs jis, be to, dovanoti visiems, kas yra sukilęs, plėšikavęs, nužudęs ką ir pasisavinęs kitų teises, o visus išdavikus išduoti. Karalius atmetė pastarąjį reikalavimą, bet visus kitus peticijos punktus priėmė ir pasiūlė valstiečiams grįžti, palikus dutris žmones iš kiekvieno kaimo. Tiems įgaliotiniams duosiąs karalius savo laiškus, kur būsią surašyta visa, ko norį valstiečiai. Atsisveikinęs su jais, Richardas grįžo Londonan, į Wardrobės rūmus, ir tikrai, įsakė parašyti minėtuosius laiškus. Po kelių dienų buvo jie atiduoti valstiečių įgaliotiniams. Patys essexiečiai buvo jau paklausę karaliaus: nukeliavo namo.

Bet nepaliko dar Londono ir nenustojo savavaliavę bei riaušių kėlę kentiečiai. Tiesa, sunku jie atskirti nuo susidėjusių su jais visokių grobikų, nuo išvaduotųjų iš kalėjimo nusikaltėlių ir pačių londoniečių. Kentiečiai buvo nepatenkinti karaliaus žadiniais essexiečiams — norėjo didesnių bei konkretesnių socijalinių reformų ir net politinės reformos. Vieni — jų buvo daugiau ir jiems vadovavo Wat Tyleris — reikalavo, kad valstiečiams būtų atiduotos tos bendrosios žemės, kurias daug kur senjorai išskyrę buvo iš manoro žemių, aptvėrę ir panaudoję savo ūkio bei gyvenimo reikalams, omnes warennae tam in aquis, quam in parcis et boscis. Valstiečių galva, visi galį naudotis tomis žemėmis, jose medžioti ir žuvauti. Griežčiau ir aiškiau, nei essexiečiai, pabrėždinėjo jie, kad visi karalystės žmonės turį būti lygūs. Reikią panaikinti visos senjorų teisės ir kad teismai nebegalėtų skelbti nusikaltėlių beteisiais (outlaw). Reikią konfiskuoti ir išdalinti parapijonims vienuolių bei kunigų žemės, o Bažnyčios žemės, kurias valdą vyskupai bei kiti prelotai, atiduoti bendruomenėms. Be to, vieno vyskupo Anglijai užtenką. Tai buvo reikalavimai, kuriais Tyleris ir kentiečiai norėjo, kad karalius papildytų essexiečiams duotuosius laiškus.

Radikalesniųjų kentiečių programą vaizduoja jų vado Jacko Straw Confessio, iš dalies ir Ballo pamokslai bei laiškai. — Sukilėliai norėję suimti atvykstantį tartis su jais karalių ir išžudyti jo palydovus. Richardą suėmę, būtų jie važinėję su juo po visą Angliją ir jo vardu vykdę savo planus. Pradžioje būtų jie išveisę visus priešinančiuosius jiems ponus, hospitalininkus, pra-

lotus, kunigus ir, išskyrus mendikantus, vienuolius; paskui, būtų paskelbę naujus įstatymus ir pertvarkę karalystę. Vieton nebereikalingo karaliaus būtų jie paskyrę po atskirą karalių kiekvienai grafystei, Kento grafystei — W. Tylerį. Kokius būtent naujus įstatymus, be Tylerio programos minimųjų, norėjo paskelbti radikalai, mes nežinome, gal, ir patys jie nežinojo, nes pirmiausia rūpėjo jiems pasigriebti visa valdžia. Galima betgi sakyti, kad manyta jų padaryti Anglija demokratine valstiečių valstybe.

Kentiečiams viešpataujant Londone, karalius sutiko atvažiuoti pas juos į Smiethefildo aikštę ir čia su jais susitarti. Aplankė jis pirma Westminsterio vienuolyną, karštai čia pasimeldė, prašė, kad padėtų jam Edwardas Išpažintojas, nes žmogaus proto bejėgio čia esama, ir VI. 16 atvyko pas sukilėlius. Sutiko jį W. Tyleris; dviese su savo vėliavininku prijojo prie jo, nulipo nuo savo kuino, atsiklaupė ir, atsistojęs, paspaudė jam ranką. — „Būk ramus ir linksmas, brolau! Po dviejų trijų savaičių bendruomenės mylės tave net daugiau, nei dabar, ir geri draugai būsime“. — Tai kodėlgi, paklausė Richardas, nenorį jie grįžti, kaip kad essexiečiai? — Niekas niekur neišeisiąs iš Londono, kol neduosiąs jiems karalius naujais punktais papildyto laiško. Pagailėsią karalystės lordai, kad nesutiksią tųjų punktų į laišką įdėti. Priesaika, p a r g r a n d s e r m e n t, patvirtino Tyleris savo žodžius ir išdėstė karaliui sukilėlių reikalavimus. Karalius pažadėjo išpildyti visa, kas sutinką su jo, karaliaus, teisėmis. Visa buvo nutarta, ir, alaus išgėręs, Tyleris atsisėdo ant savo arkliuko. Bet čia vienas karaliaus palydovas prisiartinęs įsižiūrėjo į sukilėlių vadą ir garsiai sušuko, kad tai didžiausias Kento vagis ir plėšikas esąs. Įsiuto Tyleris ir, savo skriaudėją persekiodamas, įsibrovė į karaliaus palydovų tarpą. Kamšaty Tyleris buvo nužudytas. Kai sužinojo tai, toliese stovį valstiečiai įtempė savo lankus ir prisitaikė — norėjo bent atkeršyti už savo vadą. Tačiau jaunasis karalius drąsiai šuoliais prie jų prijojo. — „Aš esu jūsų vadas, jūsų karalius! Kas su manim, eik paskui mane laukan! Ten visa, ko nori, gaus“. Paveikė minią jaunikaičio drąsumas, ir lauke vėl prasidėjo derybos. Karalius laimėjo laiką, kuriuo pasinaudojo Londono meras: suspėjo atvesti iš miesto raitelių būrį. Sukilėliai nedrįso jų pulti ir tapo nuolaidesni. Savo rėžtu norėjo išvengti kautynių ir karalius; suvaldė savo gynėjus ir, pažadėjęs valstiečiams laiškus, liepė jiems palikti Londoną. Tą

pačią dieną paskelbtas buvo Londone karaliaus įsakymas, kuris mirtimi grėsė visiems svetimiems žmonėms, kas liks mieste.

Pažadėtuosius laiškus, savo antspaudu patvirtintus, karalius davė. Čia viešai skelbė, kad laisvina visus savo valdinius ir naikina vergiją bei visokią priklausomybę; dovanojo sukilėliams visa, ką buvo padarę; visiems leido visur laisvai prekiauti ir sutiko, kad už vilano žemę tik piniginis mokestis tebūtų imamas, be to ne didesnis, kaip 4 pensų. Su karaliaus laiškais grįžo valstiečiai; sakėsi laimėję kovą; ėmė laikyti save kilnesniais už patį karalių, aestimabant se super lineam regis generosos, ir laisvais nuo visų prievolių bei pareigų, nieko niekam nebenorėjo mokėti. Daugumui valstiečių aprimus, turėjo išsižadėti savo troškimų ir sukilėliai radikalai.

Valstiečiai pasitikėjo karaliaus pažadais ir laiškais. Bet, tik ką palikus kentiečiams miestą, Richardas išsiuntė į grafystes įsakymą, kuriuo visiems, kas mylįs karalių ir kam rūpinti jo garbė, liepė ginkluotis ir rinktis Londonan. Po kelių dienų susirinko čia 40.000 raitelių. Dar anksčiau, VI. 17, pradėjo teisti sukilėlius ypatingas, lordo mėro pirmininkaujamas teismas; jo nutarimu buvo nubausti Jack Straw, du kiti valstiečių vadai ir Canterbury arkivyskupo nužudytojai. Kitą dieną karalius viešai paskelbė, kad meluoją sukilėliai sakydamies jo, karaliaus, įsakymus pildą, ir įsakė sherifams, baylivams bei mėrams visokiomis priemonėmis kovoti su maištininkais. „Tas įsakymas labai įdrąsino karaliui ir karalystei ištikimuosius, o išdavikus nubaugino. Kas anksčiau visur save rodė, priverstas buvo slėptis, o teisininkai ir tie, kurie pirma iš baimės slėpėsi, išdrįso dabar iš savo urvų išlįsti. Vieni tylėdami ir bijodami teismo laukė, kiti, baime nusikratę, džiaugdamies kilo už savo skriaudas keršyti“.

Tiek patys įsidrąsinę ponai, tiek kariuomenę susišaukęs karalius ėmė žiauriai malšinti sukilėlius. Visur steigta ypatingi teismai, statyta kartuvės ir kariauta, nes nevisai dar buvo nurimę maištai ir vėl kilo apgautieji valstiečiai. Karštas ir jaunas Norwicho vyskupas numalšino Norfolko, Cambridgės ir Northamptono grafysčių maištininkus, baisiai sumušė jų kariuomenę, jų vadą Listerį liepė pakarti ir ketvirtuoti. Tiesa, neužmiršo vyskupas krikščioniškojo ganytojo pareigų — atleido Listeriui nuodėmes ir, kai velkamas buvo jis į kartuves, savo rankomis prilaikė jam galvą, kad nesusidaužytų. Kitus didžius nusikaltėlius liepė

vyskupas prasčiau nužudyti, ar, geležimis apkausčius, kalėjiman sugrūsti. Vėl subruzdusius essexiečius malšino pirma karaliaus nusiųstoji kariuomenė, paskui ir pats karalius. Galì sakyt — trijumfiškai išniokojo jis Essexo ir Kento grafystes. Savo paties pažadų nebepripažino. „Jūs buvote baudžiauninkai“, sakė valstiečiams, „baudžiauninkai ir tebėsate. Turite likti vergijoj, ir ne senojoj, bet daug blogesnėj“. Ypatingu laišku (VII. 2) atšaukė visus sukilėliams duotuosius laiškus, nes buvo jie, girdi, parašyti gerai dalyko neapgalvojus, esą labai kenksmingi karaliaus valdžiai ir galį visai pražudyti karalių, pralotus, didikus, Šv. Anglų Bažnyčią ir karalystę. Karaliaus įpėdžiui kovojo su valstiečiais pralotai bei ponai; karaliaus įsakymu negailestingai baudė sukilėlius ir išviso įtartinus žmones teismai.

Valstiečiai kaip įmanydami priešinosi; kartą čia, kartą ten įsiliepsnodavo nauji maištai. Pagaliau Karaliaus Taryba, rodos, suprato, kad reikia bent kiek nusileisti valstiečiams; Westminsterio parlamentui (1381. XI. 3) tai ir pasiūlė. — Sukilimo metu karalius davęs vilanams ir kitiems laisvinamąsias chartijas, savo antspaudu patvirtintas. Jis gerai žinojęs, kad nenuoširdžiai jas duodąs ir kad jas duodamas laužąs karalystės įstatymus, bet turėjęs tai daryti, nes rūpėję jam visų gerovė ir reikėję sustabdyti sukilimas. Kai Dievas grąžinęs jam valdžią, o suirutė aprimus, karalius savo Tarybos patarimu atšaukęs ir panaikinęs minėtąsias chartijas, nes prievarta buvusios jos parašytos ir nesutikusios su protu, įstatymais bei sąžine, galėjusios į pragaištį įvaryti visus karalystės pralotus bei senjorus. Norįs betgi karalius sužinoti čia esančių pralotų, senjorų ir bendruomenių nuomonę: ar gerai jis padaręs ir ar jie tam pritarią. Jeigu norį jie visi — karalius tikrai žinąs, kad tūli norį — bendru nutarimu išlaisvinti savo vilanus, tai sutiksiąs jis su tuo ir jų peticiją patvirtinsiąs.

Tačiau parlamentas buvo griežtesnis, nei karaliaus patarėjai. Jis pripažino, kad karalius teisėtai panaikinęs savo duotąsias chartijas, nes negalima esą laisvinti vilanų be lordų ir bendruomenių sutikimo. O lordai ir bendruomenės su tuo laisvinimu „geruoju nesutinka ir niekuomet nesutiks. Sutiks greičiau visi vieną dieną numirti, nei tai padaryti“. Vienu balsu patvirtino parlamentas karaliaus laiškų atšaukimą. Mėgino atgaivinti senąją santvarką ir senąsias žemės savininkų teises. Bet knietėjo jam teisė. — Jis pripažino, kad, sukilėlius malšindami, ponai nepaisė

teisės normų ir be teismo mirtimi žmones baudė, sans due Proces de Loy et en autre manere que la Loy et Usage de la Terre demandent. Tuo ponai sulaužę karalystės įstatymus, kad ir sukilėlių verčiami. Todėl prašęs parlamentas karaliaus dovanoti tiems senjorams ir bajorams, Seigneurs et Gentilx; tiesa, prašė parlamentas paskelbti amnestiją ir sukilėliams. Tas rūpinimasis teise gražiai būdina anglus. Be abejo, parlamento nariai gynė ne tik savo privilegijas bei ūkį, bet ir senąją teisės santvarką; dėl jos kovojo jie su revoliucija; iš dalies todėl ir rados tiek nenuolaidūs valdžios pasiūlymui. Žinoma, nereikia mažinti ir egojistinių, „klasinių", motyvų reikšmės.

Šiaip ar taip, valstiečiams savo sukilimu nieko nepasiekus, nedaug telaimėjo ir malšintojai. Valstiečiams nepasisekė baigtinai nusikratyti savo prievolėmis bei mokesčiais ir pasisavinti ponų žemių: ponai apgynė savo teisę. Bet vistiek nebegalėjo ponai sustabdyti ekonominės-socijalinės evoliucijos — priplakti prie savo sluoksnio darbininkų, prie žemės vilanų, paversti vilanų baudžiauninkais. Kaip ir prieš sukilimą, ponai savybėj kovojo dėl darbininkų ir priversti buvo nusileisdinėti tiek jiems, tiek vilanams. Ūkis priklausė vilanų ir darbininkų skaičiaus, ir, kol jų vėl priviso, niekais ėjo visi griežtieji parlamento įstatymai, o kai pagaliau gyventojų skaičius padidėjo, tie įstatymai rados nebereikalingi. Žodžiu, negalima buvo nuveikti darbo krizės įstatymais ir feodaline reakcija. Žemės savininkai turėjo ieškoti kitų priemonių savo ūkiui padėti. Iš tikro, vis daugiau ėmė jie nuomoti numirusių ar pabėgusių vilanų žemes ir savo pačių terra dominica; stengėsi sumažinti savo nuomininkų skaičių ir nuomoti manoro žemes nedaugeliui stambiųjų fermerių. Antra vertus, tiek jie patys, tiek jų fermeriai vis daugiau vertėsi avininkyste, kuriai reikėjo nepalyginti mažiau darbininkų, nei kad žemdirbystei. Čia svarbu rados, kad po valstiečių sukilimo ponams pasisekė apginti savo teisės: niekas nebegalėjo ginčyti, kad visa dvaro žemė jiems priklauso, ir nebesunku jiems buvo tiek aptverti bendrosios dvaro žemės, tiek nusikratyti smulkiaisiais nuomininkais. Dėl visa to vėl ėmė augti nuominių darbininkų skaičius. Tik daugumui jų nebebuvo darbo, ir tuo būdu darbo krizė virto nedarbo krize. Bedarbiai tapo socijaliniu ir politiniu pavojumi.

43

Religinė ir socijalinė krizė sutapo su politine. Valstiečių sukilimas ir jo ryšiai su lollardų sąjūdžiu privertė lankasterininkus atsisakyti nuo bažnytinės savo programos, sukompromitavo patį duką ir susilpnino jo partijos galią. Tiesa, savo manifestu (1381. VII. 3) Richardas teisino Lancasterą. Jį, kaip ir tūlus pralotus bei karaliui ištikimus žmones, sukilėliai apkaltinę išdavimu, sudeginę jo namus ir pridarę jam daug nuostolių. Bet karaliaus dėdė tebėsąs jam ištikimas ir visuomet paisąs karalystės garbės. Tačiau ir po dviejų mėnesių žmonės skleidė gandus, kad dukas davęs laisvę visiems savo vilanams, ir Kento maištininkai bemaną buvo paskelbti jį Anglų karalium.

Karaliaus Tarybai vadovaują Robertas de Vere ir Mykolas de la Pole, Suffolko grafas, visomis priemonėmis griovė Lancastero galią. Deja, kariavo su Prancūzija juodu blogai, politikavo dar blogiau, o parlamento kontrolės išvengti norėdami, su juo susirėmė. Netrukus įsigalėjo Johno Lancastero brolis Gloucestero dukas ir sūnus Heinrichas Bolingbrok, Derby grafas. Jų kurstomas parlamentas apkaltino Suffolką paperkamumu ir karalystei valdyti paskyrė naują Tarybą, kuriai pirmininkavo Gloucesteras. Suffolkas ir jo šalininkai buvo ištremti iš karalystės, kai kurie net mirtimi nubausti (1388 m.). Neilgai viešpatavo betgi ir Gloucesteras. Po metų Richardas atėjo į Tarybą ir staiga paklausė savo dėdę, kiek jam, karaliui, metų sukako — „Jūsų Didybė yra jau užkliudžius 22 metus". — „Taigi, pakankamai esu suaugęs, kad galėčiau savo paties reikalus suprasti. Turėjau globėjus ilgiau, nei bet kas visoj karalystėj. Dėkoju jums, mano lordai, už jūsų tarnavimą, bet daugiau jo man nebereikia".

Richardas viešai pasiskelbė norįs karaliauti su parlamentu ir karaliauti pradėjo labai sumaningai ir uoliai. Atsisakė nuo užkariaujamosios lankasterininkų politikos: su Prancūzija derėjosi, pasirašydavo paliaubas ir, pirmąjai žmonai, Karoliaus IV dukteriai Onai numirus, vedė Karoliaus VI dukterį Izabėlę. Nukreipė jis dėmesį į pačios Anglijos reikalus. Nužygiavo su kariuomene Airijon ir greit ją nuramino. Mėgino užgydyti revoliucijos padarytąsias Anglijai žaizdas. Kad ir kaip primygus reikalavo to Bažnyčia, griežtai lollardų nepersekiojo.

Priešinosi Richardas ir žemvaldžių reikalavimams: atsisakinėjo skelbti vis naujus, žiaurius ir beprasmiškus, įstatymus, kuriais parlamentas tebesistengė pavergti vilanus bei darbininkus. Tiesa, taikino Richardas kraštą ir taikinosi su S k o t i j a ir Prancūzija pirmiausia todėl, kad troško sustiprinti savo valdžią.

Bet taikingąja savo užsienių politika sukurstė jis prieš save bajoriją, socijaline savo politika — žemvaldžius, tolerantingumu — Bažnyčią, o naujais mokesčiais — pirklius ir išviso miestelėnus. Visą tą opoziciją vienijo ir organizavo parlamentas. O gabus, inicijatyvingas karalius ir be to greit su juo susivaidijo, nes knietėjo Richardui išvengti priekabingos jo kritikos ir išsivaduoti iš finansinės jo kontrolės. Richardas privertė parlamentą duoti jam teisę iki gyvos galvos imti odos bei vilnų mokestį ir panaikino daug lankasterininkų parlamentų nutarimų. Pagaliau įsteigta buvo 12 lordų ir 6 komonerų komisija, kuri, parlamentą paleidus, galėjo jam atstovauti. Su tos komisijos pagelba Richardas prisiekdino karūnos vasalus jos klausyti ir jos nutarimus pildyti. Tuo būdu karalius tapo beveik absoliutiniu monarchu, galėjo apdėti valdinius naujais mokesčiais, kištis į teismų praktiką, skelbti karalystės baną savo priešams ir t. t.

Išdidusis valdovas nedovanojo skriaudų, neužmiršo, kaip niekino ir žemino jį Gloucesteras, kaip mirtimi baudė jo patarėjus ir jam pačiam grasino atimti karūną. Atvirai kovoti su tebevadovaujančiu opozicijai duku Richardas nedrįso, net nepašalino jo iš savo Tarybos, bet susidraugavo su jo sūnėnu Derby grafu Heinrichu. Susilpninęs tuo būdu lankasterininkus, jis ėmė veikti — apkaltino išdavimu bei suėmė Gloucesterą ir jo šalininkus, A r u n d e l i o grafą ir W a r w i c k ą. Gloucesteras numirė ar buvo nužudytas, A r u n d e l i s ir Canterbury arkivyskupas buvo ištremti, kiti gloucesterininkai nuteisti mirti ar kalėti. Sulamdęs lankasterininkus, Richardas nusikratė ir savo sąjungininku Heinrichu Bolingbroku-Derby. Pirma jį dešimčiai metų ištrėmė iš Anglijos, paskui, jo tėvui Johnui of Gaunt numirus, prisisavino Lancasterų žemes bei turtus. Tačiau Heinrichas nė nemanė nusileisti savo brolėnui. Richardui vėl išvykus vergti bei tvarkyti Airijos, Heinrichas susidėjo su kitu tremtiniu Arundeliu ir su mažute kariuomene išlipo Yorkshirės pajūry. Lengvai prisiviliojo jis karaliumi nepatenkintus Northumberlando ir Westmorelando grafus ir su greit beaugančia kariuomene nužygiavo

Londono link. Richardo regentu paskirtasai Yorko dukas pasidavė Heinrichui. Paties skubiai iš Airijos grįžusio Richardo kariuomenė išsisklaidė. Klastingu Heinricho kvietimu pasitikėdamas, atvyko Richardas tartis su juo į Flintą ir čia pakliuvo į savo priešo rankas. — „Per anksti esu grįžęs“, sakė suimtajam karaliui Lancasteras, „bet pasakysiu Jums kodėl. Mat, skundžiasi Jūsų tauta, viešpatie, kad jau 20 metų pergriežtai ją valdote. Kad sutinka su tuo Dievas, noriu dabar Jums padėti geriau karaliauti“. Nežinia, ką manė Dievas, bet Richardas turėjo su tuo sutikti. Tik Lancasteras didesnio tikslo siekė, kaip kad buvo pasakęs. Westminsterio parlamentui 1399 m. susirinkus, privertė jis Richardą išsižadėti sosto. Parlamentas nudžiugo, nes Richardas nemokąs karaliauti ir už savo nusikaltimus nuverstinas esąs; iškilmingai paskelbdino karaliaus priesaiką, atskiru aktu išdėstė visas Richardo kaltes ir nuvertė jį, kad ir pats jis buvo jau sosto išsižadėjęs. Kadangi Richardas vaikų neturėjo ir bevaikis buvo miręs antrasis Edwardo III sūnus, tai sostas pagal teisę priklausė L i o n e l i o o f C l a r e n c e, trečiojo sūnaus, dukters vaikvaičiui, 6 metų vaikui E d m u n d u i M o r t i m e r u i. Bet Heinrichas Lancasteras atsistojo, persižegnojo ir pareikalavo sosto sau. — „Aš karališkosios giminės, gerojo karaliaus Heinricho III kraujo esu. Maloningasai Dievas su mano giminių bei draugų pagelba davė man teisę, ir ja remdamasis išgelbėjau karalystę, kuri kuone žuvus buvo dėl blogo valdymo ir gerųjų įstatymų niekinimo“. Parlamentas savo autoritetu patvirtino duko teisę. Du arkivyskupai pasodino jį sostan. „Mano ponai“, kreipėsi naujasis karalius į parlamentą, „dėkoju Dievui ir jums, dvasininkai ir pasaulininkai, ir visiems krašto luomams. Skelbiu jums, kad nenoriu niekam prievarta atimdinėti jo palikimo, jo laisvių, teisių, turto, kurį jis gerais karalystės įstatymais bei papročiais yra turėjęs ir teturįs, tik tiems, kurie yra priešai visos karalystės gerovei“.

44

Taigi, Richardo kova su parlamentu dėl absoliutinės valdžios ir su Heinrichu Lancasteru dėl sosto pasibaigė naujosios, Lancasterų dinastijos įsteigimu ir valdžios susitaikinimu su parlamentu. Kaip Prancūzija per revoliuciją grįžo prie tos santvarkos, kurią buvo įsteigęs Pilypas IV, ir gaivino stiprią, biurokratija remian-

čiąsi karaliaus valdžią, taip Anglijoj po ilgos krizės, pačioj XIV amžiaus pabaigoj atgijo ir išnauja susitvarkė savotiška dijarchija, karaliaus ir parlamento dvejybė. Abu procesai iš esmės skyrėsi, bet abu lygia dalia buvo tautiški ir sakė vienas — Prancūzų, antras — Anglų santvarką tautėjant. Abiem karalystėm brangiai atsiėjo politinė krizė, bet ji nesustabdė natūraliosios jų evoliucijos, gal, jai net padėjo.

Taip pat ir didysis maras bei ekonominė-socijalinė revoliucija nesutrukdė naujajai ekonominei-socijalinei santvarkai augti, bet pagreitino evoliuciją ir paaiškino jos tikslus. Tiek politinė, tiek socijalinė evoliucija, tiek religinis XIV amžiaus sąjūdis aiškiai rodo kūrybines anglų pajėgas. Palyginti su jomis mažai tesvėrė didysis maras, valstiečių maištai ir jų malšinimas, karo su Prancūzija nelaimės. Visa tai net kurstė greit beaugančią ir bestiprėjančią tautos savižiną. Be to, nieko nereikia ir perdėti. — Nežiūrint maro, suiručių ir karo, ekonominė krašto buitis ėjo vis geryn, buržuazija turtėjo; dvarininkai skundėsi darbininkų stoka, bet tebešeimininkavo, kai kurie, taip antai, Goweris, net eilėraščius kūrė ar bent domėjosi literatūra; net žemesniųjų sluoksnių žmonės tapo daug inicijatyvingesni, savarankiškesni, atkakliai kovojo dėl to, ką laikė savo teisėmis ir teisybe. Daug žmonių visai neblogai gyveno. Ne tik Goweris, bet ir Langlandas skundėsi, kad valstiečiai mėgsta pavalgyti, valgydami ūpus rodo, o dirbdami įnoriauja. Girdime apie puikius pasiturinčių žmonių, bajorų ir miestelėnų, pokylius, kuriuos griežtai peikė asketinių pažiūrų rašytojai. Visa tai, sako anglų kultūrą augant; pati toji kultūra pasireiškė anglų literatūra, kuri kaip tik ir ėmė klestėti antroj XIV amžiaus pusėj, vadinasi, politinėms ir socijalinėms nelaimėms prasidėjus.

H i g d e n (lotyniškojo P o l y c h r o n i c o n, iki 1363 m., autorius) skundėsi, kad anglai niekina savo kalbą dėl prancūzų kalbos (IV, 49). „Tas įprotis", priduria jo veikalo vertėjas (J o h n o f T r e v i s a), „viešpatavo iki didžiojo maro (1349 m.); nuo to laiko daug kas pakito. John Cornwall, gramatikos mokytojas, pakeitė mokymosi būdą mokyklose. Jis dėstė savo dalykus anglų kalba. Jo pėdomis ėjo Richard Pencrych ir kiti mokytojai. Tuo būdu dabar, 1385 m., Richardui II karaliaujant, visų gramatinės mokyklų vaikai nebevartoja prancūzų kalbos ir mokosi angliškai". Maždaug tuo pat metu įsakyta buvo

„vartoti anglų kalba teismuose, nes prancūzų daug kam nežinoma" (1362 m.), kancleris pradėjo parlamento posėdį angliška prakalba ir patys vyskupai angliškai ėmė sakyti savo pamokslus. Esam jau matę, kad Wiclifas išleido Biblijos vertimą ir angliškaisiais savo veikalais kūrė anglų prozą.

Žinoma, Wiclifas pripratęs buvo galvoti ir rašyti lotyniškai, ir jo stilius dažnai labai sunkus. Lotyniškai arba prancūziškai galvojo ir kiti to meto rašytojai. Prozinio stiliaus, galì sakyt, dar nebuvo. Paties Chaucerio proza gyva ir angliška tik tada, kai verčia jis iš prancūzų kalbos; lotyniškuosius veikalus versdamas (taip antai, Boethijaus De Consolatione philosophiae) arba kompiliuodamas (Astrolabija — įvadas į astrologiją) autorius gadina anglų sintaksę, be reikalo sunkina savo stilių šalutiniais sakiniais. Mat, toji sintaksė panaši buvo į prancūzų, ne į lotynų. Apskritai imant, anglams labiau sekėsi vertimai iš prancūzų kalbos. Čia reikia paminėti „Johno Mandeville'io knygą" (The Book of John Mandeville). Ją išleido vienas prancūzų daktaras, Jeanas de Bourgogne: tariamojo anglo J. Mandeville'io vardu aprašė jo kelionę į tolimuosius kraštus, kur gyveną žmonės su šuns galva, su tokiu didžiu kulnu, kad naudojąsi juo kaipo skėčiu, ir kur esą daug kitų stebuklų, ir papildė tai tikrųjų keleivių pasakojimais. Autorius supynė tiesą su bestijarijų pasakojimais; nemaža ir iš Plinijaus Jaunio veikalo paėmė. Jo veikalas apie 1377 m. išverstas buvo angliškai ir didžiai paveikė anglų prozą.

Bet ir XIV amžiuje literatūrinė anglų kūryba pirmiausia pasireiškė ne proza (geriausias anglų prozininkas Walsington iš Saint Albans amžiaus gale parašė savo metraštį lotyniškai), o poezija. Ir čia didelė buvo prancūzų literatūros įtaka. Daug anglai paprastai vertė; originalesnius veikalus rašydami mėgzdžiojo prancūzų poemas. Tiesa, kaip tik XIV amžiuje atsirado nemaža senosios germaniškosios formos eilėraščių, kuriems autoriai vartojo ne rimus, bet aliteracijas. Tačiau, viena, aliteraciniais eilėraščiais daugiausia rašė kultūriškai atsilikusiųjų ir Prancūzijos mažai paveiktųjų provincijų poetai; antra, sunku buvo pritaikyti prancūzų prosodija prie dar nenusistojusios anglų kalbos ir tik Chauceris įvedė epinėms temoms tinkamą eilėraščių formą (dekasyllabinius eilėraščius). Iš pradžios didžiau veikė anglus prancūzai savo poezijos temomis ir dvasia. Sir Ga-

w a y n a n d t h e G r e n e K n i g h t, tai prancūziško tipo kurtuazinis romanas (1360-70 m.). Taip pat Rožės Romaną primena P e a r l (§ 38). Tiesa, religine anglų poezija (ib.) buvo jau besireiškią kai kurie tautiniai jų bruožai — švelnios, „keltiškosios“ lyrikos motyvai, rigoristinis, herojinis, „germaniškasis“ doros idealas, sveikas konkretumas.

Brétigni Taiką pasirašius, išleido 1362 m. aliteraciniais eilėraščiais parašytąjį „Petrą Artoją“ (§ 40) tautiškiausias anglų poetas (jeigu tik galima pavadinti poetu tas satyrikas moralistas) W i l l i a m L a n g l a n d (L a n g l e y). Gal būt, jis pats dukart (1367 ir 1395-98 m.) savo veikalą papildė, o gal, antroji ir trečioji redakcija priklauso ne jam, bet kitam rašytojui. „Ilgašeivis Vilius“ buvo nelaimingas žmogus, išdidus paniurėlis, sulysėlis, kurį žmonės pajuokdavo ir pamišėliu laikė. Skurdžiai gyveno jis Londone su žmona ir dukrele, bet nenorėjo sveikinti puošniųjų ponų bei ponių ar teisininkų; užsidirbdavo duoną tuo, kad, žmones laidojant, p l a c e b o s ir d i r i g e s giedojo (buvo mažesniųjų šventimų dvasininkas, ne kunigas). Sirgo skurdžių nelaimėmis; kaip ir jie, piktinosi socijaline netvarka, neteisybėmis, kartais, retai — džiaugėsi atžarais juokais, dažniausiai — piktėjo; šventu dalyku laikė darbą, troško religinių bei socijalinių reformų, bet nebetikėjo jų būsiant. Poetinių gabumų Langlandas neturėjo; daro betgi didelį, beveik meninį įspūdį tūlos jo veikalo, lygybės ir darbo evangelijos, vietos autoriaus nuoširdumu ir rimtu religiniu patosu.

„Ilgai dūlinėjau, toli toli nuėjau, nuvargau; atsiguliau pailsėti ant upelio kranto. Begulėdamas čia ir į vandenį bežiūrėdamas, užmigau; linksmai čiurleno upelis“. Ir prisisapnavo prisivaideno poetui, kad ant pievos susirinko aibė visokio plauko žmonių: pirklių, amatninkų, kromininkų, žongliorų, visokių elgetų artojų, piligrimų su meilužėmis, vienuolių, kunigų, vyskupų, indulgencijų pardavėjų, riterių, žodžiu — anglų visuomenė. Tai buvę piligrimai, tik ne Canterbury aplankyti norėta, bet Tiesa pasiekti. Išaiškinus jiems tąjį kelionės tikslą pati Šv. Bažnyčia; pasakius, kad tai esanti jų pareiga, kad tikėjimas be darbų niekam vertas ir kad viena Meilė tevedanti žmones į dangų. Deja, niekas, nė pats naguotas piligrimas, kuris yra visas garsiąsias šventoves aplankęs, nežinąs kelio, kuriuo galima Tiesa prieiti. Vienas žmogus tą kelią težinąs — Petras Artojas. Jis čia ir pasi-

rodąs, mokąs visus, kaip reikią krikščioniškai gyventi ir dirbti, aprašąs alegorinių vaizdų pilną kraštą, per kurį einąs kelias į Tiesą, žadąs visus į ją nuvesti. Tiktai pirma reikią, kad kiekvienas apartų margą žemės. Tinginius verčiąs dirbti Badas, o pats Petras duodąs gerų patarimų turtuoliams ir puošnioms ponioms, savo ilgų gražių pirštelių gailinčioms. Čia poetas nubundąs ir karštai mokąs žmones žiūrėti ne tiek popiežiaus atleidimų, kiek gero gyvenimo, nes netoli, gal, ir paskutinysis teismas. Šitą paprastą schemą pats Langlandas prišiukšlino visokių alegorijų ir įterpė į ją dvi dramatinio-dijaloginio pobūdžio apysakas, už pačią poemą ilgesnes, — „Ponios Meed Vestuves“ (Meed = teisėtasai atlyginimas) ir „Septynių mirštamųjų nuodėmių išpažintį“. Visai be reikalo pridėta aibė regėjimų (2 ir 3 redakcijose), kurie turi aprašyti gerą, geresnį ir tobulą gyvenimą (D o - w e l l, D o - b e t, D o - b e s t). Bet jie, gal, Langlando tęsėjų, ne jo paties, parašyti.

Ir alegorinio regėjimo-sapno forma, ir moraline savo idėja panaši yra į Langlando veikalą G o w e r i o poema V o x C l a m a n t i s. Tik parašyta ji lotyniškai, o pats autorius, valstiečių sukilimo įbaugintasis dvarininkas, neturi Langlandą įkvepiančio socijalinės-religinės reformos patoso; skelbia banališką moralę ir, antrą vertus, yra mokytas, išmiklintas poetas. Autoriui pasivaidenus liaudis, kuri yra pavirtus už liūtus žiauresnių asilų, nebenorinčių dirbti jaučių, medžiotojus puolančių šunų ir sulaukėjusių kačių pulku. Kėkštas (Wat Tyler) savo kalba visus tuos žvėris kurstąs, o jie pasiutiškai rėkią: „Težūnie garbė! težūnie teisė!“. Užpakaly ekskomunikuotasis kunigas, John Ball, pamokslą sakąs: Adomą ir Jievą visiems primenąs. Judanti tekanti baisioji vora; Troynovantą (Londoną) plėšianti. Tiesa, vadą nužudžius, išsisklaidę žvėrys. Bet valstybės laivas vistiek nebegalįs vėjų ir bangų nuveikti; Netvarkos salą priplaukęs. Dangaus balsas liepiąs poetui visa tai aprašyti. Taip, nubudęs, jis ir daro ir moraliniu pamokslu poemą baigia: visas nelaimes žmonių nedorumu aiškina.

V o x C l a m a n t i s rašydamas, Goweris varė jau penktąją dešimtį. Bet moralines temas, kaip ir ilgoji prancūziškai parašytoji jo poema (Ž m o g a u s V e i d r o d i s, S p e c u l u m M e d i t a n t i s) rodo iš jaunų dienų mėgo mokytasis ir daug prisiskaitęs dvarininkas. Tiesa, jaunas tebebūdamas, pran-

cūziškais savo eilėraščiais dainavo jis kiek ir kurtuazinę meilę, o 1383-84 m. karaliaus Richardo pasiūlymu, užuot tinkamesnę sau knygą apie dorą rašęs, vėl ėmęs meilę garsinti. Reikėję nusileisti skaitytojams, kurie ne tiek išminties, kiek įdomių pasakojimų trokštą. Dėl skaitytojų atsisakęs, girdi, Goweris ir nuo lotynų bei prancūzų kalbos. „Kadangi mažai kas terašo mūsų anglų kalba, nutariau parašyti knygą anglams". Bet, gal būt, daugiau čia paveikė Gowerį jo amžininko Chaucerio pavyzdys. — „M y l i n č i o j o I š p a ž i n t i s", tai iš visur sulesinėtų apysakų rinkinys, panašus į G e s t a R o m a n o r u m, C e n t o n o v e l l e a n t i c h e, S e p t y n i ų I š m i n č i ų K n y g ą (IV, 96, 106). Nelabai pavyko autoriui surišti visas tas apysakas viena tema. — Nepalanki buvus jam, doringam doros poetui, Venera ir įsakė jam pagaliau eiti išpažinties pas savo vaidilą Genijų. Genijus sutiko jį išklausyti, vadinasi, ištirti, ar galįs jis tikrai ir kaip reikią mylėti. Bet Genijaus mokyto scholastiko būta: iš eilės, pedantiškai visos septynios mirštamosios nuodėmės peržiūrėta, apibūdinta ir pavyzdžiais (apysakomis) paaiškinta. Tuo būdu lengviau, girdi, poetui pačiam suprasti, kaip ir kiek yra jis nusidėjęs. Taip antai, smulkiai atpasakojąs Genijus garsiąją Trojos žirgo istoriją. Ji aiškinanti veidmainiavimą, kurio būtinai turįs vengti kas mylįs. Piramas pastebėjęs liūto sudraskytą ir sukruvintą Thisbės drabužį; nepagalvojęs, kad pati Thisbė, kaip tikrovėje ir buvę, galėjus pasprukti iš liūto nagų; tiek nusiminęs, kad pats save nužudęs. Išvada — mylintysis nieko neturįs daryti neapgalvojęs, o nusižudymas iš pykčio esąs nuodėmė. Phaëtono istorija mokanti, kad mylintysis turįs būti atsargus, ir t. t. Pačias apysakas Goweris dėsto gražiai, nors perdažnai dejuoja, kad negalįs doros klausimams pasišvęsti. Dėl tų dejavimų ir dėl kvailo išdėstytųjų apysakų aiškinimo reikia pritarti Venerai, kuri po tokios „išpažinties" sakanti poetui: „Eik, vaikel, šalin, palik mano dvarą! eik, kur dora gyvena, kur yra knygų, kokias tu, kaip žmonės sako, išsena rašai". Tikras jos, Veneros, mokinys ir poetas esąs Chauceris, „kuris visą kraštą pripildė linksmomis dainomis, meilę garsinančiomis".

45

G e o f f r e y C h a u c e r (—1340—1400 m.) gimė Londone, vynų pirklio šeimoj; 17 metus užkliudęs, tapo Lionelio of

Clarence žmonos pažu, o po dvejų metų (1359) jau dalyvavo kare su prancūzais Pikardijoj ir Artois. Čia pakliuvo nelaisvėn, ir tik Brétigni Taika tegrąžino jį karaliaus dvarui: riterio žygdarbiai jam nebemagėjo. Jaunąjį dvariškį ėmė dabar globoti ir galingasis Lancastero dukas. Po kokių 10 metų pradėjo Chauceris diplomato karjerą. Septynis kartus pavestos jam buvo pasiuntinio pareigos Prancūzijoj, Flandrijoj ir Italijoj (1372, 1374 ir 1378 m.). Buvo jis Genovoj, aplankė puikų Viscončių dvarą Milane, Florenciją (čia susipažino su garsiuoju Dantės gerbėju Boccaccio), Padovą, kur, gal, pats Petrarka skaitė jam savo lotyniškai išverstąją graudingą Grizeldės istoriją. Kadangi nuo jaunų dienų daug Chauceris studijavo ir kūrė, prancūzus versdamas bei mėgdžiodamas, eilėraščius, tai visos tos kelionės išlavino bei paturtino įgimtąjį jo talentą. Praplėtė jos ir jo akiratį, nes jis, kurtuazinės meilės dainius, buvo ir labai akylas gyvenimo stebėtojas. Taip pat neveltui tarnavo jis 1374 m. Londono muitinėj, 1382 m. patapo Londono uosto muitinės viršininku, o 1389-91 m. prižiūrėdavo karaliaus architektų darbą Westminstery, Windsory ir Towery. Gyvenimas supažindino Chaucerį su įvairaus plauko žmonėmis.

Buvo jis — pats save yra aprašęs — neaukšto ūgio pilvūzas, greitais žingsniais vaikštinėjo, visa matė gyvomis, pašaipiomis savo akimis. Pabrėždavo jo veido pašaipumą dvišaka barzdelė, o gal, ir tamsūs drabužiai su prikabinta prie juostos rašaline. Be abejo, nevisai teisingai apkaltino jį vienas iš jo paties Canterbury Tales veikėjų tuo, kad visuomet žemėn žiūrįs, tarytum plauko ieškąs. Tačiau pajuokdavo žmonės Chaucerio tylumą ir kad taip trokštąs mokytis. „Darbui pasibaigus, pareini sau sveikas namo ir sėdi čia, tylus kaip akmuo, prie knygos, kol ima tau margti akys. Taigi, gyveni, kaip vienuolis, tik mažai pats save tetvardai“. Tokį pamokslą Chauceris pats sau sakė.

Buvo jis rašytojas iš prigimties, literatas; nenuilstamai lavino savo stilių, dorino jį, ieškojo vis naujų poezijos formų. Jis mokėsi pas prancūzus — pas Rožės Romano autorius, Guillaum'ą Machaut, Eustache'ą Deschamps, Froissart'ą, nedidelio mąsto poetus, bet poezijos formų meisterius. Bet nė nemėgino, kaip Goweris ir kiti, rašyti prancūziškai: jaunas tebebūdamas, į anglų kalbą, į Londono tarmę, išvertė Rožės Romaną, praturtino ją naujais, iš prancūzų paimtaisiais, posmais, apdorojo ir pavertė litera-

tūros kalba. Chauceris nesidėjo doros mokslą ar filosofijos sistemą skelbiąs, Bažnyčią ir visuomenę reformuojąs: terūpėjo jam tik poezija, menas, ir gyvi žmonės, į kuriuos skeptiškai kiek, bet ir nuolaidžiai, su ironiška simpatija žiūrėjo. Suėmė jis savin prancūzams įgimtąjį saiko jausmą; tiesa, ir paties jo saikingo žmogaus būta. Kad ir kaip didžiai vertino jis Dantę, prisipažįsta betgi labiau mėgstąs vaikščioti po tvirtą žemę, nei padangėse skrajoti. Aprašydamas, kaip nunešęs jį aukštyn Jupiterio erelis, sakosi bijąs, kad žvaigždės jam akių neišdegintų ir kad dievas jo paties žvaigžde nepadarytų. Persenas jis esąs visų stebuklų paslaptims tyrinėti. Patoso, tragiškų motyvų visur jis vengia, švelnia ironija, kaip rūku, aptraukia šleikščią kiek, persaldžią kurtuazinę meilę, nes pirmiausia knieti jam ne gudrinčiai, bet eiliniai žmonės. Juos pajuokia kiek, bet ir užjaučia. Todėl, negailestingas prancūzų satyrikų sąmojis Chaucerio poezijoj virsta tipišku anglų humoru. Iš tikro, anglų h u m o u r tuo ir skiriasi nuo prancūzų e s p r i t, kad neužmirštamas, priešingai net užjaučiamas gyvas žmogus, iš kurio juokiamasi.

Tuo būdu sąmoningai tik meno uždavinių tesiekiąs, nenorįs nei filosofuoti, nei moralizuoti poetas atvaizdavo savo veikalais ir pats save, ir savo meto visuomenę, ir savo pažiūras į žmones bei gyvenimą, kurie lygia dalia skiriasi ir nuo Viduramžių asketizmo, ir nuo entuzijastingų Clopinelio pamokslų (IV, 99). Mielai pavadinčiau Chaucerio pažiūras į gyvenimą bei žmones nauja, konkrečia gyvenimo filosofija, bet savo pažiūrų visai jis nesistemino ir teoriškai neformulavo. Antra vertus, ne tiek čia svarbios pažiūros, kiek bendras poeto ir žmogaus nusistatymas gyvenimui. Tas nusistatymas gali tapti visai naujos pasaulėžiūros, konkrečios gyvenimo filosofijos, pagrindu, bet pats dar nėra filosofija. Į visa žiūri Chauceris skeptiškai, bet neneigia nei tikėjimo, nei filosofijos tiesų: jam, praktiškam žmogui, jos yra abejingos. Jis yra įsikerėjęs konkrečiame gyvenime ir juo tesidomi. Čia jis tikras anglas, Wiclifo tėvynietis; tik nieko nenori reformuoti. Doros principais žmonių ir gyvenimo nevertina, bet ir žmones, ir gyvenimą myli, nors ne perkarštai — kaip gali mylėti skeptikas sibaritas. Jo poezijos nepaprastai objektyvingos ir žmogiškos esama.

Iš lėto augo jo talentas. Pradžioje mėgzdžiojo jis alegorinę prancūzų poeziją. Mielai naudojosi populiaria sapno forma (D u-

kienės Knyga 1369 m., Paukščių Parlamentas 1382 m., Garso Namas, Pavyzdingųjų moterų legendos 1385 m.). Tos poemos nepalyginti meniškesnės už kitų to amžiaus anglų poetų kūrinius; kai kur autorius prilygsta savo mokytojams prancūzams. Gražiai ir graudingai aprašinėja Chauceris mylinčiųjų moterų kančias ir pasiaukojimą (plg. Grizelidės Baladę ir Anelidos Aimanavimą), švelniai — Kresidą, prisipažįstančią mylint Troïlą. — „Jaunoji lakštingala pradeda suokti, bet, išgirdus piemens balsą arba bet ką krūmuose sujudus, stebisi ir nustoja suokus, o paskui aprimus vėl ima garsiai suokti. Taip ir Kresida, kai praėjo jos baimė, atvėrė savo širdį Troïlui ir pasakė jam visa, ką jautė".

And as the new abaysed nyghtyngale,
That stynteth first, when she bygynneth synge
When that she hereth any herdes tale,
Or in the hegges any wight sterynge,
And after syker doth hire voice oute rynge:
Right so Criseyde, when hire drede stente,
Opned hire herte, and told hijm hire entente.

Su meile, kaip reikalavo to kurtuazinės poezijos tradicija, syja gamtos vaizdai. Bet ir čia poetas ne tik tradicija vadovavosi — gyvai jautė gamtos grožį. — Pavasarį atsitraukdavęs nuo brangių savo knygų, eidavęs į laukus, kur drauge su šiltu ir švelniu oru skverbusis jo krūtinėn meilė. Tarp gražių gėlių atsisėdęs, matęs jis, kaip paukšteliai palieką savo lizdus, džiaugiasi dienos šviesa ir sveikiną pavasarį... Vieni garsiai čiulbą, kiti tarytum dejuoją arba gvaibuliuoją troškimu, kiti visa gerklele giedą. Jie purtąsi ir snapu kuteną plunksnas, darą jas blizgančias; šoką, visuomet — poromis...

Tačiau varžė Chaucerį tradicinės jausmų ir poezijos formos. Nelabai sekėsi jam ir alegorijos. Dviejų iš alegorinių savo poemų taip ir nepabaigė. Kai kur iškraipė tradicinį stilių originaliomis naujovėmis. Čia dedasi paprastas, net apybukis žmogus esąs, kuris stebįsis smarkiomis aistromis, bet jų nesuprantąs; čia pabrėžia blogas savo dainuojamųjų Kleopatros ir Mėdėjos, kitų garsiųjų moterų puses, sakosi nebenorįs garsinti apleistųjų moterų ir peikti suvedžiotojų; čia įterpia į dirbtinę kurtuazinę poeziją visai realistinius motyvus. Taip antai, aprašo paukščių parlamentą, kur ereliai ir kiti kilnieji paukščiai gražiai dėsto švelnią savo

meilę, bet neužmiršta ir paukščių liaudies, šiaipjau paukščių, kurie prastai minta ir apie meilės gudrybes nė nenusimano. Poetas verčia skaitytoją lyginti dirbtinius kurtuazinius idealus su realiu gyvenimu, o toks sugretinimas ir labai komišką įspūdį daro, ir kurtuazinių idealų dirbtinumą aikštėn kelia.

Nenuostabu, kad realistą Chaucerį paveikė italų literatūra, ypačiai Boccaccio veikalai — pirmosios jo poemos - romanai (Teseidė, Filostrato, kurį Chauceris perdirbo į savo Troïlą ir Kresidą) ir, gal, lotyniškieji De casibus virorum illustrium ir De claris mulieribus (Dekameronas anglų poetui liko, rodos, nežinomas). Be to, pusiau išvertė, pusiau perdirbo Chauceris Petrarkos į lotynų kalbą išverstąją Boccaccio apysaką Griselidę. Boccaccio poemas - romanus perdirbdamas Chauceris nesumažino jų graudingumo, bet jų aistringumą savo humoru apšvelnino, o dirbtinę tvankią palaidžios italų jaunuomenės gyvenimo atmosferą pakeitė sveiko gyvenimo oru. Italų poetui pirmiausia rūpi aistringosios meilės psichologija, Chauceriui — žmonių charakteriai. Kresidos brolėną Pandarą pavertė jis apyseniu jos dėde: sukūrė juokingą ir gyvą ciniškojo plepio bei sąvados tipą. Visai natūralu, kad Chaucerio nesiviliojo Petrarkos poezija. Jis gerbė Petrarką, „vainikuotąjį poetą, kurio retorika visą Italiją apšvietė naująja poezija"; bet Petrarka buvo jam perdaug dirbtinis, rafinuotas poetas, dėl klasiškosios senovės nutolęs nuo gyvenimo. Taip pat didžiai vertino Chauceris „didįjį Italijos poetą" Dantę, bet nė nemėgino sekti tragiškuoju jo monumentališkumu.

Chauceriui pas prancūzus ir italus, pas lotynų rašytojus besimokant, pasireiškė jau originalios jo genijaus ypatybės: gyvas dėmesys į visą konkretų įvairiaspalvį gyvenimą nukreiptas, savotiška skepticizmo darna su pamaldumu, užuojautos žmonėms — su mokėjimu sąmojingai juos pajuokti, nepaprastas dijaloginis ir dramatinis gabumas. Ketvirtąją dešimtį baigdamas, buvo Chauceris daug primatęs ir prisiskaitęs, ištobulinęs savo eilėraščių techniką, išsiaiškinęs savo talento ribas ir kryptį. Sąmoningam poetui tiktai to talento vertos temos tetrūko. Bet greit ir tema, iš oro pusės — visai prasta, iš esmės — genijaliai nauja, atsirado.

Nuo 1385 m. Chauceris gyveno Greenwiche, per kurį nuolat ėjo piligrimai į Canterbury šv. Tomo Beketo kapo pagarbinti. Ėjo tie piligrimai būriais, kur patys kilnieji ponai kuodo

nebešiaušdavo — nuolaidžiai šnekėjo su savo pakeleiviais. Negi galì sveikas visą laiką apie šventąjį kelionės tikslą galvoti; o norint su šiaipjau žmonėmis pasišnekėti, reikia jiems ir nusileisti, nebežiūrėti savo kilnumo ir etiketo dalykų, juoba, kad net mažas didelio pono nuolaidumas glosto ir demokratiškiausių pažiūrų žmogų. Savo Canterbury Tales Chauceris ir atvaizdavo tokį piligrimų būrį, o tuo, išskyrus dvariškius ir patį žemiausią visuomenės sluoksnį, visus Anglijos luomus. — Trisdešimts keleivių vieną gegužės mėnesio rytą palieką Heroldrocko karčiamą Southwarke. Jojąs drąsus, mandagus ir doras riteris, kuris kariavęs su stabmeldžiais Prūsuose ir ties Grenada Ispanijoj ir niekuomet nėra dar sakęs nepadoraus žodžio, a verray parfight gentil knight; su juo — sūnus, jaunas squire, kuris irgi yra drąsiai kariavęs Pikardijoj ir Flandrijoj, bet kuriam pirmučiausia knietinti ponių meilė: visuomet jis įsimylėjęs ir naktį miegąs neilgiau, kaip lakštingala, tačiau ūpo jam tai negadiną — esąs linksmas, mandagus ir kuklus, tėvui mielai patarnaująs; jo drabužiai primeną pilną baltų ir raudonų gėlių lauką. Keliaująs mokytas, bet neturtingas Oxfordo klierikas; išdžiūvęs geras kunigas, kuris mokąs Kristaus ir apaštalų mokslo ir pats pirmas tą mokslą pildąs. Visai nepanašus į jį nutukęs, medžioti mėgstąs vienuolis, kurio žirgo kamanos skambančios savo kankalais, kaip bažnyčios varpai, arba linksmabūdis mendikantas, pirmas kalėdininkas ir kanklininkas visame krašte, arba „šviežių" indulgencijų pardavėjas. Štai madame Eglentine, moterų vienuolyno prijorė. Jos šypsena labai kukli, o didžiausia jos priesaika — by seynt Loy. Gražiai ji giedanti bažnyčioj — kaip reikią, šniaukrodama. Svietiškai ir valganti: niekuomet jai kąsnis iš burnos ant stalo nekrintąs, o pirštai nepakliūvą į padažą. Mokanti prancūziškai — kuogražiausiai šnekanti, tik žinoma, taip, kaip Stratford atte Bowe šnekama, nes Paryžiaus tarsenos jai visai nežinomo dalyko esama. Pilna ji meilės ir visus garsiai užjaučianti. Sužeistą ar nudvėsusią pelytę pelėkautuose pamačiusi — verkianti. Mažus savo šuniukus maitinanti kepta mėsa, pienu ir balta duonele. Skoningai dėvinti, rankose nešiojanti du gražius rožančius, turinti ir blizgančią auksinę brošelę, ant kurios parašyta — Amor vincit omnia.

Madam Eglentine, tai aristokratiškų jausmų ponia. Nepasižymi aristokratiškumu pasiutusi tauškelė Batho miestelėnė, pen-

kių vyrų našlė. Niekam neduodanti ji nė žodžio ištarti, be perstogės plepanti, save garsinanti ir savo pažiūras į vedybas dėstanti. Mat, turėjus ji teisę penkis kartus ištekėti ir net gerai tat padarius. Argi Dievas nėra mums visiems įsakęs augti ir gausėti? Tik reikią gerai suprasti tas „gražutis tekstas". „Žinau, kad Dievas yra liepęs mano vyrui palikti tėvus ir prie manęs prisidėti. Bet kurgi Dievas vyrų skaičių paminėjo? kur uždraudė tekėti už antro ir net už aštunto vyro?... Prisiminkite išmintingąjį karalių Saliamoną. Aš manau, kad jis žmonų turėjo daugiau, nei vieną. Duok Dieve, kad ir man būtų leista taip dažnai keisti savo vyrai... Dėkoju Dievui, kad už penkių esu jau ištekėjus. Mielai pasveikinsiu ir šeštąjį, kad tik atsirastų... Kristus yra pasakęs savo žodžius tiems, kurie norį tobulai gyventi. Ponai, aš, atsiprašant, ne iš tokių žmonių. Noriu savo amžiaus gėles vedybų darbams ir vaisiams paaukoti... Noriu vyro ir jo neišleisiu". Ramiai galì tais subrendusios našlės žodžiais pasitikėti paskaitęs, kaip ji aprašo šeimyninį savo gyvenimą ir konkrečiais pavyzdžiais aiškina susivedėlių gulto paslaptis. Ne boba ji — velnias. Ketvirtajam savo vyrui buvo tikra žemės skaistykla, pati tikinti tad, jog jo vėlė dabar rojuje džiaugiantis. Penktasis, deja, apysenis buvęs — tik dvidešimts žiemų tebuvo jam sukakę. Tiesa, ji pati ketvirtąją dešimtį buvo beeinanti. Bet, ačiū Dievui, buvus ji tada gyva, graži, jauna ir kilni!... Pirklys, jūrininkas, petingas malūnininkas, y e o m a n (IV, 231 p.), kromininkas, keli amatninkai, doras darbštus ūkininkas, kuris be atlyginimo talkininkaująs vargšams, atstovauja demokratiškesniems visuomenės sluoksniams; minėtasis Oxfordo klierikas (jam mokslas širdies akmeniu nepavertęs — pasakoja jis Grizelidės legendą), juodosios mirties metu praturtėjęs medicinos daktaras, teisininkas, kuris atrodąs labiau savo reikaluose paskendęs, nei kad tikrovėj esą, — mokslo žmonėms. Visiems vadovauja, vienus verčia kalbėti, kitus tylėti linksmas smuklininkas: smuklėj besėdint įprasta jo savo svečiams pirmininkauti.

Visus tuos savo poemos veikėjus autorius apibūdino prologe. Tačiau tuo nepasitenkino: patys jie save charakterizuoja savo pasišnekėjimais, pastabomis, juokais, savo pasakojamųjų apysakų tema bei stiliumi. Kiekvienas turįs papasakoti keturias apysakas, vadinasi, išviso turėjo jų būti 120. Bet Chauceris nepabaigė savo poemos: ne visų keleivių ir po vieną apysaką papasa-

kota. Irgi nesuspėjo Chauceris visų jau parašytųjų apysakų apdoroti — sutaikinti su pasakotojo būdu ir stiliumi. Iki mirties, kuri nutraukė jo darbą, kai kur abejojo jis, kam reikia pritaikinti ta ar ta novelė. Na, tiek to: Chaucerio apdorotųjų, pasakotojus ryškiai charakterizuojančių apysakų mums pakanka. — Iš visur surankiotųjų apysakų rinkinį Chauceris pavertė medžiaga bei priemone gyviems žmonėms, XIV amžiaus visuomenei apibūdinti. Šiuo atžvilgiu su Canterbury Tales negalima lyginti ne tik Gowerio veikalo, bet ir Boccaccio Dekamerono. Be to, ne atskirus žmones ir jų bendravimą aprašo Chauceris, bet ir natūraliai susidariusią jų kuopą, duoda mums vaizdingą tos kuopos istoriją. Visai natūraliai, keleiviams pasišnekant, kyla noras pasismaginti įvairių apysakų pasakojimu, ir juokai bei dijalogai pertraukia pasakotoją. Novelių rinkinys tampa vientėge poema, o poema — komedija. Pirmą kartą rašytojas atvaizdavo nebe dirbtinę, bet realią visuomenę. Neatsitiktinai tas rašytojas buvo anglas, nes Anglijoj labiau, nei kontinente, committee sence sydino įvairius savybėj bekovojančius visuomenės sluoksnius.

46

Gabių sekėjų Chauceris neturėjo. Nelabai klydo Thomas Occleve († 1454 m.) rašydamas: „Brangusis mano mokytojas — išgelbėk, Dieve, jo sielą! — mano tėvas Chauceris norėjo mane išlavinti, bet buvau kvailas ir mažai ko tepramokau, o gal — ir nieko“. Ne geresnis už Occleve'ą poetas ir John Lydgate († apie 1450 m.). Truputį primena alegorines Chaucerio poemas Thomo Clanvowe „Gegutė ir lakštingala“ ir anonyminė poemėlė „Gėlė ir lapas“. Gyvesnė buvo angliškoji Skotijos poezija. Apie 1375-78 m. Aberdeeno arkidiakonas John Barbour parašė poemą, greičiau — suritmuotą istorinį veikalą, Bruce, kur išgarsino tautinį skotų didvyrį ir kur pasireiškė karštas autoriaus patrijotizmas. „Tegul visuomet saugoja Skotai laisvę, didįjį dalyką, kuris yra gyvenimo laimė ir brangesnis, nei visas pasaulio auksas“. Apie 1461 m. Heinrichas Aklasis apdainavo kitą Skotų didvyrį — Wallace'ą. Bet tais laikais Skotijos poetai pradėję buvo jau mėgdžioti anglų, ypačiai Gowerio ir Chaucerio, veikalus. Gowerio ir Chaucerio mokiniu laikė save poetas karalius Jokūbas I (James, 1394—

1436). Savo „Karaliaus Knygoj“ gražiai aprašė jis — su alegorijų pagelba — savo nelaisvę Anglijoj ir kaip įsimylėjo Heinricho IV dukterį, kurią 1424 m. ir vedė. Chaucerio sekėjas buvo ir vėlybesnis poetas R o b e r t a s H e n r y s o n († 1500 m.).

Chaucerio veikla rodo mums, kiek kūrybinių jėgų turėjo jo meto Anglija. Tačiau tai, kad, jam numirus, literatūra greit nusmuko, visai nesako tas jėgas išnykus. Viena, Chauceris buvo genijalus rašytojas, kurių nedaug ir retai teesti; antra, literatams sumenkėjus, tautos kūryba tebesireiškė anonyminiais veikalais, vadinamąja tautosaka, kurios motyvais bei dvasia mito ir pats Chauceris. Žinoma, ne pati tauta kolektyviai kūrė dainas apie Robiną Hoodą ir kitas balades, bet nežinomieji visų tų veikalų kūrėjai labiau už literatus žiūrėjo, ko reikia prastiems, nemokytiems žmonėms, kuo jie gyvena ir džiaugiasi; pats veikalų anonymiškumas leido, atpasakojant, juos papildinėti ar trumpinti, taikinti prie klausytojų, „tautos“, dvasios ir skonių. Ilgas anonyminio veikalo buvimas darė jį daugelio autorių kūriniu ir dildė individualias autorių ypatybes: veikalas tapo „tautiniu“.

Daugumas anglų bei skotų baladžių tik XVI amžiuje teatsirado. Tačiau, be abejonės, dygte dygo jų Anglijos ir Skotijos pasieny ne tik XV, bet ir XIV amžiuje. Penkioliktajam amžiui priklauso C h e v y C h a s e, kur aprašytas epinis northumbrijiečio P e r c y karas su skotu D u g l a s u. Daug tokių pasienio faidų tapo baladžių temomis; kai kada baladėmis subyrėdavo aptautėjęs kurtuazinis romanas; daugely baladžių vyravo lyrikos motyvai. Baladės reikšdino tautos jausmus, pažiūras, idealus ir tuo auklėjo tautą; jau XIV amžiuje dainavo mylimiausią tautos didvyrį — lankininką ir banditą R o b i n ą H o o d ą. Robiñas — valdžios ir įstatymų persekiojamas drąsuolis, o u t l a w. Jis girioj gyvenąs; kovojąs su valdžia, „su vyskupais bei arkivyskupais“, bet esąs kilnios širdies ir dosnus: nuskurdusiam riteriui duodąs žirgą ir pinigų, šelpiąs vargdienėlius. Jo nepaprastai drąsaus esama. Visus jis nuveikiąs; tik stiprūs bei drąsūs yeomanai tegalį jam priešintis, nes juos, kaip ir valdžios priešą, bet teisybės gynėją Robiną, laiko tauta tikrais savo atstovais.

Tūli anglų tautos bruožai reiškėsi ir tų laikų teatre, tuo tarpu religiniame. Heinricho III laikais atsirado pirmosios angliškai rašytosios dramos. Daug miestų (C h e s t e r, C o v e n t r y, Y o r k, N e w c a s t l e) ir vienuolynų (W o o d w i r k ties

Wakefieldu) išgarsėjo juose vaidinamomis misterijomis. Tos misterijos vaidinamos buvo švenčių, ypačiai Kalėdų ir Velykų, metu, ir dalyvavo jose beveik visos miesto draugijos. Yorko mieste Dievo kūno dieną vaidinta 48 pjesės, kurios sudarė visą Šv. Istoriją vaizduojantį ciklą. Ginklininkai vaidino Adomo ir Jievos išginimą iš rojaus (mat, reikėjo čia vaidinti ir angelo su ugnies kardu rolė), laivininkai — Nojaus laivo pastatymą, žvejai ir jūrininkai — visuotinį tvaną, mėsiai — Kristaus kančias, rašytojai — apaštalo Tomo dvejojimą. Kai kur kiekvienai pjesei statoma buvo atskira klota (pageant), ir žiūrovai pereidavo nuo vienos į kitą; kai kur tos klotos turėjo ratus ir buvo paeiliui su visomis savo dekoracijomis atvežamos į susirinkusiųjų žmonių tarpą. Toks ciklas paprastai kelias dienas trukdavo.

Tų misterijų (miraklių, t. y., Panelės Šv. ir šventųjų stebuklų, anglai nemėgo) kompozicija, žinoma, prasta ir nayvi; meninė jų vertė nedidelė. Bet kur-ne-kur pasitaiko vykusios charakteristikos, gyvas dijalogas ir realistinio meno bruožų; ypač kai autorius įterpia į misteriją epizodinių personažų — Kaino tarną Garcio, kryžių statančius darbininkus, Kristaus kapą saugančius kareivius... Čia išeina aikštėn į konkretų gyvenimą nukreiptas dėmesys ir įgimtas anglų palinkimas painioti tragedijos ir komedijos, net farso motyvus. Bet autorių sąmojis, humour, beveik niekuomet nekenkia veikalo tragiškumui ir pamaldumui (pravartu prisiminti Shakespearo dramos). Nemaža padėjo realistiniui menui augti vadinamosios moralijos (pirmosios, iš jų — Castell of Perseverance, priklauso XV amžiui). Užuot šv. istorijos žmones vaizdavę, jų autoriai personifikavo abstrakčias sąvokas, dorybes ir ydas, kūną, žmoniją (Mankind), „kiekvieną žmogų" (Everyman) ir pan. Nebesivaržydami Šv. Rašto tekstu ir pamaldumo sumetimais autoriai galėjo čia laisviau piešti žmones ir gyvenimą. Visai natūralu, kad nuo XV amžiaus galo, misterijų žanrui nusistojus, moralijos ėmė vaidinti vis didesnę rolę.

Norint kūrybinės anglų pajėgos tikrai įvertinti, reikia neužmiršti, kad XIII — XIV amžiuje puikiai klestėjo jų menas. Architektūros srityje XIV-jo amžiaus pradžioj pasiekė savo apogiejų vadinamasis dekoratyvinis anglų gotikos stilius (Decorated Style — Lincolno angelų choras 1256—1320 m., Lichfieldo katedra, ypačiai vakarų fasadas ir Lady Chapel,

1250 — 1330 m., Exeter, York, Beverley), o XIV amžiaus pusėj atsirado naujas, specifiškai angliškas, perpendikularinis stilius. (Perpendicular Style — Winchester, Gloucester, vėlėliau — Oxfordo Christ Church College ir Divinity School, Windsorio St. George Chapel ir kt.).

47

Heinrichui IV Lancasterui karūną davė parlamentas, pirmiausia parlamentui vadovaują baronai. Mielai jie tat padarė; kad ir pats Richardas išsižadėjęs buvo sosto, nuvertė betgi jį ypatingu parlamento aktu, parlamento pirmenybę aikštėn keliančiu. Baronai laikė Lancasterą savo žmogumi: ką jis buvo padaręs, galį ir kiti baronai padaryti. Komonerų Taryba paklusniai sekė paskui lordus, nes Richardo II laikais pripildė ją lordai savo šalininkais. Heinrichas IV, gabus ir gudrus, priemonėmis nevaržąs savęs politikas, jautėsi priklausąs parlamento. Kad ir kaip troško sustiprinti savo valdžią, turėjo betgi atsisakyti nuo absoliutinių Richardo II užsimojimų ir nusileisdinėti parlamentui. Tiesa, tikėjosi atgaivinsiąs pagaliau karaliaus valdžią, bet tuo tarpu mėgino parlamentariškai valdyti vėl apifeodalėjusią karalystę. Ką gi kita galėjo jis daryti? — Tik ką įžengus jam sostan, reikėjo malšinti Richardo brolėnų, Huntingdono ir Kento grafų, sukilimas. Richardui numirus (arba jį nužudžius), sukilo Percy giminė, o Northumberlando grafo sūnus Hotspur net susidėjo su Skotais ir su Waleso maištininkais. Hotspurui žuvus Shrewsbury kautynėse, sukilo netrukus jo tėvas ir iki gyvos galvos grasino Lancasterų sostui. Visomis tomis suirutėmis pasinaudojo Wales, kur senųjų jo kunigaikščių palikuonys Owen Glyndwr (Glendower) įsiviešpatavo krašto žiemiuose ir ėmė pulti jo pietus. Prancūzų karalius Karolius VI siuntinėjo jam pagelbinių pulkų. Tik po smarkios ketverių metų kovos pasisekė Heinrichui atkariauti pietų Walesas, bet Owenas iki pat savo mirties (1410 m.) tebesipriešino karaliui. Nemaža rūpesčių turėjo Heinrichas ir su maištu pavirtusiu lollardų sąjūdžiu.

Dvasininkų pagelbos ir pašalpos ieškodamasis, Heinrichas pasiskelbė Bažnyčios globėju, sušaukė jos susirinkimą (konvenciją) ir čia liepė pralotams kuo smarkiausiai kovoti su eretikais

ir su keliaujančiais pamokslininkais. Be to, karaliaus kurstomas parlamentas 1401 m. išleido žiaurųjį statutą De comburendo haeretico. Tas įstatymas įgaliojo vyskupus suimdinėti ereziją skelbiančius ir erezija užsikrėtusius žmones, net visus, kurie turi eretikų knygų, kad ir neprisipažįsta savęs eretikais. Kas nesutinkąs išsižadėti eretikų mokslo arba, išsižadėjęs vėl imąs eretikauti, turįs būti valdžiai atiduodamas, o valdžia turinti viešai jį sudeginti. Valdžia ir dvasininkija ėmė be pasigailėjimo persekioti ir deginti eretikus, ypačiai lollardus. Lollardai drąsiai žuvo, žiauria mirtimi išpažino savo tikėjimą. Kiti dėjosi su maištininkais ir kurstė liaudį prieš valdžią. Juos rėmė ir kai kurie galiūnai. Vienas iš jų, Salisbury grafui žuvus, sir John Oldcastle, lord Cobham, ėmė vadovauti sukilėliams lollardams. Jo pilis Cowling tapo sąjūdžio centru. Tik 1418 m. tebuvo baigtinai numalšintas lollardų sukilimas, ir pats Oldcastle žuvo ant laužo.

Lollardus persekiodami Heinrichas IV ir jo sūnus Heinrichas V (1413 — 1422 m.) pildė naująją dinastiją iškėlusių luomų norą. Bet baronai pirmiausia troško kariauti su Prancūzija; karu tikėdamies ir buvo jie padėję Heinrichui IV kovoj su to karo nenorinčiu Richardu II. Norėjo atkeršyti Prancūzijai už visas karo nelaimes ir parlamentas, ir platūs visuomenės sluoksniai, juo labiau, kad žmonės primiršo ar nė nebuvo supratę, kiek atsiėjo karas pačiai Anglijai. Heinrichas IV pradėti naujo karo dar negalėjo. Bet, jam nuraminus kraštą ir į sostą pagaliau įsisėdus, jo įpėdinis pasiryžo kariauti. Jaunąjį ir išdidųjį garbėtrošką kurstė tautos nuotaika. Buvo jis pilnas jėgų, gabus ir net už savo tėvą klastingesnis; be to, laikė save paties Dievo išrinktu „bedieviškai" prancūzų tautai nužeminti. Atrodė, kad palanki Heinricho V planams buvo ir Prancūzijos buitis.

VI

Šimto metų karo pabaiga ir Prancūzijos atgijimas

48

Karoliui V numirus (1380. IX. 16), jo sūnui Karoliui VI (1380 — 1422) nebuvo dar nė 12 metų sukakę. Visa valdžia pateko į jo dėdžių — Berri duko Jeano, Anjou duko Liudviko, Burgundijos duko Pilypo Drąsiojo ir Bourbono duko (1378 m. numirusios karalienės - motinos brolio) — rankas. Dukai pašalino senuosius Karoliaus V patarėjus, karūnavo vaiką Reimse ir susitarė pagaliau įsteigti Dvylikos Tarybą, kur patys visa tvarkė. — Berri dukas, kuriam priklausė jau Macon, Auvergne, Berri ir Poitou, gavo dar valdyti Languedocą, Guiennę, Rhônės ir Dordognės apskritis, vadinasi, beveik ⅓ Prancūzijos apžiojo. Kalbus, energingas ir garbės trokštąs Liudvikas Anjou (tąją grafystę, Karoliaus II Neapoliečio atiduotąją Karoliui Valois, buvo jis gavęs iš savo tėvo Jono Gerojo) stengėsi įsigyti karalystę pietų Italijoj (§ 16); tam reikalui eikvojo Prancūzijos jėgas ir viliojo ją į nuolatinę Italijos valstybių kovą savybėj. Antroji Anjou dinastija rados nemažiau pavojinga Prancūzijai, kaip kad XIII amžiuje pirmoji: Karolius VIII XV amžiaus pabaigoj atgaivino Liudviko Anjou sumanymą, kurį buvo paveldėjęs iš savo senelės, Karoliaus VII žmonos ir Liudviko II Anjou dukters, Marijos.

Negeresnis už Liudviką Anjou prancūzas buvo ir kitas Karoliaus VI dėdė Burgundijos dukas Pilypas Drąsusis (Phylippe le Hardi): tik iš dalies tesutapo Prancūzijos ir Burgundijos reikalai. Pilypas buvo veiklus valdovas, mandagiai elgėsi su visais, tiek su didikais — tiek su šiaipjau

žmonėmis, dovanų nešykštėjo, didžiai rūpinosi savo dvaru, dar daugiau — savo kuriamąja valstybe. Ją sustiprinti bei padidinti norėdamas kovojo su broliais dėl įtakos sūnėnui karaliui ir, Liudvikui Anjou numirus, pasiėmė valdymo vadžias; nebesiskyrė su karalium, nusivežė jį savo dukatan ir darė jam čia gyvenimą kiek tik galima linksmą. Pats dukas karaliaus vardu vedė užsienio politiką: ruošė žygius prieš Angliją ir į Angliją — gynė nuo jos Flandriją, kurią tikėjosi paveldėsiąs savo uošviui Flandrijos grafui (§ 33) numirus. Bet iš sumanytųjų žygių (1384 - 87 m.) nieko neišėjo, ir 1388 m. Prancūzija ir Anglija ėmė tartis dėl taikos. Antras Pilypo tikslas buvo padidinti Burgundijos dukatas apirusios Vokietijos žemėmis. Pilypas susigiminiavo su Habsburgais ir su Bavarijos Wittelsbachais, o Karoliui VI įkalbėjo vesti Bavarijos duko Stepono dukterį, Bernabò Visconti anūkę Izabėlę (1385 m.). Tačiau praplėsti savo dukato šįkart Pilypui nepasisekė, ir karas su Gelderno duku pasibaigė gėda ir Pilypui, ir Prancūzijai (1388 m.).

Taigi, dėdės, egojistinių savo titulų siekdami, politinės Prancūzijos buities nė kiek nepagerino, greičiau pablogino. Savo valdžią ir žemes didindami silpnino jie karaliaus valdžią, o pačioj karalystėj — kiek išviso kreipė dėmesį į vidaus poditiką — rėmė feodaliją. Tiesa, vargais negalais numalšino, tikrai per anskti numirusio, Karoliaus V laikais prasidėjusias suirutes.

Jau 1378 m. ėmė bruzdėti Languedocas: žmonės, ypačiai miestelėnai, nebenorėjo mokėti vis didinamų mokesčių, kai kur (Puy, Montpellier, Clermont de l'Hérault, Alais) sukilo ir išžudė karaliaus valdininkus. Tuo pat metu prasidėjo suirutė ir Flandrijoj, kur grafas Liudvikas de Maële sukurstęs buvo prieš save didžiųjų miestų demokratiją naujais mokesčiais ir feodalijai bei miestų patricijatui palankia politika. Gandiečiai sukilo, išsirinko kapitaną ir patraukė savo pusėn daug miestų, net Bruges'o darbininkus gelumbininkus. Tas revoliucinis sąjūdis buvo akstinas ir kitiems Prancūzijos miestams. Compiègne, Saint-Quentin išjojo mokesčių reikalaujančius karaliaus valdininkus. Paryžiaus pirklių prevotas, didelės minios lydimas, priėjo prie karaliaus rūmų ir pareikalavo, kad būtų panaikinti visi nauji ančdėliai, ypačiai aides. Liudvikas Anjou pažadėjo pranešti karaliui paryžiečių

norą. Tačiau jie tuo nepasitenkino, vėl apsiautė karaliaus rūmus, kur Karaliaus Taryba posėdžiavo drauge su luomų atstovais, ir privertė valdžią paskelbti, kad dalis mokesčių panaikinama (1380. XI. 14). Novus rex, nova lex, novum gaudium! pabaigė savo prakalbą susirinkusiai liaudžiai advokatas Jean des Marès. Nudžiugusi liaudis išniokojo žydų kvartalą.

Bet išpildyti savo duotųjų pažadų valdžia ir norėdama negalėjo; negryna širdimi, tik baimės verčiama ir žadėjus buvo. Tą pačią ar kitą dieną tarėsi dėl naujų mokesčių su luomų atstovybe, ir įvairių provincijų luomų atstovybės ir États Généraux Paryžiuje (1380 - 82 m) sutiko pagaliau tuos mokesčius paskirti. Bet štai Normandijoj, Roueno mieste sukilo „skardininkai, darbininkai gelumbininkai ir išviso menki žmonės“ (tiesa, iš pasalų kurstė juos kai kurie turtingieji pirkliai), paskelbė savo vadu vieną turtingą gelumbininką, pastatė jam rinkoj sostą, prisiekė įrioglintajam, kaip kokiam karaliui, ir privertė jį panaikinti aides. Tris dienas siautė liaudis, plėšė žydus, persekiojo karaliaus valdininkus, pralotus bei turtuolius, atidarė kalėjimus. Pagaliau susirinkusi katedroj minia paskelbdino Normandijos Chartiją (IV, 72) ir prisiekė ją ginti. Kelios deputacijos buvo nusiųstos Paryžiun karaliaus nuraminti. Paryžiaus atsakyta, kad karalius atvyksiąs ir suseksiąs, kas riebmenų pavalgęs.

Visa tai atsitiko 1382. II, o jau sausio mėnesį, naują aide paskelbus, buvo vėl pradėję nerimastauti paryžiečiai. Niekas nebenorėjo klausyti sumanių ir taikingų Jeano des Marès patarimų. Vasario gale, gandams apie Roueną pasklidus, bruzdėjimas pavirto maištu. Liaudis apsiginklavo, įsteigė savo valdžią ir ėmė žiauriai persekioti valdininkus bei žydus. Roueno malšinti išvažiavęs karalius turėjo skubiai grįžti Vincennės pilin ir nusiuntė Paryžiun Burgundijos duką derėtis su maištininkais, su maillotins (arba maillets, taip buvo jie pavadinti dėl savo ginklų, didžiulių, Rotušę plėšiant, pasigrobtųjų plaktų). Bet maištininkai garsiai reikalavo, kad būtų palikti tiktai Liudviko IX ir Pilypo IV laikų mokesčiai, ir tebeplėšikavo. Valdžia grasino numarinti paryžiečius badu. Bet čia įsidrąsino ar išsigando buržuazija — sudarė savą miliciją, nuginklavo liaudį ir prašė karaliaus nusileisti. Universitetas prisidėjo prie buržuazijos. Valdžia sutiko grįžti prie finansinės Liudviko IX santvarkos ir, su-

ėmus maišto kurstytojus, atleido „gerai Paryžiaus liaudžiai“, o karaliaus susitaikinimą su ja atšventė pavyzdingomis kurstytojų bausmėmis — vieniems nukapota galvos, kiti pakarti, treti kalėjiman sugrūsti. Po kurio laiko — tuo tarpu buvo numalšintas Rouenas ir panaikinta jo komuna — karalius pareikalavo, kad paryžiečiai atiduotų savo ginklus ir vėl mokėtų aides, bet, Jeanui des Marès tarpininkaujant, pasitenkino 80.000 frankų (apie 2 milijonai litų).

Panašūs žemesnių visuomenės sluoksnių maištai — ir dėl tos pačios priežasties, dėl mokesčių — įvyko ir kituose dideliuose miestuose: Amiens'e, Saint-Quentine, Caene, Orléans'e, Mantes'e, Reimse, Laone, Soissons'e, Lyone, o ypačiai Prancūzijos pietuose. Čia vienas karaliaus dėdė, Anjou dukas, buvo visai išdirginęs miestelėnus savo grobuoniavimu, kitas, Berri dukas, žiauriai sukilėlius malšino, viename miestely kuone visus gyventojus iškorė. Dar didino suirutę plėšikų būriai, kuriuos nuolat papildinėjo pabėgėliai iš miestų ir su kuriais nekartą patys miestai susidėdavo. Tie plėšikai vadinami tuchins, krūmininkais. Ilgai reikėjo valdžiai su jais kariauti, iki 1384 m.

Tikru karu pavirto Flandrijos sukilėlių malšinimas. — Stambioji Flandrijos buržuazija troško taikos, ir Bruges'o miestas pasidavė grafui. Bet Gandiečiai tebesipriešino. Prisiminė jie Jokūbo Arteveldės (§ 28) laikus ir 1382. I išsirinko generaliniu kapitanu jo sūnų, kalbų ir „labai sumaningą jaunikaitį“. Teroru suvaldė Arteveldė buržuaziją, konfiskacijomis pripildė revoliucinės valdžios iždą. Kadangi grafas nesutiko taikintis su Gandiečiais, Arteveldė pasiūlė jiems — arba, kaip kankiniams, laukti grafo keršto, arba su virvėmis ant kaklo pulti jam po kojų, arba, pagaliau, užpulti jį pačiame Bruges'o mieste. Iš tikro, Bruges'ą Arteveldės kariuomenė paėmė (1382. V. 3) ir apiplėšė, patraukė tuo laimėjimu savo pusėn Ypres'o, Courtrai ir Casselio gelumbių pramonės darbininkus, kurie pasigrobė valdžią ir apsiginklavo prieš grafą. Bet pats grafas suspėjo pasprukti ir, pagelbos prašydamas, kreipėsi į savo žentą ir įpėdinį Burgundijos duką.

Lengva rados Pilypui įkalbėti jaunam karaliui įsibrauti su kariuomene į Flandriją, maištingųjų miestelėnų, be to ir schizmatikų (vadinasi, popiežiaus Urbano VI šalininkų) kraštą. Prancūzai 1382. XI užėmė Ypres'o miestą, ties Roosebeke (XI.

27) sumušė Arteveldės vadovaujamąją Gand'o kariuomenę — pats Arteveldė kaudamasis žuvo, su juo 25.000 flandrijiečių, kurių, „Dievui" (vadinasi, antipopiežiui Klementui VII), „savo karaliui ir savo senjorui grafui neištikimų žmonių", lavonus nugalėtojai išmetė šunims ir laukiniams paukščiams sudrąskyti, — pavergė Bruges'ą ir Courtrai. Paties Gand'o prancūzai nepuolė, gal būt — todėl, kad karaliui nusibodo kariauti, o Burgundijos dukas žvairom žiūrėjo į būsimoj savo grafystėj šeimininkaujančius, kad ir savo paties pakviestus, prancūzus, gal ir todėl, kad Courtrai mieste buvo surasti „labai maištingi" paryžiečių laiškai, kurie sakė juos su Flandrijos sukilėliais susiuosčius: vyriausybė norėjo išravėti maišto diegus pačiame Paryžiuje.

Kaip ten yr — tiek to, bet, karo nepabaigęs, karalius sugrįžo (1382. XII), o po kokių dviejų mėnesių iš Calais uosto įsibrovė Flandrijon popiežiaus Urbano VI palaimintieji „kryžiuočiai" — Norwicho vyskupo, uolaus valstiečių malšintojo (§ 42), vadovaujamieji anglai. Susidėję su Gand'u, užėmė jie Dunquerque bei kai kuriuos kitus miestus ir apsiautė Ypres'ą. Vyskupas visais galimais ginklais kovojo — ir patrankomis, ir ekskomunikomis. Flandrijos grafas ir Burgundijos dukas vėl šaukėsi Karoliaus VI pagelbos, ir prancūzų kariuomenė, kurioj, kaip ir anglų, su popiežiaus (tik čia Klemento VII, čia Urbano VI) sutikimu kovėsi ir kunigai bei vienuoliai, išvadavo Flandriją. Prancūzai būtų galėję paimti Gand'ą ir net patį Calais. Bet Burgundijos dukui Prancūzijos reikalai nerūpėjo: savo uošviui Liudvikui de Maële numirus (1384. I. 30), skubėjo jis pats kuogreičiausiai įsiviešpatauti Flandrijoj. Deja, sunku jam rados vienam kovoti su Gand'u, kuris buvo pasidavęs Anglijai: noroms nenoroms vėl kreipėsi dukas į Karolių ir įkalbėjo jam vieton sumanytojo žygio į pačią Angliją pulti Gand'ą. Gand'o prancūzai nepaėmė, bet, kadangi iš Anglijos pagelbos negavo, Gand'as ir kiti miestai pripažino pagaliau savo grafu Pilypą Drąsųjį (Tournai Taika, 1385. XII. 18): 1386. I. 4 Pilypas ir jo žmona Margarita iškilmingai įžengė į Gand'ą. Flandrija nebeteko savarankiškumo — patapo Pilypo Drąsiojo valstybės provincija, bet nebetekus buvo ir senosios ekonominės savo reikšmės. — Miestų kova savybėj ir su grafu, socijalinė kova pačiuose miestuose ir ilgametis Prancūzų karas su Anglais, kuriame ji noroms nenoroms dalyvavo, pakirto ekonominio jos gyvenimo pagrindus. Po

kelių dešimtmečių Europos prekybos bei pramonės centrai atsidūrė B r a b a n t e ir O l a n d i j o j.

Ne dėl savo karalystės kariavo prancūzai su Flandrija ir Flandrijoj — didino ir stiprino karaliaus dėdės valstybę, kuri faktiškai nebepriklausė Prancūzijos ir netrukus pavirto pavojingu jos priešu, Anglijos sąjungininku. Prancūzija visuose tuose karuose tik viena tepešė: revoliuciniam Flandrijos miestelėnų sąjūdžiui pasibaigus, lengviau rados ir pačios Prancūzijos demokratija suvaldyti. Bet ir čia pasireiškė nelemtoji dėdžių įtaka: kovos su demokratiniais sąjūdžiais ir feodalinės reakcijos būta. Pirmi nukentėjo p a r y ž i e č i a i. Karaliui 1382 m. kariaujant Flandrijoj, jie būrėsi ir tarėsi dėl valdžios sumanytųjų naujų mokesčių, svarstė, kaip geriau galima jiems pasipriešinti; vėl bemaną buvo derėtis su karalium. Bet, Paryžiun atvykęs, karalius nepriėmė jų deputacijos, įžengė į patį miestą su 1200 karių ir liepė suimti visus įtariamus žmones, Jeaną des Marès, parlamento pirmininką, daugelį advokatų, notarų bei pirklių, išviso apie 300 žmonių, o visai tautai — atiduoti ginklus. Paskui panaikinta buvo pirklių prevoto pareigos ir, vietoj cechų renkamųjų magistrų (m a î t r e s), atsirado karaliaus prevoto renkamieji žmonės, p r u d'h o m m e s. Cechininkams uždrausta rinktis ir svarstyti savo reikalai. Kartu prasidėjo ir ekzekucijos. Mirtimi nubaustųjų tarpe žuvo Jean des Marès. „Kurgi mano teisėjai?" — klausė į kaukolyną vežamas advokatas — „Tegul ateina ir pasako man, už ką jie mane pasmerkė mirti!" Atsisakė jis prašyti karaliaus malonės ir, visai miniai verkiant, vyriškai numirė. Be pasigailėjimo nubaustas buvo R o u e n a s (antrusyk, bet be naujų priežasčių) ir — pinigine bauda — L a n g u e d o c o miestai.

49

Kad ir savo žmonių prikišę buvo centrines karalystės įstaigas karaliaus dėdės, liko betgi tose įstaigose daug ir senųjų Karoliaus V valdininkų. Savo įtakos politikai nebetekę, jie tuo aiškiau matė, kiek kenkė karalystei „princų feodalizmas". Ėmė pagaliau jausti tai ir pats 20 metus užkliudęs karalius, o pirmiausia — jam, kaip ir jo broliui, linksmam bei savingam T o u r a i n ė s (vėliau O r l é a n s'o) dukui L i u d v i k u i, nusibodo visur ir visuomet dėdžių klausyti. Nebenorėjo karalius už pavadžio būti

vedamas; pasidavė savo brolio įkalbamas, o brolis susidėjo su senaisiais Karoliaus V patarėjais ir su konetabliu Clissonu. Po Burgundijos duko sukurstytojo ir dėl jo paties kaltės didele gėda karaliui pasibaigusio karo su Gelderno duku (§ 47), Karolius sušaukė Reimso miestan savo Tarybą, kurioj dalyvavo ir dėdės, ir paskelbė tvirtą savo norą valdyti karalystę savarankiškai. Veltui mėgino dėdės jį atkalbinti. Padėkojo jiems karalius už jų tarnybą, bet tik žodžiais: neišpildė jų prašymo — nedavė Burgundijos dukui Normandijos, o Berri dukui Guiennės (1388. XI).

Tuoj atnaujintas buvo centrinių įstaigų personalas. Vyriausybei ėmė vadovauti Bureau de la Rivière, Jean le Mercier, tūli kiti Karoliaus V valdininkai ir kai kurie nauji žmonės, marmousets (tuo žodžiu, reiškiančiu figurėlę, kuria baigėsi durų plaktukai ir žaidų žarstekliai, juokais praminė juos didikai todėl, kad daugumas jų žemo kilimo žmonės buvo). Jie turėjo ir prityrimo, ir tradicijų, ir net bendrąjį politikos planą, kurį nutarė drauge, dermingai vykdyti. Visų pirma pašalino jie dukų paskirtuosius valdininkus, o jų pareigas pavedė savo žmonėms; paskui jų paragintas karalius įsakė perskaityti savo pirmtakūnų ordonansus, patvirtino juos, o kur reikėjo ir papildė. Iš esmės tai buvo administracijos reforma; ir labai įdomu, kad marmusetai mėgino visose įstaigose įvykdyti kooptacijos principą. Pirklių prevoto pareigų tiesiog atgaivinti nedrįsdami, paskyrė jie betgi ypatingą karaliaus valdininką eiti to prevoto pareigų. Pasistengė pagaliau aptvarkyti provincijų valdyseną ir apginti jas nuo valdininkų bei didžiųjų senjorų: 1389 - 90 m. pats karalius su savo broliu Liudviku, dėde Bourbono duku ir su parlamento pirmininku apvažinėjo Languedocą. Stiprus, gražus ir gyvas, dosnus ir mandagus karalius tikrai tapo Karoliumi Mylimuoju, Charles le Bien-Aimé.

Bureau de la Rivière ir Jean le Mercier vedė užsienių politiką. Svarbiausias jų uždavinys buvo taika su Anglija, kur kaip tik tuo metu Richardas II nusikratė savo dėdžių globa (§ 42). Tačiau politikuoti marmusetams rados kur kas sunkiau, nei kraštas gaivinti. — Orléans'o dukas Liudvikas mielai atidavė jiems visą juodąjį darbą, bet aukštosios politikos srity, kaip ir visi princai, atidžiai savo tikslų žiūrėjo. Buvo jis vedęs Milano senjoro Giano Galeazzo Visconti (§ 22) dukterį Va-

lentiną, o kraičio gavęs Asti grafystę ir pažadėjimą, kad paveldės visą Milano valstybę, jei tik numirs Gian Galeazzo sūnaus nepalikęs. Gian Galeazzo norėjo tuo susilpninti Bavarijos įtaką Prancūzų politikai ir įpainioti juos į šiaurės Italijos reikalus. Riteriškasis Karolius VI tuoj užsidegė aktyvios itališkosios politikos planais. Savaime suprantama, laikėsi jis sąjungos su Liudviko uošviu Gianu Galeazzo ir nesutiko su Florencijos pasiūlymu pasidalinti su ja Milano valstybę. Palankesnis buvo jis antipopiežiaus Klemento VII projektams. O Klementas siūlė Liudvikui Orléans'ui naują, iš Bažnyčios žemių šiaurės Italijoj sudarytiną valstybę (1385 m. investino Neapolio karalyste Liudviką II Anjou). Tuo būdu tikėjosi Klementas nuveiksiąs Romos popiežių, pirma Urbaną VI, paskui Bonifacijų IX. Tačiau itališkajai Liudviko Orléans'o politikai netrukus ėmė priešintis Gian Galeazzo nužudytojo Bernabò Visconti anūkė karalienė Izabėlė ir Burgundijos dukas, Florencijos ir Bavarijos draugas. Liudvikas turėjo atsisakyti nuo savo sumanymo užkariauti Genovą, kuri 1396 m. pasidavė pačiam, tada jau susirgusiam, Karoliui VI. Nesisekė Italijoj ir Liudvikui II Anjou: 1399 m. Vladislovas Durazzietis išvijo jį iš Neapolio karalystės.

Taigi, užuot baigus karą su Anglija, valdžia be reikalo ir be sėkmės eikvojo tautos jėgas užkariaujamai princų politikai paremti. Aiškios politinės programos nebuvo, nes karalius ne marmusetų klausė, o broliui Liudvikui nusileisdinėjo. Išviso bodėjosi kiek Karolius savo pareigomis; tiesa, ir laiko jam nebeliko joms atlikinėti. — Linksmai gyventa karaliaus dvare: procesijoms, pokyliams, baliams ir kitoms pramogėlėms galo nebuvo. Visa tai nuolat dirgino Karoliaus nervus, kuriuos jis, liguisto tėvo ir nevisai sveiko proto motinos vaikas, ir iš prigimties blogus turėjo.

Paryžiaus gatvėje 1392. VI. 13 apie vidurnaktį Bretagnės duko brolėnas su savo tarnais pasikėsino nužudyti senąjį duko priešą, karaliaus labai mylimąjį konetablį Clissoną. Kad ir nepavojingai sužeistas buvo konetablis, baisiai sujaudino betgi tas pasikėsinimas ir patį karalių, ir jo patarėjus. Mat, visiems buvo žinoma, kad Bretagnės dukas Jean de Monfort seniai jau ėmė kovoti su Karoliaus patarėjais ir kad slapta rėmė jį čia karaliaus dėdės. Valdžia pasiryžo energingomis priemonėmis nukreipti gresiantį jai trijų dukų maištą ir pirmiausia

nubausti Monfort'ą. Pats Karolius nuvedė kariuomenę Bretagnės link. „Rugpiūčio mėnesio 5 dieną karalių Mans'o girion įjojant sutiko kažkoks pamišėlis ir sušuko: — Karaliau, kad įžengsi girion ir josi į Mans'ą, tai ištiks tave nelaimė!" — Karaliui bejojant, pamišėlis sugriebė jo žirgą už kamanų: — Jei dar žingsnį — tuoj nebegyvas būsi! — Pamišėliu nusikratyti norėdamas karalius prijojo prie savo pažo kardo pasiimti; bet pažas išsigando ir pabėgo, o karalius — paskui jį. Pasiėmė pagaliau kardą karalius ir iš proto išėjo. Gal būt, taip paveikė jį pyktis ar nusiminimas, o gal — buvo jis apduotas ar apkerėtas, nes užpuolė jis visus, kas ten buvo, ir daug ką sužeidė. Taip ir nesusekta, kas buvo tas pamišėlis. Ir labai sunku buvo suvaldyti karalius, nes niekas nedrįso prie jo prisiartinti; bet pagaliau sugriebė jį riteris" Guillaume Martel. Dėdės dukai sustabdė pradėtąjį žygį, liepė nuvežti ligonį į Mans'o miestą ir tą patį vakarą pašalino marmusetus.

Po trijų savaičių karaliaus liga pavirto chroniniu pamišimu, kuris reiškėsi bendru proto susilpnėjimu ir perijodiniais šėlos priepuoliais. Kartais atrodė jis pasveikęs, todėl jis nuversti ar karalystei regentas paskirti buvo negalima; bet karaliauti negalėjo Karolius ir protarpiais. Valdžia vėl pateko į Burgundijos duko ir, iš dalies, Berri duko rankas. Tiesa, Liudvikas Orléans'as irgi norėjo pirmininkauti taryboms, bet Bourbono dukas įkalbėjo jam bent laikinai nusileisti dėdėms; sutiko, nes, kaip ir jaunajai karalienei Izabėlei, magėjo jam linksmas dvaro gyvenimas, pokyliai, kaukių baliai, šokiai, puikūs drabužiai.

„Tas princas", rašo apie Orléans'o duką Christinė Pisietė, „mėgsta kilnius žmones ir drąsuolius, kurie atlieka žygdarbius ir didina visur Prancūzijos vardą bei garbę. . . Dabar jis yra Prancūzijos riterių globėjas, ir daug jų, gražių, jaunų, nepaprastai pasipuošusių bajoraičių, vieši puikiame jo dvare. Iš visur viliojasi juos jaunoji duko grožybė ir jo prašmatnumas; visus mielai ir mandagiai jis priima". Buvo Liudvikas gražiai išauklėtas, mėgo literatūrą ir meną, daug puikių pastatų prisistatė. Ištikimybės savo žmonai nepaisė. „Esu daug mylėjęs ir daugelio mylėtas: tai Amūras padarė", sakydavo. Liežuvauta, kad karalienė Izabėlė su juo ne tiktai linksminosi ir šoko. Tačiau Liudvikas neniekino politinių savo tikslų. Valdė jis Orléans'o dukatą, Périgord'ą, Valois, Beaumont'ą, Dreux, Blois, Soissons'o, Angoulêmės ir Porcieno

grafystes, Couci senjoriją ir Asti grafystę Italijoj. Kadangi visos tos žemės nesudarė tolydinio ploto, Liudvikas stengėsi įsigyti naujų feodų, kurie jas sujungtų. Taip antai, prisijungė Vertu grafystę ir net Luxemburgo dukatą. Tuo būdu kūrėsi jis didelę valstybę, kuri turėjo įsiterpti tarp dviejų Burgundijos duko valstybės dalių ir vieną (Artois bei Flandriją) nuo antros (Burgundijos dukato) atskirti. Esam jau matę, kad su Pilypu Drąsiuoju Liudvikas susidūrė ir Italijoj.

Savo planams vykdyti reikėjo jam karaliaus pagelbos, ir dėl jos nuolat kovojo jis su Pilypu; bet pastarąjį iki jo mirties rėmė karalienė, ir Liudvikas įsigydavo įtakos valdžiai tik tada, kai Karolius neilgam pasveikdavo. Prancūzijos politikai vadovavo Pilypas, ir šįkart Burgundijos interesai sutapo su karalystės. Pilypas įkūnijo tai, ko siekė marmusetai. Ekonominiai Flandrijos ryšiai su Anglija privertė jį taikintis su Richardu II ir taikinti Richardą su Karolium. Richardas vedė (1396. XI) „jauną" (nebuvo jai nė 8 metų sukakę) „margaritą, brangųjį akmenėlį", Karoliaus VI dukrelę Izabėlę ir pasirašė paliaubų sutartį 30 metų. Bet 1399 m. nuvertė Richardą Heinrichas Lancasteras. Tiesa, Heinrichas IV kariauti su Prancūzija dar negalėjo ir patvirtino minėtąsias paliaubas, o 1403 m. su Karoliaus sutikimu Pilypas Flandrijos vardu ėmė derėtis su Anglija ir dėl prekybos sutarties. Orléans'o dukas be sėkmės priešinosi taikos politikai. Labiau jam sekėsi Vokietijoj, kur imperatorius Vaclovas davė jam Luxemburgą (1402 m.), o Gelderno dukas pripažino jį savo siuzerėnu (1401 m.). Tai lygia dalia buvo pavojinga ir Burgundijos sąjungininkui Bavarijai, ir pačiai Burgundijai.

Pilypui Drąsiajam numirus (1404 m.), Burgundijos dukatą ir Flandriją paveldėjo jo sūnus Jonas Bebaimis (Jean Sans Peur). Ne kokį, greičiau nemalonų įspūdį jis darė — negražus, žemo stogo, su neproporcijonaliai didele galva, su nepasitikėjimą žmonėms ir pagiežą reiškiančiu veidu; nei vilkėti, nei kalbėti nemokėjo, tik pažadų nešykštėjo; bet viskuo domėjosi ir visa žinojo, kas tik galėjo jam būti naudinga, tėvą pralenkė savo garbėtroška; prireikus buvo drąsus; demokratiniu savo elgesiu daug žmonių paviliodavo, ypačiai Orléans'o duko priešus.

Liudvikas puikiai pasinaudojo Pilypo Drąsiojo mirtimi ir tuo, kad jo įpėdinis priverstas buvo ilgam nuvažiuoti savo dukatan. Karalienė, kurią kiršino šiurkštus Jonas Bebaimis, persimetė

Liudviko partijos pusėn. Burgundijos dukas viliojosi Paryžiaus buržuaziją, dėjosi ginąs karalystės finansus bei įstatymus ir priešinosi Liudviko kurstomam naujam karui su Anglais. Abu dukai šaukėsi į Paryžiaus apylinkes savo vasalus; 1405. VIII ir IX visi laukė pilietinio karo, bet spalių mėnesį priešai netikėtai susitaikino. Tiesa, abu tik vienas antrą apgaudinėjo; ir 1407. XI. 23, sutemus, Jono žmonės užpuolė ir nužudė jojantį gatvėje Liudviką. Po kelių dienų Jonas pats prisipažino, kad „velniui tarpininkaujant" kaltas tuo nužudymu, ir skubiai apleido Paryžių.

50

Liudviko Orléans'o nužudymas ne tik nepabaigė partijų kovos, bet buvo baisiosios suirutės pradžia. Liudviko našlė atvyko Paryžiun ir reikalavo teisybės bei teismo. Apie ją susispietė diduomenė. Dukienei numirus, jai ėmė vadovauti duko sūnaus K a r o l i a u s uošvis, galingasis Akvitanijos grafas B e r n a r d a s VII d'A r m a g n a c. „Armanjakais" tapo Berri, Bourbono ir Bretagnės dukai, Clermont'o ir Alençono grafai, konetablis d'A l b r e t ir daugelis kitų didžiųjų senjorų. Bet viena diduomenė Liudviko nužudymu ir tesipiktino, be to greičiau todėl, kad bijojo Burgundijos duko ar kad jam pavydėjo. Nemėgo nužudytojo duko nei Paryžiaus universitetas — jį dukas buvo įžeidęs savo išdidumu ir tuo, kad įkalbėjo karaliui pripažinti (1403 m.) Avignono popiežių B e n e d i k t ą XIII, kurio nenorėjo klausyti universiteto vadovaujamoji dvasininkija, — nei demokratiniai visuomenės sluoksniai, ypačiai paryžiečiai. Seniai jau ėjo gandai, kad karalienė ir dukas norį sunkiais mokesčiais įvaryti liaudį į pragaištį ir todėl kovoją su Burgundijos duku, tikruoju liaudies gynėju. Jonas Bebaimis buvo, girdi, siūlęs refomų programą. „Burgundijos dukas nori, kad karalystę valdytų trys luomai, kaip kadaise buvo, karaliaus ir tautos labui ir kad geri žmonės, darbininkai bei pirkliai, turėtų gerą valdžią, taiką saugančią". Karalius esąs sveikas ar — sergąs tik tada, kai to Orléans'o dukas noris; tas dukas net manąs karalių nužudyti. Taigi, neaprimęs dar demokratijos bruzdėjimas sijo su politinių partijų kova, o Burgundijos dukas tapo demokratijos vadu.

Jis ir dėjosi jai vadovaująs, juo labiau, kad palaikė jį giminės ir Flandrija. — Amiens'o miestan pasikvietė jis teologą J e a-

ną Petit ir kai kuriuos kitus universiteto profesorius, pasitarė su jais ir 1408. II grįžo Paryžiun. Čia dukams ir įtakingiems valdininkams susirinkus perskaitė Jean Petit ilgą savo parašytąją duko apologiją. Teologijos profesorius įrodinėjo, kad gobumas, cupiditas, esąs didžiausia blogybė ir nuodėmė. Iš jos visos kitos einančios, ir ji daranti žmones nusikaltėlius. Gobus princas tampąs tironu, kuris galima esą nužudyti. Toks „tikras tironas" buvęs Orléans'o dukas; taigi, Burgundijos dukas galėjęs ir net turėjęs jį nužudyti. Daugiau, kaip profesoriaus argumentavimas, svėrė, žinoma, paryžiečių bruzdėjimas. Karalienė su dofinu Liudviku paliko Paryžių; Jonas privertė karalių pasirašyti atleidžiamąjį laišką. Tačiau greit ir pats prispirtas buvo skubiai nuvykti Flandrijon sukilusių Liegės miestelėnų malšinti. Jo priešai tuoj grįžo Paryžiun ir ėmė ruoštis su juo kariauti. Bet dukas buvo perdaug galingas ir pats grasino armanjakams karu; abi partijos delsė tad pradėti karą, kelis kartus taikinosi ir kiekviena ieškojosi sąjungininkų. Jonui Bebaimiam pirmam šovė galvon laiminga, bet nelabai patrijotiška mintis susidėti su Anglais (1411 m.). Jų pulkų talkinamam pasisekė jam atremti Paryžiuje įsiviešpatauti norį armanjakai, bet tada ir armanjakų vadai ėmė derėtis su Lancasteru (1412 m.), žadėjo atiduoti jam Akvitaniją, o patys prašė už tai pagelbinės kariuomenės. Burgundijos dukas susekė slaptas tas derybas, ir jam pavedė karalius bei dofinas ginti tėvynę. Tačiau negalėjo jis nuveikti armanjakų, kad ir nebuvo jiems atsiuntę kariuomenės Anglai; Auxerrės mieste pasirašė su jais naują taiką (1412. VII). Jaunasis Orléans'o dukas Karolius, armanjakų vadas, pinigais turėjo atlyginti įsibrovusiems pagaliau Prancūzijon ir priėjusiems Loirę anglams, kad jie pasitrauktų.

Dukams besiruošiant kariauti ir besitaikinant, krašte pilietinis karas prasidėjo. Paryžiuje burgundininkai plėšė ir žudė armanjakus, naikino juos, „kaip šunis"; mušė visus, kas nešiojo žaliosios jų kepuraitės su Šv. Andriaus kryžium; gatvėse tysojo nepalaidotųjų armanjakų lavonai, kuriuos draskė šunes ir laukiniai paukščiai. Caeno miesto magistratas 1410 m. liepė sudeginti Orléans'o duko šalininkų namus; iš Dijono visi armanjakai buvo ištremti. Nešvelniau elgėsi ir armanjakai su burgundininkais. Visur ėmė maištininkauti ir plėšikauti kaimiečiai; vėl priviso plėšikų būrių — prancūzų, gaskonų, ispanų ir anglų.

Valdininkija ištvirko; visas valdymo aparatas išgvero. Visai natūralu, kad atgijo ir karalystės reformos idėja.

Ją kėlė aikštėn ne royetaux de grandeur (vadinasi, turtingieji pirkliai, kurie mielai naudojosi suirute), bet smulkioji buržuazija. Ji daugiausia kentėjo ir daugiausia skundėsi valdžia; nuo 1408 m. nuolat bruzdėjo. Dėl gandų, dėl mažų vaidų greit susirinkdavo suirzusių žmonių minia, triukšmaudavo, dažnai, reformų reikalaudama, vaikščiojo gatvėmis. Ypačiai nerimastavo mėsiai, o su jais — jų cecho priklausantieji darbininkai— kailialupiai (écorcheurs), mėsinėtojai (tripiers) ir kt., „skurdžiai gyveną ir pikti žmonės, kurie galėjo daug nežmoniškų darbų pridaryti". Turtingieji mėsiai Legois, Saint-Yon ir Thiber vadovavo tam revoliuciniam, triukšmingam ir savavališkam sluoksniui, kurstė ir kitus darbininkus. Jonas Bebaimis stengėsi jiems įtikti; siuntinėjo įtakingiems mėsių cecho žmonėms ir net kai kuriems kailialupiams, taip antai, Simonui Caboche'ui, geriausių Burgundijos vynų; 1411 m. liepė iškilmingai palaidoti mėsių Legois ir pats į kapus palydėjo. Beveik visus Paryžiaus miestelėnus jis prisiviliojo, o jie buvo jau susitvarkę: susibūrė dešimtinėmis, šimtinėmis ir kvartalais, apsiginklavo ir išsirinko vadus; vėl atsirado renkamieji échevinai ir pirklių prevotas.

Burgundijos dukas rėmė paryžiečius, bet ir pats jais rėmėsi; norėjo savo labui išnaudoti jų sąjūdį, bet priverstas buvo ir jų noro paisyti, nusileisdinėti jų vadais tapusiems savo šalininkams arba burgundininkais tapusiems jų vadams. Sąjūdžiui vadovavo ir jo programą aiškino Finansų Tarybos pirmininkas Eustache de Loitre, karaliaus sekretorius Guillaume Baraut, daktaras Jean de Troyes, Pierre Cauchon ir kiti universiteto profesoriai, be to — kailialupys (écorcheur) Simonas Caboche ir budelis Capeluche, kurių dviejų klausė mėsiai. Jono agentai kurstė, organizavo ir siejo su paryžiečiais kitų didžiųjų miestų — Roueno, Reimso, Soissons'o, Laono — pirklius, amatninkus bei liaudį. Paryžiečiams pagaliau sukilus, žadėjo jiems padėti ir Gand'o miestas, garsusis demokratijos židinys.

Tokiomis sąlygomis sunku buvo karalystė valdyti ir ji nuo anglų ginti, juo labiau, kad pinigų valdžia visai pristigo. Jono Bebaimio spiriama, sušaukė ji 1413. I Languedoïlio Etats Géné-

raux. Tik dėl prasidėjusio pilietinio karo maža atstovų tesusivažiavo, ir susirinkimui natūraliai ėmė vadovauti Paryžius ir jo universitetas. Valdžia prašė paskirti naujus mokesčius; atstovai patarė jai apdėti tais mokesčiais valdininkus bei princus, reikalavo reformų, kontrolės ir kad būtų persijotas centrinių įstaigų personalas. Universiteto atstovas Eustache de Pavilli pusantros valandos skaitė universiteto ir Paryžiaus miesto peticiją. — Karalius nebeturįs pinigų todėl, kad jo valdininkai blogai valdą finansus, begėdiškai vagią ir visur kišą savo gimines bei draugus. Pranešime specijaliai buvo paminėti ir apkaltinti 22 valdininkai. Siūloma buvo pašalinti finansų valdininkai, konfiskuoti jų turtai, panaikinti visokios dovanos bei algos, apdėti mokesčiais princai, pertvarkyti finansų valdysena, Parlamentas, Finansų Taryba ir Karaliaus Taryba, pagaliau paskirti kontrolės komisija. Valdžia su ta peticija sutiko, daug valdininkų pašalino; dofinas įsteigė reformų komisiją, kurioj dalyvavo karaliaus ir Burgundijos duko patarėjai, jų tarpe ir Pierre Cauchon.

Deja, dofinas Liudvikas, 16 metų jaunikaitis, buvo nepopuliarus. Kaltino jį prašmatniu bei palaidu gyvenimu; nekentė jo bičiulių ir patarėjų, tautos (vadinasi, pirmiausia Burgundijos duko) priešų. Penktą dieną po minėtojo luomų atstovybės posėdžio (1413. IV. 27) Caboche'o vadovaujami mėsiai ir kailialupiai užplūdo miesto gatves, privertė pirklių prevotą duoti jiems ginklų bei miesto vėliavą; 28 d. apie 3.000 ginkluotųjų žmonių susirinko ties Rotuše (Grèvės aikštėje), o iš čia nuėjo Bastilijos link, kur buvo pasislėpęs Paryžiaus prevotas Pierre d'Essart. Tuo tarpu kita minia — jai vadovavo Eustache de Loitre, Guillaume Baraut, Pierre Cauchon, Jean de Troyes, Legois ir Caboche — apgulė paties dofino rūmus; pirma geruoju prašė, kad išduoti būtų jai „išdavikai", paskui įsilaužė į rūmus ir pati juos, dofino kanclerį bei kitus, suėmė, o kai kuriuos čia pat nudėjo. Kitą dieną kabochininkai išsiuntė „geriesiems miestams" laišką, kur patarė jiems suimti neištikimuosius žmones. „Tai pradėję esam daryti ir darysime iki galo".

Iš tikro, gegužės mėn. 9 d. kabochininkai vėl ėmė maištininkauti; 10 d. Eustache'o de Pavilli pasiūlymu surašė valdininkus išdavikus, o paskui patys 20 žmonių suėmė ir savo žmones paskyrė dofino kancleriu, Paryžiaus kapitanu ir jo padė-

jėjais. Pasveikęs Karolius VI dėjosi paryžiečių globėju ir mėgino juos nuraminti. Bet 22 d. sukilėlių vadai su didele minia apsupo jo rūmus; išaiškino jam, kas buvę ir esą jo priešai; įteikė jam „išdavikų" sąrašą ir reikalavo, kad visi jie tuoj būtų atiduoti tautai. Veltui ramino maištininkus Jonas Bebaimis, kuris vedė už rankos dofiną braukdamas jam ašaras, veltui karalienė „mirtinai susirgo", o kilniosios ponios latakus ašarų liejosi ir kūkčiojo. Ne tik kad nesidavė permaldaujami maištininkai, bet 24 d. Jean de Troyes jų vardu pareikalavo, kad visi suimtieji būtų ištremti, kad karalius savo laišku patvirtintų visa, ką buvo padarę paryžiečiai ir kad karaliaus ordonansu būtų paverstas minėtosios komisijos jau sudarytas reformų projektas. — Karalius ir dofinas, princų, vyskupų, riterių, universiteto rektoriaus bei profesorių, pirklių prevoto, échevinų ir daugelio miestelėnų lydimi, atvyko 26 d. į ypatingąjį Parlamento posėdį (vadinamąjį lit de justice) ir įsakė paskelbti komisijos projektą. Kitą dieną karalius jį patvirtino. Tai ir buvo vadinamasis Caboche'o Ordonansas (L'Ordonnance Cabochienne).

Komisijos nariai apdorojo ir apkodifikavo senuosius karalių ordonansus, daug kur juos papildė ar pakeitė. Reformatoriai sąžiningai stengėsi sutvarkyti Prancūzų monarchiją, aprūpinti įstaigas geresniais valdininkais, o valdininkus sudrausti nuolatinės kontrolės sistema. Luomų atstovybei pačiai save sukompromitavus, nė nemėginta ja pasiremti. Pagal ordonansą valdymo pamatas, tai centrinės įstaigos, pirmiausia Parlamentas ir Finansų Taryba (Chambre des Comptes). Jų posėdžiuose visi svarbieji klausimai turį būti ne tik sprendžiami, bet būtinai svarstomi ir balsuojami, kas, žinoma, darė tarybų narius atsakingesnius ir laidavo tam tikrą valdymo kontrolę. Be to, ordonansas įsakė kancleriui ir kitiems valdininkams tam tikrais atvejais tartis su specijaliai kviečiamųjų kompetentingų žmonių tarybomis. Net provincijų valdininkai turį prireikus kviestis karaliaus „advokatus, prokurorus ir kitus patarėjus" (autres gens de conseil du pays). Bailyvams įsakyta kai kurių klausimų svarstyti šaukti „didžiausios ir sveikiausios dalies gyventojų" tarybas. Visa tai primena Karoliaus V valdyseną. Taip pat juo, iš dalies ir marmusetais, sekė reformatoriai nusakydami taisykles, kuriomis turi būti papildinėjamos tarybos ir išviso valdininkija.

Tarybų narius bei valdininkus turi skirti ar pačios tarybos, ar specijaliai sušaukiamų valdininkų komisijos.

Caboche'o Ordonansas sako, kad su revoliuciniu kabochininkų sąjūdžiu ir su Burgundijos duko intrygomis susijęs buvo rimtų bei sumaningų žmonių darbas, geriausias valdžios tradicijas gaivinąs. Tačiau Paryžiuje tebeviešpatavo kabochininkai, o nei jie patys, nei juos kurstę demagogai negalėjo ne tik kad įvertinti, bet ir suprasti ordonanso reikšmės. Ne valdysena — tiktai atskirus žmones viskuo jie kaltino ir tuos žmones pasiutiškai persekiodavo. Patys norėjo valdyti karalystę — žudė „išdavikus", teroru baugino valdžią, paskyrė ir ėmė rinkti mokestį karui su Anglija. Nebeklausė jie pagaliau ir Jono Bebaimio ir jo politikai greičiau kenkė, nei padėdinėjo. Dofinas slapta ėmė derėtis su armanjakais, kurie buvo jau sušaukę kariuomenę ir ruošėsi žygiuoti Paryžiun „karaliaus išvaduoti". Bet ir šįkart visa pasibaigė nauja princų sutartimi — Pontoisės Taika (1413. VII. 28), kurią pasirašė Berri dukas, Jonas Bebaimis, Karaliaus Tarybos nariai, universiteto rektorius, pirklių prevotas ir échevinai. Tada su stambiosios buržuazijos pagelba valdžia suvaldė kabochininkus, kurių nebegynė Burgundijos dukas. Tuo pats jis sugriovė savo galią Paryžiuje, kur greit įsigalėjo armanjakai; skubiai turėjo pabėgti Burgundijon. Naujas ypatingas parlamento posėdis (1413. IX. 5) panaikino Caboche'o ordonansą. Iki 1414. VII armanjakai žiauriai malšino kabochininkus; su Burgundijos duku jie susitaikino (1415. II) ir vėl — nenuoširdžiai ir neilgam.

51

Tuo metu Burgundijos dukas buvo jau slaptai susitaręs su Heinrichu V. Leicestero sutartimi (1414. V. 23) Jonas Bebaimis turėjo padėti Heinrichui užkariauti armanjakų princų žemes ir nesikišti į Heinricho karą su Karolium VI; Heinrichas žadėjo jam už tai karaliaus domėno dalį; be to sutiko Jonas, Heinrichui Prancūzijoj įsikaraliavus, pripažinti jį savo siuzerėnu. Atrodo, kad kartu ir su Heinrichu susitardamas, ir su armanjakais bei karalium susitaikindamas, Jonas norėjo iš abiejų pusių apsisaugoti ir laukti, kas laimės: Prancūzija ar Anglija. Bet Heinrichas juo pasitikėjo ir ruošėsi kariauti. Leicestero parlamentui (1414. V) Exetero dukas aiškino, kad palyginti su Sko-

tija Prancūzija „yra labai derlingas kraštas, magus ir turtų sklidinas; turi juk daug turtingų miestų, puikiausių dvarų, begalę pilių, 24 galingus dukatus, daugiau kaip 80 tirštai gyvenamų provincijų, 103 garsias vyskupystes, daugiau kaip 1.000 riebių vienuolynų ir 90.000 parapijų". Pats Heinrichas nuo 1414. II rinko karo medžiagą ir maistą.

Anglijos paliaubų sutartis su Prancūzija turėjo pasibaigti 1415. II. 2. Bet jau 1414. VIII Heinricho pasiuntiniai pareikalavo Karoliaus VI, kad „grąžintų" Heinrichui Prancūzų karalystę ir išleistų už jo savo dukterį Kotryną. Prancūzai griežtai neatsisakė, delsė, nors Heinrichas tikrai apiberdavo Karolių savo laiškais, kur devynias galybes Šv. Rašto tekstų citavo ir Dievo vardu siekė, kad jam pačiam nieko nereikią ir kraujo pralieti bijąs. Taika vieno Prancūzų karaliaus tepriklausanti. Mat, Heinrichas buvo ne tik nesąžiningas politikas, bet ir labai pamaldus žmogus, o anglų ir pamaldumas dažnai praktiškas bei tikslingas, tad veidmainiškas kiek. Karūną užsidėdamas, Heinrichas pats save savo jaunystės nuodėmėmis apkaltino, kad ir niekuomet nebuvo buvęs Shakespearo atvaizduotasis princas palaidūnas.

Atvyko pagaliau, 1415. VI, Anglijon Karoliaus VI pasiuntiniai; siūlė Heinrichui vesti Kotryną, bet vieton visos karalystės pasitenkinti 850.000 écus d'or (apie 2.000.000 litų) ir Akvitanijos dalimi. Heinrichas prašė daugiau, ir prancūzų pasiuntinys karaliaus vardu jam atsakė, kad Karolius esąs vienintelis tikras Prancūzų karalius, o jis, Lancasteras, netikras Anglų valdovas. „Baisiai supykęs", Heinrichas „daug išdidžių žodžių prisakė ir liepė pasiuntiniams važiuoti atgal; jis pats negaišdamas paskui juos vyksiąs".

Iš tikrųjų, 1415. VIII. 13 Heinrichas su 30.000 karių išlipo Normandijoj, netoli nuo Seinės žiočių ir apsiautė Harfleuro uostą, kurį norėjo padaryti antru Calais. Kadangi pačiame mieste gynėjų buvo nedaug, o karalius ir dofinas atsakė jo pasiuntiniams, kad karaliaus kariuomenė dar nesusirinkus ir negali greit ateiti pagelbon", tai harfleuriečiai nutarė pasiduoti Heinrichui. „Jų pasiuntiniai buvo nuvesti į vieną palapinę, atsiklaupė čia, bet karaliaus nematė; paskui į kitą palapinę įvesti buvo, kur ilgai klūpėjo, bet vėl nepamatė karaliaus. Paskui buvo jie įvesti į trečią palapinę, kur karaliaus irgi nebuvo. Pagaliau nuvedė juos ten, kur sėdėjo karalius. Ilgai jie čia klūpėjo, o karalius nema-

lonėjo nė pažvelgti į juos; tik gerokai jiems paklūpėjus, težvilgterėjo į juos karalius ir mostelėjo Dorseto grafui, kad paimtų iš jų raktus“. Bet romiai, basas įžengė Heinrichas į miestą, nuėjo tiesiog į Šv. Martyno bažnyčią ir ilgai čia meldėsi, dėkojo Dievui už Jo suteiktąjį laimėjimą. Įsakė jis po to visą grobį surašyti ir nusiųsti Anglijon, o daug kunigų bei moterų iš miesto ištrėmė.

Neilgai — tik tris savaites — tetruko Heinrichas Harfleure: X. 8 nužygiavo Calais link, nes pervėlu jau buvo žygiuoti į Paryžių. Tuo tarpu konetabliui Karoliui d'Albret pasisekė sušaukti ties Roueno miestu didelė kariuomenė, apie 50.000 žmonių. Karaliaus Taryba kvietėsi talkon ir abu priešus, Burgundijos ir Orléans'o dukus, tik dėl atsargumo prašė jų likti su savo pulkais savo žemėse, kol būsią pašaukti specijaliai. Jonas Bebaimis, slaptas Heinricho sąjungininkas, dėjosi labai įžeistas tokiu nepasitikėjimu. Kas gi galįs manyti, rašė, kad jis ir jo brolėnas, Orléans'o dukas, neišpildysią savo pareigų ir tuo baisiai nusidėsią Dievui, karaliui ir visai karalystei? Tačiau pats jis uždraudė savo vasalams dalyvauti prancūzų kariuomenės operacijose. Tiesa, ne visi jo paklausė. Jono pagelbinių pulkų stoka, be abejo, rados prancūzų kariuomenei mažiau pavojinga, nei feodalinis tos kariuomenės pobūdis. Kad ir primygtinai prašėsi dalyvauti kariuomenėj miestelėnai, vadai tik patrankų iš miestų tepasiėmė; miestų lankininkus bei arbaletininkus paniekino. Kariuomenei vadovavo jauni princai, kurie nieko nenusimanė apie tikrojo karo meną ir nė girdėt nebuvo girdėję apie Du Guesclino taktiką. Tie vadai ne tiek stengėsi užkirsti anglams kelią į Calais, kiek su jais riteriškai susikauti. Veltui senasis Berri dukas patardinėjo jiems susidrausti ir nepulti anglų; viena tepešė: karalius ir dofinas grįžo Rouenan.

Nė geros pozicijos nemokėjo išsirinkti prancūzai; sustojo tarp Azincourt'o ir Tramecourt'o ant siauros nedidelės aukštumos, kur negalima buvo plačiai išrikiuoti kariuomenės. Be to, visą naktį pylė kaip iš karties ir žemė tiek patižo, kad brėkštant riteriai turėjo nusėsti nuo žirgų ir išsirikiavo purvyne 30—40 eilėmis, ilgos lytingos nakties ir sunkių ginklų išvarginti; tik du raitelių būriai teliko — abiejuose rikiuotės sparnuose. Anglai spalių 24 d. aptiko prancūzų kariuomenę, bet, Heinricho įsakyti, visą naktį ilsėjosi. Rytą Heinrichas apsiginklavo, išklausė, kaip paprastai, trejų mišių, išrikiavo savo kariuo-

menę ilgu, bet tik 4 eilių ruožu ir iki 11 valandos laukė prancūzų puolant. Pagaliau įsakė savo lankininkams pradėti kautynes. Drąsiai puolė artėjančius priešus sunkiai ginkluoti prancūzų riteriai, strėlėmis apiberiami, saulės apreibinami eilė po eilės krito, o anglai iš lėto prancūzų kariuomenę siautė. Sparnuose besikaujančių prancūzų raitelių žirgai, piestu stodami, puolė ir ardė pačių prancūzų rikiuotę. Tai pastebėję, anglų lankininkai pametė savo lankus bei strėlines, išsitraukė kardus ir susipynė su priešais, „kaip į priekalą daužė". Tuoj atūžė jiems talkon anglų jietininkai ir riteriai. Heinrichas laimėjo kautynes.

Daug prancūzų žuvo: dar daugiau paėmė anglai nelaisvėn, tiek, kad Heinrichas net išsigando. Bijodamas, kad belaisviai nepradėtų vėl kautis, liepė savo lankininkams juos išžudyti. Tik apie 500 belaisvių gyvų beliko, iš jų Bourbono ir Orléans'o dukai. „Pralinksmėk truputį, gražusis brolau!" — ramino Heinrichas Orléans'o duką Karolių — „Dievas maloningai suteikė man pergalę, ne todėl, kad esu Jo malonės vertas, bet tikiu, kad norėjo Jis prancūzus nubausti. Tai nenuostabu, jei tik teisybė yra, ką esu girdėjęs. Mat, sakoma, kad niekur ir niekuomet nebuvo tiek netvarkos, gašlybės, nuodėmių ir kuoblogiausių ydų, kiek yra jų dabar Prancūzijoj". Karaliaus davatkos žodžiai vargu ar guodė jauną (gimė 1391 m.) ir sąmojingą duką, vieną iš gražiųjų Prancūzijos poetų. Gal būt, Heinrichas netiesiog padėjo augti švelniam Karoliaus talentui: tik meilė ir poezija belikus buvo iki 1440 m. Anglijoj nelaisvėj gyvenusiam princui. Kūrė jis čia meistriškai apdorotas balades, r o n d e a u x, v i r e l a i s; gaivino kurtuazinės lyrikos temas ir vaizdus; nieko iš esmės naujo nesakė, bet senuosius motyvus apindividualino ir rutulavo saikingai bei skoningai. Reiškė jis ir savo meilę tėvynei, d o u c e F r a n c e, kur taip troškęs grįžti, kurios netolimą krantą giedriom dienom matęs anapus jūros žaliuojant. Neperdidelė toji meilė tėvynei buvo, bet graži ir žmones graudeno. Jaunojo princo belaisvio vaizdas žadino prancūzų širdyse tikresnį patrijotizmą, kurį Jeanne d'Arc kūnu padarė.

Bet ilgai dar reikėjo jos žygdarbių laukti. Heinrichui V nuvedus savo kariuomenę į Calais, Burgundijos dukas sumanė užimti Paryžių, kur tebeviešpatavo armanjakai; jo kariai plėšė Brie, Champagnę, Ile-de-France, pats jis Lagni mieste laukė progos įsiskverbti į sostinę (1415-16 m.). Laimė jam šypsojosi. —

Karalienei Izabėlei sukako 45 metai; ji papilnėjo ir sirgo pamėte, bet jokios gėdos nebeturėjo: taip pasiutiškai linksminosi ir su vyrais bovijosi, kad prireikė ištremti ji iš Paryžiaus į Tours'ą. Dofinas Liudvikas tik muzika tesidomėjo; dienomis miegojo, naktimis dykas slankiojo; 1415 m. numirė. Netrukus numirė visai suvaikėjęs Berri dukas Jeanas (1416 m.), naujasis dofinas ir „Sicilijos karalius“ Liudvikas II Anjou (1417 m.). Karaliaus ir trečiojo dofino Karoliaus vardu vyriausybei vadovavo naujasis konetablis Bernardas VII d'Armagnac, drąsus, uolus ir žiaurus senjoras. Nuo anglų, o pirmiausia nuo Burgundijos duko apsiginti norėdamas prisikvietė jis ištikimų sau gaskonų. Normandijoj, Pikardijoj, Champagnėj ir paties Paryžiaus apylinkėse siautė tie žiaurūs armanjakai; kai kur kovėsi su anglais ir burgundininkais, bet daugiausia plėšikavo. Paryžių konetablis teroru valdė. Bet nesisekė jam nei kova su anglais, nei užsienių politika. — Atvyko 1416 m. Paryžiun imperatorius Sigismundas savo giminaičio Karoliaus VI su Heinrichu V taikinti, bet, Anglijoj atsidūręs, pats susitarė su Heinrichu, pripažino jį Prancūzų karalium ir pažadėjo jam padėti kare su Karolium; pasirašė Sigismundas sutartį ir su Jonu Bebaimiu (1417 m.). Mat, pats Paryžiaus paimti negalėdamas, Jonas vėl susiuostė su Heinrichu (1416. X); pripažino jį Prancūzijos karalium ir net pasiūlė jam padėti įsigyti sostą visomis slaptomis priemonėmis, o karaliui įsibrovus Prancūzijon, kariauti su jo priešais.

Heinrichas 1417. VIII. 1 vėl išlipo Normandijoj, ties Trouville; po kelių dienų Jonas nužygiavo Paryžiaus link. Manifestu apkaltino jis visomis nelaimėmis armanjakus ir žadėjo panaikinti aides bei kitus mokesčius. Susitaikinęs su ištremtąja karaliene, sudarė Troyes mieste naują Prancūzijos vyriausybę, kuriai oficijaliai ėmė vadovauti pati Izabėlė, „Dievo malone Prancūzijos karalienė“. Tuo tarpu Paryžiuje slaptai būrėsi armanjakų priešai. Vienas burgundininkas 1418. V. 28 naktį atidarė miesto vartus Jono kariuomenės būriui. Įsiskverbęs į Paryžių tas būrys susidėjo čia su paryžiečiais sukilėliais ir netikėtai užpuolė armanjakus. Daugumas jų buvo išžudyti; žuvo ir Bernardas d'Armagnac. Paryžiaus prevotas Tangui du Châtel suspėjo pasprukti į Meluno miestą su dofinu. Burgundininkų teroras pakeitė armanjakų. Jonas nemėgino pažaboti savo šalininkų: tik 1418. VII. 14 teįžengė su karaliene į Paryžių. Dukas nuve-

dė ją pas ilgai jos nemačiusį beprotį karalių, ir karalius patvirtino naują valdžią. Daug miestų, ne tik Prancūzijos šiaurėj, bet ir pietuose tą valdžią pripažino.

Tačiau armanjakai nenorėjo pasiduoti Burgundijos dukui. Jie susibūrė apie dofiną Karolių, 16 metų jaunikaitį. Visa vidurinė Prancūzija (Maine, Anjou, Touraine, Berri, Poitou, Auvergne, Limousin, Périgord, Dauphiné) klausė regentu pasiskelbusio dofino, jo vardu su anglais ir burgundininkais kovojančios vyriausybės. Kovojąs su Heinrichu V dėjosi ir Jonas Bebaimis. Bet vingri jo politika darėsi žmonėms nebesuprantama ir įtartina. Buvo jis pasinaudojęs slaptojo savo sąjungininko Heinricho įsibrovimu armanjakams nuveikti ir valdžiai pasigrobti, o dabar ir pats gerai nebežinojo, su kuo nori išvien eiti — su Prancūziją tebesivergiančiu Heinrichu ar su dofinu. Norėjo kuodaugiausia savo dukatą praplėsti, bet turėjo ir prancūzų patrijotizmo paisyti. Taigi su visais derėjosi, visiems melavo ir, visus apgauti norėdamas, pats save apgaudinėjo.

Heinrichas V 1417. VIII — 1419. XII užkariavo visą Normandiją, išskyrus sutvirtintą Mont-Saint-Michel vienuolyną. Po ilgos apsiausties įėjo jis į Roueno miestą (1419. I. 20), sušaukė čia Normandijos baronus, prisiekdino juos sau ir ėmė kaldinti pinigus su legenda — Henricus rex Franciae. Su prancūzais, kaip tikras jų karalius, elgėsi: draudė savo kariuomenei plėšikauti, gynė kunigiją ir žmones, tik nenorinčius jo pripažinti iš krašto teištrėmė, valdė griežtai, bet teisingai, gali sakyt — kovojo su Prancūzija ne tik ginklais, bet ir pavyzdinga tvarka. Tą tvarką su karalystės anarchija lygindami patys prancūzai ėmė dvejoti. Daug kunigų, bajorų ir miestelėnų mielai klausė naujojo karaliaus. Bretagnės dukas ir Anjou dukienė pasirašė su juo paliaubų sutartį.

Heinrichui besiruošiant žygiuoti į patį Paryžių, dofinas Karolius ėmė tartis kartu ir su juo, ir su Jonu Bebaimiu, nors labiau norėjo susitaikinti su Jonu. Jonas, savo rėžtu, su dofinu besitardamas, tarėsi ir su Anglais. Siūlė jis Heinrichui įkūnyti „didžiąją Calais taiką“, ir „išdidus, kaip liūtas“, Heinrichas 1419. V. 30 pats atvyko Pontoisėn susitikti su Karolium VI ir pasirašyti taikos. Bet čia atvyko ir dofino pasiuntiniai, kurie dar kartą mėgino sutaikinti dofiną su karaliene ir Burgundijos duku. Ir be to daug buvo norėjęs Heinrichas; dabar, duku nebepasitikėdamas,

pareikalavo dar daugiau. Net burgundininkai nebegalėjo su juo susikalbėti. Jonas ėmė nuolaidžiau tartis su dofinu. Pats dukart su juo pasimatė, ir 1419. VII. 19 sutartis buvo pasirašyta ir paskelbta. Tačiau tuo metu anglai paėmė Mantes'ą ir Meulaną, o VII. 30 ir Pontoisę. Dukas skubiai paliko Paryžių, išsikraustė su karaliene ir tebeserganČiu Karolium VI į Troyes ir paskelbė „didįjį karą su Anglais", nenutraukė betgi derybų su jais. Siūlė jis dofinui vėl susitikti; gal būt, norėjo jį suimti, bent įtarinėjo jį taip manant dofino patarėjai. Šiaip ar taip, IX. 10 dukas ir dofinas susitiko ant M o n t e r e a u-f a u l t-Y o n n e tilto. Pasikalbėjimas buvo karštas; duko ir dofino palydovai vos tik nesusipešė. Pagaliau Tangui du Châtel prievarta nuvedė dofiną, o po kelių minučių krito ant tilto mirtinai sužeistas dukas. Nežinia, kas jam atkeršijo už Liudviko Orléans'o mirtį ir dofino susitaikinimą su burgundininkais nebegalimą padarė.

Burgundininkai pasidarė nebeperkalbamais Heinricho V šalininkais. Paryžiečiai atsakė į duko nužudymą skerdynėmis; siekė atkeršyti nužudytojams ir reikalavo sąjungos su Anglija prieš armanjakus. Savo giminaičių patariamas, naujasis Burgundijos dukas P i l y p a s pasirašė sutartį su Heinrichu, kuris sutiko padėti jam atkeršyti už tėvo mirtį. T r o y e s mieste 1420. I. 21 buvo, Pilypui tarpininkaujant, pasirašyta ir Heinricho sutartis su Karoliumi VI. — Karolius vadino Heinrichą (jis 1420. VI. 2 vedė Karoliaus dukterį K o t r y n ą) vieninteliu tikru savo sūnumi ir „baisiais nusikaltimais" kaltino „vadinamąjį dofiną" Karolių, kurio jo motina, vainikuotoji kekšė, nesigėdijo pripažinti pavainikiu. Karolius VI iki gyvos galvos turėsiąs karūną, karaliaus titulą ir visas karalystės pajamas, bet Anglų karalius, jo įpėdiniu paskirtas, valdysiąs bei tvarkysiąs karalystę, ypačiai Normandiją ir kitas savo užkariautąsias žemes. Jam padėdinėsiąs Burgundijos dukas. Paryžiaus universitetas ir tyčia sušauktoji luomų atstovybė (E t a t s G é n é r a u x 1420. XII. 6) prisiekė Troyes taiką, ir 1420. XII. 1. Heinrichas aplankė „Paryžių, kadaise didingųjų Prancūzijos karalių sostinę", dabar — „naująjį Londoną".

Kad ir pats ėmė abejoti, ar tikras jis Karoliaus VI sūnus, dofinas Karolius nenustojo betgi kovojęs dėl sosto. Visas kraštas į pietus nuo Loirės jį tebepripažino, ir iš čia jo kapitanai nuolat puolė priešus. Heinrichas 1421. VI. priverstas buvo vėl grįžti

Prancūzijon su 30.000 karių. Iki 1422. VI jis sėkmingai kariavo su dofinu, bet 1422 m. pavasarį susirgo „keistu pilvo išputimu ir hemoroju“ ir 1422. VIII. 31 numirė Vincennės pily. Po dviejų mėnesių (X. 21) numirė ir Karolius VI. Prancūzijos ir Anglijos karalium paskelbtas buvo Heinricho ir Kotrynos sūnus, vienerių metų vaikelis Heinrichas.

52

Vieno, tiesa — bepročio, karaliaus vietoj atsirado du — „Dievo malone Prancūzijos ir Anglijos karalius“ vaikas Heinrichas ir „Karolius (VII), Dievo malone Prancūzijos karalius“. Priešai juokais praminė Karolių „Bourges'o karalium“. Heinricho žemes valdė paties Heinricho V prieš mirštant regentu paskirtasis jaunojo karaliaus dėdė Johnas Lancasteras, Bedfordo dukas, valdingas ir žiaurus žmogus, bet nepaprastai gabus politikas. Bedfordas norėjo prisitraukti prancūzus tvarkinga bei teisinga, kad ir griežta, valdysena; senųjų karalystės įstaigų nepanaikino, nepakeitė ir jų personalo, tik karininkais ir Normandijos apskričių bailyvais skyrė anglus. Kad, mažais būreliais į svarbiuosius miestus bei pilis išsiųstoji, kariuomenė neplėšikautų ir nespaustų žmonių, kariams mokama buvo alga. Tačiau tųjų po kraštą pakrikusių būrelių toli gražu neužtekdavo ne tik naujoms provincijoms iš Karoliaus VI atimti, bet ir taikai apsaugoti. Bedfordas šaukėsi pagelbos iš Anglijos; bet parlamentas nebenorėjo eikvoti pinigų užkariaujamiems Lancasterų planams. Taigi, karo išlaidoms privalė Bedfordas apdėdinėti naujais mokesčiais pačius prancūzus. Stengėsi jis, kad patys prancūzai suvienytų visą karalystę ir atiduotų ją Anglijos valdžion. Paradoksalus planas! juo neįvykdomesnis, kad tuo būdu Bedfordas naikino gero savo valdymo vaisius ir kurstė prieš save tuos, ką norėjo prisivilioti. Dėl nuolatinių Bedfordo karų su Karoliumi VII ir dėl sunkių mokesčių kraštas smuko vargan; miestai ir kaimai tuštėjo, priviso elgetų ir plėšikų; net Normandija, kuri ypačiai rūpėjo ir Heinrichui V, ir Bedfordui, nebegalėjo pramisti savo javais: reikėjo gabentis jų iš Anglijos. Pagaliau pritrūko pinigų kariuomenei mokėti, ir anglų karių būriai tapo negeresni plėšikai, nei patys armanjakai. Visa tai sakė anglų valdžią atsieinant kraštui ne pigiau, kaip savas karalius, ir kurstė patrijotizmą.

Kad būtų buvęs Karolius VII uolus ir ryžtus, greit galėjęs būtų grąžintis tėvo sostą. Deja, Bourges'o karalius buvo liguistas, viskuo abejojąs, visuomet neramus ir niekuo nepasitikįs jaunikaitis; ne tiek savo noru, kiek patarėjams nusileisdamas pasiskelbė karalium ir nenoromis karaliavo. Be to atrodo, kad pats dvejojo, ar tikrai Karolius VI buvo jo tėvas ir ar turi jis, Karolius VII, teisę karaliauti. Laimė, kad susispietė apie jį prityrusių ir patrijotiškai nusiteikusių valdininkų, Jono Bebaimio pašalintų. Jie posėdžiavo Poitiers mieste įsikūrusiame Parlamente, Finansų Tarybojи ir Didžiojoj Karaliaus Taryboj. Bet vadovavo vyriausybei nesąžiningi karaliaus favoritai, pirma — Louvet, Tangui du Châtel ir Frotier, paskui — konetablis Artūras de Richemont, pagaliau — La Trémoïlle. Tie favoritai ties savimi težiūrėjo, vertė karalių mokėti jų skolas ir, užuot anglus puolę, savybėj kovojo. Nebuvo nei pinigų, nei gerų karo vadų, nei kariuomenės. Negavo karaliaus patarėjai susitarti ir su Burgundijos duku. — Pilypas Gerasis buvo atsisakęs vadovauti karaliaus Heinricho vyriausybei, bet tebesąjungininkavo su Anglija ir negalėjo nusikratyti įtarimu, kad Karolius VII kaltas jo tėvo nužudymu. Karoliaus uošvei, Liudviko III Anjou motinai, Yolandai Aragonietei pasisekė patraukti jo pusėn Bretagnės dukas, kurio brolis Artūras de Richemont buvo paskirtas net konetabliu; bet nepavyko jai sutaikinti Karoliaus su Pilypu. Tuo tikėjosi Yolanda apginti nuo Bedfordo Mainę ir Anjou, savo sūnaus žemes. Kad ir veikė Pilypą Karoliaus šalininkai pačioj Burgundijoj, o Bedfordo brolio bei vietininko Anglijoj Gloucestero duko noras užsikariauti Hainaut kurstė jį prieš Angliją, iš derybų su juo nieko neišėjo; ir 1428. X anglų kariuomenė apsiautė Orléans'ą.

Taigi, Bedfordas tikėjosi priversiąs pačius prancūzus užkariauti jam visą Prancūziją, o Karolius veikė (tiksliau sakant — neveikė) taip, lyg kad to paties iš jų sau pačiam laukė. Prancūzijos likimas jos pačios priklausė. Bet čia tikras senųjų Prancūzijos karalių įpėdinis turėjo laimėti. Nežinomo mums autoriaus (pats jis pavadino save vienu des plus parfaits clercs de l'Université de Paris) memuarai (vadinamasis Journal d'un Borgeois de Paris) aprašo 1405-49 m. įvykius ir gražiai rodo mums, kaip kito pačių burgundininkų pažiūros bei nuotaika. Autorius buvo burgundininkas. Visomis

Prancūzijos nelaimėmis kaltino jis armanjakus — „tegul Dievas prakeikia visus, kas gailisi išdavikų armanjakų labiau, nei šunų, nes jie yra sugriovę Prancūzų karalystę ir pardavę ją Anglams", — sveikino Burgundijos duko laimėjimą ir drauge su kitais paryžiečiais džiaugdamasis, net verkdamas sutiko Paryžiun atvykstantį (1418 m.) Joną Bebaimį. Troyes Taikos metu jis manė, kad nuo Chlodovecho laikų Prancūzija niekuomet nebuvo dar taip nusiaubta ir apiplėšta, „nes dofinas ir jo šalininkai dieną naktį viena galvoj teturi — ugnimi ir ginklais naikinti kraštą, o anglai savo rėžtu tiek bloga daro, kiek kokie saracėnai. Vis dėlto daug geriau būti anglų valdžioj, nei kad dofino ir jo žmonių, kurie vadina save armanjakais". Tačiau, Karoliaus VI laidotuves aprašydamas, autorius, rodos, prijaučia paryžiečiams, kurie dejavę į numirėlį kreipdamies: „Brangusis valdove, niekad tokio gero valdovo nebeturėsime, niekad tavęs nebematysime! Tebūnie prakeikta mirtis! Tik karus teturėsime, nes tu mus apleidai. Tu eini ilsėtis, o mes liekame kentėti ir sielotis". Gal būt, ir jis drauge su kitais paryžiečiais „murmėjo matydamas", kaip jojo gatvėmis naujasis karalystės regentas Bedfordas, o priešaky nešamas buvo Prancūzų karalių kalavijas. Bent rašo jis apie „vadinamąjį Prancūzijos regentą" Bedfordą ir apie „vadinantį save Prancūzų karalium" Heinrichą; piktinasi, kad „taip visų mylimas" Burgundijos dukas nesirūpinąs karalyste. Esam jau pastebėję sąjungos su Karoliumi VII šalininkų ir pačių Pilypo Gerojo patarėjų tarpe. Bet patrijotinė nuotaika aiškiau reiškėsi Karoliaus VII šalininkų veikaluose. Generalinis Poitiers parlamento advokatas (vėliau karaliaus kapelionas ir Beauvais vyskupas) Jean Jouvenel des Ursins parašė Karoliaus VI istoriją, kur griežtai smerkė Burgundijos duką ir teisino armanjakus. Alain Chartier, Karoliaus VII sekretorius, apverkė Prancūzijos nelaimes, šaukė visus luomus susitaikinti ir saugoti karaliaus valdžią (Lettre à l'Université de Paris, Quadriloque invectiv). Armanjakas normandijietis Robert Blondel (poema Complainte des bons Français) įrodinėjo, kad Jonas Bebaimis vertas buvo nužudomas, nes išdavęs Anglams karalių ir karalystę. Tuoj po Troyes Taikos išleistas buvo anoniminis veikalas Réponse d'un bon et loyal François au peuple de France de tous Etats; autorius įrodinėjo, kad Karolius

VI neturėjęs teisės atimti karalystės savo sūnui. Geras krikščionis turįs kovoti su Troyes Taika.

Anglų užimtose žemėse daug gyventojų iš pat pradžios jiems priešinosi. Pačiame Paryžiuje Bedfordas susekė kelis karolininkų sąmokslus ir vieną paryžiečių sukilimą tik su Pilypo pagelba tenumalšino. Roueno mieste turtingasis patricijus Richard Mittes, anglų paskirtas mokesčių rinkti, vadovavo slaptiems jų priešams ir susižinojo su armanjakais; bemanąs buvo padėti jiems įsiskverbti į miestą. Daug Normandijos baronų bei riterių pametė savo dvarus ir persikėlė į Karoliaus žemes. Kiti pradėjo partizanų karą su anglais. Miškuose, kalnuose, pelkėse slapstėsi partizanų būriai; juos nuolat papildinėjo plėšikai, savo kaimus pametę žemdirbiai, visokios rūšies avantiūristai, net iš vienuolynų paspruke vienuoliai. Gyventojai rėmė tuos partizanus: kaimietės atnešdavo jiems maisto, barzdaskučiai sutvarstydavo žaizdas, kaimų kunigai šnipinėjo. Žiauriai persekiojo anglai tuos „plėšikus“ ir visus, kas jiems padėdinėjo: net moteris gyvas užrausdavo žemėn ties kartuvėmis; bet negi galėjo mažos anglų įgulos nuveikti visos tautos. Lengva buvo numalšinti kiekvienas atskiras miestelėnų ar kaimiečių sukilimas; daug sunkiau — susekti ir išnaikinti partizanų būrys. O išnaikinus būrį, atsirasdavo keletas naujų. Pats Bedfordas netoli nuo Amiens'o vos-ne-vos bepaspruko.

Sąjūdis augo ir stiprėjo natūraliai, stichijiškai, niekas jo netvarkė, nesistengė suderinti atskirų sukilimų ir įvairių būrių. Tačiau daug sąmokslininkų ir partizanų patys kreipėsi į Karolių VII, gyvąjį tėvynės simbolį, šaukėsi jį talkon, siūlė jam savo pagelbą. Deja, nei pats Karolius mokėjo organizuoti sąjūdžio, nei menki jo patarėjai. Karolius negalėjo sušaukti didelės savo vasalų kariuomenės (nes jie arba nupratę buvo kariauti arba kariavo tik tada, kai jiems patiems parūpdavo), o kompanijos baugino pamaldųjį karalių savo plėšikavimu; 1424 m. jis net paleido tuos „ iš tautos gyvenančius karius“, tik samdinius svetimšalius — lombardus, skotus — tepaliko. Ne kariuomenė, bet pasienio riteriai, kurie neklausė Karoliaus ir niekino jo vyriausybę, kovojo dėl jo su anglais. Tai buvo nuolatinių karų išauklėti, nebegalį be karo gyventi drąsuoliai, karšti patrijotai ir plėšikai, — Etienne de Vignolles, La Hire, broliai Xaintrailles.

Karoliaus VII karas su Anglija rados betgi vienijamasis viso sąjūdžio momentas. Todėl ir įgavo tokią didelę simbolinę reikšmę kova dėl Orléans'o. Karalius nepaklausė Chinone sušauktosios luomų atstovybės — nesusitaikino su savo konetabliu Richemont'u, o atstovybės duotąją subsidiją begėdiškai išeikvojo savo reikalams, pilietiniam karui, Karoliaus favoritas La Trémoïlle. Bet Orléans'iečiai nutarė žūt būt atremti anglus, sutvirtino ir be to gerai sutvirtintą miestą ir iš visur prisišaukė padėjėjų. Tours, Bourges, Poitiers, La Rochelle, Montpellier atsiuntė jiems karo medžiagos ir maisto; atėjo talkon su savo būriais daug garsių kapitanų, net italų, ispanų ir skotų. Gynėjams ėmė vadovauti pavainikis Orléans'o duko sūnus (le bâtard d'Orléans, vėliau Dunois grafas), vienas iš geriausių to meto kapitanų. Po keturių mėnesių anglams ir burgundininkams pasisekė dėlto užkirsti visi keliai į Orléans'ą, išskyrus Paryžiaus kelią. Jokios pagelbos iš Karoliaus negaudami, Orléans'iečiai kreipėsi pagaliau į Pilypą Gerąjį, prašė jo pasiimti miestą, jo brolio Orléans'o duko žemę, įkaitan. Tai netikėtai pavirto prancūzų laimėjimu. — Bedfordas atsisakė atiduoti miestą Burgundijos dukui ir dukas, supykęs, atšaukė pagelbinius savo pulkus. Tuo pat metu tarp Orléans'o ir Paryžiaus esančiame krašte sukilo prieš anglus valstiečiai. Taigi, prancūzai galėjo dar apsiginti; tik trūko jiems vado, kuris padėtų Orléans'o gynėjams iš išlaukės. Greit ir tas vadas atsirado.

53

Lotharingijos ir Champagnės pasieny, Domrémi kaime 1412 m. (?) gimė Jeanne d'Arc. Jos tėvas buvo pasiturįs ūkininkas, be to mažos pilies, kuri gynė brastą per Maaso upę ir kur slapstydavosi nuo priešų apylinkės kaimiečiai, viršininkas. Toji pilis priklausė Vaucouleurs'o senjorui Robertui de Baudricourt, o jis, kaip ir visi tos apskrities gyventojai, nuo sena prisispyręs kovojo su anglais, teisėtojo karaliaus Karoliaus VI ir jo sūnaus priešais. Kadangi per Domrémi ėjo kelias iš Italijos ir Burgundijos į Flandriją, visuomet daug čia plito įvairių žinių bei gandų apie tai, kas darėsi Prancūzijoj. Sielojosi gyventojai dėl baisiųjų tėvynės nelaimių, mielai kartojo nežinia iš kur atklydusį pranašavimą: moteris (karalienė Izabėlė) pražudžius karalystę, nekaltoji mergelė ją išgelbėsianti. Meilė tė-

vynei mistiniu tikėjimu virto... Tokioj atmosferoj augo Jeanne, Jeannotte, kaip vadino tą penktąjį savo vaiką tėvai. Nemokė jie dukrelės nei rašyti, nei skaityti, tik — Tėve mūsų, Sveika Maria ir Tikiu Dievą. Labai pamaldi buvo mažoji piemenėlė bergerette. Dažnai melsdavosi ji kaimo bažnytėlėj: „į Kristaus kūną žiūrėdama apsčiai verkė". Ypačiai garbino ji Šv. Kotryną, kuri, 18 metų būdama, sugriovus garsiųjų stabmeldžių filosofų išmislus ir kurios vardu buvo apkrikštyta mažoji Jeannės sesutė; mėgo klausyti Šv. Kotrynos gyvenimo pasakojant. Garbino Jeanne ir „mergaitę", pucelette, Šv. Margaritą, piemenėlę ir velnių nugalėtoją, daugiau — gimtojo savo krašto ir Valois dinastijos patroną Šv. Mykolą Arkangelą, kurio vardą tebegarsino drąsūs jo vienuolyno Mont-Saint-Michel gynėjai. Prašė Jeanne šventųjų padėti Prancūzijai. Ir štai, 1425 m., burgundininkams ir anglams plėšiant Domrémi aplinką, išgirdus mergaitė Šv. Mykolo balsą. Sakęs jis, kad ji geras vaikas ir kad Dievas jai padėsiąs; apsakęs jai karalystės nelaimes ir liepęs eiti pas karalių jo išgelbėti. Jeanne niekam nė žodžio nesakė apie savo regėjimą, juo labiau, kad karas kiek aprimęs buvo. Bet buvo ji visai jau įsitikinus, kad tikras Prancūzijos karalius esąs pats Dievas, iš kurio yra gavęs karūną „Dievo vasalas" Karolius. Balsai jos neapleido. Riterio drabužiais pasirodė jai Šv. Mykolas su Šv. Margarita ir Kotryna ir su daugeliu angelų. Šventieji vėl liepė jai vykti Prancūzijon; tvirtino, kad ji išvaduosianti Orléans'ą iš anglų. Ilgai abejojo ir neklausė jų Jeanne; pagaliau ištiesė jiems tėvų dovanotąjį jai žiedelį, kur buvo įraižyta Jhesu Maria. Šventieji palietė žiedelį, o Jeanne paaukojo Dievui savo skaistybę. Šventųjų balsų verčiama, pačioj 1429 m. pradžioj atėjo ji į Vaucouleurs'ą pas Baudricourt'ą, sakėsi ateinanti Dievo vardu, palydėti dofino (dar neįšventintas Karolius VII jai tik dofinas tebuvo) į Reimsą karūnuotis. Pirma nenorėjo pasitikėti piemenėlės žodžiais storžievis ir gudrus kapitanas, atžarais juokais jai atsakė. Nepanaši buvo juk į šventąją ši sveika, drūta, krūtinga merga, kaimo gražuolė. Bet visai ji nesidrovėjo, į juokus pati juokaudama atsakinėjo, tiesiog jam į akis juodomis savo akimis žiūrėjo ir nenusileisdavo. „Vistiek eisiu", sakė, „kad ir klupčia turėčiau ieškoti dofino". Liepė pagaliau Baudricourt'as kunigui perskaityti egzortus ir davė Jeannei kardą bei laišką karaliui. Vaucouleurs'o gyventojai apdovanojo ją žirgu ir vyriškais dra-

bužiais. Su šešiais kariais palydovais 1429. II. 13 Jeanne išjojo pas karalių ir po dešimts dienų buvo C h i n o n o pily.

Padvejojęs kiek, ar ne ragana esanti Jeanne, Karolius po dviejų dienų sutiko ją priimti; ir trečią dieną, vakare buvo ji, vyro rūbais apsivilkusi, įvesta į didelę salę, kur 300 riterių tarpe slėpėsi paprastais rūbais dėvįs Karolius. Jeanne tiesiog priėjo prie jo: „Kilnusis dofine, Dievo siunčiama atėjau padėti Jums ir Jūsų karalystei, ir pats Dievas mano lūpomis sako Jums, kad būsite įšventinti ir karūnuoti Reimse ir kad būsite vietininkas Dangaus Karaliaus, kuris yra Prancūzijos karalius". Paskui ėmė ji su juo atskirai kalbėtis ir po to pasikalbėjimo Karolius priėjo prie savo dvariškių visai nudžiugęs. Jeanne, rodos, įtikino jį, kad jis yra tikras Karoliaus VI sūnus.

Jeannei knietėjo kuogreičiausiai įvykdyti savo sumanymas. Bet karaliaus patarėjai ilgai dar delsė: nusiuntė kelis pranciškonus domrémiečių apklausinėti, ar Jeanne visuomet buvo gera ir dora katalikė, paskui pavedė teologų komisijai ją pačią iškvosti. Tik po dviejų savaičių komisija nutarė, kad Jeanne nekalta, kukli, pamaldi ir geros širdies mergelė. Tiesa, tuo tarpu Jeanne prisitraukė ir uždegė savo viltimis nemaža drąsių karių — La Hirę, Xaintrailles'ą, Buelį, susibičiuliavo su pačiu A l e n ç o n o duku, g e n t i l d u c.

Pagaliau Karolius paskyrė Jeannę „karo vadu", c h e f d e g u e r r e, vadinasi, ne vyriausiu kariuomenės vadu (kariuomenei vadovavo formaliai pats karalius, faktiškai konetablis ir jo priklausą maršalai), bet vienu iš kapitanų. O kiekvienas kapitanas gaudavo iš karaliaus tam tikrą sumą pinigų, turėjo vėliavą ir pats jau sušaukdavo karių būrį, kurį apginkluodavo ir maitindavo. Pradžioje Jeanne teturėjo tik tris „jietis" (su vėliavėlėmis), t. y., tik 15 žmonių tevadovavo, ir drauge su kitais kapitanais dalyvavo kariuomenės taryboj. Bet Jeannės įtaka pirmiausia rėmėsi tuo, kad daug kitų „karo vadų" pasitikėjo Dievo atsiųstąja mergele, o ji pati neabejojo savo pašaukimu ir netolima pergale. Jautėsi ji Dievo įsakymą vykdanti ir Dievo vardu kariuomenei vadovaujanti; nekvaršino sau galvos klausimu, kas iš tikro kariuomenės vadas ir kokie jo planai. Savo vardu nusiuntė laišką anglams. — „† J h e s u M a r i a † Anglų karaliau ir Jūs, Bedfordo dukai, kuris vadinate save Prancūzų karalystės regentu, ir Jūs, Vilhelme de la Poule, Suffolko grafai, Jonai Talbot ir To-

mai, Scalės senjorai, kuris vadinate save Bedfordo vietininku, atsakykite Dangaus Karaliui dėl karališkojo Jo kraujo, atiduokite mergelei, Dievo, Dangaus Karaliaus, atsiųstai, visų gerųjų Prancūzijos miestų, kuriuos esate paėmę ir apiplėšę, raktus. Jinai Dievo, Dangaus Karaliaus, vardu yra atėjus karališkojo kraujo“ teisių „reikalauti; sutinka taikintis, kad jūs su ja sutiksite... O jūs, šauliai ir kariai, kilnieji ir kiti, kurie esate ties geruoju Orléans'o miestu, eikite šalin — Dievo vardu jums sakau — ir grįžkite į savo kraštą... Kad nepadarysite to, Anglų karaliau, tai aš, karo vadas, pasieksiu Jūsų žmones visur, kur tik jie bebūtų, ir išvysiu juos iš Prancūzijos, ar nori jie to, ar nenori... Nė nemanykite, kad Dievas, Dangaus Karalius, Panelės Šv. Sūnus, yra Jums davęs Prancūzijos karalystę. Ji priklauso karaliui Karoliui, nes Dievas, Dangaus Karalius, to nori ir pasakė tai jam, Karoliui, per mergelę“.

Blois mieste susirinko prancūzų kariuomenė, išviso 7—8.000 karių; 1429. IV. 28 nužygiavo Orléans'o išvaduoti, priešaky su mažu savo būreliu jojo Jeanne. Ji norėjo, kad ją tiesiu keliu privestų prie pačių anglų ir prie jų kapitano Talboto. Bet kiti karo vadai dėl atsargumo nutarė eiti kairiuoju Loirės krantu, netoli nuo miesto pereiti upę ir įsiskverbti į Orléans'ą Paryžiaus keliu, kurio anglai nebuvo užkirtę. Tačiau Loirė buvo patvinusi; kariuomenė negalėjo nutiesti per ją tilto ir grįžo į Blois. Tik pati Jeanne su 200 „ječių“ laivais perplaukė upę ir 1429. IV. 29 nakties metu įėjo į Orléans'ą. Miesto gynėjai „pasijuto padrąsinti, tarytum jau išlaisvinti tokios Dievos jėgos, kuri, kaip sakyta jums, buvo prastoj toj mergelėj“. Visi reiškė jai didelę savo meilę, vyrai, moterys, maži vaikai ir pats Dunois. Tuoj Jeanne ėmė vadovauti orléans'iečių išpuoliams; gegužės 4 d., prisiartinus pagaliau prancūzų kariuomenei, pultim buvo paimtas vienas anglų pastatytas bastijonas, 6 d. kitas, trečias ir ketvirtas, 7 d. penktas, o 8 d. anglai pasitraukė; daug jų pabėgo nebedrįsdami kariauti su „ragana“. Anglų kariuomenė ėmė irti. „Didžiausia tos suirutės priežastis“, rašė savo karaliui Bedfordas, „yra kvailos mintys ir beprotiška baimė, kurią įvarė Jūsų žmonėms Šėtono auklėtinė ir šuva, vadinamoji Mergelė, užkeikimais ir burtais veikianti“. Prancūzai džiaugėsi ir garsino stebuklingai Orléans'ą išvadavusią Jeannę. Gersonas ir Embruno arkivyskupas rašė traktatus, kur įrodinėjo, kad tikrai ji esanti Dievo įkvepiama.

Toulousės magistratas manė, kad reikią paklausti Jeannės patarimo dėl naujų pinigų kaldinimo. Pats Karolius išsiuntė miestams laiškus: aprašė stebuklą ir paminėjo la Pucelle, laquelle est venue devers nous. Pertrumpas buvo tas paminėjimas palyginti su Jeannės nuopelnu ir nepaprastu jos populiarumu. Mat, Karoliaus patarėjai — La Trémoïlle, Reimso arkivyskupas Regnauld de Chartres — to populiarumo bijojo: pavydulingai saugojo savo įtaką silpnavaliam karaliui ir labiau įmanė su anglais bei burgundininkais tartis, nei pasitikėti šventosios mergelės pranašavimais.

Karo vadams buvo aišku, kad reikia pasinaudoti pirmosios pergalės įspūdžiu — prancūzų entuzijazmu ir anglų kariuomenės suirute. Jeanne džiaugėsi, kad jos neapgavo šventieji, ir norėjo pabaigti pradėtąjį darbą — nuvesti savo „kilnųjį dofiną" į Reimsą. Karūnavimo reikšmę suprato, be abejo, ir karaliaus patarėjai. Tačiau be kita ko perdaug pavojingas atrodė jiems žygis per anglų užkariautąsias žemes į tolimąjį Reimsą. Visą mėnesį abejota ir delsta, kol Bedfordas suspėjo surinkti naują kariuomenę, kurią ir pavedė vienam iš geriausių savo kapitanų Falstafui. Pagaliau Bourges'o vyriausybė nutarė pirmiausia apvalyti nuo anglų Loirės upyną, ir Alençono dukas buvo paskirtas kariuomenės vadu. Pultim paėmė jis Jargeau (VI. 12), o po penkių dienų Beaugency. Falstafas ir Talbotas išsigando, kad prancūzai užkirs jiems kelią atgal į Paryžių, ir skubiai pasitraukė. Bet VI. 18 prancūzai pavijo juos ties Patay, sumušė kariuomenės ariergardą, paėmė nelaisvėn 200 priešų ir patį Talbotą, o Falstafą privertė bėgti toliau. Tai įdrąsino ir Karolių VII; pasiryžo jis su 12.000 karių važiuoti karūnuotis (1429. VI. 29).

Liepos mėn. 16 d. Karolius VII įžengė Reimsan, o kitą dieną miesto katedroj buvo karūnuotas. „Kas matė, kaip Mergelė apglėbė karaliaus kelius ir kaip, jos akims ašaromis pasruvus, bučiavo jam koją, tas buvo baisiai sugraudentas; ir daugelį pravirkdė prabildama: — Kilnusis karaliau, išsipildė dabar Dievo valia, kuris panoro, kad atvyktumėte Reimsan gauti karūnavimo šventimų ir tuo parodytumėte, jog esate tikras karalius ir jog Jūsų turi būti karalystė!" Iš tikro, Karoliaus VII karūnavimas didžiai paveikė žmones. Laono miestas atsiuntė jam savo raktus; visame Oisės upyne įsigalėjo armanjakai; Pikardijos miestai linkę buvo pasiduoti tikrajam karaliui; net Burgundijos duko val-

diniai ėmė kreiptis į Karolių visokių privilegijų prašydamies; Paryžiečiai — vieni bijodami, kiti džiaugdamies — laukė Karoliaus kariuomenės ateinant. Visur garsėjo tėvynės gelbėtojos vardas. Liaudis vadino ją angeliška ir garsino ją „labai gražiomis“ dainelėmis. Pardavinėta jos statulėlės ir paveikslėliai, kur buvo ji vaizduojama su nimbu apie galvą, kaip kad šventieji. Lagni miestelėnai kvietėsi ją prikelti numirėlio. Armagnaco grafas rašė jai klausdamas, katras yra tikrasis popiežius: Klementas VII ar Martynas V. Milano dukienė šaukėsi jos pagelbos dukatui atgaivinti. Kalbama buvo, kad, anglus iš Prancūzijos išvijus, Jeanne suruošianti kryžiaus žygį ir išvaduosianti Šv. Žemę.

Vieni karaliaus priešai telaikė ją ragana, o iš kitų, gal, tik Karoliaus patarėjai ja nepasitikėjo. Pats Karolius gausiai apdovanodavo Jeannę pinigais, gražiais rūbais, žirgais, kuriuos ji be galo mėgo, padarė ją ir jos gimines bajorais, bet — klausė taikingesnių savo patarėjų. Lengvai įkalbėjo jie sviriam ir ramybę mėgstančiam karaliui grįžti į patogias pilis anapus Loirės ir derėtis su Burgundijos duku. Tiesa, su kanclerio arkivyskupo Regnauld ir La Trémoïlle'io vadovaujamąja taikos partija karštai kovojo Jeanne ir apie ją susispietę kapitanai — La Hire, Xaintrailles, Dunois ir pats Alençono dukas, didelis jos gerbėjas. Jeanne nelaikė savo misijos pabaigta, kaip vėliau nekartą buvo tvirtinama jos šalininkų ir ją įkvepiančius šventuosius ar jos neapgynusį karalių pateisinti norinčiųjų istorininkų. Nė nemanė ji grįžti pas tėvus: buvo išsinuomojus Orléans'e namą ir žadėjo orléansiečiams, karui pasibaigus, čia įsikurti. Gyveno nebe piemeniškai, nesigailėjo pinigų ristiems žirgams, puikiems ginklams ir gražiems drabužiams pirkinėtis. Arkivyskupas Regnauld prikaišiojo jai perdaug pinigų tualeto reikalams svaidant. Kovodama su priešais, dėvėjo ji šviesia ginkluote, raudonu ar paauksintos gelumbės apgaubtuvu, ilgu aksominiu ar šilkiniu apsiaustu su išsiūtomis ant jo gėlėmis ir Karoliaus Orléans'o herbu; šiaip — riterio drabužiais: „avėjo virvelėjamomis kurpelėmis, aptemptinai aptraukdavo trikuotomis kelnėmis kojas ir trumpa striuke liemenį, užsidėdavo mažą kepuraitę ir vilkėjo labai gražiais paauksintos gelumbės ar gero šilko rūbais“. Nė kiek neabejoju Jeannės dorumu ir šventumu, tačiau vargu bau visa tai sutiko su tradiciniu šventojo idealu, o iš dalies aiškino arkivyskupo Regnauld nepasitikėjimą Jeannės misija. Kėlė abejonių ir kariški Jeannės po-

junkiai. Mat, pirmiausia buvo ji karys. Tik karių tarpe visai gerai jautėsi; mėgo karių atvirumą, storžieviškumą ir juokus; pati priprato kariškai juokauti ir plūstis. Vėliau teisėjai prikaišiojo jai jos keiksmus. Tiesa, visuomet žiūrėjo Jeanne savo karių dorumo. Sveikas kaimietės protas atstojo Jeannei karo meną, kuris tuo metu, gal, greičiau trukdė kariauti, nei padėdinėjo; be to, negudrias tų laikų karo gudrybes Jeanne greit ir perprato. Na, tiek to; taip užsidegė ji karo dalykais, kad nebegalėjo nekariauti, o jo „balsai" nenustojo liepę jai baigti pradėtąjį darbą. Tais balsais pasitikėdama, o juos su savo pačios sumanymais painiodama, drąsiai kišosi ji į politikos reikalus, atkakliai ginčijosi ir su karalium, ir su karaliaus ministeriais. „Nenorėjo klausyti patarimų, bet visa savo noru darė", skundėsi kancleris arkivyskupas. „Jūs", sakydavo Jeanne, „savo sumanymų laikotės, o aš savo", o tuos savus sumanymus įrodinėjo šventųjų žodžiais, kuriuos tik viena ir teišgirsdavo. Nesunku įsivaizduoti, kaip tai sunkino valdžios darbą.

Taigi, po karūnavimo vyriausybė ėmė derėtis su Pilypu Geruoju; kariuomenė lėtai žygiavo atgal, Loirės link. Bet štai, nieko neatsiklausus, Jeanne su savo ištikimuoju Alençono duku surinko kariuomenę ties Saint-Denis (1429. VIII. 6) ir nutarė paimti Paryžių. Karalius pasidavė įkalbamas Alençonui, atvyko pats į Saint-Denis (IX. 7), ir kitą dieną prancūzai užpuolė savo sostinę. Tačiau paryžiečiai atrėmė puolimą, ir pati Jeanne buvo sužeista. Karolius įsakė sustabdyti karo operacijas tiek prieš Paryžių, tiek prieš Pikardijos miestus, nes VIII. 28 buvo pasirašęs paliaubų sutartį su Burgundijos duku. — Ta sutartimi sutiko jis nebekariauti žemėse į vakarus nuo Seinės esančiose; be to, su duku tebesiderėdamas, vis labiau linkęs buvo pavesti jam ginti Paryžių. Atvykęs Gieno miestan, Karolius paleido kariuomenę. Jeannei teko nuobodžiauti karaliaus dvare. Tik 1429. X leido jai karalius pradėti operacijas prieš kai kurias burgundininkų Loirės slėny užimtąsias tvirtovėles, bet nepadėjo jos „kompanijai" nei pinigais, nei maistu, nei kariais. Turėjo tad ji net atsisakyti nuo pradėtosios C h a r i t é - s u r - L o i r e apsiausties ir, pametus savo artileriją, pasitraukti. Tuo metu karaliaus patarėjai susirado naują pranašą K o t r y n ą d e R o c h e l l e, kuri siūlė sutaikinti karalių su Burgundijos duku, o Bedfordui pasisekė gauti iš parlamento subsidiją naujam lemiamam žygiui.

Jeanne neiškentė. Nežiūrėdama pasirašytųjų su Burgundija paliaubų ir tebevaromų su ja derybų, su karaliumi nė nepasitarus, nuvedė ji savo kompaniją (dabar 300—400 karių; su ja susidėjo kai kurie kiti kapitanai — Xaintrailles, Chabannes, Geoffroi de Saint-Belin) į Seinės ir Oisės slėnį; troško pakariauti čia su anglais ir burgundininkais, o pirmiausia išvaduoti L a g n i s-s u r-M a r n e miestą. Sumanymas buvo geras, nes tikrai reikėjo padėti ir Karoliui pasidavusiems miestams, ir Paryžių vėl pulti norintiems armanjakams. Bet Pilypas Gerasis buvo jau sušaukęs kariuomenę Oisės upyno miestų pasivergti; greit nutraukė derybas su Karolium, nes C o m p i è g n ė s miestas ir jo kapitanas G u i l-l a u m e d e F l a v i neklausė Karoliaus įsakymų ir nenorėjo pasiduoti Pilypui. Pilypas apsiautė Compiègnę (1430. V. 20). Po trijų dienų prasikovė į miestą su savo kompanija Jeanne ir tą pačią dieną, vakare dalyvavo jau kompieniečių išpuoly. Bet burgundininkų buvo perdaug. Pamatę tai, „prancūzai pasitraukė miesto tilto link. Mergelė visą laiką kovėsi pirmose jų eilėse, stengėsi padrąsinti savo žmones ir be nuostolių prieiti prie miesto". Tačiau Guillaume de Flavi bijojęs, kad drauge su persekiojamais galį įsibrauti į miestą ir persekiotojai; todėl liepęs pakelti keliamąjį tiltą — perankstі, nes Jeanne pasiliko anapus griovio, burgundininkų bei anglų apsupta. Po karštos kovos priešai paėmė ją nelaisvėn.

Guillaume de Flavi nė nemėgino išvaduoti Jeannės. Arkivyskupas Regnauld (Guillaume'o giminė) laišku paaiškino Reimsiečiams, kad Jeanne nenorėjus klausyti patarimų, visa savo noru darius ir todėl buvus paimta. Be to, Dievas atsiuntęs anglų nugalėti vieną Gevaudano piemenį, kuris žadąs padaryti ne mažiau, kaip kad Jeanne buvo padarius. Arkivyskupas ir karalius nepagalvojo, kad galima buvo bent pasiūlyti J e a n u i L u x e m-b u r g u i, į kurio rankas pakliuvo Jeanne, išperkamuosius pinigus. Tik liaudis tesimeldė Dievui, kad būtų išvaduota iš nelaisvės šventoji mergelė. Bet Dievas tų maldų nepaklausė, o Jeanas Luxemburgas, Beauvais vyskupui Pierre'ui Cauchonui tarpininkaujant, pardavė Jeannę už 1.000 auksinių écus (apie 25.000 litų) anglams.

54

Anglai ir jiems pasidavusieji prancūzai, les francais reniés, laikė Jeannę ragana, Šėtono įrankiu. Iš tikro, jos nuostabius laimėjimus tegalėjo jie išsiaiškinti tik Dievo ar Šėtono pagelba. Bet pripažinti Jeannę Dievo šventąja reiškė tikėti jos žodžiais, vadinasi, pripažinti tikru Prancūzų karalium Karolių VII, o save — paties Dievo priešu. Tik Jeannę bendravimu su Šėtonu kaltindami tegalėjo tėvynės išsižadėjusieji prancūzai patys save pateisinti. Vienas italas jau 1429 m. rašė, kad Paryžiaus universitetas nusiuntęs savo įgaliotinius pas popiežių. Universitetas kaltinęs Jeannę erezija, nes ji norinti pranašauti ir — kad kiti jos žodžiais tikėtų. Jeannei patekus nelaisvėn, universitetas, tiesa — Prancūzijos inkvizitoriaus vardu, ėmė reikalauti Burgundijos duko atsiųsti Jeannę Paryžiun, kad atsakytų ji čia į „gerųjų universiteto daktarų bei magistrų" klausimus. Bet Anglų karaliaus patarėjai bijojo teisti Jeannę Paryžiuje, nes jam tebegrėsė armanjakų būriai. Nutarta buvo nuteisti ragana Roueno mieste. Atsirado ir puikiausias teisėjas. Tai buvo Pierre Cauchon, pirma karštas karalienės Izabėlės ir Burgundijos duko, paskui anglų šalininkas, Beauvais miesto vyskupas. Karoliaus VII būriams tą miestą užkariavus, Cauchonas gyveno Rouene, bet, kadangi Jeanne buvo paimta jo dïecezijoj, Roueno Bažnyčia sutiko pavesti jam procesą. Senosios Roueno pilies bokštan įmestoji (1430. XII) Jeanne paskelbta buvo eretike ir atiduota Cauchono vadovaujamam Bažnyčios teismui.

Veltui Jeanne atsisakė pripažinti savo priešą Cauchoną savo teisėju. — „Karalius įsakė man vesti Jūsų bylą, ir aš ją vesiu". Jeannės teisti vyskupas pasikvietė kunigus anglininkus (nors tik kelis anglus), o vyriausiuoju prokuroru paskyrė jos priešą Jeaną d'Estivet. Cauchonas stengėsi visiems parodyti, kad teismas nepartyvus; todėl pildė visas procedūros smulkmenas; bet teisingumas nė kiek jam nerūpėjo. Jeannei palankius teisėjus jis pašalino ar įbaugino; pačią ją kalino pančiais surakintą tamsiame rūsyje, kur prižiūrėjo ją dvylika storžievių kareivių ir nuolat lankė mirtimi jai grąsiną anglai ir burgundininkai; jos dvasios tėvui liepė jis, kad išpažinties klausydamas duotų jai visokių pražutingų patarimų. Tikras kankinimas buvo ir Jeannės kamantinėjimas viešuose teismo posėdžiuose. Iš kailio nėrėsi teisėjai,

apiberdavo Jeannę klastingais savo klausimais, kad tik susektų eretiškas jos nuomones. Turėjo ji pasakoti, kaip gyveno savo kaime, kokiais prietarais yra užsikrėtę jos kaimiečiai, išaiškinti, kodėl vyriškais drabužiais vilkėjo ir kokiu būdu prisiviliojo Karolių VII. Ar nuogas buvęs jai pasirodęs Šv. Mykolas Arkangelas? — „Nejaugi manote, kad Dievas neturi kuo jo apvilkti?“ — Ar tikinti ji, kad esanti Dievo malonėj? — „Kad nesu, tai Dievas mane jon įtraukia; kad esu, tai Dievas mane joje laiko“. — Ką mananti ji apie popiežių ir katrą popiežių laikanti tikru? — „Nejaugi jų yra du?“

Kad ir kaip mėgino teisėjai įklampinti Jeannę, kad ir kiek jai spąstų spendė, visuomet rasdavo ji tikrą atsakymą ar sąmojingai pačius teisėjus pajuokdavo. Tebepasitikėjo ji savo balsais, kurie ramino ir drąsino ją sakydami, kad greit bus išvaduota iš visų nelaimių. Kai kurie teisėjai ėmė abejoti, ar tikrai ji eretikė. Taigi, po dviejų savaičių Cauchonas sustabdė viešus teismo posėdžius; pakeitė juos kamantinėjimais pačiame kalėjime, kuriuose nedaugelis visai jam paklusnių teisėjų tedalyvavo. Čia susirado pagaliau teismas kelis „įrodymus“. — Jeanne nesutiko vilkėti moteriškais drabužiais, nes laikė savo misiją dar nebaigta; nepripažino savo teisėjų Bažnyčios teismu ir sutiko atsakyti į visus klausimus tik pačiam popiežiui. „Atėjau“, sakė, „pas Prancūzų karalių, nes pasiuntė mane pats Dievas, Panelė Šv., visi dangaus šventieji ir nugalėtoja dangaus Bažnyčia. Jie visi man eiti įsakė. Lai toji Bažnyčia ir teisia visa, ką esu padarius ir dar padarysiu“. Teisėjų nuomone, tokių ir panašių žodžių erezija kvepėta. Jais remdamasis Jeanas d'Estivet surašė kaltinamąjį aktą, kur, tiesa, daug ir primelavo. Ramiai išklausius tą aktą skaitant, Jeanne nurodė, kad jis nesutinka su pačiais teismo protokolais, bet dieviškosios savo misijos nepaneigė. Tuščiąja sakė jai „meilės pamokymus“ vyskupas Cauchonas ir stengėsi ją perkalbėti Roueno ir Paryžiaus universiteto teologai, tuščiąja rodė jai kankinimo įrankius, grąsino sudeginti. Tiesa, jos dvasios tėvas slaptai patardinėjo jai priešintis. Cauchonui reikėjo, kad ji atsisakytų išsižadėti savo „erezijos“, nes tik tada galima buvo atiduoti ji pasaulinei valdžiai, t. y., sudeginti.

Gegužės 24 d. Jeanne atvesta buvo į Saint-Oueno kapyną, kur buvo jau susirinkus didelė minia, ir po ilgojo pamokslo teismas pareikalavo, kad Jeanne išsižadėtų savo erezijos. Kaip įsiutę,

plūdo kunigai, anglai pamėtojo raganą, minia triukšmavo, rėkė. Tris kartus atsisakė Jeanne prisipažinti kalta tuo, kuo kaltino ją teismas, ir Cauchonas ėmė skaityti nuteisimo aktą. Jeanne nusikamavo, išsigando nebeišvengiamos mirties — pertraukė skaitantį vyskupą ir sutiko padaryti visa, ko iš jos reikalauta. Klaidžiojančiom akim, verkdama ir juokdamos, vargiai suprasdama, ką sakė, prisipažino, kad jos regėjimai buvę melagiški, kad ji pati — eretikė ir dievaičių garbintoja, kad nusidėjus, jog vyriškais drabužiais vilkėjus ir žiauriai troškus žmonių kraujo, išsižadėjo visų savo paklaidų. „Mes pasmerkiame tave“, sakė Cauchonas, „amžinai kalėti ir liūdesio bei baimės duoną valgyti, kad verktum dėl savo nuodėmių ir nebedarytum tokių dalykų, dėl kurių reikėtų verkti“.

Mirtimi nubausti išsižadėjusios savo nuodėmių Jeannės teismas nebegalėjo. Bet anglai prisispyrę reikalavo mirties bausmės ir patį Cauchoną išdavimu kaltino. Laimė, kad vyskupas nepėsčias buvo. — Jeannės drabužiai jai bemiegant buvo pakeisti vyriškais, ir jais apsivilkusią rado Jeannę kalėjiman atėję teisėjai. Tuščia pastanga! — Pati ji pasakė Cauchonui, kad pasirodžiusios jai Šv. Kotryna bei Margarita ir Dievo vardu papeikusios ją, nes išsigelbėti norėdama sutikus išsižadėti tariamųjų paklaidų, pamelavus tad ir tapus išdavikė. Dabar nebegalėjo būti jokių abejonių: Jeanne grįžus erezijon, patapus h a e r e t i c u s r e l a p s u s. Bažnyčiai neberūpėjęs jos kūnas, tik — siela (plg. IV, 11). Cauchonas netvėrė džiaugsmu; „F a r e w e l l! F a r e w e l l!“ — kreipėsi, išeidamas iš kalėjimo, į Warwicko grafą — „dalykas baigtas, džiaukitės!“ Kitą dieną teismas atidavė Jeannę pasaulinei valdžiai.

Gegužės 30 d. anglų kariai atvedė Jeannę į senosios rinkos aikštę, kur buvo paruoštas laužas. Ilgais baltais marškiniais apvilktai uždėjo ant galvos popierinį kūgį, o ant jo parašė: „eretikė, erezijon grįžusi, apostatė, dievaičių garbintoja“. Prie laužo stulpo prikabintas buvo užrašas: „Jeanne, kuri pasivadino Mergele, melagė, labai kenskminga, liaudies apgavikė, ragana, prietaringa, Dievo piktžodžia, išdidi, blogai Kristų tikinti, savigyra, dievaičių garbintoja, žiauri, paleistuvė, velnių šaukėja, apostatė, schizmatikė ir eretikė“. Garsusis magistras Nicole Midi pasakė ilgą pamokslą; Cauchonas, prieš skaitydamas teismo sprendimą, palydėjo Jeannę, toja netrumpu, pamokymu — patys anglai ėmė

nekantrauti. Jeanne atsiklaupė, sakė, kad jos karalius nekaltas niekuo, ką ji buvo padarius, visus prašė melstis už jos sielą ir dovanojo visiems savo priešams. Cauchonas pravirko. Į kryžių žiūrėdama, įžengė Jeanne į laužą. Paprašė sau kryžiaus. Vienas anglų kareivis kryžium surišo du pagalius ir padavė jai. Laužui pradėjus degti, šventoji sušuko, kad jos balsai iš Dievo buvę ir jos neapgavę: mat, buvo ji pagaliau iš visų nelaimių išvaduota. „Jėzau!" buvo paskutinis jos žodis. Pelenus anglai išmetė į Seinę.

55

Anglams Jeannę kalinant ir teisiant, neišgaravęs dar buvo karingas Karoliaus VII kapitanų įkvapas. Prancūzai sėkmingai tebekovojo su anglais Mainėj, Normandijoj, Champagnėj ir skverbėsi į Pilypo Gerojo žemes, į Charolais ir Macono apskritis. O Pilypas ir be to daug rūpesčių turėjo: Liègiečių sukilimas privertė jį atsisakyti nuo Compiègnės apsiausties, o Austrijos dukas pasirašė sutartį su Karolium VII, nes bijojo galingojo „vakarų duko" įsigalint. Patiems Anglams trūko ir pinigų, ir karių. Mažai tereiškė, kad Bedfordas atvežė Heinrichą VI Paryžiun karūnuoti (1431. XII).

Bet Karolius VII vis dar nebuvo pradėjęs karaliauti ir aklai sekė La Trémoïlle'io patarimais, o La Trémoïlle kariavo su savo priešu konetabliu Richemont'u, su Anjou princais ir stengėsi užsikariauti Auvergnę. Taip pat Alençono dukas susipešė su Bretagnės duku, o Foix grafas su Armagnaco grafu. Taigi, Karoliaus VII žemėse prasidėjo feodalinė anarchija. Algos iš karaliaus nebegaudami daugelis jo kapitanų gyveno ir maitino savo būrius tuo, kad ėjo samdiniais pas tą patį La Trémoïlle'į ir pas kovojančius su juo bei tarpusavy senjorus arba žiauriai plėšė kraštą. Nė marškinių gyventojams nepalikdavo, todėl ir pavadinta jie kailialupiais, écorcheurs. Kaip koks velnias juos apsėdo — be prasmės ir be reikalo visa naikino, iškirsdavo vynuoges ir vaismedžius, išmindydavo laukus, vyną ir javus į upę vertė, namus degino, vežimus ir baldus laužė, bažnyčias arklidėmis vertė. Tokiais kailialupiais pasidarė ir kastilijietis Rodrigas Villandrando, kuris pirma tarnavo Burgundijos dukui, paskui Karoliui VII, „plėšikų imperatorius", ir mergautiniai Bourbono duko ir Armagnaco grafo sūnus, ir kai kurie Jeannės d'Arc kovos draugai — La Hire, Xaintrailles. Blogiausia, kad negalima buvo jų at-

skirti nuo tikrųjų tėvvynės gynėjų, nes jie ir su anglais drąsiai kovėsi.

Tokiomis sąlygomis anglai nugalėti rados sunku, kad ir kaip patys jie susilpnėję buvo. Antra vertus, pavojinga buvo ir taikintis: kaip tik po Karoliaus taikos su Pilypu ypačiai daug priviso tųjų kailialupių. Žodžiu, kaip ir prieš Jeannei d'Arc atvykus Chinonan, pati prancūzų tauta turėjo save gelbėti. Nelemta jai buvo vėl susirasti tokio vado, kaip Domrémi mergelė, nors atsirado nemaža moterų, kurios sakėsi Dievo atsiųstos tėvynės gelbėti; viena kita dėjosi pati stebuklingai Dievo iš anglų nagų išvaduotoji Jeanne esanti. Tačiau dabar tauta ir be vado galėjo apsieiti. Buvo ji įsitikinus, kad pradėjo laimėti ilgąją kovą su svetimšaliais ir kad turi tikrąjį, Reimse karūnuotąjį karalių. Valdžiai reikėjo tik netrukdyti tautos darbo, o tam pačiai susitvarkyti. Ir štai konetablis Richemont, susidėjęs su karaliaus uošve Yolanda ir su jos sūnumi Karoliumi Anjou, nuvertė La Trémoïlle'į (1433. VI). Nugalėtojai ir jų šalininkai — de Beuil, de Brézé, Jean d'Estouteville — pasigriebė valdžią. Nauji favoritai negalėjo būti blogesni, nei La Trémoïlle; tikrovėje buvo geresni, nes ėmė, ypačiai pradžioje nežymūs perversmo dalyviai, gaivinti Karoliaus V tradicijas ir šaukti talkon senuosius valdininkus.

Anarchija ir naujasis anglų įsigalėjimas privertė vyriausybę pirmiausia griebtis diplomatijos priemonių. Ėmė ji derėtis su imperatorium Sigismundu, kurio nuomone Burgundijos dukas peraukštai skrajojęs, nimus alte volabat, vadinasi, tapo imperatoriui pavojingas. Sigismundas 1434. VI viešai apkaltino Pilypą tuo, kad pasigrobė Vokietijos žemes, ir pasiskelbė susidėjęs prieš jį su Karolium VII. Dukas nebepasitikėjo Anglijos pagelba; be to ir pats troško taikos, nes kraštas buvo baisiai ilgojo karo nuvargintas ir taikos reikalavo tiek Burgundijos, tiek Flandrijos bei Niederlandų gyventojai. Sunku buvo riteriškajam dukui sulaužyti prisiektoji taika su Anglais, gal — sunkiau, nei užmiršti tėvo nužudymas. Bet jis kreipėsi į popiežių prašydamas sutaikinti jį su Karolium, o Karolių su Heinrichu VI. Arraso mieste 1435. VIII susivažiavo popiežiaus įgaliotiniai, Pilypas, Karoliaus pasiuntiniai ir Winchesterio vyskupas kardinolas Beaufort, Bedfordo dėdė. Karolius siūlė Heinrichui VI per feodą „trečdalį karalystės, geriausią ir sveikiausią", bet anglai norėjo, kad jis

pripažintų save Heinricho VI, „Prancūzijos ir Anglijos karaliaus“, vasalu. Sutikti su tuo prancūzai, žinoma, negalėjo ir anglai nutraukė derybas. Kadangi bendroji taika atrodė nebeįvykdoma, popiežiaus legatas ėmė taikinti Karolių su Pilypu. Legato įsakytieji prancūzų ir italų teisininkai prirašė veikalų, kur aiškiai įrodė, kad Pilypas turįs atšaukti Troyes taiką su Anglija ir nebekeršyti Karoliui už tėvo mirtį. Dukas pagaliau nusileido; gal, todėl tiek ilgai ir skeryčiojasi, kad norėjo daugiau iš Karoliaus gauti. Iš tikrųjų, Arraso Taika (1435. IX. 21) buvo labai sunki Prancūzijai. — Karolius pasmerkė Jono Bebaimio nužudytojus ir pažadėjo juos nubausti, o pats teisinosi savo jaunyste. Atidavė jis dukui Macono ir Auxerrės grafystes, Bar-sur-Seine, Pĕronnę, Luxeuilį ir miestus Sommės upyne esančius (Amiens, Abbeville, Saint-Quentin, Ponthieu, Boulogne-sur-Mer, tiesa, pagal sutartį, galėjo juos atsipirkti); pripažino, kad dukas turi valdyti prancūziškąsias savo žemes iki gyvos galvos kaipo savarankiškas valdovas, be jokios homagės Prancūzų karaliui.

Arraso Taika buvo mirštamasis smūgis Anglų valstybei Prancūzijoj. Bet toji valstybė ir pati nyko. Bedfordas 1435. XII. 14 numirė. Tiesa, diplomatinė Prancūzų pergalė sustiprino karo partiją pačioj Anglijoj ir sukurstė anglų patrijotizmą: parlamentas davė pagaliau valdžiai pinigų. Tačiau su senu Winchesterio vyskupu Beaufort'u, ištikimu ir gudriu Bedfordo padėjėju, kovojo jaunis Bedfordo brolis Humphrey Gloucesteras, ir ta kova silpnino tiek nauju Prancūzijos regentu paskirtąjį Yorko duką, tiek lordą Talbotą ir kitus anglų kapitanus. Normandijoj — ją prašė apginti nuo Prancūzų mirštąs Heinrichas V ir po Arraso Taikos mėgino apginti Bedfordas — prancūzai kilo, o jiems talkon smerkėsi Karoliaus VII kapitanai. Dieppės uostas, Evreux ir naujai anglų pastatytoji Granvillės tvirtovė buvo užkariauti prancūzų, kurie grėsė ir pačiam Rouenui (1435-41 m.).

Bet karščiausiai kovojo prancūzų kapitanai dėl Ile-de-France ir Paryžiaus. Paryžiečiai visuomet buvo greičiau burgundininkai; tad Arraso Taika pakėlė Karoliaus VII šalininkų, prancūzų patrijotų, reikšmę ir įtaką. O tie patrijotai kovoj su anglais galėjo pasinaudoti ir tuo, kad kaip tik Paryžius dėl karo kentėjo didį vargą ir badą. Nuo 1432 m. prasidėjo

sąmokslai, o 1436 m. Karoliaus kariuomenė užkirto visus kelius, kuriais gabenamas buvo į Paryžių maistas. Richemont ir Dunois 1436. IV. 10 užėmė Saint-Denis, o IV. 13 sukilo prieš anglus patys paryžiečiai. Jiems besimušant su anglais, Richemont įėjo į miestą. Tik spalių mėnesį aplankė savo sostinę Karolius, bet po trijų savaičių grįžo į mėgiamąsias savo Loirės pilis.

Prancūzų laimėjimai palaužė pagaliau anglų valią. Popiežiui, Burgundijos, Bretagnės ir Orléans'o dukams tarpininkaujant, Heinrichas VI pavedė Suffolko grafui, kuris vadovavo Karaliaus Tarybai, pasirašyti taikos arba paliaubų sutartį ir išpiršti jam, Heinrichui, Karoliaus dėdės René d'Anjou dukterį Margaritą. Anglų pasiuntiniai nebekalbėjo apie Prancūzijos karūną, reikalavo tik viena — kad Karolius pripažintų Heinrichą nepriklausomu Guiennės ir Normandijos valdovu. Karolius sutiko atiduoti Heinrichui Margaritą su jos teise paveldėti Majorkos karalystę, bet neatsisakė nuo savo siuzereniteto Normandijoj ir Guiennėj. Todėl 1444. V. 28 Tours'o mieste tebuvo pasirašyta tik paliaubų sutartis 22 mėnesiams, vėliau pailgintoji iki 1449 m.

56

Tomis paliaubomis pasinaudojo ne Anglija, kurioj buvo jau prasidėjus nauja suirutė, bet Prancūzija. — Karolius VII pagaliau sutarpo, pasiutiškai įsimylėjo gražią ir lengvabūdę Agnietę (Agnès) Sorel; doros papročių nepaisydamas, žmonių nesisarmatydamas padarė ją, gali sakyt, oficijalia savo favorite. Kai Agnietė, keturias dukteris jam pagimdžius, 1450 m. numirė, pasiėmė jis per meilužę jos seserėčią Antoinettę de Maignelais, tik dėl padorumo suvesdino ją su vienu savo favoritu, kuris už pinigus ir titulą atsisakė nuo vyro teisių. Bet ir to permaža buvo penktąją dešimtį užkliudžiusiam karaliui: visur lydėjo jį dabar moterys, kurių tarpe kuodą šiaušė ir skalbėja Alison. Bet Prancūzijai sveikaton ėjo, kad jos valdovas favoritų vieton ėmė rinktis favorites. Viena, pasijuto Karolius tikras vyras esąs ir ėmė domėtis valstybės reikalais, juo labiau, kad domėjosi jais ir Agnietė Sorel, ir Antoinette, o silpnavaliam karaliui netrūko sveiko proto, meilės tėvynei ir geros širdies;

perdaug ir perdažnai dovanodavo savo giminėms bei favoritams, bet švelnino pergriežtą naujų savo favoritų politiką. Antra, neaukšto kilimo, bet didelių gabumų žmogus, Pierre de Brézé buvo senas Agnietės draugas, gal, pats ją Karoliui ir pakišo. Šiaip ar taip, bet su jos pagelba tapo įtakingu karaliaus favoritu. Greit pasisekė jam atstumti anjoujiečius, kurių vietoj karaliaus tarybose įsigalėjo Pierre'o de Brézé bendraminčiai ir miestelėnai. Prancūzijos iždininku (finansų ministeriu) pasidarė Jean Bureau, kuris su savo broliu Gaspard'u puikiausiai sutvarkė ir karaliaus artileriją. Apie 1440 m. įsigijo įtaką turtingasis Bourges'o pirklys Jacques Coeur. Žinoma, buvo jis sukčius ir nešvariomis priemonėmis praturtėjo: pardavinėjo ginklus muslimams, kaldino netikrus pinigus, vogė, ėmė kyšius. Užtat skolino pinigus pačiam karaliui, sėkmingai atliko daug diplomatinių misijų ir sutvarkė karalystės finansus.

Tuo būdu atgijo administratyvinė paskutiniųjų Kapetingų ir Karoliaus V santvarka: valdžia atsimezgė nuo feodalų ir jos viršūnėse sutūpė visai nekilnūs ponai — smulkūs riteriai, teisininkai, daug įvairiose įstaigose padirbėję valdininkai, miestelėnai ir mielstelėnų kultūros bei pažiūrų žmonės. Žinoma, jie negalėjo visai pašalinti princų bei kilniųjų didikų ir patys stengėsi tapti didžiais ponais. Bet valdžios dvasia buvo kitoniška. Diduomenė pajėgė pagaliau nuversti Jacques'ą Coeurą, bet nebegalėjo nuveikti naujų karaliaus patarėjų. Be to, patrijotinę pastarųjų politiką rėmė ir tokie įtakingi senjorai, kaip Richemont, Dunois, Bueil, Foix grafas.

Arraso taiką, o ypačiai paliaubas su Anglais pasirašius, vyriausybė tuoj ėmėsi kovoti su kariuomenės iširimu ir savavaliavimu. Ir ne tiek svarbu, kad valdžia stengėsi nusikratyti kailialupių būriais — daug jų buvo paleista, daug, kovojančiam su Burgundija ir Šveicarija imperatoriui pagelbos proga, nuvesta kariauti Šveicarijon, Alsasan ir Lotharingijon (1444 m.), kur ir pasiliko. Svarbu, kad valdžia turėjo pozityvią programą — norėjo atgaivinti reguliarinę kariuomenę, į kurią ir įtilpo daugelis kompanijų. Kaip ir Karoliaus V bei Du Guesclino laikais, valdžia sutvarkė stichijinį kariuomene tapusios ir karių būrius iš savęs išskiriančios tautos sąjūdį. Senuosius karaliaus ordonansus gaivindama, Karaliaus Taryba iš pagrindų reformavo kariuomenę. Tarybos nutarimu (1455 m.) konetablis paskyrė visų kapitanų

būrių apžvalgą. Didžiąją dalį karių jis paleido, o geriausiems kapitanams karaliaus vardu pavedė surinkti naujas, karaliaus ir apmokamas kompanijas, compagnies d'ordonnance (= įsakytąsias). Išviso numatyta 15 tokių kompanijų, kiekviena po 100 „jiečių" („jietis" = 6 karių būriui). Toms kompanijoms, (faktiškai — nuolatine tapusiai kavalerijai) paskirti buvo miestai, kur jos turėjo gyventi provincijų lėšomis. Kapitanai — o jų tarpe buvo pats konetablis, Dunois, Pierre de Brézé — turėjo prižiūrėti, kad kariai, daugiausia bajorai, būtų gerai apginkluoti, išmiklinti ir drausmingi. Algai mokėti karalius apdėjo karalystę ypatingu mokesčiu (taille des gens de guerre). Taip pat apmokėdavo jis ir naujas, dėl naujo karo su Anglais nuo 1449 m. šaukiamas kompanijas, compagnies de petite ordonnance, ir šaukiamus karan vasalus. Pėstininkų tais laikais karo teoretikai nevertino. Vis dėlto Karolius VII globojo miestų milicijas, arbaletininkus ir šaulius; be to, 1448 ir 1451 m. ordonansais įsakė jis, kad kas 50 šeimų (feux) duotų karaliui vieną arbaletininką ar šaulį. Tuo būdu susidarė 8.000 pėstininkų kariuomenė. Tie šauliai irgi gaudavo algą karo tarnybos metu, o šiaip neturėjo mokėti talijos; todėl vadinosi laisvais (nuo talijos) šauliais, franc-archers. Kadangi tik specijaliai šaukiami tie šauliai tetarnavo (šiaip — kiekvienas vertėsi savo amatu), tai naujų pėstininkų nekokios kariuomenės būta. Tiesa, be jų turėjo karalius ir ypatingus šaulių pulkus. Daugiau reikšmės, nei pėstininkai, turėjo artilerija. Čia valdžia nebesitenkino miestų bombardais ir „rankinėmis patrankomis" (šautuvais). Didysis artilerijos viršininkas (1420-44 m.) Pierre Besonneau, o po jo broliai Bureau patobulino tiek sunkiąją, tiek lauko artileriją. Pridirbę jie karaliui tiek visokios rūšies patrankų, kiek nė vienas krikščionių karalius neturėjęs. Prancūzų artilerijai negalėjo priešintis nei anglų kariuomenė, nei jų tvirtovės. Karoliaus VII vyriausybė iš esmės nieko principijaliai nauja neišgalvojo; nė nemanė apie nuolatinę kariuomenę: teturėjo galvoj tik neišvengiamąjį karą su Anglija dėl jos negrąžintųjų dar žemių. Tačiau faktiškai naujoji kariuomenė tapo nuolatine ir — nors pradžioje mažai tesiskyrė nuo feodalinės — vieno karaliaus tepriklausančia ir jo vieno teapmokama.

Savaime aišku — negalima buvo sutvarkyti kariuomenės nesutvarkius finansų. Iš tikro, naujoji vyriausybė rūpinosi jais

ne mažiau, nei karo dalykais. Be Chambre des Comptes atsirado ypatinga kasininkų, iždininkų ir kitų finansų valdininkų Taryba, kuri nusakydavo biudžetą ir kontroliavo visą finansų valdymą. Karalystė buvo padalinta į 4 apskritis (charges, arba généralités, — Languedoïl, Languedoc, Normandija ir žemės anapus Seinės bei Yonnės). Kiekvienoj apskrity karaliaus domėną valdė „Prancūzijos iždininkas" (trésorier de France), o karalystės žemes — général des Finances, kurio priklausė apskrities dalių (élections) valdininkai. Prancūzijos iždininkai priklausė minėtosios Tarybos, o généraux des Finances — Chambre des Comptes. Valdžia nuosekliai mažino finansines senjorų teises, kovojo su tuo, kad jie patys apdėdavo žmones naujais mokesčiais ir susilaikydavo dalį karaliui renkamųjų. Tik nelabai ta kova valdžiai sekėsi, ypačiai didesnėse senjorijose; o Burgundijos dukas Arraso sutartimi ir visai šiuo atžvilgiu nepriklausomas valdovas buvo. Karaliaus domėnas, kad ir labai padidėjęs po laimingų karų su Anglija, tedavė tik mažą dalį ($^1/_{15}$) visų karaliaus pajamų. Svarbiausi tų pajamų šaltiniai po senovei liko talija, aides ir gabelles. Vadinamąją realiąją taliją mokėjo visos (Languedoco ir Guiennės dalies) žemės, kurios pradžioje nebajorams priklausė, kad ir būtų dabar valdęs jas bajoras, terres roturières; asmeninę taliją mokėjo (kitose karalystės provincijose) visi nebajorai, roturiers, už savo žemę, nors tąją žemę būtų ir iš kilniųjų ponų gavę. Aide, tai akcizo rūšis, mokestis už kiekvieną pardavinėjamą prekę imamas; gabelle — druskos akcizas karalystės pietuose bei vakaruose ir druskos monopolija šiaurinėj Prancūzijoj. Visi tie mokesčiai buvo sunkūs ir neteisingai paskirstyti. Tačiau Karoliaus VII vyriausybė juos apsistemino, padarė mokesčiais pačiam karaliui ir, kiek galima buvo, naikino kitus, ypačiai senjorų bei luomų atstovybės (Etats) skiriamuosius. Tuo būdu mokesčių našta išviso rados greičiau palengvinta, o valdžia nebepriklausė subsidijas jai skiriančių luomų. Nuolatinę kariuomenę turėdamas, turėjo dabar karalius ir nuolatines pajamas. Karo su Anglais iškeltasis moralinis karaliaus autoritetas pavirto ir realia valdžia.

Amžininkai praminė Karolių VII gerai tarnaujamuoju, Charles le Bien Servi. Iš tiesų, nauja jo patarėjų bei valdininkų karta, 30-ųjų metų pabaigoj įsigalėjusi, sistemingai

ir atspariai didino karaliaus valdžią, kaip kadaise Pilypo IV legistai, ir turėjo visai aiškų planą. Labai gudriai valdžia kartu ir luomų atstovybę silpnino, ir biurokratiją tobulino. Čia padėjo jai pati Prancūzų valdysenos evoliucija. — Ne luomų atstovybė, atskirų provincijų ir visos karalystės luomų atstovų susirinkimai, bet karaliai išgelbėjo Prancūziją ir apgynė ją nuo Anglų. Luomų atstovai, susirinkę, skųsdavosi blogu valdymu, valdininkijos paperkamumu, kompanijų plėšikavimu, reikalaudavo reformų, bet konkrečios programos valdžiai, apskritai imant, nesiūlydavo; o kai siūlydavo, vistiek negalėdavo jos kūnu padaryti, nes, subsidiją valdžiai davę, tuoj išsiskirstydavo ir nereguliariai šaukiami buvo. Tiktai provincijų luomų susirinkimai patys eikvojo tuos pinigus, kuriuos skirstydavo savo provincijos reikalams. Tos provincijų luomų atstovybės buvo, be abejo, gyviausios įstaigos; galėjo tapti nuolatiniais savivaldybės organais. Bet dažnai jos susidurdavo su Etats Généraux, tuo silpnino juos ir netiesiog padėjo valdžiai jų nebešaukti; o Etats Généraux nugalėjus, valdžia lengvai suvaldė ir provincijų atstovybes.

Tiesa sakant, Karoliaus VII laikais Etats Généraux, visos karalystės luomų atstovybės, gali sakyt, nebebuvo. Tik vieną kartą, 1428 m., sušaukė Karolius beveik visų savo karalystės provincijų atstovus į Chinoną. Bet ir tada Rouerguės provincijos atstovai teatvažiavo tik to, kad atsisakytų dalyvauti susirinkime, o Languedoco atstovai skundėsi, kad valdžia privertus juos rinktis tiek toli nuo jų provincijos. Paryžių iš Anglų atėmus, 1439 m. susivažiavo Orléans'o miestan ne tik Bourges'o karalystės, bet ir anapus Loirės esančių provincijų atstovai. Tačiau tuose Etats Généraux nedalyvavo nei Rouergue, nei Languedocas. Taigi, Etats Généraux tenka laikyti tokie reliatyviai gausingi luomų atstovų susirinkimai, kurie, valdžios pasiūlymu, skyrė mokesčius visoms karalystės provincijoms arba bent jų daugumui. Dažniausiai tokią reikšmę turėjo Languedoïlio luomų atstovybė, kuri Karoliaus VII laikais išviso buvo 15 kartų sušaukta. Daugumas sesijų tik kelias dienas tetruko; o kai pasisekė valdžiai sutvarkyti mokesčių sistema ir padaryti mokesčiai nuolatiniai, ji ir visai nustojo šaukus Languedoïlio atstovybę. Be absoliutistinių valdžios tendencijų kaltas čia ir pačių atstovų pasyvumas. Energingesnė kiek buvo Languedoco atstovybė. Ji priešinosi ir Languedoïlio atstovybei, kuri, valdžios siū-

loma, norėjo apdėti mokesčiais Languedocą, ir pačiai valdžiai. Languedoco luomų atstovybės prašomas Karolius VII 1428 m. uždraudė reikalauti iš Languedoco talijos ir aides be trijų Languedoco luomų sutikimo. Tųjų luomų atstovai susirinkdavo kasmet, kartais net kelis kartus per metus ir varžė kiek valdžią Languedoce. Tačiau ir Languedoco atstovybė nedalyvavo įstatymų leidimo darbe; antra vertus, praktiškai pasidarė ji vienų didžiųjų miestų atstovybė, nes maža tesusivažiuodavo bajorų, o dvasininkai beveik visai neatvažiuodavo. Valdžiai nustojus Langue-doïlio atstovybę šaukti, Languedoco atstovybė rados grynai provincijali.

Taigi, karalystės provincijų separatizmas trukdė Etats Généraux įsivyrauti ir tapti nuolatine įstaiga. Anglijoj luomus vienijo baronija, kuri XV amžiuje ir ėmė vadovauti parlamentui, o patį parlamentą rėmė grafysčių ir šimtinių savivaldybė. Prancūzijoj dvasininkija ir baronija nusikratė daugumu mokesčių ir luomų atstovų susirinkimuose atstovavo ne tiek pačios sau, kiek priklausantiems sau žmonėms, kurie turėjo mokėti atstovybės nusakomuosius mokesčius. Taigi, dvasininkams ir baronams nereikėjo jungtis su miestelėnais bendrai kovai su valdžia dėl visuomenės teisių bei privilegijų. Antra vertus, miestelėnai nesugebėjo Etienne'o Marcelio laikais sutvarkyti ir išgelbėti karalystės; Marcelio sukilimu greičiau patys save sukompromitavo. Be to Prancūzijoj, ypačiai Paryžiuje, turtingiausias bei įtakingiausias buržuazijos sluoksnis buvo susijęs su karaliaus valdininkija ir tą valdininkiją papildinėjo. Anglijoj buržuazija skiepijo savo dvasią valdžiai per komonerų Tarybą, Prancūzijoj — per valdininkiją. Šis skirtumas reikia, gal, aiškinti ir tuo, kad Prancūzijoj buvo daugiau turtingų miestų ir kad pats jų ekonominis-socijalinis augimas pasiekė aukštesnį laipsnį. Kaip ir Italijoj, įvairiems miestelėnų sluoksniams rados sunku (plg. IV, 211 psl.) susijungti, o dar sunkiau — įvairiems miestams. Esam jau matę, kad miestų augimas pasireiškė ne tik naujomis socijalinio-ekonominio gyvenimo formomis, bet ir nauja racijonalistine-demokratine pasaulėžiūra (IV, skyr. VI, ypač § 40). O racijonalizmas ir be to reikšdino tam tikrą gimtąją prancūzų tautos ypatybę. Ir Karoliaus VII patarėjų nuosekliai vykdomoji biurokratijos sistema, be abejo, buvo daug racijonalesnė ir racijonalistiškesnė, nei natūraliai, bet neracijonaliai auganti politinė anglų santvarka. Tam tikra prasme biurokratinė prancūzų monarchija buvo ir demokratinė; šiuo

atžvilgiu reikia ji lyginti su Italijos miestų tironijomis, galima ir su cesaristine Napoleono I imperija. Neatsitiktinai Karolius VII pradėjo, o Liudvikas XI pabaigė kovą su princų feodalizmu.

Svarbiausia centrinė įstaiga rados Karaliaus Taryba, kuri posėdžiavo kasdien ir kur vyravo, $^{2}/_{3}$ balsų (apie 6—8 balsus) turėjo, neaukšto kilimo žmonės. Ji svarstė visus svarbiausius reikalus ir visur lydėjo karalių, kuris „be jos nieko nedarė". Esam jau minėję Chambre des Comptes ir naujai įsteigtąją finansų valdininkų Tarybą (Messieurs des Finanses). Karoliui VII baigiant karaliauti, reformuoti buvo ir teismai. Richemont'ui Paryžių atkariavus (1436 m.), valdžia panaikino Poitiers parlamentą, bet atnaujino Paryžiaus parlamento personalą (1437—54 m.): karalius paskyrė į tą parlamentą ištikimus, prityrusius ir dorus žmones, kuriems imta mokėti alga ir uždrausta imti kyšiai. Paryžiaus parlamentas, apeliacinis ir išviso aukščiausias teismas, registravo be to karaliaus ediktus ir tuo būdu tapo valdžios tradicijų saugotoju. Dažnai jis pačiam karaliui priešinosi, taip antai, kaip įmanydamas kovojo su juo, kai mėgino jis dalinti domėno žemes bei pajamas. Tačiau, kad ir priešinosi tam Paryžiaus parlamentas, buvo betgi įsteigti keli ir provincijų parlamentai: Guiennės Aukščiausias Teismas (1452 m.), Toulousės parlamentas (1420 ir 1443 m.), Grenoblės parlamentas (1453 m.).

Provincijose karaliui atstovavo, gerunt vices principis, bailyvai (27), o pietuose 15 senešalų (1460 m.). Jiems karalius pavesdavo ir kariuomenei vadovauti bei siųsdavo juos per pasiuntinius. Provinciją valdė jų priklausą leitenantai, teisėjai, prokurorai, advokatai ir jos tarybos (IV, 59); provincijos apskritims skiriami buvo prevotai. Visą valdininkiją prireikus kontroliavo valdžios siunčiamieji „reformatoriai".

57

Suffolkas ir Heinrichas VI norėjo taikos, bet nenorėjo jos anglų kapitanai ir Karolius VII, kurį be to kurstė ir tųjų kapitanų puolamas naujasis Bretagnės dukas Pranciškus I (1442—50 m.). Bretagnė teužteko ginti. Tačiau kova dėl jos buvo Karoliui VII proga viešai paskelbti savo teisėms į visą Prancūzijos žemę ir nutraukti paliauboms su Anglija (1449. VII). Po metų (1449. VII — 1450. VIII). Prancūzai užkariavo Normandiją ir ties Formigni sunaikino Anglų kariuo-

menę (1450. IV. 15). Karolius VII nepaklausė savo parlamento ir patvirtino Normandijos Chartiją (1458 m., IV, 72).

Patvirtino Karolius visas senąsias privilegijas ir Guiennei, kurią 1451 m. užkariavo Dunois. Gaskonai nemokėjo mokesčių kitų prancūzų mokamų — talijos, gabellės ir pan.; iš jų nereikalavo karalius karo tarnybos ir įsteigė jiems atskirą Aukščiausiąjį Teismą (parlamentą) Bordeaux mieste. Tiktai į svarbiuosius miestus nusiųstos buvo prancūzų įgulos, bet prancūzų valdininkai ėmė valdyti kraštą. Gaskonai, ypačiai Bordeaux miesto ir apskrities gyventojai, žiūrėjo į juos kaip į svetimšalius. Mat, gaskonai nė kiek neapanglėjo, bet tebebuvo lojalūs savo duko, Anglijos karaliaus, valdiniai. Anglų karaliai sugebėjo prisivilioti juos švelniu valdymu ir visokiomis privilegijomis. Bordeaux miestas patapo galinga senjorija ir praturtėjo. Jo patricijatas, stambieji žemės savininkai, gabeno savo vyną Anglijon, kur pardavinėjo jį brangiau, kaip Prancūzijoj. Turtinga ir įtakinga dvasininkija irgi buvo savo dukui ištikima; jaunuomenę nuo Paryžiaus ir Toulousės universitetų atitraukti norėdama įsteigė 1441 m. Bordeaux universitetą. Turtuoliai ir kunigai bijojo Karoliaus VII valdžios ir nenoromis jam pasidavė. Nenuostabu, kad, prancūzams pradėjus valdyti kraštą, gyventojai ėmė bruzdėti ir susižinojo su Anglija. Bordeaux apskrities baronai ir kunigai šaukėsi Heinricho VI pagelbos. Iš tiesų, 1452 m. atplaukė anglų laivynas ir senasis Talbotas užėmė Bordeaux. Trys prancūzų kariuomenės įsibrovė į Guiennę; viena apsiautė Castillono miestą. Su 800 žmonių atvyko jos atremti Talbotas ir užpuolė sutvirtintąją prancūzų poziciją. Bet prancūzai sutiko jį 300 patrankų ugnimi, o paretėjusią kariuomenę patys užpuolė iš šono ir sunaikino. Talbotas žuvo (1453. VII. 17). Badu ir patrankomis privertė Karolius pasiduoti Bordeaux miestą; 1453. X. 19. į jį įžengė. Šįkart panaikino jis krašto autonomiją ir privilegijas. Bet nuo Anglijos atskirsta Guienne greit nususo. Bordeaux miestas tuščias pasidarė.

Tuo šimto metų karas iš esmės pasibaigė. Tiesa, tik 1475 m. po naujo karo tepasirašė taikos sutartį (le traité de Picquigni) Liudvikas XI. Karolius VII turėjo pasitenkinti simboliniu aktu. — Jo prašomas popiežius Kalikstas III pavedė keturiems prancūzų vyskupams ir inkvizitoriui Jeanui Breholiui peržiūrėti Jeannės d'Arc procesą. Roueno arkivyskupo rūmuose 1456. VIII. 7. buvo paskelbtas tos komisijos nutarimas — 1431 m. procesas pripažintas neteisėtai ir neteisingai padarytu.

VII

Anglija dviejų rožių karo metu

58

Anglų istorija XIV—XV amžiuje ne tik surišta su Prancūzų, bet ir labai į ją panaši. — Karolius VII laimėjo kovą su Anglais ir atgaivino karaliaus valdžią ir todėl, kad Anglijoj jau Edwardo III laikais prasidėję buvo tokie pat procesai, kaip tie, kurie Prancūzijoj susilpnino pirmųjų Valois ir Karoliaus VI valdžią. Tai buvo socijalinė-ekonominė revoliucija: Prancūzijoj — miestelėnų sąjūdis ir jacquerie'ja, Anglijoj — iš dalies su miestelėnais susidėjusių valstiečių sukilimas, daugiau — kova dėl sosto. Prancūzijoj — Pilypą VI ir Joną Gerąjį puolė galingieji baronai, Karolius Blogasis troško atimti karūną Karoliui V, o Burgundijos dukai kovojo su jo sūnumi ir vaikaičiu; Anglijoj Johnas of Gaunt stengėsi įsikaraliauti, o jo sūnus Heinrichas IV ir įsikaraliavo. Princų feodalizmas ir sąjunga su Burgundija padėjo Heinrichui V ir Bedfordui užkariauti didžiąją Prancūzijos dalį. Bet Bedfordo ir jo dėdės Beaufort'o kova su Gloucesteru, o vėliau Yorkų kova su Lancasterais taip susilpnino Angliją, kad nebegalėjo ji nė Guiennės nuo Prancūzų apginti. Prancūzijoj bepročiui Karoliui VI numirus, Anglijos (kaip ir Prancūzijos) sostą paveldėjo jo anūkas vaikas Heinrichas VI. Tas Heinrichas buvo šventas žmogus, bet — į senelį panašus: visai netiko karaliauti ir sirgo perijodiniu pamišimu.

Abiejų valstybių istorijos paralelumo neatsitiktinio esama. Iš pat pradžios Europos kultūros centras buvo Prancūzijoj, ir pati imperijalistinė Pilypo IV ir jo įpėdinių politika aiškintina noru paversti kultūrinę Prancūzijos pirmenybę ir politine. Žinoma, romaniškoji iš esmės Europos kultūra XIII—XIV amžiuje ėmė klestėti ir Italijoj. Bet Italija subyrėjo į daugelį valstybių,

kas iš dalies padėjo jai ugdyti kultūrą, o iš dalies padarė ją kitų valstybių — tos pačios Prancūzijos, paskui ir Aragono — politikos objektu ir, taip sakant, sutrupino socijalinę-ekonominę evoliuciją. Bendrieji kultūros evoliucijos bruožai aiškiau pasireiškė Prancūzijoj, o prie Prancūzijos galima čia priskirti Angliją, kurios vadovaujantis sluoksnis iš didžios dalies buvo apiprancūzėjęs ir kurios karaliai ilgai valdė Prancūzijos dalį.

Svarbiausias socijalinės-ekonominės tų laikų evoliucijos faktas yra feodalinio dvaro, agrarinės feodalinės bendruomenės, irimas (§ 35 k.), taigi, visos ekonominės feodalizmo santvarkos irimas, kurios vietoj ėmė augti naujoji. Tos naujosios santvarkos pradai buvo individuali nuosavybė ir individualios sutarties nusakomas darbas; todėl ir pats darbas individo nuosavybe bei preke virto ir, seniesiems socijaliniams ryšiams trūkstant, žmones ėmė sieti tik ekonominė jų kova savybėj ir bendroji tam tikros jų grupės ekonominė buitis. Tokios santvarkos gimtinė buvo miestai, kurie išugdė racijonalistinę - demokratinę visuomenę, bet miestai — tiesiog ar netiesiog — griovė bei asimiliavo feodalinę agrarinę visuomenę. Miestų augimas reiškėsi nauju jų visuomenės diferencijavimusi, naujų socijalinių grupių, gali sakyt — „klasių“, tarpusavio kova ir nuolatinėmis socijalinėmis-politinėmis revoliucijomis, kurios dažnai baigdavosi tironų cezarizmu (Italijoj, kur nebuvo centro valdžios; bet su Italijos revoliucijomis galima lyginti Arteveldės ir net Etienne'o Marcelio sukilimai). Antra vertus, socijalinis-ekonominis-politinis vienetas būdamas ir su kitais miestais lenktyniuodamas miestas egojistiškai siekė savo paties tikslų, o tuo aižė krašto vienovę. Tas miestų partikuliarizmas (tiesa, ne jis vienas) nedavė susivienyti Italijai ir nieku pavertė Flandrijos grafų valdžią. Prancūzijos ir Anglijos valdžia (palyginti su Italijos bei Flandrijos miestais, tųjų valstybių, ypačiai Anglijos, miestai buvo atsilikę) suvaldė savo miestų partikuliarizmą, apšvelnino socijalinę miestelėnų kovą, o cezaristinę evoliucijos tendenciją savo labui panaudojo. Tuo būdu valdžia šiek tiek suėmė savin miestelėnų dvasią, o miestelėnai galėjo veikti valdžią ir mėgino (nesvarbu, kiek sąmoningai) ją asimiliuoti. Tai rodo mums miestelėnų, ypačiai londoniečių, dalyvavimas Wato Tylerio sukilime, Etienne'o Marcelio revoliucija, Paryžiečių sąjunga su Burgundijos dukais ir biurokratinė Karoliaus VII valdysena.

Kadangi Anglijoj miestai nebuvo įsigiję tokios reikšmės, kaip kad Prancūzijoj, tai ekonominės-socijalinės evoliucijos vienodumą aiškiau rodo valstiečių sąjūdžiai. Šiuo atžvilgiu Anglija net priešaky ėjo. — Prancūzų jacquerie'ja buvo stichijinis valstiečių sukilimas prieš ponus; aiškios programos ir bendrojo plano valstiečiai neturėjo. Tylerininkai kovojo dėl socijalinių ir net politinių reformų. Tylerio sukilimas reikia lyginti ne su jacquerie'ja, bet su — Ypres'o ir Bruges'o cechininkų sukurstytuoju — vakarų Flandrijos valstiečių sukilimu (1323—28 m.), kurį tik prancūzų kariuomenė tepajėgė numalšinti (Casselio kautynės 1328. VIII. 23).

Socijalinės-ekonominės feodalizmo santvarkos irimas reiškė, savaime suprantama, ir valstybės krizę. Galingieji senjorai ir valdovai su miestelėniškos kilmės bei dvasios patarėjų pagelba ėmė kurti nebefeodalinio tipo valstybes, nors tebesirėmė feodalais ir be jų savo tikslų pasiekti negalėjo; smulkieji feodalai, savo dvarus-valstybes apleisdami, spietėsi apie galinguosius, stengėsi pasidalinti su jais jųjų valdžią, progai pasitaikius — tą valdžią jiems atimti ir trukdė augti naujai biurokratinei - absoliutinei valstybei. Tie procesai pasireiškė Prancūzijoj—feodaline XIV amžiaus reakcija, princų feodalizmu, ypačiai Burgundijos dukų įsigalėjimu ir keliomis aštriomis valdžios krizėmis (Jono Gerojo, Karoliaus VI ir VII laikais), Anglijoj, kur patys galingieji baronai nė nemanė tapti tikrais, savarankiškais valdovais, — kova dėl sosto (Lancasterų su Richardu II ir vėliau Yorkų su Lancasterais), politinėmis Johno of Gaunt ir Gloucestero svajonėmis, baronų kova dėl valdžios su karaliumi.

Nenuostabu, kad tiek Anglijos, tiek Prancūzijos valdžia pati gyveno sunkią krizę; čia mėgino kurti visai naują politinę santvarką, čia vėl feodalėjo ir susidurdavo su nauja savo parama, su beauganČia nauja visuomene. Buvo dėl ko dviem karaliam iš proto išeiti. Naujai politinei-socijalinei santvarkai reikėjo ne feodalinės gadynės išsigimėlių, bet visai naujo tipo valdovų. Reikėjo jai ir naujų paramų. Negalima buvo suvaldyti feodalijos ir apibiurokratinti valstybės be valstybės biudžeto, be vienos valdžios teskiriamų ir tesuvartojamų mokesčių. Taip pat — feodalija nedavė valdžiai pertvarkyti valstybės, bet pati — kaipo kariuomenė — nebegalėjo jos apginti, o tuo tarpu karų ir revoliucijų laikais pati tauta kariuomene virto (§ 31, 34, 56). Kaip

kad ir valstybės biudžetas, reikalinga rados valdžiai ir nuolatinė, nebefeodalinė kariuomenė. Anksčiau atsirado ji Anglijoj; Prancūzijai davė ir ją, ir valstybės biudžetą šimto metų karas. Čia Prancūzija pagaliau net pralenkė Angliją, nes dėl savo kontinentališkumo negalėjo apsieiti be nuolatinės kariuomenės; be to Anglijos karalius biudžeto, tad ir kariuomenės, dalykuose varžomas buvo parlamento.

Klausimas, kas yra karu kaltas, išviso tuščias. Šimto metų karas galima iš dalies aiškinti Angliją suprovokavusiu Prancūzijos imperijalizmu, iš dalies imperijalistinėmis pačios Anglijos tendencijomis. Abu imperijalizmai rėmėsi augančia tautine valstybe, bet įsikerėję buvo feodalinėj Europos ideologijoj. Neatsitiktinai Heinrichas V norėjęs, Prancūziją „susigrąžinęs", suruošti kryžiaus žygį į rytus. Prancūzijoj galima be to pastebėti dar viena tendencija. — Europos kultūrai vadovaudama, Prancūzija natūraliai siekė ir politinės pirmenybės, stengėsi savo karaliaus, „krikščioniškiausiojo", t. y., europiškiausiojo, valdžia pakeisti formalią barbariškų Vokietijos imperatorių pirmenybę, atgaivinti faktiškai išnykusią politinę kultūros vienovę. Kad būtų Prancūzijai tai pasisekę, būtų ji, gal, suvienijus Europą naujam kryžiaus žygiui (IV, 69), dėl kurio popiežiai nenustojo taręsi su valdovais, ir nedavus būtų Turkams užkariauti Konstantinopolio. Tačiau drąsios prancūzų politikų svajonės negalėjo įsikūnyti, nes valstybės ir visa kultūra gyveno krizę, o Prancūzų imperijalizmas grėsė ne tik suirusioms Italijai bei Vokietijai, bet ir Anglijai. Šimto metų karas ir palaidojo politinę Europos vienovę. Tuo karu ir XIV—XV amžiaus suirutėmis pasibaigė feodalinis Europos istorijos perijodas ir baigtinai išnyko politinė Europos vienovė. Nė viena valstybė, nė pati Prancūzija, nebuvo dar taip persitvarkius, kad galėjus būtų vėl, kad ir kitais pradais, politiškai Europą suvienyti, o kada Prancūzija pagaliau susitvarkė, rados ji karų susilpninta bei sumažinta ir susidūrė su naujais, grynai tautiniais savo politikos uždaviniais — reikėjo jai kovoti su Burgundija, Ispanija, įsigalėjusių Habsburgų valstybe ir vėl su Anglija.

59

Negirdėti Heinricho V laimėjimai nesustiprino Lancasterų valdžios pačioj Anglijoj, o perilgai trunkąs vaiko Heinricho VI

karaliavimas ją, parlamento įsteigtąją, nusilpnino. Sumaningasis Bedfordas užimtas buvo kova dėl naujosios Lancasterų karalystės Prancūzijoj, negalėjo tad kaip reikiant vadovauti Karaliaus Tarybai. Ji nepripažino Anglijos regento, Bedfordo brolio Humphrey Gloucestero pirmenybės ir labiau klausė Heinricho V dėdės, Heinricho Beaufort'o, vėliau Winchesterio vyskupo, bet negalėjo sutvardyti trukdančio Bedfordui darbą Gloucestero ir — dėl kovos su tuo pačiu Gloucesteru — siųsti Bedfordui pakankamai pinigų bei pagelbinių pulkų. Tiesa, Beaufort'as kaip įmanydamas rėmė Bedfordo politiką ir nešykštėjo savo paties pinigų šelpti valdžiai. Tačiau, Bedfordui numirus, Beaufort'as nustojo vadovavęs Tarybai ir pasitraukė į savo vyskupystę, o jo vietoj įsigalėjo Taryboj Suffolko grafas, taikos su Prancūzija šalininkas. Jis nė kiek nepadėjo Bedfordo įpėdiniui, naujam Prancūzijos regentui Yorko dukui, suvesdino Heinrichą VI su Anjou duko dukteria Margarita ir pasirašė su Karolium VII tik Prancūzijai tenaudingą paliaubų sutartį. Veltui Gloucestero vadovaujamoji karo partija priešinosi: Gloucesteras buvo išdavimu apkaltintas ir nužudytas (1447 m.), o vėl atgijęs karas anglams nebesisekė.

Parlamentas buvo davęs Lancasterams karūną ir nusakęs jų politiką: lollardų persekiojimą ir karą su Prancūzija. Be parlamento subsidijų negalėjo jie to karo kariauti, o valdžios sumenkėjimas ir visai atidavė ją parlamento valiai. Komonerų Taryba sutvirtino savo teisę teikti valdžiai subsidijas ir kontroliuoti valdžią eikvojant tas subsidijas; traukdavo tieson karaliaus ministerius; nebe peticijas valdžiai įteikdavo, bet tiesiog siūlė jai įstatymų projektus, vadinamuosius bilius (bill, iš lotynų — billa= libellum = knygutė), kuriuos valdžia galėjo atmesti ar priimti, bet nebegalėjo trumpinti, papildinėti arba keisti. Tiesa, karalius tebeleido savo įsakymus, writ; bet tie įsakymai nebebuvo laikomi įstatymais, ir parlamentas galėjo juos panaikinti savo biliu. Tačiau, tiek įsigalėdamas, parlamentas nustojo atstovavęs visai tautai: tik baronams ir žemvaldžiams tebeatstovavo. Nuo paskutiniųjų Edwardo III karaliavimo metų baronai sėkmingai stengėsi vadovauti komonerams. Pats parlamentas mažino savo reikšmę. — Mūsų aprašytoji (§ 40, 42) socijalinė-ekonominė evoliucija, o ypačiai žemių dalinimas padidino laisvųjų žemdirbių, tad ir rinkėjų skaičių. Grafystėse prasidėjo bajorų (gentle-

men) kova su šiaipjau žmonėmis, „bruzdėjimas ir maištai“. Daug kur „grafystės gyventojai nebegalėjo laisvai rinkti savo atstovų, parlamento narių: iš įvairių dvarų kilniesiems grafystės bajorams atsiunčiami buvo laiškai, kad tie bajorai verstų savo nuomininkus ir kitus žmones rinkti parlamentan tokius asmenis, kurie būtų bendruomenėms geri“. Heinricho VI laikais, 1430 m., parlamentas išleido statutą prieš „nevertus rinkėjus, kurie sakydavo savo balsą nemažiau vertą esant, nei kilniųjų riterių ir esquirų“ (eskuairų, esquire = anglonorm. escuier = pranc. écuyer = lot. scutarius = ginklanešys, riteriu dar netapęs bajoras), „toj pačioj grafystėj gyvenančių“. Tuo statutu didžioji rinkėjų dalis nebeteko savo teisės: rinkti parlamento narius tebegalėjo tik tie laisvieji žemės savininkai, kurie kasmet gaudavo iš savo žemės ne mažiau, kaip 40 šilingų, pajamų (5-6.000 litų). Vėlybesnis kiek parlamento statutas nusakė, kad kiekvienas grafystės atstovas parlamente būtų kilimo bajoras, gentleman. Tas antrasis statutas praktinės reikšmės, gal ir neturėjo; šiaip ar taip, Komonerų Tarybai nudemokratėjus, baronams lengviau rados jai vadovauti; juo labiau, kad nebe tautai atstovavo parlamente ir miestų įgaliotiniai. — Nuo pirklių gildijų apsigynę, miestų cechai, Heinrichui VI karaliaujant, patys pavirto oligarchine miestų valdžia. Miestai išsirūpindavo karaliaus laiškus, vadinamuosius inkorporacijos aktus, kuriais mažinamas buvo piliečių skaičius, o naujiems žmonėms buvo sutrukdoma įsigyti pilietybė. Miestus dabar valdė tik turtingųjų bei garbingųjų piliečių renkamos tarybos, ir tik tarybų nariai terinko parlamento narius. Tiek baronams, miesto apylinkės žemvaldžiams, tiek pačiam karaliui lengva buvo paveikti negausingos miestų tarybos. Dažnai jie tas tarybas papirkdavo; dažnai įsakydavo, kas rinkti parlamentan, ir tiek.

Šimto metų karą pradėdamas, Edwardas III įtraukė į tą karą Anglijos baronus ir tuo apmažino pavojų, kuris iš jų pusės nuolat grėsė karaliaus valdžiai. Bet pats karas greit tą pavojų vėl padidino. Baronai tapo karingesni; Prancūzijoj kariaudami, priprato plėšikauti bei savavaliauti, linksmai bei lengvai gyventi iš grobio ir iš išperkamųjų pinigų; savaime suprantama, grįžę, negalėjo nuo visa to nuprasti ir ramiai šeimininkauti savo manoruose. Karui perijodiškai aptilstant, o pagaliau ir pasibaigus, atsirado be to pačioj Anglijoj daug jon grįžusių žmonių, kurie ir-

gi buvo nupratę verstis žemdirbyste ar amatais ir mielai tapdavo samdiniais baronų kariais. O tie baronai savo rėžtu mielai tapo ne tik savo vasalų, bet ir samdinių vadais. Dar viena: Walese ir Skotijos pasieny niekada nenutildavo karas ir tebevirė feodalinė suirutė; pasienio baronai (the Marcher Lords — Mortimerai, Percy ir kiti) tebegyveno tvirtose savo pilyse; tebekovojo su priešais ir tarpusavy. Su jais reikėjo kovoti Heinrichui IV, ir pats Dviejų Rožių karas iš dalies buvo tų baronų kova savybėj dėl sosto.

Taigi, Heinricho VI laikais parlamentas pavirto karingų baronų ir jų klijentų susirinkimais. Ėmė jis panašėti į karo stovyklą, nes galingąjį lordą lydėdavo parlamentan tikroji kariuomenė. Kai uždrausta buvo vykti parlamentan ginkluotiems, baronų šalininkai ir tarnai ėmė ginkluotis kuokomis (Club-Parliament 1426 m).; kuokas uždraudus — slėpdavo savo drabužiuose akmenis ir švino gabalus. Baronas galėjo pasitikėti savo klijentais, nes juos šelpė ir gynė net karaliaus teismuose (tai vadinosi maintenance); ir retas teismas išdrįsdavo nuteisti galiūno „remiamąjį" žmogų: sunku buvo surasti 12 tokių drąsių prisiekusiųjų (o jie turėjo vienu balsu bylą išspręsti). Kaip ir Prancūzijoj, Anglijoj atgijo feodalinė anarchija, su kuria savotiškai sijo teisės idėja. Mat, tie savavališki baronai ne tik kariavo tarpusavy, bet ir dėjosi kiekvienas savo teisę ginąs, net tikėjo tuo. Visur jų savo teisės žiūrėta ir pasiutiškai mėgta bylinėtis. Kiekvienas baronas savo klijentų tarpe turėjo ir teisininkų. Tąja bylinėjimosi manija iš dalies reikia aiškinti ir Dviejų Rožių karas.

Tačiau nebuvo politinės ar socijalinės ideologijos, kuri galėjus būtų suvienyti baronų luomą. Natūraliai būrėsi jie giminėmis, gali sakyt — klanais. Dėl nesumaningos karalių politikos visi svarbieji Anglijos feodai buvo kokių 4—5 giminių pasidalinti. Tų kilniųjų giminių ir joms vadovaujančių princų klijentais ir tapo smulkieji feodalai, kadaise karaliaus valdžios parama. Princai ir galingieji feodalai su savo herbo, savo „drabužių" (livery), baronais bei riteriais kovojo tarpusavy dėl žemių bei galios; taip antai, Nevillių giminė su Percy gimine, Yorkų šalininkais (1453 m.), Salisbury su Egremontais (pastarųjų karu, amžininkų nuomone, ir prasidėjo Dviejų Rožių karas). Bet ir galingiausieji baronai nė nemanė panaikinti karaliaus val-

džios arba atskilti nuo karalystės ir susikurti, kaip, sakysim, Burgundijos dukas, savarankiškos valstybės. Prancūzijoj feodalinė anarchija pavirto princų feodalizmu, Anglijoj — princų kova dėl sosto.

60

Karoliaus VII laimėjimai visus anglus sukurstė prieš nemokančią nei kariauti, nei derėtis su priešu valdžią. Suffolkas parlamento buvo patrauktas teisman, o karaliaus ištremtas; pakelėje Prancūzijon žuvo (1449 m.). Portsmoutho jūrininkai nužudė Chichestero vyskupą, kuris nesumokėjo jiems visos algos. Pagaliau, 1450 m. sukilo Kento grafystės — čia daug buvo pramonės darbininkų ir drąsiai su prancūzais kovojančių piratų — gyventojai. Iš Kento sukilimas persimetė į Surrey ir Sussexo grafystes. Valstiečiai apsiginklavo ir susitvarkė kariuomene. Su ja susidėjo apie 100 riterių bei esquirų. Palankūs sukilėliams buvo tūli stambieji žemvaldžiai, iš jų — Battle vienuolyno abatas. Kare su prancūzais išgarsėjęs kareivis Johnas Cade patapo 20.000 žmonių vadu ir ėmė vadinti save Mortimeru (Mortimerai buvo Lionellio, Clarence'o duko, palikuoniai, o Lionellis tretysis Edwardo III sūnus). Sukilėliai turėjo programą ir įteikė Karaliaus Tarybai savo peticiją, „Kento bendruomenių skundą“. Nei religinių, nei socijalinių klausimų toji peticija nelietė. Kentiečiai reikalavo politinių reformų — kad būtų pakeisti kitais žmonėmis karaliaus patarėjai, kad sutvarkyti būtų karalystės finansai ir atgaivinta rinkimų į parlamentą laisvė. (Vėliau tūli sukilimo vadai prisipažino norėję padaryti karalium Yorko duką Richardą). Tarybai atsisakius priimti peticiją, sukilėliai sumušė karaliaus kariuomenę ties Sevenoaks, paėmė Londoną, apiplėšė jį, „mirtimi nubaudė“ valdininkus „išdavikus“ ir tuo privertė Tarybą priimti peticiją ir dovanoti visiems sukilėliams. Bet, kaip ir Richardo II laikais, valdžia apgavo liaudį. — Sukilėliams išsisklaidžius ir Johnui Cade žuvus, Taryba nė vieno savo pažado neišpildė; vėl ėmė jai pirmininkauti liaudies nekenčiamas Somerseto dukas Beaufort'as.

Heinrichas IV įteisino pavainikius Johno of Gaunt sūnus Beaufort'us, bet nedavė jiems teisės paveldėti Lancasterų sosto. Somerseto dukas tikėjosi betgi pasigrobsiąs tą sostą po bevaikio Heinricho VI mirties. Tačiau daugiau teisės turėjo kitas preten-

dentas Y o r k o dukas R i c h a r d a s, dviejų Edwardo III sūnų — penktojo, Edmundo, ir trečiojo Lionellio (John of Gaunt buvo šeštas) — palikuonis, Yorkų, Clarence'ų ir Mortimerų turtų bei titulų paveldėtojas. Richardą rėmė ir visuomenė. Bet 1453 m. Heinrichui VI ir Margaritai Anjou gimė sūnus E d w a r d a s, tikras Lancasterų sosto įpėdinis. Richardas buvo paskelbtas nebe įpėdiniu, bet karalystės lordu protektorium: pats Heinrichas dėl dvasios ligos karaliauti negalėjo. Somerseto duką Richardas įmetė Towerin. Bet, kaip ir jo senelis Karolius VI, Heinrichas sirgo perijodiniu pamišimu, ir Richardo priešai pasinaudojo sveiko proto perijodu — valdžią vėl pasiėmė karalienės Margaritos remiamas Somersetas. Richardas sušaukė savo gimines bei šalininkus, visą Neville'ių klaną, kuriam tada vadovavo Richardo uošvis R i c h a r d a s S a l i s b u r y su savo sūnumi R i c h a r d u, W a r w i c k o grafu. Su 3.000 karių sukilėliai užpuolė S a i n t - A l b a n s o miestą, kur buvo surinkęs savo kariuomenę karalienei ir Somersetui paklusnus karalius. Somersetui kautynėse žuvus, o karaliui vėl iš proto išėjus, Richardas Yorkas antrusyk pasidarė Anglijos protektorium (1458 n.). Tai ir buvo Yorkų (b a l t o s i o s jų herbo r o ž ė s) karo su Lancasterais (r a u d o n ą j a r o ž e), Dviejų Rožių karo pradžia.

Protektoriavo betgi Richardas neilgai. Karaliui vėl pasveikus, įsigalėjo Beaufort'ai ir karalienė, „vienintelis Lancasterų partijos vyras". Išnauja prasidėjo pilietinis karas, kurį šįkart pralaimėjo yorkininkai. Richardas priverstas buvo bėgti Airijon, Salisbury ir Warwickas — į Calais. Coventry parlamentas visus juos pasmerkė. Vis dėlto yorkininkai nenusiminė; kitais metais išlipo Kento grafystėj, papildė savo kariuomenę vėl sukilusiais Kento gyventojais, ties N o r t h a m p t o n u sumušė karaliaus kariuomenę ir įžengė Londonan belaisviu karaliumi vedini. Karalienė pabėgo Skotijon (1460 m.). Nugalėtojas Richardas Yorkas nebenorėjo dabar tenkintis protektoriaus titulu, troško karūnos, primindavo, kad jo protėvis Lionellis Clarence buvo vyresnis už Johną of Gaunt Edwardo III sūnus ir kad Heinrichą IV rinkdamas parlamentas po kojų pamynęs Yorkų-Mortimerų teisę. Tiesa sakant, daugiau — kodėlgi, iš tikrųjų, turėjo parlamentas vadovautis genealoginiais sumetimais? — svėrė, kad Yorkus rėmė visi Heinricho VI valdžia nepatenkintieji, o tokių daug atsirado centrinėj ir rytinėj Anglijoj. Ypačiai svarbu, kad yorkinin-

kais tapo Londonas ir kiti turtingieji miestai. Mat, jau XV amžiaus pradžioj anglų pramonė bei prekyba sustiprėjo ir ėmė sėkmingai lenktyniuoti su užsienio. Turtingieji pirkliai susibūrė ir įsteigė įtakingą draugiją (merchant-adventurers), kuri stengėsi padidinti gelumbių išvežimą ir aprūpinti pramonę iš užsienio gabenamąja žaliava. Viena anonyminė poema (The libell of English Policy, 1436 m.) ant šakių kilojo pikrlių reikšmę visai valstybei. Visas kraštas — tiek bajorai, tiek miestelėnai — klestėsią, kad būsią saugojami bei globojami pirkliai. O globoti anglų prekyba bei pramonė tikrai reikėjo. Arraso Taika (1435 m.) uždarė anglams Flandriją, o Prancūzijai Guiennę užkariavus, nustojo jie prekiavę ir su pietų Prancūzija. Ekonominiai klausimai virto ir politiniais. Tačiau mestelėnai, kad daugumas jų ir buvo yorkininkai, pačiame baronų kare beveik nedalyvavo. Dviejų Rožių karo būta baronų karo.

Tokiomis sąlygomis Richardas nedrįso pats paskelbti savęs karalium — norėjo, kad duotų jam karūną parlamentas. Bet baronų vadovaujamasis parlamentas atsisakė nuversti Heinrichą VI ir pasiūlė Richardui kompromisą. — Kadangi nebuvo dar prisiekę Heinricho sūnui Edwardui, baronai sutiko pripažinti Richardą sosto įpėdiniu. Tas kompromisas nieko nepatenkino, o lancasterininkams padėjo susivienyti. Žiemos vakaruose susirinko jų kariuomenę Somerseto sūnus, o šiaurinėj Anglijoj lancasterininkai susispietė apie lordą Cliffordą. Su maža kariuomene nužygiavo prieš juos Richardas ir ties Wakefieldu buvo sumuštas. Žiaurumu pavirto nugalėtojų džiaugsmas. Pasodino jie Richardą skruzdėlynan, apvainikavo gėlių vainiku ir, juokais kaip karalių pasveikinę, nukirto jam galvą. Veltui prašė Cliffordo jaunas Richardo sūnus dovanoti jam gyvybę. „Kaip tavo tėvas nužudė manąjį, taip ir aš tave“, atsakė, įsmeigdamas vaikui į krūtinę stulgį, lordas. Salisbury grafui nukirto galvą budelis. Purpurine karūna apvainikuotoji Richardo galva ir jo sūnaus galvelė buvo užmautos ant Yorko miesto mūrų. Ties Saint-Albansu sumušė lancasterininkai ir Warwicko kariuomenę (1461 m.). Bet tuo tarpu, kai karalienė Margarita mirtimi baudė savo priešus, o lancasterininkų kariuomenė išsisklaidė krašto plėšti, Richardo Yorko sūnus Edwardas, Marcho grafas, įžengė Londonan. „Tegyvuoja karalius Edwardas!“ sveikino jį mieste-

lėnai. Greituoju sušauktas parlamentas paskelbė Heinrichą VI nustojus karaliauti ir atidavė sostą E d w a r d u i IV.

Margarita skubiai grįžo į šiaurę rinktis naujos kariuomenės. Edwardas aiškiai matė, kad parlamento duotoji jam karūna karo priklauso, ir pasišovė karalienę persekioti. Ties T o w t o n F i e l d susirėmė priešai, išviso apie 120.000 karių. Šešias valandas truko žiauriosios kautynės, kol ėmė svyruoti yorkininkų eilės. Warwickas nudūrė savo žirgą ir, pakėlęs savo kardo rankeną, kario kryžių, prisiekė, kad arba nugalėsiąs priešus, arba žūsiąs. Bet čia atūžė su pagelbiniais pulkais Norfolko grafas. Lancasterininkai ėmė lėtai trauktis atgal. Bet užpakaly buvo upė, ir netrukus yorkininkų laimėjimas pavirto skerdynėmis. Kitą dieną Edwardo heroldas suskaitė 20.000 priešų lavonų; nemažiau išguldyta ir yorkininkų. Heinrichas VI ir Margarita paspruko Skotijon. Karalienė mėgino dar kariauti, bet Warwickas numalšino pagaliau šiaurės Anglijos baronus, o Edwardo kariuomenė ties H e x h a m u sutriuškino paskutinį kartą sukilusius lancasterininkus (1464 m.). Nelaisvėn paimtas Heinrichas VI buvo uždarytas Towerio pilin (1465. VII). Parlamentas vadinamuoju b i l l o f a t t a i n d e r (išdavimą baudžiančiuoju biliu) pasmerkė 12 didžiųjų baronų ir daugiau nei 100 baronų. Jų žemes konfiskavo karalius.

Richardo Yorko sūnus tikrai įsikaraliavo. Tačiau ne jis vienas įsigalėjo — ir „paskutinysis Anglijos baronas“ Warwickas, Neville'ių giminės galva. Warwickas padvigubino savo žemių plotą ir dar daugiau jį padidino konfiskuotomis lancasterininkų žemėmis. Buvo jis Calais miesto gubernatorius, admirolas ir karaliaus vietininkas vakarų provincijoms. Vienas jo brolis, lordas M o n t a g u, valdė šiaurės pasienį, kur prisisavino Percy giminės žemes, antras, G e o r g e s N e v i l l e, buvo paskirtas Yorko arkivyskupu ir karalystės kancleriu. Savo žemėse ir savo valdomose grafystėse, lengvai galėjo Warwickas sušaukti didelę kariuomenę; su 600 apginkluotų palydovų atvykdavo parlamentan. Buvo jis geras karvedys (kad ir kaltino jį priešai bailumu), bet pirmiausia klastingas politikas diplomatas, gal, ne mažesnis už patį Edwardą IV intrygininkas. Visus prašoko menu sąmokslus daryti, draugus išdavinėti ir duotąsias priesaikas laužyti. Jaunojo Edwardo IV brolėnas būdamas, Warwickas norėjo pats jo vardu karaliauti; bemanąs buvo suvesdinti jį su prancūzų prince-

se ir sutaikinti Angliją su Prancūzija. Nežinojo, kad jaunas karalius buvo jau slapta vedęs kare žuvusio lancasterininko našlę Elžbietą Grey. Warwickui pradėjus piršliauti, Edwardas viešai paskelbė savo vedybas ir, savaime suprantama, ėmė kildinti visą naujosios karalienės giminę, Woodwille'ius ir Grey'us: jos tėvą, senąjį lancasterininką, paskyrė iždininku ir konetabliu, jos sūnų suvesdino su Exetero duko dukteria, nors ją piršo savo sūnui pats Warwickas. Tuo būdu Woodwille'iai tapo pavojingais Neville'ių priešais. Kai Warwickas 1465 m. išvažiavo Prancūzijon piršti karaliaus sesers Margaritos prancūzų princui, Edwardas atėmė Warwicko broliui karalystės antspaudą, o Margaritą pats papiršo Burgundijos dukui Karoliui Patrakėliui (Charles le Téméraire), Prancūzijos ir Warwicko priešui. Jautėsi karalius išsivadavęs iš Warwicko ir visų Neville'ių valdžios.

Peranksti. Warwickas nė nemanė nusileisti Edwardui, savo kūriniui, ir nutarė pakeisti jį menku jo broliu, Clarence'o duku Georges'u. Išdavė už jo Warwickas savo dukterį, o 1469 m. užėmė Londoną ir suėmė patį Edwardą. Tačiau taip toli eiti nenorėjo ir Edwardu nepatenkintieji yorkininkai. Warwickas turėjo grąžinti karaliui laisvę ir noroms nenoroms kreipėsi į lancasterininkus. Jie sutiko susidėti su juo tik ta sąlyga, kad jis pripažintų karalium Heinrichą VI. Warwickas atsisakė nuo savo žento Clarence'o kandidatūros ir drauge su lancasterininkais pradėjo karą su Edwardu; bet nesuspėjo padėti sukilusiems Lincolno grafystės gyventojams ir, Edwardui numalšinus sukilimą, pabėgo Prancūzijon, kur rėmė ir kurstė lancasterininkus prieš Edwardą jo ir Burgundijos duko priešas Liudvikas XI; jau 1462 m. žadėjo Liudvikas Margaritai pinigų ir karių. Liudvikui tarpininkaujant, Warwickas baigtinai susitarė su Margarita: karalienės dukteriai pripiršo savo sūnų, o jos sūnui savo dukterį ir pasižadėjo grąžinti sostą Heinrichui VI.

Edwardui nužygiavus šiaurinės Anglijos sukilėlių malšinti, Warwickas 1470. IX. išlipo su kariuomene ties Plymouthu. Tuoj susitelkė apie jį lancasterininkai, nes kaip tik Anglijos žiemos vakaruose plito lancasterininkų, Beaufort'ų ir Neville'ių, žemės. Susidėjo su Warwicku ir jo brolis lordas Montagu. Apsiginti negalėdamas, Edwardas pabėgo prašyti pagelbos pas savo svainį Burgundijos duką. Warwickas išpildė savo pažadą — išvadavo

iš Towerio ir įrioglino sostan Heinrichą VI (X. 6), pusiau šventąjį-pusiau beprotį. Vis dėlto nei lancastererininkai pasitikėjo žiauriu savo priešu, kuris netikėtai buvo draugu apsimetęs, nei pats Warwickas norėjo dalintis valdžią su jų vadais ir su valdinga Margarita. Warwicko sąjunga su lancastererininkais ėmė irti, o 1471 m. pavasarį Burgundijos duko remiamas Edwardas išlipo ties Ravenspuru. Sakėsi jis atvykstąs tik savo dukato susigrąžinti, bet susirado daugiau šalininkų, nei kad buvo tikėjęsis, drąsiai nužygiavo tad Londono link. Jo brolis Clarence'o dukas ir Warwicko brolis Yorko arkivyskupas persimetė jo pusėn. Arkivyskupas atidarė jam Londono vartus. Ties Barnetu sumušė Edwardas Warwicką, „karalių kūrėją", kuris bėgdamas žuvo. Pervėlai atvyko su savo kariuomene Margarita. Edwardui Tewkesbury kautynes (1471. V. 14) laimėjus, ir Margarita, ir jo sūnelis pakliuvo į nugalėtojo rankas. Nepasigailėjo jis paskutiniojo Lancastero: į vaiko maldas žandine atsakė; tarnai pribaigė Waleso princą. Greit po to numirė Towerio pily ir Heinrichas VI (1471. V. 21).

61

Pats Edwardas IV užkariaujamųjų planų neturėjo. Bet Dviejų Rožių karas susimezgęs buvo su Prancūzijos bei Burgundijos politika, ir nedykai padėdinėjo Edwardui jo svainis. Karolius Patrakėlis norėjo su Edwardo pagelba išsivaduoti iš siuzereniškosios Liudviko XI valdžios, padidinti Burgundiją Prancūzijos provincijomis, o jos karūną atiduoti Anglų karaliui. Edwardas tam sumanymui mielai pritardinėjo, bet neskubėjo jo įvykdyti, kad ir prašė tąja proga iš parlamento vis naujų subsidijų. Tik 1474. VII. 25 pasirašė jis sutartį su Burgundija: iš anksto pasidalino su ja Prancūziją ir pažadėjo užpulti ją iki 1475. VII. 1. Iš tikro, 1475. VII. 4 išlaipdino jis Calais uoste 20.000 karių. Tačiau, užuot išvien su savo sąjungininku puolęs Prancūziją, Karolius tebekariavo su Kölno arkivyskupu; be to, Liudvikas XI buvo sukurstęs prieš jį Lotharingijos duką, o pats iš kitos pusės įsismerkė į Karoliaus dukatą. Antra vertus, prancūzai atkakliai priešinosi Edwardo kariuomenei: karas atrodė sunkesnis, nei kad buvo manęs Edwardas. Sutiko jis pagaliau derėtis su Liudviku; po ilgų derybų pasitenkino 75.000 auksinių écus kontribucija,

50.000 écus pensija iki gyvos galvos ir Prancūzijos dofino santuoka (ji neįvyko) su anglų princese. Tai ir buvo šimto metų karą pabaigusi Picquigni Sutartis (1475. VIII. 29), puikiausias Liudviko XI diplomatijos laimėjimas.

Edwardas troško ramiai karaliauti ir linksmai gyventi. Troško taikos ir ilgo pilietinio karo nuvargintasis kraštas; nesipriešino karaliui, kad jo ir nemėgo. Baronija pilietiniu karu pati sunaikino savo galią, nusmuko. Tik Walesas ir Škotijos pasienis, kur tebeviešpatavo Percy, tebruzdėjo. Lengvai numalšino Edwardas paskutinį lancasterininkų sukilimą (1478 m.), o pradėjusį intryguoti Clarence'ą atidavė parlamento teismui, kuris jį mirtimi nubaudė (1478 m.). Įtarusis karalius mokėjo apsaugoti savo sostą ir paversti savo valdžią kuone absoliutine; bet valstybės reikalai mažai jam terūpėjo. Laimė, kad susispietė apie jį geri bei ištikimi patarėjai, neaukšto kilimo žmonės — Stanley, Hastings, Howard, John Russell — kuriems turėjo įtakos turtingieji Londono pirkliai. Mielai bendravo su miestelėnais, o ypačiai su jų žmonomis linksminosi ir pats karalius.

Dar didesnę reikšmę, nei ištikimieji patarėjai, turėjo bendrieji procesai. — Baronams, galì sakyt, patiems save išnaikinus, staiga nusmuko ir parlamentas. Jį Lancasterų laikais pasiglemžę buvo baronai, pavertę savo įrankiu kovai dėl karaliaus sosto. Jų vadovaujamoji Komonerų Taryba praplėtė bei sustiprino savo valdžią, visai suvaržė karalių, bet, nuo tautos atsiknodama, nustojo buvus reali jėga: nebe tauta — tik baronais tesirėmė ir, jiems išnykus, pati savo įsigytųjų formalių teisių apginti nebegalėjo. Visi tie sluoksniai, kurie kadaise veikė karaliaus valdžią per parlamentą, dabar kreipėsi tiesiog į karalių, nes parlamentas pats buvo nuo jų atsiskyręs. Be baronų, Lancasterams karaliaujant, didelę įtaką turėjo valdžiai dvasininkija, Bažnyčia. Bet jau Edwardo III lakiais pralotai susijo su baronais ir, užuot Bažnyčios reikalais rūpinęsi, ėmė politikuoti; kunigai liko be vadų, o iš dalies net užsikrėtė religinių-socijalinių reformų sąjūdžio idealais. Su Heinricho IV ir V pagelba Bažnyčios vadai užgniaužė tą tautinį sąjūdį, bet Bažnyčios laimėjimas buvo grynai negatyvus, nes ji nereformavo nei pati savęs, nei visuomenės. Žiauri kova su lollardais tik tepadidino Bažnyčios netvarką ir tesumažino jos autoritetą, o tautai sutrukdė kultūriškai augti. Ne be reikalo pralo-

tai tebebijojo erezijos, bet patys, kaip ir baronai — pilietinio karo susilpninti, su ja kovoti nebegalėjo; nė manyt nemanė ir su valdžia kovoti, priešingai — jos pagelbos šaukėsi. Taigi, Komonerų Taryba nebeteko savo vadų ir paramos.

Nereikia perdėti Dviejų Rožių karo reikšmės Anglijos ūkiui. Akylasis stebėtojas, Comines, rašo, kad to karo metu „nebuvo Anglijoj sugriautas ar apiplėštas nė vienas pastatas ir kad yra nukentėję tik tie, kurie patys kariavo". Gal, trupučiuką ir pamelavo čia garsusis rašytojas, bet, apskritai imant, miestelėnai ir liaudis pilietiniame baronų kare nedalyvavo, o ekonominė viso krašto buitis greičiau geryn ėjo. Anglų pirkliai suėmė į rankas prekybą su užsieniu; daug jų atsidūrė Venecijoj ir Florencijoj. Anglų laivai plaukiojo Baltijos jūroj. Sustiprėjo Anglijos pramonė, Kento grafystėj ir kitur atsirado nemaža didžių dirbtuvių. Stambieji žemės savininkai vis dažniau griebėsi tikresnės priemonės savo ūkiui pagerinti, kaip kad nelaimingosios atminties darbo įstatymai: žemdirbystę pakeisdavo avininkyste ir aptverdavo tiek savo pačių, tiek, juos išvydami, savo žemdirbių žemes. Tuo ir ūkį prie pramonės bei prekybos pritaikydavo, ir savo priklausomumą nuo darbininkų naikino. Dėl visa to žinia kad priviso krašte bežemių ir bedarbių, kurie sijo su miesto proletarijatu ir su, karams pasibaigus — irgi bedarbiais, kariais bei plėšikais. Tik valdžia tegalėjo apsaugoti pirklius, cechininkus ir žemės savininkus nuo naujos socijalinės revoliucijos; ir, parlamentui sunykus, visuomenė ėmė spiestis apie karalių. Visuomenė troško taikos ir tvarkos, o jų iš karaliaus laukė.

Edwardo IV vyriausybė galėjo pasiduoti absoliutistinei tendencijai, kuri yra įgimta kiekvienai valdžiai ir kuri tuo metu įsigalėdavo visoj Europoj (esam jau išsiaiškinę — kodėl). Kova su lancasterininkais davė Edwardui progą pripildyti savo iždui ir konfiskacijomis padidinti savo domėnui. Jam priklausė apie $^1/_5$ karalystės žemių. Labai pelninga finansų operacija virto, kaip minėta, ir paskutinysis anglų žygis į Prancūziją. Bet Edwardas ėmė ir tikromis finansų operacijomis verstis, tapo pirkliu. — Prikraudavo savo laivus cino, vilnų, bei gelumbių ir gabendavo tas prekes į Italijos bei Graikijos uostus. Paklusnus parlamentas įgaliojo jį iki gyvos galvos rinktis muito mokesčius. Nebereikėjo tad Edwardui šaukti parlamento; o kai pritrūkdavo betgi jam pinigų, kreipdavosi jis tiesiog į turtuolius: kviesdavosi Londono

pirklius ir reikalaudavo dovanų (b e n e v o l e n c e). Negalėjo pirkliai neduoti dovanų karaliui: globojo jis ir prekybą, ir pramonę. Tuo būdu Edwardas sustiprino savo užkariautąją valdžią ir nutiesė kelią Tudorų absoliutizmui.

Daug kuo Edwardo IV karaliavimas primena ir jo amžininko Liudviko XI valdymą — čia vėl galima aiškiai matyti bendrosios tų laikų tendencijos. Jos dar aiškesnės mums todėl, kad pats Edwardas nemėgino nuosekliai pertvarkyti karalystės valdysenos. Jam pirmiausia magėjo linksmas bei prašmatnus gyvenimas, moterys ir dvasios kultūros dalykai: mėgo pasišnekėti su literatais bei mokslininkais, davė 10 svarų pirmajam anglų typografui C a x t o n u i. Šnipinėjimo sistema ir į teismų praktiką kišdamasis klibino jis teisės santvarką. Nesuprato jis biurokratinės sistemos reikšmės ir užuot pasitikėjęs teisininkais, miestelėnais bei valdininkais, pasidavė savo žmonos giminaičų, Woodwille'ių ir Greyų, įtakai.

Tuo — senosios diduomenės liekanų pasipiktinimu „išsišokėliais" ir tų „išsišokėlių" varžomosios valdininkijos silpnumu — pasinaudojo Edwardo IV brolis G l o u c e s t e r o dukas R i c h a r d a s. Tudorų šalininkų žodžiais pasitikint, įprasta vaizduotis jis tikra pabaisa. Bet nebuvo jis klastingesnis ir žiauresnis, kaip broliažudis Edwardas, o politiškai daug už jį gabesnis; daug padėjo jam ir politikuoti, ir kariauti. Gal, todėl ir troško Richardas valdžios, kad jautėsi mokąs karaliauti. Deja, išauklėjo jį žiaurūs pilietiniai karai ir intrygos; tad nei pats sąžinės klausė, nei, kas daug svarbiau, manė, kad kitiems žmonėms doros klausimai rūpi. Nenorėjo valdingasis garbėtroška nusilenkti menkiems karalienės giminaičiams ir, gal, drauge su jais žūti kovoj su jų priešais. Edwardui IV numirus, užvaldė Richardas jo sūnų, 13 metų vaiką, karalių Edwardą V, pašalino karalienės giminaičius ir privertė Karaliaus Tarybą, kad paskelbtų jį karalystės protektorium (1483 m.). Netrukus pasiglemžė ir pačią Tarybą. Įėjo į jos posėdį karių lydimas ir apkaltino ištikimąjį Edwardo patarėją lordą Hastingsą tuo, kad mėginęs jį, Richardą, burtais nužudyti. „Nebepietausiu", sakė, „kol bus man atnešta Jūsų galva", ir — laiku papietavo. Kitus priešus, net du vyskupus, sugrūdo kalėjiman. Nepraėjo nė dviejų mėnesių po Edwardo mirties, kai keli lordai visų trijų luomų vardu įteikė Richardui peticiją. Prašė jo pasiimti karaliaus titulą, nes Edwardo IV sūnus

Edwardas (V) ir Richardas esą neteisėtųjų vedybų vaisiai, o mirtimi už išdavimą nubaustojo Clarence'o vaikai neturį paveldėti sosto. Pasispyriojęs kiek, Richardas sutiko; įsikaraliavo, o sūnėnus uždarė Towery, kur juodu greit buvo nužudyti.

Visi kaltino nekaltųjų vaikų mirtimi patį Richardą, ypačiai žiauriai jo persekiojami yorkininkai, kurie ir susidėjo su paskutiniaisiais lancasterininkais. O lancasterininkai buvo jau susiradę vadą, nevisai tikrą, bet iš bėdos priimtiną Johno of Gaunt palikuonį — Richmondo grafą Heinrichą Tudorą. Jo tėvas Edmundas vedęs buvo Margaritą Beaufort, Somersetų-Biaufort šeimos atžalą. Edwardo IV našlė Elžbieta susimokė su lancasterininkais ir pasiūlė Heinricho Tudoro motinai suvesdinti jį su Edwardo dukteria Elžbieta, santuoka pabaigti Yorkų kovą su Lancasterais. Tiesa, Elžbietą norėjo vesti pats Richardas III ir net privertė karalienę su tuo sutikti. Bet Richardo priešai nesnaudė. Ely vyskupas Mortonas ir lordas Buckinghamas 1483 m. sukilo. Greit numalšino Richardas tą sukilimą, bet negalėjo išnaikinti savo priešų ir nutildyti visų, kas jį vaikų nužudymu kaltino. Atrodė, kad nubudo pagaliau visuomenės sąžinė. Imta bjaurėtis uzurpatoriaus žiaurumu, kurį be galo išpūsdavo visi jo priešai. O moralinį visuomenės pasipiktinimą kurstė ir tai, kad daug buvo Yorkų, Edwardo IV, valdymu nepatenkintų. „Labiau įmanome", sakė Richardui Londono miesto atstovai, „savo gyvybę atiduoti, nei toliau kentėti tokią vergiją, kokioj gyvename. Juk spaudžia mus pinigų reikalavimai ir mokesčiai, kurie prieštarauja Dievo bei žmonių įstatymams, laisvei ir karalystės teisei, kiekvieną anglą ginančiai".

Kad ir sukilimą numalšino, o Prancūzijoj nuo Yorkų pasislėpusio Tudoro pavojingu priešu nelaikė, Richardas III gražiai suprato betgi, kad reikia ieškotis paramos. Dosniomis dovanomis ir rodomu pamaldumu viliojosi jis Bažnyčią. Sušaukė 1484 m. ir parlamentą. Paskelbė vadinamąsias dovanas (benevolences) nesutinkant su karalystės įstatymais; daugeliui Edwardo IV nuteistųjų atleido bausmes ir baudas; davė naujas privilegijas pirkliams, išvadavo iš nelaisvės karaliaus domėno žemdirbius. Tačiau visa tuo nenuramino moralinio visuomenės pasipiktinimo ir tuo pasipiktinimu gudriai besinaudojančių priešų nenuginklavo. Nuolat augo išdavikų skaičius. Richardas turėjo tad vėl imtis teroro priemonių ir gaivinti savo paties pasmerktąją Edwardo IV

valdyseną. O Heinrichas Tudoras pasiryžo pagaliau veikti. Su maža kariuomene išlipo jis Milford Havene, savo tėviškėj Walese, ir čia apie jį, savo valdovų palikuonį, greit susispietė karingi Waleso patrijotai. Per Walesą ir lancastererininkų žemes įsibrovė Heinrichas į Leicestero grafystę ir ties Bosworthu susidūrė su Richardu (1485. VIII. 22). Richardo kariuomenė buvo daug didesnė, bet, kautynėms prasidėjus, dalis jos persimetė Heinricho pusėn. „Išdavimas! Išdavimas!“ sušuko Richardas ir, įniršęs, pats su savo ištikimaisiais šoko kautis; pasiutiškai puolė patį Tudorą ir jo vėliavą apspitusius karius; paėmė ir žemėn numetė vėliavą, kuo tik nepasiekė Tudoro, bet mirtinai sužeistas parkrito.

Edwardo dukterį Elžbietą vedęs, Heinrichas VII pasidarė tiek Lancasterų, tiek Yorkų įpėdinis. Santuoka su Elžbieta, o ypačiai užkariavimu, Dievo nutarimu, rėmė jis savo teisę karaliauti. Parlamentas turėjo naująją dinastiją tik pripažinti: ne jis davė jai sostą. Nenuostabu — baisiai nusmuko baronija. Pirmųjų Lancasterų laikais buvo apie 70 lordų, Richardui III karaliaujant — apie 30, pirmame Heinricho VII parlamente tik 18 tedalyvavo. Taigi, ilgąjį pilietinį karą baigdamas, Heinrichas lengvai padarė savą Yorkų politiką — absoliutinį valdžios pobūdį ir sąjungą su pirklių bei pramonininkų sluoksniu. Heinrichas VII buvo miestelėnų karalius.

62

Čia Anglijos evoliucija vėl rados panaši į Prancūzijos. Tačiau politinė anglų santvarka ir ideologija didžiai skyrėsi nuo prancūziškųjų. Anot Pilypo de Comines, Anglų karalius nieko svarbaus negalįs padaryti be parlamento. O tai esą labai geras ir net šventas dalykas, nes todėl Anglijoj valdiniai tarnaują karaliui geriau, nei kur kitur. Anglų valdysenos ypatybes aiškino, lygindamas ją su Prancūzijos, sir John Fortescue, Heinricho V generolo sūnus († 1485 m.). Mokėsi jis teisės Oxfordo universitete ir 1442 m. buvo paskirtas karaliaus teisėju; dalyvavo Dviejų Rožių kare ir 1461 m. drauge su karaliene Margarita pabėgo Skotijon, o paskui Flandrijon ir Prancūzijon. Savo mokiniui princui Edwardui parašė jis garsųjį traktatą De laudibus legum Angliae. Su Edwardu 1471 m. grįžo Anglijon, da-

lyvavo Tewkesbury kautynėse ir buvo paimtas nelaisvėn. Yorkams laimėjus karą, pasidarė Fortescue jų šalininkas ir išleido The difference between an absolute and limited monarchy. Jis skiria monarchiją (dominium regale) ir respubliką (dominium politicum); antroji esanti tautos valdžia, pirmoji — tautą pasivergusio valdovo. Tipingu pirmosios pavyzdžiu Fortescue laikė Prancūziją. Prancūzų karalius „gali valdyti savo tautą įstatymais, kuriuos pats ir skelbia, o todėl gali ją apdėti talijomis ir kitais mokesčiais, kokių tik panorsta, be jokio tautos sutikimo". Tokią pat absoliutinę valdžią turėję ir Romos imperatoriai, kurie savo noru skyrę visus valdininkus ir leidę įstatymus. Jų noras ir buvęs įstatymas: quod principi placuit legis habet vigorem. Respublikoj visa valdžia priklausanti tautai. Geriausia politinė santvarka esanti dėlto ne respublika, o Anglų santvarka, kurią Fortescue vadina dominium regale et politicum, mūsiškai sakant — konstitucine monarchija. Anglų karalius valdąs savo tautą tik tais įstatymais, su kuriais ji sutinkanti; negalįs tad apdėti jos mokesčiais be jos pačios sutikimo. Anglų tautos valia esanti „pirmiausias gyvas dalykas, kuris duodąs kraują galvai ir kitiems kūno nariams... Kaip žmogaus kūno galva negali pakeisti nervų ar neduoti kariams jėgų bei kraujo, kuris juos maitina, taip ir karalius, politinio kūno galva, negali pakeisti to kūno dėsnių (įstatymų) ir atimti jo nariams jų substancijos... Toks karalius yra išaukštintas savo valdinių teisės ir jų kūno bei savasties ginti; tik tam reikalui ir teturi valdžią, kuri eina iš tautos". Anglijos įstatymai ne tik karaliaus, bet ir tautos leidžiama, daugiau, nei trijų šimtų rinktinių protingų žmonių. Taigi, tie įstatymai negalį būti tautai kenksmingi, priešingai — turį būti jai naudingi. Ne savo noru skiriąs Anglų karalius sherifus ir kitus valdininkus. Lordai siūlą jam kandidatus, iš kurių renkąs jis tinkamiausius. Negalima esą Anglijoj nuteisti žmogaus Romos teisės normomis, vadinasi, tik dviejų žmonių liudijimais remiantis. Anglų teismas prisiekusiųjų skaičiumi, garbingumu ir nepriklausomumu ginąs kiekvieno piliečio teises. Anglų tauta galinti laisvai augti ir turtėti, būti drąsi ir stipri. Tepalyginie ją, kad norįs, su prancūzais! Prancūzai stenėdami moką talijas, gabellę ir visokius kitus mokesčius. Jie tiek esą nuskurdę, kad neturį kuo pramisti: vandenį tegerią, duoną su obuoliais tevalgą, basi vaikščio-

ją, esą silpni, neturį ginklų ir negalį jų nusipirkti, net savo tėvynės apginti negalį. Monarchija padarius juos bailius, ir dėl bailumo nedrįstą jie sukilti. Anglijoj dažnai trys-keturi grobikai užpuolą ir apiplėšią septynis-aštuonis žmones, o Prancūzijoj negalėtum, girdi, surasti septynių-aštuonių grobikų, kurie išdrįstų pulti tris-keturis žmones. Anglijoj per metus pakariama už grobimą daugiau žmonių, kaip Prancūzijoj per septynerius. Kai anglas esąs beturtis ir pastebįs turtuolį, kuriam galima esą atimti turtas, tai jis būtinai jį puoląs, jeigu tik pats nėsąs visai sąžiningas. Politinės santvarkos dėka anglai esą turtingi, galingi, drąsūs ir galį atremti tėvynės priešus. Jie sočiai valgą ir gražiai dėvį. Anglijoj tiek žemės savininkų, kad negalima rasti dvaro, kur nebūtų riterio, esquire'o ar laisvojo žemės savininko „f r a n k l i n o, toja ir kitų žemės valdytojų, y e o m a n ų, kurie dėl savo pajamų galį prisiekusiais tapti ir kariauti. Tų yeomanų daug esą kiekvienoj krašto apskrity, ir neužmirštą jie kautynių, kurias laimėję Prancūzijoj. „Tegul būna atsargus, kas mano turto nori, į mano namus braunasi, man kelią pastoja, mane įžeidžia. Aš kantrus, bet turiu ir stiprias rankas, gerų draugų, gerą kardą, o prireikus nedvejosiu — įsmeigsiu jam savo kardą į koserę".

Politinę Anglų santvarką, o jąja ir jų būdą aiškindamas, Fortescue turėjo galvoj Lancasterų Angliją ir politinę jos visuomenės ideologiją, kuri nevisai sutiko su Edwardo IV ir Heinricho VII tendencijomis. Bet jo veikalai aiškiai mums rodo, kad anglai aiškinosi politinių savo įstaigų, pirmiausia parlamento reikšmę. Anglai taip pat nebegalėjo įsivaizduoti savo karalystės be parlamento, kaip prancūzai — be karaliaus. Kad ir kaip stengėsi nusikratyti parlamento kontrole Edwardas IV ir Heinrichas VII, nė galvon jiems neatėjo naikinti parlamento ir kovoti dėl absoliutinės monarchijos p r i n c i p o. Principijaliai ir juodu parlamentą pripažino, tik mėgino prakštikai be jo apsieiti. O galėjo tai daryti todėl, kad nebebuvo galingosios baronijos, Komonerų Taryba buvo atsiknojus nuo tautos ir nusmukus, o karaliaus iždą papildinėjo konfiskacijos, muito mokesčiai ir — formaliai parlamento teisių negriaunanti benevolence'ų praktika.

Tudorų absoliutizmas buvo visai kitos rūšies, nei Prancūzijos karalių; jam trūko absoliutizmo ideologijos, nors, kaip ir Edwardas IV, Tudorai tvėrėsi tų pačių priemonių savo valdžiai pa-

didinti, kurių griebėsi Liudvikas XI. Yorkų pavyzdžiu Heinrichas VII ėmė remtis buržuazija ir ją globoti, rūpintis Anglijos pramone ir prekyba. Galima kalbėti apei Yorkų ir Tudorų protekcijonizmą. O tas protekcijonizmas sako Anglijos prekybą ir pramonę augus. Anglija tapo industrijos kraštu. Užsieny ėmė garsėti ne tik jos vilnos, bet ir jos gelumbės bei drobės. Newcastlėj, Yorke, Warwicke, Westminstery, Canterbury, Chichestery, Winchestery, Exetery, Bristoly, Caemerdine (Walese), Airijoj (Dubline, Waterforde, Droyhedoj) ir net kontinente — Calais ir Bruges'e — buvo (kad lengviau būtų rinkti muito mokesčiai) pastatyti vilnų sandėliai (s t a b u l u m, é t a p l e). Londonas, Bristolis, Hullis ir „penki uostai" (Dover, Hythe, Romney, Sandwich, Hastings, Rye, Scaford ir Winchelsea) gyvai prekiavo su užsieniu. Esam jau matę, kaip žemės savininkai pritaikydavo savo ūkį prie pramonės ir prekybos. Valdžia užsikrėtė buržuazijos dvasia ir politikuodama vis daugiau vadovavosi prekybos bei pramonės reikalais.

Gimė naujųjų amžių Anglija. Tai Anglijai iš esmės neberūpėjo imperijalistinė Plantagenėtų politika. Vienas metraštininkas rašo, kad, Karaliaus Tarybai svarstant naujo karo su Prancūzija klausimą, vienas lordas sakęs: „Dėl mielo Dievo, nustokime puolę užmarius! Nesutinka, rodos man, su tokiais užkariavimais tai, kad mūsų kraštas yra sala. Anglija pati sau yra tikra imperija. Kad jau reikia mums karalystė plėsti, darykite tat taip, kaip mums tinka ir kaip amžinoji Apvaizda mums rodo, vadinasi — anapus vandenyno". Gal būt, Kolumbui Ameriką atradus, metraštininkas pats tuos lordo žodžius išgalvojo. Kaip ten yra — tiek to, bet naujosios Anglijos dvasią gražiai jis išreiškė. Negalėjo dėlto Anglija atsiknoti nuo kontinento, nes į jį gabeno savo žaliavą bei prekes, o iš jo parsiveždavo javų. Svarbu jai tebebuvo prekiauti su Niederlandais ir neduoti įsigalėti nei Prancūzijai, nei Ispanijai, nei imperijai. Tuo būdu aiškėjo naujosios Anglų politikos pradai — Europos valstybių pusiausvyra ir nebe politiniai, bet ekonominiai ryšiai su kontinentu.

Bet pirmiausia reikėjo Anglijai savo pačios namai sutvarkyti, išspręsti, Plantagenėtų imperijalizmui išnykus, tikrai tautinės problemos. Jų buvo dvi — Skotijos ir Airijos klausimas. Nuo Edwardo I laikų S k o t i j a visai atskirai gyveno. Roberto Bruce'o sūnui D o v y d u i II (1356-71) numirus, Skotijos parla-

mentas paskelbė karalium Roberto sesers sūnų R o b e r t t ą II S t u a r t ą (1371-90), kuris atgaivino nutilusį karą su Anglija (1377 m.). Tą karą varė toliau jo įpėdiniai — R o b e r t a s III (1390 — 1406), J o k ū b a s I (1406-37), J o k ū b a s II (1437-60) ir J o k ū b a s III (1460-88). Jų sąjungininkas buvo Prancūzija. Anglijos laimė, kad Stuartams reikėjo kovoti ir su savo baronais. Šimto metų ir Dviejų Rožių karo metu Anglija, savaime suprantama, negalėjo pasinaudoti Skotijos suirutėmis. Negalėjo kariauti su Skotija ir Heinrichas VII. Mėgino jis bent susitaikinti su 1496 m. vėl užpuolusiu Angliją J o k ū b u IV (1488 — 1513) ir suvesdino jį su savo dukteria M a r g a r i t a (1503 m.). Tačiau, Heinrichui numirus (1509 m.), Jokūbas pasirašė sutartį su Prancūzija ir įsibrovė Northumberlandan, kur ir žuvo F l o d d e n o kautynėse. Susitaikino su Anglija jo našlė karalienė - regentė M a r g a r i t a.

Dviejų Rožių karas susilpnino ir Anglų valdžią A i r i j o j. Faktiškai Anglijai tepriklausė tik dalis Airijos, kelios grafystės, vadinamasis P a l e. Bet ir čia anglai nesijo su airiais. Jie niekino airius; airiai jų nekentė. Be to Palės baronai greit subarbarėjo ir mažai kuo tesiskyrė nuo airių klanų vadų. Karaliui ne paklusnesni jie buvo, kaip tie vadai. Richardui II nepasisekė Palės baronų suvaldyti. Kare su jais ir su airių vadais žuvo karaliaus vietininkas Marcho grafas (1398 m.). Heinrichas VII nusiuntė Airijon savo vietininką P o y n i n g ą, kuris baronus neilgam pažabojo; bet ir Heinrichas priverstas buvo pagaliau tiems baronams nusileisti: paskyrė savo vietininku vieną iš jų, K i l d a r ė s grafą, norėjo su baronų pagelba juos pačius suvaldyti. Tačiau nei baronai nurimo, nei airių vadai.

VIII

Liudvikas XI

63

Karolius VII (žinoma, ne tiek jis pats, kiek jo patarėjai) sustiprino karaliaus valdžią, parėmė ją nuolatine kariuomene ir finansų sistema, pasiglemžė tautos atstovybę, susiaurino politines miestų teises savo valdininkų labui. Tauta nesipriešino beaugančiam absoliutizmui, nes po šimtamečių karų bei suiručių tik karaliumi ir tepasitikėjo; be to, savaime suprantama, ne tik žemdirbių, bet ir miestelėnų sluoksnis baisiai buvo nususęs. Nusmuko ir feodalija. Kaip ir Anglijoj, kuone išnyko feodalinė-agrarinė bendruomenė. Dvaro žemes dirbo nuomininkai ir samdiniai, kas dėl žmonių stokos vis brangiau atsieidavo. Žinoma, likę dar buvo, ypačiai karalystės vidury ir rytuose, vilanų bei servų. Bet žemės savininkai priversti buvo mažinti jų prievoles bei mokesčius, o dažnai ir laisvę jiems parduoti. Apleistąsias žemes ponai mielai atiduodavo žemdirbiams už tikrai juokingą čyžą; tapdavo tie žemdirbiai savo sklypų beveik savininkais, bent dažnai paskum juos pardavinėdavo. Pinigų vertei nukritus, išsena nusakytieji žemdirbių mokesčiai nieko ponams nebeduodavo, o ponams kaip tik pinigų ir reikėjo savo ūkiui gaivinti, dažnai — iš nelaisvės išsipirkti. Nenuostabu, kad kilnieji ponai pardavinėjo savo žemes turtingiems, bet žemo kilimo žmonėms, r o t u r i e r s, miestelėnams, kurie mielai savo pinigus žemės nuosavybe paversdavo ir ilgainiui patys bajorais tapdavo. Buržuazija skverbėsi į bajorų luomą, susigiminiuodavo ir sijo su bajorais. Karaliaus valdininkai, ypačiai vadinamųjų o f f i c e s (finansų valdininko ar teisėjo pareigų) pirkėjai, įsigydavo iš karaliaus bajorystę. Kad ir kaip puikavo tąja bajoryste, kad ir kaip kilniuosius ponus mėgdžiojo, visi tie naujieji bajorai tebebuvo dėlto nebajoriškos dvasios žmo-

nės, neatstodavo feodalų tradicijoms ir pažiūroms. O jie buvo ekonomiškai stipriausia smulkiosios bajorijos dalis. Apskritai imant, bajorijos žemės trupėjo. Viena, daug vilanų bei čyžininkų tapo faktiškais savo žemės savininkais; antra, bajoro šeimai augant, jo įpėdiniai dalinosi feodą. Taip antai, vienas 3952 ha feodas buvo pagaliau padalintas į 110 sklypų, kurie priklausė 39 žmonėms. Tokie bajorpalaikiai be perstogės ginčijosi tarpusavy dėl palikimų, žemių bei teisių. Jų sūnūs dažnai tapdavo didžiųjų baronų, net princų, pažais bei namiškiais, domestiques; bet nei pati smulkioji bajorija galėjo priešintis valdžiai, nei tie pažai bei namiškiai virto, kaip kad Anglijoj, didžiųjų baronų kariuomene.

Visa ta evoliucija ėjo karaliaus, deja — ir princų, valdžiai sveikaton. Tie princai buvo Burgundijos dukas, Orléans'o dukas (jam be Orléanso ir Valois dukatų priklausė dar Blois, Dunois, Soissons'o ir Beaumont-sur-Oise grafystės), Anjou dukas René (jo ir jo giminių žemės — Anjou dukatas, Mainės grafystė, formaliai imperijos priklausančioji Provencės grafystė, kai kurios Baro ir Lotharingijos dukatų žemės ir teisė paveldėti Neapolio sostą), Alençono dukas (Alençono dukatas ir Perchės grafystė), Bourbono dukas (jis ir jo giminės valdė Bourbono ir Auvergnės dukatus, Forezo grafystę, Clermont'o en Beavaisis grafystę, Beaujeu sinjoriją, Marchės, Castres'o ir Vandômės grafystes). Be tųjų Kapeto kilmės princų pavojingi rados karaliui Bretagnės dukas, Foix ir Armagnaco grafai, sire d'Albret. Visi tie princai ir baronai buvo tikri valdovai, turėjo savo dvarą, valdininkiją, vedė savo politiką. Tūli tik formaliai karaliaus tepriklausė; kai kurie stengėsi ir formalia priklausomybe nusikratyti. Bretagnės duku tapęs, konetablis Richemont'as atsisakė drauge su kitais Prancūzijos pėrais teisti Alençono duką, nes Bretagnės dukatas niekuomet, girdi, nepriklausęs Prancūzų karaliaus.

Daug galingesnis už karalių buvo Burgundijos dukas, ne tik jo, bet ir bejėgio imperatoriaus vasalas; Arraso Taika iki gyvos galvos išvadavo Pilypą Gerąjį nuo priesaikos karaliui. Pilypas beveik sudvigubino savo žemes. Titulavo jis save Burgundijos, Lothier, Brabanto ir Limburgo duku, Flandrijos, Artois ir Burgundijos (= Franche Comté) grafu, Hainaut (Hennegau), Olandijos, Zelandijos ir Namuro pfalzgrafu, Šventosios Imperijos

markgrafu, Frisijos, Salins'o ir Malines'o senjoru; 1451 m. įsigijo ir Luxemburgo dukatą. Pati „vakarų duko" išvaizda sakius jį imperatorių esant. Santykiavo jis su imperatorium bei karaliais, kaip jiems lygus; savo vestuvių su Portugalijos Izabėle proga (1430 m.) įsteigė naująjį „Auksavilnio avinėlio" riterių ordiną (T o i s o n d'o r). Atidžiai žiūrėjo etiketo dalykų, savo valdžios kulto; ir puikus, prašmatnus jo dvaras laikomas buvo pirmuoju visoj Europoj. Mokslininkai, literatai, tapytojai, skulptoriai, architektai laukte laukė jo užsakymų ir malonės. Tiesa, ne dievažin koks valdovas buvo Pilypas, tas „iš Dievo malonės dukas"; prašmatnus gyvenimas, menas, mirštančios riterijos idealai ir moterų meilė labiau jam rūpėjo, nei valstybės reikalai. Bet jo tėvo ir protėvio laikais susibūrė vadovaujantis valstybei sluoksnis, kuris sumaningai ją tvarkė ir didino. Didžioji Taryba prižiūrėjo atskirų provincijų tarybas; Dijono, Lillės, Bruxelles'o ir Haagos chambres des comptes rūpinosi valstybės finansais. Geriausieji duko patarėjai bei valdininkai buvo legistai, iš dalies naujai įsteigtųjų D ô l ė s (1422) ir L o u v a i n o (1425) universitetų auklėtiniai. Burgundiją mažai tepalietė Prancūzijos karo su Anglija nelaimės, ir prancūzų mokslininkai, literatai bei menininkai ėmė kraustytis į Dijoną bei kitus Burgundijos miestus.

Pilypo valstybė nebuvo vienoda nei tautybės, nei kalbos bei kultūros atžvilgiu. Bet vienijo ją ir verste vertė plisti geografinis - ekonominis faktas. — Per ją ėjo prekybos keliai iš Prancūzijos ir Italijos į Vokietiją, Angliją ir Pabaltę. Burgundija ir Flandrija natūraliai stengėsi susijungti, o tam reikėjo prisijungti bent dalis į jų tarpą įsiterpusių Lotharingijos ir Baro dukatų. Antra vertus, viliojosi dukus apirusios Vokietijos feodai ir Burgundiją nuo Italijos skiriančioji Šveicarija. Lengvas dalykas atrodė ir pačios Prancūzijos žemių užkariavimas, juoba, kad Prancūzijoj Pilypas buvo ne mažiau populiarus, kaip Karolius VII. Prancūzai tebelaikė duką savu princu. Tačiau jo valstybė buvo nebetautinė, ir vis didesnę įtaką jos politikai įsigydavo turtingieji Niederlandai. Patys dukai ilgainiui nuprancūzėjo. Pilypas Drąsusis, kad ir pats ruošė žygį prieš Angliją, dažnai aukodavo betgi Prancūzijos reikalus savo valstybės labui. Jonas Bebaimis tuos reikalus niekino ir pradėjo sąjungininkauti su Anglija. Pilypas Gerasis su ja susidėjo, o vėliau, Arraso Taika, Prancūziją apkarpė. Jo sūnus, Karolius Patrakėlis (C h a r l e s l e T é m é r a i-

r e) — jis buvo karštas istorijos mėgėjas — kalbėjo apie Burgundijos karalystę, kurią Prancūzų karaliai seniai pasisavino ir pavertė dukatu, ko baisiai turi gailėtis visi tos karalystės valdiniai“. Burgundijos dukai būtų galėję kovoti su Karoliumi VI ir VII dėl Prancūzijos sosto; bet burgundiškasis patrijotizmas padarė juos pačios Prancūzijos priešais ir pasireiškė visai naujos valstybės idėja.

Burgundijos dukų separatizmą motyvavo geografinis - ekonominis faktas ir ypačiai tai, kad ekonominis - kultūrinis jų valstybės centras atsidūrė nebe pačioj Burgundijoj, bet Niederlanduose. Iš kitų galingųjų Prancūzijos valdovų vienam B r e t a g n ė s dukui teturėjo įtakos jo valdinių, keltų, separatizmas ir senosios politinio nepriklausomumo tradicijos; bet keltai buvo giminingesni prancūzams, nei anglams ar vokiečiams. Išskyrus Burgundijos duką, galingieji baronai ir princai buvo vidujiniai karaliaus priešai, nors, su karalium kovodami, ir šaukdavosi talkon čia anglus, čia ispanus. Jie bruzdėjo, susimokydavo ir dėdavosi su karalystės priešais pirmiausia todėl, kad karalius, jų nuomone, permažai apdovanodavo juos žemėmis, privilegijomis bei pinigais ir nepadėdinėjo jiems plėsti jų valstybėlių. Nepatenkinti buvo jie ir naujųjų karaliaus patarėjų, m e c h a n t s g e n s, e t d e m é c h a n é t a t, i s s u s d e p e t i t e l i g n é e, įsigalėjimu.

Po Arraso Taikos (1435 m.) B o u r b o n o dukas K a r o l i u s ir A l e n c o n o dukas J o n a s pradėjo kovą su tais patarėjais ir su K a r o l i u m i A n j o u; patraukė savo pusėn R e n é A n j o u, B r e t a g n ė s duką ir A r m a g n a c o grafą. Valdžia suvaldė sąmokslininkus, bet neilgam jie teaprimo: po trejų metų vėl susimokė ir šįkart prisiviliojo patį valdžios trokštantį dofiną L i u d v i k ą, slapta susidėjo su A n g l i j a ir sukilo. Bet karalius greit numalšino šitą P r a g u e r i e (taip, Čechijos pilietiniai karai galvoj turint, imta vadinti sukilimas) ir ...dovanojo sukilėliams. Bourbono dukui davė jis pensiją, sūnui Liudvikui — Dauphinę. Nenuostabu, kad 1441 princai ir baronai sudarė naują sąmokslą, kuriame dalyvavo ir B u r g u n d i j o s dukas. Sušaukė jie 1442 m. Nevers'o mieste baronų ir bajorų susirinkimą. Tačiau tai sužinojęs, karalius atsiuntė ir savo įgaliotinius: gudriai legalizavo maištininkų susirinkimą. Sukilimo vadams visai nebebuvo kas darą; beliko tik įteikti karaliui memo-

randumas, kur reikalavo, kad būtų pašalinti kai kurie karaliaus patarėjai, sušaukti Etats Généraux ir reformuota valdysena. Valdžia pasitenkino neaiškiais pažadais ir dovanomis bei privilegijomis suskaldė sukilėlius. Tai buvo paskutinis didelio masto sąmokslas. Karaliui pasisekė pagaliau prisivilioti Orléans'ai, Anjou giminė ir Bretagnės dukas. Armagnaco grafystė ir Alençon'o dukatas buvo prijungti prie karaliaus domėno.

Visų tų sukilimų bei sąmokslų pobūdis ir eiga sako galinguosius Prancūzijos baronus nebeturint jokios programos. Čia magėjo jiems nepriklausomybė, ir Ispanijos ar Prancūzijos žemėmis padidintoji savoji valstybėlė, net Navarrės (kaip Foix grafams) ar Neapolio (kaip Renei Anjou, le roi René) karūna; čia — karaliaus malonė, pensijos ir įtaka valdžiai. Čia gynė jie Prancūziją nuo priešų ir tapo patrijotais; čia Angliją talkon kvietėsi. Sunku išsiaiškinti tų paskutiniųjų feodalinių valdovų psichologija (gal, svarbiausia jos žymė — galios ir garbės troškimas), bet, nors karaliaus valdžiai ir nebepavojinga buvo, turėjo ji dėlto didelę reikšmę. Ja užsikrėtęs buvo ir toks ištikimas karaliui baronas, kaip Dunois, ir pats dofinas Liudvikas.

64

Liudvikas gimė 1423 m. Auklėjo ir mokė jį pamaldūs žmonės — kanauninkas Jean Majoris ir Bernard d'Armagnac. Abu kvėpė dofinui ir demokratinius skonius, visų žmonių lygybės idėją. Toli nuo tėvo gyveno Liudvikas ir mažai su juo tebendravo. Nei jis tėvo mylėjo, nei tėvas jo. Pavedė betgi Karolius 16 metų jaunikaičiui ginti Languedocą nuo anglų, o paskui — tvarkyti Poitou. Visa to rodės permaža garbėtroškai Liudvikui: kaitėjo jam tikrai karalystės valdyme dalyvauti, troško jis valdžios, manė daugiau gera karalystei padarysiąs, nei tėvas. Susidėjo su 1439 — 1440 m. sukilimo vadais, kurie siūlė paskelbti jį karalystės regentu. Tėvas dovanojo Liudvikui ir 1443 pavedė jam malšinti Armagnaco grafo sukilimą, o 1444 m. — vadovauti karui Šveicarijoj. Dofinas mėgino dabar prisivilioti karaliaus patarėjus. Bet jie, ištikimieji karalininkai, nepasitikėjo buvusiu sukilimo vadu; jų nuomone, gana buvo Liudvikui ir Dauphiné valdyti. Supyko Liudvikas, bet gudriai savo pyktį paslėpė ir ėmė naujon kovon su tėvu ruoštis. Visų pirma pasistengė jis

savo Dauphiné padidinti. Mėgino prijungti prie jos Agenais ir siūlė gyventojams, karalių palikus, jam, dofinui, pasiduoti, paskui sumanė suimti karalių ir priversti jį nuo Agenais atsisakyti; pagaliau, karaliaus į Dauphiné ištremtas, ėmė tą savo feodą tvarkyti (1447-56 m.) Čia daug gera pridarė: nusakė ir apgynė Dauphinės sienas, panaikino vyskupų bei didikų privilegijas, uždraudė feodalines faidas, sutvarkė centrines įstaigas — Didžiąją Tarybą, Kancleriją, savo paties 1453 m. ir įsteigtąjį Grenoblės Parlamentą. Kovoj su feodalija rėmėsi jis miestais; tiesė naujus kelius, steigė prekymečius, privilegijomis viliojosi svetimšalius, muito mokesčiais gynė prekybą ir pramonę. Dauphinę valdydamas, išsiaiškino Liudvikas, kas tai yra valdovo, nebe feodalinio, bet naujųjų amžių valdovo, darbas, suprato naujosios valstybės prigimtį, ėmė raison d'état vadovautis.

Jo valdysena buvo nuoseklesnė ir racijonališkesnė, nei Karoliaus VII ir jo patarėjų, bet iš esmės — tos pačios dvasios. Laikė betgi Liudvikas tuos patarėjus amžinais savo priešais; tarytum buvo ne sosto įpėdinis, o vienas iš tų princų, su kuriais prieš tėvą susimokydavo. Neatsisakė jis nuo savo plano atimti Karoliui valdžią, nes tasai, anot jo, blogai karaliavęs. O tuo tarpu plėtė savo paties valstybėlę; stengėsi prijungti prie jos Normandiją, Guiennę ir Auvergnę, norėjo įsiviešpatauti ir anapus Alpių — išsirūpino popiežiaus bulę, jam Savojos dukatą dovanojančią, ir prieš Karoliaus VII valią vedė Savojos duko dukterį (1451 m.). Karoliaus VII priešai — Burgundijos ir Alençono dukai, Armagnaco grafas, Francesco Sforza — buvo Liudviko draugai. Džiaugėsi jis tėvo politikos nepasisekimais, fut fort joyeulx. Pagaliau pats sudriko savo įntrygose ir, tėvo bijodamas, pabėgo pas Burgundijos duką.

Dukas, pasak Karoliaus VII, priėmęs į savo namus lapę, kurį suėsianti vištas; paskyrė Liudvikui pensiją ir prašė Karoliaus jam dovanoti. Bet Karolius užėmė Dauphinę ir reikalavo, kad Liudvikas išsiskirtų su savo patarėjais: tik ta sąlyga sutiko jam dovanoti. Tėvas, rodos, geriau suprato sūnų, nei sūnus tėvą. Liudvikas nenorėjo taikintis ir tebemezgė savo intrygų tinklą. Ne tik dėjosi su Prancūzų priešais Aragono karalium Fernandu bei Milano duku Sforza ir susirašinėjo su „keliais imperijos princais bei senjorais", bet drauge su Burgundijos duku ir kurstė Edwardą IV pulti Prancūziją. O tuo pat metu tebesiviliojo ir Karoliaus

patarėjus ir siuntinėjo laiškus bei įsakymus — mat, sosto įpėdinio jo tebėsama — Paryžiaus bei Grenoblės parlamentams ir Prancūzijos miestams. Liudviko santykiai su Prancūzijos priešais buvo, be abejo, tikras idšavimas ir visai nesutinka su velybesne jo paties politika, kurią, jam tėvynę išduodant, vedė Karoliaus VII vyriausybė. Tačiau reikia turėti galvoj, kad klastingasis dofinas nė nemanė savo pažadų tesėti, norėjo tik pasinaudoti Prancūzijos priešais, kad padėtų jam valdžią įsigyti, ir tarėsi paskui visus apgausiąs. Liudvikui svėrė tikslas, o ne priemonės; nė kiek jis nežiūrėjo, ar tos priemonės geros ir kaip jos dorų žmonių vertinamos bei vadinamos. Negalėjo, žinoma, nematyti, kad Anglų įsibrovimas Prancūzijai labai pavojingas, bet pasitikėjo čia savo gudrybe ir, drąsus diplomatas būdamas, mėgo sudėtingas bei pavojingas intrygas. Intrygų srityje buvo jis meisteris ir artistas, poetas; mėgo intrygas dėl jų pačių, dėl jų sudėtingumo ir dėl meistriškumą rodančių t o u r s d e f o r c e. „Mano nuomone“, rašo P i l y p a s d e C o m i n e s, „daug davė Liudvikui vargo mokykla, būtent, kad pabėgo jis nuo savo tėvo ir gyveno pas Burgundijos duką (o gyveno jis čia šešerius metus), nes priverstas buvo pataikauti tiems, kurių buvo reikalingas. To gero dalyko, visai nemažo, išmokė jį nelaimės“. Reikia pridėti, kad gerai pažino Liudvikas, kuo buvo Burgundija stipri, o kuo ir silpna, taippat — jos duką Pilypą Gerąjį ir jo sūnų Karolių Patrakėlį.

Kad ir siūlė jam keli patarėjai (daugelį buvo papirkęs Liudvikas) paskirti sosto įpėdiniu jaunį Liudviko brolį Karolių, Karolius VII iki gyvos galvos tikėjosi betgi susitaikinsiąs su Liudviku. Tik pats Liudvikas to nenorėjo ir nekantriai laukė tėvo mirties. Iš tikro, Karolius šioj ašarų pakalnėj neužtruko — 1461. VII 22 numirė įtardamas, kad yra Liudviko papirktojo daktaro nunuodytas. O Liudvikas buvo jau apsistojęs Avesnes'o mieste, ant pačios Prancūzijos sienos, ir susišaukęs savo ištikimuosius; nežinojo, ar pasiseks jam ramiai įsikaraliauti. Todėl sutiko ir su tuo, kad palydėtų jį Reimsan ir Paryžiun Burgundijos dukas su 4.000 ratelių. Be to, puikusis dukas mielai mokėjo visas žygio ir karūnavimo išlaidas, o Liudvikas pinigų eikvoti nemėgo. Knietėjo Pilypui Gerajam dėtis jaunojo karaliaus globėju ir visi savo dvaru bei kariuomene stebinti; pats, pirmasis Prancūzijos pėras, uždėjo Liudvikui karūną ir įvedė jį Paryžiun, kur pusantro mėnesio rengė pokylius bei turnyrus. Palyginti su juo ir su jo palydovais

Liudvikas atrodė visai menkas ponas: negražus, ilganosis, blogais apzulintais drabužiais ir prasta piligrimo kepuraite su švininiu šventojo paveikslėliu ant jos. „Dievulėliau! Nejaugi tai Prancūzijos karalius, didžiausias pasaulio karalius". Viskas ir 20 frankų neverta, ir kuinas, ir drabužiai!" Tačiau tasai karalius apdriskėlis leido Pilypui puikauti ir pinigus svaidyti, bet jo patarimų nebeklausė ir visas atsakingas pareigas ne jo — savo paties žmonėms pavedė. Nieko nepešęs grįžo dukas Burgundijon.

„Jautėsi Liudvikas didis ir karūnuotas karalius esąs, teturėjo tad iš pradžių galvoj tik kerštą". Daugelį savo tėvo patarėjų pašalino ir kalėjiman sukišo, norėjo net visus valdininkus pakeisti. Nepasikeitė dėlto valdininkijos sudėtis ir valdysena. Liudvikas greit pats pažabojo kerštingus savo jausmus ir pasikvietė vėl valdininkauti geriausius tėvo padėjėjus. Nenuostabu — taip pat, kaip ir jie, suprato Liudvikas valdžios uždavinius. Mokėjo jis rinktis gerų padėjėjų. Žinomi jam buvo visi gabūs Anglijos, Ispanijos, Portugalijos ir Italijos valdovų patarėjai; daug jų prisiviliojo visokiomis priemonėmis, ypačiai dovanomis — netikėjo, kad yra žmonių ir nepaperkamų. Taip antai, artimu jo patarėju tapo Flandrijos bailyvas ir Karoliaus Patrakėlio šambelanas Pilypas de Comines, Pilypo Gerojo krikštasūnis. Bet ypačiai mėgo Liudvikas skirti atsakingais valdininkais žemo kilimo žmones, net sukčius. Jie visiškai jo priklausė. Toks buvo jau Karoliaus VII laikais pasižymėjęs. Tristanas Lermite ir barzdaskutys Olivier le Mauvais, šnipas, provokatorius ir prireikus budelis. Liudvikas padarė jį Meulano grafu de Daim.

Tam, kad labiausiai pasitikėjo karalius prastais ir abejotinos doros žmonėmis, turėjo, gal, įtakos ir visas jo būdas. Nepatiko karaliui - buržua riterių šviesuomenė, jos idealai bei papročiai, etiketo dalykai, stilizuotasis dvaro gyvenimas. Tik savo politikos tikslams temėgino jis, prireikus, padaryti įspūdį visokiomis iškilmėmis. Šiaipjau prastai gyveno — kaip koks pasiturįs ir šykštokas miestelėnas. Nenorėjo įsikurti Louvrėj — išsirinko Paryžiuje daug prastesnį, bet ir patogesnį namą, l'Hôtel des Tournelles. Nemėgo ir paties Paryžiaus — gyveno Amboisėj ar kitoj kurioj pily, liepė pastatyti sau netoli nuo Tours'o Plessis-les-Tours pilį, gerai saugomą, gražią ir patogią buveinę. Bet daugiausia važinėjo po savo karalystę — norėjo visa pats

matyti ir tvarkyti. Dar saulei netekėjus, atsikeldavo ir penkiese šešiese išvažiuodavo. Jojo neskubėdamas asiliuku, tik kelių ištikimųjų lydimas; toli užpakaly kiūtino mažas būrelis, į piligrimų būrelį panašus, — gurguolė ir lankininkai. Į miestą mėgo nieko nepastebėtas ir nelaukiamas įsiskverbti, mažomis gatvelėmis jojo, o apsistodavo pas kokį valdininką ar miestelėną. Išviso mielai miestelėnus lankydavo, pietaudavo pas juos, gerokai išgerdavo, o išsigėręs, gražias miestelėnes čiupinėdavo ir blevyzgojo — linksminosi. Kartais ir karčiamoj vyną siurbčiodavo.

Taip Liudvikas ilsėjosi; bet, gal būt, todėl ir mėgo šiurkštokai su miestelėnais linksmintis ir ciniškai juokauti, kad mažai žmones tevertino. Jų dora, idealiniais jų veikimo motyvais visai netikėjo: pats visuomet gudravo bei kitus apgaudinėdavo ir bijojo prigaunamas. Nelengva buvo jam slėpti savo mintys, nes dažnai baisiai įniršdavo ir niežėjo jam tuoj žiauriai keršyti savo priešams. Buvo jis iš prigimties nekantrus ir neramus; tylėti nemokėjo. Pats prisipažino: „Daug man pakenkė liežuvis". Milano pasiuntiniai skundėsi, kad kartais reikėdavę jiems dvi valandos tylėti — klausyti, kaip plūdęs karalius, Italijos valdovus ir patį popiežių vainojęs. Kad tikrai daug būtų kenkęs Liudvikui jo kalbingumas — aš nemanau; greičiau yra padėjęs, nes prastais, draugiškais ir sąmojingais savo pašnekesiais mokėjo gudrusis karalius — „tikroji sirėnė", kaip pavadino jį vienas metraštininkas, — vilioti žmones ir slapstyti tikrus savo planus. Tų planų niekam niekada jis neišduodavo, juos ir su ištikimaisiais savo patarėjais retai tesidalino. O pats iš visur rankiojosi žinių. — „Aš moters prigimtį turiu: kai tik pasakyta man kas neaiškiais žodžiais, tuoj noriu viską tikrai sužinoti". Visur išsiuntinėjo Liudvikas savo šnipus, tam reikalui net karaliaus paštą įsteigė (1464 m.); o visomis tomis žiniomis naudodamasis, pats vienui vienas iš lėto, kantriai kūrė sudėtingiausius politinius planus. „Atrodo", sakė vienas Milano pasiuntinys, „kad jis visuomet gyveno Italijoj ir kad ten ir išauklėtas". Kariauti Liudvikas nemėgo, kad ir nebuvo bailus; nemėgo todėl, kad karo rezultatai perdaug priklausą visokių iš anksto nematomų atsitikimų. Laikė jis karą šiurkščia politikos priemone; tik verčiamas tekariavo, o kariaudamas vengė kautynių — stiprino tvirtoves, plėšė priešų kraštą, puolė jų gurguolę, kurstė prieš juos kaimynus, ir tiek.

Mėgiamiausi Liudviko ginklai buvo diplomatija, intrygos, šni-

pinėjimas ir apgavimas. Čia jis visus pralenkė ir daug ką pešė — sutaikino Warwicką su karaliene Margarita ir Šveicarus su Sigismundu (§ 66), be kautynių privertė Edwardą IV atsisakyti nuo pradėtojo jau žygio ir pasirašyti taiką (§ 61), nuveikė pagaliau ir baisųjį savo priešą Karolių Patrakėlį. Diplomatija buvo Liudvikui menas, tikras ir intensyvus gyvenimas. Gražiai pavadino jį Karolius Patrakėlis „universaliuoju voru", universelle araignée. Kaip voras slypėjo jis savo Plessis-les-Tours ir visą Europą apgaubdavo savo mezgamųjų intrygų voratinkliu. Intrygas mezgant, drąsos jam netrūko; priešingai — kartais perdaug pasitikėdavo savo kombinacijomis. Mokėjo betgi visuomet išsisukti, juo labiau, kad nesivaržė sąžinės ir prestižo dalykais. „Sakydavo, kad, puikybei priešaky jojant, paskui ją seka gėda ir žala. Tąja nuodėme nebuvo jis kaltas".

Savo tikslams siekti Liudvikas nieko neniedėjo; stengėsi prisivilioti ir Dievą, Panelę Šv., „kuri visuomet Mums padėdinėja ir pataria", įtakinguosius šventuosius. Nesigailėjo pinigų jų pagelbai gauti arba jiems už pagelbą atidėkoti. Noyono miestui nuo Burgundijos apginti Liudvikas padovanojo Panelei Šv. puikų sidabrinį miestelį, ville d'argent; dofinui gimus, gavo ji 20.000 auksinių écus. Mielai siuntinėjo Liudvikas dovanas savo priešų patronams ir pats tų šventųjų relikvijas lankydavo, o pakely ir daug naudingų sau žinių prisirankiodavo; ypačiai garbino jis Burgundijos dukų patroną Šv. Klaudijų (St. Claude). Mat, labai religingas ir net prietaringas žmogus būdamas, Liudvikas praktiškai žiūrėjo ir į savo santykius su dangaus gyventojais, politikavo ir diplomatines derybas vedė su jais. Kaip ir kitų to amžiaus žmonių, ypačiai romaniškųjų tautų, Liudviko tikėjimas buvo labai praktinis ir formalinis. Tikėjo jis magiškąja relikvijų bei sakramentų jėga, tuo, kad maldomis, labdarybe ir dovanomis Dievui bei šventiesiems galįs visa išprašyti, už visas savo nuodėmes su dangumi atsilyginti; taigi, nesydino tikėjimo su doros gyvenimu: melavo, sukčiavo, žiauriai kankino bei žudė priešus, o paskui — atsilygindavo Dievui maldomis, pasninkais ir pinigais. Tikėjimas nė kiek netrukdė jam politikuoti ir visų savo norų tenkinti. Jis taip griežtai skyrė gyvenimą nuo tikėjimo dalykų, kad dažnai atrodė besityčiojant jį iš tikėjimo. Šiuo atžvilgiu labai jis panašus į Nogaretą (IV, 68) ir į Moliere'o Tartufą.

65

Klaidomis pradėjo karaliauti Liudvikas XI. Ėmė vyti bei persekioti prityrusius savo tėvo valdininkus, keisti juos nepopuliariais grobuonimis. Sunkiais mokesčiais apdėjo kunigiją. Griežtai užpuolė bajoriją, atimdinėjo Karoliaus VII duotąsias pensijas, naikino privilegijas, draudė bajorams prašmatniai, riteriškai, gyventi — „Sudiev", skundėsi vienas poetas, „ponios, panelės, iškilmės, šokiai, turnyrai! Sudiev, švelnios ir gražios mergelės, gyvenimo džiaugsmas ir pramogėlės!" Liudvikas pašalino tokį gerą karvedį ir sumaningą politiką, kaip Dunois, bet grąžino laisvę ir feodus išdavikui Alençono dukui ir leido grįžti į savo žemes Armagnaco grafui Jonui V. Karoliui VII ištikimuosius princus savo politika pats prieš save sukurstė ir susivaidijo su galingu Bretagnės duku. Visa ta nerami, nervinga politika buvo juo pavojingesnė, kad Liudvikas turėjo ir ruošėsi kariauti su Burgundijos duku. Tiesa, Pilypas Gerasis paseno ir viena tenorėjo — naujam kryžiaus žygiui vadovauti. Bet jo vardu ėmė valdyti dukatą garbėtroškos ir jėgų kupinas Karolius Patrakėlis.

Karolius buvo p r i n c e d e g r a n t v e n u e e t d e h a u t e a t t e n t e, neaukšto ūgio, bet stiprus bei miklus 27 metų žmogus, gražiai išlavintas ir apšviestas. Tėvo dvare beaugdamas, suėmė jis savin riterijos idealus, mėgo įspūdingą Burgundijos dvaro etiketą; globojo menininkus ir literatus; troško garbės ir galios; prancūzu savęs nelaikė, svajojo apie karaliaus, net imperatoriaus karūną. Gyveno nuosaikiai, rimtai ir pamaldžiai; norėjo pats savo valstybę valdyti ir daug dirbo. Bet perdaug buvo Karolius išdidus, nieko neklausė, visus savo putlumu įžeisdavo. Nebuvo galo jo garbėtroškai ir didiems planams, tad mėčiakojosi: vieno plano dar neįvykdęs, kito griebdavosi. Todėl nepadėjo jam ir tai, kad buvo klastingas, žiaurus ir lengvai savo priesaikas laužė. Trūko jam kantrybės, nuoseklumo ir savivaldos. Liudviko XI jis nekentė.

Pilypui dar gyvam tebėsant, Liudvikas išsipirko S o m m ė s m i e s t u s (1463 m., § 55) ir susidėjo su amžinaisiais Burgundijos dukų priešais Liėgės miestelėnais. Tuo būdu atsiėmė jis ekonomiškai bei strategiškai labai svarbią Prancūzijai P i k a r d i j ą ir stengėsi sutrukdyti Burgundijai sujungti Brabantą su Luxemburgu. Bet kaip tik čia ir pasireiškė politinių Liudviko

klaidų rezultatai. — Alençono ir Bourbono dukai, Armagnaco grafas, sire d'Albret, Dunois ir kiti senjorai susidėjo su Bretagnės duku ir su Karolium Patrakėliu. Vadu sukilėliai pasiskelbė Liudviko brolį Karolių, menką ir liguistą princą, tuo metu sosto įpėdinį. Sakėsi jie visi sukilę karalystės labui ir pavadino savo maištą karu dėl visų gerovės, la guerre du Bien public; kaltino Liudviką despotizmu ir dėjosi giną jo spaudžiamą tautą, bet tikrovėje savo tikslų siekė. Dunois mėgino sukurstyti ir Paryžių; siūlė sušaukti Etats Généraux ir pareikalauti, kad karalius pavestų princams valdyti finansus, skirti valdininkus ir vadovauti kariuomenei. Manyta paskirti princas Karolius regentu. Karolius Patrakėlis troško vėl pasiimti Pikardiją ir susilpninti Prancūziją.

Kaip ir Karoliaus VII laikais, princai negalėjo susikalbėti ir išsiaiškinti, ko nori, o smulkiųjų feodalų ir miestelėnų miglotais savo pažadais prisivilioti jiems nepasisekė. Grėsė dėlto Liudvikui nemažas pavojus. Nužygiavus jam į pietus perankstі sukilusio Bourbono malšinti, Karolius Patrakėlis ir Bretagnės dukas įsibrovė į Ile-de-France ir skubėjo susijungti bei užpulti Paryžių. Greituoju pasirašęs paliaubas su Bourbonu, Liudvikas nuvedė savo kariuomenę link Paryžiaus, kurį buvo beginą jo kapitanai. Ties Montlhéri (1465. VII. 16) susirėmė jis su Karolium Patrakėliu, jo nenuveikė, bet įsiskverbė Paryžiun, išžudė čia išdavikus, prisitraukė miestelėnus lengvatomis bei pažadais ir negaišdamas nuvyko Normandijon rinktis naujų pulkų ir maisto. Tuo tarpu sukilėliai visi susirinko ir ėmė derėtis su Paryžiečiais. Tačiau pirklių prevotas ir kiti Liudvikui ištikimi miestelėnai vilkino derybas, kol jis pats grįžo su naujais pulkais ir didele gurguole. Taigi, pulti Paryžių sukilėliai pavėlavo, o marinti miestelėnų apsiaustimi negalėjo, nes jiems patiems maisto pritrūko. Tuo pasinaudojo Liudvikas ir pasiūlė taikintis. Conflanso ir Saint-Maur-les-Fossés sutartimis grąžino Karoliui Patrakėliui Sommės miestus, jo draugą Saint-Pol grafą paskyrė konetabliu ir išdavė dukui savo sąjungininkus Liègiečius; sutiko investinti savo brolį Karolių Normandija; nusileido Bretagnės bei Anjou dukams ir Dunois.

Tai buvo didelis pralaimėjimas ir baisus smūgis karaliaus garbei. Bet ne tiek garbė rūpėjo Liudvikui, kiek Normandija. Gerai jis suprato, kaip pavojingas jam buvo neištikimo, menkučio

Karoliaus valdomasis Normandijos dukatas, tarp Bretagnės, Karoliui Patrakėliui grąžintosios Pikardijos, Anglijos ir Prancūzijos įsiterpęs. Patys priešai davė Liudvikui progą susigrąžinti dukatui, nes Bretagnės dukas norėjo „globoti" naująjį duką Karolių ir susikivirčijo su Normandijos baronais. Liudvikas „padėjo savo broliui": užėmė Normandiją (1465-66 m.) ir vieton jos pasiūlė Karoliui Roussilloną, tolimąjį Ispanijos pasienį. Maža to—1468 m. sušaukė Tours'e Etats Généraux, kurie jo pasiūlymu paskelbė, kad Normandija esanti nebeatskirtinas nuo karaliaus domėno dukatas, ir kad Karoliui užtenką kurio kito, daug mažesnio feodo. Liudvikas davė jam pagaliau Guiennę, Bretagnės duką Pranciškų II karu privertė pasirašyti taiką, o Karolių Patrakėlį, kuris, tėvui numirus (1467. VI. 15), patapo duku, gudriai pažabojo tuo, kad kurstė prieš jį Liègę ir pradėjusius bruzdėti Flandrijos miestus.

Tačiau Prancūzijos princai ir naujasis Burgundijos dukas toli gražu nebuvo atsisakę nuo savo planų. Karolius greit ir žiauriai numalšino maištininkaujančius miestus, prisijungė visą Liègės vyskupystę ir, ieškodamasis naujų sąjungininkų, ruošė prieš Liudviką koaliciją. Susitarė jis su Edwardu IV, kurio seserį Margaritą 1468 m. vedė. Veltui Liudvikas rėmė Heinricho VI žmoną ir Warwicką: negalėjo jie dar kovoti su Edwardu, o Edwardas ėmė rengti žygį į Prancūziją. Nekantrusis Karolius negalėjo to žygio sulaukti — Liudviko taikos su Bretagne supykdytas, sušaukė kariuomenę ir perėjo Sommę. Kas gi bebuvo daryti Liudvikui? Kariauti su Burgundija, kaip siūlė patarėjai? Bet svarbiausias jų argumentas buvo, kad Dievas nubausiąs „išdidųjį maištininką Karolių". Taikintis su Karolium? Bet Karolius taikintis nenorėjo ir visa, ką siūlė jam Liudviko pasiuntiniai, griežtai atmetė.

Šovė Liudvikui galvon nepaprastai drąsus planas, koks pasisekė vėliau įkūnyti Florencijos tironui Lorenzo il Magnifico. — Karoliaus lojalumą, o be abejo — protingumą perdėdamas, pasiryžo Liudvikas pats jį aplankyti; nusiuntė jam dovanų, gavo vargais negalais saugomąjį laišką ir atvyko į Peronnės miestą, kur buvo apsistojęs Karolius. Deja, universalusis voras čia pats savo voratinkly susipainiojo. Nepagalvojo, kad Peronnėj atsiras daug jo priešų, negalėjo iš anksto žinoti, kad kaip tik tuo metu slapti jo sąjungininkai Liègės miestelėnai sukils ir nužudys savo vyskupą,

Karoliaus vietininką. Šiaip ar taip, įsiutęs Karolius apkaltino Liudviką išdavimu ir suėmė. Laimė, kad Karolius tikrų įrodymų neturėjo ir nedrįso ilgam karaliaus įkalinti. Antra vertus, Karolių paveikė jo patarėjai, ypačiai Pilypas de Comines, o patarėjus — Liudviko pinigai. Privertė betgi Karolius Liudviką pasirašyti sutartį (1468. X. 14), kuria Liudvikas išvadavo Burgundijos teismus iš Paryžiaus parlamento jurisdikcijos ir išpildė daug kitų Karoliaus reikalavimų. Be to, pažadėjo duoti savo broliui Champagnę ir turėjo drauge su Karolium Patrakėliu numalšinti Liègę. Tik Karoliui Liègę užkariavus ir sudeginus, tegavo laisvę karalius. Tikrai, nevertino jis karališkosios savo garbės: „Lai gyvuoja Burgundija!" šaukdamas, įjojo su Karolium į degantį miestą; bet savo nusižeminimo Karoliui nedovanojo, o pažadų neištesėjo

Visų pirma Champagnės vieton — nenorėjo, kad brolis ir Burgundijos dukas būtų kaimynai — atidavė Liudvikas broliui Guiennės dukatą (1469 m.); paskui atsargiai ir kantriai pradėjo naują kovą su Karolium. Jo sąjungą su Anglija panaikinti norėdamas, vėl susitaikino Liudvikas su Warwicku ir sutaikino jį su karaliene Margarita (1470 m.). Warwickui grąžinus sostą Heinrichui VI, pasiūlė jis Anglijai drauge pulti Karolių ir pasidalinti jo valstybę. Anglų neutralitetu, o gal ir pagelba pasitikėdamas, sušaukė Tours'e pralotus, senjorus ir aukštuosius valdininkus (1470. XI); saviškai nušvietė jiems Peronnės susitikimą — buvęs, girdi, Karoliaus klasta Peronnėn įviliotas ir nelaisvai, tik priešų verčiamas, pasirašęs 1468, kaip ir 1465 m., sutartį. Susirinkimas pripažino, kad karalius neturi tų sutarčių pildyti, ir karalius 1471. I užplūdo savo pulkais Pikardiją.

Tačiau Anglijoj 1471. IV Edwardas IV susigrąžino sostą, o pats Karolius Patrakėlis iš šono užpuolė Pikardijon įsibrovusią Liudviko kariuomenę ir vėl ėmė derėtis su Prancūzijos princais. Jis, Liudviko brolis Karolius, Armagnaco grafas ir kiti maištininkai patraukė savo pusėn Aragono karalių ir Liudviko seserį Savojos dukienę; sutiko, kad Edwardas IV atsikariautų prancūziškuosius Plantagenėtų feodus. Bet Liudvikui pasisekė vėl užimti staiga numirusio savo brolio Guiennė, susitaikinti su Bretagne ir nuveikti Armagnacas, o Beauvais miestas atrėmė visus Karoliaus puolimus. Nieko nepešęs, Karolius 1472. XI pasirašė su Liudviku paliaubas penkiems mėnesiams.

66

Kova su Burgundija buvo tiktai atidėta ir greit pavirto europinio masto įvykiu. — Tik ką įsikaraliavęs, Liudvikas XI įsikišo į Ispanijos ir Italijos reikalus. Nuo Aragono ir Navarrės karaliaus Juano II (1458-79 m.) mėgino jis atimti Kataloniją, bet tik Roussilono grafystę teatėmė (1475 m.) ir tiek telaimėjo, kad 1479 m. Navarrės karalium tapusio Gastono de Foix duktė bei įpėdinė Kotryna ištekėjo už ištikimo Prancūzų karaliui Jeano d'Albret. Bet Juano II įpėdinis Fernandas jau 1469 m. vedė Kastilijos karalaitę Izabėlę, Heinricho IV seserį. Izabėlei 1474 m. paveldėjus sostą, Kastilija (ir Lėonas) susijungė su Aragonu, kuriam priklausė Katalonija, Valencija, Balearų salos, Sardinija ir Sicilija. Žinoma, Fernandas troško susigrąžinti ir Navarrės karalystę; antra vertus, savo giminaitį Neapolio karalių Ferrantę (Aragono ir Neapolio karaliaus Alfonso V sūnų) gindamas, susidūrė su Prancūzijos politika ir Italijoj; įtraukta buvo tad Ispanija į Liudviko kovą su Karolium Patrakėliu. Italijoj Liudvikas stengėsi vaidinti arbitro rolę — apgynė Florencijos tironą Lorenzo il Magnifico nuo Neapolio karaliaus Ferrantės ir popiežiaus Siksto IV, padėjo Liudvikui Maurui (Lodovico il Moro) pasigrobti Milano duko valdžią (1479 m.). Bet gardžiausiai kvepėjo Liudvikui Savoja, kurią pirma liguisto savo vyro, paskui savo sūnaus vardu valdė energingoji Liudviko sesuo Yolanda. Kaip tik Savoja įsigyti niežtėjo ir Karoliui Patrakėliui.

Karolius (ai man! ir istorija domėjosi) norėjo atgaivinti imperatoriaus Lotharo I karalystę. Tam reikėjo pirmiausia tolydiniu žemių plotu sujungti atskiros dukato dalys (Artois, Flandrija, Brabantas, Olandija — Luxemburgas — Franche Comté, Burgundijos dukatas) ir įsiskverbti Italijon ,t. y. įsigyti Savoja, bent dalis Šveicarijos ir, gal, Provencės grafystė bei Dauphiné. Visa tai buvo galima įvykdyti tiktai su Prancūzija ir su Vokiečių imperija kariaujant. Menkučio Friedricho III valdomoji imperija atrodė Karoliui nebegalinti apsiginti; Prancūzijos jis bijojo. Todėl dėjosi su visais Liudviko priešais — su maištininkaujančiais Prancūzijos princais bei senjorais, su Aragono karaliumi,

Milano duku, Savojos dukiene, o pirmiausia su Anglija. Kad ir buvo pats Valois kilimo, neturėjo betgi ir savo tėvo patrijotizmo: vadino save portugalu (portugalės jo motinos būta) arba anglu (anglė jo vesta). Savo valstybę centralindamas, paskyrė centrinėms jos įstaigoms Malines'ą, imperijos miestą. Kadangi Liudvikas sulaužė Peronnės sutartį, nebepripažino savęs jo vasalu. Tačiau norėjo ne tik nepriklausomas būti — troško karaliaus karūnos, svajojo apie imperatoriaus. Siūlė 1473 m. imperatoriui Friedrichui III sutuokti jo sūnų M a k s i m i l i j o n ą su jo, Karoliaus, dukteria M a r i j a ir duoti už tai jam, Karoliui, Romos karaliaus (imperatoriaus įpėdinio, nekarūnuotojo dar imperatoriaus) titulą ta sąlyga, kad pirma jis, Karolius, o po jo mirties Maksimilijonas karaliautų.

Tai ir buvo Karoliaus nelaimė, kad perplačiai jis užsimodavo, o tik ką suplaktoji, neorganinė ir savo tradicijų neturinti dar valstybė negalėjo jo pažaboti. Perdaug tikslų kartu jis siekė. Puikybės sklidinas, nepaisė savo valdinių teisių bei norų, despotiškai apdėdavo juos nepakeliamais mokesčiais ir žiauriai keršijo visiems, kas priešinosi; kvailai eikvojo pinigus bei kariuomenes ir pats griovė krašto gerovę. Klastingas žmogus jis buvo, bet nė nepastebėjo, kaip išduodavo jį Liudviko papirktieji patarėjai: nė nemanė, kad gali kas išdrįsti jį apgauti. Be to, ir gerų patarėjų neklausė: viską savo galva darė.

Brabantą su Luxemburgu sujungęs (1468 m. Karolius baigtinai užėmė L i è g ė s vyskupystę, o 1473 m. įsigijo G e l d e r n o hercogystę), Burgundijos dukas nusipirko ir Aukštutinį A l s a s ą. Tačiau, savo valdžią didindamas ir tuo pat kurstydamas prieš save S t r a s b u r g ą, S c h l e t t s t a d t ą, K o l m a r ą ir kitus Alsaso miestus, Karolius nė nemanė padėti kariauti su Š v e i c a r i j a Austrijos hercogui S i g i s m u n d u i, ta sąlyga pardavusiam jam Alsasą: ėmė savintis L o t h a r i n g i j ą ir derėtis su imperatorium F r i e d r i c h u III dėl imperijos įpėdinystės. Kadangi iš tų derybų nieko neišėjo, įsikišo į Vokietijos reikalus ir įsibrovė į K ö l n o arkivyskupystę — norėjo padėti arkivyskupui suvaldyti sukilusius miestus, o tikrovėje įsiviešpatauti jo žemėse, 1474. VI apsiautė beveik neprieinamą N e u s s o miestą. Reikėję jam būtų kiti miestai pulti, o greičiau — visai savo žygis atidėti, nes iš kitur didi pavojai jam grėsė. — A l s a s o miestai surašė prieš jį sąjungos sutartį su B a s e l i u

ir su Badeno markgrafu (1473 m.), sukilo ir išsivadino iš jo valdžios (1474. V), o antra vertus, visus jo priešus ėmė veikti Liudviko XI intrygos ir pinigai. Pats Liudvikas kariauti nenorėjo, nes „žinojo, kad nelabai jo myli valdiniai, ypačiai senjorai", bet pasisekė jam prisivilioti Karoliaus išsigandusi Šveicarija ir sutaikinti ji su Sigismundu (1474. III). Strasburgas, Schlettstadtas, Kolmaras ir Baselis susitarė išpirkti visą Aukštutinį Alsasą arba net kariauti su Karolium, o tam reikalui pasirašė ginamosios sąjungos sutartį su Šveicarija (1474. III) ir su Sigismundu (1474. V) vadinamąją Konstanzo Uniją. Su minėtaisiais miestais susidėjo ir Lotharingijos dukas René II Anjou (1475).

Užuot smarkiu puolimu vėl pasivergęs Alsasą arba bent pradėjęs derėtis su koalicija, Karolius išsijuosęs tebepuolė Neussą, kurį palaikė kiti arkivyskupystės miestai ir Liudviko XI į koaliciją įtrauktojo Friedricho III kariuomenė. Be reikalo eikvojo savo jėgas Karolius, kol vėl Liudviko sukurstytieji Šveicarai paskelbė jam karą (1474. X) ir įsibrovė į Franche-Comté, Konstanzo Unija užėmė Aukštutinę Burgundiją, o pats Liudvikas nusiuntė kariuomenes į Pikardiją, Burgundiją, Franche-Comté ir Luxemburgą. Nuveikti Burgundijos dukas buvo dėlto nelengvas dalykas. — Pačioj Prancūzijoj konetablis Saint-Pol vėl kurstė prieš Liudviką galinguosius senjorus ir žadėjo Karoliui pagelbos. Vokietijoj Friedrichas III turėjo žiūrėti savo priešų Pfalzo kurfiursto ir Čechijos bei Vengrijos karaliaus Motiejaus Korvino. Savojos dukienė susidėjo su Karolium. Milano dukas Galeazzo Sforza svyravo. Aragono karalius Juanas II tebekariavo su Liudviku. Bet pavojingiausias Liudvikui Karoliaus sąjungininkas buvo Edwardas IV. Jis 1475. VII. 6 išlaipdino Calais uoste kariuomenę „savo karalystės" Prancūzijos susigrąžinti.

Tačiau Karolius tik su mažu palydovų būreliu teatvyko Edwardo IV sutikti, nors 1374. VII ir žadėjęs buvo padėti jam 10.000 kariuomene: Karolius, Neussą paimti atsisakęs, buvo dabar nutaręs kariauti su Lotharingijos duku. Anot Karoliaus, anglai ir patys galį užsikariauti Prancūziją, o jis tuo tarpu nuveiksiąs Lotharingijos duką ir neduosiąs jam pulti anglų iš užpakalio. Gal, planas buvo ir neblogas, bet Edwardas jautėsi Karoliaus apgautas ir greit įsitikino, kad prancūzai, lemiamųjų kautynių

vengdami, atkakliai gynė savo tvirtovėles. Taigi, ir pasirašė pagaliau Picquigni sutartį su Liudviku (1475. VIII. 29, § 67). Liudvikas pasirašė paliaubas ir su pačiu Karolium (1475, VIII. 13): nuo savo sąjungininkų atsimetė, bet suvaldė princus bei senjorus, Saint-Polui galvą nukirto.

Tuo tarpu Karolius pasivergė Lotharingiją, 1475. XI. 30 įžengė į Nanci miestą ir 1476 m. pradžioj užpuolė Šveicariją. Pultim paėmė jis Grandsono miestą, bet 1476. III. 21 pats buvo Šveicarų kariuomenės baisiai sumuštas. Vargais negalais sušaukė jis naują kariuomenę, tik 1476. VI. 22, ir naujas kautynes pralaimėjęs, priverstas buvo pasitraukti. Lotharingija sukilo ir Liudviko papirktasis Karoliaus generolas nesutrukdė Lotharingijos dukui ir Strasburgiečiams užimti Nanci. Sunku rados Karoliui sušaukti kariuomenė, nes ėmė jam priešintis jo paties valdiniai, jo despotizmo ir vis didesnių mokesčių išdirginti. O Liudvikas sutaikino Šveicarus su Savojos dukiene ir davė Lotharingijos dukui pinigų Šveicarijoj kariams samdyti. Karoliui su 10.000 karių Nanci miestą siaučiant, dukas užpuolė jį su dvigubai didesne kariuomene. Ties Nanci 1477. I. 5 vėl sumuštas buvo Karolius ir bėgdamas žuvo. Pats beveik nekariaudamas laimėjo Liudvikas ilgąjį karą.

Reikėjo dabar tas laimėjimas išnaudoti. — Karolius paliko savo valstybę baisiai apirusią. Jo duktė, 20 metų mergelė Marija neturėjo nei kariuomenės, nei pinigų. Gand'o mieste susirinkę Niederlandų luomų atstovai jai prisiekė, bet privertė ją pripažinti, kad gali jie, Niederlandų luomų atstovai, laisvai patys rinktis ir kad be jų sutikimo nebegali ji pradėti jokio karo. Pilypo Gerojo ir Karoliaus įsteigtosios centrinės įstaigos buvo panaikintos, ir Didžiąja Privilegija (1477. II. 11) Marija patvirtino visas senąsias miestų bei provincijų laisves. Nerimo vis dėlto kraštas — ilgai dar tebebruzdėjo Gand'o, Bruges'o, Ypres'o ir kitų miestų gyventojai. O senieji Karoliaus priešai skubėjo pasidalinti jo valstybę. Bavarijos dukas ir Pfalzo kurfiurstas norėjo įsigyti Olandiją, Zelandiją, Frisiją ir Hainaut (Hennegau); Šveicarų Sąjunga ir Sigismundas, kuris sugrąžino Alsasą, — Franche-Comte; Lotharingijos dukas René II — Burgundijos dukatą. Friedricho III sūnus Maksimilijonas užsidegė vesti paties Karoliaus papirštąją jam Mariją. Imperatorius rašė Liudvikui, kad mirusio duko

žemės turi priklausyti Marijai ir būsimajam jos vyrui, jo, imperatoriaus, sūnui. Pati Marija ir jos pamotė Margarita šaukėsi Liudviko XI patarimų ir pagelbos.

Prieš Karoliaus žūtį Liudvikas buvo jau sumanęs suvesdinti Mariją su dofinu Karolium, 8 metų vaiku, ir Marija, metų skirtumo nė nepaisydama, rados palanki tam pasiūlymui. Tačiau po duko mirties atšalo Liudvikas „išmintingajam tam sumanymui". Prisiminė, kaip pats su savo tėvu kariavo, ir išsigando, kad perdaug galingas pasidarys jo sūnus. Vedybų projektas tapo jam diplomatijos priemone, kurią mielai tebevartojo norėdamas prisivilioti dukaitę ir jos valdinius. Dėjosi jos globėju, sakėsi jos teises ginąs, tikrovėje gi stengėsi kuogreičiausiai kuodaugiausia jos žemių prisisavinti. Intrygomis ir pinigais panaikino Lotharingijos duko, Sigismundo ir Šveicarų planus, o pats užėmė Burgundijos dukatą ir laisvąją grafystę (Franche-Comté, 1477. I — 1478 m.), visą Pikardiją, Boulognės grafystę ir Artois (1477-79 m.). Mėgino prisijungti ir Flandriją bei Hainaut (Hennegau), imperijos feodą. Bet nepasisekė jam apgauti gudrių Flandrijos ir Brabanto politikų, kurie įkalbėjo Marijai ištekėti už Maksimilijono (1477. VIII. 19). O Maksimilijonas apgynė nuo Liudviko tiek Flandriją, tiek Hainaut (1478-79 m.).

Liudvikas suprato savo klaidą, bet nebegalėjo jos atitaisyti. — Marijai numirus (1482. III), Niederlandai pripažino Karoliaus įpėdiniais Maksimilijono ir Marijos vaikus Pilypą Gražųjį ir Margaritą, jų globėju — patį Maksimilijoną. Luomų atstovai paskelbė, kad Flandrija yra valdoma duko Pilypo vardu dukų giminių bei patarėjų. Arraso Taika (1482. XII. 23) pabaigė Liudviko karą su Maksimilijonu. Tąja taika dofinas Karolius turėjo vesti Margaritą ir kraičio gavo Artois ir Franche-Comté. Nedidžiausia, bet turtingiausia ir kultūringiausia Karoliaus Patrakėlio valstybės dalis, Niederlandai, pateko į Habsburgų rankas. Greit pavirto ji milžiniškosios Karoliaus V, Maksimilijono anūko, imperijos branduoliu. Liudviko XI klaida buvo Prancūzijos karų su Habsburgais užuomazga.

67

„Atsidėję, stropiai ir rūpestingai dirbdami, Mes, su Dievo pagelba ir garsiajai bei palaimintajai Jo motinai Panelei Šv. tarpininkaujant, taip gerai valdėme ir gynėme Mūsų karalystę, kad

iš visų pusių ją padidinome". Taip savo „Testamente" pats apibūdino savo darbą Liudvikas XI. Iš tiesų, pabaigė jis šimtametį karą su Anglija, sugriovė Burgundijos duko galią, padidino karalystę Pikardija, Artois, Franche-Comté, Burgundijos dukatu, Provence (ją pasisavino „karaliui Renei" numirus), Roussillonu, sutriuškino galinguosius feodalus. Žinoma, nevisai dar buvo išgaravus maištininkaujančioji feodalų dvasia ir ne pačiam Liudvikui pasisekė prijungti prie karalystės Bretagnės dukatas. Liudvikui numirus, karalystės regentams, Liudviko dukteriai Onai ir jos vyrui Petrui Beaujeu (Bourbonų giminės), teko kovoti su Bretagne ir su jos sąjungininkais keliais Prancūzijos princais, Aragono karalium Fernandu, Anglų karalium (pirma Richardu III, paskui Heinrichu VII) ir Maksimilijonu, nuo 1486 m. Romos karalium. Tačiau Prancūzijos diplomatija ir kariuomenė laimėjo tą kovą: paskutiniojo Bretagnės duko Pranciškaus II duktė Ona priversta buvo 1491. XII. 6 ištekėti už Karoliaus VIII.

Karalystės regentai abu buvo gabūs Liudviko auklėtiniai, mokėjo, kur reikia, nusileisti, kantriai laukti ir savo priešus apgaudinėti; didžiausia sėkmingojo jųdviejų valdymo priežastis buvo betgi paties Liudviko veikla. Mat, baisusis karalius ne tik praplėtė Prancūziją, bet ir sutvarkė. Aiškiai jis matė, kad karalystės galia pirmiausia priklauso ekonominės valdinių gerovės. Iš pat pradžios iki galo ta gerove ir rūpinosi, ypačiai miestelėnų gerove. Gynė juos nuo feodalų, vadino mielais savo draugais, dažnai tardavosi su jų atstovais. Tiktai miestų demokratijos jis nemėgo: rėmėsi stambiąja buržuazija. Miesto patricijų labui mažino jis kitų miestelėnų teises ir privilegijas. Savo ordonansais kovojo su laisvais amatais, stengėsi visur praplėsti ir sustiprinti cechų santvarką ir globojo cechų meisterių oligarchiją. Čia pildė jis miestų patricijato, savo paramos, norus. Sušaukęs Paryžiaus pirklių bei miestelėnų atstovus ir pasitaręs su jais (1375 m.), išleido ordonansą visai karalystei: smulkiai sureglamentavo gelumbių industriją. Bet ir čia buvo jis labai lankstus politikas. — Šilko pramonę išugdyti norėdamas pasikvietė darbininkų iš Italijos, įkurdino juos pirma Lyone, paskui Tours'e, bet nė nemanė varžyti jų cecho santvarka.

Nemažiau rūpėjo Liudvikui ir prekyba. — Jis įsteigė Prancūzijoj daug naujų prekymečių; uždraudė savo valdiniams lanky-

ti Genèvės prekymetį ir tuo apgynė nuo konkurencijos Lyoną; bemanąs buvo panaikinti vidaus muitines, suvienodinti karalystės pinigus, matus ir saikus. Atgaivino jis Bordeaux uostą, nors tam reikėjo leisti čia prekiauti ir anglams; Marseillės miestą pagaliau įsigijęs, mėgino paversti jį uostu, per kurį rytų prekės būtų gabenamos Prancūzijon ir vison vidaus Europon. Pats pradėjo siųsti laivus į Aleksandriją, skatino prancūzų pirklius įsteigti didelę bendrovę prekybai su rytais. Liudviko piratai puolė jo itališkajai politikai besipriešinančios Venecijos laivus, bet norėjo karalius sugriauti tuo ir ekonominę Venecijos pirmenybę Viduržemių jūroj. Padėjęs Heinrichui VI vėl įsikaraliauti Anglijoj, tuoj ėmė Liudvikas derėtis su juo dėl prekybos sutarties; net nusiuntė Londonan du Tours'o pirklius su Prancūzijos prekių pavyzdžiais, kad anglai galėtų patys įsitikinti, jog prancūzų pirkliai galį juos aprūpinti prekėmis ne blogiau, nei kitos tautos. Pasirašė Liudvikas prekybos sutartį ir su Edwardu IV.

Kaip kad ir Heinricho VII Tudoro, o dar anksčiau Italijos miestų bei valdovų (IV, 15), Liudviko ekonominė politika galima pavadinti protekcijonizmu ir merkantilizmu. Tai rodo, kad valstybė buvo jam ne tik dinastinis-politinis, bet ir ekonominis vienetas, gyvas organizmas, kuris valdyti norint reikia žiūrėti jo gyvenimo dėsnių. Žinoma, suprato tą organizmą Liudvikas vienašališkai; žiūrėjo į jį taip pat, kaip patricijatas į savo valdomąjį miestą. Patricijams rūpėjo prekyba ir pramonė, bet negalvojo jie apie tai, kad tik agrarinės visuomenės produktus perdirbdamas, tik ją eksploatuodamas tegali miestas verstis prekyba ir pramone. Agrarinė visuomenė buvo toks natūralus miesto pamatas, kad niekas į ją nė dėmesio nekreipė, kaip kad sveikas žmogus nejaučia savo sveikumo. Miestelėnų karalius, Liudvikas nesirūpino valstiečių buitimi; nė galvon jam neateidavo bent kiek palengvinti valstiečiams mokesčių bei prievolių naštą. Manė jis kurį laiką net padidinti tą naštą, kad jo „geriesiems miestams" lengviau būtų gyventi. Tiesa, prisibijojo mettre en dangier le fait de son argent.

Tačiau, miestais besirūpindamas, valdė juos Liudvikas despotiškai; nepaisė jų teisių bei privilegijų, savo noru mažino ar net naikino jas, pats skyrė miestams mėrus, échevinus ir skelbė jiem įstatymus, a nostre bon plaisir et volenté, sans que nulz y ait que veoir. Karalius pasiglemžė

miestų patricijatą, kaip tas patricijatas buvo, iš dalies su jo, karaliaus, pagelba, pasiglemžęs kitus miestelėnus. Šiuo atžvilgiu karaliaus despotizmas augo iš politinės miesto santvarkos ir reiškė pačių miestelėnų dvasios evoliuciją, nors, be abejo, rados daug racijonalesnis, nei kad patricijato despotizmas, nes karalius siekė visos karalystės miestų gerovės, o miesto patricijatas tik egojistinių savo tikslų. Dar labiau reiškėsi stambiosios buržuazijos dvasia pačiais ekonominiais Liudviko projektais ir politika: jis varė tą patį darbą, kurį pradėjo dirbti Jacques Coeur ir kiti stambieji Prancūzijos pirkliai bei pramonininkai.

Žinoma, ne tik miestus despotiškai valdė Liudvikas: despotiška buvo visa jo vidaus politika. Esam jau matę, kaip karas su Anglija ir pilietinės bei socijalinės kovos pakėlė karaliaus autoritetą ir meilę tėvynei sumezgė su monarchizmu. Tūli ideologai, taip antai, Paryžiaus pirklių prevoto sūnus ir įtakingas Karoliaus VII patarėjas, Reimso arkivyskupas J e a n J o u v e n e l d e s U r s i n s kėlė aikštėn senųjų karalystės įstaigų reikšmę. Jouvenelis (R e m o n t r a n c e s a u r o y p o u r l a r é f o r m a t i o n d u r o y a u m e, 1453 m.) siūlė, kad Karolius atsisakytų nuo nuolatinės kariuomenės, šauktų Etats Généraux ir pats žiūrėtų karalystės įstatymų. „Karalystė", rašė jis, „vadinasi Prancūzija (F r a n c e) todėl, kad valdiniai turi būti laisvi (f r a n c s). Bet dabar jie greičiau yra vergai, kuriuos valdovas savo noru mokesčiais apkrauna". Tai irgi buvo demokratinė miestelėnų dvasia. Bet Etats Généraux nepajėgė išgelbėti Prancūzijos nuo Anglų ir anarchijos, negalėjo suvienyti karalystės luomų valstybės darbui, o pagaliau patys savo teisių išsižadėjo. Garsino juos keli ideologai, mėgino jais pasinaudoti su karalium kovoją princai, kurie 1484 m. privertė karalystės regentus Beaujeu juos sušaukti. Bet visuomenė luomų atstovybe nebepasitikėjo — rėmė karalių, tikrąjį valstybės ir tautos vadą.

Jau Karoliaus VII laikais nustojo savo reikšmės luomų atstovybė, ne tik Etats Généraux, bet ir provincijų luomų susirinkimai (§ 56). Liudvikas XI tik vieną kartą tesušaukė Etats Généraux — 1468 m. (§ 65) ; be to, ir čia turėjo jis galvoj ne pasitarti su luomų atstovais, bet pastiprinti savo politiką tam tikru moraliniu efektu — iškilmingai paskelbtąja tautos valia, plebiscitu. Taip pat 1470 m. sušaukė jis Tours'o mieste princus, aukštuosius valdininkus, bailyvus, ištikimuosius sau bajorus bei pra-

lotus, kad jų susirinkimas iškilmingai panaikintų Peronnės sutartį. Patarimų gauti norėdamas, sušaukdavo Liudvikas ne luomų atstovus, bet prityrusius žmones, specijalistus; taip antai, 1479 m. tarėsi dėl pinigų reformos su miestų atstovais. Ėjo čia Liudvikas savo tėvo pėdomis, tik darė visa daug griežčiau. Karolius V mielai klausė savo patarėjų; Karolius VII visą valdymą jiems pavedė, tik šiada tada tramdė kiek jų karštumą; Liudvikas XI pats karaliavo ir nieko klausyti nenorėjo, kartais griežtai tat ir pabrėždavo. Todėl susidurdavo jis su savo paties valdininkija, ypačiai su Paryžiaus parlamentu. Mat, valdininkai buvo ištikimi karalininkai, patys sistemiškai didino karaliaus valdžią ir pripažino ją neapribota, absoliutine; tačiau manė, kad ji turi būti ne tik absoliutinė, la puissance absolue, bet ir sutvarkytoji, la puissance reglée, vadinasi, norėjo, kad karalius žiūrėtų savo paties ir savo pirmtakūnų paskelbtųjų įstatymų ir laikytųsi valdymo tradicijų. „Kad ir laisvas nuo įstatymų yra valdovas, turi betgi pagal įstatymus gyventi“, licet princeps sit solutus legibus, tamen secundum leges vivere debet, buvo mėgiamiausia tų valdininkų formula. Ja dažnai jie pačiam karaliui akis badė, priešinosi jo norams ir gynė nuo jo karalystės įstatymus. Liudvikas tokios kontrolės nekentė ir visur pabrėždavo absoliutinį savo valdžios pobūdį. Žinoma, išnaikinti karalystės įstaigų ir valdininkijos tradicijų jis negalėjo, o gal ir nenorėjo — tenkinosi tuo, kad šalino ir kalėjiman bruko atkakliausius teisės gynėjus. Antra vertus, ir valdininkai nė nemanė ginčyti karaliaus valdžios absoliutiškumo. Negi galėjo prieštarauti Liudvikui sakant: „Dėl Mūsų suvereniškumo ir dėl karališkosios didybės tik Mums tepriklauso valdyti Mūsų karalystę“. „Prancūzijos karaliai“, sakė popiežiui Liudviko pasiuntinys, „teisingai nusipelnė ir gavo labai krikščioniškų karalių vardą ir savo karalystės imperiją. Laikas niekada neišdilins jų garbės. Jie vieni tėra patepti šventu aliejum, kuris yra iš dangaus ir šviesos Tėvo duotas, — savo herbe turi jie lelijas, dangaus dovaną. Jie vieni tegarsėja stebuklais“. Čia karalius ir jo pasiuntinys turėjo galvoj, kad karūnavimo metu Prancūzų karaliai savo palytėjimu išgydydavę skrofulinguosius.

IX

Prancūzų kultūra XIV—XV amžiuje

68

Per visą XIV—XV amžių Prancūzijoj irsta ir nyksta senoji, „Viduramžių“, politinė-socijalinė-ekonominė santvarka ir iš lėto auga naujoji, „naujųjų amžių“, kultūra. Iki pačios minėtojo perijodo pabaigos feodalija tebemėgina vadovauti politiniam ir kultūriniam karalystės gyvenimui. Feodalija, galì sakyt, atskėlė nuo Prancūzijos Burgundiją ir pasistengė įsikurti naują, internacijonalią valstybę. Žinoma, toji valstybė rėmėsi turtingu miestų kraštu, nefeodaliniais Niederlandais. Tačiau „didysis Vakarų dukas“ žiūrėjo į savo valstybę ir politikavo feodališkai, atstovavo feodalizmo pasaulėžiūrai, riteriškajai jo kultūrai. Karoliaus Patrakėlio kova su Liudviku XI buvo feodalizmo ir naujosios, nebefeodalinės visuomenės tarpusavio kova. Karoliaus valstybės likučiai tapo archajinės Vokiečių imperijos dalimi, jo vaikaitis Karolius V — paskutiniuoju Viduramžių imperatorium, atgyvenusio politinės europiečių vienovės idealo gaivintoju.

Bet feodalija buvo jau nebetekus savo reikšmės kultūrai. Jonas Bebaimis 1396 m. nuvedė Prancūzijos riterių kariuomenę padėti imperatoriui M a n u ï l u i II (1391—1425) kovoti su Osmanais; bet ties N i k o p o l i u baisiai buvo sutriuškinta toji kariuomenė ir vos-ne-vos bepaspruko pats bebaimis jos vadas. Pilypas Gerasis taip ir neįvykdė savo sumanytojo kryžiaus žygio; jo sūnus apie kryžiaus žygį tik tesvajojo. Taigi, feodalinė Europa ne tik kad Viešpaties Grabo iš muslimų atimti, bet ir Konstantinopolio nuo jų apginti nebegalėjo: 1453. V. 29 Konstantinopolį pultim paėmė M u c h a m m e d a s II. Nebemokėjo feodalų karuomenė, kaip rodo 100 metų karas, ir savo tėvynės apginti. Feodalų pilis ėmė griauti patrankos. Valstybės plėsti bei ginti nebe-

mokėdama, feodalija nebemokėjo jos ir tvarkyti. Smulkieji feodalai nustojo buvę valdovėliai — tapo privilegijuotų žemvaldžių luomu, į kurį vis daugiau skverbėsi žemo kilimo žmonių, r o t u r i e r s. Tie naujieji feodalų luomo gaivalai, žinoma, feodalėjo, bet iš esmės buvo kito būdo bei kitų pažiūrų žmonės, tad ir nufeodalindavo visą luomą. O tas luomas tebeturėjo dar politinę reikšmę. — Feodalinės santvarkos tradicija, bendrasis gyvenimo būdas, bendroji kultūra darė jį šiek-tiek aptvarkytu vienetu. Šiuo atžvilgiu skyrėsi jis ir nuo pakrikusių po kraštą, susiburti negalinčių valstiečių, ir nuo miestelėnų, kuriems trukdė susitvarkti miestų partikuliarizmas. Smulkieji feodalai spietėsi apie galinguosius, apie Prancūziją pasidalinti mėginančius princus. Bet, viena, tų princų valstybės daugiausia buvo dirbtinės ir nesirėmė ypatingu savo gyventojų patrijotizmu (o Prancūzijos atžvilgiu— partikuliarizmu) ; antra, kaip tik šimto metų karo laikais pasireiškė prancūziškasis smulkiųjų feodalų patrijotizmas. Tuo būdu smulkioji feodalija pasidarė Prancūzų karaliaus valdžios parama, kaip kad buvo tokia parama ir karaliaus valdininkija. Negalėjo vis dėlto smulkioji feodalija pavirsti vasltybės vienybės pamatu. Norint toji vienybė sustiprinti ir smulkiąja feodalija paremti, valdovams pirmiausia reikėjo savo siuzereniškumas pakeisti suvereniškumu, išsiugdyti paklusni valdininkija ir nebefeodalinė kariuomenė, turėti nuolatinių pajamų ir susidėti su buržuazija. Valstybei vienyti bei tvarkyti smulkioji buržuazija turėjo antraeilę reikšmę, kad ir neniekintiną.

Karolius V, Karolius VII ir Liudvikas XI ir jų valdininkija pagrindė karalystės santvarką naujuoju ūkiu ir naująja socijaline santvarka. Tam ūkiui ir tajai socijalinei santvarkai feodalija reikšmės neturėjo, neprisitaikydavo prie jų, kaip kad Anglijoj, greičiau trukdė jiems augti politinėmis savo teisėmis bei privilegijomis. Žinoma, tūli smulkūs bajorai, o ypačiai bajorų žemes įsigiję valdininkai, miestelėnai ir pasiturį ūkininkai ėmė sumaningai šeimininkauti, rūpintis savo ūkiu ir net prekiauti — tai leido bajorams, kunigams ir valdininkams Liudvikas XI. Bet tokie geri šeimininkai nustodavo buvę feodalai. Apskritai imant, smulkieji feodalai skurdžiai gyveno ir ekonomiškai smuko arba sijo su buržuazija į vidurinį visuomenės sluoksnį. Daug bajoraičių vesdavo turtingas miestelėnes, net valstietes; daug kilniųjų panelių

ištekėdavo už miestelėnų. Liudvikas XI pripažino bajorais visus, kas buvo įsigijęs bajoro žemę.

Karai ir suirutė baisiai ištvirkino visuomenę. Be abejo, pamokslininkai ir inkvizitoriai perdeda: ne tiek jau daug buvo burtininkų ir sodomitų. Bet dokumentai aiškiai rodo, kad jaunuolių paleistuvauta, žmonų ir vyrų prigulėtinių vaikų turėta ir net dvimoterių netrūkta. Prancūzijos pietuose pasiturintieji miestelėnai ir bajorai prekiavo vergais, verges meilužėmis pasiversdavo, o jų vaikus pardavinėdavo. Karoliaus V laikais riteris de la Tour Landry parašė pamokymą savo dukterims (1372 m.). Doros tiesas joms įkvėpti norėdamas vartoja garbingasis riteris apagoginį metodą, vadinasi, pasakoja visokias nešvankias apysakėles, kurias dabar ne kiekvienas žmogus beišdrįstų ir gerokai prisilakusiems draugams atpasakoti. Tiesa, nekitaip mokė doros savo aveles ir pamokslininkai, o žongliorai, paneles linksmindami, ir bjauriau pablevyzgodavo. Daug rimtesnis buvo vienas įmetėjęs miestelėnas, kuris 1392 m. parašė pamokymą jaunai savo žmonai (le Ménagier de Paris). Tačiau tai dar nereiškė, kad miestelėnai gyveno daug doriau, nei bajorai. Galima tai spėti, nes miestelėnų luomas ekonomiškai bei kultūriškai nesmuko, kaip feodalija, buvo sveikesnis; linksminosi betgi miestelėnai nešvariais fabliaux ir farsais, o „Penkiolikos santuokos džiaugsmų" (Quinze Joyes de Mariage) autorius aprašo nelabai dorą šeimyninį gyvenimą.

Štai vienas tų laikų būdingas pavyzdys. — Karoliui VII įsikaraliavus, Robertas d'Aurebruche sutiko vesti kilniąją panelę Annę de Francières. Jis buvo vienos kaimietės našlys, bet savo giminių tarpe turėjo ir miestelėnų, ir bajorų, o ją giminės norėjo išgelbėti nuo sanguliavimo su kunigėliu. Giminės gerai Robertą nugirdė ir po dviejų dienų sutuokė su aistringąja panele. Kadangi susivedėliai greit gavo didžiulį palikimą, praturtėjo, tai pasipiršo ir vedė jų dešimties metų dukrelę Blanchę Guillaume de Flavy, kare su anglais išgarsėjęs kapitanas, bajoras. Buvo jis labai drąsus žmogus, bet žiaurus grobikas ir paleistuvis. Magėjo jam žmonos tėvų turtas; pasisavino jį tad, uošvę kumščiais į grabą nuvarė, uošvį rūsyje užrakino ir badu numarino. Ėmė linksmai gyventi su savo meilužėmis, o žmoną paklusnumo mokyti; verste vertė ją atsisakyti nuo visų jos turtų, nes ir pačiam jam pinigų reikėjo, ir geras tėvas jis buvo: norėjo

dalį žmonos žemių dviem mergautinėm savo dukterim kraičio duoti. Kumščių žmonai nešykštėjo, pagaliau net užrakino ją dviem mėnesiam. Bet žmona verta buvo savo vyro; puikiai pati plūdosi ir pešėsi, mokėjo ir taurę iki dugno išlenkti; „dažnai, gerokai išgėrus, prisipildavo sau burną vyno ir juo visus už stalo sėdinčius apipurkšdavo". Daug ir kitų, visai jau nešvankių, juokų krėtė Blanche. Gal, būdo panašumas ir sutrukdė susivedėliams susimylėti, nes šiaip buvo Blanche žavinga moteriškė. Vyrui jos akivaizdoj su meilužėmis besibovijant, ji toja išsirinko meilužį — Karoliaus VII kapitaną P i e r r ę d e L o u v a i n. Po kelerių metų įgriso jiemdviem toks netvarkingas gyvenimas, o Petrui de Louvain, be to, ir Blanchės turtas parūpo. Nutarta jųdviejų Guillaume'u nusikratyti. Su dviem namiškiais užpuolė juodu bemiegantį popiečio Guillaume'ą, užmetė jam ant galvos priegalvį ir ėmė smaugti. Spardėsi, rėkė Guillaume, tarnus pagelbon šaukėsi. Reikėjo tad pagaliau jam gerklė perpjauti; bet nesuspėjo pasprukti Blanche — į kambarį įsibrovę tarnai rado ją ant savo vyro galvos besėdinčią, nes vyras, vartydamasis, buvo jos drabužiais apsinarpliojęs. Pabėgo betgi pas savo meilužį ir ištekėjo už jo. Pirmojo vyro giminėms patraukus ją teisman, sumokėjo 1200 écus vienam karaliaus favoritui ir gavo atleidžiamąjį laišką. Naujasis jos vyras buvo įšventintas riteriu ir ištikimai tarnavo karaliui, kol nužudė jį Guillaume'o de Flavy brolis. Blanche liko su 8 vaikų vienui viena, sielojosi, nebedrįso iš savo namų išeiti, nes „minėtasis de Flavy sakėsi ir ją bei jos vaikus nugalabysiąs, kaip jau Petrą de Louvain kad buvo nugalabijęs"; kreipėsi į patį karalių Liudviką. Karalius ištrėmė iš karalystės de Flavy, ir Blanche, rodos, ramiai numirė.

Nedoresnis buvo ir galingųjų feodalų gyvenimas. Ryškiai jį būdina karalienė Izabėlė, Liudvikas Orléans'as, Jonas Bebaimis. Literatai tebegarsino idealinę meilę poniai, bet vyravo l'a m o u r f o l l e. Pilypas Gerasis turėjo mažų mažiausia du tuzinus meilužių ir devynias galybes pavainikių. Karalius René, rodos, jį pralenkė. Karolius VII, pats šiuo atžvilgiu visai nešventas (§ 56), per 8 metus pasirašė 59 laiškus, kuriais įteisino pavainikius didžiųjų ponų vaikus. Bet ponia d'A s t a r a c nesikreipė į karalių — liepė du mergautinius savo sūnus nužudyti, ir tiek. Armagnaco grafas Jonas V drauge su savo seseria sugyveno tris vaikus, o paskui viešai ją vedė; tiesa, buvo nuo Bažnyčios atskirtas. Bretag-

nės duko uošvis gyveno kartu su trimis seserimis ir ramiai žiūrėjo, kaip jos jo žmoną pamėtodavo. Jonas Bebaimis, teisindamasis, kaltino savo nužudytąjį Liudviką Orléans'ą nedoru gyvenimu ir tuo, kad magijai buvo pasidavęs. Iš tikro, Liudvikas buvo labai pamaldus, karštai melsdavosi pas mylimuosius savo Coelestino vienuolius, dažnai brolių vienuolyne miegodavo, bet gražiai derino visa tai su pasiutiškai prašmatniu gyvenimu ir paleistuvavimu; be to turėjo savo nekromantų ir astrologų. Vieną iš jų, supykęs, liepė sudeginti. Draugai patardinėjo jam pasikalbėti apie magiją su teologais. — „Kam gi man jų klausinėti? Pats žinau, kad jie man nepritars. Pasiryžęs betgi esu taip tikėti ir daryti ir nenoriu atprasti". Orléans'as čia labai tipingas: visų tų palaidūnų bei žmogžudžių būta ir pamaldžių, prietaringų žmonių. Orléans'o draugas Philippe de Mézières mokėsi magijos pas vieną ispaną; tik po 10—12 metų pasisekė jam nusikratyti „tąja didžiąja beprotybe, krikščionies sielos priešu".

Garbingasis Bretagnės baronas Gilles de Rais drąsiai kariavo drauge su konetabliu Richmont'u, La Hire ir Jeanne d'Arc. Karolius VII paskyrė jį savo maršalu. Gilles de Rais buvo labai apsišvietęs žmogus, lengvai kalbėjo lotyniškai, mėgo teatrą, poeziją, meną. Bet štai palieka jis karaliaus dvarą, užsidaro savo žemėse ir ima ieškoti filosofų akmens, kuris visus metalus paverčiąs auksu. Susispietė apie baroną visokie alchimikai, burtininkai, astrologai, daugiausia sukčiai, ir greit visas atsiduoda jis magijai. Skaito slėpiningas magų knygas, užkeikdinėja velnius, kad duotų jam „žinojimą, galią ir turtą". Deja, gyvenantiems pas jį užkeikėjams pasisekdavę kartais pamatyti velnias, o jam pačiam — niekada. Nenustojo dėlto būręs, o kadangi be to ir girtuokliavo, tai visai pašėlo. Liepė jis savo tarnams grobti vaikus ir tuos vaikus savo pilyje orgijų metu nužudydavo — vienus korė, kitus smaugė, trečius darė, kaip tas žuveles, skrodė. Tuo būdu išžudė 140 vaikų, o gal ir daugiau. Pačių bjauriausių orgijų metu tebebuvo de Rais estetas — gėrėjosi kankinamų vaikų grožiu, švelniai glostydavo nukapotąsias jų galveles — ir religingas. Savo sielai išganyti liepė kunigui kalbėti ypatingas maldas šv. Nekaltiems Vaikams; pamaldžiai ir romiai, vargšų tarpe, priimdavo Švenčiausiąjį. Kadangi visi tie baisūs nusidėjimai nė kiek nepaveikę velnių ir nė vienas jam nesirodęs, tai supratęs de Rais, kad Dievas žūt būt norįs jį išganyti. Todėl ėmė jis taisytis žygiuoti

Jeruzalėn visų savo nuodėmių atmaldauti. Deja, susirėmęs buvo su Nantes'o vyskupu, o tasai vyskupas iškėlė jam bylą. Liudininkų ir įrodymų netrūko. Kankinimų išsigandęs, de Rais prisipažino kaltu. Viešai išpažino visus savo nusikaltimus, prašė žmones mokyti savo vaikus doros ir gero mokslo, o jam, nusidėjėliui, dovanoti. Krikščioniškai atsisveikino ir su savo padėjėjais: „Sudiev, Pranciškau, brangusis mano drauge! Čia, žemėje, jau nebepasimatysime. Bet, kad tikrai kantrūs būsite ir Dievu pasitikėsite, tai neabejokite, kad pasimatysime džiaugsmų pilname rojuje". Gilles'ą de Rais mirtimi baudžiant, didelė minia giedojo psalmes ir meldėsi už atgailininko sielą. Padavimai apie jį susijo su „Mėlynbarzdžio" (Barbe-Bleue) legenda.

Žinoma, nereikia nieko perdėti ir kaltinti nedoru gyvenimu, smurtavimu bei prietaringu tikėjimu vienų feodalų. Feodalija tik tevadovavo kitiems visuomenės sluoksniams, kurie mėgdžiojo jos gyvenimo būdą bei papročius ir užsikrėsdavo jos pažiūromis, nors nedrįso taip atvirai niekinti Dievo bei žmonių įstatymų. Tiesa, miestelėnų gyvenimą tvarkė ir dorino kiek dirbamas jų darbas, sveika socijalinė jų funkcija, kurios nebeturėjo feodalai. Buvo dėlto tasai gyvenimas labai apdrįžęs, storžieviškas, smurtavimo ir prietaringo tikėjimo sklidinas. Tebegraudeno žmones garsieji pamokslininkai, karštai puolė visuomenės papročius, nepadorias jos madas; kartais viešai degino visokius papuošalus, madnas, į ragą panašias ponių skrybėles, vadinamuosius hennins (70—80 cm. kūgius), ir blogas knygas. Aibė žmonių susigrūsdavo tokio pamokslininko pasiklausyti, ponios nusiimdavo minėtuosius kūgius, bet, pamokslininkui išėjus iš miesto, vėl juos užsidėdavo, kaip kokios kriauklės, kurios savo ragus čia įtraukiančios, čia vėl iškišančios. Apskritai imant, Bažnyčia nebeveikė visuomenės, nes pati baisiai nusmuko, ir visai ją suardė bei padarė bejėgę didžioji schizma. Daug kas tikėjo, kad visi tos schizmos metu gimusieji negalį būti išganyti, esą pragaro kančioms pasmerkti. Tokios mintys ir išviso religiniame gyvenime vyraujanti pesimistinė nuotaika didino mirties baimę, kurią menininkai ėmė vaizduoti paveikslais — baisiais Giltinės šokiais su visokio plauko žmonėmis (vadinamuoju „Makabrės Šokiu", Danse de Macabré, danse macabre), ir, antra vertus, reiškėsi neramiu gyvenimo džiaugsmų troškimu, noru bent žemėje linksmai pagyventi. Žmonės tarytum jautė Viduramžių kultūrą mirštant ir neramiai

gyveno; čia nusimindavo, čia stengdavosi užsimiršti, nepaprastomis pramogomis nuslopinti mirties baimės, nusiminimo ir nuobodulio jausmus. Naujų idealų nebuvo, gyvenimas nebeviliojo. Trokšta betgi idealų, gražaus, reikšmingo ir įdomaus gyvenimo. Nieko nauja nebematant, kreiptasi į praeitį; praeitis idealinta ir apidealintoji, stilizuotoji vėl gyventa — vaidinta. Gyvenimo tam tikra prasme teatru virsta.

Čia feodalinė visuomenė vėl ėjo priešaky. Atgyveno riteriškieji jos idealai — karas dėl krikščionybės ir tėvynės, silpniesiems ir vargdieniams pasiaukojimas, platoniškoji meilė, niekam nereikalingi, bet gražūs žygdarbiai; atgyveno visa jos — iš pat pradžios dirbtinė — kultūra. Visa tai iš dalies išnyko, iš dalies nebeturėjo jokios praktinės reikšmės ir nebesutiko su feodalų gyvenimu ir būdu. Vis dėlto tų idealų įkvėpti esą dėjosi feodalai, tąją kultūrą ugdė, rafinavo ir vaidino. Jų kurstomi ir globojami, poetai dainavo kurtuazinį gyvenimą ir idealinę meilę, kurios nebebuvo tikrovėj. Kuone visi XIV—XV amžiaus istorininkai — Froissart, Monstrelet d'Escouchy, Chastellain, Olivier de la Marche, Molinier — sakosi rašą riterių dorai ir žygdarbiams garsinti. Apvaliojo Stalo riteriai, Aleksandras Didysis, Caesaris, Herkulis, Paris, Troïlas, karalius Dovydas, tai visų mėgzdžiojamieji didvyriai. Karolius Patrakėlis ėmė sau pavyzdžiais Caesarį, Hannibalį, Aleksandrą Didįjį, „norėjo eiti jų pėdomis ir būti panašus į tuos princus, apie kuriuos toks didis garsas ėjo". Burgundijos dukai didžiavosi savo relikvijomis. — Šv. Jurgio kardu, Du Guesclino kardu, iltimi šerno, kurį nužudęs buvo Garin le Loherain. Nesigailėjo jie pinigų gražiems turnyrams (tournois, joutes, pas d'armes). O tie turnyrai tapo dabar tikrais spektakliais, kuriuos smulkmeniškai tvarkė heroldai ir kur, puikiai išsipuošusiems ponams bei ponioms susirinkus, riteriai rodė tiek savo drąsumą, tiek grąžius savo ginklus, drabužius bei žirgus. Valdovai ir galingieji senjorai steigė naujus riterių ordinus, taip antai, Jonas Gerasis — Chevaliers Notre Dame de la Noble Maison, arba Žvaigždžių Ordiną, Pierre de Lusignan — Kalavijo Ordiną, Liudvikas Bourbonas — Auksinio Skydo, kilnusis maršalas Jean le Meingre Boucicaut — Dame blanche à l'escu verd ordiną, Pilypas Gerasis — Auksavilnio Avinėlio (Toison d'Or) ordiną. Pradžioje dukas turėjo

galvoj Jasono pavogtąjį avino kailį (Vellus Jasonis); bet garsusis apgavikas, kad ir didvyris, Jasonas sunku buvo išrinkti krikščioniškųjų riterių patronu: naujosios draugijos kanclerio Chalons'o vyskupo patariamas Pilypas pakeitė stabmeldį Jasoną Gedeonu, kurio avino kailis buvęs Panelės Šv. simbolis. Tačiau nė paties puikiųjų Burgundijos dukų ordino negalima lyginti su senaisiais riterių ordinais. Nebebuvo tų ordinų dvasios, jų idealizmo ir socijalinės - politinės reikšmės; tik tuščios formos bebuvo likusios. Ir čia visa žaismu, vaidinimu pavirto.

Tai ir yra XIV—XV amžiaus kultūrai būdingiausia, kad gyvenimo formų turinys nuolat gurdo garavo, o pačios formos tebeaugo, darėsi vis sudėtingesnės ir įmantresnės, virto priverstiniu gyvenimo būdu, sustingusiu etiketu. Valdovų dvarai buvo to stilingo gyvenimo mokyklos. Čia pruso bajorėliai, tarnavo valdovui pažais, suimdavo savin feodalinės šviesuomenės pažiūras bei skonius, mokėsi mylėti bei puikauti ir ruošėsi valdovo patarėjo, diplomato, karvedžio, o pirmiausia dvariškio karjerai. Visoj Europoj garsėjo Burgundijos dukų dvaras, kuris iš anksto vaizdavo Versailles dvarą. Nepaprastas sudėtingo etiketo dalykų mėgėjas būdamas, Pilypas Gerasis, kaip ir jo sūnus Karolius, kaip vėliau ir Habsburgai, ne tiek gyveno, kiek ėjo valdovo pareigas, beveik kunigavo. Nuo pat ryto iki nakties tarnavo jam, kaip kokiam naujam dievui, dvariškiai, kurie turėjo vadovautis „didžiųjų valdovų ir bajorų, taip pat ir heroldų... apsvarstytaisiais ir įsakytaisiais statutais". Tuo būdu dirbtinis išsigimstančios riterijos etiketas virto valdovo kultu.

Ne tik pačiam valdovui, bet ir dvariškiams derėjo tie gražūs ir brangūs drabužiai. Ponios suknelės kaina dažnai lygi buvo metinėms dukato pajamoms. Tikrai keistos atrodo tų laikų našystos. Ponios nešiojo nepaprastas skrybėles, hennin; ponai vilkėjo siauromis trumpomis striukėmis, apsitemdavo pasiutiškai siauromis kelnėmis ir avėjo nepaprastai ilgasnapėmis (à la poulaine) kurpėmis, kurios kaujantis reikėdavo kartais apkarpyti. „Bajorai panašūs į bezdžiones, nesigėdi rodyti pasturgalio ir priekio, o kurpėm avi naguotom. Mano galva, vaizduoja jie mūsų pragaro priešą". Tarytum tie ponai kokį kaukių balių gašijosi. Panašus buvo jų gyvenimas į nuolatinį balių. Pilypas Gerasis dažnai „visą naktį nemiegodavo, naktį diena paversdavo, kad matytų šokius ir visokias pramogėles". Hesdino pily liepė jis pastatyti

galeriją, kur automatai ir ypatingos mašinos aplaistydavo svečius vandeniu, apiberdavo juos miltais bei suodžiais, mušdavo lazdomis ir t. t. Galo nebuvo turnyrams, gudriai įrengtiems pokyliams, procesijoms ir kitoms pramogėlėms. Architektai, skulptoriai, tapytojai, poetai, muzikantai gyveno, kaip inkstai taukuose. Daugumas jų buvo neaukšto kilimo žmonės, bet, savo mecenatams įtikdami, reikšdino jie feodalinės šviesuomenės kultūrą. Be to buržuazija nebuvo dar nusikračius kultūrine feodalų pirmenybe, nebuvo išsiaiškinus savo kultūros pradų ir idealų. Ne grožinės literatūros, bet politinės publicistikos (§ 34) ir mokslo srityje reiškėsi miestelėnų dvasia.

69

Nemagėjo Jeanui Froissart (1333—1400— m.) tėvo verslas, prekyba, bet — didžiųjų ponų gyvenimas bei žygdarbiai ir literatūra. Pasidarė jis kunigu; eilėraščiais garsino kurtuazinę meilę, alegorijomis ir romėnų bei graikų mitologija aiškino, arba, greičiau, banalino, tos meilės metafiziką. Parašė Doux Congé, Paradis d'Amour, Horloge amoureuse bei kitas dirbtines poemėles ir didesnę poemą-romaną Méliador, pilną avantūrinių ir kurtuazinių motyvų. Geriausiu dalyku laikė jis meilės melancholiją — rien ne vaut mélancolier, bet pats dėl meilės nelaimių nesisielojo, buvo linksmas ir gyvas, mėgo pasigėrėti gamta ir išgerti kilniojo vyno. Tačiau pirmiausia žavėjo Froissart'ą riteriškoji visuomenė, kur ir ieškojosi skairiųjų globėjų. Atsidūrė jis 1361 m. savo tėvynietės (buvusios Hainaut grafaitės) Anglų karalienės dvare ir pasidarė jos namiškiu. Šešerius metus gyveno Anglijoj, daug žmonių matė, daug anglų riterių ir prancūzų belaisvių išklausinėjo; važinėjo su karaliene po Angliją, aplankė Skotiją; 1366 m. tapo, gali sakyt — oficijaliu, juodojo princo istorininku. Su Clarence'o duku buvo jis Italijoj; o Anglų karalienei numirus, susirado naujų mecenatų — Brabanto duką ir jo žmoną, Bavarijos duką, Olandijos bei Hainaut grafą. Vienas iš tų mecenatų davė jam Estinnes'o parapiją. Čia 1373—1383 m. (?) ramiai gyveno Froissart'as, eikvojo parapijos pajamas karčiamose ir, ponios Filosofijos, o greičiau — Olandijos grafo prašomas, ėmė rašyti garsiąsias savo „Chronikas". Pasiėmė jis tam reikalui turtingo Liègės kanauninko Je-

ano Le Bel (g. XIII amžiaus pabaigoj), „Tikrąsias Chronikas". Perrašė tą didelio, kaip ir jis pats, feodalinės visuomenės gerbėjo veikalą (iki 1356 m.), o kai kur jį ir naujais pasakojimais papildė. Pradžioje Froissart'o „Chronikos" buvo tikra anglų apologija. Bet nuolat jis savo veikalą dorojo, įvairiems mecenatams perrašinėjo ir, įtikdamas jiems, vietoj anglų ėmė ilgainiui kildinti prancūzus. Iš esmės nei Anglų tauta bei valstybė jam rūpėjo, nei Prancūzų, tik — riterija ir riterių avantiūros. „Visi mano knygos skaitytojai tikrai gali ir turi pasistebėti didžiomis avantiūromis, kurias joje ras aprašytas". Bet toksai patrijotinių jausmų trūkumas padėjo autoriui obektyviam būti.

Tiesa, pačiam Froissart'ui obektyvumas ir išviso istorininko uždaviniai neknietėjo. Naudojosi jis Le Belio veikalu ir Chandoso „Juodojo Princo Gyvenimu", bet — tik savo darbui palengvinti. Nė galvon jam neatėjo, kad reikia tikrinti kitų žodžiai, lyginti įvairių šaltinių duomens, skaityti dokumentai. Jis akylai visa stebėjo, primygęs klausinėdavo ir klausydavo, o paskui gyvai atpasakodavo visa, ką buvo girdėjęs. Ne istorininko jo būta, bet reporterio. O čia daug sveria, kad Froissart tiek žmonių ir kraštų yra matęs. Savo globėją Gui de Blois lydėjo jis į Loirės kraštą. Naujų žinių pasirankioti norėdamas 1388 m. aplankė Prancūzijos pietus — Pamiers, Foix prafystę, Avignoną. Paryžiuje matė karalienę Izabėlę miestan įžengiant. Pagaliau, 1395 m., vėl nuplaukė Anglijon; tik visa čia atrodę jam dabar svetima, senųjų draugų nebebuvę. Traginga Richardo II mirtimi pabaigė Froissart savo veikalą. Greit po to ir numirė.

Froissart yra nepaprastai gyvas ir gražus pasakotojas — jis tikrai girdi savo aprašomuosius žmones kalbant, aiškiai ir ryškiai mato juos pačius, jų ginklus, drabužius, judesius. Jo „Chronikas" skaitydamas, pats jauties matąs puikųjį turnyrą, anglus su prancūzais ties Créci besikaujant, Joną Gerąjį nuo apsupusių jį priešų besiginant, „bourgeois de Calais" ir Edwardą III. Štai sire d'Albret, kuriam gaila esą tų laimingųjų laikų, kada sąjungininkavęs jis su Anglų karalium ir plėšęs turtinguosius Toulousės pirklius; štai riteriškasis Foix grafas Gaston-Phoebus ir jo dvaras. Froissart žino, kad grafas nužudė savo sūnų ir buvo klastingas išdavikas, bet nekaltina jo tuo ir laikė pavyzdingu senjoru. Feodaline visuomene, riterių drąsumu bei miklumu, prouesse, viskuo, ką jie daro, jis tik gėrė-

tis temoka. Kaip ir patiems feodalams, jam nė kiek negaila jų plėšiamų ir žudomų žmonių. Tarytum nė nebūtų buvę valstiečių bei miestelėnų nelaimių baisiųjų karų metu. Nieko nebekūnijamų idealų ir gražios feodalų gyvenimo išvaizdos sužavėtas, akylas stebėtojas nepastebėjo, kiek visas tas gyvenimas buvo dirbtinis, tuščias, neberealus.

Froissart — istorininku tapęs avantiūrinių romanų kūrėjas, mirštančios feodalijos dainius. Jis duoda mums pažinti jos gyvenimą, darbą ir pažiūras. Norint su kitais visuomenės sluoksniais susipažinti, reikia kreiptis į lotyniškąją karmelito Jeano de Venette Chroniką (1340-68 m.), į Journal d'un bourgeois de Paris (§ 52), Nicolas de Baye dienraštį, Clément de Fauquembergne dienraštį, į publicistiką ir pamokslus. Neturi literatūrinių Froissart'o gabumų, bet aiškiau vaizduoja visuomenės evoliuciją, valstybės augimą ir sudėtingą politinę - socijalinę problematiką kiti XIV—XV amžiaus istorininkai. Daug žinių teikia, gal — Karoliaus V kanclerio Pierre'o d'Orgemont parašytoji, „Didžiųjų Prancūzijos chronikų" (Grandes Chroniques de France) dalis (1350-77 m.); dar daugiau — Roueno kanauninko Chronique des quatre premiers Valois. „Didžiosios Prancūzijos Chronikos", kaip ir Berry parašytoji Recouvrement de Normandie (1420-55 m.), buvo oficijali karalystės istorija. Tokia pat oficijali istorija atsiranda XV amžiuje ir Burgundijos dukų dvare. Paties Pilypo Gerojo kurstomas, parašė savo chroniką Enguerrand de Monstrelet (1400-44 m.). Jo veikalą papildė Mathieu d'Escouchy (1444-61 m.). Bet Burgundijos „istorininkų žemčiūgas ir žvaigždė" buvo Georges Chastelain, Louvaino universiteto mokinys ir žymus poetas (m. 1475). Kad ir didžiai Burgundijos duką gerbė, Chastelainas mėgino betgi būti objektyvus istorininkas, išsiaiškindavo įvykių priežastis, filosofavo ir moralizavo. „Vadintis valdovu dar mažas dalykas tėra. Kvaili ir menki žmonės irgi vadinasi valdovais. Tiktai doras gyvenimas tedaro žmogų garbingą; tik geri darbai jį tegarsina". Žinoma, ir Chastelain nušvietė istoriją palankiai Burgundijos dukų politikai, buvo Prancūzijos karalių priešas, kad ir ne toks karštas, kaip Liudviko XI ištremtasis Lisieux vyskupas Tomas Basin, lotyniškųjų Karoliaus VII ir paties Liudviko XI istorijų autorius. Bet 1489-91 parašęs

jau buvo pirmąją savo atsiminimų dalį Pilypas de Comines.

Froissart'o „Chronikos“ nepalyginti įdomesnės ir meniškesnės, nei jo poemos. Poemoms trūksta tikro, gyvo turinio. Jo trūko visai to amžiaus poezijai, kaip ir pačiam feodalinės šviesuomenės gyvenimui. Poetai be galo perdirbinėdavo senąsias temas, mėgzdžiojo chansons de gestes (Hugues Capet, Charles le Chauve, Florence de Rome, Yone de Nansai) ir kurtuazinius bei avantūrinius romanus (didelis prozinis romanas Perceforest, Jehano Maillart'o Le Roman du comte d'Anjou, Froissart'o Méliador). Jean de Condé ir Watriquet de Courvin rašė paskutiniąsias fabliaux; Gervais du Bus savo romanu Fauvel ir Renart'o le Contrefait (IV, 98) autorius be sėkmės lenktyniavo su Clopineliu (ib. 99).

Bajorai, patys princai nesibodėjo literatūros darbo. Daugis bajorų poetų susispietė apie Liudviką Orléans'ą ir vėliau apie jo sūnų poetą Karolių (§ 51). Tačiau daugumas poetų kilimo buvo miestelėnai, kurie rašė savo veikalus pirmiausia feodalinei šviesuomenei, bet tęsė toliau ir XIII amžiaus poetų miestelėnų, jų puys (IV, 97), tradicijas. Gal būt, kaip tik pozityvinė, racijonalistinė miestelėnų dvasia ir pasireiškė tuo, kad XIV amžiaus lyrika tapo labai sudėtingu ir rafinuotu mokslu. Be to, didieji XII—XIII amžiaus poetai, rodos, išsėmė lyrikos motyvų aruodą, bent XIV amžiaus poetai nebegalėjo naujų temų išgalvoti. Taigi, ne lyrikos tematika, tik jos forma tegalėjo augti ir tobulėti. Todėl tiek ir išgarsėjo tos formos tobulintojas Guillaume Machaut, pirmas „retorininkas“, rhétorique.

Jis gimė 1300 m. Champagnėj, tapo Reimso kanauninku ir Čechų karaliaus Jono Luxemburgo dvariškiu, gyveno Flandrijos ir Savojos grafų, Navarrės karaliaus Karoliaus Blogojo, Berri duko ir paties Karoliaus V dvare, numirė 1377 m.; buvo ne tik poetas, bet ir geras muzikantas. Išsilavino jis Roman de la Rose studijuodamas ir mėgzdžiodamas (Dit du Verger), parašė apie 80.000 eilučių (La Prise d'Alexandrie, Confort d'Ami, daug dits, chansons, rondel ir balades), bet visai maža tikrai poetiškų veikalėlių. Tiesa, kaip ir jo amžininkai, vertino jis ne poetinį savo veikalų turinį, bet jų for-

mą. Tą formą nepaprastai jis patobulino, prigalvojo aibę naujų posmų, ritmų ir rimų.

> Nouveaux et de mètres divers;
> L'un est de rime serpentine,
> L'autre équivoque ou léonine,
> L'autre croisée et rétrograde,
> Lai, chanson, rondel ou balade.

Kai sukako išgarsėjusiam poetui 60 metų, kilnioji ir jaunoji (apie 18 metų) panelė Péronelle d'Armentières atsiuntė jam savo rondelį — siūlė jam savo širdį ir prašė atsakyti. Užsidegė liguistas, pametės kankinamas, žlibas senelis. Prasidėjo poetinis susirašinėjimas. Pasiutiškai didžiavosi juo jaunuolė, norėjo, kad Machaut aprašytų jųdviejų susimylėjimą ir išleistų tiek savo paties, tiek jos laiškus. — „Parašysiu Jūsų garbei ir šlovei tokį veikalą, kad jo neužmirš", atsakė poetas. „Širdele mano brangioji! Sielojatės, kad taip vėlai susimylėjome. Deja, ir man toji meilė pervėlai atėjo! Bet žinau vaistą: sutvarkykime savo gyvenimą taip, kad galėtume atsiimti už pragaišintąjį laiką ir kad dar po šimto metų kalbėtų žmonės apie dorą ir garbingą mūsų meilę". Veikalą (Voir dit) Machaut parašė, bet nevisai doros senelio ir jaunuolės meilės būta. — Gavęs poetas Péronellės paveikslą ir, kaip Dievą, jį garbinęs. Bet troškęs su mylimąja ir pasimatyti, nors baisiai bijojęs, kad jaunuolė nepasibjaurėtų jo, liguisto, negražaus ir net, gali sakyt, vienaakio senio, išvaizda. Tačiau mandagiai ir gražiai priėmus jį pasipuošusi panelė. Kitą dieną vaikštinėjus ji su poetu po savo sodą ir, nuvargus, atsigulus po vyšnia, o jam ant pečių savo galvelę padėjus. Bailiai, visas drebėdamas, poetas palietęs jos lūpas meilės palytėjimu, il lui fit à la bouche une amoureuse touche. — Nesupykus, gal — užsnūdus ir nepastebėjus. Drauge su savo poetu, tiesa — ir su svaine, aplankius Péronelle Šv. Dionysijaus (St. Denis) kapą. Kadangi buvę tai prekymečio metu ir daug žmonių miestan prisigrūdę, reikėję senajam poetui pernakvoti tarp Péronellės ir jos tarnaitės: kitoj lovoj svainės knarkta. Kelionei baigiantis, įsakius Péronelle poetui ateiti paryčiu jos pažadinti. Machaut tvirtina, kad ir šitas paskutinysis jo pasimatymas su Péronelle visai doras buvęs, kalba apie onneur ir onnesté. Bet sunku pasakyti,

ką reiškia, kad mylimoji davus jam „savo garbės raktelį“ rūpestingai saugoti.

Taigi amžininkės vertino Machaut'o poeziją didžiau, nei mes, ir kitaip ją suprato. Machaut'o mokinys Eustache (Morel) Deschamps (g. apie 1346 m. Champagnėj) mėgino apsisteminti poezijos mokslą; išleido 1392 m. Art de dictier et de faire ballades et chants royaux, kur nuodugniai ištyrė lyrikos formų klausimus. Savo mokslą iliustravo jis iš Machaut'o ir kitų poetų paimtaisiais pavyzdžiais, bet ir jo paties lyrika buvo gražiausia to mokslo iliustracija. Vieną baladę parašė jis taip, kad galima ji aštuoniariopai skaityti ir vis nevisai nustoja prasmės. Ypačiai vertino jis la ballade equivoque et rétrograde, kur paskutinysis kiekvienos eilutės skiemuo buvo ir pirmasis kitos eilutės žodis; neniekino ir rondelio (arba rondeau), į kurį dėl paties jo trumpumo lengva rados įdėti įvairiausių gudrybių. Deschamps parašė 1675 balades, 671 rondelį, 80 virelais, 14 lais, 28 farsus, elegijas ir traktatus, 17 laiškų, iš viso 82.000 eilučių. Kaip ir Machaut, mėgzdžiojo jis Roman de la Rose, tirštai vartojo alegorijų ir dainavo kurtuazinę meilę. Tačiau pats labiau mėgo prastai mylėti, sočiai valgyti ir ramiai gyventi. Vertėsi tąja poezija, kurios iš jo reikalavo, bet ir joje kai kur pasireiškė sveikas, miestelėniškas jo sąmojis ir poeto-realisto gabumas.

Visa ta poezija atrodo mums dabar nepoetiška. Esam linkę laikyti ją dekadanso poezija (plg. I, 22—24). Bet amžininkus ji žavėjo, net tokius tikrus poetus, kaip Chauceris ir Petrarka. Visa to meto šviesuomenė nepaprastai domėjosi dvasios kultūros dalykais. Pilypas VI Valois mielai pirkinėjo sau knygas, jo žmona globojo mokslininkus ir literatus. Jonas Gerasis mėgo „gražiai parašytus ir iliustruotus manuskriptus“, ragino mokslininkus versti Titą Liviją ir Šv. Raštą, mėgino prisivilioti Petrarką. Karolius V buvo karalius filosofas, mokslo ir literatūros mėgėjas (§ 34). Karolius VI paturtino Louvrės biblijoteką 210 naujų knygų; menininkai tvarkė jo dvaro balius, pramogėles bei iškilmes. Jo dėdė Berri dukas buvo garsus ir šviesus mecenatas, nemažiau ir Liudvikas Orléans'as. Vėlėliau išgarsėjo „karaliaus René“ ir Burgundijos dukų dvarai. Nedaug atsiliko ir mažesnieji senjorai. Paryžiaus prevotas Guillaume de Tignonville draugavo su žymiais mokslo bei literatūros atstovais; visi

laikė jį sumaningu ir teisingu literatūros veikalų vertintoju. Tokią pat reputaciją įsigijo Karoliaus VI laikais Sens'o miestelėnas ir karaliaus sekretorius Gontier Col. Daugelis miestų rengė poetų konkursus. Kilnieji ponai, pats Karolius Orléans'as lenktyniavo su poetais profesijonalais.

Nenuostabu, kad pirmoj XV amžiaus pusėj poezija vėl atgijo. — Vieno pisiečio, Karoliaus V astrologo Tomo duktė Christina (g. Pisoj 1364 m.), Christine de Pisane, buvo ištekėjus už karaliaus sekretoriaus. Bet netrukus jis numirė, palikęs našlei tris vaikus ir visai menką turtą. Reikėjo Christinai ir vaikai, ir motina bei du broliai maitinti, ėmė tad rašyti didžiūnų užsakymu šokamąsias daineles (ballettes; tą ballette Deschamps ir buvo pavertęs „balade", eilėraščiu be muzikos). „Sunkus dalykas linksmai dainuoti, kai širdis sopa, ir gedint juoktis". Tačiau Christina buvo gyvybinga moteriškė, be to — rimta ir principinga, prancūziškai sakant, bas bleu. Poetiniais mažmožiais duoną užsidirbdama, atidžiai skaitinėjo ji italų ir lotynų rašytojus, studijavo net filosofiją — filosofų dits et parleurs, deductions des sciences. Pagaliau drąsiai užstojo moterų garbę — išleido 1399 m. Epistre du Dieu d'amour, kur karštai puolė Ovidijų ir antrąjį Rožės Romano autorių Clopinelį. Tuoj atsirado ir garsiojo poeto filosofo gynėjas — Lillės prevotas ir karaliaus sekretorius Jean de Montreuil, labai apsišvietęs žmogus, Pierre'o d'Ailli ir florencijiečio Coluccio Salutati draugas. Clopinelio garbei apginti parašė jis laišką „garsiajam pralotui". Bet tasai pralotas, žinomas teologas, mistikas ir pamokslininkas Jean Gerson, savu Vision parėmė Christinos kritiką. Į ginčą įsikišo Montreuilio bendraminčiai broliai Gontier ir Pierre Col, ir iki 1402 m. tas literatų ginčas truko.

Tuo būdu Christina staiga pasidarė garsenybė; ėmė siuntinėti jau didesnius bei rimtesnius savo veikalus princams ir būti jų globojama. Burgundijos dukui, o gal — Karoliui Orléans'ui, parašė Epistre d'Othea à Hector (apie 1400 m.), Berri dukui — Chemin de longue étude (1402), karalienei Izabelei — Dit de la pastoure, Pilypui Gerajam — prozinį Livre des faits et bonnes meurs du sage roy Charles Quint. Nenustojo gynus ir moterų (La Cité des Dames, Livre des Trois

V e r t u s). Italė kilimo, sirgo ji tikrosios savo tėvynės, Prancūzijos, nelaimėmis — rašė apie tas nelaimes ir Berri dukui (L a m e n t a t i o n s u r l e s M a u x d e l a F r a n c e, 1410 m.), ir dofinui (L i v r e d e l a P a i x, 1414 m.). Paskutiniuoju veikalu — B e a u d i t i é d e C h r i s t i n e s u r J e a n n e d'A r c 1429 m.) — susydino ji savo patrijotizmą su savo feminizmu.

Keliomis gražiomis eilutėmis pareiškė savo meilę tėvynei ir belaisvis K a r o l i u s O r l é a n s'a s, italės Valentinos Visconti sūnus (§ 51). Bet šitam gabiausiam pirmosios XV amžiaus pusės lyrikui, tiesa sakant, nerūpėjo nei tėvynė, nei meilė, kurią jis taip gražiai pirma garsino, paskui, pasenęs, pajuokdavo. Švelnus ir sąmojingas lyrinių niekniekių kūrėjas, buvo jis vienas iš paskutiniųjų kurtuazinės poezijos atstovų, beveik klasikinis; gaivino jos motyvus, bet nebegyveno jais — tik jais gėrėjosi ir džiaugėsi. Vaizduoja jis mums gražųjį kurtuazinės kultūros dekadansą. Gal būt, dekadanso nuotaika, jautimu, kad miršta kurtuazinė kultūra, reikia aiškinti ir tai, kad madon įėjo liūdni, melancholiški motyvai. Gražusis poetas A l a i n C h a r t i e r (—1394—1439—) išgarsėjo savo tuoj po Azincourt'o kautynių parašytąja poema, kur prašo negailestingą savo damą išspręsti klausimą, kuri yra nelaimingiausia iš keturių damų, netekusių tose kautynėse savo mylimųjų: vienos mylimasis buvo nužudytas, kitos — nelaisvėn paimtas, trečios — nežinia kur dingęs, ketvirtosios — pabėgęs. Bet, rasit — tą pačią savo damą galvoj turėdamas, 1424 m. išleido Alainas B e l l e D a m e s a n s m e r c i. Čia aprašė du mylinčiuosius. Vienas iš jų veltui mėginęs sugraudenti savo damos širdį kalbomis apie savo meilės kančias ir dėl to damos negailestingumo mirštąs. Poema turėjo nepaprastą sėkmę ir sukėlė gyvą polemiką. Daug kas kaltino Alainą tuo, kad garsino negailestingąją damą, bet kuone visi pripažino jį p a r f a i t e s p l a n a t e u r d e s c o m é d i e s e t f a i t s d'a m o u r. Dar melancholiškesnis už Alainą lyrikas buvo P i e r r e d e N e s s o n (1383—1424—). Jį domino liūdnos, rūškanos temos — L e ç o n s d e J o b, V i g i l e s d e s M o r t s ir D a n s e m a c a b r e (§ 68). Tiesa, nebe pirmas ir ne vienas dainavo jis bjaurius Giltinės šokius su žmonėmis. — J e f i s d e M a c a b r é l a d a n s e, rašė 1376 m. J e a n L e F è v r e ir tą patį šokančios Giltinės motyvą panaudojo Karolius Or-

léans'as, Chastelain (Le Miroir de Mort), Deschamps, Alain Chartier bei daugelis kitų. Jau 1424 m. Nekaltųjų Vaikų kapinėse, Paryžiuje, nupiešta buvo tuos šokius vaizduojanti freska, o 1485 m. Paryžiaus spaustuvininkas Guyot Marchant išleido graviūrų seriją Danse macabre. Tapytojai ir poetai rungčiomis gaivino Viduramžių asketų mėgiamąjį vaizdą — nieko negailinčią Giltinę, nei gražuolės, nei senelio, nei popiežiaus ar imperatoriaus, nei šiaipjau žmogelio. Besilinksminantiems žmonėms primindavo jie tragišką visų likimą; nenuilsdami tvirtino, kad žmogaus džiaugsmų netikrų esama ir kad mirtis neišvengiama. Čia nebe dirbtinius jausmus poetai reiškė, tikrą šiurpą žmonėms ir patys sau įvarydavo, nes tikrai jautė visus džiaugsmus naikinančią mirties baimę ir kurtuazinę kultūrą merdėjant, nes patys nebegalėjo jos džiaugsmais ramiai džiaugtis.

Gyvesnė darėsi literatūra ir tada, kai rašytojai — Alain Chartier, Pierre de Nesson — kėlė aikštėn tautos nelaimes ir tėvynės idėją. Esam jau minėję Christinos patrijotizmą ir Alaino Chartier Quadrilogue invectif (§ 52). Patrijotizmo motyvai skamba Alaino L'Espérance ou consolation des trois Vertus, c'est assavoir Foi Espérance et Charité, kaip ir jo laiške apie Jeannę d'Arc (1429 m.). Jeannę d'Arc garsino ir Prancūzijos nelaimėmis sirgo Martin Lefranc (—1410-61 m.). Ritmuota savo chronika (Les Vigilles de la mort de Charles VII) Martial d'Auvergne kandžiai puolė visas Liudviko XI intrygas; Karoliui VII numirus, Henri Bande gyrė to karaliaus dorybes, kurių, nė vienos, neturįs Liudvikas.

Bet grožinei literatūrai visa tat buvo antros rūšies motyvai. Apskritai imant, ji merdėjo drauge su savo įkvėpėja — feodaline šviesuomene.

70

Viduramžių kultūros merdėjimas galima aiškiai matyti XIV —XV amžiaus menas, pirmiausia architektūra, tyrinėjant. Žinoma, ne feodalai to meno veikalus kūrė; jie vadovavo betgi menininkams ir savo skoniais bei idealais užkrėsdavo visuomenę. Avignono popiežiai, ypačiai Jonas XXII, Benediktas XII, Klementas VI, ir kardinolai, karaliai — Jonas Gerasis, Karolius V,

Karolius VI — ir princai, ypačiai Berri dukas Jeanas, Liudvikas ir Karolius Orléans'ai, Burgundijos dukai ir „karalius René", buvo dideli meno dalykų mėgėjai ir dosnūs mecenatai. Jų pėdomis ėjo kilnieji senjorai ir pasiturintieji, titulų bei garbės trokštantieji miestelėnai, Jacques Coeur ir kiti. Tiesa, naujų bažnyčių XIV amžiuje pastatyta nedaug — baigta, gražinta ir tobulinta senosios. Tačiau, šimto metų karui prasidėjus, daug bažnyčių bei vienuolynų buvo sugriauta; reikėjo jie restauruoti, kartais išnauja statyti. Čia ir pasireiškė naujosios meno tendencijos (St. Germain-l'Auxerrois portalas, St. Maclou). Beto, nuo pačios XIV amžiaus pradžios ėmė klestėti civilinė architektūra. Miestai puošėsi įspūdingomis rotušėmis, cechų bei labdarybės įstaigų namais, feodalinių senjorų bei turtingųjų miestelėnų palociais. Benediktas XII pradėjo statyti Avignone milžiniškus popiežių rūmus, iš oro pusės tvirtovę, vidury — gražiai įrengtą, italų tapytojų freskomis papuoštą palocių. Karolius V persistatydino Hôtel-Saint-Pol, Louvrę ir Vincennės pilį. Naujų puikių rūmų statėsi sau Pilypas Drąsusis ir jo įpėdiniai Dijone, Lillėj, Hesdine, Berri dukas — Riome, Bourges'e ir Poitiers, Liudvikas Orléans'as — Pierrefonds'e; karalius René pavertė savo rezidencija senąją Provencės grafų pilį Tarascone ir apmodernino ją vidury. Senjorams savo karo metu apgriautąsias pilis atstatant ir naująsias statant, pakito tų pilių būdas. Kadaise senjoro pilis buvo prieglauda ir visiems apylinkės gyventojams. Dabar senjoras statėsi pilį tik pats sau. Ne tik karo, bet ir taikos metu toj pily gyvendamas, žiūrėjo jis gyvenimo patogumų, puošė vidurinius kiemus, sales ir kambarius meno dalykais. Pilis nenustojo dar buvus tvirtovė, bet virto jau ir palociu. O tikrus palocius, hôtels, statėsi sau senjorai ir turtingieji miestelėnai miestuose. Penkioliktojo amžiaus pabaigoj Paryžius buvo pilnas tokių hôtelių. Iš gatvės žiūrint atrodė jie panašūs kiek į pilį — turėjo nemaža apysiaurių langų, bokštų ir t. t., bet į kiemą, kur meniškai apdoroti laiptai, kartais įvijai, vedė į antrąjį ir trečiąjį aukštą, žiūrėjo gražios galerijos ir dideli langai; visą pastatą vainikavo belvederis, kur „visur buvo langų, kad galima būtų matyti miestas".

Gotinis menas buvo pirmiausia bažnyčių, katedrų menas. Mat, joms statyti susidėdavo įvairūs visuomenės sluoksniai. Jose koncentravosi kultūrinis Viduramžių gyvenimas; jomis gražiau-

siai reiškėsi kultūros vienovė ir esminės tos kultūros tendencijos. Čia, bažnyčiose, religiniai kultūros pagrindai konkretėjo ir šventino visą, menininkų vaizduojamąjį, gyvenimą. Architektūra vyravo kitiems menams — skulptūrai, stiklų mozaika pavirtusiai tapybai, bet nenaikino jų laisvės. Gotikos architektai nebekraipė žmogaus išvaizdos, nebedarė jos paprastu pastato ornamentu, fantastine, į gyvą žmogų nebepanašia esybe, kaip kad darė romaniškųjų bažnyčių statytojai, rytų dvasios įkvėpti; jie buvo realistai, tad suakmenėję žmonės tapo integralinėmis įspūdingojo pastato dalimis, bet neišsižadėdavo nei savo realumo, nei savo gyvenimo. Tai buvo bažnyčioj susirinkusi ir apie ją susispietusi kurtuazinė šviesuomenė. Kiekvienas rodė savo individualybę ir savo veiklos reikšmę. Jie kreipėsi vienas į kitą, tyliai šnekučiavosi, kaupėsi grupėmis; bet niekas neužmiršdavo, kad visi vienoj bažnyčioj yra ir vienai Bažnyčiai atstovauja (III, 46—48). Pačios architektūros atžvilgiu gotinė bažnyčia buvo, galima sakyti, amžiams įakmenėjusi sintetinė Viduramžių pasaležiūra, konkrečiu pastatu pavirtusi S u m m a T h e o l o g i a e. Gotinė bažnyčia, tai iki smulkiausių smulkmenų nuosekliai apmąstytoji mūrų, kolonų, kolonėlių, arkų ir skliautų sistema, racijonali ir net racijonalistinė sistema, iš kur ujama visa, kas pastatui nereikalinga, kur drąsi sisteminė architekto „aristotelininko" idėja, tikslinga bei dinaminė idėja, dar drąsiau įkūnijama. Forma pavirto čia pačiu turiniu, arba turinys — forma, arba — turinys ir forma sutapo.

Tačiau XIV—XV amžiuje Prancūzijos kultūra nebeteko tos vienovės, kurią turėjo XII—XIII amžiuje, arba, tiksliau sakant, kuri buvo tada jos idealas. (Tai sako mums politinė-socijalinė istorija ir literatūra). Schizmos draskomoji ir nusmukusi Bažnyčia nebevienijo kultūros ir jai nebevadovavo. Principijaliai Bažnyčios autoriteto kad ir neginčijo, praktiškai šviesuomenė apsieidavo betgi be jos, siekė savų tikslų, kuriems įvykdyti Bažnyčios autoritetu tik tesinaudojo. Bažnyčia tebebuvo beveik visų pripažįstama įstaiga, bet rados beveik visiems svetima, tapo tarytum įspūdinga gyvenamosios dramos dekoracija. Negi galėjo tokiomis sąlygomis ilgai išsilaikyti gotinės bažnyčios vienovė.

Visuomenė buvo išsiskaidžius įvairiais, savybėj kovojančiais sluoksniais, o visuomenei vadovaujantis sluoksnis, feodalija, atkero nuo realaus kultūros darbo. Feodalų šviesuomenė nebe konkrečia realybe, bet idealinamąja praeitimi džiaugėsi. Per

praeitį žiūrėjo toji šviesuomenė į gyvenamąją dabartį; todėl, dabartį gyvendama, dabartyje praeitį vaidino. Gyvenimas virto vaidinimu, žmonės — aktoriais, konkreti realybė, praeities reminiscencijomis puošiamoji ir kraipomoji, — dekoracija. Konkrečios realybės, jos problemų ir tikrojo jos turinio, šviesuoliai nebejuto. Viskas jiems rados graži, nes — tyčia gražinamoji, jų neberalinio gyvenimo-vaidinimo forma. Taigi, turiningoj gotinės katedros formoj nebematė jie turinio; menas tapo jiems grynai dekoratyvine forma. Jie nesusydavo per bažnyčios formą su idėjiniu jos turiniu, su jos idėja, bet — žiūrėjo į bažnyčią ir tik jos forma tesigėrėjo.

Gotinė XV amžiaus architektūra liovėsi buvus konstruktyvinė, vadinasi, iš esmės architektūrinė, ir racijonali. Konstruktyvinę architektūros elementų (arkų, n e r v u r e s, kolonų, piliastrų, kapitėlių, a r c - b o u t a n t s ir t. t.) reikšmę niedėdami statytojai vartoja juos grynai dekoratyviniam (nebe architektūriniam, bet greičiau tapybiniam) efektui gauti. Akmeniniai lango groblai baigiasi viršuj į liepsną panašių arkelių ir, jas tarytum pratęsiančių, apverstųjų arkelių susikryžiavimu (iš čia naujojo stiliaus vardas — s t y l e f l a m b o y a n t, liepsnojantis stilius). Portalus vainikuoją trikampiai atsiskiria nuo mūro ir riokso, kaip konstruktyviai nebemotyvuotos dekoracijos. Dėl aibės papildomų, bet konkstruktyviai irgi nereikalingų, arkų, arkelių bei nerviūrų skliautai darosi nepaprastai sudėtingi, antra vertus — plokštėja; tuo būdu skliautai rodo tendenciją tapti plokščiomis lubomis, kurias braižo reljefinės, žvaigždes ir kitas figūras sudarančios linijos. Architektūrinės prasmės tos linijos, tie į s i v a i z d u o j a m ų j ų skliautų nerviūrai, nebeturi; o plokštėjančios lubos prieštarauja patiems gotikos pradams ir nebereikalingos kolonų bei arkų. Nenuostabu tad, jog nyksta kapitėlės ir iš kalkių nulipdytosios kolonėlės pakeičia konstruktyvines akmenines. Išviso, architektams neberūpi architektoninis pastato logiškumas: pastato groblus uždengia jie puikiu galerijų, balkonėlių, arkelių, nerviūrų ir visokių, kartais nulipdytų detalių kilimu. Žiūri jie nebe dinaminio architektūros linijų, bet šviesos ir tamsos efektų, vadinasi, iš esmės dekoratyvinio įspūdžio.

Visa tai sako gotinę architektūrą merdint, irstant. Visai natūralu, kad kiti menai (net pačioj bažnyčioj) išsivaduoja iš architektūros įtakos, kadai kitkart lemiamosios. Tryliktojo amžiaus

stikliai-tapytojai pirmiausia žiūrėjo bendro įspūdžio, kurį darė įvairiaspalvių stiklų darna; XIV amžiuje menininkai didesnį dėmesį kreipė į patį siužetą ir piešinį, juo labiau, kad, technikai patobulėjus, galėjo vartoti didesnes stiklo skeveldras. Jie ėmė švelninti spalvų intensyvumą, kuris mažina paties piešinio reikšmę, — ypačiai mėgo baltą, geltoną ir pilką spalvą. Stiklų mozaika virto tapyba ant stiklo, ir jos evoliucijai ėmė vadovauti nebe architektūros, bet pačios tapybos principai. O tapyba augo pirmiausia manuskriptų minijatiūromis, paskui freskomis (ypačiai Italijoj; gotinėse Prancūzijos bažnyčiose, apskritai imant, nebuvo freskoms vietos; tad čia beliko freskoms tik palocių sienos, kur su freskomis lenktyniavo kilimai; didžiųjų popiežiaus rūmų Avignone freskos nupieštos italų) ir kilimais. Pačiame XIV amžiaus gale ar XV-ojo pradžioj įsigalėjo ir visai nauja aliejinių dažų technika.

Architektūros įtaka nusikratančią tapybą ėmė veikti tapytojai italai (Avignone dirbo sienietis Simoné di Martino ir jo mokiniai, viterbietis Matteo di Giovanetto, jo mokiniai ir kiti italai; ne tik pietuose, bet ir pačiame Paryžiuje atsirado tapytojų ir minijatiūrininkų italų) ir niederlandiečiai (bruges'ietis Jean Bondol, hesdinietis, Jacquemart, ypres'ietis Melchior Broederlam, broliai Limburgai ir kiti). Italiją lankydami, prancūzai gėrėjosi Masaccio, Pisanello, Fra Beato Angelico, Fra Filippo Lippi ir kitų italų veikalais ir užsikrėsdavo tuos veikalus įkvepiančiais klasiškosios senovės motyvais. Niederlandų menininkai — tiek tapytojai, tiek skulptoriai — spietėsi apie Burgundijos dukus, Burgundijoj sydino savo pačių bei vokiečių meno tradicijas su prancūzų meno tradicijomis ir įsteigė Niederlandų-Burgundijos mokyklą, kuriai XV amžiuje atstovavo broliai Hubertas ir Jonas Van Eyck, Rogieras van der Weyden, skulptoriai olandijietis Claus Sluter, jo brolėnas Claus Werwe ir kiti. Kad visi jie ir didžiai paveikė Prancūzijos menininkus, galima betgi kalbėti ir apie pačių prancūzų mokyklą bei stilių. — Girart'as Orléansietis nupiešė gražų Jono Gerojo paveikslą; laonietis Colard dirbo Karoliui VI ir jo žmonai Izabėlei. Italų bei niederlandiečių įtaka nepanaikino tikrai prancūziškųjų Enguerrand'o Charontono meno bruožų (Couronnement de la Vierge, 1453-54 m., Ville-

neuve-lès-Avignon), ir, be abejonės, tikrai tautinis minijatiūrininkas bei tapytojas buvo garsusis J e a n F o u q u e t (—1415—1476—).

Tapyba reiškėsi tie patys kultūros polinkiai, kuriuos rodo mums ir literatūra, — noras tiksliai matyti ir tikrai atvaizduoti visas prašmatnaus, įvairaus, bet dirbtinio kiek gyvenimo smulkmenas. Ir tapyba, be abejo, labiau sutiko su regimuoju to meto žmonių tipu, nei literatūra. Geriausieji to meto rašytojai (taip antai, Froissart) mažai bei menkai samprotauja, bet tiksliai visa pastebi ir verčia skaitytoją visa aiškiai įsivaizduoti, matyti. Tačiau literatas negali atvaizduoti paties daikto — priverstas yra kreiptis į skaitytojo vaizduotę ir raginti ją abstrakčiais žodžiais. Deja, XIV—XV amžiaus poetai mums nebesuprantami, nes mums sunku jau įsivaizduoti konkreti to meto žmonių, jų drabužių, visos jų aplinkos išvaizda; gyvąją amžininkų vaizduotę žadiną žodžiai nebesukelia mūsų sieloj jokių konkrečių vaizdų. Mums tie žodžiai perabstraktūs, nebegyvi, kaip ir dirbtiniai mirštančios riterių šviesuomenės jausmai bei galvosena. Todėl mūsų nebežavi amžininkus žavėjusi poezija; sakome tuos poetus tik savo amžininkams, ne amžiams, tekūrus savo veikalus. Visai kas kita tapyba. Čia patys konkretūs daiktų vaizdai veikia mus ne mažiau, kaip amžininkus. Čia mes matome konkretų gyvenimą, ir jis mums visai artimas. Mums nebereikia įsivaizduoti alegorinės figūros, nes ji pati čia bestovinti. Poetas savo mintimis, ritmu, rimais, žodžių sąsaja gali sukelti skaitytojo sieloj tik subjektyvų konkretaus pasaulio vaizdą, ir tas vaizdas visuomet yra netiesioginis poezijos uždavinys. Tapytojui ir skulptoriui konkretūs vaizdai yra pirmiausias tikslas, kuris be to virsta ir priemone jausmams, mintims, išviso — poezijos temoms, reikšti. Taigi, vaizduojamasis menas labiau atitiko kultūros polinkius, nei poezija; nenuostabu, kad XIV—XV amžiuje jis ėmė klestėti ir kad tapytojai bei skulptoriai savo talentu pralenkė poetus. O tas tapybos klestėjimas pasireiškė ir ypatingomis savo problemomis.

Minijatiūrininkai ne tiktai vaizdavo konkretų gyvenimą, ne tiktai siekė kompozicijos, linijų ir grynų, neperšviečiamų, emalinių dažų grožio: stengėsi perspektyviškai atvaizduoti trimatę erdvę, duoti pajusti skaidrųjį orą, kurio pilna šioji erdvė. Jie piešė kiekvieno mėnesio darbus ir darbininkus, kurių galima matyti ir gotinių bažnyčių portaluose, bet piešė juos gražiame upės,

girelių, bažnytėlių ir baltų pilių fone (Berri duko kalendoriai — Très belles, grandes et riches Heures ir Très riches Heures — čia ypačiai gražūs brolių Limburgų paveikslėliai, Fouquet'o iliustruotieji Etiennes'o Chevalier Heures ir Juozapo Flavijaus Antiquités judaiques). Labai čia svarbu, kad XIV amžiaus gale įsigalėjo nauja tapybos technika — užuot piešę atskirus didesnius paveikslus vandeniu ar kiaušinio baltymu praskiedžiamais dažais, tapytojai ėmė vartoti aliejinius darylus, kurie duoda daugiau tonų bei antspalvių, įgalina tikriau atvaizduoti oro skaidrumą bei erdvės gylį, nepastebimai sulieja įvairius paveikslo planus, oru aptraukia vaizduojamuosius žmones bei daiktus ir, galì sakyt, naikina paveikslo paviršiaus ir tikrojo oro ribą.

Tą naują aliejinių dažų techniką patobulino du broliai — Hubertas (m. 1426 m.) ir Janas Van Eyck. Apie Hubertą maža žinių teturime. Janas iki 1417 m. buvo Olandijos grafo minijatiūrininkas, nuo 1422 m. dirbo jo brolio Jono Bavaro dvare, 1425 m. tapo Pilypo Gerojo tapytoju, 1425-30 m. važinėjo po Ispaniją ir Portugaliją, 1432 įsikūrė Bruges'o mieste, vedė ir 1441 m. numirė. Garsiausias brolių kūrinys, tai Gand'o (Gento) altorius (Mistinis Avinėlis). Janui priklauso be to Pilypo Gerojo kanclerio Rolino Panelė Šv., kanauninko Van der Paele Panelė Šv., Arnolfini ir jo žmonos portretai, Petrapilio Ermitažo (?) Panelės šv. Apreiškimas ir kt. Janas Van Eyck yra akylas, nenuilstamas stebėtojas, visų gyvenimo smulkmenų sužavėtas. Jis įsigilina į tas smulkmenas, tyrinėja jas, analizuoja, bet ir derina gudriai apgalvota kompozicija; visa daro meno vienetu, neapsakomai gražiu, švelniu ir slėpiningu. Tarytum pats jis stebisi pirmą kartą savo pamatytąja realybe, jos įvairumu, darna ir paslaptingumu; ir štai atidus tyrinėtojas, beveik mokslininkas, virsta svajotoju.

Van Eycko veikalais pasireiškė ta pati naujųjų amžių dvasia, kuri tuo pat metu reiškėsi Italijos literatūra ir menu. Bet jis nekovojo su Viduramžiais, ir jo menas išaugo minijatūrininkų meno pagrindais. Tačiau realistiniam ir tuo pat metu romantiniam, sudėtingam, nors nepaprastai darniam Van Eycko menui trūksta monumentališkumo. Kaip tik monumentališkumo sklidina yra jo amžininko Rogiero van der Weyden (Roger de la Pasture) tapyba. Rogieras gimė ir mokėsi tapybos

pas Robertą Campiną Tournai mieste, apie 1436 m. gyveno Bruxelles'y, apie 1450 aplankė Romą ir, grįžęs į Bruxelles'į, numirė čia 1464 m. Gal būt genijalųjį tapytoją paveikė monumentališkieji gotinių katedrų portalai ir kilimai, kuriuose tebegyvavo monumentalinis stilius (Paryžiaus ir Arras kilimų dirbtuvėms vadovavo žymūs menininkai — Nicolas Bataille, Martin Bernard, Jean de Bruges; garsiausieji kilimai — Angers'o Apokalipsis, 700—950 kv. m., Bataille de Roosebeke, 285 kv. m.). Monumentališkumo įspūdį daro Rogiero jau prieš 1445 m. nupieštasis Paskutinysis Teismas (l'Hospice de Beaune). Monumentališkumo ir dramatiškumo siekė jis ir kitais savo paveikslais (Nuėmimas nuo kryžiaus Escoriale, Jono Altorius). Savo meno dramatiškumui ir monumentališkumui išreikšti prastino Rogieras techniką. Jis atstovavo kitai Niederlandų-Burgundijos tapytojų mokyklai, negu broliai Van Eyck. Gimini jo menui Jacques'o Daret (gal, ir jis buvo R. Campino mokinys), vadinamojo Flemallės Meisterio (+1444?), Louvainėj dirbusio haarlemiečio Dirko Bouts (apie 1400-75 m.) tapyba. Bet pastarajam, kaip ir Hugo van der Goes (apie 1400-82 m.) bei Hansui Memlingui (apie 1433-94 m.), didelę įtaką turėjo Van Eyck. Hanso Memlingo kūryboj niederlandiečių tradicijos ėmė syti su vokiečių meno, ypačiai švelniosios, mistinės Kölno mokyklos (Stephano Lochnerio, 1430-51 m., ir kitų) tradicijomis .

Išviso nelengva pasakyti, kurios — prancūzų ar vokiečių — kultūros reiškiniu reikia laikyti Niederlandų menas. Italai vadino Joną Van Eyck prancūzu, gallicus. Niederlandų meno centras, Tournai miestas, priklausė Prancūzijos karaliui. Gand, Bruges, Lille, Douai, Arras kultūros atžvilgiu buvo prancūziški; ir Niederlandus valdė Valois giminės dukai. Kaip ten yr — tiek to, bet Niederlandų menas paplito po visą Burgundiją ir įsiskverbė į karaliaus Prancūziją, kur paveikė pačių prancūzų meną smarkiau, nei italų tapytojai. Tačiau tebebuvo XIV—XV amžiuje ir tikrai prancūziška tapyba. Jai atstovavo Enguerrand'as Charonton (Quarton, g. apie 1410 m., dirbo Avignone 1444-61 m.), Nicolas Froment (dirbo ten pat 1450-90 m.) ir kiti. Jie daug ko pasimokė iš italų ir niederlandiečių, bet tebebuvo gotinio stiliaus tapytojai.

Svetimojo meno įtaka nenustelbė tautinių garsiojo J e a n o F o u q u e t meno bruožų. Fouquet (1415—1476-81 m.?) suėmė savin niederlandiečių realizmą, bet padarė jį švelnesnį ir saikingesnį; aplankė (apie 1445 m.) Italiją, kur studijavo architektų, skulptorių (Bruneleschi, Ghiberti, Donatello) bei tapytojų veikalus ir senosios Romos rujinas. Savo minijatiūrose mėgo vaizduoti klasiškojo stiliaus pastatus. Bet pirmiausia studijavo jis gimtosios savo Tourainės gamtą bei žmones; gaivino Loirės slėnio meno tradicijas. Fouquet buvo ir minijatūrininkas, ir puikiausias portretininkas (Karoliaus VII, Etiennes Chevalier, Guillaume Jouvenel des Ursins, popiežiaus Eugenijaus IV portretai, Panelė Šv., kuri, rodos, yra Agnès Sorel portretas). Janas Van Eyck atidžiai analizavo konkrečią realybę ir ta analize kantriai ją atkūrė. Fouquet mokėjo sučiuopti vyraujančius vaizduojamojo objekto bruožus, esminį jo būdą, ir vaizdavo jį prasčiau, bet nemažiau įspūdingai bei tiksliai. Čia, gal, paveikė jį Prancūzijos skulptūra.

O skulptūra taip pat buvo jau atsiknojus nuo architektūros. Gotinių bažnyčių skulptūra XIII amžiuje sužydo ir ėmė nykti; užuot kūrę individualius vaizdus, skulptoriai ieškojo dabar bendrojo idealinio tipo. Bet greit atgaivino realizmą naujoji, iš dalies prancūzų, o iš dalies niederlandiečių ir net vokiečių, skulptorių karta. Sąjūdis prasidėjo Olandijoj, Brabante, Flandrijoj ir Artois. Iš čia XIV amžiaus pradžioj daug skulptorių nusidangino Paryžiun, kur J e a n a s P é p i n iš H u y įsteigė didelę dirbtuvę, valenciennes'ietis A n d r é B e a u n a v e u pagražino karalių statulomis jakobinų vienuolyną ir Saint-Denis, liège'ietis J e a n a s H e n n e q u i n buvo Karoliaus V skulptorius. Kiti minėtųjų kraštų skulptoriai atsidūrė ir ėmė dirbti Bourges'e, Auvergnėj, Rouene, Lyone, Montpellier, Troyes, Dijone. Ypačiai daug skulptorių priviso Burgundijos dukų dvare; galima kalbėti tad apie Niederlandų-Burgundijos skulptorių mokyklą. Ją būdina realizmas, teatrališkumas ir tam tikras, architektūros nepriklausantis monumentališkumas; jai charakteringi prašmatnūs figūrų drabužiai, kresnokos madonnos, tiek nepanašios į lieknas ir švelnias XIII amžiaus statulas, ir senių-pranašų statulos. Tos statulos dažnai yra tikri portretai.

Pilypas Drąsusis sumanė pastatydinti įspūdingą Burgundijos dukų koplyčią ir antkapį, panašų į Prancūzijos karalių antkapį

Saint-Denis bažnyčioj, la Chartreuse de Champmol. Portalas statulomis dekoruoti, kieme pastatyti vadinamoji calvaire (monumentalinis krucifiksas ant statulomis pagražinto pastovo), o pačioj koplyčioj Pilypo Drąsiojo antkapis pavesta buvo duko skulptoriui Jeanui de Marville. Jam numirus, 1389 m. visam darbui ėmė vadovauti jo padėjėjas (nuo 1384 m.) olandas Sluteris (Claus Sluter de Orlandes, ouvrier d'ymages, numirė 1404-06 m.?). Sluteriui nuo 1396 m. padėdinėjo jo sūnėnas Claus de Werwe, kuris ir pabaigė minėtąjį antkapį. Jam numirus (1439 m.), Pilypas Gerasis pavedė pabaigti jo pradėtąjį Jono Bebaimio bei jo žmonos antkapį aragoniečiui Juanui de la Huerta (1445-62 m.), o paskui Avignono skulptoriui Antoine'ui Le Moiturier, kuris, gal būt, iškalė ir monumentalinį Pilypo Pot (de la Roche-Pot senjoro, Liudviko XI didžiuoju Burgundijos senešalu paskirto) antkapį. Visų jų, ypačiai Sluterio ir de Werwe, veikalais gražiausiai ir pasireiškė Niederlandų-Burgundijos skulptūros stilius.

Tik kai kurios Champmolio portalo statulos (Panelės Šv., šv. Jono, šv. Kotrynos, duko ir dukienės) sveikos tebėra. Aišku betgi, kad jos stovėjo atsiknojusios nuo portalo. Jos gyvena tik imanentiniais skulptūros (nebe architektūros) dėsniais. Jos visai nepanašios į idealines gotikos statulas, apykresnės, realistiškai apdorotos; sunkūs prašmatnūs drabužiai savo plačiomis raukšlėmis slepia jų kūną. Dar būdingesnės yra nebaigtos calvaire, vadinamojo Puït de Moise statulos, ypačiai Mozė ir Izaias. Dukų antkapiuose pati skulptūra virsta savotišku architektūriniu ansambliu. Nepaprastai įspūdinga Pilypo Drąsiojo statula, gulinti ant juodo marmuro lentos, kurią remia balto marmuro ketvirtainis su iškaltų arkelių eile ir su stovinčiais jose 52 palydovų raudotojų (plourants; jie vaizduoja mirusio duko artimuosius, plačiais gedulo drabužiais apsivilkusius) statulėlėmis. Rankas melstis sudėjusio duko galvugalvy klūpo ištiesę sparnus du angelėliai. Tačiau monumentališkesnis ir santūresnis Pilypo Pot antkapis: aštuoni raudotojai ant pečių neša lentą su gulinčiu ant jos ginkluotu senjoru. Abu paminklai polichrominiai.

Naujasis stilius paplito po Prancūziją. Tačiau prancūzai švelnino jį, nusikratydavo jo vulgariškumu, darė jį darnesnį, santūresnį ir monumentališkesnį. Loirės slėny, kur Jeanas Fouquet

gaivino prancūzų tapybos tradicijas, išaugo ir Michel Colombe (apie 1430—1512 m.), kuris ėmė gaivinti ir prancūzų skulptūrą (Bretagnės duko Pranciškaus II ir Margaritos de Foix antkapis Nantes'o katedroj). Iš lėto aiškėjo naujo pačių prancūzų meno pradai. Ir labai įdomu, kad, architektūrai nykstant, XV amžiuje įsivyravo kitas, jai giminus menas — muzika, pirmiausia, žinoma, religinė. Atsirado jau ir kontrapunktas, ir fūga. Janas Van Ockeghen, maistre de la chapelle de chant du roi (Liudviko XI ir Karoliaus VIII) buvo kontrapunkto meisteris, vieną savo motėtą parašė 36 balsams. Čia vėl pirmininkavo Burgundijos dukų muzikantai.

71

Meno istorija sako mums ne tik kurtuazinį-gotinį kultūros aspektą, „Viduramžių kultūrą", merdint, bet ir naująjį Europos kultūros aspektą, „naujųjų amžių kultūrą", dygstant. Tiesa, naujasis kultūros aspektas greičiau ir aiškiau augo Italijoj; bet Italijoj daug silpnesnė buvo „Viduramžių kultūra", kuri dėl savo silpnumo nevaržė tiek naujosios ir rados Viduramžių „barbariškumo", „gotiškumo" simbolis. Be abejo, ir Prancūzijoj naujoji kultūra ne tik vaizduojamuoju menu reiškėsi.

Kaip ir visoj Europoj, XIV—XV amžiaus Prancūzijoj klestėjo teatras (§ 46). Tai sutiko su minėtuoju jau gyvenimo ir vaizduojamojo meno teatrališkumu. Nė vienos XIV—XV amžiaus iškilmės neapsieidavo be religinių dramų, miraklių (IV, 97), jeux, arba religinio, alegorinio ar mitologinio pobūdžio pantomimų ir gyvųjų paveikslų. Karoliui VII įžengiant 1437 m. Paryžiun, nuo pačių miesto vartų iki Châtelet, visa Saint-Denis gatve, galima buvo matyti įvairių Evangelijos scenų (Passion, Resurrection, Annonciation...). Ties pačiais vartais karalių priėmė šv. Dionysijus (St. Denis), Liudvikas, Tomas, Maurikijus ir Geneviève. Dažnai vaizduojamos buvo ir nereliginės temos. Taip antai, 1461 m. Liudviko XI įžengimo Paryžiun proga netoli nuo Nukryžiuotojo „buvo dar trys gražios mergelės; jos, visai nuogos, vaizdavo sirėnes; ir labai smagu buvo matyti graži dešinioji krūtis, kuri pūpsojo apvali ir tvirta; mergelės dainavo daineles (petits motetz et bergerets), o kiti muzikos instrumentai tyliai grojo puikias gaidas." Lillės mieste Karolių Patrakėlį

sveikino gerokai nutukusi, gurli Venera, džiusna Junona ir kuprota Minerva, mat — norėta pasijuokti kiek.

Nuo 1371 m. ypatingos miestelėnų draugijos (confréries de la Passion) be miraklių ir moralijų (moralités — Miroir de Vie et de Mort, Pèlerinage de Vie Humaine, Alliance de Foi et de Loyauté) vaidino Kristaus kančių misteriją (Mystère de la Passion), kuri savo tema labiau sutiko su mistine-realistine XIV amžiaus dvasia, nei Kristaus gimimo ir atsikėlimo dramos. Apie XV amžiaus pradžią visos trys religinės dramos buvo susietos ir patapo viena milžiniška misterija, be to dar „Senojo Įstatymo" ir „Apaštalų Darbų" dramomis papildyta. Tam darbui daug padėjo du gabūs poetai — Eustache Marcadé ir Arnoul Gréban, Paryžiaus universiteto magistras ir notable bachelier en théologie. Senojo Įstatymo misterija turi apie 50.000 eilučių, Kančių misterija (Grébano) — apie 35.000, Mystère des Actes des Apôtres — daugiau kaip 60.000. Tai eilė atskirų scenų, kuriose dalyvavo kokie du šimtai aktorių, Kristų, Panelę Šv., patrijarchus, karalius, didvyrius, žmones, angelus ir velnius vaidinančių. Visa buvo vaidinamoji epopėja, XV amžiaus chanson de geste. Vaidinama buvo misterija „Dievo garbei ir liaudžiai pamokyti", kartais — Dievui už gerą derlių padėkoti ar Jo malonės išsiprašyti.

Nemaža lėšų, o dar daugiau rūpesčių reikėjo misterijai surengti. Pinigus duodavo karalius, princai, miestas, cechai, įvairios draugijos, kaip antai minėtosios confréries de la Passion. Vaidino kunigai, advokatai, miestelėnai, retai — didikai ir moterys. Patį Kristų vaidindavo kunigas; vienas Metzo klebonas (1437 m.) — taip sąžiningai, kad kelias valandas ant kryžiaus pakarojęs ir 300—400 eilių padeklamavęs, vos gyvas beišliko. Misterija prasidėdavo visų, apsitaisiusių jau, aktorių (nuo Dievo Tėvo iki velnių) eisena po miestą (montre) ir trukdavo kelias dienas ir net kelias savaites. Ant 30—50—100 m. ilgio scenos buvo iš eilės sustatytos dekoracijos (10—30 mansiones): rojus.., Nazarėtas, žydų šventovė.., Jeruzalė.., jūra... ir, pagaliau, pragaro bokštas, iš kur kyšojo baisiosios bjaurybės koserė, une gueulle se cloant et ouvrant quant en est. Toji koserė vėmė liepsna ir velniais, kurie,

išsprukę, sugriebdavo nusidėjėlius, kartais net užsižiopsojusius žiūrovus, ir, baisiai vaipydamies, triukšmaudami bei rėkdami, vilko juos pragaran. Liepsnos, bjaurūs velniai, riksmas ir pasiutiškas dundesys aiškino žiūrovams, ką reiškia pragaran pakliūti; aiškino tai ir pačių pasmerktųjų dainos:

La dure mort éternelle
C'est la chanson des damnés.

Chorų dainavimas ir vargonų bei kitų instrumentų muzika, visokie mechanizmai didino misterijos įspūdį. Žiūrovai — dažnai jų prisigrūsdavo 15-20.000 — stebėjosi, verkė, juokėsi, džiaugėsi ir žiauriomis šventųjų kančiomis, ir smarkiomis girtuoklių kalbomis, nes, liaudžiai įtikdami, autoriai ir aktoriai mielai įvairino religinę dramą storžieviško farso motyvais.

Kartas ir pats misterijos siužetas buvo nereliginis (M y s t è r e d u s i è g e d'O r l é a n s, D e s t r u c t i o n d e T r o y e). Be to, XV amžiuje klestėjo ir pasaulinė drama. Kaip ir religinė drama, vaidinama ji buvo ne aktorių profesijonalų (jų tik XVI amžiuje teatsirado), bet miestelėnų. Tam tikros moralijos suvaidinti miestelėnai susiburdavo į laikinę draugiją. Buvo ir reliatyviai nuolatinių draugijų, kurios rengdavo visokias procesijas, pantomimas ir vaidinimus. Į tokią draugiją, vadinamąją B a s o c h e, susibūrė Paryžiaus parlamento raštininkai bei notarai; o jų Paryžiuje priklausė ir kitos panašios draugijos (Châtelet ir Chambre des Comptes raštininkai). Panašių b a s o c h i e n s atsirado Orléans'e, Lyone, Poitiers, Toulousėj. Kita draugija, vadinamieji S o t s (kvailiai), perijodiškai rengdavo „kvailių šventę", kurią švęsti bažnyčiose buvo pagaliau uždrausta (III, 48). „Kvailiai" apsivilkdavo įvairiaspalviais drabužiais, užsidėdavo kepuraites su asilo ausimis ir skambaliukais, išsirinkdavo „Kvailių karalių" bei „motiną" (P r i n c e d e s S o t s, M è r e S o t t e), įrengdavo s o t t i e (juokingą eiseną bei pjeselę), kur vaizdavo pasaulio kvailybes, o paskui vaidino farsą ar moraliją, dažnai politine satyra tampančią, ir išsiskirstydavo iki naujos šventės. B a s o c h i e n s buvo pastovi draugija, kuri vaidino moralijas (kartais — graudingas dramatines pjeses, kartais — alegorines ar politines satyrines pjeses, kartais — komedijas) ir farsus.

Ypačiai populiarūs buvo farsai (f a r c e s), galì sakyt — vaidinamosios fabliaux. Kaip ir fabliaux, farsai pilni atžaro sąmo-

jo ir blevyzgų. Autoriai ne tiek vaizduoja gyvenimą ir žmones, kiek juokus krečia; pajuokia kunigus, vienuolius, daktarus, teisininkus, kaimiečius, o ypačiai žmonų apgaunamuosius vyrus; nori, kad žiūrovai garsiai kvatotųsi. Rūpi autoriams ne žmonių charakteriai, bet juokingi jų bruožai, ne intrygos patikimumas, bet juokingos situacijos, peštynės, apgavimai, nešvarios kūno funkcijos. Noras šiaipjau žmogų palinksminti daro sąmojį primityvų ir vulgarų, trukdo farsui tapti grožinės literatūros žanru. Tačiau farsų medžiaga, kaip rodo mums Molière'o komedijos, galima puikiai panaudoti tikrojo meno reikalams. Net pačiame XV amžiuje (1460-90 m.) buvo parašytas garsusis farsas Maître Pierre Patelin, juokinga, gyva ir tikrai meniška vienas kitą apgaudinėjančių sukčių komedija.

Mirakliai, misterijos, moralijos ir farsai yra gyvybingiausia XIV—XV amžiaus literatūros dalis. Nenuostabu — teatras kreipėsi į plačią miestelėnų visuomenę, prisitaikydavo prie jos pažiūrų bei skonių, jis turėjo tradicijas, bet kurtuazinės literatūros tradicija jo nevaržė. Tiesa, kaip tik dėl tų priežasčių teatrui skiriamieji veikalai dažniausiai nepasižymėdavo ypatinga menine verte, buvo griozdiški ir neapdoroti. Teatras tebebuvo neatsiknojęs dar nuo gyvenimo, tad negalėjo dar tapti tikru menu ir tik medžiagą naująjam menui tedavė. Žinoma, ir XV amžiaus veikalai skaitant, atsitinka rasti gražių monologų bei dijalogų (taip antai, A. Grébano misterijoj Panelės Šv. ir Kristaus kalbos) ir meniškai parašytų farsų — Patelin, Trois Galants et Phlipot, Franc Archer de Bagnolet.

Pastarojo autorium ilgai laikomas buvo Villon. Bet Villonas farsų, rodos, visai nerašė: tik matyti juos temėgo ir pats gyveno tų sukčių gyvenimą, kurį vaizdavo farsai. Jis, François de Moncorbier, gimė 1431 m. ir buvo išauklėtas kapeliono magistro Guillaume'o de Villon, kurio pavardę ir pasiėmė. Mokėsi Villonas Paryžiaus universitete, 1449 m. tapo bakalauru, 1452 m. — licencijatu ir magistru. Jo įtėvis draugavo su mokytais kunigais ir su teisininkais. Bet nepasidavė jaunasis poetas jų ir literatų globėjos Paryžiaus prevoto Roberto d'Estouteville žmonos įtakai. Susibičiuliavo su linksmais triukšmingais studentais ir su visokiais nenaudėliais; pamėgo peštynes bei suktybes; patapo blogiausių smuklių lankytoju. Ilgainiui pramoko jis girtauti, sukčiauti ir vogti. Mat, silpnos valios ir

gabaus žmogaus jo būta. Dėl mergos susirėmė 1455 m. su vienu kunigėliu ir jį nužudė; reikėjo jam tad pabėgti iš Paryžiaus, ir nežinia su kokiais plėšikais bei nedorėliais bastėsi jis kelis mėnesius po kraštą, kol 1456 m., gavęs atleidžiamąjį laišką, vėl atsidūrė Paryžiaus lindynėse. Metų nepraėjo, kaip su keliais gerais draugais įsikverbė jis į vieną studentų bendrabutį (Collège de Navarre), išlaužė duris ir pavogė 500 auksinių écus. Žinoma, vėl turėjo bėgti, bet šįkart parašė testamentą (Petit Testament), kur aiškino, kodėl išvažiuoja iš Paryžiaus: negalįs jis geruoju gyventi su savo meiluže, kuri be perstogės jį mušanti. Visai galimas daiktas, tik — nepaminėjo Villonas poetiniame savo testamente, kad bijojo teismo ir kad draugai pavedė jam apvogti vieną seną ir turtingą vienuolį Angers'o mieste. Kaip ten yr — tiek to, bet karaliaus policija susekė vagystės kaltininkus, ir grįžti Paryžiun Villonas nebegalėjo. Ilgai bastėsi jis Poitiers apylinkėse, įsigijo Karoliaus Orléans'o malonę ir dalyvavo jo rengiamuose poetų konkursuose, paskui gyveno Bourbono duko dvare, o 1461 m. pakliuvo kalėjiman, kur — nežinia už ką, gal, už nužudymą ir vagystę — įmetė jį Orléans'o vyskupas. Geležimis surakintas, tik duona bei vandeniu temisdamas (o mėgo jis vyną), gailiai verkė Villonas dėl savo nuodėmių ir nedoro gyvenimo. Tik ką karūnuotasis Liudvikas XI, per miestą, kur tupėjo poetas, pravažiuodamas, paleido visus kalinius, ir 1463 Villonas su nauju savo testamentu (Grand Testament) vėl atsidūrė Paryžiuje, neilgam, nes greit, po geros puotos, susipešė su kunigais, ir Paryžiaus prevotas, ištyręs dalyką, liepė jį pakarti. Poetas apeliavo parlamentui, kuris pakeitė jam mirties bausmę ištrėmimu. Daugiau apie Villoną nebežinome nieko; gal, netrukus ir numirė; šiaip — būtų išgarsėjęs ar naujais eilėraščiais, ar naujais nusikaltimais.

Ne dirbtinį gyvenimą gyveno tasai peštukas, vagis ir palaidūnas; gal, todėl ir netapo madnu, bet šablonišku poetu, antruoju Deschamps'u. O poetas buvo jis didis, gilus ir švelnus, kartu ir ciniškas satyrininkas. Villonas — tikras paryžietis; keliais tiksliais ir sultingais žodžiais moka apibūdinti žmogų, vaizdingai piešia savotiškus savo bičiulius, bet ironiškai žiūri ir į juos, ir į dorai gyvenančią visuomenę, ir pats į save. Mėgsta mulkinti žmones savo mokslo žiniomis — neveltui licentia docendi jo gauta! — bet dar labiau mėgsta kalembūrus ir nevisai padorius, bet reikš-

mingus paryžiečių tarmės posakius. Kad ir mokytas poetas buvo — rašė kartais ir visai madnus eilėraščius, suėmė betgi jis savin anonyminės Karoliaus VII laikų poezijos (smarkių baladžių prieš anglus, complaintes amères prieš écorcheurs'us, meilės ir šokių dainelių, pavydžius vyrus pajuokiančių dainelių ir t. t.), tradicijas. Ant šakių kiloja jis (truputį jaučiama betgi ir ironija) savo linksmų bičiulių, tokio pat, kaip ir jis pats, bastūno Franco Gontier gyvenimą. Gontier dažnai tik vandenį tegeriąs, tik duoną tevalgąs, esąs ir svogūnų sriuba patenkintas, o su mylimąja krūmokšniuose žaidžiąs. Bet argi galima lyginti Gontierio gyvenimas su rūpestingų riebių kanauninkų gyvenimu; jie ir mylėtis su moterimis tegalį tik gražiai įrengtame kambaryje, kur esą ir gražių kilimų, ir tvatąs žaidas, ir gero vyno ant stalo, ir minkšta lova.

Bet šitas poetas palaidūnas ir palaidūnų poetas, iš kalėjimo išeidamas, gailiai gailisi nedorai gyvenęs, žada ir nori pasitaisyti. Žinoma, dėl pasitaisymo nepasitaisė, bet negali, skaitytojau, nuoširdžiu poeto pasiryžimu abejoti. Gražią maldą parašė jis savo senutės motinos vardu. — „Aš esu vargšė ir sena moteris, kuri nieko nežino; niekada nė vienos raidės nesu skaičius. Savo parapijos bažnyčioj mačiau nupieštą rojų, kur yra arfų ir liutnių, ir pragarą, kur verda nusidėjėliai. Vienas mane džiugino, antras baugino".

Femme je suis pourette et ancienne,
Qui rien ne sçai; oncques lettre ne leuz;
Au moustier voy dont suis paroissienne
Paradis paint où sont harp et luz,
Et ung enfer où dampnez sont boulluz:
L'ung me fait paour, l'autre joye et liesse.

Nesvetima jam ir meilė tėvynei — puolė jos priešus, qui mal voudrait au royaume de France, ir apverkė Jeanne la bonne Lorraine.

Bet pirmiausia buvo Villonas mirties poetas. Niekam nepasisekė taip graudžiai apverkti amžinai praėjusios jaunystės, taip aiškiai matyti, kad gražus kūnas sensta, bjaurėja, virsta kirmėlių ėdesiu ir griaučiais. Čia savotišką meno visumą sudaro ciniški juokai, nusiminimo stenėjimai ir resignacijos pilnas, širdį graudinąs tylus liūdesys. Štai Paryžiaus kurtizanė lygina savo veidą ir

kūną su tuo, kas jie buvo. — „Kuo pavirto ta švelnioji kakta, tie riestiniai antakiai ir geltonieji plaukai? tas platusis tarpuakis, linksmas žvilgsnis, kuriuo ji ir gudriausius prisimagindavo? Kas pasidarė iš gražiosios noselės, tiesutės, neperdidelės ir nepermažos? mažučių plokščių auselių, smakrelio su duobute, apvalaus veidelio ir gražiųjų, raudonųjų lūpelių?... Dabar kakta raukšlėta, plaukai žili, antakiai išsmukę, akys užgesusios".

Le front ridé, les cheveux gris
Les sourcils cheuz, les yeux estains.

Deja! kur esąs praeitųjų metų sniegas? o ù s o n t l e s n e i g e s d'a n t a n t? Visi miršta — karaliai, popiežiai, valdovai, „deja! ir gerasis Ispanų karalius, kurio vardo nežinau".

Helas! et le bon roy d'Espagne
Duquel je ne sçay pas le nom.

Villono reikšmė ne tik jo genijalumu aiškintina, bet ir tuo, kad palaidas jo gyvenimas bei nusižengimai atskyrė jį nuo dirbtinės kurtuazinės šviesuomenės, pavertė jį daug sveikesnio buržuazijos sluoksnio tendencijų reiškėju ir atvėrė jam tragingas meilės bei gyvenimo gelmes. Todėl Villono kūryba ir realistiškesnė, nei kitų to amžiaus poetų. Šiuo atžvilgiu galima ji lyginti su XIV—XV amžiaus skulptūra ir tapyba. Tiesa, ir kitų poetų kūryba darosi meniškesnė ir gyvesnė, kur reiškia jie tikrus jausmus, užsidega meile tėvynei, aprašinėja mirtį ir žmonių (nesąmoningai — pačios Viduramžių kultūros) merdėjimą.

Gyvesnė ir meniškesnė, nei daugumo poetų veikalai, buvo ir (ne tik Froissart'o bei Comines'o) proza. — A n t o i n e d e L a S a l e, jaunas tebebūdamas, daug kariavo ir visokių nuotykių patyrė Italijoj, paskui pasidarė princų auklėtoju ir Burgundijos duko bendraskobniu. Apie 1459 m. parašė linksmasis pedagogas H i s t o i r e d u p e t i t J e a n d e S a i n t r é e t d e l a D a m e d e s B e l l e s C o u l e u r s. Ta kilnioji ponia, „gražiųjų spalvų dama", nutarus išlavinti jaunikaitį, kad taptų jos riteriu ir savo žygdarbiais ją išgarsintų. Išsirinkusi 13 metų pažą Jeaną de Saintré, kuris nė meilės troškulio nebuvo dar jautęs. Pedantiškai mokiusi kilnioji ponia šitą „kerubiną" visokių platoniškosios meilės gudrybių ir riteriškumo, trupučiuką ir bučiuodavus. Pagaliau išsiuntus jį žygdarbių atlikti — užmovus jam ant rankos

apyrankę, kad kautųsi su kiekvienu riteriu, kuris panorėsiąs atimti jam jąją. Kariavęs Jeanas ir Ispanijoj, ir rytuose; išgarsėjęs. Tik, grįžęs, savo damos nepaklausęs — savavališkai išjojęs naujų žygdarbių ieškoti. Ponia tiek nusiminus, kad net apalpus; iš pykčio savo dvaran pasišalinus. Bet riteriui žygdarbiaujant, greit susiradus ji čia paguodą — susimylėjus, tik nebeplatoniškai, o žmoniškai, su vienu abatu, grant, gros et très-puissant de corps moyune. Labai švelniai, très doulcement, „išpažindavęs" jis gražuolę; bet nepabūgęs ir grįžusio riterio. Jį ir ponią pietų pasikvietęs; pietaudamas su jais, pasiutiškai išjuokęs — didžiam ponios pasitenkinimui — visus tuos kvailius riterius, kurie, gavę iš savo ponios kokį daiktelį, žiedą, pakinklinį ar... apyrankę, tos ponios lėšomis joją kur Vokietijon ar... Ispanijon sočiai pavalgyti ir papuikuoti. Po tokių kalbų priverstas buvo gražusis riteris sutikti tuoj po pietų kumščiuotis su drūtuoju abatu, kad ir visai nepripratęs buvo prie tokių kaimietiškų peštynių. Abatas nusirišęs savo sandalijas, basas, bet kaip koks riteris, priėjęs prie ponios, linkterėjęs jai, o paskui apibėgęs visą kambarį, aukštai šokdamas — taip, kad galima buvę pamatyti gauruotos jo šlaunys, į meškos kojas panašios. Prasidėjęs dvikovis. Vienu akimirksniu abatas paglemžęs po savimi riterį, o paskui — ir antrusyk. „Mūsų teisėjau", kreipęsis į ponią, „ar gerai esu atlikęs savo pareigą? Kas gi iš mudviejų Tamstai ištikimesnis?" — „Kas?", — sakius ponia — „Tamsta, žinoma, nes laimėjai". Vėlėliau Jeanas atkeršijęs — privertęs abatą riteriškai kautis ir nuveikęs jį, o savo poniai viešai, paties karaliaus dvare kaukę numovęs. Buvo betgi La Salės romanas visiems suprantamas kurtuazinės šviesuomenės išjuokimas. Mums čia svarbesnė ne parodinė veikalo reikšmė, bet tai, kad Histoire de Jean Saintré yra vienas iš pirmųjų prozinių realistinių-psichologinių romanų, ne pats pirmasis, nes jau 1432 m. buvo išleistas Pierre'o de Sippade „Paris et Vienne"; 1457 m. ir Pierre de Provence et la belle Maguelonne. Antoine'ui de La Sale, be minėtojo romano dar kai kurių moralinio-didaktinio ir istorinio pobūdžio veikalų autoriui, anksčiau priskiriamas buvo ir apysakų rinkinys Quinze Joyes de Mariage (apie 1440 m,. § 68), kur aprašyta, kaip žmona, uošvė ir tarnaitės apgaudinėja kvailoką vyrą. Bet, gal būt, La Sale parašė, Boccaccio Dekamerono pavyzdžiu, Cent Nouvelles (paties

Dekamerono vertimas irgi buvo išleistas). Tos apysakos iš dalies yra suprozintieji fabliaux. Jos taip pat priklauso realistiniopsichologinio pasakojimo (novėlių ir, mūsų prasme, romano) žanrui.

Ugdė literatūros realizmą ir humanizmas. Petrarka aplankė Prancūziją, kaipo Milano duko Gian Galeazzo Visconti pasiuntinys (1361 m.). Gražia lotynų kalba pasakojo jis karaliui ir dofinui apie deivę Fortūną; visus savo žiniomis ir skambiais lotyniškais perijodais nustebino; bet ne nemokšoms kalbėjo: sutiko daug mokytų humanistų, susibičiuliavo su Bersuire, Tito Livijaus vertėju. Kiti Prancūzijos humanistai susipažino su italais humanistais Avignono dvare. Nicolas Oresme, Gerson, Pierre d'Ailli, Nicolas de Clémangis, Gontier Col, Guillaume Fillastre, Jean de Montreuil buvo dideli lotynų rašytojų — Cicerono, Livijaus, Terentijaus, Senecos — mėgėjai ir žinovai; daug jų veikalų (Oresme net kai kuriuos Aristotelio veikalus, § 34) išvertė ir tuo praturtino bei patobulino prancūzų kalbą, o patys užsikrėtė Romos literatūros dvasia. Stengėsi kai kurie iš jų — spaustuvininkai Heynlin ir Fichet, Gaguin, kardinolas Jean Jouffroy — atgaivinti (vadinasi, aplotyninti) l'art de bien dire ir tapo retoriais; taip ir pavadinti buvo rhétoricqueurs, retorininkais. Tuos retorininkus globojo valdovai — Bretagnės, Bourbono, ypačiai Burgundijos dukai. Pastarųjų žemėse atsirado daug retorininkų draugijų, chambres de rhétorique. Tie retorininkai — Chastelain, Meschinot ir kiti — didžiausią dėmesį kreipė į savo veikalų formą; rašė sunkiu, miglotu stiliumi. Bet jų atsidavimas klasiškajai senovei turėjo didelę reikšmę, nes tos senovės įtaka stiprino realistinę srovę ir padėjo literatams nusikratyti atgyvenusia Viduramžių tradicija.